37
"Ağır" Kitaplar

Alexis de Tocqueville

SÖMÜRGE VE KÖLELİK

Öteki Üzerine Seçme Yazılar

Derleyen: Lütfi Sunar

Fransızca'dan Çevirenler:
Burak M. Nuri Gücin, Hasan Turunçkapı,
Nuri Fudayl Kıcıroğlu

AYRINTI

SÖMÜRGE VE KÖLELİK • Alexis de Tocqueville

961

ALEXIS DE TOCQUEVILLE: Fransız siyasi düşünür ve tarihçi Alexis-Charles-Henri Clérel de Tocqueville, (29 Temmuz 1805 – 16 Nisan 1859) kökenleri 12. yüzyıla kadar uzanan Normandiyalı soylu bir ailede dünyaya geldi. XVI. Louis'nin avukatlığını yapan babası Restorasyon döneminde de yüksek memurluklarda bulundu. İlk eğitimini evinde bir rahipten alan Tocqueville, daha sonra Metz'deki kraliyet kolejinde hukuk okudu. 1830'da yaşam boyu sıkı arkadaşı olan Gustave de Beaumont ile birlikte ıslahevi sistemini incelemek üzere ABD'ye seyahat etti. Tocqueville'e asıl ününü kazandıran çalışma olan *Amerika'da Demokrasi* (1835, 1840) bu seyahatten sonra kaleme alındı. Tocqueville 1830'ların sonunda Parlamentoda vekillik yapmaya başlayıp siyasi tartışmaların ön saflarında yer aldı. Genellikle kral karşıtı liberal cephede bulunsa da, genellikle tartışmalarda taraf tutmamaya çalışarak bağımsız konumunu korudu. Tocqueville'in siyasette en aktif olduğu konular, sömürge ve kölelik mevzularıydı. Cezayir'in işgali ardından ortaya çıkan yönetimsel ve askeri sorunlarla yakından ilgilendi. 1841 ve 1846'da, Meclis adına iki kez Cezayir'e inceleme gezisi yaptı. Oluşturulan komisyonlarda raportör olarak görev alıp kanun teklifleri hazırladı. Dönemin ateşli siyasi mevzularından olan köleliğin ilgası ile ilgili tartışmalarda da yer alan Tocqueville, bu konuda liberal bir perspektiften ziyade ulusal çıkar eksenli bir düşünceye sahipti. 1850'lerden sonra Louis-Napoléon'un darbesi neticesinde siyasetten kopan Tocqueville bir süre Britanya'da bulundu. 1856'da tamamladığı *Eski Rejim ve Devrim* adlı eseri devrime dair önemli bir perspektifi temsil eder. Bu dönemde başladığı ancak tamamlayamadığı *Anılar*'ı onun siyasi görüşlerine olduğu kadar dönemin siyasal olaylarına da ışık tutan bir eserdir. 16 Nisan 1859'da ölen Tocqueville, arkasında sadece dönemin Fransa'sının siyasi koşullarını anlamak için değil, aynı zamanda modern toplumun mahiyeti hakkında düşünmek için de mektuplar, notlar, yazılar, konuşmalar ve kitaplardan müteşekkil önemli bir külliyat bıraktı.

LÜTFİ SUNAR: Lisans eğitimini 2002 yılında İstanbul Bilgi Üniversitesi Uluslararası İlişkiler ve Ekonomi bölümlerinde ve doktora eğitimini de 2010 yılında İstanbul Üniversitesi Sosyoloji Bölümü'nde tamamladı. Sosyolojik teori, şarkiyatçılık, öteki, Türkiye'de toplumsal değişim ve tabakalaşma alanlarında çalışmalarda bulunan Lütfi Sunar, halen İstanbul Üniversitesi Sosyoloji Bölümü'nde öğretim üyesi olarak çalışmaktadır.
Sunar'ın *Marx ve Weber'de Doğu Toplumları* (Ayrıntı Yayınları, 2012), *Türkiye'de İş Ortaklıkları*, *Marx an Weber on Oriental Societies*, *Türkiye'de Toplumsal Değişim*, *Eurocentrism at the Margins: Encounters, Critics and Going Beyond* ve *Debates on Civilization in the Muslim World: Critical Perspectives on Islam and Modernity* adlı kitapları ve çok sayıda makalesi bulunmaktadır.

BURAK M. NURİ GÜCİN: 1993 yılında Osmangazi'de dünyaya geldi. 2012 yılından Prof. Dr. Mümtaz Turhan Sosyal Bilimler Lisesi'nden mezun oldu. Halen Galatasaray Üniversitesi Sosyoloji Bölümü'nde lisans eğitimine devam etmektedir.

HASAN TURUNÇKAPI: 1993 yılında İstanbul'da doğdu. 2012 yılından Prof. Dr. Mümtaz Turhan Sosyal Bilimler Lisesi'nden mezun oldu. Halen Galatasaray Üniversitesi Sosyoloji Bölümü'nde lisans eğitimine devam etmektedir.

NURİ FUDAYL KICIROĞLU: 1992 yılında Kayseri'de doğdu. 2012 yılından Prof. Dr. Mümtaz Turhan Sosyal Bilimler Lisesi'nden mezun oldu. Halen Galatasaray Üniversitesi Siyaset Bilimi Bölümü'nde lisans eğitimine devam etmektedir.

Ayrıntı: 961
Ağır Kitaplar: 37

Sömürge ve Kölelik
Öteki Üzerine Seçme Yazılar
Alexis de Tocqueville

Kitabın Özgün Adı
Kaynak kitaplar 5. ve 6. sayfalarda listelenmiştir.

Derleyen ve Yayıma Hazırlayan
Lütfi Sunar

Fransızca'dan Çevirenler
Burak M. Nuri Gücin, Hasan Turunçkapı, Nuri Fudayl Kıcıroğlu

Son Okuma
Kemal Kırar

Bu kitabın Türkçe yayım hakları Ayrıntı Yayınları'na aittir.

Kapak Fotoğrafı
De Agostini Picture Library / Getty Images Turkey

Kapak Tasarım
Orhan Deliorman

Dizgi
Esin Tapan Yetiş

Baskı ve Cilt
Kayhan Matbaacılık San. ve Tic. Ltd. Şti.
Merkez Efendi Mah. Fazılpaşa Cad. No: 8/2 Topkapı/İstanbul
Tel.: (0212) 612 31 85 - 576 00 66
Sertifika No.: 12156

Birinci Basım *İstanbul, Ocak 2016*

Baskı Adedi *2000*

ISBN 978-605-314-069-6
Sertifika No: 10704

AYRINTI YAYINLARI
Basım Dağıtım San. ve Tic. A.Ş.
Hobyar Mah. Cemal Nadir Sok. No.: 3 Cağaloğlu - İstanbul
Tel.: (0212) 512 15 00 – 01 – 05 Faks: (0212) 512 15 11
www.ayrintiyayinlari.com.tr & info@ayrintiyayinlari.com.tr

twitter.com/ayrintiyayinevi facebook.com/ayrintiyayinevi instagram.com/ayrintiyayinlari

Sömürge ve Kölelik

Öteki Üzerine Seçme Yazılar

Alexis de Tocqueville

AYRINTI

Çeviride Yararlanılan Kaynak Kitaplar

Première lettre sur l'Algérie
Birinci Cezayir Mektubu

Deuxième lettre sur l'Algérie
İkinci Cezayir Mektubu

Voyage en Algerie
Cezayir'e Seyahat Notları I

Travail sur l'Algérie
Cezayir Üzerine Bir Çalışma

Voyage en Algerie
Cezayir'e Seyahat Notları II

Quelques Idées Sur Les Causes Qui S'Opposent à Ce Que Les Français Aient Des Bonnes Colonies
Fransızların İyi Sömürgelere Sahip Olmalarını Engelleyen Nedenler Üzerine Bazı Fikirler

*Chapitre IX Des Causes Principales Qui Tendent à Maintenir La R*épublique
Anglo-Amerikalıların Yeni Dünya'nın Boş Kırlarına El Koyma Hevesi

Rapport du 28 Mai 1847
Cezayir Hakkında Birinci Rapor

Examen Detaille des Credits
Detaylı Kredi Soruşturması

Rapport Du 2 Juin 1847
Cezayir Hakkında İkinci Rapor

Rapport fait au nom de la commission chargée d'examiner relative aux esclaves des colonies
Fransız Kolonilerinde Köleliğin İlgası Üzerine Temsilciler Meclisi'ne Rapor

L'émaocipation des esclaves
Kölelerin İstiklali

Quelques considérations sur l'état actuel et l'avenir probable des trois races qui habitent le terriotoire des États-Unis
Mevcut Durum ve Birleşik Devletler Topraklarında İkamet Eden Üç Irkın Muhtemel İstikbali Üzerine Bazı İzanlar

Notes sur le Coran et autres textes sur les religions
Kur'an ve İslam Üzerine Notlar

Notes sur le Coran et autres textes sur les religions
Hinduizm Üzerine Notlar

Quelle espèce de despotisme les nations démocratiques ont à craindre
Demokratik Uluslar Hangi Tür Despotizmden Korkmalıdır

Conclusion. Œuvres complètes d'Alexis de Tocqueville
Tocqueville'nin Toplu Eserlerinin Sonuç Bölümü

Œuvres *complètes d'Alexis de Tocqueville*
Tocqueville'den Seçme Mektuplar

İçindekiler

— Önsöz 9

Editörün Girişi

Tocqueville ve Öteki: Sömürge, Kölelik ve Eşitsizlik
Lütfi Sunar 15
Kaynakça 59

Birinci Bölüm
Cezayir'e Seyahat

Birinci Cezayir Mektubu 23 Temmuz 1837 65
İkinci Cezayir Mektubu 22 Ağustos 1837 75
Cezayir'e Seyahat Notları I 7-30 Mayıs 1841 89
Cezayir Üzerine Bir Çalışma 1841 113
Cezayir'e Seyahat Notları II 1 Kasım-30 Aralık 1846 164

İkinci Bölüm
Sömürge İdaresi

Fransızların İyi Sömürgelere Sahip Olmalarını Engelleyen Nedenler Üzerine Bazı Fikirler 1831 193
Anglo-Amerikalıların Yeni Dünya'nın Boş Kırlarına El Koyma Hevesi 1835 198
Cezayir Hakkında Birinci Rapor 24 Mayıs 1847 202
Detaylı Kredi Soruşturması –Birinci Rapora Ek Metin– 24 Mayıs 1847 252
Cezayir Hakkında İkinci Rapor 2 Haziran 1847 261

Üçüncü Bölüm

Kölelik Üzerine

Fransız Kolonilerinde Köleliğin İlgası Üzerine Temsilciler Meclisi'ne Rapor 23 Temmuz 1839 293
Kölelerin İstiklali 13 Ekim - 15 Aralık 1843 310
Mevcut Durum ve Birleşik Devletler Topraklarında İkamet Eden Üç Irkın Muhtemel İstikbali Üzerine Bazı İzanlar 341

Dördüncü Bölüm

Seçme Metinler

Kur'an ve İslam Üzerine Notlar 1838-1840 369
Hinduizm Üzerine Notlar 1838 376
Demokratik Uluslar Hangi Tür Despotizmden Korkmalıdır 382
Dünya Üzerindeki İki Büyük Halk: Amerika ve Rusya 388

Beşinci Bölüm

Seçme Mektuplar

Seçme Mektuplar 393
Dizin 417

Önsöz

Tocqueville, 19. yüzyıl Avrupa düşüncesinin önemli halkalarından birini temsil etmektedir. Onun bir siyasetçi, bir kamusal entelektüel, bir hatip ve gözleme dayalı kuvvetli sosyal analizler yapan bir düşünür olarak bıraktığı miras çok karmaşık ve bir o kadar da yoruma açıktır. Ancak ne olursa olsun Tocqueville çağının anlaşılması için mutlaka başvurulması gereken isimler arasında yer almaktadır. Özellikle *Amerika'da Demokrasi* isimli çalışması, içerdiği analizler ve kehanetlerden ötürü çok fazla dikkat çekmiş, siyaset biliminin klasiği haline gelmiş ve belki de Tocqueville'in bütüncül bir biçimde anlaşılmasının da önüne geçmiştir.

Tocqueville, aktif bir biçimde Fransız siyaseti içinde yer almaktaydı. 1838'den 1849'a kadar Parlamento'da aktif bir vekil olarak görev yapmıştı. Fransa'nın mevcut durumu ve geleceğine dair kaygıları doğrultusunda kamusal meselelere konuşmaları ile müdahale ediyor, kurulan komisyonlarda görev alıyor, raporlar yazıyor ve gazetelere görüşlerini bildiren yazılar veriyordu. Tocqueville, aristokrat bir aileye mensup bir kişi olarak siyasette beklenenin aksine muhafazakârların arasında değil, liberallerin yanında yer almıştır. Ancak onun ince nüanslarla dolu siyasal konumu her zaman ayrıntılı tanımlamalara ihtiyaç duyar. Zira pek çok meselede, neredeyse tek başına bir görüşü savunmakta ve dolayısıyla siyasal yaşamında hiçbir zaman ana akım konumuna gelememektedir.

Ancak onun kendi dönemindeki bu zor anlaşılır konumuna mukabil eserleri ve analizleri kendi dönemini aşan bir isim olmuştur. Sadece *Amerika'da Demokrasi*'nin yazarı olarak bile, neredeyse tüm sosyal bilim öğrencilerinin bir kez adını işittiği veya en azından biraz okuduğu bir isimdir. Ancak bu namının aksine Tocqueville Türkçede ne okunmuş, ne çevrilmiş ne de üzerine bir fikir imal edilmiştir. *Amerika'da Demokrasi*'nin dilimizde henüz tam bir çevirisi bulunmamaktadır. Taner Timur'un 1962'de sadece birinci kitabın birinci cildinden seçme yaparak yaptığı çevirisinden çok uzun zaman sonra, 2015 yılında birinci kitabın tam bir çevirisi Doğu Batı Yayınları tarafından yayımlanmıştır. *Eski Rejim ve Devrim* ise daha şanslıdır; eser, 1995 yılında çevrilmiş ve üç baskı yapmıştır. Tocqueville hakkında yazılanlar da benzer bir nedret içindedir. Cengiz Çağla'nın *Tocqueville ve Özgürlük* isimli eseri, onun tanınması için önemli bir görev arz etse de yeterli değildir. Buna ek olarak, beş-altı makale dışında Tocqueville hakkında Türkçede yazılan pek bir şey yoktur. Bu sebeple, bu kitabın girişine editör olarak Tocqueville hakkında detaylı bir tartışmayı eklemek gerekti.

Tocqueville, aristokratik bir tutumla mutluluğu şan ve şöhretle tanımlamaktadır. Ona göre ulusun mutlu olabilmesi için de şanının yürümesi lazımdır. Bunun için de sömürge sahibi olup kendi kapasitesini tüm dünyaya göstermelidir. Vatanseverliğin insanlık için en doğru yol olduğuna, Fransa'nın her şeyden önce geldiğine inanıyordu. Bu duyuş ve inanışlar onun liberal görüşlerini gölgeleyen pek çok görüşün sahibi olmasına neden olmuştur. Bundan dolayı, Cezayir'in sömürgeleştirilip "anavatanın şanını gösteren bir anıta dönüştürülmesini" savunmaktaydı. Hatta bunun için en gayri insani metotların kullanılmasından çekinilmemesini de salık vermekteydi. Benzer şekilde, insani bir duyarlılıkla değil ama Fransa'nın çıkarları için kölelere istiklal verilmesi gerektiğini savunmaktaydı. Muhafazakârlar siyasette yanlış kullandığı için ırkçılığa sıcak bakmıyordu ama ırkların birbirinden ayrıştırılmasına taraftardı. Ona göre Fransa'nın çıkarı ve şanı söz konusu ise her şey mubahtı.

Bu noktalar çokça dile getirilmiş ve onun bir liberal olarak çelişkilerinden sıklıkla bahsedilmiştir. Ancak onun kölelik, sömürge ve öteki hakkındaki görüşleri sadece bu siyasal duygulardan hareketle oluşmuş değildir. Aynı zamanda Tocqueville, Amerika'daki gözlemlerinden başlayarak, modern endüstriyel toplumdaki atom-

cu bireycileşmeden bir çoğunluk zorbalığı perdesi altında sanayici burjuvazinin yumuşak demokratik despotizminin çıkmakta olduğunu düşünmektedir. Ona göre, ulusun şanını yücelten sömürge ve savaş, bu atomcu bireyleşmenin önüne geçecek, dolayısıyla toplum pasifleşmeyecek ve demokratik despotizme teslim olmayacaktır. Yani Tocqueville, dışarıda uygulanacak bir şiddetin içerideki siyasal güçler dengesini değiştirecek yegâne unsur olduğunu düşündüğü için sömürgeciliği yüceltmektedir. Ona göre, modern toplumda ılımlı bir demokrasi için sömürge şarttır. Bu kitap, bu noktaları tartışılır hale getirmek üzere hazırlanmıştır.

Tipik bir on dokuzuncu yüzyıl düşünürü olarak Tocqueville, arkasında mektuplar, notlar, raporlar, gazete yazıları, yayımlanmamış taslak eserler ve yayımlanmış kitaplardan müteşekkil çok çeşitli ve geniş bir külliyat bırakmıştır. Elinizdeki kitap, bu külliyat içerisinden bir siyasal düşünür olarak Tocqueville'in en merkezi konusu olan sömürge, kölelik ve öteki ile ilgili metinlerinden derlenerek yapılan çevirilerden oluşmuştur. Bu kitabın sadece Tocqueville'in farklı yönlerinin tanınmasına değil, modernite ile ilgili çok erken denebilecek bazı teorilerin de tekrar gündeme getirilmesi için faydalı olacağı kanaatindeyim.

Bu kitapta, konuyu değişik boyutları ile yansıtacağı düşünülen çok çeşitli özelliklere sahip metinlere yer verilmektedir. Kitaba alınan metinler bazen bitmiş bir eserin bir kısmı olabildiği gibi, bazen de bir parlamento raporu, gezi notu veya mektup gibi daha az sistematik bir metin olabilmiştir. Dolayısıyla, kitaba alınan bazı metinler –özellikle notlar– kendi içinde parçalı ve dağınıktır. Çeviride de notların bu havasına sadık kalınmaya dikkat edilmiştir. Benzer şekilde, bu notlarda bazı hesap veya bilgi hataları bulunmaktadır. Bunlar olduğu gibi çevrilmiş ve bu noktalar dipnotlarda belirtilmiştir. Son olarak, Tocqueville'in dili ağdalı, üslubu süslü, zaman zaman da ironiktir. Çeviride buna riayet edilmek ve onun kelime tercihleri ve üslubunu doğru yansıtabilmek maksadıyla "eski" dilden kelimelere yer verilmekten kaçınılmamıştır. Bir on dokuzuncu yüzyıl düşünürünü ifade edecek üslubun ancak böyle mümkün olacağı kanaati buna etkili olmuştur. Bütün metinler Fransızca orijinallerinden çevrilmiş, metinlerin farklı Fransızca ve İngilizce nüshaları ile karşılaştırmalar yapılmıştır. Her bir metnin girişinde metin hakkında bilgi verilmiş ve çevrildiği kaynak belirtilmiştir.

Kitabın çevirisinde yoğun emek harcayan Burak M. Nuri Gücin, Hasan Turunçkapı ve Nuri Fudayl Kıcıroğlu'na ve bazı metinlerin Fransa'daki kütüphanelerde bulunup tedarik edilmesinde yardımlarını esirgemeyen Habil Sağlam'a teşekkür ederim.

Eşitsizliklerin, tahakkümlerin ve zorbalığın son bulduğu adil bir dünya umuduyla.

Lütfi Sunar
01.10.2015, Çamlıca

Editörün Girişi

Tocqueville ve Öteki: Sömürge, Kölelik ve Eşitsizlik[1]

Lütfi Sunar

Giriş: Tocqueville'in Namı

Alexis de Tocqueville (1805–1859), 19. yüzyılın önemli siyasal düşünürlerinden ve yazarlarından biridir. Onun sıklıkla bahsedilen bu büyüklüğünün önemli kaynaklarından birisi, yazdıklarının ömrüdür. Çağdaş dünyada çok az sayıda yazarın kitapları değişik dönemlerde değişik biçimlerde yeniden keşfedilmiş, yeniden yorumlanmış ve değişik teorilerin kaynağı olmuştur. Onun yazdıkları sadece kendi döneminin tarihsel koşullarının anlaşılması ve yorumlanması için yararlı bir perspektif sunmamakta, aynı zamanda bugünün meselelerini daha iyi anlamak için de bir çerçeve oluşturmaktadır. Bu yönleri dolayısıyla Alman filozof Wilhelm Dilthey onu Aristo ve Machiavelli ile birlikte tüm zamanların en önemli üç siyasal düşünüründen biri olarak niteler.

Ancak Dilthey'in bu güçlü takdirine karşın, Tocqueville'in siyasal ve düşünsel mirası -kendi dönemi de dahil olmak üzere- şüphecilikle karşılanmış ve uzunca bir süre belirsizlikler içermiştir. Bazıları bunu, onun kendi kararsızlıklarına ve düşüncesinin muğlaklıklarına bağlamaktadır. Pek çok yorumcu ise Tocqueville'in modern siyasal ve sosyal düşünce atlasındaki konumunu belirle-

1. Bu yazının kısa bir hali İngilizce olarak 2014'te İlahiyat Studies (Cilt. 5, No 2, s. 155-188) dergisinde yayımlanmıştır.

mede güçlük yaşamaktadır: O bir liberal midir yoksa muhafazakâr mı? Bir sosyolog mu, siyaset bilimci mi, tarihçi mi yoksa sadece iyi bir gözlemci midir? Devrimi desteklemekte midir yoksa alttan alta onun içini mi boşaltmaktadır? Nereden baktığınıza bağlı olarak, bütün bu ikilemlerde Tocqueville'in bulunduğu yer değişmektedir. Bunun en önemli nedeni aslında sadece Tocqueville'in düşüncesinin muğlaklığı değildir. Çağının güncel meselelere müdahil bir düşünür ve siyasetçi olarak Tocqueville'in düşünceleri ve teorileri de günün belirsizliklerinden etkilenmektedir. Tocqueville'in eserlerini kaleme aldığı zaman dilimi, Avrupa'nın bir taraftan liberal demokrasiyi tecrübe etmeye başladığı bir taraftan da sömürgeler yoluyla dünyayı hızlı bir biçimde denetim altına almaya başladığı bir dönemdir. Bu dönemde Aydınlanma filozoflarınca geliştirilen pek çok kozmopolit düşünce, emperyal çerçeve içinde yeniden yorumlanmakta ve her şeyin nerdeyse en az iki anlamı bulunmaktaydı. Dolayısıyla Tocqueville bir taraftan kendi şahsi ve sosyal tarihi, bir taraftan da dönemin koşullarından ötürü ciddi belirsizlikler yaşayan bir düşünürdür.

Ancak bütün bu etiketler içinde belki de –nereden bakarsanız bakın– değişmeyecek olanı, onun bir Fransız vatanseveri ve Avrupa uygarlığının savunucusu olduğudur. Onun pek çok konu hakkındaki fikrini şekillendiren de aslında bu konumudur. Dolayısıyla bu yönü dikkate alınmadan Tocqueville'i anlamaya çalışmak ciddi eksiklikler oluşturabilir. Tocqueville, uzak görüşlü bir siyasetçi olması bir yana, dönemini anlamak ve açıklamak bakımından da başvurulması gereken bir kaynaktır. Özellikle demokrasi ile despotizm arasındaki geçişliliklere ve modern toplumun tabiatına dair yaptığı analizler, genellikle onun Amerikan demokrasisi hakkında yazdıklarının gölgesinde kalmıştır. Tocqueville'in sömürgecilikle ilgili analizleri, ulusdevletin kendisini meşrulaştırmak için neden bir ötekine ve şiddete ihtiyaç duyduğunu açık bir biçimde ortaya koyar. Ayrıca kölelik ile ilgili tartışmalardaki realist tavrı, bütün liberal tavırların arkasındaki pragmatist gündemi ortaya koymaktadır. Bu giriş yazısında, Tocqueville'in hayatı ve eserleri incelendikten sonra, esas olarak ötekine yaklaşımı ile despotizm analizleri arasındaki geçişlilikler, modern toplumun doğası ve yapısı çerçevesinde ele alınacaktır.

Yaşamı ve Eserleri

Alexis Charles Henri Clérel de Tocqueville, 29 Temmuz 1805'te kökenleri 12. yüzyıla kadar giden Normandiyalı soylu bir ailede dünyaya gelmiştir. Hem anne hem de baba tarafı, uzunca yıllar Fransa'da sarayda ve siyasette etkin olmuş kimseleri barındıran ailelerdir. Tocqueville'ler birbirine bağlı, dindar, muhafazakâr bir ailedir. Fransız Devrimi patlak verdiğinde, devrim mahkemesinde XVI. Louis'nin avukatlığını yapan babası ve 1793'te evlendiği annesi giyotine mahkûm edilmişler; ancak 1794'te Robespierre'in tasfiye edilmesiyle kurtulmuşlardır. Babası Restorasyon döneminde yüksek memurluklarda bulunmuştur.

İlk eğitimini evinde bir rahipten alan Alexis, daha sonra Metz'deki kraliyet kolejinde hukuk okumuştur. Bu dönem, Fransa'da devrim sonrası oluşan yeni kamu sisteminin merkezi bürokrasisini tamamladığı bir zamandır ve Tocqueville, okuldan mezun olduğunda (1827'de, 22 yaşında) bu sistemin ilk görevlilerinden birisi olarak (stajyer yargıç) kamu görevine başlar. Bu dönemin onun hayatına kattığı en önemli şey, hayatı boyunca yakın dostu, siyasi davadaşı ve seyahat arkadaşı Gustave de Beaumont ile tanışmasıdır.

Temmuz Devrimi 1830'da Burbon Krallığını sona erdirdiğinde, genç Alexis büyük bir üzüntü yaşamıştır. Hatta sürgüne gönderilen kral 10. Charles ve ailesinin kortejini gözyaşları ile takip ettiği rivayet edilir. Şüphesiz bu onun için sadece bir gönül bağı değildir. Babası Burbon rejiminde önemli bir memuriyete sahiptir. Tocqueville, aynı zamanda giden rejimin bir daha geri gelmeyeceğinin de farkında olacak kadar realisttir. Tocqueville, Beaumont'un da etkisi ile bu dönemde Guizot'nun etkin olduğu liberal grupların içinde yer almaktadır. Tocqueville, hiçbir zaman liberal grupların tam bir mensubu olmasa da pek çok kamusal meselede onlarla birlikte görünmektedir. Mesela hükümetin kral karşısında etkinlik kazanması sözkonusu olduğunda, liberallerle tam bir fikir birliği içindedir ve kölelik konusunda onlara yakındır; ancak aralarında bazı fikir ayrılıkları vardır. Sömürge meselesi sözkonusu olduğunda ise liberallerle tam zıt bir konumdadır. Öte yandan, Tocqueville etkin bir siyasetçi olarak daima fikirleri ile ortaya koyduğu eylemleri arasında bir çelişki yaşamaktadır. Bu sebeple, hem kendi zamanında pozisyonunu sıklıkla açıklamak zorunda kalmış hem de sonrasında onun düşüncelerini inceleyenler pek çok şeyi yorumlamakta zorlanmışlardır.

Tocqueville'e ününü kazandıran çalışma aslında bir şans eseri önlerine çıkmıştır. 1820'lerde, Fransa'da ıslahevi sistemi ciddi bir biçimde tartışılmaktadır. Devrim sonrasında çöken sosyal sistemden ötürü suç oranlarında bir yükseliş sözkonusudur ve yine sosyal değişmeye bağlı olarak, bu suçluların hem cezalandırılması hem de topluma geri kazandırılmasında sorunlar yaşanmaktadır. Anı dönemde ABD'deki ıslahevi sistemlerinin başarısına dair çeşitli bilgiler Fransız kamuoyuna ulaşmaktadır. Arkadaşı Beaumont[2] ile birlikte Tocqueville, 1830 devriminin siyaseten karmaşık ve bulanık günlerinde -biraz da göz önünden uzaklaşmak maksadıyla- Amerikan ıslahevi sisteminde incelemelerde bulunmak üzere bir projeyi Adalet Bakanlığına sunarlar. Fransa'dan 1831 Nisan'ında ayrılan ve Mayıs ortasında Amerika'ya ayak basan iki sıkı dost, burada dokuz ay kaldıktan sonra geri dönerler. Bu gezinin hasılası, olarak, Amerikan ıslahevi sistemini inceleyen "Amerika'da Islahevi Sistemi ve Fransa'ya Uygulanması" isimli raporu 1833'te yayımladılar. Aslında onun asıl maksadı, Fransa'nın kuruluşunda etkin rol aldığı bu genç ve etkileyici dünyayı görmek, idari sistemini incelemektir. Zaten bu gezi neticesinde kaleme aldıkları rapor değil ama Tocqueville'in dönüşten hemen sonra Amerikan yönetim sistemi üzerine kaleme aldığı 1835 ve 1840'ta iki cilt halinde yayımlanan *Amerika'da Demokrasi* isimli kitabı, Beaumont'nun da ırksal eşitsizlikleri anlatan 1835'te yayımlanan *Marie* yahut *Kölelik* isimli romanı onlara sonraki yıllarda pek çok kapıyı açacak bir ün getirmiştir.

Amerika'da Demokrasi'nin yazarı olarak geniş bir üne kavuşan Tocqueville, Fransız Akademisi de dahil olmak üzere, ilerleyen yıllarda çeşitli önemli kurumlara üye olarak kabul edilir ve kamuoyunda daha fazla tanınmaya başlar. 1836'da vâris olarak Tocqueville Şatosu'nu devralır. 1830 Temmuz Devrimi'nin ardından, Tocqueville'in önünü açan iki değişiklik yaşanır: Evvela, devrim sonrasında o dönemde Fransa'daki gerontokrasiye karşı parlamentoya seçilme yaşı 40'tan 30'a iner; ikinci olarak da 1833'te Tocqueville'in nefret etmekte olduğu "Napoléon (Napolyon) merkezi idaresi"nde değişikliğe gidilerek mahalli seçimler getirilir. Fakat bağımsız aday olmak istemesi, bu değişikliklere hazırlıksız

2. Seymour Drescher'ın (1968b, s. 201) aktardığına göre, Alman şair Heinrich Heine, Tocqueville ile Beaumont'u "ayrılmaz ikili" olarak tanımlar. Onlar yaşamları boyunca seyahatte, yayında ve politikada hep birlikte olmuşlardır.

yakalanması ve o dönemde eserlerinin yazımı ve yayımlanmasıyla uğraşması hasebiyle Tocqueville'in Meclis'e seçilmesi 1839 senesini bulur. Tocqueville, siyasi arenada seçim çalışmalarından başlayarak Fransa'nın ana siyasi gündemi ile ilgili kamuoyuna hitap eden bir uzman siyasetçi kimliği ile kendisine yer bulur. Dolayısıyla gündemdeki önemli siyasi meselelerle ilgili mecliste oluşturulan komisyonlarda görevler alır, bunlarla ilgili hitabet sanatının üst örnekleriyle dolu konuşmalar yapar, gazetelere yazılar yazar.

Bu dönemde Tocqueville'in siyasette en aktif olduğu konular, sömürge ve kölelik mevzularıdır. Özellikle Cezayir'in beklenmedik bir biçimde işgali ve ardından ortaya çıkan yönetimsel ve askeri sorunlarla yakından ilgilenir. 1841 ve 1846'da, Meclis adına iki kez Cezayir'e inceleme gezisi yapar, oluşturulan komisyonlarda raportör olarak görev alır, kanun teklifleri hazırlar. Öte yandan, dönemin en ateşli siyasi mevzularından olan köleliğin ilgası ile ilgili tartışmalarda da önde durur. Tocqueville, bu dönemde köleliğin ilgası cemiyetlerine üye olmuş ve konu ile ilgili kamuoyunda etkili bir figüre dönüşmüştür. Onun bu iki meselede durduğu konum, dönemin Fransa'sındaki siyasi pozisyonların tümünden bir şekilde ayrışmaktadır. Tocqueville, her iki konuda da Fransa'nın çıkarlarını öncelemekten, belirli grupların (toprak aristokrasisi ve burjuvazi) çıkarlarına göre şekillenen siyasetin yerine ulusal bir siyaset ihtiyacından bahsetmektedir.

Tocqueville'in siyasi yaşamının başı ne kadar parlak ise sonu da o kadar sönüktür. Onun 1848 olayları ile zirve yapan siyasi kariyeri, 1851 hükümet darbesi ile tersine döner. 1847-1848 yıllarında geçiş hükümetlerinde dışişleri bakanlığı yapar. 1849-1852 arasındaki çalkantılı yıllarda III. Napoléon'un imparatorluk arzusuna karşı demokratik rejimi koruma çabaları içerisinde yer alır. Bu dönemde geçirdiği yoğun hastalıklardan dolayı, doktorlarının tavsiyesi ile bir kışı evden ve politikadan uzakta geçirir. İtalya Sorrento'da hem bir anı kitabı olarak hem de kendi siyasi tecrübe ve görüşlerini aktardığı *Anılar*'ını kaleme alır ancak tamamlayamaz. Bu eseri hayatının sonlarına doğru tamamlar.

1850'lerin başında, anayasaya göre cumhurbaşkanlığına tekrar aday olamayacak olan Louis-Napoléon'un imparator olma isteği, siyasi ortamı germiştir. Bu dönemde Tocqueville bu meseleyi ele almak üzere Meclis'te kurulan komisyona başkanlık eder. Ancak Napoléon, sistem içinde bir çözüm üretmek yerine kendisini daha

güçlü kılacak bir şekilde 1851'de hükümet darbesi yapar ve imparatorluğunu ilan eder. Bu darbeye karşı çıkan Tocqueville, bir süre hapse atılır. Dostlarının yardımı ile hapisten çıkar ancak siyasi kariyeri artık bitmiştir. Bir süre Britanya'da bulunur. Paris'te göremediği ilgiyi Londra'da bulur. 1856'da tamamladığı *Eski Rejim ve Devrim* adlı eserinde bu dönemin olaylarını analiz eder. Bu eser, sonrasında, Fransız siyasal sistemine dair tartışmalarda daima başvurulan ana metin olmuştur.

Amerika Gezisi ve Amerika'da Demokrasi

Amerika'da Demokrasi, zamanla sınanmış bir kitaptır. Yazarına şöhret getiren bu kitap, hem döneminde hem de sonrasında pek az kitaba nasip olan bir yere sahiptir. Teorik bir değerlendirme ile siyasi gözlemi bir araya getiren bu eser aslında Amerika'daki yönetim sistemi ve genel olarak demokrasinin işleyişi üzerinedir. Belki dünya siyasetinin seyri de kitabı meşhur etmiş olabilir; ancak Tocqueville bu eserde aslında sadece Amerika'yı değil, aynı zamanda Fransa'yı da incelemiştir. Amerika hakkında yazarken onun kafasında aslında Fransa bulunmaktadır. Bu yıllarda Fransa'da liberal demokrasi tartışmaları zirveye çıkmıştır ve onun eseri bir elkitabı gibi addedilmiştir.

Meraklı bir seyyah olan Tocqueville, Amerika'da bulunduğu süre boyunca bir taraftan hapishaneleri incelerken bir taraftan da önde gelen kişilerle sohbetler etmekte, kurumları ziyaret etmekte, sosyal yaşamla ilgili notlar tutup çizimler yapmaktadır. Bir çizer, mektup ve günlük yazarı olarak Tocqueville'in bıraktığı izler vasıtasıyla bugün Amerika'da attığı tüm adımlardan haberdarız (Tocqueville'in bıraktığı izler için bkz. Pierson, 1959; Tocqueville & Beaumont, 2010). Onun gezisinin detaylarını inceleyip mektuplarını ve notlarını okuduğumuzda sadece etkilenmekle kalmaz, aynı zamanda sosyal bir vakayı öngörülü bir biçimde ele almak için gereken çok taraflı bilginin önemini de kavrarız. Bu kısa gezi neticesinde ortaya çıkan eserin, uzunca bir süre sadece Fransa'da değil, Amerika'da da siyasetin temel metinlerinden birisi olmasına şaşmamak gerekir.

Amerika'da Demokrasi, iki kitap halinde yayımlanmış dört ciltten müteşekkildir. Ancak sonrasında pek çok "uzun" klasik metnin başına geldiği gibi, onun da belirli kısımları okunup gerisi unutul-

muştur. Hatta zamanla bu kısa versiyonlar o kadar çok basılıp okunmuştur ki metnin dört ciltlik halini kimse hatırlamamaktadır. Tocqueville, bu uzun ve detaylı incelemesinde Amerikan sisteminin temel işleyişini ele alıp açıklamak üzere toplumsal yapıdan sınıflararası ilişkiye, kongre sisteminden seçim mekanizmasına, kölelik ve ırk ayrımından kuzey-güney farklılaşmasına, sanayicilerin çıkarları ile çiftçilerin çıkarlarının çatışmasından yerlilerin durumuna kadar siyasi sisteme etki eden çok sayıdaki meseleyi ele alıp açıklamıştır.

1835'te yayımlanan ve çok meşhur olan birinci kitapta Tocqueville, iki temel kısımda Amerikan demokrasisinin teknik işleyişini ele almaktadır. Birinci ve daha kısa olan kısımda Tocqueville, Amerikan özyönetim mekanizmasını ve siyasi kurumları tanıtmaktadır. Burada Tocqueville, kısa alt bölümler dahilinde konuyu çarpıcı bir biçimde tanımlamakta, kendi fikir ve yorumlarını doğrudan ortaya koymaktadır. İkinci kısımda ise, Amerikan demokrasisinin özü olarak tanımladığı çoğunluğun idaresini ele almaktadır. Belki de kitabın bu cildinin meşhur olmasında onun bu detaylardan arınmış basit analizinin payı önemli bir yer tutar. Tocqueville'i soğuk savaşın düşünürü yapan iki "fatih" güç olarak Amerika ve Rusya'nın geleceğin büyük güçleri olacağı yönündeki meşhur kehanet, bu cildin sonucunda yer alır.

Bu birinci kitapta Tocqueville, Amerika'nın sosyal yapısını tanıtmaya özel bir önem verir. Avrupa'dan göç eden farklı toplulukların oluşturduğu bu toplumu bir arada tutan dinamikleri anlamak için özel gayret gösterir. Nihayetinde bunu sağlayan şeyin Amerika'nın sömürgeleştirilmesinin hususi yapısı ile ortaya çıkan toprak sistemi olduğuna kanaat getirir. Öte yandan, dinsel çeşitlilik de Tocqueville'in dikkatini çeker. Avrupa'dan getirilen veya burada türeyen dinsel cemaatler, toplumsal yaşamın organizasyonunda merkezi bir rol oynamaktadır. Etnik ve dinsel çeşitliliğin küçük birimleri birbirinden kopardığını ve bunun da sosyal kontrol için kullanıldığını tespit eder. Öte yandan Tocqueville bu toplumdaki ırksal çeşitliliğin analizine özel bir önem verir. Yerlilerin ve kölelerin durumunu uzun uzun ele alan Tocqueville, Amerika'daki siyasal sistemin işleyişindeki muhtemel kırılma noktalarına temas eder. Esasında kitabı popüler kılan bu meselelerin (sömürge, kölelik ve ırk), dönemin Fransa'sında da yaygın tartışmalar olmasıdır. Tocqueville'in kitabı, dönemin tartışmalı konu-

ları için bir nevi politik bir reçete olarak görülmüştür. Amerika'da demokrasinin aslında Fransa'ya dair bir metin olarak okunması da gerekmektedir.

Birinci kitaptan beş yıl sonra 1840'ta yayımlanan *Amerika'da Demokrasi*'nin ikinci kitabı, ne yayımlandığı dönemde ne de sonrasında –hiçbir zaman– birincisi kadar ilgi çekmedi. Ancak içerdiği tartışmalar ve ele aldığı konular bakımından, esasında en az birinci kitap kadar önemli bir eserdir bu. Bu kitapta Tocqueville'in analizleri daha derinliklidir. Kitabın bölümleri daha detaylı bir inceleme içerir ve yazım tarzı belirgin bir biçimde daha sistematiktir.

Bu kitapta Tocqueville, Amerikan demokrasinin temel ilkelerini açığa çıkarmaya odaklanmıştır. Dönemin Avrupa'sında demokrasi radikal liberaller ile tutucu muhafazakârlar arasında yoğun bir tartışma konusudur. Muhafazakârlar, tam demokrasinin bir kaos getireceğini düşünmektedirler. Diğerleri ise bunun oluşmuş olan sanayi toplumunun bir gereği, doğal bir çıktısı olduğunda ısrarcıdırlar. Amerika bu anlamda örnek bir ülkedir. Ciddi çeşitlilikler içeren bir ülke olarak demokrasi ile yönetilmesine rağmen bir düzen bulunmaktadır. Tartışmalarda her zaman olduğu gibi yine liberaller ile muhafazakârlar arasında bir yerde duran Tocqueville, esasında bu sorunun peşindedir. Tocqueville evvela Amerikan demokrasisinin işleyişini mümkün kılan kurumlar, yasalar, âdetler ve gelenekleri ele alır. Belki de bu kitabı hem meşhur hem de kalıcı kılan budur. O, bir siyasal sistemin sadece elitlerin tercih ettiği bir model olmadığını, aynı zamanda toplumdaki yapılarla ilişkili olduğunu düşünmektedir. Dolayısıyla Amerika'daki bu kitap, sadece Amerikan yönetim modeli ile ilgili olarak değil, aynı zamanda toplumsal yapısı ve kurumları ile ilgili de önemli açıklamalar barındırır.

Nihayetinde Tocqueville, dönemin Fransa'sındaki politik tartışma çemberinin dışına çıkarak demokrasinin anarşik bir kaos veya uyumlu bir düzen getirmenin ötesinde bir çoğunluk zorbalığı getirmeye de açık bir rejim olduğunu dile getirir. Ona göre, özellikle "siyasi merkeziyetçilik ulusun toplumsal refahı ve yeniden üretimi için gereklidir fakat belli koşullar altında despotizmin gelişimine olanak verebilir" (Yetiş, 2006, s. 287). Bu onun ortaya koyduğu en önemli açıklamadır. Tocqueville, ikinci cildin sonlarına doğru kitabın sonuç kısmı olan "Demokratik Uluslar Ne Tür

Bir Despotizmden Korkmalıdır" isimli bölümde, özellikle Amerikan demokrasisinin işleyişinde merkezde örgütlenmiş burjuvazinin belirleyiciliğini teşhis eder (bkz. 16. Bölüm). Bu esasında, birinci kitap ile ikinci kitabın yazımı arasındaki beş yılda onun siyasi tecrübelerine ve yeni gözlemlerine dayalı olarak ulaştığı bir noktadır. Tocqueville, "Meselenin daha güvenilir bir incelemesi ve beş yıllık fikretme sürecinde demokrasi ile ilgili korkularım azalmadı; ancak bunların yöneldiği nesne değişti" demektedir. Ona göre, eğer "günümüz demokratik toplumlarında despotizm olacaksa", geçmiştekinden farklı olarak bu yeni despotizm, "insanları eziyet etmeden aşağılayan, daha kapsamlı ve daha hafif olacaktır". Buna göre demokrasi, perde önünde halkın oynadığı ama perde arkasında kurumları ve siyaseti elinde tutan elitin yönlendirdiği bir oyundur. Tocqueville, bunun gerçekleşmesi için aristokratik yapıların ortadan kalkması, toplumun bireyci bir biçimde atomlaşması, halkın sıradanlaşması, örgütlenme kabiliyetinin olmaması gerektiğini dile getirir. Tocqueville, demokratik despotizmin temel dayanağının eşitlik olacağını dile getirir. Ona göre, bu şartlar altında işleyen bir demokrasi kaostan ziyade sanayi burjuvazisinin despotik kontrolünü getirir. Bunlar onun aristokratik hassasiyetlerinin veya burjuvazi tiksintisinin bir neticesi olarak görülebilir. Ancak esasında bu yazının ilerleyen safhalarında detaylı bir biçimde ele alınacağı üzere, onun burada hapishane incelemelerinden de faydalanarak geliştirdiği despotizm ve burjuvazi analizleri, kendisinden yüzyıl sonra gelen demokrasi ve modern burjuva toplumu eleştirilerinin erken bir atası konumundadır.

Orta Yaşlar: Siyaset, Cezayir Meselesi ve Kamusal Aktiviteler

1830'larda Fransa'daki en ateşli konular Cezayir'in sömürgeleştirilmesi, kölelik ve yeni oluşan burjuva rejiminin sorunlarıdır. Tocqueville, daha Amerika seyahati sırasında bu meseleleri zihninde taşır. Onun bu seyahatte en fazla dikkat ettiği konuların başında, sömürgeleştirme siyaseti ve toplumsal entegrasyon gelir. Buradan Fransa için bir sömürge modeli geliştirmeye çalıştığı onun notlarından kolaylıkla izlenebilir. Aynı zamanda, köleliğin sosyal konumu ve gelmekte olan burjuva toplumu içinde köleliğin imkânsızlığını da erken dönemde görmüştür.

Amerika'da Demokrasi'nin başarısından sonra Tocqueville, hep düşlediği politikaya atılmaya karar verdi. 4 Kasım 1837'de yapılan seçimlerde ilk kez aday oldu. Hangi seçim bölgesinden aday olacağına dair yaşadığı uzun bir kararsızlıktan sonra, seçimlere kendi memleketi olan Valognes'ten katıldı. Ancak bu ilk girişiminde, ikinci tur seçimlerde Polydor Le Marois'e, 247'ye karşı 221 oy ile yenildi. Ancak bu onun tek seçim yenilgisi oldu. İkinci seferde, 1839'da 318'e 240 oy ile seçimi kazandı ve 1842 ve 1846'da da bu başarıyı tekrarladı. Ancak kendisi hakkında daha sonra azanları zorlukta bırakacak bir biçimde Parlamento'da "yerini" bulmada ciddi zorluklar yaşadı ve daima ayrıksı bir karakter olarak kaldı. Ailesinin isim mirasını silercesine, dönemin aktif isimleri Thiers ve Guizo'dan uzak durup muhafazakâr sağdan ziyade "sol liberal" kanada yakın durdu; ancak onların da sınırsız bir müttefiki olmadı. Ancak bu politik izolasyona karşın özel yetenekleri sayesinde Tocqueville iyi bir hatip, ele alınan meselelerle ilgili bir uzman ve kamuoyunda etkili bir siyasetçi olarak, Meclis'te gayet aktif bir şekilde görev yaptı. Cezayir meselesi, köleliğin ilgası ve hapishane reformu onun kendi uzmanlığını konuşturduğu ve etkili olduğu meseleler olmuştur.

Nitekim Tocqueville'in Temmuz 1839 ve Kasım 1840'da Meclis'te yapmış olduğu ilk iki uzun konuşma, Doğu Meselesi'yle ilgili olmuştur (Jardin, 1988, s. 316). O günlerde Rusya'nın İstanbul'a doğru giderek artan nüfuzundan, tehdit edici varlığından ve İngilizlerden ötürü Yakındoğu'da Fransa'nın pay alabilmek maksadıyla harekete geçmesi fikrindeydi. Bu konuşmalarında da Fransa'nın Akdeniz'deki sorunlara bigâne kalamayacağını, bunun bir zayıflık belirtisi olacağını dile getirmiş ve pasifist liberalleri şedit bir biçimde eleştirmiştir. Ona göre, Fransa büyük bir devlete yakışır biçimde -mali hesaplara girişmeden- üzerine düşen vazifeyi yapmak zorundadır. Aksi halde, Akdeniz'i dahi İngilizlere kaptırma riskiyle karşılaşacaktır.

Tocqueville, Cezayir'in Fransa tarafından işgali karşısında heyecana kapılmıştır. Zira ona göre bu aristokratik şan, şöhret ve savaş için gerekli bir zemini sağlayacak, pısırıklaşmış ulusu harekete geçirecektir. Aynı zamanda Amerikan tecrübesi ona içerideki fazlalıkları ihraç etmek üzere bir sömürgenin olmasının faydalı olduğunu göstermiştir. Tocqueville, günün modası olan medeniyet adına olmasa da ulusal şan açısından sömürgeye sahip olmak ge-

rektiğini düşünmektedir. Anılarında, "Güneş altında hiçbir şey fetihten daha muhteşem değildir" (Tocqueville, 1862a, s. 387) derken, bu duygularını yansıtmaktadır. Cezayir'in sömürgeleştirilip "anavatanın şanını gösteren bir anıta dönüştürülmesini" savunmaktaydı (Tocqueville, 1862a, s. 63). Bunun için Amerikan tarzı yerleşimci sömürge sistemini önermektedir. 1833'te, kuzeni Louis de Kergorlay ile birlikte Cezayir'de bir arazi edinerek, orada yerleşimci sömürgeci olmanın yollarını aramaya başlamışlardı. Ancak bu planını gerçekleştirmese de Cezayir'e olan ilgisin daima korumuştur. Gerek ağabeyi gerek kuzenleri ve gerek arkadaşlarıyla yaptığı mektuplaşmalarla Cezayir'deki durumu takip etmektedir.

Tocqueville bu dönemde başarılı bir sömürgecilik için yönetilen halklar hakkında daha fazla bilgi sahibi olunması gerektiğini düşünmektedir. Bu doğrultuda çalışmalara başlayan Tocqueville, dönemin tanınmış şarkiyatçısı ve Arap dili uzmanı Sylvestre de Sacy'e bir mektup yazarak Arapça öğrenme meramını belirtmiş ve bazı sorular iletmiş ancak bunu gerçekleştirememiştir. Öte yandan, 1838'de *Amerika'da Demokrasi* eseri çalışmaları sırasında Savary'in Kur'an tercümesini okuyarak, özellikle hukuk ile ilgili kısımları notlandırmıştır (bkz. 15. Bölüm). Tocqueville notlarında Kur'an'ı Cezayir'deki Müslümanlarla karşı karşıya olmaları hasebiyle okuduğunu ve Müslüman dünyadaki bozulmanın başlıca sebebinin Muhammed'in dini olduğunu ifade etmektedir. Aynı dönemde yine değişik metinleri okuyarak Hint dini, Hindistan toplumu ve buradaki İngiliz sömürge yönetimi konusunda notlar alır (bkz. 16. Bölüm).

Tocqueville, ele aldığı ve üzerine düşündüğü konularda başkalarının birinci elden gözlem ve bilgilerine dayandığı kadar, kendisinin bizzat gözlem yapması itiyadına sahiptir. 1837'de Cezayir üzerine iki uzun mektup kaleme alır (bkz. 2-3. Bölümler). İlk seçim kampanyasını yürüttüğü bu günlerde, aslında siyasetteki gelecekteki rol ve konumuna dair bir ipucu sunmaktadır.

Meclise seçildikten sonra, Cezayir konusu ile yakından ilgilenmeye davam eder. Tocqueville'in bu dönemdeki entelektüel yaşamını, kaleme aldığı kitap ve gezi notları, gazete yazıları, komisyon raporları, mektuplar ve yasa tasarıları aracılığıyla takip edebilmekteyiz. Bu dönemde iki kez Cezayir'e inceleme gezisi yapar. Birincisinde özel bir görevle Eylül 1840'ta Amerika'daki yol arkadaşı Beaumont ile Cezayir'e bir inceleme gezisi yapar. Ekim ayında hastalanıp geziye ara verene kadar Cezayir'in farklı coğrafyalarını

ve "ırklarını" görürler. Bu gezisinde Cezayir'in coğrafyası ve etnik yapısı ile yakından ilgilenen Tocqueville, yoğun bir biçimde notlar tutar (bkz. 4. Bölüm) ve döndükten sonra Cezayir siyaseti hakkındaki fikirlerini kaleme aldığı makalede kamuoyu ile paylaşır (bkz. 5. Bölüm). Bu gezi sonrasında Beaumont ile beraber sömürge yönetiminde birtakım reformları gündeme getirmek isteseler de 1845'e kadar hükümet bu konuda kapalı durmuştur. 1846 Kasım'ında yine bir meclis komisyonu görevi münasebetiyle Cezayir'e ikinci bir seyahat gerçekleştirir. Bu sefer daha uzun kalır ve daha detaylı gözlemler yapma şansını yakalar. Onun bu seyahatini ve edindiği görüşleri de tuttuğu notlardan takip etmek mümkündür (bkz 6. Bölüm). Bu seyahatin ardından, 1847 Mayıs ayında Meclis Komisyonu'nun hazırladığı raporu kaleme alan Tocqueville, artık Cezayir'de kontrolün sağlandığını ve farklı bir siyasetin gerekli olduğunu savunur (bkz. 9. Bölüm). Yine bu gezi sonrasında, Şubat 1847'de hükümet biri Cezayir'e özel tahsisat, diğeri kurulacak askeri kamplarla alakalı olarak Meclis'e iki yasa tasarısı sunar. İlk tasarıya dair Tocqueville'in sunduğu rapor, sivillerin hürriyet eksikliğine dikkat çekmiş ve hükümeti sivil bölgelerde seçim yapma vaadi vermeye itmiştir (bkz. 10-11. Bölümler).

Bu dönemde Tocqueville, bir taraftan Cezayir'de sürdürülen sömürge siyasetine muhalif olsa da öte yandan bölgede egemenliğin sağlanması için sürdürülen şiddete destek verir. Tocqueville için Cezayir'in işgali Fransa'nın pozisyonunu kuvvetlendirmiş ve Batı Akdeniz'e hükmetmesine imkân vermiştir. Herhangi bir Müslüman bağımsızlığı durumunda Fransa bölgeden çekilirse İngiltere'nin tez olarak bölgeye yerleşeceğini düşünmekteydi.

Tocqueville, bu dönemde köleliğin kaldırılması konusunda da aktif bir şekilde hem kamuoyunda hem de Meclis'te çalışmaktadır. Ona göre İngilizler köleliği ilga etmişken, Fransız kolonilerinde köleliğin deva etmesi bir isyan sebebi olabilir. Küçük bir toprak aristokrasisinin çıkarları için köleliğin sürdürülmesini gereksiz görür. O, köleliğin kaldırılmasının Fransa'nın ulusal şanı ve faydası için gerekli olduğunu savunmaktadır. Bu görüşlerini, 23 Temmuz 1839'da Fransız kolonilerinde köleliğin kaldırılması konusunu ele almak üzere kurulan Meclis Komisyonu'nun raporunda dile getirir (bkz. 12. Bölüm). Ardından kölelerin istiklali ile ilgili aynı görüşleri, 13 Ekim ile 15 Aralık 1843 tarihleri arasında anayasal monarşi taraftarı *Le Siècle* gazetesinde yayımladığı altı adet makalede

kamuoyu ile paylaşır (bkz. 13. Bölüm). Bu yazılar isimsiz olarak yayımlanmış ve müellifin kimliğinden yalnızca *Le Siècle* gazetesinin editörü haberdar olmuştur. Yazıların imzasız yayımlanması o günlerde kölelikle ilgili tartışmaların mahiyetini yansıtmaktadır. Ancak bu yazılarda, 1840'ta Tocqueville'in kaleme aldığı Meclis Komisyonu raporuna ciddi bilgi ve üslup benzerlikleri bulunmaktadır. Muhtemelen, konu ile ilgili kişiler için yazarın kimliğini tahmin etmek güç olmamıştır. Kamuoyunda köleliğin ilgası konusunda görüşler taraftar bulsa da ilga karşıtlarının organize hareketinden ötürü kölelik ilga edilemedi. İlga ancak 1840'ların sonunda III. Napoléon tarafından ani bir biçimde gerçekleştirilir.

Çalkantılı Zamanlar ve Siyasette Düşüş

Tocqueville, Meclis'te hanedan muhalifleri olarak bilinen, kendi tabiriyle "liberal ancak devrimci olmayan" küçük bir grubu dahildi (Uslu, 2010, s. 25). 1848-1849 yıllarında devrimci hareket başladığında, liberaller bir süreliğine de olsa etkin bir şekilde varlık gösterip doğrudan hükümete katıldılar (Uslu, 2010, s. 27). Bu dönemde sadece sokaklarda değişim isteyen işçilerin yol açtığı çalkantılar değil, aynı zamanda parlamentoda da gerilimler sözkonusu idi. Monarşinin çökmesinin ardından Tocqueville, Kurucu Meclis'te Anayasa Komisyonu Üyesi olur.

> Cumhurbaşkanının tek dereceyle, halk tarafından seçilip sadece bir defa görev yapması konusunda ittifak edilirken, Tocqueville ve arkadaşı Beaumont karşı çıkmıştır; devrim henüz tamamlanmamıştır ve monarşiden yeni çıkılmış bir toplumda yürütme gücünü halk tarafından seçilmiş birine temsil etmek sakıncalı olacaktır. Tocqueville, iki dereceli olarak Meclis tarafından seçilmesini önerir; fakat ekseriyet ikna olmaz. Anılarında halk tarafından seçilmiş birinin ikinci defa seçilmesine engel olunamayacağını ve o dönemde despotizme açık kapı bıraktıklarını kavrayamadıklarını söylemektedir. İleride Louis-Napoléon, Meclis'i yanıltarak bu açık kapıyı kullanmıştır. (Çağla, 2007)

27 Ocak 1848'de Meclis'te yaptığı konuşmada, bu gerilimler neticesinde gelecekte oraya çıkacaklarla ilgili uyarılar içeren bir konuşma yaptı. Gerçekten de çok da uzak olmayan bir gelecekte yaşananlar onun öngörüsünü doğrular nitelikteydi. Bu dönemde sosyalist bir rejim hayali kuran devrimcilere karşı Tocqueville, Cumhuriyet'in yanında durdu.

Bu karışıklık ortamında, babası ömür boyu hapse mahkûm edildikten sonra İngiltere'ye kaçan "Napoléon Bonaparte"ın torunu "Charles Louis Napoléon Bonaparte" Fransa'ya döner ve kendisinin yokluğunda seçildiği Kurucu Meclis'te görev almayı reddetse de 17 Eylül 1848'de yenilenen ikinci seçimde tekrar seçilir. Üç ay sonra da 10 Aralık 1848'de de İkinci Cumhuriyet'in cumhurbaşkanı olarak seçilir ve Odilon Barrot'yu da iki kez başbakan olarak atar. Tocqueville, bu ikinci Barrot hükümetinde Haziran-Ekim 1849 tarihleri arasında dışişleri bakanı olarak görev alır. Bu dönemde cumhurbaşkanı ile ilişkileri sıkıdır ve onun güvenini kazanmıştır. Ancak Louis Bonaparte, Ekim 1849'da bu muhafazakâr-liberal kabineyi görevden alır. Tocqueville de bir daha dönmemek üzere politikaya veda eder. Louis Bonaparte, şahsi hırsları ve emellerinden ötürü 2 Aralık 1851'de bir hükümet darbesi yapar ve görev süresini ikinci bir döneme uzatmayı imkânsız kılan anayasayı askıya alır ve III. Napoléon olarak imparatorluğunu ilan eder. Bir tür demokratik Sezarizm taraftarı olan Tocqueville, önce hapse atılır ve ardından hapisten çıksa da politikaya bir daha dön(e)mez.

Bunlardan birisi 1850'de tedavi amaçlı dinlenmek üzere gittiği İtalya Sorrento'da başladığı ve 1856'da yazımını tamamladığı hatıralarıdır. Hatıralarında özellikle 1848-1849 yıllarında bizzat tanıklık ettiği çalkantıların analizine özel bir önem vermiştir. "Şimdi kamusal yaşamın dışındayım" diye başlayan kitap, bir hatıranın sınırlarını zorlayarak derinlikli siyasi ve tarihsel analizleri içerir. Dönemin siyasi ve ilmi şahsiyetlerinin derinlikli portrelerini sunan bu kitap aynı zamanda Tocqueville'in zihinsel dünyasına girmek için de önemli bir başlangıç teşkil etmektedir. Ölümünden 34 yıl sonra yeğenlerinden birisi tarafından yayımlanan bu eser onun tarihe, siyasete ve topluma bakışını ele veren önemli bir yapıttır.

Napoléon üzerine bir kitap yazma fikri ilk defa Sorrento'da anılarını kaleme alırken aklına gelir. Kitabın taslağı üzerine ilk notlarının burada derleyen Tocqueville, 1852'de fikrini değiştirerek Napoléon'u da içine alacak Fransız Devrimi'nin ana özelliklerini ele alan bir kitap yazmaya karar verir. 1856'da iki cilt olmasını düşündüğü eserin ilk cildini *Eski Rejim ve Devrim* adıyla yayımladığında, *Amerika'da Demokrasi*'den sonra yeniden ilgiyi üzerine çekmeyi başarmıştır (Tocqueville, 2011). Bu eserde Tocqueville'in bir tarihçi olarak portresi tekrar açığa çıkmaktadır. Ancak bu kro-

nolojik bir tarih yazımı olmaktan ziyade meseleler üzerinden ilerleyen bir çalışmadır. Tocqueville burada bölüm başlıklarında da kendisini gösterecek şekilde bir sosyal tarihçi olarak olayların nasıl ve niçin gerçekleştiği ile ilgilenmektedir. Bu eserde Tocqueville, Devrim'in bir kesinti değil süreklilik eseri olduğunu ifade etmektedir. Önsözde belirttiği üzere bunu, eski rejimin yapıp ettikleri ve özellikle merkezileşme kararları ile gerekçelendirerek Devrim'in sosyal kökenlerini açığa çıkararak yapar (Tocqueville, 2011, s. 1). Albert O. Hirschman (2013) onu bu tezi dolayısıyla Fransız Devrimi'ni önemsizleştirmekle suçlasa da Tocqueville tekil olayların ve şahısların değil sosyal nedenlerin bir toplumsal değişme kaynağı olduğu görüşündedir. Ona göre Devrim'in yepyeni bir rejim ve hükümet tipi getirdiği de doğru değildir. Zira demokrasinin faydalarına olan inanç eski rejimin aşırı merkeziyetçiliği içinde meydana çıkmıştır. Ona göre devrim bir asil hissiyat veya cömert bir ruhtan ziyade pragmatik fırsatçılıklarla doludur. Tocqueville bu eserinde, Devrim'e dair bilinen bütün gerçekleri sorgular ve bir bakıma eski rejimin hatalarını açığa çıkararak esas sorumlunun kendi rolünü unutan yöneticiler olduğunu ifade eder. O, Fransız Devrimi'ni henüz bitmemiş bir süreç, bir Avrupa Devrimi olarak da görmektedir. Tamamlayamadığı ikinci cildin taslak planında bunu daha fazla vurgulama niyetinde olduğunu görmekteyiz.

Son Günleri ve Sonrası

1858'de Tocqueville iyice hastalanır ve doktorları ona Güney'e gitmesini salık verirler. Kasım'da Cannes'a vardıklarında karı-kocanın sağlıkları iyice bozulmuştur. Şubat'ta sağlığı biraz iyileşme gösterir. Bu günlerde dostları ile yeniden mektuplaşmaya başlar. Son mektubunu ise 16 Nisan 1859'da ölümünden bir hafta önce kaleme alır. Tocqueville, arkasında sadece dönemin Fransa'sının siyasi koşullarını anlamak için değil, aynı zamanda modern toplumun mahiyetine dair düşünmek için de önemli bir külliyat bırakmıştır.

Tocqueville, ölümünden sonraki on yılda sıklıkla yeniden anıldı. Özellikle Fransa'da evrensel oyun geçerli hale gelmesi süresince çok tartışıldı. Ama 1880'lere gelindiğinde Tocqueville tamamen unutuldu. 1900'lere gelindiğinde onun Fransız Devrimi ve Ame-

rikan demokrasisi hakkındaki görüşleri zaman zaman zikredilse de artık çok ünlü biri değildi. Ancak Tocqueville'in şansı İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra döndü. Soğuk Savaş atmosferinde *Amerika'da Demokrasi* ile Amerika'da en çok okunan ve okutulan yazarlar arasına girdi. Amerikan demokrasisinin içerik ve işleyişine dair yaptığı analizler ve ABD ve Rusya'nın geleceğin belirleyici güçleri olacağı yönündeki kehanetleri dolayısıyla, özellikle Amerikan siyaset bilimi literatüründe daha çok fütürist yönüyle sık sık gündeme getirilmiştir. Amerikan demokrasisi ile ilgili analizleri özellikle sosyalizme karşı demokrasi savunusu için sıklıkla kullanılmıştır. 1970'lerde soğuk savaşın yumuşaması ile Tocqueville yeniden unutulmaya başlanmıştır. Harvey C. Mansfield'in (1996) şükrederek not ettiği gibi, 1990'lardan sonra Fransa'da (Avrupa'da) yeniden keşfedilmiş, ABD'de yeniden gündeme getirilmiştir. Mansfield bunu İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra Marksizm'in çeşitli türlerinin etkisi altındaki Fransız düşüncesinin liberalizme geri dönüşü ile açıklamaktadır. Bugün çeşitli bağlamlarda Tocqueville'e yönelik artan bir ilgi mevcuttur.

Kölelik ve Eşitsizlik Karşısında Tocqueville'in Tutumu

Devrim sonrası Restorasyon döneminde yeni toplumun inşası ve Fransa'nın yeniden giriştiği sömürgecilik faaliyetleri çerçevesinde eşitsizlikle ilgili siyasal ve entelektüel gündem çok ateşli tartışmalara sahne olmuştur. Tocqueville'in bu dönemin koşulları altında şekillenen siyasi ve yazınsal hayatının önemli bir kısmını da yine eşitsizlik, kölelik ve yoksullukla ilgili meseleler tutmaktadır. Tocqueville, temsil ettiği siyasal konum çerçevesinde konuya yaklaşmış, köleliğin ilgasını, yoksulluk sorununun çözülmesini talep etmiştir. Ancak onun bu talepleri aydınlanmacı eşitlik söylemi çerçevesinde değil, Fransa'nın ulusal çıkarları çerçevesinde bir zemin bulmuştur.

Fransa'da Kölelik Tartışmaları ve Tocqueville'in İkircikli Konumu

Tocqueville'in siyasi ve ilmi kariyerinin en parlak yılları olan 1830-50 arası, Fransa'da kölelikle ilgili tartışmaların da ciddi bir biçimde alevlendiği bir dönemdir. Fransa'da köleliğin ilgası için girişimler 1880'lere kadar geri gider. Devrim öncesi, sırası ve son-

rasında sıkça tartışılan köleliğin ilgası 1840'lara kadar gündemde kalmıştır.[3] Bu tartışmalar ve girişimler dönemin siyasi gündemi ile yakından ilişkilidir. Genellikle liberal çevrelerin sahip çıktığı köleliğin ilgası için 1788'de kurulan *La Société des Amis des Noirs* (Siyahların Dostları Cemiyeti) 1793'e kadar yaşamıştır. Aydınlanmacılardan etkilenen liderleri Jacques-Pierre Brissot, devrimle birlikte sömürgelere bağımsızlık verilmesi ve köleliğin yasaklanması gerektiğini savunmaktaydı. Devrim'in genel felsefesine uyan bu söylem, döneminde etkili olmuştur. 4 Nisan 1892'de rengine bakılmaksızın serbest vatandaşlık hakkının tanınmasından sonra, 4 Şubat 1794'te Robespierre'in başkanlığındaki Meclis, köleliği ilga eden yasayı çıkarmıştır. Bunda Devrim'in sömürgelerde kontrolü elde tutma isteği de rol oynamıştı. Zira Devrim'le birlikte ortaya çıkan karmaşada sömürgelerin elden çıkmasından korkuluyordu. 1893'te Fransa'nın en büyük sömürgesi olan Saint-Domingue'de (Haiti) köle isyanının başlaması bunda etkili idi. Haitililerin devrimle olan bağlarını ve bağlılıklarını sürdürmek için gönderilen Fransız idareci, köleliğin ilga edildiğini ilan etti.[4]

Siyahların Dostları Cemiyeti'nin ömrü kısa sürmesine rağmen daha sonraki benzer hareket ve kuruluşları etkilemiştir. İlgacı hareketin İngilizlerle ilişkili *Société de la morale chrétienne* (Society of Christian Morality, Hıristiyan Ahlak Cemiyeti) tarafından temsil edilmesi ve ağırlıklı olarak masonların, Protestanların ve liberallerin içinde yer alması dolayısıyla 1840'lara kadar uzunca bir süre harekete katılımlar çok sınırlı kalmıştır. Kamuoyunda hem hapishane reformu hareketi hem de köleliği ilga hareketi İngiliz-Protestan bağlantıları dolayısıyla Fransa'ya yönelik bilinçli bir İngiliz kışkırtması olarak görülmüştür (Drescher, 1968, s. 160; Geggus, 2010). Tocqueville'in içinde yer aldığı ılımlı liberal ilgacı hareket, Victor Schoelcher'in radikal ilgacı kutbu ile Guizot'nun tutucu kanadı arasında bir yerde bulunmaktaydı. İngiltere'nin 1833'te sömürgelerinde bulunan 800.000'den fazla köleyi azat eden köleliği ilga yasasını çıkarması, Fransız kamuoyunu endişelendirmişti. İngiltere'nin bu hamlesi ile Fransa da eğer köleliği ilga et-

3. 1840 yılında Fransız sömürgelerinde 250.000 köle bulunmaktaydı. Fransa'da devrim öncesi ve sonrasında köleliği ilga tartışmaları için bkz. Drescher, 1968b, s. 151–195. Avrupa'daki ilga tartışmaları için ayrıca bkz. Emmer, 2010.

4. Haiti konusunda Fransa-İngiltere çekişmesi için bkz. Drescher, 1968b, s. 154–157; Geggus, 1985. Haiti devriminin Amerika'daki etkileri hakkındaki detaylı tartışmalar için bkz. Geggus, 2001

mezse, kolonilerinin elinde bulundurmasının zorlaşacağını düşünülmekteydi. Bu minvalde 1834'te kurulan *Société française pour l'abolition de l'esclavage*'a (Köleliğin İlgası Cemiyeti), Tocqueville ve kadim dostu Beaumont 1835'te dahil oldular. Başkanlığını bakanlar kurulu başkanı Duc de Broglie'nin yaptığı grup, bir kitle hareketine dönüşmeksizin elit konumunu korudu. Drescher'in ifade ettiği gibi bu cemiyet bir "zenci sevgisi" hareketi değildi; çeşitli çıkar gruplarının birbirleri ile olan mücadelesini göstermekteydi (Drescher, 1968, s. 163-164). Yine de bu cemiyet kamuoyunda, Meclis'te ve akademide ilgacıların en bilinir temsilcisi olmuştu. O günlerde Meclis'te yaşanan tartışmalarda Plantasyoncuların temsilcileri ile ilgacılar sık sık karşı karşıya gelmekteydi. Parlamento'daki tartışmalarda ilgacılar evrensel bir eşitlik fikrinden ziyade köleciliğin Fransızlara yakışmayacak, şık olmayan bir davranış olduğunu ve Fransız İmparatorluğunun genişlemesinin önünde bir engel olduğunu ileri sürmekteydiler. Tartışma Anglo-Amerikan dünyasında olduğu şekliyle sivil alan ve haklar çerçevesinde yürümüyor, daha çok polemiksel bir çerçevede devam ediyordu. Neticesinde bu tartışmalar yıllarca sürdü ama bir türlü beklenen kanun çıkmadı. Parlamento'da sömürgelerdeki köle sahiplerinin çıkarları baskın çıkıyordu. Zira ilgacılar herhangi bir iktisadi kesimi temsil etmezken, ilga karşıtlarının doğrudan temsil ettikleri sektörler bulunmaktaydı.

1 Ocak 1938'de İngiltere'de kölelik tüm sömürgelerde kaldırılması ile Fransa'daki tartışmalar da yeniden alevlendi. Sonraki aylarda İlga Cemiyeti'nin başkanı Hyppolite Passy, Fransız sömürgelerinde de köleliğin kaldırılması için Meclis'e bir dilekçe verdi. Bu dilekçe üzerine, ilga meselesini vuzuha kavuşturmak üzere Guizot yönetiminde ve Rumusat'nın raportörlüğünde bir komisyon teşkil ettirildi. Bu arada hükümetin düşmesi neticesinde yenilenen seçimlerde Tocqueville vekil seçildi. İlgacıların daha güçlü oldukları yeni hükümet, Komisyon'u Haziran 1839'da yeniledi ve Tocqueville yeni Komisyon'un raportörü oldu. Tocqueville bir ay sonra 23 Temmuz'da dinledikleri ve kendi fikirlerini bir araya getirdiği kölelikle ilgili raporunu sundu. Komisyon tarafından da kabul edilen bu raporda, köleliğin hemen ve her yerde ilgasını önermekteydi. Fakat bu rapor siyasi desteği alamadığı için tozlu raflar arasındaki yerini aldı (Tocqueville, 1840; raporun metni için ayrıca şuraya da bakılabilir Drescher, 1968b).

1840'ta aynı mesele hakkında yüksek düzeyli bir Kraliyet Komisyonu teşkil edildi. Duc de Broglie'nin başkanı olduğu bu Komisyon'a Tocqueville üye olarak atandı. Bu Komisyon'un tüm üyeleri temelde ilkesel olarak köleliğin kaldırılması gerektiğini düşünmekteydiler. Ama genellikle ticari kesimin sözcüleri olan bu üyeler pek ileri gitmeye de taraftar değillerdi. Neticesinde, önemli bir kısmını Tocqueville'in kaleme aldığı bir nihai rapor ile Komisyon'un çalışmaları son buldu.[5] Bu raporda, 1 Ocak 1853'ten itibaren köleliğin evrensel bir biçimde kaldırılması savunulmaktaydı. Daha küçük bir kesim ise rapora 1838'den sonra doğanların tamamen serbestleştirilmesi gerektiği yönünde şerh koymuşlardı. Guizot-Soult hükümeti, mesele üzerine köle sahiplerinin fikirlerini bekleme kararı aldı. Tabii ki bu fikirler hiçbir zaman alınamadığı için konu yeniden rafa kaldırılmış oldu. İlginçtir ki bütün bu tartışmalar, Meclis konuşmaları, raporlar köleliğin ilgası için kamuoyundaki konsensüs bir netice vermemişti. Ama 1848'e gelindiğinde, Şubat Devrimi'nden sonra 27 Nisan'da hızlı bir biçimde kölelik ilga edildi. Köleliği ilga etmek liberallere değil, muhafazakârlara nasip olmuştu.

Görüldüğü üzere, Tocqueville kölelikle ilgili tartışmalarda ön saflarda yer almaktaydı. *Amerika'da Demokrasi*'nin ikinci cildini kaleme alırken yazdığı yukarıda belirtilen "parlamento komisyonu raporu"nda, köleliği ahlaki bir sorun olduğu kadar kurumsal bir olgu olarak ele almaktaydı. Rapor, köle sahiplerinin endişeleri ile ilgacıların gayelerini bir arada incelemeye çalışıyordu. Burada sömürüye ve baskıya uğrayanlarla dayanışma fikri mevcut değildir. Raporun İngilizce nüshasını yolladığı *Amerika'da Demokrasi*'nin çevirmeni Henry Reeve'ye yazdığı mektupta, raporda bir özgürlük kokusunun eksikliğini bildiğini ifade eder (cited by Drescher, 1968a, s. 184). Raporla ilgili olarak, J. S. Mill'e yazdığı mektupta sömürgecilerden yakınmakta ve raporda onların çılgın baskıları karşısında daha ihtiyatlı bir dil tercih ettiğini belirtmektedir (Tocqueville, 1862c, s. 57). Zira Tocqueville, kendisinin duygusal bir kölelik karşıtı olarak görülmesini istemiyordu. Arkadaşı Beaumont'ya yazdığı mektupta, "Hayırseverlerin maskaralıkları, soylu duyguları gülünç hale getirmeyi başardı" demektedir (Tocqueville, 1862b, s. 75). Raporun bu ihtiyatlı ve orta yolcu dili sebebiyle, köleciler bazen raporu kendi duruşlarını desteklemek için de kullanabilmekteydiler.

5. Bu komisyon hakkında bilgi için bkz. Jetté, 2007; Nimtz, 2003, s. 58–60

Raporda köleliğe karşı ilkesel bir karşı çıkış yoktur. Onun odaklandığı nokta daha çok köleliğin nasıl ve ne kadar erken ve ekonomik maliyetleri minimize ederek kaldırılabileceğidir. Diğer taraftan köleliğin ilgası ile ortaya çıkacak güç boşluğunun nasıl doldurulabileceği ve plantasyonlarda sosyal kontrolün nasıl sağlanabileceği de "rapor"un ana meselelerinden birisidir. Bu raporda Tocqueville, şiddetsiz bir geçişe odaklanmıştır. Meseleye son derece realist yaklaşan Tocqueville'e göre asıl mesele bir ırk savaşı değil, iktisadi kaos olacaktır. Bunun için, kolonilere ucuz işgücünün sağlanması gerektiğini düşünmekteydi. Ona göre, hükümet köleliğin ilgası halinde üç önlemi almak durumundaydı: Köle sahiplerine tazminat, özgürlüğünü kazananların disiplini ve vergi mükelleflerine düşük maliyet.

Tocqueville'in konu üzerine ikinci yazısı, 1843 Kasım ve Aralık aylarında altı parça halinde muhalif *La Siécle* gazetesinde imzasız olarak yayımlandı. Bu yazılarda Tocqueville ikinci "Meclis komisyonu raporu"ndaki fikirlerine temel teşkil eden gözlemlerini paylaşıyor ve en azından on yıl içinde köleliğin ilgasını talep ediyordu. Bu yazılar uzun uzadıya köleliğin sömürge siyasetine verdiği zararlardan ve kamu bütçesi üzerine oluşturduğu yüklerden bahsediyordu. Ahlaki bir duruştan ziyade Tocqueville kendisini okuyan orta sınıfı maliyetler ve faydalar üzerinden ikna etmeye girişmişti. Tocqueville burada ekonomik dengeyi korumak için serbestliğini almış olan kölelerin bir süreliğine toprak mülkiyetine sahip olamamasını önermekteydi. Nasıl ki Avrupa'da bir proleterin toprak sahibi olması imkânsız ise, köle için de toprak mülkiyeti düşünülmemeliydi. Aslında temelde önerdiği şey eski kölelerden topraksız bir proletarya oluşturmaktı. Zira zihninde, emeğini satmak zorunda kalan bir emekçinin köleden daha verimli olduğuna dair fikir bulunmaktaydı. Yani bir taraftan kölelerin sosyal statüleri değiştirilirken diğer taraftan da iktisadi ve siyasi olarak denetim altında tutulmalarını önermekteydi. Serbestlik verildikten sonra eğitimin, aile yaşamının ve diğer sosyal alanların doğal olarak kontrol edilmesi gerektiğini düşünüyordu. Bunu sağlamak için emeğin hareketliliğinin ve maliyetinin denetim altında tutulmasını önermektedir. Ona göre, kölelik ilga edildikten sonra toplum Avrupalı bir görünüm kazanana kadar koloniler belli bir süre vesayet altında tutulmalıdır. Tocqueville, esasında, "Köleler özgürleştirilsin ama ülkeleri ve toprakları Fransızlara ait kalsın" demektedir.

Görüldüğü üzere, köleliğin ilgası tartışmalarında Tocqueville'in konumu radikal ilgacılarla sömürge plantasyoncularının arasında bir yerdedir (Pitts, 2005, s. 228; ayrıca bkz. Lawlor, 1959). Bu minvalde, ona göre Fransa'nın ulusal itibarını ve sömürgelerindeki konumunu korumak için köleliğin aşamalı bir biçimde kaldırılması gerekmekteydi (Tocqueville, 1840, s. 14–18). Ona göre İngilizlerin uzun süren tartışmalardan sonra hızlı bir biçimde köleliği ilga etmeleri ile birlikte Fransa'nın Antillerdeki[6] sömürgelerini elinde tutması zorlaşmaktaydı. Zira buralarda kölelik artık Fransa'nın aleyhine işleyen bir konuya dönüşmüştü. Dolayısıyla Fransa'nın buralarda kendisine karşı bir kışkırtma gerçekleşmeden evvel köleliği ilga etmesi gerekmektedir. Tocqueville'e göre devrimin yüce hatırası ve mirası, Fransa'nın şanı, şöhreti ve saygınlığı sömürgelerde köleliğin ilga edilmesini zorunlu kılmaktaydı. Ancak Fransa, köleliğin ilgasının temsilciliğini Fransız Devrimi'nin prensiplerini uygulayan Britanya'ya kaptırmış ve dünya siyasetinde zor durumda kalmışlardır.

Sanayi İşçisi Karşısında Kölenin Verimsizliği: Bir Müessese Olarak Kölelik

Ancak bir yandan da Tocqueville, köleliğin sosyal ve ekonomik bir müessese olduğunu düşünmektedir. Ona göre toplumun ve iktisadi sisteminin değişimi köleliğin ilgasını mecburi bir hale getirecektir. Zira ona göre kölelik günün iktisadi kurallarına, "üretimi idare eden kanunlara" uygun değildir (Swedberg, 2009, s. 175-177). Tocqueville, köleliğin toplumda tembelliği yaydığını ifade etmektedir. Ona göre köleliğin mevcut olduğu bir sistemde cehalet ve gurur, yoksulluk ve lüks bir arada mevcuttur (Tocqueville, 2010b, s. 52). Dolayısıyla bir köle serbestleştirildiğinde daha iyi çalışan bir işçi olacaktır. İngilizlerin keşfettiği üzere bir kişi, "maaş için çalıştığında daha aktif; eğer elde etme imkânı varsa uygarlığın metalarına karşı daha hevesli; eğer kanun ona faydalı ise kanuna karşı daha itaatkâr; eğitimin faydasını görür görmez öğrenmeye daha açık; bir evi olduğunda daha yerleşik; ailenin hoşluklarını tatmasına izin verilirse âdetlerinde daha sebatkârdır" (Tocqueville, 2001i, s. 214). Tocqueville, evliliğin ve ailenin zenci kölelerin hayatlarını düzenlediğini gözlemlemiştir. Dolayısıyla,

6. Fransız köle kolonileri Karayiplerde Guadeloupe ve Martinique, Hint Okyanusu'nda Guyana ve Réunion idi (konu ile ilgili bkz. Gershman, 1976).

serbestleşen köleler bir ev ve aile kurduklarında eskisinden daha fazla çalışacaklardır. Amerika'da sanayiye yönelen kuzey ile tarımda kalan güney arasında kölelikle ilgili görüş ayrılıklarını zikrettikten sonra (Tocqueville, 2010c, s. 578), bu sebeple yaşanacak bir iç savaştansa köleliğin kalkmasının zamana bırakılmasını salık vermektedir.

Yine benzer şekilde ona göre iktisadi, siyasi ve idari yapısı dolayısıyla Amerika'da köleliği hızlı bir biçimde ilga etmek zordur. Zira bir taraftan köleler serbest yaşama geçişte çeşitli zorluklar yaşayacaklardır (Tocqueville, 2010c, s. 515-521). Diğer tarafta ise kölelik ilga edilirse güneyde beyazların siyahlara olan nefreti artacak ve bir arada yaşamanın zemini tamamen ortadan kalkacaktır (Tocqueville, 2010c, s. 578). Ancak Tocqueville, sanayinin gittikçe yayıldığı bir dünyada güneylilerin köleliği ilanihaye korumalarının da artık mümkün olmadığını dile getirmektedir. Bu sebeple, tüm bu şartlar dahilinde ancak aşamalı bir özgürleştirmenin sözkonusu olabileceğini dile getirir (Tocqueville, 2010c, s. 581).

Dolayısıyla Tocqueville, uzun uzun köleliğin ne kadar insanlık dışı ve demode olduğunu anlattıktan sonra, çelişkili bir biçimde köleliğin hemen kaldırılmaması gerektiği noktasına erişmektedir. Demokrasinin işleyişine övgüler düzülen Amerika'da köleliğin mevcudiyeti ve bir kurum olarak gerekliliği bizzat Tocqueville tarafından dile getirilmektedir. *Amerika'da Demokrasi*, Tocqueville'in *Köleliğin İlgası Cemiyeti*'ne üye olduğu günlerde yayımlanmıştı. O günlerde Tocqueville basında, parlamentoda ve akademide yoğun bir eleştiri altında idi ve *Amerika'da Demokrasi* Fransa'da ilga karşıtlarının en çok başvurdukları metinler arasında yer almaktaydı. Şüphesiz Tocqueville, bu eseri Amerika'nın kendi özel şartlarını düşünerek yazmıştı. Tocqueville, köleliğe ilkesel nedenlerden ziyade artık hızlı bir biçimde genişleyen piyasa ve üretimin zemininde köleliğin olmadığını gördüğü için karşı çıkıyordu. Onun sürekli çelişkilerle dolu pozisyonu, siyasi pragmatizminden kaynaklanmaktaydı. Tocqueville için her zaman geçerli bir ilkeler çerçevesinden ziyade siyasi bağlamına göre gündeme gelen ilkeler sözkonusu idi. Bunu daha sonra Cezayir ile ilgili yazdıklarında da görmek mümkündür.

En nihayetinde Tocqueville, kölelik ilga edilse bile hiçbir yer ve zamanda siyahlar ile beyazların bir arada eşit şartlarda yaşayamayacağını da ifade etmekten kendisini alamaz. Zira ona göre kurum-

sallaşmış sömürü ilişkileri birbirinden mutlak anlamda kopmuş iki ırkın bir araya gelmesini engelleyecektir (Tocqueville, 2010c, s. 549). Örneğin, Antillerde beyazlar çekildiğinde siyahlar gittikçe egemen hale gelmişler ve beyazlar toplumdan çekilmiştir. İki ırkın şiddet olmaksızın bir arada yaşayabilmesi için ona göre dışarıdan bir gücün kontrolü gerekliydi. İşte sömürge idaresi burada devreye girmekteydi. Tocqueville, 1839'da bir parlamentoya hazırladığı bir raporda Antillerdeki Fransız varlığının sürdürülebilmesi için beyaz toprak sahiplerinin siyahları işçi olarak çalıştırmalarını salık vermekteydi. Böylece zencilere bir yaşam alanı oluşturulacak ve bu şekilde oluşan iktisadi bağımlılık ilişkisi ile Antilleri elde tutmak kolaylaşacaktır (Tocqueville, 1840, s. 16; see also Drescher, 1968b, s. 129). Görüldüğü üzere, Tocqueville'in vizyonu yukarıda dile getirildiği gibi evrensel eşitlik fikrinden daha çok emperyal genişleme ve egemenlikle ilişkilidir. O, köleliğin kaldırılmasında Avrupalı ülkelerin emperyal hâkimiyetlerini sürdürebilmelerinin mümkün olduğunu görmekteydi. Beyaz ırkın düşüşü kehanetinde bulunan Gobineau'yu[7] eleştirirken, "Daha birkaç yüzyıl önce Avrupa'da ormanlarda, bataklıkların kenarında barınaksız halde yaşayan birkaç milyon insan dünyayı dönüştürdü ve diğer ırklar üzerinde egemen oldu. Hiçbir şeyi talihin gerçekleşmesinden önce tam olarak bilemeyiz" demektedir (Tocqueville, 1959, s. 268). Bu sebeple, Tocqueville bir taraftan köleliğin ilgasını savunurken diğer taraftan sömürgenin genişletilmesini savunmayı bir çelişki olarak görmemekteydi. Drescher (1968, s. 186), Tocqueville'in dışarıdaki despotizmi, içerideki tiranlığın ve dahası şiddetin hesaba sığmaz neticelerine karşı en emin yolu olarak gördüğünü dile getirmektedir.

Irk Farkları ve Eşitsizlik

Irk konusunda Tocqueville, Fransız liberal geleneğini sürdürmekteydi. Devrim öncesi ve sonrasında ırksal çeşitliliğin faydaları konusu, özellikle Roma İmparatorluğu bağlamında tartışılsa da bunun etkileri uzun süreli olmamıştır. On dokuzuncu yüzyılda Fransa'da baskın düşünce, ırkçılığa daha yakındır. Irkçı düşüncenin önde gelen temsilcilerinden Gobineu (1967) İnsan Irklarının Eşit-

7. "Gobineau'nun yaşamı onu Tocqueville ile ilişkilerinden önemli oranda etkilenmiştir. 1843'te başlayıp Tocqueville'in öldüğü 1859'a kadar devam eden yazışmalarında, hem arkadaşlığın hem de yoğun bir karşıtlığın izlerini görebilmek mümkündür" (Richter, 1958, s. 152).

sizliği Üzerine isimli eserinde, ırkların eşit olduğunu söyleyen radikallerin ancak dinin etkisinden uzak sapkınlar olduğunu söylemekteydi. Ona göre, Tanrısal doğal düzen ırkların eşit olamayacağını göstermekteydi. Tocqueville, Gobineau'nun ilk ve katı eleştirmenlerinden birisi olmuştur.[8] Gobineau'ya yazdığı 30 Temmuz 1856'daki mektupta, fikirlerinin kesinlikle yanlış ve zararlı olduğunu ifade eden Tocqueville (1959, s. 292-294), ırkçılık ile birlikte Fransız elitlerini yaygın etkisi altına alan determinizme de cephe açmıştı. Biyolojik etkenlerle yapılan açıklamaların, sosyal alanı belirli kesimlere kapattığını ifade etmekteydi. Gobineau'ya yazdığı 17 Kasım 1853 tarihli bir başka mektupta bunu şöyle anlatmaktadır:

> Irksal doğaları sebebiyle alışkanlıklarını değiştirmek ve statülerini iyileştirmede kendileri için daha iyisini asla yapmayacak olan daha aşağı insanların barbarlık ya da kölelik şartlarında yaşamalarını sürdürmek ne tür amaca hizmet etmektedir? Doktrininizin nasıl daimi eşitsizliklerin tüm kötülüklerini bünyesinde taşıdığını görmüyor musunuz? Hemcinslerden birisine tiranlık, gurur, şiddet, küçümseme verirken, diğer herkese sefilliği reva görmektedir. (Tocqueville, 1959, s. 227)

Tocqueville'in birlikte uzun seyahatler yaptığı arkadaşı Beaumont ile birlikte ırksal ayrımların bir toplum için meydana getireceği tehlikeleri sık sık dile getirdiğini görmekteyiz. Amerika'da yaptıkları gözlemler neticesinde ulaştıkları bu fikri kamuoyunda açık bir biçimde savunmuşlardır. Amerika seyahatinden sonra Beaumont'nun (1998) kaleme aldığı ve ırksal ayrımların ortaya çıkardığı dramatik ve gayri ahlaki durumları ele alan *Marie* isimli eser, dönemin Fransa'sında en çok okunan kitaplar arasındadır (bkz. Greiman, 2010, s. 76-120). Bu eserdeki fikirlerin Tocqueville üzerinde ciddi etkileri mevcuttur. Tocqueville, *Amerika'da Demokrasi'de* iki yerde okuyucuyu Beaumont'nun eserine yönlendirir. Giriş'te Beaumont'un *Marie* ismiyle yayımlanacak olan romanından övgüyle bahseder. Yine ileride bir yerde Amerikan toplumunda ırk konusunu ele aldığı yerde kendisinin sadece yüzeysel bir biçimde değinerek geçmek zorunda kaldığı bu mesele ile Beaumont'nun eserinin derinlemesine ilgileneceğini belirtir (Tocqueville, 2010b, s. 29). Beaumont, ırkçılığın bir toplum için

8. Tocqueville ile Gobineau'nun ırk konusundaki yazışmaları hakkındaki kapsamlı bir tartışma için bkz. Richter, 1958.

görünenden daha fazla maliyetleri olduğunu düşünmektedir. Ona göre, kölelikle kurumsallaşan ırkçılığın toplumu ayırdığı katmanlarda ahlaki çöküntü ve şiddet peyda olmakta ve böylece insanlığın sosyal ve ekonomik ilerlemesinin önünde bir engel oluşturmaktadır. Bu bakımdan, Amerikan toplumundaki ahlaki çöküntüye odaklanan Beaumont ile Amerikan toplumunu eşitlikçi bir biçimde tasvir eden Tocqueville sanki farklı ülkeleri gezmiş gibidirler. Her ne kadar Tocqueville, Beaumont'a referans verse de kendisi başka şeyler anlatmaktadır (detaylı bir tartışma için bkz. Schaub, 1998). Onun *Amerika'da Demokrasi'de* resmettiği Amerikan toplumu eşitlikçidir. Ona göre bu coğrafyada yoksulluk sorunu demokrasinin gündeminden tamamen çıkmıştır. Zira yoksullar herhangi bir mülkiyete sahip olmasalar da serbestçe oy kullanabilmekte ve hükümet işlerine karışabilmektedirler. Beaumont (1964) ile birlikte, 1833'te kaleme aldıkları *Amerika'da Islahevi Sistemi* isimli eserlerinde uzun uzadıya Amerika'da sistem tarafından üretilen kurumsallaşmış bir yoksulluktan bahsetseler de, Tocqueville bunun Amerikan eşitlikçiliğini bozduğunu düşünmediğinden olsa gerek, halen de Amerikan toplumunu eşitlikçi bir zeminde tanımlamaya gayret eder. Avrupa ile kıyaslandığında Amerika'da zenginlerin daha az zengin, fakirlerin de daha az fakir olduğunu ileri sürer. Amerika'da yoksul, mülkiyetsiz proletarya ve insanlık dışı endüstriyel serfler yoktur (Tocqueville, 2010c, s. 335-336). Hatta ona göre Amerika'da yoksulluk yasaları aracılığıyla ne kadar yoksulluğun olacağına bile demokratik kanallarla karar verilmektedir. Serbest oyu ve popüler siyaseti Amerikan demokrasisinin temeline koyduktan sonra Tocqueville, Beaumont'nun *Marie*'de dramatik bir biçimde resmettiği siyahları görmezlikten gelir ve onlara beyaz Amerikan demokrasisinde bir yer vermez. Halbuki Beaumont'nun edebi bakışının aksine onun daha sosyolojik bir derinlik ve siyasal bir analiz içeren bakışından meselenin daha derinlikli bir biçimde anlatılacağına şüphe yoktur.[9] Ancak Tocqueville bunu tercih etmez ve siyahlarla yoksulları görmemezlikten gelir. Curtis Stokes'in (1990, s. 13) belirttiği gibi, onun halkların kültürlerini marjinalize eden yeni liberalizmi de en az eskisi kadar ırksal farklar üzerine bina edilmekteydi.

9. Beaumont önsözde, Tocqueville daha ziyade kurumları anlatırken, kendisinin gelenekleri anlatmaya çabaladığını not etmektedir (Beaumont, 1998, s. 4).

Sömürge: Ulusal Şan ve Sorunların Çözümü İçin Bir Anahtar

Fransa'nın Cezayir'i İşgali ve Sömürgecilik Sorunu

Tocqueville'in, köleliğin ilgasına paralel bir biçimde tartıştığı diğer bir konu ise sömürge meselesi, özellikle de Cezayir'deki sömürge ile ilgili olanlardır. Fransa, 18. yüzyılın ortasından itibaren sömürgecilik konusunda İngiltere karşısında dramatik bir biçimde zayıf düşmüştür. Özellikle 1756-1763 yılları arasında yaşanan Yedi Yıl Savaşları neticesinde, Hindistan'daki sömürgelerin İngilizlere bırakılması Fransa'yı sömürge yarışında geride bırakmıştır. Devrim ile birlikte eski şanına kavuşacağı umulan Fransa, Devrim'in Avrupa güçleri tarafından bastırılması ile etkisiz bir ülke olma tehlikesi ile karşı karşıya kalmıştır. Bunun en görülür tezahürü ise sömürgelerde yaşanmaktadır. Her ne kadar Fransa'nın desteği ile İngiltere'nin en önemli sömürgesi Amerika'nın bağımsızlığını kazanması bir denge oluştursa da, İngilizlerin elinde halen Hindistan ve Çin gibi önemli sömürgeler mevcuttur. Cezayir'in Fransa tarafından acele ve hazırlıksız bir biçimde işgali de biraz bu siyasi-psikolojik etkenler ve İngilizlerin Akdeniz'de kazanmaya başladıkları konumla ilintilidir. 18. yüzyılın sonunda Fransızların elinde Karayipler veya Hint Okyanusundaki birkaç küçük sömürge kalmıştı. Bunlara mukabil, Kuzey Afrika'nın Fransız genişlemeciliği için daha fazla şey vaat ettiği düşünülmekteydi.

Osmanlılar, 1770'ten itibaren hem içeride hem de dışarıda ciddi bir biçimde güç kaybı yaşamaktaydılar. Bu güç kaybı özellikle merkezden uzak –ve bağlı– devletlerde kendisini hissettiriyordu. 1500'lerin ortasında Osmanlı idaresine giren Cezayir, diğer Kuzey Afrika eyaletleri gibi yerel otoritelerle işbirliği içerisinde idare edilmekteydi. Cezayir'i yöneten Dayılar, sembolik bir biçimde İstanbul'a bağlı idiler. Napoléon'un 1789'da Mısır'a saldırmasının ardından, Cezayir'de 1578'de vergi vermek ve kale inşa etmemek şartlarıyla Fransızların kurmalarına izin verilen Bastion ticaret merkezi işgal edilmişti. Dolayısıyla Fransa ile Cezayir arasında siyasi bir gerilim ortaya çıkmıştı. Öte yandan 18. yüzyıl boyunca Akdeniz ticaretinin Cezayirli korsanlar tarafından tehdit edilmesi de bir başka gerilim kaynağı idi. Ancak 18. yüzyılın sonunda Akdeniz'de dengeler değişmiş ve 1798'de Ebûkir ve 1805'te de Trafalgar deniz savaşlarında Fransızları yenen İngilizler, Akdeniz'de güçlü bir varlık kazanmışlardı. İngiltere, Viyana Konferansı'nın

kararı ile Akdeniz'de korsanlıkla mücadele için 1816'da Lord Exmont kumandasında -Hollanda filosunun da katıldığı- bir donanmayı Cezayir'e gönderdi. Bu donanma Cezayir şehrini topa tutarak Cezayir'in donanmasını batırdı ve deniz gücünü ortadan kaldırdı. Akabinde kaybettiği sömürgelerin yerine kendisine çok yakın bu coğrafyada yeni sömürgeler elde etmeyi hedefleyen Fransa, Cezayir'in deniz gücünün zayıflamasından ve 1828-1829'daki Yunan İsyanı sırasında Osmanlı'nın zayıf ve müşkül durumundan faydalanarak, 1830'da Cezayir'i resmen işgal etti. Osmanlı devleti içerideki reform süreci, dünya siyasetindeki zor durumları nedeniyle Fransa'yı protesto etmekle yetinebildi.[10]

Fransızlar on yıl boyunca ülkede ne yapacaklarına karar veremediler. İlk olarak kendi idarelerini zorlaştıracaklarını düşündükleri Türk unsurları ülkeden çıkarmışlardı. Fakat bu durum ülkeyi yönetilemez hale getirmişti.[11] Fransızların önlerinde iki seçenek vardı: ya kıyıdaki liman kentlerini kontrol ederek ülkeyi dolaylı bir biçimde yönetmek ya da tüm ülkeyi hâkimiyet altına alarak sömürge haline getirmek. 1840'a gelindiğinde, on yıllık kararsızlık dönemini arkada bırakan Fransızlar, ülkeyi baştan başa denetim altına almaya karar vermişlerdi. Ancak ülkede yaygın bir direnişle karşılaştılar. Genel vali olarak tayin edilen Bugeaud, sadece bazı kale şehirlerde kalarak savunma savaşı vermenin yanlış olduğunu ve bunun bütün bir ülkeyi aşiretlere bırakmak anlamına geldiğini belirterek, savaş stratejisinde köklü bir değişikliğe gidilmesi gerektiğini ilan etti. Önemli bir taktik ustası olan Bugeaud'nun yürüttüğü savaşın basit ilkesi halkın kaynaklarına saldırmak, ekinleri yakmak, köyleri yağmalamak idi. Temelde oluşturduğu terör ile Cezayir'in kendisine teslim olmasını sağlamayı amaçlamaktaydı. Bu yoğun şiddet, Emir Abdülkadir'in 1847'ye kadar süren direnişinin bitmesi ve Osmanlı'nın Fransa üzerindeki haklarından vazgeçmesi ile sona erene kadar devamı etti. Cezayir'in işgali, uygulanan şiddet, isyanların bastırılma biçimi, kurulan idare, as-

10. Fransa'nın Cezayir'i işgali ile ilgili ayrıntılı bilgi için bkz. Kahraman, 1993, s. 488–489.

11. Sonradan incelemelerde bulunmak üzere Cezayir'e giden Tocqueville, Osmanlıların bu ülkeyi 300 yıl boyunca çok az bir kuvvet ile sorunsuz bir içimde ellerinde tuttuklarına hayret etmekte ve Osmanlı modelinin incelenmesi gerektiğini beyan etmektedir (Tocqueville, 2001b, s. 10–11). Ancak Tocqueville, Osmanlı modelinin bir sömürge modeli olmadığını ve eğer bu modeli takip ederlerse kendi sömürgelerinin temellerinin tamamen değiştirmeleri gerektiğini tamamen unutmaktaydı.

keri meseleler ve yerleşimci sorunları gibi pek çok mesele, yoğun bir biçimde Tocqueville kuşağının gündemini meşgul etmiştir.

Tocqueville, Fransa'nın sömürgeciler arasındaki konumunu ve mevcut sömürgelerini pek beğenmemektedir. Amerika'ya yaptığı seyahatte daha yeni bağımsızlığını kazanmış eski bir İngiliz sömürgesinde gezerken, aslında bir zamanlar İngilizlerin ne kadar büyük ve muhteşem bir ülkeyi ellerinde tuttuklarını görmekteydi. Hindistan ve Çin'in önemli bir kısmı ile karşılaştırıldığında, Martinik onun gözüne çok cılız ve önemsiz görünüyordu. Amerika'da seyahat ederken sık sık eski kalıntılarını gördüğü Fransız Sömürge İmparatorluğunun nostaljisini yaşamaktaydı. Tocqueville, zihninde hep şu soru ile seyahat etmekteydi: "Neden Fransa'nın elindekilerden daha güzel kolonileri yok?" (ya da "İngilizleri Fransızlara üstün kılan ve daha iyi kolonileri elde etmelerini sağlayan nedir?") Bu konu üzerine, *Fransa'nın İyi Sömürgelerinin Olmasını Engelleyen Nedenler Üzerine Bazı Fikirler* başlıklı kısa bir bölüm yazsa da konuyu *Amerika'da Demokrasi'de* işlemez (Tocqueville, 2001g). Dolayısıyla, Fransa'nın yeni ve daha önemli sömürgeler elde etmesini desteklemektedir. Bu çerçevede, entelektüel ve siyasi gündemde önemli bir yer tutan Cezayir konusu ile çok yakından ilgilenmiştir. Ele aldığı sorunu çözümlemek üzere seyahatler yapma âdetine uyarak Cezayir'e inceleme gezileri yapmış, sömürge idarecileri ile yazışmış, seyahate gidenlerden bilgiler toplamış, Cezayir toplumu, tarihi, hukuk sistemi ve İslam dini hakkında kapsamlı incelemeler yapmış ve neticesinde, döneminde konu ile ilgili merkezi bir konumu elde etmiştir.

Cezayir'e Seyahat: Güzel Coğrafyanın Zor Yüzü

Tocqueville, Cezayir hakkında ilk yazılarını –vekil seçilmeye çabaladığı günlerde– 23 Haziran ve 22 Ağustos 1837'de *La presse de Seine-et-Oise* adlı küçük bir gazetede yazdı. Bu iki yazıyı, bir aday olarak siyasi becerilerine dikkat çekmek üzere yazdığı rivayet edilir. Diğer bir neden ise Fransa için hayati öneme sahip Cezayir mevzusu ile olan yakın ilişkisidir (Swedberg, 2009, s. 183-184). Bu günlerde Tocqueville dikkatli bir biçimde Kur'an okumakta, İslam üzerine düşünmekte ve dostlarına mektuplar yazarak bilgiler istemekteydi[12] (Tocqueville, 2001d). 1837'de onun ana gündemi

12. Tocqueville, bir konu hakkında yazarken etraflıca bilgi sahibi olmayı önemsemekteydi. Bu, onun için çoğu kez sadece yazılanlarla iktifa etmeyip

Cezayir'in Fransa için önemini ve büyük potansiyelini göstermekti. Tocqueville de "Afrika kıyılarında ülkemiz için büyük bir anıt dikeceğimizden hiçbir şüphem yoktur" derken bunu göstermekteydi (Tocqueville, 2001f, s. 24).

Cezayir meselesi Fransız kamuoyunu bölmüştü. Liberal aydınlara yakın olan Tocqueville, *Amerika'da Demokrasi* kitabında Batılı güçlerin kendilerinden daha zayıf olan milletlerle karşılaşmalarında bir etik prensipten söz etmektedir. Ancak Cezayir meselesi, Abdülkadir'in uzayan isyanı onun dile getirdiği ahlaki çerçeveyi zorlamaya başlamıştı. Bu sebeple, olan biteni yerinde görmek için 1841 ve 1846'da iki kez Cezayir'e seyahat etti. Bu seyahatlerden edindiği izlenim ve bilgileri gazete yazıları ve parlamento raporları aracılığıyla kamuoyu ile paylaştı. Bu notlar ve raporlarda Cezayir'in yönetimi ve sömürgeciliğin genel ilkeleri hakkında pek çok görüşü bulmak mümkündür.

Meclise seçildikten sonra mesele ile daha yakından ilgilenme gereği duyan Tocqueville, 1840'ta teşkil eden Kraliyet Komisyonu'nda üye olarak görev aldı. Bu Komisyon'un raporunu hazırlarken, incelemelerde bulunmak üzere 1841'de eski seyahat arkadaşı Beaumont ve onun kardeşi Hippolyte ile birlikte Cezayir'e bir aya yakın süren ilk seyahatini gerçekleştirdi. Karaya ayak bastığında aldığı not Tocqueville'in Cezayir'den ne kadar etkilendiğini gösterir: "Eğer silahla ekip biçmeye kalkmazsanız, burası vaat edilmiş topraklara benziyor" (Tocqueville, 2001e, s. 37). Aslına daha uzun sürmesi beklenen bu seyahatinden Tocqueville hastalandığı için planlanandan erken dönmek zorunda kaldı.[13] Bu seyahatten sonra Tocqueville Şatosu'na kapanarak notlarını düzenledi ve kendisi için bir

seyahatler yapmayı da göze almak anlamına gelmekteydi. Cezayir üzerine yazdığı ilk yazının girişinde bunu açık bir biçimde dile getirmektedir: "Mösyö Desjobert, yakın zamanda bizim yeni kolonimiz hakkında yayımlanan saygın bir kitapta yabancı bir bölge ile ilgili isabetli bir biçimde konuşabilmenin ancak orada bulunmamış olmakla mümkün olduğu söyleniyor. Bu durumun benim için de bir avantaj olduğunu kabul ediyorum; ama bu durum beni gururlandırmıyor. Ben popüler fikrin aksine bir şeyi başkalarına anlatmak için öncelikle olanları bilmenin faydalı olduğunu düşünüyorum; ayrıca bunun yanı sıra meseleyi anlamak için orda bulunmuş olmanın önemini de yadsıyamam." (Tocqueville, 2001b, s. 5)

13. Tocqueville, Cezayir'in içlerine sirayet etmenin görünenden daha zor olduğunu kavraması için bir fırsat olan bu hastalığını, sadece kendi dikkatsizliğinin bir neticesi olarak görmekteydi. Bu geziler neticesinde kaleme aldığı rapor ve yazılardan başka, Tocqueville, tipik bir on dokuzuncu yüzyıl entelektüeli olarak pek çok not, anı ve mektupla bu gezilerin ardından çeşitli kayıtlar bıraktı.

bakış açısı oluşturdu. Aslında bu notları yayımlama gibi bir düşüncesi yoktu; ancak 22, 28 Ekim, 8, 21 Kasım ve 6, 14 Aralık 1843'te notlarını imzası olmaksızın bir *Siécle* gazetesinde yayımladı. Tocqueville, 1846'da Cezayir'e daha uzun ikinci bir seyahatte bulundu. Birinci gezisinde yakalandığı hastalıktan ders çıkarmış olacak ki bu sefer ülkenin içlerine gitme isteğinde bulunmadı (Tocqueville, 1862d, s. 83). 1847'de, Parlamento'nun Cezayir'de uygulanan işgal siyasetini değerlendirmek üzere kurduğu yeni komisyonda raportör olarak yer aldı. Burada kaleme aldığı iki rapor, Cezayir siyasetinin belirlenmesinde önemli roller oynamıştır.

Ulusun Şanını Yüceltmek İçin Sömürgecilik

Cezayir'de Bugeaud'nun uyguladığı yoğun bir şiddetin hüküm sürdüğü ve bu konunun Fransa'da yoğun tartışmalara sebep olduğu günlerde gerçekleşen birinci seyahati sırasında ve sonrasında Tocqueville, Bugeaud'ya yazdığı mektuplarda ve kaleme aldığı yazılarda, notlarda onun şiddeti yayma stratejisini desteklediğini beyan etmekteydi. Tocqueville, bazılarının söylediği gibi herkesi yok etme stratejisinin doğru olmayacağını ama başkalarının ileri sürdüğü gibi barışçıl bir siyasetin de başarıya ulaşamayacağını düşünmekteydi. Ona göre direnişi kırmak için Bugeaud'nun yürüttüğü siyasetten başka seçenek yoktu:

> "Fransa'da saygı duyduğum ama asla fikirlerine katılmadığım bazı insanlar ekinleri yakmamızın, tahıl ambarlarını boşaltmamızın ve nihayetinde silahsız insanları, kadınları ve çocukları zapt etmemizin yanlış olduğunu söylüyorlar.

Bunlar bana göre istenmeyen ama Araplara savaş ilan ettikten sonra da yapılması mecburi olan şeyler." (Tocqueville, 2001a, s. 70)

Burada eleştirdiği kişiler aslında Meclis'te birlikte olduğu liberallerdir. Onların sömürgeyi pahalı ve ekonomik olarak faydasız bir şey olarak görmelerine karşı Tocqueville, sömürgenin sadece finansal açıdan değerlendirilemeyeceğini söyler. Ona göre sömürge sahibi olmak büyük bir ulus olmanın siyasi gereklilikleri arasındadır. Tocqueville, "birkaç barbar kabile" kendisini tehdit etti diye Fransa'nın Cezayir'i asla terk edemeyeceğini belirtmektedir. Çünkü eğer bunu yaparsa Fransa'nın ikinci sınıf zayıf bir güç olduğu düşünülecektir. Bunun yerine, ona göre yerleşimcilerin bu-

lunduğu kısımlar güçlendirilmeli ve buraları Avrupa uygarlığının kendisini göstereceği tarım vahalarına çevrilmelidir (Tocqueville, 2001a, s. 59).

Yayımladığı yazılar, yazdığı mektuplar ve kaleme aldığı raporlarla Bugeaud'nun askeri siyasetine büyük bir destek sunan Tocqueville, aslında Amerika'daki zenciler ve yerliler gibi, Cezayir'de Avrupalı yerleşimcilerin yerel halk ile karışık yaşayamayacağını ilan etmekteydi. Ama Tocqueville artık sınırlarına varan askeri siyasetin yerleşimcilerin tarımsal sömürgesi modeli ile değiştirilmesinin de vaktinin geldiğini ilan etmekteydi. Küçük, korunaklı yerleşimci köyleri oluşturmak, Avrupalı nüfusun güvenliğini ve selametini sağlayacaktır. Her ne kadar Tocqueville, Bugeaud'nun siyasetini doğrudan eleştirmese de askeri siyasetin sınırlarına eriştiğini ilan etmesi, kamuoyunda artık kanlı safhanın sona ermesi gerektiğine dair bir kanaat teşkil ettirdi. Bunda, Abdulkadir İsyanı'nın bastırılmasının ve Cezayir'in denetim altına alınmasının da etkisi vardır. Artık Tocqueville'in salık verdiği yeni modellerin uygulanabileceği temiz bir arazi oluşturulmuştur.

Ulusal Sorunların Çözümü İçin Sömürgecilik: Mülksüzleştirme ve Avrupalı Bir Toplumun İnşası

Yukarıda ele alındığı üzere, Tocqueville için ülkesinin şanı ve gururu her şeyden önemlidir. Daha da önemlisi, eğer sömürge yarışında geride kalırsa, sanayileşmeden kaynaklanan sosyal problemlerin çözülemeyeceğini düşünmektedir. Ona göre, Fransa'yı bekleyen pek çok iç ve dış tehlikenin bertaraf edilebilmesi için sömürgeler gereklidir. "Fransa ne sömürgelerde yaşayan çocuklarını unutabilir ne de bu sömürgelerin ilerlemesini sağlayacak muhteşemliğinin ufkunu kaybeder" (Tocqueville, 2001h, s. 221). 19. yüzyılın ilk yarısında Fransa'da sömürgeler genellikle tarımsal ütopyaların kurulması için bir fırsat olarak görülmekteydi. Koloni, özellikle topraksız proletaryaya toprak vererek veya adi suçluları ihraç ederek içerideki sosyal ve siyasal sorunları çözmenin de bir aracı gibi görülmekteydi.

Tocqueville'e göre yapılması gereken şey, öncelikle şiddet kullanarak Arapları ve Kabile'yi bastırmak ve ardından da onlardan ayrı bir biçimde yaşayan bir Avrupalı topluluğunu Cezayir'e yerleştirmek olmalıydı. Cezayir'de askeri bir denetimin ardından ik-

tisadi bir denetim kurulmalıdır. Bunun için Cezayir'e daha fazla Fransız yerleşimcilerin yerleştirilmesini tavsiye etmektedir. Zira Cezayir'e götürülen 100.000 üzerindeki yerleşimci şehirlere sıkışıp kalmıştır. Bu sebeple, Cezayir'in kolonizasyonunun başarılı olma ihtimali zayıftır. Tocqueville, şehirlerde sıkışıp kalmış bu yerleşimcilerin Cezayir'i kendi vatanları bellemeleri için onlara toprak verilmesini önermekteydi. Ona göre, tutarlı ve sürdürülebilir bir sömürge siyaseti kırın parsellenmesine ve Fransız yerleşimleri oluşturulmasına bağlıdır.

Tocqueville, bu fikri Amerika'ya yaptığı seyahatteki gözlemlerine dayanarak ortaya koymaktaydı. Ona göre, Amerika'nın kırsal bir toplum olması bu kocaman kıtanın sömürgeleştirilmesindeki başarıyı yakından etkilemişti. Tocqueville aslında Amerika'da yerli nüfusunu seyreltmek ve toprağa el koyabilmek için 1800'lerin ortasına kadar süren yerli kıyımının farkındadır ve Cezayir'de de benzer bir kıyımın gerçekleştirileceğini bilmektedir. Soğukkanlılıkla ifade ettiği üzere, bunu tatsız bir gereklilik olarak görmektedir. Eğer bir kez sömürgeci olmaya karar verildiyse, ona göre artık bunlar işlenmesi gereken cürümlerdir. İleride buralara gelecek medeniyet her şeyi affettirecek bir şana ve parlaklığa sahip olacaktır.

Bu yerleşimcilere ayrıcalık ve siyasi güç tahsis ederek sömürgecileri iktisaden daha güçlü hale getirmek, Fransa'daki topraksız köylü ve proletaryayı topraklandırmak ve sömürgeyi tüm yönleriyle daha kolay kontrol etmek mümkün olacaktır. Ancak Fransızları şehirlerden çıkarıp Cezayir'de toprağa kalıcı bir biçimde yerleştirebilmek için mülkiyet sorununun çözülmesi gerekir. Bunun için de yapılması gereken ilk şey, toprağın Cezayirlilerin elinden alınmasıdır.

> "Bir kanun çıkararak, en azından bir kraliyet fermanı ile Cezayir'de mevcut olandan daha az vahşi ve daha az maliyetli bir mülkiyet sistemi geliştirilmelidir. Mülk sahibi olmak için gerçek bir fiyat ödeme mecburiyeti getirilmelidir. Bazı formalitelerle dahil olunacak seçkin alanlar ilan ederek, şimdiki gibi kolayca kullanım engellenmelidir." (Tocqueville, 2001a, s. 114)

Tocqueville, "değiştirilemez kanunlar" arasında gördüğü özel mülkiyetin modern toplumun mevcudiyeti için önemli bir müessese olduğunu düşünmekteydi (Tocqueville, 1970, s. 75). Dönemin

hâkim yaklaşımını yansıtan bu bakış açısına göre mülkiyet Avrupa'da ancak burjuvanın, Avrupa dışında ise ancak Beyaz Adam'ın sahip olabileceği bir şeydi. Tocqueville'in bu satırları yazdığı günlerde *Komünist Manifesto*'da Marx ve Engels, özel mülkiyetin burjuva toplumu için merkezi yerini ve mülkiyet için mülksüzleştirmenin gerekliliğini yüksek sesle ilan etmekteydiler. Yani her halükârda modern mülkiyet için mülksüzleştirme gerekmekteydi. İçeride burjuvazi toplumu üzerine inşa ettikleri mülkiyet için mülksüzleştirirken, dışarıda sömürgeciler mülkiyet elde etmek için yerlileri mülksüzleştirmekteydiler. Bu aynı zamanda bir denge oluşumuna da tekabül etmekteydi. İçeride mülksüzleştirilen proletarya ve köylülerin mülk sahibi olabilmeleri için, sömürgelere sahip olunması gerekmekteydi. Böylece esasında Tocqueville, sömürgeyi, içerideki amansız bir biçimde karşı karşıya gelmiş sınıflar arasındaki savaşımın azaltılması ve sosyal sorunların çözümü için temel bir araç olarak görmekteydi.

Ancak Cezayir ile Tocqueville'in modellemeye çalıştığı Amerikan toplumlarının sömürge öncesi halleri arasında çok temel bir fark bulunmaktadır. Kuzey Amerika'daki yerlilerin göçebeliğine mukabil, Kuzey Afrika'da binlerce yıla dayanan yerleşik bir yaşam mevcuttur. Amerika'da, toprakta özel mülkiyet sözkonusu değilken, Cezayir'de hukuki bir zemine de sahip olan bir özel mülkiyet rejimi mevcuttur. Dolayısıyla Cezayir'de Fransız yerleşimcilerine toprak vermek üzere yerlilerin mülksüzleştirilmesi, Cezayir'in Fransızların mülkiyetine verilmesi gerekmektedir. Bunun için "evvela Cezayir'de güvenliğin tesis edilmesi" gerekmektedir. "Güvenlik meselesi ise her şeyden önce mülkiyet haklarını, haklara saygıyı ve bireysel özgürlükleri korumayı gerektirir. Ama tabii burada bahsedilen haklar, Cezayirlilerin hak ve hukuklarından çok yeni işgalcilerin haklarıdır" (Gürbüz, 2012, s. 28). Nihayetinde Tocqueville, Amerika'da yeni bir Avrupalı toplum oluşturmadaki başarısı ile Cezayir'de Fransızların yaşadığı başarısızlığın mülksüzleştirmede yaşanan bu farka dayandığını düşünür.

Tocqueville, insanların elindeki toprakların alınmasını kolay kolay kabul etmeyeceğini ve bu sebeple ancak silahlı Fransız köylerinin Cezayir'de yaşayabileceğini ileri sürmektedir. Böylece yerleşimciler eğer toprak ve mülk sahibi olurlarsa, karşılaştıkları sorunlara kendileri çözümler ararlar ve Cezayir'i bir yurda dönüştürürler. İnsanların kendi özel mülklerini savunması ve para ka-

zanma iştiyakı, sömürgenin korunması için büyük bir tutku oluşturacaktır. Diğer türlü sürekli ayrılacakmış gibi iğreti duran işgalciler bir gün gerçekten ayrılmak zorunda kalacaklardır. Bunda hiç şüphesiz Tocqueville'in takıntı derecesinde sahip olduğu toprak mülkiyetine dayalı küçük aristokrasi ile ortaya çıkacak eşitlikçi bir demokrasi fikrinin de önemli bir payı vardır. Cezayir ile yapılacak ticaretten ya da orada kurulacak sanayiden hiç bahsetmez. Hatta tüccarları spekülatörler olarak görür. Ona göre insanlar eğer toprak sahibi olurlarsa, her şey Fransa için daha iyi olacaktır.

Bilgi ve Güç: Şarkiyatçı Âlimin Ayak Sesleri

Tocqueville, sorunsuz ve başarılı bir sömürgecilik için ele geçirilen yerlerin tarihi ve toplumu hakkında bilgi sahibi olmanın gerekliliğine inanmaktaydı. Bunu özel yazışmalarında, raporlarında ve konuşmalarında açık bir biçimde görmek mümkündür. Ona göre İngilizlerin Hindistan'daki başarısının arkasında böyle bir bilgiye sahip olmaları bulunmaktadır. Bu sebeple Tocqueville Fransızların da İngilizlerin Haileybury Koleji gibi bir okul kurması gerektiğini düşünmektedir (Tocqueville, 2001c, s. 148). Sömürge yöneticileri bu okulda yönetecekleri yere dair bilgiler edinerek yetişecekler ve daha verimli ve etkili bir yönetim tesis edilebilecektir. "Barbarları ancak elde silah araştırabilirsiniz" diyen Tocqueville (2001b, s. 130), bilginin elde edilebilmesi için de sömürgenin denetiminin önemli bir imkân sağladığından bahsederek, aslında neredeyse Said'den 140 yıl önce şarkiyatçılığın sömürgecilikle olan yakın ilişkisini ortaya koymuştur. Cezayir'in üzerindeki perdeyi sömürgecilik aracılığıyla kaldırdıklarına inanan Tocqueville, artık Arapların ve Kabile'nin tarihinin, sosyal kurumlarının incelenmesi ile egemenliğin "doğru ve doğal sınırlarının" belirleneceğini düşünmektedir (Tocqueville, 2001c, s. 130). Richter'in (1963, s. 365) belirttiği gibi, bütün entelektüel becerisini Cezayir'in daha iyi bir şekilde sömürgeleştirilebilmesine adayan Tocqueville'in konuya getirdiği farklı bakış budur. Bir sosyal bilimci olarak meselelere daha derinden, tarihsel ve toplumsal yapı içerisinden bakabilme becerisi ile bir sömürge modeli oluşturmaya çalışır.

Tocqueville'e göre, Fransa'nın Cezayir'deki başarısızlığının en önemli nedeni Cezayir'in tanınmamasıdır. Dostlarına sıklıkla Cezayir tarihinin, toplumsal yapısının, Osmanlı idaresinin, İslam

hukukunun, İslam inanç sisteminin incelenmesi gerektiğini söylemekteydi. Ona göre Cezayir'i idare edebilmek için "âdetlerini, inançlarını, görüşlerini, kabilelerin tarihini, güçlü ailelerin ilişkilerini" (Tocqueville, 2001c, s. 130) bilmek gerekmekteydi. Bu bakış açışına göre, toplumun derinliklerine doğru bilgiye ne kadar ulaşılırsa yönetmenin o kadar kolay olacağını gören Tocqueville, daha sonra Said'in çizdiği sömürgecinin keşif kolu olarak şarkiyatçı portresine olan ihtiyacı erkenden fark edenler arasındadır. Bu bağlamda Tocqueville bir kez daha İngiliz modelini örnek gösterir. Nasıl ki İngilizler en saygın ilim adamlarını sömürge görevlilerinin eğitimi için görevlendirmişlerse, Fransızların da benzerini yapmaları gerekmektedir. Aslında ilk şarkiyatçı okulun Fransa'da kurulduğu göz önüne alındığında, Fransızların bunun farkında olduğunu söyleyebiliriz. Fakat Fransızlar zayıf geçen 18. yüzyılın ikinci yarısında ve devrimin hengâmesi arasında 19. yüzyılın ilk çeyreğinde İngilizlerin kurduğuna benzer bir sistematik inşa etmekte geç kalmışlardır. Tocqueville, İngilizlerin şarkiyatçı ile sömürge görevlisi arasında oluşturduğu uyumu aramaktadır.

Bu bağlamda Tocqueville eski idare kayıtlarını yok edilmesinin çok büyük bir hata olduğunu ifade etmektedir. Daha da büyüğü ise bütün yerel idarecilerin ortadan kaldırılmasıdır (Swedberg, 2009, s. 184). Tocqueville, ülkenin ancak yerel idarecilerle birlikte idare edilebileceğini düşünmektedir. Fransa'nın ülkede başlattığı büyük çaplı sömürgeci işgal hareketinin sürdürülemez olduğunun altını ısrarla çizmektedir. Tocqueville (2001c, s. 147), Fransa'nın tam teslim olması halinde Cezayirlileri eğiterek daha Avrupai ve yüksek bir topluma dönüştürmesi gerektiğini düşünmektedir. Böylece ulusun şanı kendisinden daha aşağı bir toplumu alıp daha yukarılara çıkarması ve onlara babalık yapması ile daha da belirginleşecektir. Aslında sömürgecilik Tocqueville'in yaygın bireyselleşme ile birlikte cumhuriyetin kaybettiği şan, şöhret, cesaret gibi siyasi erdemleri yeniden kazandırmak için bir yöntem olarak görülmektedir. Sömürge ulusu bir ideal etrafında birleştirebilmek için Tocqueville'e en kestirme ve maliyetsiz yol olarak gözükmektedir. Eğer boyun eğmeyi ve Fransa'nın otoritesini kabul ederlerse Fransa'nın da onlara karşı olan yükümlülüklerini yerine getirmesi gerekmektedir. Yoksa "Allah korusun" Fransa, onlara "Amerika'daki yerlilerin başına gelenleri yaşatmak gibi bir vebali üstlenmek" zorunda kalacaktır (Tocqueville, 2001c, s. 144).

Demokrasiden Despotizme: Sanayi Aristokrasisinin Toplumu Kontrolü

Despotizm, Batı'da modern toplum ve siyaset biçimine dair tanımlamaların olgunlaştığı 18. yüzyılda siyasi ve edebi jargonun en temel bileşenlerinden birisi olarak yeniden dolaşıma giren bir kavramdır. Kökenleri Aristo'ya kadar giden "despot" kelimesi, bu dönemde bir sıfata dönüşerek Doğu'da mevcut olan siyasal sistemi tanımlamak üzere kullanılmaya başlanmıştır. Zaman zaman Montesquieu gibi Batı'da despotizm tehlikelerinden bahsedenler veya Quesnay gibi iyi yapılanmış bir sistem için despotizm çağrılarında bulunanlar olsa da aydınlanma yüzyılının sonunda tanımlamanın Doğu'ya mahsus olarak kullanılmasında uzlaşılmış gibidir. Buna göre Batı'da bir siyasal gücün güçlü hâkimiyeti ile zorbalık sözkonusu olabilir ancak bu geçici bir durumdur. Halbuki despotizm bir sistematik zorbalık olarak Doğu'da toplumsal yapının doğal bir neticesi olarak kalıcı bir biçimde ortaya çıkmaktadır. Tocqueville, despotizmin bu güçlü nefyedici tonunun farkındadır ve bu tanımlamayı kendisinin pek hazzetmediği bir sınıf olan "sanayi burjuvazisi" için kullanmaktadır. Böylece onu Doğu'ya mahsus bir tanımlama olarak kullanan siyasal yazım geleneğinden ayrılmakta ve onu Batı'da ayak sesleri duyulan sanayi burjuvazisinin güçlü egemenliğini yumuşak (soft) despotizm olarak nitelemektedir. Ancak aşağıda inceleyeceğim üzere, Tocqueville ulusu dinamize eden sömürgeciliği Fransız burjuvazisinin despotizmine engel olacak unsurlardan birisi olarak görmektedir. Bu bakımdan, despotizm ona göre medeni Fransızları engellenemez ve sınırsız bir biçimde denetim altına almaktır; gayri medeni ötekilerin bastırılması despotizmin tanımına girmez.

Tocqueville göre, sanayicilerin kurmakta olduğu toplumda soylu toplumsal duygular yerini bireylerin tekil çıkar arayışlarına bırakmaktadır. Bunun en önemli nedeni, modern toplumun bireyselci temeller üzerine kurulmuş olmasıdır. Buradan hareketle, Tocqueville insanları toplumdan koparan ve daha fazla kazanmaya, biriktirmeye yönelten bu bireyselci egoizmin yeni bir despotizme kapı araladığını endişe ile ifade etmekteydi. Batı düşünce tarihinde o güne kadar pek yan yana gelmemiş iki kelimeyi, "demokrasi" ile "despotizm"i bir arada kullanarak demokratik bir despotizmden bahsetmesi buna dayanmaktaydı (Tocqueville, 2010b, s. 76). *Demokratik Uluslar Hangi Tür Despotizmden Kork-*

malıdır başlıklı bölümde, sanılanın aksine despotizmin çağdaş demokratik sistemde gayet mümkün olduğunu uzun uzun tartışır: "Bu yüzden demokratik hakları tehdit eden despotizm türünün dünyada daha öncesinde tecrübe edilmiş olanların hiçbirine benzemeyeceğini düşünmekteyim; bizlerin muasırları bu timsali hatıralarında bulamazlar" (Tocqueville, 2010a, s. 1248). Böyle bir toplumda herkes kendi işine gömülmüş bir biçimde yaşayıp kamusal meselelerle ilgilenmediği için, hükümet daha önce loncaların, ailelerin ve bireylerin alanındaki bütün işlere başından sonuna kadar egemen olmaktadır (Tocqueville, 2010c, s. 398). Toplumun parçalanması ile ortaya çıkan boşluğu hükümetin güç vakumu doldurmaktadır. Başka yerlerde modern devletin merkezileşmesi sorunu olarak nitelediği bu durumu Tocqueville yumuşak bir demokratik despotizmin doğuşu olarak görmektedir. Eski rejimde loncaların, ailelerin, kilisenin, ticari birliklerin herhangi bir despotizm girişimini engellediğini; ancak şimdi bunu yapacak herhangi bir gücün kalmadığını belirtir (Tocqueville, 2010c, s. 399-400). Bu bağlamda, esasen Amerikan toplumundaki gözlemlerine dayanan Tocqueville, Avrupa'da Marx'ın ateşli bir biçimde anlattığı işçi sınıfının, sendikaların otaya çıkışından habersizmiş gibi davranır. Onun anlatımında bunlar hiç yokmuş gibi bir bakış sözkonusudur. O, bireyi toplumdan koparmayan ancak kamusal bir amaç dahilinde toplumsal yaşama katılan sağlıklı bir bireysellik arayışındaydı. Böyle bir toplulukta, birey başkaları ile birlikte olmaktan dolayı kendine güvenini geri kazanır, bilgi edinir ve şahsi bir cesaret elde edebilir.

Tocqueville, Amerika'da tuttuğu notlarda, "Uygarlık yaygınlaştıkça seçkin insanlar neden böyle azalıyor?" diye sorup "Henüz seçkin birine rastlamadık." diye not düşmektedir (Tocqueville, 1971, s. 161, 290). Toplumdaki bireyselleşme ile önceki zamanların aristokratik cesur, şecaatli ve hisli insan tipinin ortadan kaybolduğunu ve gittikçe zayıf ve sıradan insanların yaygınlaştığını düşünmektedir. Bu belki de çağın büyük değişimleri karşısında bireyin kendisini küçük ve yalnız hissetmesi ile alakalıdır. Her şey o kadar büyük bir hızla ve o kadar kapsamlı bir biçimde değişmektedir ki birey kendisine tutunacak tek bir dal bile bulamamaktadır. Ona göre, en nihayetinde bireyin bu güçsüzlüğü III. Napoléon gibi bir şaklabanın gelip kendi despotizmini kurmasına yol açmaktaydı. 1830'larda, *Amerika'da Demokrasi*'de görüp de ifade ettiği şeyler

-çok değil- yirmi yıl sonra Fransız toplumunun bir hakikatine dönüşmüştü.[14]

Dönemin yaygın eleştirisi, tüm kötülüklerin kaynağı olarak orta sınıfı görmekteydi. Sosyalistlerden muhafazakârlara kadar geniş bir kesim, burjuvazinin toplumu kendi şahsi çıkarları doğrultusunda bir daha geri dönülemez bir biçimde dönüştürdüğünü düşünmekteydi. Burjuvazinin uygarlığı insanları baştan çıkaran ve insani olandan uzaklaştıran bir şey olarak ifade edilmekteydi. Ticaret ve sanayi ile elde ettikleriyle aynı zamanda büyük toprak sahibi olmayı başaran bu sınıfın toplumu kökünden ele geçirdiği düşünülmekteydi. Tocqueville'in kuşağından pek çok yazar ve sanatçıya göre, burjuvazinin refah üretme takıntısı her şeyin bir fiyatının olduğu bir dünya yarattı: Sanat metalaştı, cesaret ve ölüm pazarlanabilir hale geldi, ilkeler çıkarlara dönüştü ve tabiatın güzelliği ticari avantaj oldu (Boesche, 1987, s. 72-77).

Balzac'ın, Dickens'ın ve dönemin pek çok edebiyatçısının eserlerinde çarpıcı bir biçimde anlatılan paraya verilen bu merkezi değerin oluşturduğu bozulmalar, gittikçe tüm toplumda yeni normların oluşmasına yol açmaktadır. Tocqueville ifade etmese de devlet aygıtı daha önce toplumsal yapının kendi içinde hallettiği pek çok şeye el koyacak ve ondan yüz yıl sonra bir başka Fransız'ın ifade edeceği disiplin toplumunu meydana çıkaracaktı (Foucault, 1995). Tocqueville, modern toplumda despotizmin aslında ancak demokratik liberal bir burjuva toplumunda meydana çıkacağını gözlemlerken haklı idi. Zaman, demokratik toplumun gittikçe merkezileşen ve bürokratikleşen yapısı ile bireyi her yönden kuşattığını gösterecekti. Ondan 60 yıl sonra Weber, bunu modern toplumun demir bir kafese mahpus olduğunu söyleyerek ifade edecektir.

Tocqueville, daha sonra pek çok ters ütopyaya konu olacak eşitlikten kaynaklanan despotizme ciddi eleştiriler yöneltmektedir. Kamusal hayattaki erdemlerin katili olarak gösterdiği eşitliğin, "insanları yan yana ama herhangi bir ortak bağdan yoksun bırakıp birbirinden koparark" despotizme temel sağladığını söylemektedir (Tocqueville, 2010d, s. 708). İnsanların birbirine özen göstermediği bu düzen içinde, onları despotik bir biçimde yönetmek mümkün hale gelmektedir. Zira insanlar bir araya gelebilecek imkânları kaybetmişlerdir. Bu düzen içinde her bir birey bir va-

14. Bu konudaki detaylı bir analiz için bkz. Boesche, 1987, s. 54–70.

tandaştan ziyade bir müşteri olarak görülmektedir. Aydınlanmacı büyük sivil toplum idealine bağlı olan Tocqueville'e göre, insanların gittikçe kendi bireysel çıkar ve zevkleri peşinde koşan ve diğer insanları çok fazla umursamayan yaşam biçimleri, toplumdaki gücün belirli ellerde toplanmasına sebep olmaktadır. İnsanlar hayatı bir sahneden seyrediyormuş gibi, onun bir parçası olmaksızın yaşamaya başlamışlardır. Sahnedeki düzen ve uyum onların hoşuna gitmektedir; halbuki bu uyum arttıkça sahnelenen şeylere müdahale edebilme ihtimalleri ve imkânları da o kadar azalmaktadır. Sahnedeki düzeni kuranlar, onların fikir ve eylemlerini de bu temaşa kanalıyla kolaylıkla kontrol etmektedir. Ona göre, demokratik burjuva toplumunun ayrılmaz bir parçası olan merkezileşme ve bürokratikleşme, gittikçe toplum hakkındaki kararların belirli odaklar tarafından verilmesine neden olmaktadır. Bu odaklar Tocqueville'in pek hazzetmediği yeni aristokrasi olarak nitelendirdiği sanayici ve tüccar burjuvazidir.[15]

Tocqueville, modern hapishaneyi despotizmin en iyi modellerinden birisi olarak görmektedir (Beaumont & Tocqueville, 1964, s. 47). Islahevi sistemleri ile ilgili özel çalışmalar yapan Tocqueville'in Amerika'da (Philadelphia) ziyaret ettiği Quaker'lar tarafından kurulan ve işletilen bir hapishanedeki sistem, ona modern burjuva toplumunun işleyişine dair bir ilham vermiştir. Ona göre, hapishanede mahkûmlar üzerinde mutlak bir otorite tesisini mümkün kılan üç ilke (eşitlik, izolasyon ve güçsüzlük), aynı zamanda demokratik burjuva toplumunun da ilkeleridir.[16] Tocqueville'in yol arkadaşı Beaumont ile birlikte ziyaret ettiği bu hapishanelerde, mimari bir biçimde bireyleri birbirinden izole etmek maliyetli olduğu için bir sosyal sistem oluşturularak bireyler birbirinden izole edilmiştir. Böylece birbiri ile ilişkisi azalan, çaresiz ve dolayısıyla örgütlenemeyen çok sayıdaki mahkûm, çok az sayıda gardiyan tarafından idare edilebilir hale gelmiştir. Bu teknik karşısında dehşete düşen Tocqueville, daha sonra ziyaret ettiği kırsal yerle-

15. On dokuzuncu yüzyılda pek az sosyal teorisyen bunun farkına varmıştır. Gerek muhafazakâr, liberal gerekse sosyalist kutupta yer alan hemen hemen tüm düşünürler, sanayiye, insanlığa yeni bir ufuk sağlayacak bir gelişme gözüyle bakmışlardır. Onlara göre üretimin artması, insanların refahını ve toplumdaki eşitliğini sağlamak için bir mekanizma oluşturacaktır. Bu bağlamda Tocqueville, döneminden ciddi bir biçimde ayrılarak kendisinden yarım yüzyıl sonra gelecek modernite eleştirileri ile buluşmaktadır.

16. Tocqueville'in hapishane ve despotizm arasında kurduğu ilişki hakkında kayda değer bir tartışma için bkz. Boesche, 1980.

şimlerin birbirinden izole yapısına bakarak, Amerikan demokrasisinin bu model etrafında geliştiğini görmüştür. Amerikan üretim ve tüketim sistemi, sosyal yaşamın gelişimi ve şehirlerin kuruluş biçimi insanları kendi şahsi arzularının peşinde şahsi dünyalarına hapsederek onları birbirinden kopuk bir biçimde yaşamaya zorladığı için, aynen hapishanedeki gardiyanlar gibi organize olan küçük bir azınlık tarafından kolayca yönetilebilir hale getirmektedir.[17] Demokratik despotizmi daha önceki hiçbir despotun sahip olmadığı kadar büyük bir güç sahibi yapan insanlar arasındaki bu kopukluk, insanları devlet aygıtı karşısında tam bir teslimiyete götürmektedir. Asıl gücünü görünür bir despota sahip olmamasından alan bu despotizm, kolayca müşahede edilemez ve dolayısıyla mücadele edilemez durumdadır. Tocqueville, aslında Foucoult'nun (1995, s. 195-228) ondan yaklaşık bir yüzyıl sonra "panoptikon" olarak kavramsallaştırdığı merkezi kontrol sistemini tanıtmaktadır. İlerleyen zamanlarda Batı demokrasisi içinde ortaya çıkacak Nazizm ve totalitarizm canavarını daha beşiğinde teşhis eden Tocqueville'in bu ileri görüşlülüğü, biraz da onun mevcut toplumsal yapının kurucu gücü olan sanayi burjuvazisinin eleştiricileri arasında yer almasından kaynaklanmaktadır.

Kökleri en azından on beşinci yüzyıla kadar dayanan aristokratik bir aileden gelen Tocqueville'in modern burjuva toplumuna karşı bir hınzı olduğu ve eski aristokratik yaşam biçimini savunduğunu söylemek kolaya kaçmak olarak görülebilir. Zira Tocqueville, aristokratik düzenin artık geri dönülemeyecek bir biçimde ortadan kalktığını bilmektedir. Ancak yeni gelen toplum biçiminin bireyleri değersizleştirmesi ve gücü gittikçe bir tekele toplaması onu ciddi bir biçimde rahatsız etmektedir. Eski bir aristokrat olarak doğrudan burjuvazi hakkında konuşmasının tepki oluşturacağını düşündüğü için olsa gerek, sinik bir üslup benimseyerek demokratik despotizm hakkında yazmayı tercih etmektedir. Aslında demokratik despotizmin özneleri olarak yeni orta sınıfı Tocqueville, toplumdaki yaygın güçsüzlük ve çaresizliğin kaynağı olarak görmektedir. Bunu da doğrudan Fransa hakkında yazarak değil, ona uzak bir yerdeki Amerika hakkında yazarak yapmaktadır. Ancak bütün bunları yazarken –Amerika'dan babasına yazığı bir mektupta dile getirdiği gibi– aslında aklında Fransa bulunmaktadır (Tocqueville, 2010e).

17. Demokrasi ile ilgili Tocqueville'in analizleri için bkz. Manent, 1996.

Ama Tocqueville'in despotizmle ilgili eleştirilerini, Batı dışındaki toplumlarla olan münasebetlerde göremeyiz. Modern sanayi toplumundaki izolasyondan olabildiğine şikâyet eden Tocqueville'in sömürge yönetiminde bir izolasyon önermesi, gerçekten düşündürücü bir şeydir. Bütün aristokratik değerleri kaldırdığından ve gizli bir biçimde tüm topluma sirayet ettiğinden şikâyet ettiği burjuva despotizminin, Cezayir'de yaygın bir terör ile insanları izolasyona zorlamasını ya da köleliği sona erdirdikten sonra serbestleşen köleler sömürge otoritesine zarar vermesin diye bir süre onları birbirilerinden izole etmeyi bizzat kendisi tavsiye etmektedir.

Tocqueville'e göre savaş kötüdür ama sakin bir huzur ondan da kötüdür. Ona göre huzur ve düzen, bir ulusu bozulmaya iter ve köleleştirilmesine zemin hazırlar; savaş ise bunu düzeltmek için gerekli olan bir şeydir (Tocqueville, 2010a, s. 1244). Bu bağlamda Tocqueville Çin'de, Hindistan'da toplumsal hareketsizliğin bu toplumları nasıl bozulmaya ve köleliğe ittiğini tartışarak bunu ispatlamaya girişir.[18] Montesquieu, Turgot ve Condorcet gibi fikir atalarından beslenen Tocqueville, siyasi altüst oluşların bir ulusu diri tutarak özgürlüğe zemin hazırladığını düşünmektedir. Onlara göre, diriliğini kaybeden toplumlar bir süre sonra özgürlüklerini kaybedebilirler. Bu bağlamda Tocqueville, örneğin Roma'nın çöküşünü barbarların daimi olarak hareketliliğine karşı Roma'nın yerleşik uygarlığının hayatiyetini kaybetmesi ile yorumlamaktadır:

> "Eski Roma uygarlığı barbarların işgalleri neticesinde çöktüğü için, uygarlığın başka yoldan çökmeyeceğine dair bir düşünceye tutulmuş durumdayız.
> Halbuki ona rehberlik eden ışık azalmış ve gittikçe büzüşerek kendisini tüketmişti.
> ...
> Çinliler, kurucu babalarının izini takip ederek kendilerine rehberlik eden sebepleri unuttular... Ardından değişme gücünü kaybettiler ve gelişmelerinin imkânı kalmadı." (Tocqueville, 2010d, s. 785-786)

Benzer şekilde Amerika'da yaşanan sürekli değişim ve sömürgeci genişlemeyi kutlayan Tocqueville'e göre, Fransa'da da bunu sağlamanın en kestirme yolu her türlü kazançlı olan bir sömürge

18. "Böylece nihayetinde Avrupa'daki hareketlilik Çin işi bir durağanlığın üstesinden geldi! Düşünün ki Avrupalı ırkı evinden dışarıya iten hareketli tabiatı, diğer bütün ırkları onun egemenliği veya etkisi altına almasına neden olan olaylar silsilesi ile aynıdır." (Tocqueville, 1985)

savaşını daimi kılmaktır. Eğer bunlar olmazsa, Tocqueville'e göre yeni despotizm, toplumu kendi egemenliği altına alacaktır. Aslında Tocqueville modern siyasal sistemin işleyebilmesi için temel ilkeyi derinlikli bir biçimde keşfetmiştir: Savaş ve öteki. Despotları her daim yaptıklarını meşrulaştırmak üzere bir hukukçu bulmada mahir olduklarının altını çizen Tocqueville (1856, s. 223-224), bu sebeple çağdaş demokratik burjuva toplumunun hukuk sisteminin bir yanılsamayı desteklediğinin altını çizmektedir. Örneğin, ona göre İspanyolların Amerikan yerlilerine kanlı bir biçimde yapamadıklarını Amerikan yönetimi yasal bir çerçeve ile yapmıştır. Artık kimse onları kanlı katiller olmakla suçlayamaz hale geldikleri için de kıyımı nihayete erdirmede pek hızlı olmuşlardır (Tocqueville, 2010c, s. 546).

Bu pencereden bakıldığında, Tocqueville'in Cezayir hakkında yazdıkları bambaşka anlamlar kazanmaktadır. Ulusun gururunu korumak için sömürgeye sahip olması gerektiğini savunan Tocqueville savaşı, düzensizliği, ulusal gurur için sömürgeleştirmeyi demokratik despotizmi dengeleyecek birer fırsat olarak görmektedir. Halbuki, insani açıdan başka toplumların mahvına sebep olması bir yana, bu sömürge savaşları içerideki denetlemeyi daha ileri boyutlara taşımak ve gözlerden saklamak için de bir araç olarak kullanılmaktadır. Ulusun gururu okşanıp kendinden memnun hale geldiğinde, günümüzde ABD'nin uyguladığı gibi, içerideki kontrol daha meşru, kabul edilebilir ve hatta talep edilebilir hale gelmektedir. Bu sebeple Tocqueville'in eleştirilerini genişleterek sömürgenin esasında içerideki gücü pekiştirmenin bir aracı olduğunu görememiştir. Bunun eski bir aristokrat olarak savaşa olan meylinden kaynaklandığını söyleyebiliriz.

Sonuç: Modern Toplumun Tanımlanmasında Ötekinin Konumu

Tocqueville, Britanya gezisinde Manchester'da bir fabrikayı ziyaret ettiklerinde, daha sonra Engels'in resmedeceği sefalet ve insanilikten bütünüyle yoksun yaşam biçimi karşısında hayrete ve dehşete düşmüştü. Mahzenlerde, barakalarda koyun koyuna yaşayan işçilerle hemen ötede kâşanelerde lüks içinde sefa süren burjuvazi, ona gelmekte olan sanayi çağının dehşetini göstermişti (Tocqueville, 1958, s. 92-96). Amerika'da Demokrasi'de, sanayiciler aristokrasisi olarak adlandırdığı bu grubun egemenliğinin dünya-

da şimdiye kadar görülen en zararlı ve sert yönetim olacağını kestirmişti. Dünyayı daha kaba ve daha bozuk bir yere dönüştüren bu sanayi belası bütün yüksek duyguları silip süpürecek ve en nihayetinde her iki sınıfın da çürümesine yol açacaktır. Birilerinin refah ve servet hırsı herkesi sonu gelmez bir sefalete sürükleyecektir. Tocqueville, bunun önceki dönemlerden daha farklı ve zararlı olduğunu düşünmekteydi. Zira ona göre bu yeni düzen insanın cesaret, yaratıcılık ve zekâsını gittikçe aşağı çekmekteydi. Tocqueville, belki de çok erken bir dönemde sanayinin insanı nasıl da tek bir boyuta indirgediğini ve bunun insanı nasıl zayıflattığını görmüştü. Ama Tocqueville bir taraftan baskı altına alınan Avrupalı işçiler için endişe ederken, diğer taraftan da Cezayir'de mülksüzleştirmeyi savunmaktaydı; bir taraftan sanayi ile birlikte uygulanan otoritenin insanlara verdiği zararı pekiştirmesini nefyederken, diğer taraftan daha verimli bir sömürge egemenliği nasıl sağlanır, diye dert edinmekteydi; bir taraftan insanların toplumsallaşarak özgürleşmesini savunurken, diğer taraftan kölelerin serbestleştirildikten sonra birbirlerinden nasıl izole edilerek kontrol altına alınabileceğine dair fikirler üretmekteydi.

Swedberg'in (2009) "Tocqueville Problemi" olarak adlandırdığı bu mesele, gerçekten ilgiyi hak eder. Ona göre, Tocqueville'in özellikle sömürge ve kölelik sözkonusu olduğunda özel hayatı ile kamusal siyasal yaşamdaki temel kabulleri arasında empati eksikliğinden kaynaklanan büyük bir fark mevcuttur. Ancak Swedberg (2009, s. 198) bunun Tocqueville'e has bir problem olmadığını, bütün on dokuzuncu yüzyıl düşüncesini saran bir yanılgı olduğunu da eklemeden edemez. Dolayısıyla Tocqueville, Marx ve J. S. Mill gibi farklı görüşlere sahip çağdaşları gibi Avrupalılar ve ötekiler için ayrı, beyazlar ve siyahlar için ayrı standartlara sahiptir. Belki de ikiyüzlü bir servet avcısı olmakla itham ettiği burjuvazi gibi kendisi de ulusun şanı için çifte standartlı bir etiğe sahiptir.

Ancak bu sorun, çifte standartların ötesine uzanan bir çerçeveye sahiptir. Onun modern toplum analizinin merkezinde, demokrasi görünümü altında sanayicilerin toplum üzerindeki despotik egemenliklerinin eleştirisi mevcuttur. Ona göre, sanayinin getirdiği bireyselleşme ile birlikte toplumdaki dayanışma ağları çökmekte ve aynen modern hapishanede olduğu gibi otoritenin görünmez bir hal aldığı, herkesin birbirini otorite adına denetlediği bir toplum modeli ortaya çıkmaktadır. Böyle bir toplum mo-

delinin oluşmaması ancak eski zamanın şan, şöhret, onur gibi duygularıyla hareket eden bireylerin hareketlilikleri vasıtasıyla ve ulusun dinamizmini korumaları ile mümkündür. Tocqueville, bu çerçevede, sömürgeciliği ulusdevletin içerideki despotizminin önünde bir engel olarak görmektedir. Ona göre, içeride bir şiddetin olmaması için şiddetin dışarıya aktarılması gerekmektedir. Bu yaklaşım çifte standart kadar, modern toplumun kendisini öteki üzerinden kurduğunu bize göstermektedir.

Kaynakça

Beaumont, G. de. (1998). *Marie or, Slavery in the United States: A Novel of Jacksonian America.* (Çev. B. Chapman). Baltimore: Johns Hopkins University Press.

Beaumont, G. de, & Tocqueville, A. de. (1964). *On the penitentiary system in the United States and its application in France.* Carbondale: Southern Illinois University Press.

Boesche, R. (1980). The Prison: Tocqueville's Model for Despotism. *The Western Political Quarterly, 33*(4), 550-563.

Boesche, R. (1987). *The strange liberalism of Alexis de Tocqueville.* Ithaca, N.Y.: Cornell University Press.

Çağla, C. (2007). *Tocqueville ve Özgürlük.* İstanbul: Belge Yayınları.

Drescher, S. (1968a). *Dilemmas of Democracy: Tocqueville and Modernization.* University of Pittsburgh Press.

Drescher, S. (1968b). *Tocqueville and Beaumont on social reform,.* New York: Harper & Row.

Emmer, D. (2010). *Who Abolished Slavery?* Berghahn Books.

Foucault, M. (1995). *Discipline and Punish: The Birth of the Prison.* NY: Vintage Books.

Geggus, D. P. (1985). Haiti and the abolitionists: opinion, propaganda and international politics. In D. Richardson (Ed.), *Britain and France, 1804-1838. Abolition and its aftermath: The historical context, 1790-1916* (s. 113-140). London: Frank and Cass.

Geggus, D. P. (Ed.). (2001). *The impact of the Haitian Revolution in the Atlantic world.* Columbia, S.C.: University of South Carolina.

Gershman, S. (1976). Alexis de Tocqueville and Slavery. *French Historical Studies, 9*(3), 467-483.

Gobineau, A. (1967). *The inequality of human races.* (Çev. A. Collins). New York: H. Fertig.

Greiman, J. (2010). *Democracy's Spectacle.* New York: Fordham University Press.

Gürbüz, B. (2012). Tocqueville'in Cezayir Raporlarında Doğa Yasaları ve Güvenlik. *Güvenlik Stratejileri Dergisi,* (16), 21-46.

Hirschman, A. O. (2013). *Gericiliğin Retoriği* (2. baskı). İstanbul: İletişim Yayınları.

Jardin, A. (1988). *Tocqueville: a biography.* New York: Farrar Straus Giroux.

Jetté, M. M. (2007). Alexis de Tocqueville. In J. P. Rodriguez (Ed.), *Encyclopedia of emancipation and abolition in the transatlantic world* (Cilt. 1, s. 525-526). Armonk, NY: Sharpe Reference.

Kahraman, K. (1993). Cezayir (Osmanlı Dönemi). *Diyanet İslam Ansiklopedisi* (Cilt 7, s. 486-389). İstanbul: İslam Araştırmaları Merkezi.

Lawlor, M. (1959). *Alexis de Tocqueville in the Chamber of Deputies. His views on foreign and colonial policy. A dissertation, etc.* Washington: Catholic University of America Press.

Manent, P. (1996). *Tocqueville and the nature of democracy.* (Çev. J. Waggoner). Lanham, Md.: Rowman & Littlefield.

Mansfield, H. C. (1996). Foreword. In P. Manent, J. Waggoner (Çev.), *Tocqueville and the Nature of Democracy* (s. vii-ix). Lanham, Md.: Rowman & Littlefield.

Nimtz, A. H. (2003). *Marx, Tocqueville, and race in America: the "absolute democracy" or "defiled republic."* Lanham, Md.: Lexington Books.

Pierson, G. W. (1959). *Tocqueville in America.* Garden City, N.Y.: Doubleday.

Pitts, J. (2005). A turn to empire: the rise of imperial liberalism in Britain and France. Princeton: Princeton University Press.

Richter, M. (1958). A Debate on Race: Tocqueville-Gobineau Correspondence. *Commentary, 25,* 151-160.

Richter, M. (1963). Tocqueville on Algeria. *The Review of Politics, 25*(3), 362-398.

Schaub, D. J. (1998). Perspectives on Slavery: Beaumont's Marie and Tocqueville's Democracy in America. *Legal Studies Forum, 22*(4), 608-626.

Stokes, C. (1990). Tocqueville and the Problem of Racial Inequality. *The Journal of Negro History, 75*(1/2), 1-15.

Swedberg, R. (2009). *Tocqueville's political economy.* Princeton: Princeton University Press.

Tocqueville, A. de. (2010a). *Democracy in America.* (Çev. E. Nolla, Ed., J. T. Schleifer) (Historical-Critical Edition of De la démocratie en Amérique, Cilt. IV). Indianapolis: Liberty Fund.

Tocqueville, A. de. (1840). *Report to the Chamber of Deputies on the Abolition of Slavery in the French Colonies, July 23, 1839 (Translated from French).* Boston: James Munroe and Company.

Tocqueville, A. de. (1856). *The Old Regime and the Revolution.* (Çev. J. Bonner). New York: Harper & Brothers.

Tocqueville, A. de. (1862a). *Memoir. Letters, and Remains Alexis de Tocqueville* (Cilt. 2). Boston: Ticknor and Fields.

Tocqueville, A. de. (1862b). Tocqueville to Beaumont, October 9, 1843. In *Memoir. Letters, and Remains Alexis de Tocqueville* (Cilt. 2, s. 74-75). Boston: Ticknor and Fields.

Tocqueville, A. de. (1862c). Tocqueville to J. S. Mill, November 15, 1839. In *Memoir. Letters, and Remains Alexis de Tocqueville* (Cilt. 2, s. 57-58). Boston: Ticknor and Fields.

Tocqueville, A. de. (1862d). Tocqueville to M. de Crocelle, Oct. 11, 1846. In *Memoir. Letters, and Remains Alexis de Tocqueville* (Cilt. 2, s. 83-85). Boston: Ticknor and Fields.

Tocqueville, A. de. (1958). *Journeys to England and Ireland.* (J. P. Mayer & G. Lawrence, Eds.). New Haven: Yale University Press.

Tocqueville, A. de. (1959). *The European revolution & correspondence with Gobineau.* (J. Lukacs, Ed.). Garden City, N.Y.: Doubleday.

Tocqueville, A. de. (1970). *Recollections.* Garden City, N.Y.: Doubleday.

Tocqueville, A. de. (1971). *Journey to America.* (Çev. J. P. Mayer, Ed., G. Lawrence). Garden City, N.Y.: Doubleday.

Tocqueville, A. de. (1985). Tocqueville to Henry Reeve, April 12, 1840. In R. Boesche (Ed.), R. Boesche & J. Toupin (Çev.), *Selected Letters on Politics and Society* (s. 141-142). Berkeley: University of California Press.

Tocqueville, A. de. (2001a). Essay on Algeria (October 1841). In J. Pitts (Ed. & Çev.), *Writings on empire and slavery* (s. 59-116). Baltimore: Johns Hopkins University Press.

Tocqueville, A. de. (2001b). First Letter on Algeria (23 June 1837). In J. Pitts (Ed. & Çev.), *Writings on empire and slavery* (s. 5-13). Baltimore: Johns Hopkins University Press.

Tocqueville, A. de. (2001c). First Report on Algeria (1847). In J. Pitts (Ed. & Çev.), *Writings on empire and slavery* (s. 129-173). Baltimore: Johns Hopkins University Press.

Tocqueville, A. de. (2001d). Notes on the Koran. In J. Pitts (Ed. & Çev.), *Writings on empire and slavery* (s. 27-35). Baltimore: Johns Hopkins University Press.

Tocqueville, A. de. (2001e). Notes on the Voyage to Algeria in 1841. In J. Pitts (Ed. & Çev.), *Writings on empire and slavery* (s. 36-55). Baltimore: Johns Hopkins University Press.

Tocqueville, A. de. (2001f). Second Letter on Algeria (22 August 1837). In J. Pitts (Ed. & Çev.), *Writings on empire and slavery* (s. 14-26). Baltimore: Johns Hopkins University Press.

Tocqueville, A. de. (2001g). Some Ideas about What Prevents the French from Having Good Colonies. In J. Pitts (Ed. & Çev.), *Writings on empire and slavery* (s. 1-4). Baltimore: Johns Hopkins University Press.

Tocqueville, A. de. (2001h). The Emancipation of Slaves (1843). In J. Pitts (Ed. & Çev.), *Writings on empire and slavery* (s. 199-226). Baltimore: Johns Hopkins University Press.

Tocqueville, A. de. (2001i). *Writings on empire and slavery.* (J. Pitts, Ed. & Çev.). Baltimore: Johns Hopkins University Press.

Tocqueville, A. de. (2010b). *Democracy in America.* (E. Nolla, Ed., J. T. Schleifer, Çev.) (Historical-Critical Edition of De la démocratie en Amérique, Cilt. I). Indianapolis: Liberty Fund.

Tocqueville, A. de. (2010c). *Democracy in America.* (E. Nolla, Ed., J. T. Schleifer, Çev,) (Historical-Critical Edition of De la démocratie en Amérique, Cilt. II). Indianapolis: Liberty Fund.

Tocqueville, A. de. (2010d). *Democracy in America.* (E. Nolla, Ed., J. T. Schleifer, Çev.) (Historical-Critical Edition of De la démocratie en Amérique, Cilt. III). Indianapolis: Liberty Fund.

Tocqueville, A. de. (2010e). Tocqueville to his Father, June 3, 1831. In F. Brown & F. Brown (Çev.), *Letters from America* (s. 51-55). New Haven [Conn.]; London: Yale University Press.

Tocqueville, A. de. (2011). *The Ancien Régime and the French Revolution.* (J. Elster, Ed., A. Goldhammer, Çev.). New York, NY: Cambridge University Press.

Tocqueville, A. de, & Beaumont, G. de. (2010). *Alexis de Tocqueville and Gustave de Beaumont in America: their friendship and their travels.* (O. Zunz, Ed., A. Goldhammer, Çev.). Charlottesville: University of Virginia Press.

Uslu, A. (2010). Gölgelenmiş Özgürlük: On Dokuzuncu Yüzyıl Liberalizmine Bir Bakış. *Praksis 23*, (23), 09-37.

Yetiş, M. (2006). Tocqueville ve Merkeziyetçilik Sorunu. *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi, 61*(3), 279-308.

Birinci Bölüm
Cezayir'e Seyahat

Birinci Cezayir Mektubu
23 Temmuz 1837

Çeviren: Hasan Turunçkapı

Cezayir'de yaşananların içyüzü, ülkenin tarihi ve coğrafyası, işgalin sürmesine ikna etmek maksadıyla bu mektupta anlatılmıştır. Mektup, bilgilendirici üslubu ve fikri tartışmasından ötürü daha ziyade bir rapor hüviyetindedir. Chicoutimi'deki Québec Üniversitesi Paul-Emile-Boulet Kütüphanesi'nin "Sosyal Bilimler Klasikleri" koleksiyonu çerçevesinde çevrimiçi kaynak olarak yayımlanmış olan nüshadan çevrilmiştir.

Cezayir'de olup biten büyük olaylar bize, sürecin, yenilerine gebe olduğunu haber veriyor. Bu yüzden, isteğinize uyup Cezayir hakkında bildiklerimi size söylemek için bu vakti seçmem hata değil. Ben bunu başkalarından daha istekli bir biçimde gerçekleştireceğim; zira bana kalırsa bu ülke ile alakalı çok konuşuyor olmamıza rağmen aslında olanları çok da anlayamadık.

Mösyö Desjobert, yakın zamanda bizim yeni kolonimiz hakkında yayımlanan saygın bir kitapta, yabancı bir bölge ile ilgili isabetli bir biçimde konuşabilmenin ancak orada bulunmamış olmakla mümkün olduğu söyleniyor. Bu durumun benim için de bir avantaj olduğunu kabul ediyorum; ama bu durum beni gururlandırmıyor. Ben popüler fikrin aksine, bir şeyi başkalarına anlatmak için öncelikle olanları bilmenin faydalı olduğunu düşünüyorum; ayrıca bunun yanı sıra meseleyi anlamak için orda

bulunmuş olmanın önemini de yadsıyamam. Ben orada bulunmadığım için kendimi övecek değilim; ancak orada vakit geçirmiş olan pek çok arkadaşımla konu hakkında yazıştığım için kafamda orayı anlatmak için -orayı hiç görmemiş olmama rağmen- bir tasvir belirdi.

Orada yaşayan insanlar ile konuşmadan önce, orada yaşananlar ile ilgili kendi sözlerinizi söylemeniz iyidir. Zira bu ikisi birbirini açıklayan, birbiri ile bağlantılı şeylerdir.

Bayım! Cezayir, doğudan batıya boylu boyunca uzanan çok büyük bir alana sahip bir coğrafyadır. Burada denize paralel olarak Atlas Sıradağları yükselir. Bu sıradağlar, bazen birdenbire geriye doğru gider ve sahilde geniş ve uzun ovalar açılır, bazen de ansızın kıyılara ulaşıp hattın sonuna doğru dalgaların içine kadar girer. Ara sıra kendine döner ve hatlarında derin yarlar oluşur.

Sıradağların her yerinden sular tatlı bir ahenkle akar. Ancak yine de Atlas Dağları herhangi bir noktasından Avrupa'nın sanatının ve silahlarının kolayca taşınmasına izin verecek kadar alçalmaz.

Kabiliyeliler bu sıradağlarda yaşarlar, Araplar ise vadilerindedirler. Eğer buralarda dolaşırken bir dağ görürseniz, emin olun dağın bir yerinde gizlenen bir "Kabiliye" kabilesi vardır; ancak bir vadide iseniz kısa bir süre içinde bir Arap kabilesi görünecek yahut ufukta belirecektir. Bu iki ırk da aslında hep iç içe yaşarlar ama hiçbir zaman birbirlerine karışmazlar.

Bana hiç çekinmeden sorabilirsiniz bayım, malumdan farklı olarak Araplar Kabiliyelilerden farklı ise Kabiliyelilerin kökeni nedir? Bu konuda çalışan kurumlar hâlâ kararsız. Sizi yargılarınızla baş başa bırakmadan önce bir varsayım sunacağım. Bazıları, bu kişilerin İber ve Dilleri Gascon'a benzediğini, diğerleri ise bu kişilerin İsrail'den buraya gelmiş Samiler olduğunu düşünüyorlar. Bir kısmı da karşımızda olanların Vandallar'ın soyundan geldiğini iddia ediyor. Ama bayım emin olabilirsiniz bunların hiçbiri gerçekten bir şey bilmiyor. Sanırım bu konuda söylenecek en doğru şey, bu tartışmanın çok da mühim olmadığıdır. Onlar bugün Kabiliyeliler ve bizim bilmemiz gereken bu onların atalarının kim olduğu değil.

Kabiliyeliler, Araplardan tamamen farklı bir dil konuşurlar ve örf ve âdetleri de değişiktir. Bu iki ırkı birbirine bağlayan tek şey dindir.

Kabiliyeliler hep yerleşik bir ırktı; toprağı işlerler, evler inşa ederler hatta bazı gerekli sanatları icra eder ve onları sürdürürler. Bizler onların demir madenleri olduğunu, barut üretebildiklerini keşfettik; bunun yanında onların çeşitli silahları üretebildiklerini de keşfettik. Bununla beraber kumaş dokuma imkânları da vardır. Sanırım bunu hayal etmeniz çok zor; ama tüm Kabiliyeliler yalnız bir kişi gibidir. Millet halinde hareket etmezler. Hatta bazen Kabiliyeli kabileler, aralarında savaşırlar. Aralarında bir tahakküm kurma çabası yoktur. Fakat ufak bir hükümetleri ve biraz karışık bir yasama sistemleri vardır. Eğer Rousseau Kabiliyelileri tanısaydı, zamanını Karayipler ve Kızılderililer için harcamaz, modellerini Atlas Dağları'nda arardı. Eğer burada arasaydı, ilginç bir sosyal davranış modeli bulacaktı: Vahşi ama bu vahşiliğin bağımsızlığıyla mutlu insanlar, ne zengin ne fakir adamlar ve efendisiz-kölesiz bir toplum görecekti. Kendi liderlerini kendileri belirleyen, aynı zamanda toplumları* ile mutlu ve ona bağlı insanlar...

Fakat burada Rousseau'nun tasvip etmeyeceğini tahmin ettiğim birtakım aksiyomlar da mevcut. Bu insanların en temel düsturu, kendi topraklarına yabancı ayakların basmamasıdır. Bu konuda herhangi bir nedeni geçerli saymıyorlar. Bizim pazarlarımıza mallarını satmak için, vadilere bizlere hizmetlerini sunmak için gelirler, hatta silahlarımızı kullanmak için gönüllüler; buna karşın eğer onları dağlarında ziyaret etmek, ahlak, medeniyet, güzel sanatlar ya da politika gibi dünyada kimseye zararı olmayan önemli ve zararsız şeyleri konuşmak isteseniz bile onların tek arzuları sizin kafanızı kesmek olacaktır.

Sanırım, Kabiliyelilerin dini olarak biraz daha gevşek olduğuna kani oldum; bu sıradan ve dünyanın geri kalanından daha çok endişeli Kabiliyelileri, silahlarımızdan daha çok lüksümüz ve sanatımızla alt edebiliriz.

Araplar konusunda da söyleyecek pek çok şeyim var; ancak kendimi sınırlandırmalıyım. Bu mektubun limitleri beni bu konuda dizginliyor.

Biz Avrupa'da genelde tüm Arapların, birilerine ya da kabilelilerine ait topraklarda gönüllü olarak çift süren kitleler halinde

* Buradaki "etat" kelimesini "devlet" olarak çevirmeyi düşündüm; ama sonrasında okuduğum bir makalede o dönemde "etat" kelimesinin kimi zaman "societe" yani "toplum" olarak kullanıldığını hatırladım ve "toplum"u buraya daha çok yakıştırdım. (ç.n.)

çalışan bir ırk olduğunu hayal ediyoruz. Araplar yaklaşık 3000 yıldır buradalar. Ama onlar sadece Atlas Dağları'nda görülmezler. Biz bu ırkı Yemen çöllerinde de görebiliriz. Bayım bir düşünün, koca Cezayir'de bir inç kadar bile sahibi bilinmeyen bir toprak yoktur; ayrıca Mitidja'da, Argentuil'de olduğu kadar terk edilmiş toprak yoktur. Tüm toprak sahipleri, bu unvanlarını bir devlet memurundan alırlar. Sanırım artık karşımızda çok özgün ilkeller olduğunu kabul etmeliyiz. Bu insanları medeni insanlardan ayıran tek eksik, yaptıkları sözleşmenin sınırları üzerine her gün yapılacak tartışma olmalı. Ancak sanırım bu hiç gerçekleşmeyecek. Sana bu teorim ile ilgili su götürmeyecek bir iddia sunayım. Araplar çoban ve göçebe olarak kalırlarsa, tarıma geçip yerleşik yaşamayacaklar. Şimdilik bu iki yöntem birbirinin tamamlayıcısı durumundadır. Toplumun çok küçük bir kısmı inşa edilmiş binalarda yaşıyor; büyük bir kısmı ise halen çadırlarda kalıyorlar. Tarım alanlarının bir kısmını ekmek, diğer kısmını ise sürülerini otlatmak için kullanıyorlar. Tüm kabileler büyük bir alana sahip; ancak bu alanların büyük kısmı nadasa bırakılıyor ve kalan küçük parça ise az bir teknikle ekilebiliyor. Kabilenin içinde nadasa bırakılan topraklar, diğer kişiler tarafından hayvan otlatılmasına müsaittir. Ancak eğer sahibi gelip toprağı ekerse, hasada kadar onun mülkiyetine saygı gösterilir ve elde edilen ürünün tek sahibi olur.

Gördüğünüz gibi bayım, Afrika'nın bu kıyısındaki Araplar genelde çoban ve çiftçidir. Büyük çoğunluğu göçebedir; ancak sadece belli bir alanın içinde göç ederler. Şu an, göçebelik ve yerleşiklik arasındaki geçiş dönemindeler. İki duruma da güçlü bir biçimde bağlanamıyorlar ve bu yüzden bu ikisi arasındaki tercihlerinde biraz rastlantısal şartlar önemlidir. Mektubun ilerleyen kısımlarında size bu durumdan öğrenebileceğimiz şeyleri anlatacağım.

Yavaş yavaş güneye indiğimizde ise daha az ekilmiş arazi ve daha çok sürü görmeye başlıyoruz; çadırlar artıyor, evler azalıyor. Toplum giderek daha az yerleşik hale geliyor ve göçebelik daha yaygın oluyor. Atlas Dağları'nın öteki yakasında bir çöle varıyoruz. Burada İncil'in Arapları ve İsrailoğulları* ile karşılaşıyoruz. Burada artık limitler, sınırlandırılmış alanlar ve unvan sahibi toprak efendileri yok; ama muazzam bir dayanışmaya sahip olan ya da şöyle

* Fransızca aslında geçen *des Patriarches* ifadesi, Yahudiliğin kurucusu Sami halk manasına da geliyor. Elbette "patriarka" ataerkil bir toplum yapısını da ifade ediyor ama burada daha çok bunun anlatıldığına kani oldum. (ç.n.)

söyleyelim, uçsuz bucaksız bu çölde hep beraber özgürlüğün tadını çıkartan, koyunları ve develerini güderek dolaşan kabileler var.

Dört Halife zamanında, Müslüman Araplar Numudiye Krallığını, Mısırı ve pek çok kabileyi işgal ettiler. Bu Araplar, Pirenelerin o sarp vadilerine kadar olan topraklardaki tüm ülkeleri alt ettiler. Ama yerleştikleri tüm topraklardaki toplumsal yapılarını korudular. Şu an Afrika kıyılarında bulunan bu Araplar, tıpkı 1200 yıl öncesindeki gibi birbirinden bağımsız kabileler olarak yaşıyorlar. Değişen tek şey, o büyük dini tutkularının onları Batı'ya doğru yayması oldu.

Bu küçük gruplar, şeyh adını verdikleri liderlerini seçerken de toplumsal meseleleri konuşurken de toplumun içindedirler. Doğrusunu söylemek gerekirse tüm bu kabileler birbirine benzer. Aynı fikirlere, aynı köklere, aynı örfe bağlıdırlar. Aslında bir ulus da oluşturmuş durumdalar ve bazı noktalarda kontrol altına almayı başaramamış olsalar da bir hükümet tarafından yönetilmektedirler.

Biz Arap kabilelerinde, Kabiliyelilerde gördüğümüz gibi bir eşitlik göremiyoruz; burada biz ona karşıt olarak güçlü bir eşitsizlik keşfediyoruz. Her kabile çok büyük aileler içerir. Bunların büyük kısmı aynı zamanda köklü ailelerdir. Çok büyük boş arazilere, sürülere ve kölelere sahiptirler. Bu ailelerin reisleri, güzel atların üstünde gösterişli ve daima gösterilen güzel silahlarla toplumun kalanının biraz zorunlu rızası ile askeri bir aristokrasinin parçası olurlar ve neredeyse tüm işleri yürütürler.

Arap aristokrasinin kökenleri dini temellere dayanır. Size yalvarırım bayım, burayı dikkatle dinleyin. Zira bu mesele çok önemli ve eşsiz bir meseledir. Burada eskiden beri bazı adamlar var ve bunlar, dindarlığı ve bilgisi ile sıradışı bir kutsiyet kazanırlar. Bu adamlar Murabıt* olarak bilinirler, hayatları boyunca toplumda ciddi bir saygı ile çevrilirler. Bu kişiler toplumun ruhu üzerinde çok ciddi bir etkiye sahiptirler. Bu özelliklerini tüm soylarına aktarırlar. Bu ailelerde her yeni nesil mutlaka atalarından bir azizin adını yeniden kazanıp isimlerini yenileyebilecek bir kişi çıkartır. Savaş olmadığı zamanlarda, bir ya da birkaç Murabıt'a sahip tanınan atalarının mezarlarının çevresinde yaşayan küçük kabileler hacca giden kişileri ağırlar ve gerekirse tedavi ederler. Çünkü onlar zaten zengindirler. Bu Murabıtlar, dünyanın fani ve gürültülü işlerinden kaçıp bilim ve din ile ilgilenen kişilerdir. Dünyevi işlerden tiksinirler.

* Murabıt: O bölgedeki dini aristokrasinin temsilcileri. (ç.n.)

Görkemli aile reisleri o muhteşem atları, yatağanları veya tüfekleri ellerinde gezerken, bu kişiler bir eşeğin üstünde gayet bayağı kıyafetler ile geçerler. Savaşçılar bu adamları gördüklerinde önlerinden çekilir ve Murabıtların ellerini öperler. Tüm bu zavallı görüntülerine rağmen, bu Murabıtlar Arap toplumu içindeki en etkili kişilerdir. Onlar askeri aristokrasinin büyük bedeninin zekâsı, askerler ise kalbi ve azalarıdır. Murabıtlar genelde kabileler arasındaki barışı sağlarlar ve gizli bir ana erk olarak politikayı yönlendirirler.

Bayım, Eyalet-i Cezayir-i Garbi'nin önde gelen Murabıt ailelerinden birinin lideri, aynı zamanda kendisi de bir Murabıt olan Abdülkadir'i (onunla ilgili öncesinde konuşmuştuk) not almanız gerekir. Çünkü bu çok şeyi açıklar.

Arapların genel özellikleri ile ilgili meseleye gelecek olursak, bunlar yüzyıllardır biliyorlar. Bu özellikler Cezayir'de de diğer yerler gibidir. Biz Afrika kıyısında yaşayan Araplara baktığımızda parlak ve duygusal bir hayal gücü, bağımsız bir ruh, öngörü, cesaret ve atalarından gelen bir değişim kapasitesine dikkat çekiyoruz. Onlar müteharrik, dizginlenemez ve fiziksel eğlencelere bayılan bir ırk; fakat aynı zamanda özgürlüklerini tüm bu zevklerin üstüne koyarak, gerekirse çöl kumları altına kaçmayı bir liderin altında yaşamaktan iyi bilen bir ırktır.

Afrika kıyısındaki Araplar, kendilerine ait olmayan ama kendilerini ait hissettikleri medeniyet dönemi tarafından onlara katılmış erdemler ve kötü alışkanlıklara sahipler. Tüm yarı vahşi insanlarda olduğu gibi, onlarda da güçlü ve muktedir olmak onurlu bir şeydir. [Onlar] insanların hayatına az değer verirler, zanaatı ve sanatı küçümserler; diğerleri gibi onlar da savaşı, nargileyi ve şiddetin her türünü her şeyden öte severler; inatçı ve saf, bazen belli belirsiz ilgiye bazen de fazlacabir umursamazlığa sahiptirler; düştükleri gibi kalkarlar, eylemleri aşırıdır ve her zaman hissetmeyi düşünmeye yeğlerler.

Sizinle bu iki önemli ırk hakkında konuştuktan sonra, şu an Cezayir'de olmayan ancak üç yüzyıl boyunca iktidarı ile diğerlerinin üzerinde tahakküm kuran Türkleri anlatmak istiyorum.

Vakti saatinde İspanyollar, Arapları İspanya'dan başlayıp Cezayir kıyılarına kadar kovaladılar. Bu sırada zaferleri ve gücü bilinen Türkler yardıma çağırıldılar. Hıristiyanlara karşı kazandıkları zaferlerden sonra Türkler Cezayir'e el koyup kendilerini bu toprakların naibi ve sahibi ilan ettiler.

Hayal edemezsiniz bayım bu Türkler, Cezayir'in Fatihleri, aynı zamanda naipleri; burada soylarına bırakmak için bir devlet kurmak istediler. Bununla kalsalar gene iyiydi. Türkler kendileri ve ülkeleri ile gurur duyarlar ama Arap kadınlardan olma çocuklarını hor görürler. Kendi ırklarını kendi ailelerine tercih ederler, kendi çocuklarının askere alınmasını pek istemezler. Ancak her yıl Osmanlı Devleti'ne yeni askerler olarak gönderilirler. Bugün de bu kurulu düzen devam ediyor. 1830'da da her şey aynıdır. Asya'da egemen olan ırklar, kendi çocuklarını karanlıkta ve güçsüz bırakarak buralardan asker toplamaya devam ediyorlar.

Size Türklerin temel yönetim ilkelerinden ve yöntemlerinden bahsetmeliyim bayım. Zira bu bizim onların yerini aldığımız günden beri yaşamakta olduğumuz sorunları anlamamız için gereklidir. Türkler, Cezayir'de en kalabalık yaşayan kişilerdi. Ancak ufak bir milis birliği oluşturdular. Fakat bu birlik hem çok cesurdu hem de tehlikeliydi. Bunların, kimin birliklerini yöneteceğini seçme hakkı vardı. Pek çok askeri ve sivil yetkili bu gruptan alınırdı.

Bu Türkler bir aristokratik sistem oluşturmuşlardı ve bu sistemin aristokratları, aristokratların tüm erdemli özelliklerini barındırıyorlardı. Korkunç bir gururla doluydular; kendilerine saygıları vardı ve bu onların konuşma esnasında ya da her hareketlerinde asil bir duruş sergilemesine yol açardı. Kendi çıkarları ile ilgili tüm durumlarla yoğun bir biçimde ilgilenirler, ayrıca tüm yabancıları hor görürlerdi.

Şimdi onların hükümet olarak adlandırdığı yapıdan bahsedelim: Türkler, öncelikle Kabiliyelileri egemenlikleri altına almayı denediler. Ancak sadece bu ırkın küçük bir kısmı hükümdarlıklarını tanıdı. Kalanlar dağlarına çekildiler ve ulaşılmaz olarak kaldılar.

Tahminimce Türklerin uzunca bir süre devam eden komşuluğu, Kabiliyelilerde size az önce bahsetmiş olduğum durumu yaratmış olabilir. Atlas Dağları üzerinde dolaşmaya kalkan tüm yabancıların kafasını kesmek istemeleri şeklinde vücut bulan bu durumu, bununla açıklayabileceğimizi düşünüyorum.

Türklerin yönetim anlayışı, genel olarak vadilerde yaşıyor olduğunu belirttiğim Araplar üzerine daha başarılı bir şekilde uygulanmıştır. Bunun nasıl olduğunu hemen anlatayım: Beş altı bin kadar Türk bu kadar muharrik kabileleri kontrol altına yalnız başına alamazdı; bu kabileler kendileri üzerinde hükümdarlık kuranların avucuna giremezdi. Ancak hiçbir baskıcı tiran, eğer

ezeceği insanların içinden birilerini bulamazsa ezme mekanizmasını kuramaz. Türkler bazı kabilelere büyük ayrıcalıklar ve özgürlükler vaat ederek diğerlerini kontrol etmeleri için onlara destek çıktı. Dahası, hâkimiyetlerini daha da güçlendirmek için –size yukarıda bahsettiğim– askeri aristokratlara vergi indirimi gibi yollar önerdiler. Bu yolla da onlarla bağlarını kuvvetlendirdiler. Bu şekilde onlar, Arapları Araplar üzerine hâkimiyet kurmak üzere kullandılar. Ancak şunu unutmamak gerekir; bu müttefik Araplar, hep Türkler tarafından kumanda edildiler. Her sene bir Türk kumandan birkaç askeri ile birlikte vatanından gelip Marzem Süvarileri adı ile anılan bu birliğe katılırmış. Bu süvari birliği, size az önce bahsettiğim Araplardan oluşturulmuş birliktir. Bu birlik ile birlikte, çeşitli kabileleri ziyaret eder ve vergiyi kimi zaman barışçı yoldan vermeyi reddedenlerden de şiddet kullanarak vergi alırmış. Bu para, Türk hükümetinin fonudur. İnanması güç ama bayım, bu yolla toplanan para tıpkı bizim medeniyetimizdeki gibi bu bölgede yaşayan insanların can ve mal güvenliğini sağlamak için toplanır. Toplanan paranın nerede ise tümü Dayı'nın bütçesine ve askerlerine döner.

Türkler aynı zamanda birtakım denemeler ile çeşitli toplum işlerini yapmak üzere bir sistem kurmaya çalışmışlardır.

Onlar ülkeyi birkaç vilayete bölmüşlerdir. Otan* namı ile bilinen bu bölgelerde birkaç kabile yaşardı. Bu bölgelerin başında Kaid** adı ile bir Türk memuru bulunur. Bu kişinin gerektiğinde birkaç askeri ile birlikte Marzem Süvarileri'ne katılması şarttır. Bu kişi güvenlik sorumlusudur. Aynı zamanda, yolların güvenliğinden ve toplumun huzurundan bu kişi sorumludur. Aynı zamanda suçlulara da cezasını bu kişi verir. Eğer bir gün kabileler sözünü dinlemeyip savaşa tutuşurlarsa, araya girer ve onların anlaşmazlıklarını bitirmeye çalışır.

Türkler, şehirlerinin güvenliğini sağlamak için başka bir yöntem de kullanırlar. Askeri güçlerini korumak için onları belli bir hızla yenilemeleri gerekir. Cezayir'de olup artık görevden ayrılmış askerler, Arap kadınlar ile evlendirilir ve onlardan çocuk sahibi olurlar. Bu iki ırkın birleşmesinden Cezayir'de doğan bu çocuklar,

---

* Otan: Aynı zamanda bir eyalet adıdır; fakat Tocqueville burada bir yönetim birimi adı olarak kullanmış. (ç.n.)

** Kaid: Bu devlette, küçük devletçiklerin hukuki ve idari işlerini yöneten kişiler. (ç.n.)

"Kuloğlu" olarak adlandırılırlardı. Türkler bu Kuloğullarını doğrudan yerleştirmezler; güvenilir olanları askeri ve yönetim kademelerinde işe alırken, rüştünü ispat etmemiş olanları yönetimin onları incitmeyecek yerlerinde işe alır ve onlara ayrıcalık sağlarlar. Bu kişiler, doğdukları şehirlerde bir dostluk ortamı inşa ederek devletin orada kalıcılığını kolaylaştırırlar. Ta ki devlet bölgeyi kendi terk edene kadar.

Sözlerimi sonlandırırken, tabloyu daha net çizmek adına şunu söylemeliyim: Dağlarda daha az ya da daha çok bağımsız olan Kabiliyeliler, ovalarda bağlı ya da daha az bağlanmış Araplar, şehirlerde Türkler ve Kuloğulları ve karışık bir nüfus hep birlikte tek bir karakter oluşturmadan heterojen bir biçimde yaşamışlar.

Bayım şunu söylemeliyim ki Türkler aslında burayı tam olarak yönetti denemez; ancak yaptıkları devam eden bir fetih, kazanan tarafından sürdürülen bir sömürüydü. Türkler, Afrika kıyılarına gelen ilk yabancılar değildiler. Ama tam üç yüz yıl boyunda burada hep yabancılar ve sonradan gelenler olarak kalıp burada yaşama sorununu çözdüler; kendi işlerini yaptılar ve insanları yönetmekten ziyade hedefler ile ilgilendiler.

Şimdi de biraz Cezayir'in bölgelerini anlatayım. Bu bölgeler, Dayı adı verilen bey tarafından yönetilirlerdi. Bu Dayılar üç tanedir. Türkler Cezayir'i üç parçaya ayırmışlardır. Bunlardan Konstantin adında olanı merkezdedir ve bu eyaletin başkentidir. Onun batısında Vahran bulunur, doğusunda ise Titery Beyliği vardır. Bu bölgelerden her birinin başında Dayı tarafından görevlendirilen bir bey bulunur. Bu beyler, eyaletlerin merkezlerine yerleşip Dayı ile aynı alanlarda yöneticilik yaparlardı. Ama hiçbiri Dayı kadar yetkili değillerdi.

Bayım size öncesinde söz vermiştim; bitirmeden, şehir merkezinde yaşayan ama ne Türk ne de Kuloğlu olan kesimden bahsedeceğim. Bu kesim Yahudilerdir. Bunlar da uzun süredir buralardadırlar. "Mavrlar"dan bahsediyorum. Bunlar da esasında aralarında birkaç farklı etnisiteye ayrılıyorlar; ama içlerinde en büyük olanı yerleşik Araplardan oluşuyor. Bunlar barış zamanı altının tadını aldıklarından ticaret ile uğraşırlar. Bunlar biraz daha ruhani bir gruptur, entelektüel uğraşlarda bulunurlar, dost canlısı bir düzenleri vardır. Bunlar elinde kılıcı ile yıldızların altında uyuyan Arap hemşerilerinin aksine onların da iyiliği için çalışırlar. Arapça, karabiber satıcı manasına gelen bir isimle anılan "Mavrlar"ın

isimleri bir aşağılama içerir ama bu Fransızcaya "Bakkal" olarak çeviremeyeceğimiz bir ifadedir. Bahse girerim ki bayım siz bu kelimenin günümüzde bu kadar kullanılmasının bizim rahatsızlığımızla doğduğunu düşünüyorsunuz. Ancak gördüğünüz üzere bu kelime uzaktan geliyor ve onu değerli kılan zaten onun eskiliği. Doğulular, sözlerini inançlarından zor değiştirirler. Hatta şunu söyleyebilirim; eğer bu ifade ilk çağdan geliyorsa, bu benim için şaşırtıcı olmayacaktır. Tabii şunu eklemeliyim, benim için eski olması daha makbul olduğu anlamına gelmiyor.

Efendim, bu mektupta size bizim Cezayir'i işgal etmemizden önce olanları anlattım. Ancak bir sonraki mektupta, size bizim orada neler yaptığımızdan bahsetmek için elimden gelen en üst gayretim ile çalışmayı görev addederim.

İkinci Cezayir Mektubu
22 Ağustos 1837

Çeviren: Burak M. Nuri Gücin

23 Temmuz 1837'de, Tocqueville tarafından Mösyö Desjobert'e Cezayir'de yaşananların içyüzünü, ülkenin tarihini ve coğrafyasını işgalin sürmesine ikna etmek maksadıyla yazılmış mektubu takiben gönderilmiş ikinci mektuptur. Bilgilendirici üslubu ve fikri tartışmasından ötürü daha ziyade bir rapor hüviyetindedir. İşgal altında geçen yedi yıl içerisinde yapılmış olan yanlışlar, Tocqueville tarafından ele alınmaktadır ve hedeflenmesi gereken esas unsurlar, yordamlarıyla beraber anlatılmaktadır. Chicoutimi'deki Québec Üniversitesi Paul-Emile-Boulet Kütüphanesi'nin "Sosyal Bilimler Klasikleri" koleksiyonu çerçevesinde çevrimiçi kaynak olarak yayımlanmış nüshadan çevrilmiştir.

Bayım, bir an için düşünelim ki Çin imparatoru kuvvetli bir ordunun başında büyük şehirlerimizi ve başkentimizi ele geçirip efendimiz olmak maksadıyla Fransa'ya çıkartma yapmakta. İmparator bütün kamu kayıtlarını okuma zahmetine dahi katlamadan yok edip, bütün idari makamları ve çalışanlarını hiçbir maksat için kullanmadan dağıttıktan sonra, devlet başkanından kır polisine, asillerden mebuslara kadar tüm idareci sınıfı nihayetinde ele geçiriyor ve onları uzak bir memlekete sürmekte geç kalmıyor. Bu vaziyette, bu büyük hükümdarın emri altındaki güçlü

ordusuna, sahip olduğu kalelere ve hazinelerine rağmen, fethettiği ülkeyi idare edemeyeceğini düşünmez misiniz? İmparatorun yeni tebaası, eski idarecilerinden mahrum halde kendilerini idare etmekten âciz kalacakladır. İmparator, ülke halkının düşmanı haline gelip onların dinini, dilini, hukukunu, âdetlerini ve idare araçlarını bilmeyecek ve kesin olarak ülkeyi yönetemeyecektir. Bu sonucu görmek sizin için zor değil bayım. Fransa'nın işgal altındaki toprakları imparatora itaat etse bile, ülkenin geri kalanı çok geçmeden dev bir kargaşaya sürüklenecektir.

Bayım, çok geçmeden göreceksiniz ki farazi anlatımımdaki Çin imparatorunun yaptıklarını kesin olarak Cezayir'de gerçekleştirmiş bulunmaktayız.

Afrika kıtası Provence vilayetinden sadece 160 deniz fersahı uzakta bulunmakta, her yıl Avrupa'da dünyanın her köşesiyle ilgili binlerce gezi yazısı yayımlanmakta ve Fransa'dakiler, günümüzde konuşulmayan antik diller yahut konuşma imkânı bulamayacakları yaşayan diller üzerine bile çalışmalar yapmaktadır. Tüm bu saydıklarıma rağmen, sadece 7 yıl öncesinde Fransa'nın Cezayir'le ilgili her konuda içinde bulunduğu büyük cehaleti tahayyül dahi edemezsiniz. Ne Cezayir'de yaşayan farklı ırklardan haberdardık ne de onların dillerinden bir kelime bilmekteydik. Coğrafyadan da bihaberdik; kaynaklarını, nehirlerini, şehirlerini, iklimini bilmekten mahrumduk. Cezayir ile aramızda bir dünya farklılık bulunmaktaydı. O dönemin en mühim meselesi, Cezayir'le aramızda vuku bulan savaştı ve onunla ilgili meseleler hakkında dahi bilgimiz kıttı. Öyle ki, generallerimiz, Mısır Memluklerine benzer süvarilerin saldırılarına uğrayacaklarını sanıyorlardı. Lakin bölgedeki düşmanımız olan Cezayir Türkleri, piyade olarak çatıştılar. Biz bu cehaletle Cezayir'e yelken açtık ve cehaletimiz bizi zaferden alıkoyamadı; çünkü savaş meydanında zafer en cesura ve güçlüye aittir, en bilgeye değil.

Gelgelelim, savaşın ertesinde kendini idare etmeye âciz bir milletin efendisi olduğumuzu gördük.

Bayım, hatırlayacağız üzere sizlere daha önce, Cezayir emaretindeki tüm askeri ve sivil idarenin Türklerin elinde olduğunu söylemiştim. Cezayir'in yeni efendileri olarak bizler, ivedilikle hareket ederek, Dayı'dan bir milise kadar bir tek Türk'ü dahi arkada bırakmadan onları topladık ve onları Asya kıyılarına yolladık. Düşman idaresinin kalıntılarını temizledikten sonra, bizden önce Cezayir'de

gerçekleşenlerin sürekliliğine son vermek için tüm yazılı evrakı, sicil kayıtlarını ve resmi olsun yahut olmasın diğer belgeleri yırttık veya yaktık. Fetih yeni bir çağ açtı ve Cezayir'de akıldışı başka bir yolla, geçmişle geleceğin birbirine karışmasından çekindiğimiz için Cezayir şehrindeki çok sayıda sokağı da yok edip, onları kendi usulümüzce yeniden inşa ettik. Sonra bizden sonra geride kalmasını istediğimiz her birine Fransızca isimler verdik. Bayım, sanıyorum ki o bahsettiğimiz Çinli bundan daha iyisini yapamazdı.

Peki, bunların sonucunda ne oldu? Kolayca tahmin edebilirsiniz.

Türk idaresi, Cezayir şehrinde çok sayıda haneye ve ovada çok sayıda mülke sahipti. Fakat bu mülklerin sahipliği eski düzeninin umumi yıkıntısında kaybolup gitti. Böylece yerine gelen Fransız idaresi, mülkiyetin kime ait olduğunu ve mağlupların elinde kalan meşru mülkiyeti bilmeksizin, hak ve hukuk gözetmeden ihtiyaç duyduklarına sahip olma imkânı buldu.

Türk idaresi, bugün bizim bilgisizliğimizden ötürü toplayamadığımız vergiyi önceden rahatça toplardı. Biz ihtiyaç duyulan parayı Fransa'dan çekmek durumundayız ya da Türklerin daha önce hiç kullanmadığı yollarla mutsuz tebaamızdan zorla almaktayız.

Eğer cehaletimiz Cezayir'deki Fransız idaresini düzensiz ve baskıcı bir cihete soksaydı, her bölgede yabancı idarenin varlığı imkânsız olurdu.

Fransızlar *Otan (Outan)** şeflerini Asya'ya geri göndermişlerdi ve Türklerin idaresinde, ihtiyattaki polis gücü olan ve vergi toplayan bu Arap milislerinin adını, tanzimini ve istihdamını görmezden gelmekteydiler. Daha önce belirttiğim gibi, onlar Marzem Süvarileri olarak bilinmekteydiler. Fransızlar, aşiretlerin ülkedeki yayınımından ve kendi aralarındaki rütbe dağılımından habersizlerdi. Sipahilerden oluşan askeri aristokrasinin ne olduğu hakkında bilgisizlerdi. Murabıtların ne olduğunu anlamaları ise çok daha vakitlerini aldı. Murabıtlardan bahsedildiği vakit, bir adamın mı yoksa bir türbenin mi kastedildiği bir muammaydı.**

Fransızlar bunlar hakkında malumat sahibi değillerdi; mamafih bilgi sahibi olmak için de pek az bir çaba gösterdiler.

---

* Bu kelime Fransızcadaki "orangutan" kelimesi olarak karşımıza çıksa da burada bahsedilen Fransızca bir kelime değildir; Türkler tarafından kurulmuş bir idari birimdir. Tocqueville, *Birinci Cezayir Mektubu*'nda bu idari bölgelerden *outans* adıyla bahsetmektedir. (ç.n.)

** Buradaki yanlışlığın sebebi, türbenin adını aldığı atanın dışında başka mevtayı da içerisinde barındırmasıdır. (ç.n.)

Askeri olarak işgal ettiğimiz bölgelerde köklerine kadar yok ettiğimiz idareyi, Fransız idaresiyle ikame etmeyi tasarlamaktaydılar.

Bayım size yalvarmaktayım, çölün çevik ve zapt edilemez evlatlarının bizim bürokrasimizin bin bir formalitesine ve yavaşlığına, merkeziyetimizin düzenliliğine, belgelerine ve titizliklerine boyun eğdiğini tahayyül ediniz. Eski idareyi, yatağanı ve değneği polis teçhizatı olarak kullanmak haricinde başka hiçbir surette muhafaza etmedik. Geriye kalanların tümü Fransız oldu.

Bu anlatılanlar, şehirlerde ve yakınlarındaki aşiretlerde uygulandı. Emaretin geri kalanındaki ahaliyi idare etmeye girişmedik bile. Onların hükümetini yok ettikten sonra yeni bir idareyi onlara götürmedik.

Burada konu dışına çıkmaktayım lakin Afrika'da geçtiğimiz yedi yıldır olan hadiseleri anlatmak durumundayım. Zira okuyucunun konuyu anlamasını sağlamak arzusundayım.

Cezayir'deki Arapların, Türklerin buyruğuna girmesinden bu yana geçen 300 yılda, Araplar kendilerini idare etme yetilerini tamamen kaybetmişlerdi. Egemenlerin, Türklerin kıskançlıkları sebebiyle onların lider taifesi kamusal meselelerdeki rolünü kaybetmişti; Murabıt atından inip eşeğe binmişti. Türk idaresi nefret uyandıran bir hükümetti; lakin nihayetinde kesin bir düzen kurarak aşiretlerin kendi aralarındaki kavgalarına zımnen son vermişti. Soygunlar azalmıştı ve yolların güvenliği sağlanmıştı. Türk idaresi birçok ilkel kabile arasındaki tek bağlantı olmuştu ve farklı yolların kesiştiği bir merkezdi.

Türk idaresi yok edilip yenisiyle ikame edilmediğinden mütevellit, ülke kendini idare edememekteydi ve kargaşaya sürükleniyordu. Bütün aşiretler nihayetsiz bir kargaşa içerisinde birbirlerinin üzerlerine üşüşmüşlerdi ve her yerde eşkıyalık baş göstermişti. Adaletin gölgesi dahi kaybolmuştu, herkes güç kullanmaktaydı.

Bunlar Araplar için geçerlidir.

Kabiliyeliler ise aşağı yukarı Türklerden bağımsızdılar. Türklerin sukutunun onların üzerine çok az tesiri oldu. Yeni efendilere karşı, eski efendilere olduğu gibi bir konumda bulunmaktaydılar. Yabancılara duyulan doğal nefretle ve onlar için bilinmez olan Hıristiyan dili, kanunları ve âdetlerinden dolayı sahip oldukları dini korkudan ötürü sadece yanaşılamaz olmuşlardı.

Bu insanlar kimi vakitlerde nefrete, tiranlığa ve fethe boyun eğmişlerdi ama uzun zamandır anarşinin içinde olmamışlardı. İnsanlığından, bu umumi kanunundan uzaklaşacak kadar barbar bir halk değillerdi.

Bizim mağlup edip boyun eğdirtme niyetinde olduğumuz – hâkimiyetimizde olmayan– Araplar, bazı zamanlar vahşiliğin coşkunluğuna kapılıp şahsi hürriyetlerini elde ettiler ve ardından insiyaki olarak Fransızların yıkmış olduklarını onarmaya giriştiler. Onların arasından bir kısım müteşebbis ve hırslı adam ortaya çıktı. Bazı şeyhlerin mühim vasıfları ortaya çıkmıştı ve düzen simgeleri dahil olmak üzere bu vasıflar belli kişiler üzerinde yoğunlaştı.

Türkler, Arapların dini aristokrasisini askeri kullanımdan ve kamu idaresinden uzaklaştırmıştı. Türklerin mağdur bıraktıkları, hemen tekrar savaşçı ve idareci olmuştu. Fethimizin en hızlı ve kati etkisi ise Murabıtlara kaybettikleri politik nüfuzu geri vermesiydi. Muhammed'in palalarını kâfirlerle savaşmak için ellerine almışlardı ve yurttaşlarını yönetmek için de palalarını kullanmakta geç kalmadılar: Bu büyük bir meseleydi ve Cezayir'deki bütün işgalcilerin dikkatini celp etmişti.

Arap aristokrasisinin yeniden doğmasına izin vermiştik; amma velakin bize hizmet edecek kimse kalmamıştı.

Cezayir eyaletinin batısında, Fas İmparatorluğunu sınırında, uzun zamandan beri ünlü bir Murabıt ailesi bulunmaktaydı. Muhammed'in soyundan gelmekteydiler ve ailenin adı tüm ülkede saygı görmekteydi. Fransızlar Cezayir'i ele geçirdiğinde bu ailenin başında Muhyiddin adında bir ihtiyar vardı. Muhyiddin, Mekke'de doğma ihsanına sahipti ve çokça vakit Türklerin zorla topladığı fazla vergilere kuvvetle karşı çıkmıştı. Hazretleri onurlu bir kimseydi ve maharet sahibi olduğu bilinmekteydi. Çevresindeki aşiretler iktidar eksikliğinden kaygı duydukları vakit, Muhyiddin'in yanına geldiler ve ondan aşiretlerin lideri olmasını istediler. İhtiyar, büyük bir ovada onların hepsini bir araya getirdi ve onlara bu yaşta toprak için değil cennet için çalışması gerektiğini söyleyip, tekliflerini reddetti fakat genç oğullarından birini işaret etti ve aşiretlerden onu seçmelerini rica etti. Oğlunun, hemşerilerini yönetmeye mazhar unvanlarını bir bir saydı: Küçüklüğünden beri dindardı, Kutsal Topraklara gidip hacı olmuştu, peygamberin soyundan gelmekteydi. Tanrı'nın onu kardeşlerinden ayrı tutmak için gösterdiği alametlerle tanınmaktaydı ve Arapları hür kılacak liderle

ilgili tüm kehanetler onu işaret etmekteydi. Aşiretler yek avaz suretle Muhyiddin'in oğlunu *Emirü'l-mü'minin* ilan ettiler; bu unvan, "inananların lideri" demekti.

Bu çelimsiz genç adam sadece 25 yaşındaydı ve adı Abdülkadir'di.

Bu benzersiz liderin hikâyesi ise şöyledir: İktidarı anarşi ile doğdu. Anarşi onu durmaksızın kuvvetlendirdi. Vahran ve Tittery şehirlerini aldıktan sonra Tanrı'nın ve bizim lütfumuzla Konstantin şehrini ele geçirecek ve şehri Türklerin hiç yapamadığı kadar kuvvetli hale getirecektir.

Niyabetin batısında bunlar gerçekleşirken, doğuda başka bir hadise vuku buldu.

Fransızların Cezayir'i ele geçirdikleri dönemde, Konstantin şehri Ahmet isminde bir bey tarafından yönetilmekteydi. Bu bey teamüllerin aksine bir Kuloğlu'ydu. Yani Türk bir baba ile Arap bir annenin oğluydu. Cezayir'in ele geçirilmesini takriben, bu durum ona babasının hemşerilerinin yardımıyla önce Konstantin'de iktidar kurmasına fırsat verdi ve daha sonra annesinin akrabalarının desteğiyle iktidarını çevredeki aşiretlere yaydı.

Emaretin Fransız işgaline uğramamış kısmı Türkler tarafından terk edilince büyük bir nizamsızlık baş göstermişti; fakat Konstantin şehrinde bir hükümet biçimi kendini muhafaza etmekteydi ve Ahmet kendi cesareti, zulmü ve gayretiyle orada, bizim bugün hâlâ zayıflatmaya yahut yok etmeye çalıştığımız bir imparatorluk kurmuştu.

Şu anda, Cezayir topraklarında üç ayrı güç bulunmaktadır:

Cezayir şehri ve çevresindeki muhtelif noktalarda Fransızlar; batıda ve güneyde 300 yılın ardından uyanmış ve bir ulusal liderin idaresinde birleşmiş bir Arap nüfusu; doğuda ise Ahmet tarafından temsil edilen Türk hükümetinin kalıntısı bulunmaktadır. Ahmet, kaynağı kurumuş ama kendisi hâlâ akan bir çaydır ve çok geçmeden kendini kurutacaktır yahut Büyük Arap ulus nehrinde kendisini kaybedecektir. Bu üç kuvvetin arasında, tüm taraflarca çevrelenmiş, diğer tesirlerden uzak duran ve hükümetleri dikkate almayan, çok sayıda küçük Kabiliyeli aşireti bulunmakta.

Fransızların, fetih zamanı neleri yapmış olmaları gerektiği hakkında düşünmek gereksiz olacaktır.

Yalnızca birkaç kelimeyle ve medeniyetimizin izin verdiği ölçüde diyebiliriz ki bizim idari yöntemlerimizi kendilerinkiyle ikame etmek niyetinde olmayan mağlupların yerine basitçe kendimizi

koymalıyız. Kendi usullerimizi yerleştirmek için hâlâ daha vakit vardı. Bu sebeple mevcut politik sınırlamaları korumalıydık, devrik hükümetin görevlilerini yeniden görevlendirmeliydik, onların yöntemlerini ve geleneklerini korumalıydık. Türkleri Asya kıyılarına nakletmek yerine onların ekseriyetini burada tutup, liderlerinden yoksun bırakıp kendilerini yönetmekten âciz hale getirmeliydik ve böylece eski tebaalarının kızgınlıklarından korkup bizim en kullanışlı aracılarımız ve en azimli dostlarımız olacaklardı. Kuloğullarıyla ise olaylar aynen böyle gerçekleşti. Kuloğulları Türklere göre Araplarla daha yakın olsalar da kendilerini Araplar yerine bizim önümüze atmayı tercih ettiler. Arapların dilini, önyargılarını ve âdetlerini öğrendiğimizde, insanların idareye karşı duydukları saygıyı devralmamızın ardından, artık kendi uygulamalarımızı yavaş yavaş yerleştirmek hususunda ve bizi çevreleyen ülkeyi Fransızlaştırmak hususunda serbest olacaktık.

Fakat bugün için bu hatalardan dönüş mümkün değildir. Ne yapılmalıdır? Hangi makul umutların hayalini kurabiliriz?

Öncelikle, yukarıda çokça tartıştığımız iki büyük ırkı birbirinden ayıralım: Araplar ve Kabiliyeliler.

Kabiliyelilerin ülkesini fethetmenin ya da koloniye çevirmenin mümkün olmayan bir mevzu olduğu barizdir: Dağları şu an bile ordularımız için aşılamazdır ve ahalinin misafirperver olmayan asabiyeti, barışçıl yollarla oraya yerleşmek isteyen münferit bir Avrupalıya güvenlik sunmamaktadır.

Kabiliyelilerin ülkesi bize kapalıdır fakat ruhları bize açıktır ve dolayısıyla bizim ruhlarına nüfuz etmemiz imkânsız değildir.

Daha öncesinde söylediğim gibi, Kabiliyeliler Araplara göre daha müspet kimselerdir. Daha az mütedeyyin ve daha az gizemseldirler. Kabiliyeliler için birey neredeyse tümü ifade eder; toplum ise neredeyse hiçtir ve onların kendi içlerinden zuhur eden bir hükümetin kanunlarına uymaya karşı olan mesafeleri, bizim hükümetimize olan mesafeleriyle aynıdır.

Biz bu doğrultuda, Kabiliyelilerin büyük tutkusu olan dünyevi zevkleri bulabiliriz ve bulmak zorundayız.

Kabiliyeliler, az ya da çok onlara tesir etmemize izin verseler bile, bizimle savaşmaya niyetli olduklarını az çok göstermekteler. Ve bazıları bize karşı silahlansa bile, diğerleri bizim pazarlarımıza sıkça gelmekten ve servislerimizi kiralamaktan geri durmamaktadır. Bunun sebebi, bizim yakınlığımız sayesinde istifade edebile-

ceklerini önceden keşfetmiş olmalarıdır. Bize zahire satıp, bizden sahip oldukları medeniyetleriyle uyuşan ürünleri satın almayı oldukça avantajlı bulmaktalar. Ve bizim refah seviyemize ulaşamayacak halde olmalarına rağmen, buna hayranlık duyduklarını ve sahip olmayı güzel bulduklarını görmek oldukça kolaydır.

Böyle insanları silahlarımızla değil, sanatlarımızla kontrol altına alabileceğimiz gayet barizdir.

Eğer Kabiliyelilerle sık sık barışçıl ilişkiler kurmaya devam edersek, liderleri bizim hırsımızdan korkmadığı takdirde, onları koruyacak basit, net ve güvenilir yasalarımız olduğunu görecekler. Bizden çok savaştan korkacakları kesindir ve neredeyse bu karşı konulamaz cazibe, onların kendi özgürlüklerinden endişe etmedikleri zaman vahşileri medeni insan olmaya cezbedecektir. Kabiliyelilerin âdetlerinin ve fikirlerinin, onlar da farkında olmadan değiştiğini göreceğiz ve ülkelerini bize kapatan bariyerler kendi kendilerine yıkılacaklar.

Araplara karşı oynamamız gereken rol ise daha çetrefilli ve zordur:

Araplar toprağa sağlam biçimde bağlı değillerdir ve onların ruhları ikametgâhlarından daha da hareketlidir. Araplar özgürlüklerine tutkuyla bağlı olmalarına rağmen, kuvvetli bir hükümetin varlığına değer vermekteler ve büyük bir ulus yaratmak istemekteler. Her ne kadar Araplar şehvet sahibi kimseler olarak gözükseler de onların gözünde uhrevi hazlar büyük bir kıymet sahibidir ve her defasında hayal gücü onları açığa çıkardığı bir ideal etrafında toplamaktadır.

Kabiliyelilerle ilgili olarak, bizim sivil ve ticari adalet meselelerine eğilmemiz gerekiyordu; Araplar için ise siyasi ve dini sorunlarla ilgilenmemiz gerekiyor.

Bizim tarafımızca doğrudan yönetilebilecek ve yönetilecek bir kısım Arap aşireti olmasına rağmen, şu an için üzerlerinde dolaylı bir tesir sağlamak istediğimiz daha büyük bir rakam var.

300 senenin sonunda, Türkler sadece şehirlerden ırak olan aşiretler üzerinde yarım yamalak hâkimiyet sahibi olmuşlardı. Türkler her ne kadar Araplar gibi Muhammedi olmalarına ve Araplarla benzer itiyatlara sahip olmalarına rağmen, dini aristokrasiyi yönetimden uzak tutmayı başarmışlardı. Bizim durumumuzda, bu tip avantajların hiçbirine sahip olmadığımızı ve daha büyük tehlikelerle karşı karşıya olduğumuz görmek gayet kolaydır. Bu

aşiretler üzerinde Türklerin kurmuş olduğu hâkimiyete sahip olmayı umut edemeyiz; bu gücün yanına dahi yaklaşamayız. Bu durumda muazzam askeri üstünlüğümüz bize yarar sağlamamaktadır. Bizim galip gelmemizi sağlamıştı; fakat çölde kendilerini gömüp saklanan ve bizim takip edemediğimiz göçmen halkları kendi kanunlarımızın altında tutmamıza izin vermedi ve bizi içinden sağ çıkamayacağımız bir çölde bıraktı.

Buradaki varlığımızın tek amacı, şu an yönetmekten uzak olduğumuz Araplarla barış içinde yaşamak ve onları istikbaldeki gelişimimize en az zarar verecek minvalde örgütlemek olmalıdır.

Bu insanlara silahlarımızla boyun eğdirmek konusunda ne isteğimiz ne de kuvvetimiz olduğundan mütevellit, gayet ölümcül olan Arapların anarşisi bizim için de oldukça zararlıdır. Uzun dönemde sanatlarımız ve fikirlerimiz sayesinde kurabileceğiz tesir haricinde bir nüfuz sahibi olma umudumuz olamaz; hatta aralarında barış ve bir düzen hüküm sürdüğü müddetçe başka bir şey olamaz. Öte yandan aşiretleri birbirlerine doğru ittiren anarşi, onları durmaksızın bize doğru yöneltmekte ve sınırlarımızda asayiş kalmamaktadır.

Nitekim bu insanlar arasında yeniden bir hükümet tesis etmenin bizim için büyük bir menfaati vardır ve muhtemelen bizim imkânlarımıza bağlı olarak bunu başarmak imkânsız değildir.

Günümüzde pala kendisini üç yüz senedir tutulmakta olan elden kayıp düşmüştür. Hiç kimse ne tartışmaya mahal vermeyen bir idare hakkına ne de gelecekte rakipsiz bir güç kurma şansına sahip olacaktır. Afrika'da kurulacak olan tüm iktidarlar nihayetinde sallantıda olacaklar ve eğer bizim desteğimiz sebatla, adaletle ve daimi bir biçimde verildiği takdirde yeni egemenler her daim desteğimize talip olacaklardır. Kısmen bize bağımlı olacaklardır.

Öncelikle bu bağımsız Arapları bizim içişlerine yaptığımız müdahalelere ve varlığımıza alışkın hale getirmeyi hedeflemeliyiz. Bizim gibi kuvvetli ve medeni bir halkın sadece sahip olduğu irfanının üstünlüğü sayesinde daha küçük ve nispeten barbar halklar üzerinde neredeyse karşı konulamaz bir tesir ortaya koyduğunu iyi bilmemiz lazım. Bu insanları bize katılmaya zorlamak için sürdürülebilir ilişkiler kurmak kâfidir.

Fakat emaretteki Arapların içinde bir hükümet kurma niyetindeysek ve tek bir yönetenin varlığına izin vermezsek daha bariz bir çıkar sahibi oluruz. Çünkü buradaki tehlike, elde edeceğimiz fay-

dadan daha büyük olabilir. Bizim için Arapların anarşiye teslim olmasına izin vermemek gayet önemlidir; fakat daha da önemli olan, onların bize karşı birleşmelerine izin vermemektir.

Bu nokta-ı nazardan, Abdülkadir'le yapılan son antlaşma ve Konstantin şehri için tasarlanan sefer doğal olarak endişelere sebep olmakta.

Hiçbir şey, yeni emirin evvelinde iktidarının doğduğu Vahran vilayetinde kuvvet oluşturup düzenlemeler yapmasından daha istenilir değildir. Fakat antlaşma ona ayrıyeten Tittery Beyliğini vermekte ve ben kendimi hazırlanmakta olan seferin sonucunda Konstantin vilayetinin büyük kısmının ona katacağını düşünmekten alıkoyamamaktayım.

Abdülkadir'in eriştiği kuvvet derecesinden hareketle, lider eksikliği hisseden tüm Arap halklarının kendi rızalarıyla ona katılacağından emin olabiliriz. Dolayısıyla Abdülkadir'in bünyesindeki bağımsız Arap kuvvetlerini yok etmek ya da taciz etmek tedbirsiz bir hareket olacaktır; onun yerine, var olmayan bağımsız kuvvetleri oluşturmayı düşünmeliyiz. Şu an için eğer Konstantin'e yapacağımız sefer başarılı olursa, zira buna inanmak için tüm sebepler mevcuttur, sadece Ahmet'i ortadan kaldırma sonucunu doğuracak ve onun yerine yenisi koyamayacak. Kuloğlu'nu alaşağı edeceğiz ve ne biz ne de bir Arap onun halefi olacak. Bizim zaferimizle, Ahmet'e tabi aşiretler çok geçmeden kendilerine komşu olan emirlerine feda edecekleri bağımsızlığın sahibi olacaklar. Anarşiyi biz ortaya çıkardık ve anarşi de Abdülkadir'in iktidarını ortaya çıkardı.

Detaylardan bihaber olarak ve uzaktan bakarak söyleyebileceklerimiz en azından bunlardır.

Şu an bizim için muhakkak olan, emaretteki bütün kabilelerin aynı lideri tanımasına izin veremeyeceğimizdir. İki de oldukça yetersiz bir rakam olacaktır. Mevcut güvenliğimiz ve geleceğimiz için en azından üç ya da dört farklı liderin olması gerekmektedir.

Gelecekte dolaylı bir tesir altına almaktan gayri bir alakamızın olmadığı aşiretlerin haricinde, ülkede haysiyetimiz ve güvenliğimiz gereği aracılar olmaksızın doğrudan gücümüzle idare edilebilecek yeteri kadar büyük bir kısım bulunmaktadır.

Ülkenin bu kısmında bir Fransız ve bir Arap nüfusu barış içinde yaşamaları için bir araya getirilmelidir. Zorluk çok büyüktür fakat bunun başa çıkılamaz olduğuna inanmamaktayım.

Bayım, burada size bu amaç doğrultusundaki detaylardan bahsetme niyetinde değilim. Bana göre, başarı için gerekli esas şarttan kabaca bahsetmek yeterlidir.

Cezayir'deki yeni halkımızı Fransız idari formlarına boyun eğdirmeye çalışarak asla başarı sağlamayacağımız kesindir.

Siyasi teamüller konusunda yeni uygulamalar özensizce gerçekleştirilemez. Bizler Araplardan daha aydın ve daha güçlü kimseleriz; fakat belli bir noktada onların âdetlerine ve önyargılarına teslim olma sırası öncelikle bizdedir. Başka her yerde olduğu gibi Cezayir'de de, yeni kurulmuş bir hükümetin büyük vazifesi mevcudiyette olmayan yenilikler yapması değil, mevcut olanları kullanmasıdır. 2000 yıl öncesinde de Araplar şimdi olduğu gibi Yemen'de kabileler halinde yaşamaktaydı; tüm Afrika'yı altüst ettiler ve kabileler halinde İspanya'yı işgal ettiler. Hâlâ bugünkü tarzlarıyla yaşıyorlardı. Bütün insani kurumların arasından en sebatkâr olanı, kabile örgütlenmesi haliyle uzun bir süre daha, bütün fikirleri ve duyguları devrilmeden, onlardan alınamaz. Araplar liderlerini kendi seçerler; bu imtiyazı korumalıyız. Askeri ve dini bir aristokrasiye sahiplerdir; Türklerin yaptığı gibi aristokrasiyi sürdürüp kendi tarafımıza çekmek yerine, kati surette bu aristokrasiyi yok etmeye çabalamalıyız. Arapların siyasi teamüllerinden yararlanmak sadece faydalı değildir, onların medeni kanunlarını günbegün değiştirmek bakımından zaruridir. Bayım bildiğiniz üzere, bu kanunların büyük kısmı Kur'an kaynaklıdır; bu sebeple medeni kanun ve dini kanun biteviye birbirine karışmış haldedir.

Özellikle bizi hırpalayan ayniyet isteğinden vazgeçmeye dikkat etmeliyiz ve farklı unsurlara ortak bir hukuku uygulamanın ne kadar tehlikeli olacağının farkına varmamız gerekmektedir. Batı Roma İmparatorluğu çökerken, barbarların barbar kanunlarına uyduğunu ve Romalıların Roma hukukunu takip ettiklerini biliyoruz.

Bu örnek, taklide uygun bir örnektir; çünkü bizim farklı medeniyetlere mensup iki halkın tek bir bütün kurmakla sonuçlandırabilecekleri geçiş dönemini sıhhatle atlatmayı umut edebileceğimiz tek yol bu örnektir.

Fransızlar ve Araplar aynı bölgede yaşadıklarında, onlardan her birine hukuku anlamalarını ve saygı göstermelerini sağlamamız gerekmektedir. Her iki ırkın ortak bir politik lideri olsa bile, uzun

bir süre farklılıklar devam edecektir ve kaynaşma daha sonra kendiliğinden ortaya çıkacaktır.

Afrika'daki Fransızların tabi oldukları hukukun Fransa'da tedavülde olan hukukla aynı olmaması gerekliliği de sözkonusudur. Yeni doğan bir halk eski bir halkın müsamaha ettiği siyasi sıkıntılara göz yumamaz ve eskilerin güvenliği sağlayan yavaş ve katmerli formaliteleri, yenilerin gelişmesine ve hatta doğmasına engel olur.

Afrika'da, Fransa'da olduğu gibi, hatta Fransa'dakinden daha fazla, toplumda bireysel hayatı sağlayan ana teminatlara ihtiyaç duymaktayız; bireysel özgürlüğün, mülkiyete saygının, bir kolonideki tüm hakların garantisinin kurulmasının bu kadar elzem olduğu başka bir ülke yoktur. Lakin bir koloni daha basit bir idareye ihtiyaç duyar. Kıtalararası eyaletler idare eden imparatorluğun merkezi idaresinden daha tez elden ve daha bağımsız hareket eden bir idare.

Buna binaen, Cezayir'deki politik varlığımızın temelini dikkatlice korumamız gerekir. Ancak şekline çok batılca bağlı kalmamalıyız ve adından çok ruhuna saygı duymalıyız. Cezayir'i ziyaret edenler ise aksini iddia etmektedirler: Anavatanın cüzi idari usullerini orada gözlemleyeceklerini ve kanunlarımızın temelini oluşturan büyük ilkelerin unutulduklarını söylediler. Bu cihette devam ederek kamu görevlilerinin sayısını artırmayı umut edebiliriz fakat kolonicileri değil.

Bayım, sanmaktayım ki bu oldukça uzun mektubu bitirmeye yaklaşırken, bütün olan bitenden sonra yeni koloniyle ilgili temennilerimin ne olduğunu sormak niyetindesiniz.

Gelecek bana bizim ellerimizde gözükmektedir ve size samimiyetle söyleyebilirim ki zamanla, sebatla, ustalıkla ve adaletle ülkemizin Afrika sahilindeki zaferi uğruna büyük bir abide inşa edeceğimize dair hiçbir şüphem yok.

Bayım, size en başta söylemiştim; Araplar bir zamanlar çoban ve rençperdiler ama tüm topraklara sahip olmalarına rağmen küçük bir kısmından daha fazlasını asla ekip biçmediler. Şu halde denilebilir ki Arapların nüfusu seyrektir; her sene ekebileceği miktardan daha büyük bir alana yayılmışlardır. Bunun sonucu olarak Araplar topraklarını kolaylıkla ucuza satmaktadırlar ve yabancı bir halk onlara zayiat vermeden bu topraklara kolaylıkla yerleşebilir.

Bayım, bu durumda daha zengin ve sınai olan Fransızların şiddet uygulamadan toprağın büyük kısmını nasıl eline geçirece-

ğini ve büyük kitleler halinde aşiretlerin ortasına sulh içinde nasıl kolayca yerleşeceklerini anlamaktasınız. Emaretin büyük kısmında ülkedeki iki ırkın birbirlerine karışacakları bir yakın geleceği kestirmek kolaydır.

Fakat Fransızlar için Araplarla kalıcı bağlar kurmadığı ve nihayetinde iki ırktan tek bir halk ortaya çıkarmadığı müddetçe, Arapların yanına yerleşmek hiç de yeterli değildir.

Cezayir hakkında öğrendiğim her şey, benim bu hadisenin birçok insanın dediği kadar gerçekdışı olmadığına inanmama sebep oldu.

Arapların ekseriyeti Muhammed'in dininde yer alan güçlü bir inancı muhafaza etmesine rağmen, tüm diğerlerinde olduğu üzere Müslüman bölgesinin bu kesiminde dini inançların zindeliğini durmaksızın kaybetmesi ve bu dünyanın çıkarlarına karşı durmakta daha güçsüz hale geldiği rahatça görülebilmektedir. Din şu ana kadar Afrika'daki yaptığımız savaşlarda büyük bir rol oynamasına ve Murabıtların silahlarına sarılmasında bir bahane olmasına rağmen, sadece bu savaşlara atfedilmiş ikincil bir sebepti. Biz Hıristiyan olmamızdan ziyade yabancı ve işgalci olmamız sebebiyle saldırılara uğradık ve halkı bize karşı silahlandıran kendi dinlerinden daha çok liderlerinin hırsları oldu. Tecrübeyle sabittir ki din onların bizim gayretli yardımcılarımız olmasına, vatanperverlik ve hırs önüne geçmediği müddetçe, engel değildir ve bizim bayrağımızın altında kendi dindaşlarına karşı bizimle savaştıkları kadar sarp bir savaş vermişlerdir.

Bundan ötürü, Müslümanlığın bizim hâkimiyetimizde yahut komşuluğumuzda tehlikede olmadığını gitgide ispat ettiğimiz düşünülebilir. Dini tutkular, nihayetinde kendilerini tüketecek ve yakın zamanda Afrika'da bizim sadece siyasi düşmanlarımız olacaktır.

Arapların medeni kanunlarının bizimle müşterek bir yaşam kurmalarına engel olduklarını düşünmek aynı derecede hatalı olacaktır.

İspanya'daki Araplar yerleşik ve çiftçiydiler; Cezayir illerini çevrelerinde onların büyük bir kısmı evler inşa etmektedirler ve ciddiyetle tarımla uğraşmaktadırlar. Binaenaleyh, Araplar bittabi ve cebren çoban değillerdir. Çöle doğru ilerledikçe evlerin kaybolup, çadırların gözükmesi doğrudur fakat bunun sebebi mülkiyetin güvenliğidir ve insan sayısının kıyıdan uzaklaştıkça azalmasıdır.

Varlığına ve özgürlüğüne ihtimam gösteren bir halk için göçebe hayatından daha münasibi yoktur. Sıhhatle görebilmekteyim ki Araplar bir efendinin tiranlığını altında kalmaktansa açık havada gezinmeyi tercih etmektedirler. Fakat tüm bunlar bana eğer yerleşik olarak saygı görüp özgür olabileceklerse yerleşmekten geri durmayacaklarını işaret etmektedir. Onlara kalıcı bir menfaat sunabilirsek bizim tarzımızı benimseyeceklerinden şüphem yoktur.

Velhasıl, bilinen gerçeklerden hiçbiri bizlerle Araplar arasında şiddetli bir geçimsizliğin olacağı konusunda beni ikna etmemektedir. Aksine, barış zamanlarında iki ırkın birbirlerine karışacaklarına ve birbirlerini tanıdıkça daha çok yakınlaşacaklarına inanmaktayım.

Gün geçtikçe Fransızlar, Cezayir'in sakinleri hakkında daha net ve daha doğru bilgiler elde etmekteler. Onların dillerini öğrenmekte, geleneklerine aşina olmakta ve hatta onların hakkında üzerinde düşünülmemiş bir gayret göstermekteler. Dahası, Cezayir Araplarının yeni nesli bizim dilimizi konuşmakta ve kısmen bizim örf ve âdetlerimizi benimsemektedir.

Yakın zamanda, içerisinde bir kısım düşman aşiretlerin eşkıyalıklarına karşı Cezayir banliyölerinin kendilerini savunması gerektiğinde Araplar ve Fransızlardan oluşan bir ulusal muhafız birliğinin kurulduğunu, aynı karakollarda yaşadıklarını, aynı sıkıntı ve tehlikelere maruz kaldıklarını gördük.

Şu halde, zamanın iki ırkı birleştirmeyeceğine inanmanın yanlış olduğunu görebilmekteyiz. Tanrı buna engel olmamaktadır; sadece insanların hataları buna engel oluşturabilir.

Bayım, sonuç olarak istikbal hakkında endişe duymayalım. Sebatkârane çabalarla elde edilebilecek engin bir gaye kendini açığa çıkardığı vakit, geçici fedakârlıklardan çekinerek kendimizi durdurmamıza izin vermeyelim.

Cezayir'e Seyahat Notları I
7-30 Mayıs 1841

Çeviren: Hasan Turunçkapı

Çevrilmiş olan metin, Tocqueville'in 1841 yılında arkadaşı Gustave de Beaumont ile gerçekleştirdiği Cezayir seyahatinde aldığı notlardan oluşmaktadır. Bu notlar Tocqueville'in ağabeyi olan Edoudard de Tocqueville tarafından yayımlanmıştır. İşbu notlar, Tocqueville'in eşi Madame de Tocqueville tarafından 1866'da yayımlanmış olan toplu eserlerinin (Œuvres Complètes D'Alexis de Tocqueville) sekizinci cildindeki nüshadan çevrilmiştir. Notlarda, o dönemin koloni yönetiminde yaşanan aksaklıklar ile ilgili sorunlar, Tocqueville'in bizzat yaptığı görüşmeler anlatılmaktadır. Bu notlar, Tocqueville'in külliyatında önemli olup ağabeyi Edoudard de Tocqueville aracılığı ile Tocqueville'in şahsi not defterinden elde edilmiştir.

7 Mayıs 1841

Ülkeye Genel Bakış

Cezayir'e Vahran yönünden vardık. Gemimiz bizi Doğu'da bıraktı. Cape Caxine, çok yeşil ve onlarca yarıkla dolu olup denize kadar inen yüksek bir burundur. Gökyüzü sisliydi. Caxine burnunu dolanırken, Cezayir görünmeye başlamıştı. Evler, garnizonlar gibi art arda dağa yaslanmıştı. Güneş şehre girer girmez evlerin beyaz taşlarını aydınlatıyordu.

Daha önce benzeri bir şey görmedim. Şehirde pek çok ırk, görülmemiş biçimde beraberdi. Örfler ve ırklar birbirine girmişti:

Araplar, Kabiliyeliler*, Mahonais, Zenciler ve Fransızlardan bahsediyorum. Tüm bu ırklar geniş bir alanda oldukları halde farklı diller konuşuyorlar, farklı yerlerde yaşıyor ve farklı âdetlerle yaşıyorlardı. Tüm bu kalabalığı bir araya getiren ateşli bir aktivite vardı. Şehrin ana merkezinde bir yıkım ve ardından bir yeniden üretim vardı. Ama ilk planda harabeler dışında bir şey göremiyoruz. Bunun yanında çekiç sesleri duymaktaydık. Burası, sanki Afrika toprağına taşınmış bir Cincinnati'ydi.

Fransızlar, Maures'nin dar sokaklarını genişletiyorlardı. Bu bizim medeniyetimiz için bir gereklilikti. Ama bunu yaparken, Mavrların mimari hazinesini yok ediyorlardı. Bu bir zulüm! Fakat bu yapılan istimlak, ülkenin ihtiyacı için yapılıyor. Şehrin görünmeyen yerleri dahi parıldayacak. En güzel Mavr evleri, görkemli bir kemerli kapıdan başka girişi olmayan evlerdir. Bu kapı kolonlarla desteklenen bir koridora açılır. Bu koridordan sonra karşımıza çıkan merdivenler, bizi açık odalar ile çevrili bir avluya çıkartır. Bu avlu da kemerler ve sütunlar ile desteklenmiştir. Her kat aşağı yukarı böyledir. Tüm odalar bu avluya açılır. Bu avlu şüphesiz en görkemli alandır. Tüm bu evlerin kolonları mermerdendir. Ayrıca kemerler de dantel gibi işlenmiştir. Şimdi biraz, içindeki yaşamlara bakalım: Bu mimari, ihtiyaçtan -ve âdetlerin sonucu- oluşmuştur. Bunun böyle olması sadece havanın sıcaklığından kaynaklanmaz. Pek çok Müslüman ve Doğulu toplumda görülen poligami, kadının köleleştirilmesi, toplumsal yaşamdaki yokluk gibi sosyal problemler ve tranik ve şüpheci hükümetçe güçlenen özel hayatın özgürlüğünü hiçe sayan politikanın da sonucudur.

8 Mayıs 1841

Cezayir'in çevresindeki Kouba'ya gezinti.** Bu harikulade yol, imparatorluğun engin bölgelerinde yapılan yollarda gitmeye benziyordu; lakin kellenizi kaybetmeden biteceğe benzemiyordu. Güzel bir ülke, Fransa'nın endüstrisine sahip bir Sicilya. Bitki örtüsü büyüleyici, toprak oldukça verimli ve oldukça kalın. Bu topraklar, eğer kendi ellerimizle kurşun ekmezsek, vaat edilmiş topraklardır. Kouba'nın tepesinde, "Metidja" diye muhteşem bir ova gördük.

* Kabiliyeliler, kuzeydoğu Cezayir'de, Akdeniz'den Büyük Kabiliye Dağları'nın güney yamaçlarına ve Dellys'ten Aokas Burnuna (re's) kadar uzanan yarı dağlık bölgede yaşayan Berberi bir halktır. (ç.n.)

** Kouba: Cezayir'e 8 km mesafede bir yer. (ç.n.)

Yaklaşık 5 fersah uzunluğunda 30 fersah genişliğinde büyük bir bölge. Alsas'a benziyor. Lakin ne bir ev var ne insan ne de ağaç; tam aksine, bir Le Saël imgesi: Doğanın endüstri ve daha gelişmiş bir medeniyet tarafından ekilmiş hali ve vahşilik dolu bir ova.

Piskoposa bir ziyaret. Bir ruh adamı hatta daha çok bir ruh... Bir şarlatanlık tonu...

Akşam Casuba'ya uzanan başka bir yol. Yaşlı Cezayir bize uçsuz bucaksız bir tilki toprağı gibi görünüyor; efsunlu, keşfedilmemiş ve samimi. Bu saatteki nüfus genelde aylak ve ahlaksız görünüyor... Çeşitli kabareler, şarkı söyleyen Mavr kızları ve şarap içenler... İki medeniyetin birbirine girmesi. Hariçten bir gözle...

Vahran-Mers el Kebir

- Otuz kadar top bulduk. Aslında altmış civarı olmalıydı [...]*. Biz her kaleyi üç bateri olarak saydık. Düşük bir harcama ile sağlam bir sonuç.

Vapur kaptanı.

"Sanırım buradaki liman, savaşın 20 kılcal damarından 15'ini içerecek."

Assigny limanının yüzbaşısı.

Aslında en önemli iş, denizden gelecek saldırılara karşı yapacağımız savunma. Çünkü karadan saldırmak imkânsız. Falcon Burnu'ndan bir çıkartma yapamayız.

Mers el Kebir Limanının Güvenliği İle İlgili Durumlar

Assigny'nin yaklaşık 18 aydır kumandanlığını yapan komutan, aşağıda sıralayacağım bilgileri verdi:

Kuzey Doğu'dan esen rüzgâr, limanda güçlü bir biçimde hissedilmiyor; ancak yine de dalgaların kıyıya etkisi oluyor.

Burada tehdit oluşturma ihtimali olan tek tip rüzgâr, doğudan gelip limana doğru alçalan ve büyük bir güç ile ortalığı karıştırıyor. Ancak kumandana göre bu dahi çapası iyi atılmış bir savaş gemisini avlamaya yetecek bir rüzgâr değil. Ayrıca denizin herhangi bir şekilde zinciri kıramayacağını da düşünüyoruz.

Eğer olur da kötü şans bu zincirleri kırarsa, kaza ciddi bir probleme dönüşebilir. Ama şüphesiz denizin yükselmesi, rüzgârın ve dalgaların sahildeki binaları deniz fenerine doğru itmek istemesi ile olur ki bu da o kadar kolay değildir.

* Elyazmasında burada yazan kelime okunamamış. (ç.n.)

Aslında tüm bunlar, Mers el Kebir Limanı'nın savunması ve bakımı için gerekli olan acil ve büyük giderlerdir. Mers el Kebir Limanı eğer Fransa'nın dışarıdaki gücü haline dönüşürse, bunun Cezayir'e etkisi anında görülecektir.

Buranın tek eksiği, yeterince su olmamasıdır. Bununla birlikte, bu eksiklikte bir muğlaklık vardır. Yapılan çalışmaya göre, buraya 80 saatte yaklaşık 12.500 litre su getirmemiz gerekir ki bu da yaklaşık olarak 6.000 kişiyi susuzluktan kurtarabilir.*

Burada tüm garnizonumuzu doyurabilecek miktarda sarnıç mevcuttur.

Ayrıca Vahran ve Mers el Kebir arasındaki iletişim; yaz boyunca denizden, kış boyunca karadan kesilmez. Bu rota muhteşem ve savunmaya yardımcı olacak cinstendir.

İspanyollar bize Mers el Kebir'de muhteşem bir yapılanma bıraktılar. Mers el Kebir, aynı anda bu üç muhteşem olguyu barındırıyor. Kara ve deniz için muhkem bir mevki ve aynı zamanda Avrupalı değil. Bir de Arapların saldırması mümkün gözükmüyor.

Vahran Civarında Yeni Kazılmış Bir Hendek

Bu hendek, yaklaşık üç ay kadar sürede askerlerimiz tarafından kazılmıştır. Nerdeyse hiçbir maliyeti olmamıştır ve inanıyoruz ki düşman askerlerini azaltmamıza yardım edecek ve savaşa ciddi bir hazırlık sağlayacaktır. Yaklaşık [...]** adımlık derinlikte ve yaklaşık 45 km uzunluğundadır. Bu hendek adım adım hisarın etrafını çevirmektedir. Bu hendeğin çevresi ise tamamen Arapların barınakları ile çevrilmiş durumdadır. Bu hendeğin toplam genişliği [...] metredir.***

Lamorciére****, 1841 yılında herhangi bir izin almadan bu hendeği kazdırmıştır.

Bunu yapan askerlerimize herhangi bir yol işçisi vermedik. Askerler aynı zamanda işçi de olduklarından, her gün on saat daha kaybettiler. Sivil işçiler, bu boyutta bir iş yaptıklarında yaklaşık 4-5 Frank civarı bir maliyeti oluyor. Bizi buraya getirenler, bu çalışma-

* Henüz yaz günlerindeki azalmayı bilmiyoruz. (ç.n.)

** Elyazması metinde, burada yazan rakam deşifre edilememiş. (ç.n.)

*** Elyazması metinde, burada yazan rakam deşifre edilememiş. (ç.n.)

**** Lamorciére (1806-65), 1830 yılında Cezayir'e Cezayir'e çıkan mareşal. 1840 Haziran'ından Ocak 1848'e kadar Vahran valiliği yapmıştır. (ç.n.)

nın çok gönüllü bir şekilde yürütüldüğünü ve o askerlerin bir askeri savunma işçisi gibi görüldüğünü söylediler.

Albay Montpezat'ın Vahran'ı işgal planı da tam olarak bu usulledir. Bunu inceleyebilirsiniz.

Biz Vahran Limanı'ndan, bir ambar limanı olarak çok büyük şeyler bekliyoruz. Sanıyorum sonuçlar da inanılmaz büyük olacak. Cebelitarık ile yapılan kaçakçılığın büyük bir bölümü Vahran üzerinden gerçekleşmektedir. Ancak bu durum İspanya'yı da kızdırmaktadır. Açıkçası halen bu riski bunun için almaya değip değmeyeceği bir sorundur. Zira bizim Cezayir için İspanya'nın dostluğuna ihtiyacımız mevcut. Önceden bizim olan bu adayı pied-à-terre* meselesi yüzünden bırakmıştık. Onu bırakacak güvenliği sağlayana dek adayı işgal altında tutmuştuk. Sonrasında kimsenin ne aldığı ne de bıraktığı Mahon Adalarını İngilizler aldı. Sonrasında da bu koloniyi kaybettiler. Bu adalar Fransa'nın olmalı! Bu Cezayir'in ölüm kalım meselesidir!

Vahran Bölgesi

Lamorciére, bölgenin nüfusunun fersahkare'ye en az 200 kişi artacağını düşünüyordu.

O burada 80.000 civarı atlı yerleştirdi, bu da yaklaşık her sıraya 28.000 yerleştirme imkânı demektir.

Abdülkadir hükümeti, Türklerden kalan altyapıyı gayet merkezi ve güçlü biçimde hâkimiyeti altına almıştır. Lamorciére'in bu düşüncesine göre yalnızca Vahran bölgesi üç milyonluk girdiye sahiptir.

Ülkelerin Yapısı

Ülkenin büyük bir kısmı çöl ile komşudur. Yani bu şu demektir: Bu topraklarda ne büyükbaş hayvan ne de hububat üretimi mümkündür. Yalnızca hurma ve davarlar için birazcık çayır çimen yetişebilmektedir.

Bu büyük boşluk, enlemesine iki vadiye sahiptir. Bunlardan ilki Vahran ve Muaskar arasında, ikincisi ise Muaskar ile çöl arasında bulunur.

Aslında bugüne kadar, Lamorciére buraya yani Vahran'a geldiğinden beri, biz birinci vadide yaşayan Arapları çok endişelendir-

* Fransa-İspanya arasında yaşanmış bir diplomatik kriz. (ç.n.)

miş durumdayız. O artık yalnız değil. O bölgede bulunan Arapların neredeyse tamamı Muaskar tarafındaki dağlara, yani dağların öbür taraflarına gitti. Burada, yani Muaskar'da bir ordu olmalı ve bu ordu, dağları bu endişeli kişilerden temizleyip onları daha geriye gitmeye zorlamalıdır. Zira bu kişilerin bu kadar yakın olması, onların birleşme ihtimalini artırmaktadır (17 Mayıs 1941, Lamorciére' in notlarından).

Bugün ben Albay Montpezat'a, bu dağların ardında yaşayan insanların yaşamlarını sordum. Sonuçta orda binlerce insan yaşamaktaydı ve bunlar kabilelerin boyunduruğu altına girmişlerdi. O ise bunu şöyle cevapladı:

1) Oradaki hayranlık verici bölge, insanlara o ilin dışında ekim yapmaya izin veriyor.

2) Hatchem ailesinin elindeki ambarlarda, onların ordusunu 18 ay kadar ayakta tutacak miktarda yiyecek mevcuttur.

3) Bu aileyi boyun eğmeye zorlamak (bu aile 5000 kadar atlı askere sahip, muhteşem bir bölgeyi ellerinde tutuyorlar ve bu bölgedeki insanlar gayet birleşik görünüyor). Eğer bu çapta bir ordu böyle bir bölgede tutunabiliyorsa, bölgeyi zapt etmeyi ve Abdülkadir'i yok etmeyi öneriyorum.

Vahran'da Çalışan Siviller

İskele işlerinde: 200.000 olduğuna inanıyorum...
İnşaat işlerinde: 600.000 olduğuna inanıyorum...

[21 Mayıs 1841]

Arzeu

21 Mayıs 1841'de sabah sekiz civarında, Arzeu Koyu'nda toprağa ayak bastık.

Burası Fransızlar tarafından tefriş edilmiş ve yaklaşık 200 adam tarafından işgal edilmiş bir askeri bölgedir. Kulaçlar boyu yükselen korungalar ve aşağıda yukarıda o kadar çok şey var ki başını riske etmeden etrafta salınmak pek mümkün gözükmüyor. Burada iki ya da üç kuyu var. Bunlar deniz suyu kuyusu, ayrıca da yetersiz. Arzeu İskelesi oldukça görkemli ve ticaret gemileri için ideal bir barınak. Bence savaş gemilerini de ağırlayabilir ama bunun için daha az emniyetli bir görüntüsü var. Zeminde ciddi bir eksiklik mevcuttur. Bu koya her zaman kolaylıkla yanaşamayız. Dolayısıyla buraya savunma araçlarını yerleştirmemiz de zor olacaktır. Bu-

rası Mers-el Kebir Limanı'ndan oldukça kötü. Eğer bir iç ticaret başlatacak olursak, bu nokta önemli olacaktır. Mosteganem'e komşuluğu, onu bu açıdan gerçek bir ticari liman yapmaktadır.

Şerşel

Rüzgâr buraya inmemize izin vermedi. Deniz haritalarına ve geminin kaptanına bakılırsa, Şerşel barınak sağlama ve çeşitli açılardan zor bir bölge. Buranın işgali, gereken sayıda askeri barındırmasının olanaksızlığı nedeniyle büyük bir hata olacaktır ve bizi oyalayacaktır.

Douers et Semelas

Burası, kabileler tarafından işgal edilmiş bir yer ve büyük bir gölün güney kıyısında kalıyor. Biz burayı, alınması için devretmek ile kalmadık; aynı zamanda Tafna Sözleşmesi'yle bunu yaptık. Bu çok büyük bir yanlışlık oldu. Burası çok verimli bir arazi. Bu anlaşma aynı zamanda Cezayir vilayetini de ikiye ayırdı ve Ben Zoutun'u Abdülkadir'in infaz etmesine olanak sağladı. Ben Zoutun bir Kuloğlu'ydu ve bize doğu vilayetlerinin yolunu açabilirdi. Bu da bir başka büyük hata.

Genellikle Afrika'daki müttefiklerimiz -diğer yerler gibi- bize olan güvenlerini ve güçlerini hızla yitiriyorlar.

23 Mayıs 1841

Tanınmış bir albay olan M. Hurtis, bugün bizi uzak yollara götürdü. Nerdeyse Cezayir vilayetinin yarısını geçtik. Niyetimiz Kouba'nın yanında, yekpare tepelerin orada muhteşem işler yapmış bir mülk sahibini görmektir. Tam da buradan geçerken, etrafımızda çalılıklar ve dikenler vardır. Bu ev sahibi bize dedi ki bu görmekte olduğumuz toprak otuz yıl evvel de tıpkı böyle imiş. Buralarda dolaşırken bir keresinde engin mülkün sınırında dutluklar ve zeytinlikler, onların içinde de çeşitli sebzeler özellikle patates soğan...* Bu alan yaklaşık 30 hektar büyüklüğündedir. Yaklaşık 3500 kadar dut ağacı ve 2000 adet henüz aşılanmamış ağaç, 4000 kadar da aşılı zeytin ağacı var. Bu muhteşem bir gösteri. Tüm dut ağaçları 3 yıl kadar önce dikilmiş. Buna rağmen alışılagelenin dışında bir şiddette büyüyorlardı. Burada işler genelde kol ile yü-

* Elyazması metinde, burada yazan rakam deşifre edilememiş. (ç.n.)

rüyor. M. Hurtis'in dediğine göre,yaklaşık 16 parmak kadar derinliğe sahip bir açık toprak varmış. Tahminimce böyle verimli bir plantasyonun işletmesi çok pahalıya mal olur. 48.000 Frank gibi bir rakama ihtiyaç olacaktır.

- Biz toprağın verimsiz bir toprak olduğunu duymuştuk.

- Bu bir yalan: Toprak harika, belki Metidja kadar olmasa da... Ancak tıpkı Metidja gibi burası şehre çok uzak ve güvenlik, barış zamanından daha az sağlık öncelikli. Ama yine de en sağlıklı yol kitle üretimi.

- Hangi tip ekin daha tercih edilebilir?

- Hepsi geliyor. Ancak mülk sahibi kendisi ekmiyor. Buğday verimi düşük, geliri gideri karşılamıyor. Burası için yalnızca dut, zeytin, kestane, badem gerekli. Bu verimli topraklar düşünüldüğünde, ilk harcamamız fazla dahi olsa yıllık hasatla kendini toparlayacaktır. Bir gün buğday da ekilebilir ama o daha küçük mülklerde ve üreticilerin kendileri tarafından olabilecek bir şeydir. Ben inanıyorum ki bu topraklarda pamuk da yetişebilir. Ama bunun için ekecek kişinin kendisinin gözetebileceği ufak bir arazide bu ekimin yapılması gerekir. Büyük bir ekim, bir hayal kırıklığına neden olacaktır. Önümüzdeki dönem Suriye'de yapılan bir şeyi deneyeceğim. Ağaçlara ipek böceği yerleştireceğim. Olur da bu çalışmam tutarsa, gelirlerim giderlerimi katlayacak. Belki görmüşünüzdür, yandaki alanda da üzüm asması ektik. İnanıyoruz ki güçlü bir şekilde büyüyecekler. Ancak bilmediğimiz şey, şarabın nasıl olacağı... Ayrıca midi asmaları ile talihsiz bir rekabetin içindeyiz.

- Ama bu tespitiniz tüm durumlarda düşünülebilir mi?

- Hayır, mesela zeytine gelecek olursak, Fransa bu hususta kendine yetemiyor. Ayrıca bu gelişmekte olan bir kültür. Son on beş yılda üç kez soğuk nedeni ile ağaçlarımızı kesmek zorunda kaldık. Dut ağaçları için de yine benzeri bir ihtiyaç sözkonusu. Lakin dut üretimi için yapılması gerekenler daha pahalıya mal oluyor.

- Bizim kitlesel üretim endüstrimizi ne durdurdu ? Nasıl bir güvenlik meselesi?

- Aslında bu biraz da küçük işletmenin defolu yanı. Büyük işletmeler de büyük ekimler için gerekli işçiyi bulamıyorlar. İşçilere gelince, onlar da savaştan ötürü gelemiyorlar. Onları gelmek için cesaretlendiriyoruz; lakin kısa bir sürede diğer mülk sahipleri kafalarını karıştırıyor. Bence bu derdin çaresi, işçilere bir küçük defter tanımlayıp anlaşmaları oraya işlemek. Böylelikle, bu defter-

leri taşıyan işçilerden birinin patronu onun en azından kendi işletmesinde olduğunu ispatlayabilecektir. Bu şüphesiz, haklarımızı savunmak için önemlidir. Yalnız bunu, dezavantajları nedeni ile yapmıyoruz.

23 Mayıs Akşamı

Geceyi geçirmek üzere, daha evvel esir değişiminde tanıştığımız bir papazın yanına geldik. Sahne tam bir Haçlı Seferi sahnesiydi. Abdülkadir'in elçisi papazın arabasına binmiş ve kendiliğinden tam üç saat burada kalmıştı. Onda savaşın yorgunluğunu gördüm. Fransızlar tarafından başarılı bir üslupla yürütülen terör ve Afrika'nın bitip tükenmeyen fakirliğinden bahsetti. Sonrasında da barış için örtülü ama gayet usta bir giriş yaptı. Fransızlar barış isteyemez, Abdülkadir' de öyle. Fakat barış elçisi olarak siz araya girseniz, bu kez öyle bir anlaşma ortaya koysanız ve bozmak iki taraf için de zor olsa!

Tüm bu değişim işi, papaz için bölgede güzel bir güç kaynağı oldu. Fakat yanılmıyorsam bunu kötüye kullanacak yakında. Bu adamın bir yanı aziz öbür yanı ise bir üçkağıtçı. Bir yandan kahramanca bir hâkimiyet mücadelesi, öte yanda bir görünme çabası. İşte tam da bu yüzden bu adamın ruhbanlığına hayranım.

24 Mayıs 1841

M. Lepécheux'u görmeye gittik. M. Lepécheux, buradaki eğitim amirimiz. Sekiz yıldır burada oturuyor. Tam bir ruh adamı ve duyguları çok güçlü. Mareşal Valée'in gayet güçlü önerileri neticesinde ona gittik.

Burada bize söyledikleri gayet temel meselelerdir: "Biz burada binlerce detayı düzeltmeye gayret ediyoruz. Aslında her şey temelden problemli. Burada bir hükümet yok. Sivil hükümet yalnızca Avrupa'dan aldığımız bir kavram. Öbür mesele de şu: Burada askeri bir güç mevcut; fakat bu güç yeterli değil. Sivil olanının güçlü olması lazım. Ha bir de sivil işlere gelirsek eğer, o buradan değil Paris'ten yürütülüyor. Her şey Afrika Bakanı'nın elinde. Pek çok kolay halledilecek iş onun kaprisleri nedeniyle erteleniyor. Göçmenlerimize en ufak bir hak vermeye niyet etsek, formaliteler nedeni ile bu doğrudan M. Laurence'a bağlı. O da hiçbir konuyu konuşmaya açık birisi değil. Merkezdeki o şeflerin de ölçüsü yok. Buraya adam gönderiyorlar ama bize herhangi bir liste sunmuyor-

lar, danışmadan bunu yapıyorlar. Her adımda birileri keyfiyete bağlı olarak görevden alınabiliyor ya da birileri atanmış oluyor ve biz bunu gazeteden öğreniyoruz. Mesela, bilim komisyonunun oluşturulmasını anlatayım size. Bu komisyonun oluşması sırasında bizim bütçemizden 150.000 F[rank] kesildi. Bu süreçte hiçbirimize haber verilmediği gibi, böyle bir yapının neye hizmet edeceği, işgale ne fayda sağlayacağına dair de en ufak bir bilgi verilmedi. Bir de Arap Koleji'nin kuruluşunu anlatayım. Buranın da bütçesi koloninin bütçesinden sağlandı. Bu okulun tek bir öğrencisi yok ve ayrıca bir korku da yarattı. Araplar zaten, çocuklarının beynini yıkayacağımızı düşünüyorlar (M. Guyot ve papazın konuşmalarında merakı giderecek daha çok detay bulabilirsiniz). Son olarak şunu söyleyeyim: Buraya bir sürü pahalı ama değersiz eşya göndermişler. Biz bu hediyeleri istemedik ama paralarını yine de biz ödedik; hatta daha da ilginci, biz bu gönderim işini de istemiyorduk. Bizim burada yaşadığımız en büyük sıkıntının kaynağı, Fransa'daki merkezileşmeyi bir koloniye uygulamaya çalışmak. Böyle bir ülkede, böyle bir sistemin çok uzun ömürlü olacağını düşünmüyorum. Zira, Fransa'da biz bunu sağlayacak temellere sahibiz ama burada değiliz. Süreç içinde buradaki yatırımcıları ve mülk sahiplerini tutamayız. Bunun yanında, burada özgür bir basın, yerli dernekler de yok. Bu da tehlikeli. Bundan ziyade tüm bu kötülükler M. Laurence tarafından yaratılmadıysa bile, onun döneminde daha kötü hale geldi. Size 1834'te onun tarafından Cezayir'de yapılan ve durumun anlatımından sonra ona korkunç bir şekilde saldırmamıza neden olanları anlatacağım.

Şunu anlamalısınız, buradaki bürokratların burayla pek bir bağları yok; bu bürokratlar güçlü bir askeri otoritenin ve ondan bin kat daha fazla otoriter olan merkezi gücün karşısında zayıflar ve ilk fırsatta Fransa'ya dönüyorlar. Eklemeliyim ki bunların her biri güvenliğini düşünmeden, herhangi bir yönlendirme olmadan ışıksız bir biçimde yola düşüyor. Bu da beni başka bir konuya yönlendiriyor.

Buraya, 25.000.000'luk bir sermaye yatırıldı. Bu büyük imkânlar kimseye doğrudan ya da dolaylı olarak tanıtılmadı. Buradaki tüm yerel çözümler, Paris'in tekeline alınmış durumda. Nüfusa gelecek olursak eğer, onlar merkeze dertlerini anlatacak bir mecra bulamıyorlar. Hükümet Konseyi, ortak projelerde bulunan ve kendi alanına kayıtsız adamlardan oluşmuştur. Burada bir Koloni Konseyi

ya da bir Belediye Meclisi yok. Burasının da üyeleri yenilenmeyerek, yok olmaya terkediliyor. Ben çok liberal değilim. Ben burada bir konsey istemiyorum; yalnızca, kimi göndereceksiniz gönderin, yeter ki seçilmiş olsun. Bir de liyakatli kişiler olsun. Ben burada, akıl vermekten fazlasını yapacak birini istemiyorum. Nihayetinde, güç ister yerelde olsun ister merkezde; amaç, ülkenin ihtiyaçlarını ve arzularını karşılamak. Eğer siz bu bürokratların hiçbir şeyi umursamayan insanlar olduğunu düşünüyorsanız, bu hususta endişelenecek daha yerel ve daha tarafsız kişileri seçmelisiniz. Biz burada dürüst, güvenilir bir hükümete sahip olmadıkça insanların bize katılması da zor, hatta imkânsızdır. Buradaki toprakta korkunç bir zenginlik imkânı var ve bu bizi çok daha zengin yapabilir. Ama bu topraklar insanlara güven hissi vermiyor. En büyük korkum, yakın zamanda buradaki saygın ailelerin de kalkıp Fransa'ya geri dönmesi. Burası çekilmez bir yer.

S. Bana öyle geliyor ki ilk defa Mareşal Valée'yi gördüğümde bir acı vardı. Şimdi ise bir pişmanlık sözkonusu gibi?

C. Yani. Mareşal Valée, kalmaya uzun zamandır pek hevesli değildi. Sonrasında da ülkeyi benimsedi. Ayrıca bir yanlıştan da döndü. Başlangıçta, önce savaşmayı sonrasında ise kolonileştirmeyi düşünürken, sonunda ikisinin birlikte yürümesi gerektiğini anladı. Ayrıca bunu gayet dinç ve içten yönetti. O bir koloni temsilciliği kuracaktı. O aynı zamanda Buleyde'nin kolonileştirme sürecinde de görev aldı. Onun üstünün çizilmesi bizim için bir şansızlıktır.

M. Lepécheux ekledi: Şuna emin olunabilir; eğer Laurence birini sevmiyorsa, onun burada general ya da vali olarak kalma şansı yoktur. O kişiyi görevden alması için herhangi bir mahkemeye ya da soruşturmaya ihtiyacı yoktur. Eğer gerçekten isterse, bir kişinin hayatını karartmak elindedir.

S. Peki kamulaştırma ne zaman duracak?

C. Aslında, tabloyu tamamlayan bir şey... Bu durum, toprak sahiplerinin mallarını satmalarını ya da işlemelerini sağlıyor. Yeni sömürgecilere ekilmiş arazilerin sanki onlar ekme melekesine haizmişçesine duyurmak ve bu aktarımı gerçekleştirmek bana barbar ve duygusuzca görünüyor.

S. Peki, yeni talimatname hakkında ne düşünüyorsunuz?

C. Ben bunu muhataralı görüyorum. Bu elbette ki rotasyonu kal-

dıracaktır. Fakat başsavcıların elindeki yeni yetkiler nedeniyle, bakanlığa verilen davaların savcılarını değiştirmeyi öngörüyor. Bu yapı ayrıca sivil mahkemeleri de engelliyor. Bu yüzden artık burasının aydınlanmamış ve güvenliksiz olduğu söylenebilir.

24 Mayıs 1841

M. Guyot içişleri amiridir. Bu adam bana oldukça sıradan biri gibi gelmektedir. O da öbürlerinin askeri güçleri abarttığı gibi sivil güçleri abartmaktadır. O da tıpkı selefleri gibi yerel temsiliyete inanmaz ama ruhunun derinliklerinden gelen tutkusu ile karışık merak onu ayrı tutuyor. Laurence'ın o korkunç merkeziliği, gelen her mektup gemisi ile onu istemediği kadar büyük bir yere getirdi. Gelişi kimseye sorulmadı ve memurlar doğrudan her anlamda ona tabi oldular. Bunların çoğu da çok istidat sahibi değillerdi ve daha önce yaptıklarından farklı işler yapmaktaydılar. Bu yavaşlık ve çokluk, aslında merkezileşmenin çalışması için gereklidir. Bu noktaların tamamında M. Guyot, M. Lepécheux kadar hırslı bir kişidir. Ayrıca onun tutkusunu askeri güç ile ilişkilerinden bahsederken de görebiliriz. Ayrıca burada sivil otoritenin aşağılayıcı bir tutum takınmış konsantre halde öfkesini görüyoruz. Âdeta bununla alay ediyor. Sonrasında askerlerin yaptıkları ile ilgili hikâyeler anlattı. Mesela bir askeri lider, arabaların sahada olmasını yasaklamış. Direktör buna karşı çıkınca cehenneme git demeye başlamış. Başka bir zaman Bugeaud adlı bir general, öğleden sonra 3'te bir iş isteyip ertesi sabah şafak sönmeden işin nihayetini talep etmiş. Bir general de Araplara marketlerden alışverişi yasaklamış. M. Guyot da onu kovmuş. Askerlerini azarlayan generalleri adam edişini falan da anlattı. Hikâyeler eğlendiriciydi ama bir şey öğrendiğimizi düşünmüyorum. Boğazına bıçak dayalı olan sivil bir memurun Fransız kibri karşısında ne şansı olabilir ki! İşte bu hiç tuhaf değildi. Bu zavallı amir, konuşmasını, "Bütün bunlar için çelik gibi sinirleriniz olmalı değil mi" diyerek bitirdi. Biz de hep bir ağızdan "Muazzam sayın müdür" dedik.

24 Mayıs 1841

Bugün ayrıca M. Henriot ile görüştük. O bir savcı. O da bize gayet vasat bir adam gibi göründü. Ayrıca cesareti de yok gibi duruyor. Bir de bu ülkeyi pek sevmediği açık. Yaklaşık 14 aydır burada. Karısını ve çocuğunu Fransa'da bırakmış. Yanlarına dönmek için yanıp tutuşuyor. Ona göre Cezayir'den gelebilecek bir şey yok,

mümkün olduğunca hızla ülkeyi terk etmeliyiz. Ancak onu rahatsız eden, başta hukuktaki esnetmeler değil; daha çok, gözü Cezayir'deki daha yüksek mevkilerde gibi geldi bana. Ancak o Laurence'ın keyfi ile başa çıkamıyor. Bize herhangi bir öneri sunmadı. Onun yerine, her şeye Paris'in hâkimiyetini istiyor. Sanırım, Paris'ten savcıların gelmeye devam etmesini ve insan avının sürmesi gerektiğini düşünüyor.

Hâkimlerin yalnız çalışmasına karşı olmasının iyi bir sebebi var aslında. Birçok hükmün, savcı olarak kendileri tarafından planlandığı için yük olduğunu söylüyor. Mahkeme masraflarının Fransa'daki kadar fazla olduğunu da belirtiyor. Bu yalnız çalışma hususunda, bu zavallı ülkede adalete ne dendiğine dair bize şunu dedi: "Sorumluluk tek bir kişide ise ezer geçer" dedi. "Son dönemde en seçkin adamlara dair yapılan sürgünlerin nedenlerinden biri de bu olsa gerek. Mahkemeyi ertelettim; çünkü tek bir yargıcın böyle bir konuda kendini denetleyebilmesi çok zordur." Böyle gelişigüzel şeyleri, böylesine rahat söyleyebilen bir başsavcı...

Genel Hatırlatma: Bu ülke hakkında duyduğum her şeyde Laurence'ın alçaklığını, dolandırıcılığını ve ona dair daha pek çok adiliği ortalıkta görüyorum. Bu adam bu işin başında oldukça, burası için bir umut olmayacak. Bu bana bir aksiyom gibi geliyor.

Burada bize malum olan o ki buradaki yöneticilerce yürütülen idare yalanlar üzerine kurulu. Ticaret odalarına verilen rakamlar tamamen yalan ve kredilenmeyi hak etmiyor.

Doktor Trollier bize bu akşam bir hatırlatma daha yapıyor. Böyle büyük bir ülkeyi, ülkede kontrolü olmayan memurlarca yönetmek onu üzüyor. Ayrıca Cezayir gibi hukukun mülk sahibi olmaya izin vermediği böylesine bir kolonide, bu memurların yabancı olmaktan vazgeçip -kazara dahi olsa- kendileri ülkeyle özdeşleştirme imkânı olmadığını söylüyor.

Aslında gerçek şu ki Cezayir gibi tehdit altına olan bir kolonimiz daha olmadı. Tüm alt formlarda ve diğer formlarda biz hareketli bir nüfusu yönetiyoruz; ancak, yerel yönetimler gelir elde edemiyorlar. Cezayir, tıpkı bizim menfur sömürü sistemimiz gibi kötülükler ile dolu bir yer. Saint Dominik ve Kanada'da evvelce olanlar ve 10 yıl evvel Antillerde olanları da bilmek lazım.

Not: Bu andan itibaren, Cezayir'de kaldığım müddetçe edindiğim intibaları takip edebilmek için bir notlarımı aldığım kâğıtları ayıracağım.

25 Mayıs 1841

Güzel bir yapı var. Eski bir Yeniçeri kalesinden bozma. Yaklaşık 150 öğrencisi var, 30'u yatılı. Ücret olarak 600 Frank ödüyorlar. Gündüzlüler hiç para ödemiyor. Arapça dersi herkes için zaruri. İki tip eğitim var burada. Tıpkı bizim kraliyet kolejlerimiz gibi Latince ve Yunanca dersleri de var ama öte tarafta klasik eğitim sistemi de mevcut. Dört senelik olup ülkenin ihtiyaçlarına daha uygundur.

S. Niçin klasik eğitim?

C. Buradaki aşırı öğrenci akışı nedeniyle... Çoğu, birkaç ayını okulda geçiriyor. Genellikle memur evlatları mevcut. Buraya Avrupa'dan gelmişler. Öğrenciler ya başlamış olduğu eğitimi bitirmek istiyorlar ya da bitiremeyeceği eğitimlere başlamış oluyorlar. Eğer biz Fransız tipi sistemi benimsemezsek, onlar hiç bitiremeyecekler.

Müdür daha sonra pederle ilgili şikâyette bulunmaya başladı: "Peder, kurduğu o küçük din okullarında yılda 300 Frank'a eğitim veriyor; nasıl yarışacağız ki!" Asıl öfkesi, kesinlikle daha uygun fiyata eğitim verilmesiydi. Gerçekte, kolejde bir tane dahi Arap öğrenci yoktu. Burs vermeyi düşünüyorlar, ben ise şüpheliyim.

Aynı gün kütüphaneyi de gördüm. Orada yeterli miktarda Arap elyazması vardı. Büyük bir kısmı Konstantin'den alınmıştı. Tıpkı buradan alınmış ve burada israf edilmiş kitaplar gibi. Artık Latince ve Yunanca elyazması bulamıyoruz ama Arapçalardan yeni bir şey öğrenebiliriz. Ayrıca genç bir Arapça hocası ile tanıştım. Kendisi M. de Sacy'nin öğrencisi. Kendisi seçkin ve gayet zeki biridir.

S. Konuşma Arapçası ile yazı Arapçası arasında fark ne?

C. İtalyanca ve Latince arasındaki fark gibi. Bu önemli bir durum. Zira tüm Araplar yazarken Arapça kullanır. Kur'an'la alfabe aynı. Mesela bir tüccar, Muhammed'in diliyle ancak modern bir dilde konuşuyor. En ufak bir gramer ve benzeri kaygısı yok. Bu iki dil birbiriyle aynı kişiler tarafından aynı zamanda konuşuluyor.

S. Kur'an'ın en iyi çevirisi nedir?

C. Savary'nin Latincedeki [...]* çevirisi naiftir ama doğru değildir.

* Elyazması metinde burada yazan kelime deşifre edilememiş. (ç.n.)

Aslında Kur'an'ın çok iyi bir tercümesi olduğunu söylemeyiz. Kur'an'ın anlaşılması için birkaç ekleme illaki şart oluyor. Kur'an, İslam'daki temel beyanatları ve günlük kuralları içeren bir derleme olduğu için, birkaç motivasyona ihtiyacımız var. (Kur'an Müslümanların kuralları, fikirleri ve âdetleridir. Bu insanlarla ilgili işlerimiz var. O yüzden, bu kitabı yapabileceğimiz en iyi şekilde çevirmeli ve metin-yorum neye gerek varsa yapmalıyız. 500.000 Franklık harcama yaptığımız bilim kurulunun –bana göre– belki bir işe yaradığı olur böylelikle.)

S. Sizce vasat bir zekâ, Arapçayı doğru yöntem ve yeterli bir çalışma ile ne kadar sürede öğrenebilir?

C. En aşağı 4-5 yılda. Sözlü Arapçaya gelecek olursak, ona bir şey diyemem. Ama onun için sanırım Mavrların kahvelerine düzenli gitmek falan lazım gelir.

Buradan çıkıp Berbrugger ile tanıştım. (Kendisi zeki bir adam değildir ama Araplar ile en uzun yaşamış olanımızdır.) Dedi ki: Chelif Vadisi'nde kaldığım sürede, yaklaşık 3.000-4.000 Cezayirli gördüm. Onlar bizi Abdülkadir için bırakıp, onun tarafından buraya yerleştirilmiş insanlar. Bu insanlar oldukça talihsiz. Bunların kadınları yüzlerini örtmeye ve çalışmaya mecburdurlar. Hâlâ "Cezayirce" konuşuyorlar. Açıkça pişmanlıkları seçiliyor. Samimi olarak da dönmek istiyorlar. (Abdülkadir artık daha fazla kasabaya sahip değil ve eğer bunu biz istemezsek, artık bunu ümit edemez. Arapların buralarda olmaması da ciddi neticelere sahip olacak bir şey ve sanırım bu araştırılmaya değer.)

Esir değişimi nedeniyle son yaptığım ziyarette, Hadjout kabilesi ile bir hafta geçirdim. Araplar şunları söyledi:

Siz bizim ineklerimize hayran olduğunuzu söylüyorsunuz ama biz bu inekleri ne için kullanacağız? Artık onları satamayız. Velev ki sattık, o parayla ne yapacağız? Artık yakınlarda ihtiyaçlarımızı karşılayacağımız köy de kalmadı. Sürekli at sırtındayız ve bu çok zor. Savaş bizi sersefil etti; lakin bu bizi asla Abdülkadir'i bırakmaya itemez. Fransızlar ancak bizim ümidimizi köreltiyor. Hatta barış hususunda bir ümidimizi bırakmadılar. O yüzden biz onlara, onların bize verdiklerinden daha fazla zarar vermeliyiz. İstersek Cezayir vilayetinde taş üstünde taş bırakmayız. Bizi açlıktan öldürmek isteyen Fransızlar ekinlerimizi yakıyor ama bizim liderimiz onların ulaşamayacakları yerde ekim yapmaya başladı bile. (Bütün bunlar

esirlerin sözleri ve gayet önemliler. Zira görünen o ki Araplar arasında ciddi bir yorgunluk baş göstermiş durumda.)

Araplara, savaşı başlatanların onlar olduğunu söylediğimizde, onlar buna şiddetle karşı çıkıyorlar. Onlara göre savaş, biz Biban'ı geçince başladı. Onlar Abdülkadir'in, Fransa'nın otoritesini tanıdığını reddediyorlar. Bu noktada anlaşma gayet basit ve tek bir yorum mümkün. Lakin, "Abdülkadir biliyor ki Fransızların sultanı Avrupa'da güce sahip."

Fillon Beye Ziyaret

Bay Fillon, 1834'ten beri buradaki mahkemenin başkanı. Sanırım o Fransa'ya kalıcı bir pozisyon ile dönecek. Tam bir ruh adamı ve tüm raporlarında ciddi bir güven uyandırıyor. Bu adam başsavcıya ve yönetime karşıdır. Şimdi bizim amacımız koloninin bizi dehşete gark eden hukuki sistemi hakkında fikirlerini öğrenmek.

S. Danışma konseyi ve iddianame kurulu değişebilir mi?
C. Hayır
S. Peki soruşturma nasıl sonuçlanacak ve kim bitirecek?
C. Soruşturmaya kim dayanabilir ya da soruşturmayı kim hızlandırabilirse, dava askıya alınabilir ya da iptal edilebilir... İçeri atabilir ya da serbest bırakabilir, bu onun seçimidir.
S. Peki, yeni talimatname (Şubat 1841'deki) durumu iyileştirdi mi yoksa daha mı kötüye gönderdi?
C. Kötüledi... Açık söylemek gerekirse: Birincisi, eski devletlerde geçici özgürlük mahkemece verilir; şimdi bu yetki başsavcıya veriliyor. Eskiden Vahran ve Anaba mahkemelerinde tebliğ sabitlenirdi. Şimdi ise yeni yasa bu hususta esneklik veriyor. İki iğrenç istisnası var: Birisi politik suçlar, öbürü ise koloni tarafından özellikle atanan kanunlar. Üçüncü olarak bu, sanırım bu ülkeyi yaşanmaz hale getirebilecek bir şey; bu mahkemeleri, yüksek mahkemelere daveti engelliyor. Bu kolonicilerin malvarlığına el koymak için, özellikle bürokratik meselelerde bu çağrının engellenmesi [...]*.
S. Böyle bir ülkede tüm unvanlar ve yöneticilikle ilgili bu tarz bir yönetim, bölgede bir sıkıntı yaratmaz mı?
C. Evet, şüphesiz. Genelde eğer mülkünüz yoksa size adalet de

* Elyazması metinde, buradaki iki satır deşifre edilememiş. (ç.n.)

yoktur. Beni daha da rahatsız eden durum şu: Gelen yok, kalan da yok... Bazı evler şu an hâlâ tasfiye halinde.

Ayrıca, mahkeme başkanı bir de hikâyecik anlattı:

"1835 yılında, otoritelerin uzlaşması ile ilk tüccarlar, kendiliğinden vergilendirilmeyi gönüllü olarak kabul edip bir ticaret odası kurdular. Ayrıca bir tarım ödülü belirlediler. Ortak çıkarlar için başka masraflar da yaptılar. Sonrasında, otoriteler duruma el koyup zaruri vergilendirmeye gittiler; süreci ele geçirdiler ve sonrasında bundan mutlu oldular." İşte Cezayir bu!

Okulda Duyulan Bir Anekdot

Bilimsel komisyon, genç bir ressamı işe almak istemiş. Burada uzun süredir bulunan ve ülkedeki manzaralar ve ülke ile ilgili fiziksel her şeye hâkim bir kişiymiş. Laurence, ressam fikrini kabul etmiş ve yüksek bir maaş da önerip Paris'ten bir yakınını atamış.

27 Mayıs 1841

Buharlı gemi. O geminin kaptanı Bay Saint Sauveur. Bir sene bir kabilenin Kaid'i. Beylik toprağında, tüm bölgede... Bu kabileler toprak sahibi. Bu topraklar dalgalıdır. Her sene, bu Kaidler toprağı üç parçaya böler. Her biri bir kabilenindir. Bu parçalardan biri ekilmemelidir. Her parçanın şeyhi kendi parçasını kişilere dağıtır. Bu topraklar ekilmek içindir, mülkiyet için değil. Burada asalet kandan gelir. Mağma*, Kaid seçilmiş olmalı. Kabile, tüm toplum, din adamı, yargı... Araplar kabilelerini hızla değiştirebilir. O yüzden, nüfusunu korumak Kaid'in alacağın vergiyi koruması bakımından kendi kârınadır. Bir saban 3000 Frank kâr getiriyor. Her Arap'ın 3 ya da 4 sabanı vardır. Araplar evlerde oturur. Belki de bu alışkanlığı, onları mal sahibi yaparak değiştirmek mümkün; ama öte yandan sistemin değişmesi işini zorlaştırır. Araplar, sürüleri için erzak depolamazlar ve o yüzden onların beslenmesi için hareket etmeleri gerekir. Bu ülke pek çok zaviyeden Mısır'a benzetilebilir. Bu bölgenin Arapları, çiftçiler, fellahlar... Köylülerin Kaid'den her daim şikâyetleri, şikâyetleri, şikâyetleri [...]** Fransız Kaidler daha faydalı olabilir. Fakat bunu onlara dayatmamalı; önce onlara sor-

* Bu noktadaki kelime net değilmiş. (ç.n.)

** Elyazması metinde, burada eksiklik var. (ç.n.)

malıyız. Sanırım yalnızca adaleti sağlamak bizi dinimizden ötürü affettirebilir. Türkleri taklit etmek, Türkleri aşağılamak demek; ayrıca Müslüman da değiliz. Muhtemelen biz ileride kolonileştirmede kullandığımız Avrupalılarla savaşacağız. Toprağı Mısırlılar gibi işlemek, yani yerlileri toprak sahibi yapmak hükümetin yararına olacaktır. Araplar genel olarak çok aylaktır. Toprağın işleri bir aydan uzun sürmüyor. Kalan süre, onlara bu denli asi yapan ve keskin zekâlı hale getiren konuşmalarla geçiyor. Bu yolla biz, bu insanlardaki bu yanın Fransız köylülerinden nasıl daha fazla geliştiğini anlıyoruz. Kabiliyelilerle ticaret dışında yapacak bir şey yok. Eğer onları kendi topraklarında tehdit etmekten vazgeçersek, onlar bize her türden desteği verecekler. Kabiliyeliler halen daha büyük oranda kendi içlerinde savaşmaktalar. Ayrıca halen konfederasyon halindeler. Bay Sauveur'ün kanaatine göre, eğer güzel kitapları Araplara verirsek, onların nezdinde itibar kazanabiliriz. Zira onlar meraklı ve zeki insanlar.

29 Mayıs 1841

Saat sabaha karşı altıda Bejaya'ya vardık. Görüntü oldukça fotojenikti. Büyük bir harabeler şehri. Muhteşem bir doğa. Şehrin sol tarafında... [Soumam]* bir dağın içinden çıkıp görkemli vadiler yaratmakta ve sonrasında denize akmakta. Biz buraya bir nöbetçi kulübesindeymişçesine yaklaştık. Zira en ufak bir saldırıda kellemize isabet eden bir kurşun her şeyi nihayete erdirebilirdi.** Son birkaç ayda iki tane gemi batmış ve tayfalar saldırıya uğramamış. Fidye için el konulmuş fakat sonrasında tecavüze ve işkenceye maruz kalmışlar. Hatta bazı organları sakatlanmış. Aslında biz bu limanın güvenli olduğuna kani olduk. Zira dağlar denize doğrudan iniyor ve her noktayı görüyor.

Bejaya'dan ayrılış: Buradan kıyıyı dolaşarak çıktık. Aslında hep aynı görüntü: Kıyıya paralel uzanan bir dağ dizisi, bunun arkasında genelde hep aynı yönde, hep aynı şeyler: Denize doğru birkaç vadi olmaz. Vadilerin içinden nehirler değil küçük dereler akıyor. Ağaçlık bir zirve. Bize bakan yarlarda ekinler vardı. Bunları da meyve ağaçları çevreliyordu. Tabii ki köyleri göremezsiniz; zira onlar derin vadilere saklanmışlardır. Burası oturanlar tarafından

* Elyazması metinde, burada bir boşluk mevcut. (ç.n.) Ancak, Soumam Nehri olduğunu düşünmekteyim. (ç.n.)

** Biz bu bölgeyi 1833'te işgal etmişiz. (T. Q. notu) (ç.n.)

yapılmış şık bir zengin ülke görünümündeydi. Şüphesiz bu güçlü ve yüksek dağların içindeki ülke Kabiliyelilerindi ve buralara Türkler dahi girememişti.

Bana öyle geliyor ki biz burada bir hâkimiyet kurmaya ve burayı kolonileştirmeye gayret ettikçe, Konstantin vilayetinde barış nihayete erecek ve buraların hükümdarı muhakkak değişecek. Öte yandan, biz sömürgesiz bir hâkimiyet alanı oluşturabilir miyiz ki?

Bay Saint Sauveur ile İkinci Konuşma

O, Konstantin bölgesinde üç kabilenin Kaid'iydi. Bunu yapabilen tek Fransız oydu. Araplar ile vedalaşırken gözlerinden yaş geldiğine şahit oldum. Yaklaşık 100 kadar sabanı ve 2000 kadar adamı vardı bu üç kabilede. O Arapları yönetmek için en iyi sistemin Fransız Kaidler olduğuna inanıyordu. (Fakat bu vazife için uygun kişileri bulabilecek miyiz? Yani, şunu soruyorum: Bütün Fransızların suçlanmasına sebep olmayacak bir Fransız bulmak hayal mi? Tabii ki Konstantin üzerine konuşuyorum.) Onunla kolonizasyon meselesi ile ilgili hasbihal ettik. O inatla bunun savaşa yol açacağını dile getiriyor. Ayrıca şunu da söylüyor: Anaba ilinin etrafında, bizim sipahilerimizi sağladığımız dost ve müttefik kabileler var. Biz bu insanları dengeleme adına uzaklaştıramayız. Bu onları mahrum bırakacaktır. Tam burada, karşımıza iki sıkıntı çıkıyor: Bunlardan fiziksel olanı şu: Yetiştirdiğimiz sipahiler, bizim yöntemlerimize dair kesin bilgileri düşmana taşıyabilir. Ahlaki meselemiz de adaletsizlik duygusu ve müttefiklerimiz buna sıklıkla maruz kalıyor.

S. Bana evvelde bu toprakların beyliğe ait olduğunu söylemiştiniz. O zaman adaletsizlik bunun neresinde?

C. Çıplak toprak tabii ki eyaletin. Lakin eğer siz bir kabilenin kullanımında olan bir toprak parçasından bahsediyorsanız ve oradan o kabileyi sürerseniz, Arapların gözünde rezil bir duruma düşersiniz.

S. Peki öyleyse ne yapalım?

C. Arapları bölgeyi daha üretken yapmak için kullanalım. Bence vergi ve sonrasında ticaret de artırılabilir. İşgal edilmemiş toprakların bir kısmını kolektif mülkiyete tarım amaçlı vererek, askeri masrafları da düşürebiliriz. Bu da çıkarımıza olur.

S. Bu buğday, arpa şu an niçin bu kadar pahalıya mal oluyor?
C. Kötü hasat bu durumun bir kısmını açıklayabilir sanırım. Ancak ben en büyük sorunun, Türk yönetiminin kullandığı bu toprakları büyükbaş yetiştirmek amacı ile boş bırakmamıza [...]* Bu topraklar Türkler döneminde çok daha fazla üretiyorlardı. Ayrıca o zamanlar tüketicisi de azdı. Bizde tüketici arttı, üretim artık yok.
S. Kadınların durumu nedir?
C. Eğer güzellerse, sıkıntı yok. Çirkin olanlar ise köpek gibi çalışmakta.
S. Çok eşlilik geniş bir kitlede yaygın mı?
C. Evet. Pek çok erkek 4 kadınla evli ve buna izinleri var. Tabii bunun sonucu olarak, birçok erkek de eşsiz. Doğaya karşı ahlaksızlık da gayet yaygın.**

General Galbois'ın sistemi, Arapları Arap kanunları ile Fransızlara yönettirmeyi öngörüyor. General Neglier ise bunun yerine Arapları yöneten Arapları öngörmüş. İki sistem de eleştirilere çok kapalı duruyor. İncelenmesi gerek.

29 Mayıs Akşamı

Saat 3 gibi Jijel'e vardık. Bu küçük ilçe Mavrlara bağlı ve efsane bir hastanesi var. Bunun yanında, Afrika'da yalnızca burada gerçek Fransız eserleri görebilirsiniz. Bu şehrin etrafında koruganlar, hisarlar ve bunlara gayet yakın top bataryaları görebilirsiniz. Muhteşem ve gayet albenisi olan bu toprakları sabahtan beri gezmekteyiz ve bu Duquesne'nin fikri. Burada deniz limana kadar girmiyor. Fakat denizcilerin söylediğine göre bu çok cazip bir liman değil. Burada kötü olan şey gemilerin sığınırken çekindiği gayet derin olan bir koy olması. Bu yüzden Anaba Limanı'nı tercih ediyorlar. Oraya giriş çıkış daha kolay ve bir güvenlik sıkıntısı yok. Bu şehirde 800 kadar Mavr var. Yalnız bunlar oldukça sefiller. Zengin olanları dağların tepesinde mülk sahibi oldukları yerlerde kaldılar.

Kumandanı ziyaret:

Bize şunları söyledi: Bu bölgenin etrafında Kabiliyeliler mevcut. Ben yavaş yavaş adil bir barış inşa etmek üzereyim. Eğer onların topraklarını ele geçirmiş olsaydık, bunu çoktan yapmış olurdum.

* Elyazması metinde, burada bir boşluk mevcut. (ç.n.)
** Tocqueville, burada muhtemelen eşcinselliği kastediyor. (ç.n.)

Er ya da geç kafalarına kazınmış olurdu. Onlar bizimle ticaretten keyif alıyor ve onlarla bu hususta iletişim kurmak çok kolay olabiliyor. Bizim etrafımızdaki kabileler artık barışı kolay bırakacağa benzemiyor. Bunun yanında mesafe olarak bizden daha uzakta olan pek çok kabilenin de kaybedecek bir şeyi olmadığı için savaşa sıcak baktığını biliyoruz. Onların hâlâ umudu var. Yalnız bu dışarıdaki üç kabileden biri olan Beni-Kaidler ile barış ümidim mevcut. Bu kabilenin silah altında 300 adamı var. Müzakereler biraz zor gidiyor. Zira kabile 10 parçaya ayrılmış; her biri bir kendi şeyhine boyun eğmiş durumda. Merkezi bir güçten söz etmek mümkün değil. Dolayısı ile ben 10 adamla anlaşmak zorundayım. Onlara pazarda satış izni vermeyi başarmış durumdayım. O günden beri tıpkı bir asker kaçağı gibi ateşkes yaptılar. Artık silahlarını bize karşı kullanmıyorlar. Sanırım bu durum bir aydan uzun süremez. Ve itiraf etmeliyim bu düzenlenmeye rağmen hisardan yüz fersah uzakta olan topraklarına gitmezdim. Ayrıca diğer kabileler ile hiçbir şeyi düzeltemedim. Yine de benim hâlâ umudum var. Yalnız şunu da belirtmek gerek bu kabileleri yöneten bir ortak akıl sözkonusu değil. Ayrıca bunlar birbirleri ile de daima bir savaş halinde yaşıyorlar. Bir de her kabilenin ufak parçaları onlarında ayrı reisleri var. Bunlarla herhangi bir şey kurmak pek de mümkün değil. Kabiliyelilere bir hükümet kurulduğunu hayal dahi edemiyorum. Ya kazara ya da şeyhlerin zoruyla bir şeyler olur yoksa devamlı bir anarşi olur.

"Beni-Kaid kabilesini ele alalım. Bu bize geçici bir anlaşmanın mümkün olduğunu kanıtlıyor ama uzun süreli bir ittifak farklı bir şey. Onlar sürekli bağlanmamaya çalışırlar. Yakın dururlar. Ayrıca bu kabile komşuları ile savaşmak üzere. Yardım teklif ettim. Olaya gayet mesafeli ve temkinli yaklaştılar. Onların vatandaşları ile ilişkilerinde hiçbir zaman daimi bir uzlaşı iklimi olacağa benzemiyor. Bunun olumlu mu olumsuz mu olduğuna dair henüz bir ipucumuz yok."

Kumandana göre buradaki ilk iş kalelere ve merkeze temiz su kaynağı getirmektir. Aksi halde Kabiliyelilerin ölümcül saldırılarından kurtulmak zor olacaktır. Hisara yakın su kemerinin korunması için yaklaşık 30.000 Frank'a mal olacak bir duvar inşa edilmelidir. Aynı zamanda bu hisarın önündeki boşluğun da daha güvenli olmasını sağlayacaktır. Ayrıca buradaki yerleşim su taşınmadan yaşanabilir değildir. Çünkü buradaki su yazın halka yetecek

kadar debiyi haiz değildir. Aynı zamanda yeterince temiz ve sağlıklı da değildir.

Kumandan'ın bir diğer tezi ise buranın ticari anlamda ciddi bir geleceği olduğudur. Gerçek şu ki eğer bilgece bir planı takip edersek, Jijel tıpkı Anaba gibi Kabiliyeliler ile ticaretin merkezlerinden olacaktır. Bu iki il de doğrudan bu halka komşudur. Zamanla bu tip bir ilişki illaki adım adım kurulacaktır. Tabii eğer biz Kabiliyelileri onlara saldırmak istediğimiz zannına mahkûm etmezsek. Biz bu bilge duruşu sürdürebilir miyiz? Onunla ilgili ciddi şüphelerim mevcut.

Yukarıda saydığım nedenler, Kabiliyelileri anlamak için iyi bir kaynak. Şunları gördük: 1) Fransızlara güvenmiyorlar, 2) Bizimle anlaşmamak konusunda ısrarcılar, 3) Çalışmak onların karakteristik özellikleri, 4) Onların pazar ihtiyacı, 5) Onların kendi içlerindeki parçalanmışlıkları, 6) Onlardaki merkezi güç eksikliği, 7) Onların devlet yapılarındaki anarşizm ve süreğen iç savaş.

Benim en çok merak ettiğim, Kabiliyeliler gibi medeniyetin ilk seviyesine gelmiş ama oradan ileri gidememiş başka bir milletin var olup olmadığı. Bu sadece savaşlar ile açıklanamaz, sanırım biraz da dağlılıkları ile ilgili. Araplara yakınlıkları, dinleri, kabileler içindeki bölünmeler de diğer faktörler... Belki kabilelerinin bölünmesi onları gerçek medeniyetten uzaklaştıran en önemli şey olabilir. Bir de bu süreç, fiziksel durum tarafından da kolaylaştırılmış durumda.

30 Mayıs 1841

Sabahın 4'ünde Philippeville'e ulaştık. Yaklaşık saat altı gibi indik. Şehir sanki bir Amerikan şehri gibi görünüyor. İki yıl kadar önce burada yalnızca ufak bir kulübe vardı. Şimdi beş bin ruh dolanıyor. Evler eski Roma harabelerinin yerine inşa edilmiş durumda. Düzensizlik, zihni bunalım ve yaşam. Kumandan ile öğle yemeği (kendisi bir albay): "Bu insanları güç ve terör ikna ediyor baylar. Sonrasında ben bir akın yaptım. Keşke sizler de burada olsaydınız. Gittiğimiz yer bize saldıran adamlara izin veren bir kabileydi. İşi uzatmadım. Birkaç kişi öldükten sonra hayvan bağışladım. Bu kabileden bir dostumuza da (ondan iki katır almıştık) başka belalı bir Arap'tan aldığım iki baş ineği verdim. Terör dışında bu adamlar için bir yol yok baylar. Geçen gün biri öldürülmüş. Cinayeti işleyeni bana getirdiler. Önce sorguladım sonra kafasını kestim. Sonra da o kafayı Konstantin'in girişine astık. Sanırım hâlâ

o kapıda görebilirsiniz. Kolonicilere gelince, onlar bir grup kötü adam ve ordunun burada sadece onların zenginleşmesi için bulunduğunu sanıyorlar. Bu hırsızlar biz olmadan bir hiç ve bunları korumak zorunda olmak ağrıma gidiyor. Dün onlardan ot biçmek için araç ve at istedim; reddedenin Maymun Hisarı'na gönderileceğini söyledim. (Burası bir dağın tepesinde ıssız, kurak ve çorak bir kaleydi)."

Bütün bunlar dünyanın en iyi adamı tarafından söyleniyordu sanki. Burada bir denizci biraz da toprak sahibi, büyük bir heyecanla kolonicileri böyle tehdit etmenin doğru bir şey olmadığını söyledi. Çünkü Afrika'da koloni olmadan bir istikrar ve kazanç olmayacaktır. Gerekirse topraksız koloniler için kabileleri ortadan kaldırmalı ve yerlerine Avrupalıları yerleştirmeliyiz.

Ben bunları bir hüzünle dinlerken, bir ülkenin kaderi böyle adamlara mı bağlı, sorusu kafamın içini kemiriyordu. Bu koca şiddet ve adaletsizlik bitmeli; yoksa yerliler ayaklanacak ve Avrupalıları sürecekler.

Tüm Afrika'da görüntü böyle; ama özellikle burada askerliğin doğasından kaynaklananın da ötesinde ahmakça bir güdüyle askerin sivile karşı büyüttüğü bir nefretle karşılaşıyoruz. Sivil nüfus onları besliyor olmasına rağmen, askerlerin içinde onlara karşı bir haset var. Askerler kendilerine mülk edinemiyor. Onları bu denli kızdıran da onların kanlarının zenginliğe dönüştürüldüğü fikridir. Biz bu saçma düşünceye her seviyede rastlıyoruz ve General Bugeaud bunu kişiselleştirmişti.

Çeşitli Olaylar

Yün Hadisesi

General Neglier, ucuz yün almak için Araplara elindeki yünü dışarı satma yasağı getirdi. Ardından Araplar yün satışını durdurdu ve Tunus'a satmaya başladı. Budala bir karar. İşin daha çirkin yanı, Araplar satışlarını erkenden yaparlar. Bu malı aslında Philippeville'deki Fransız tüccarlar satmışlardı. Bunun üzerine, bazı erkenden alım yapan tüccarların canı çok yandı. Bu hamleden sonra şikâyet mektubu yazanların bazıları yine Neglier tarafından koloniden sürüldüler. Ahmaklığın böylesi...

Sivil simsarın (komisyoncu) bana ticaretin başındaki kişi olarak gösterdiği şahıs olan General Bugeaud bize şunları söyledi: Sizin

nasıl bir maksatla burada olduğunuzu ve sizi kimin gönderdiğini bilmiyorum. Burada sivillerin konuşma, öneri sunma hakkı yok; buradaki her şey –ben dahil– askeri kuralların tahakkümündedir.

Şunu not edelim ki Philippeville'in nüfusu iki yılda 5000 arttı. Buranın toplam kazancı 50.000 Frank'tır. Burası süreç içinde sadece Fransızlarla değil Araplarla da büyük bir ticaret merkezi olacak. Biraz önce buradaki bir ticaret odasını ziyaret ettim. Sadece Araplar ile yaptıkları ticaretten 80.000 Frank kazanmışlar. Burada yün, keten ve pamuk ticareti yapılıyor. Daha önce 4.000.000'luk yatırım çoktan yapıldı. Tüm bu muhalif ve zorba yaklaşımlara rağmen hâlâ ümit var. Bu maddi güç, ülkeyi bize ait hale getirmede valilerden daha etkili olacaktır. Her gün yeni şeyler öğreniyoruz. Evler, önceden belirlenmiş bazı yerlere yapıldı ve ardından yıkıldı; çünkü plan değişti. Askeri otorite zaten susuz kalmış olan burjuvaların daha verimli su kuyularını kullanmalarını engelliyor. Sivillerin istifade ettiklerinin azaltılması, konuşmalarının dinlenmemesi herkese zararlıdır. Maalesef bu arzuyu her memurdan duyabiliyoruz.

Pazar Meselesi

Afrika'dan arpa almak yasak. Enginarı da kolonilerden almıyorlar. Bunun yerine daha büyük bir maliyetle askere ekim yaptırıyorlar. (Bunları doğrulamam gerek.)

Cezayir Üzerine Bir Çalışma
1841

Çeviren: Hasan Turunçkapı

Travail sur l'Algerie metni Tocqueville'in yayımlatmak için yazdığı fakat 1862 yılına kadar basılamayan notlarıdır. Bu notlar basıldıktan sonra bir de elyazması tıpkıbasım olarak tekrar düzenlenmiştir. Bu kitaptaki nüsha, makalenin basılı halidir. Dipnotta o elyazmasında olan bazı dipnotlara referans verilmiştir; fakat bazı kenar notlar ve dipnotlar yalnızca elyazmasında bulunması nedeniyle alınmamıştır. Chicoutimi'deki Québec Üniversitesi Paul-Emile-Boulet Kütüphanesi'nin "Sosyal Bilimler Klasikleri" koleksiyonu çerçevesinde çevrimiçi kaynak olarak yayımlanmış nüshadan çevrilmiştir.

Ben Fransa'nın Cezayir'i ciddi ciddi terk edebileceğine inanmıyorum. Bu terk ediş dünyanın gözünde bir düşüşe işaret olacaktır. Muhakkak bu çıkışımızdan sonra rakip bir milletin bu fethimizi ele geçirmesi gibi muhtemel sakıncalarla da karşı karşıya kalabiliriz. Güçlü ve görkemli bir ulusla ve onun genişleme gücüyle yapılacak bir savaşa müteakip, bölge kaybedilebilir. Bu hali evvelden İngilizler tecrübe ettiler. 1783 anlaşmasını zorla imzaladıktan sonra en kıymetli kolonilerini bıraktılar. Otuz yıl içinde tüm denizlerde üstünlük kurdular ve tüm dünyanın en

önemli ticari noktalarını ele geçirdiler. Eğer Fransa bir girişim karşında vazgeçerse ya da yerli küçük barbar kabilelerin karşısında duramazsa, dünyanın gözünde iktidarını kaybetmiş ve bitkin görünmekten kurtulamaz. Dünyada ele geçirdiği toprakları kolayca kaybeden ya da barışla geri çekilen tüm toplumlar, tarihin güzel günlerinin geride kaldığını vurgularlar. Bu toplumlar gerilerime dönemlerine girmişlerdir.

Eğer Fransa Cezayir'den vazgeçerse –ki Avrupa'da önemli işlere giriştiğimiz bu devirde böyle bir şey muhtemel değil– bu Fransa'yı Avrupa'da geri plana düşürür. Bu da Avrupa'daki işlerimiz açısından düşünüldüğünde istifa niteliğinde bir karardır.

Bu sebepten bağımız olarak, bizim fethimiz hakkında benim gözümde daha pek çok sebep vardır.

Bizim Cezayir için çok ciddi fedakârlıklarla onlara büyük avantajlar sunduğumuzu söyleyenler haklıdır.* Fakat onların bu fedakârlığın karşısında verecek şeyi olmadığını düşünenler yanılıyor. Eğer barışçıl bir şekilde Cezayir kıyılarına hâkim olmayı başarırsak bu dünya işlerinde bizi öne çıkartacaktır. Cezayir'de, Akdeniz'de üstünlüğümüzü sağlayacak iki nokta bulunmaktadır.

Bunlardan biri Mers-el-Kebir** Limanı'dır. Bu liman, İspanya'daki Cartagena ve Afrika kıyıları arasında yer alan Cebelitarık Boğazı'nın daralmaya başlayan noktasıdır. Burası Akdeniz'e girişi ve çıkışı kontrol eden noktadır. Yaptığımız görüşmeler sonucu (özellikle iki yıldır bu limanda bulunan Asigny adlı gemideki yüzbaşı ile), bu limanın karadan ya da denizde bir çıkartma ile işgal edilemeyecek konumda olduğunu tespit etmiş bulunmaktayız.

Diğer bölge ise Cezayir'dir.*** Cezayir'de yapılan çalışmalar sonucu bir ticari liman kurmuş bulunmaktayız. Neredeyse nihayete ermiş bulunan bu limanlarla Cezayir büyük bir askeri karargaha dönüşebilir.

Eğer birbirine dayanan ve çağımızın en politik denizinin üzerinde bulunan bu iki nokta arasında sağlam bir bağ oluşturabilirseniz, bu işin sonunda Fransa gücüne güç katarak çıkacaktır.

Bu bölgeyi bir şekilde elimizden kaçıracak olursak eğer, o bölgeye Avrupalı başka bir milletin yerleşeceği su götürmez bir ger-

---

* Buraya dair yapacağımız fethin, ileride Doğu'nun parçası olmamıza büyük katkısı olacaktır (ç.n.)

** Buraya günlüğünden bir not koy [Tocqueville'in notu] (ç.n.)

*** Şehir olan Cezayir. (ç.n.)

çektir. Eğer orda biz olmazsak, bölge direkt olarak Avrupalı düşman bir ekibin eline geçecek ve o insanlar yeni ülkenin etkisinde olacaktır. Daha önce bu ülkenin Mısır'la Afrika kıtasına gelişini görmüştük. Sonunda iki ırkın savaşı başladı. Bu iki ırktan biri cahil birisi de yarı aydınlanmıştı; sonunda biri yükseldi biri düştü. Cezayir'de bizim yaptığımız büyük işler; örneğin sanatımız, düşüncelerimiz ve gücümüzle boyunduruğumuza karşı çıkanlara karşı verdiğimiz mücadele, insanların bizim yanımıza daha büyük bir ateşle saf tutmasına neden oldu. Muhtemelen bizden sonra Cezayir Hıristiyan bir milletin boyunduruğuna girecektir. Bir ihtimal Müslüman bir topluluk hâkim olursa da bizim yok ettiklerimizden sonra hiçbir şey evvelde olduğu gibi olmayacak, yeni kurulan devlet Hıristiyan milletler ile iyi ilişkiler kuracak ve onlar gibi yönetilecektir. Bence bizim girişimizle Cezayir medeniyet dünyasına girmiştir ve artık çıkmayacaktır.

Cezayir'i muhafaza etmekle yükümlüyüz. Fakat bunu nasıl yapacağız?

Bu soruyu değerlendirirken dikkat çekmek istediğim en önemli durum şu: zamanımız çok kısa. Bunu iki bariz nedenle söylüyorum:

Birincisi, eğer biz yerleştiğimiz safhada savaş patlarsa, maalesef emeğimizin meyvesinden istifade etmek mümkün olmayacaktır.

İkincisi, bu mesele askıda kaldıkça, yani Fransız ordusu ve devlet işleri bu şekilde sürdükçe, dünya bu durumu değerlendirecektir. Unutmayın ki bunu mümkün oldukça hızlı yapmak, güvenlik meselemiz olduğu kadar onur meselemizdir de.

İşte tam da bu yüzden bu teklifi düzenlemek ve gereğini yapmak için acele etmek zorundayız. Benim için mühim olan nokta, bunu nasıl yapacağımız ve bunun bize ne kadara mal olacağıdır. Zira tüm bu işler ekonomik meselelerdir.

Peki, bu süreci durdurmanın yolları nelerdir?

Egemenliği Kolonizasyondan Ayrı Tutmamalıyız ya da Vice Versa*

Bir ülkeyi iki farklı biçimde fethedersiniz. Bunlardan birincisi, size bağlı ve yönetmeye ehil güçte yerlileri kullanarak, dolaylı ya da doğrudan... Bu, İngilizlerin Hindistan'da uyguladıkları sistem-

* Latince, "ya da tam tersi" manasında kullanılan deyim. (ç.n.)

dir. İkinci yöntem ise fetheden ırkın unsurlarının yerleşik ırkla ikame edilmesidir. Kıta Avrupalılarının halen yapmakta oldukları da budur. Romalılar genellikle iki şey yaparlardı; ülkenin yönetimini ele geçirir, daha sonra oranın halkı ile uzaktan getirdiği halkları karıştırırlardı.

Çoğunlukla şöyle söylenmektedir: Fransa Cezayir'i egemenliği altına alırken onu sömürgeleştirmek istemiyor. Yaptığım araştırmada ise bunun tam aksi yönünde bir sonuçla karşılaştım.

Sömürgeleştirmeye başvurmadığımız takdirde, kuracağımız tahakkümün kolaylaşması gerekir. Fakat bu fikir Arapları silahlanmak için kışkırtacaktır. Zira onları kurtarmak istediğimiz kanıyı, onları atalarının topraklarından atma düşüncesinde olduğumuz kanısını yaygınlaştıracaktır. Eğer biz en başından beri onların topraklarına değil de yönetimine talip olduğumuzu dile getirseydik, onları idare etmek bugünkü halden oldukça kolay olacaktı. Fakat maalesef o fırsat çoktan elimizden kaçtı. Bugün bizzat tarafımızdan bina edilen önyargıları yıkıp sistemi değiştireceğimize inanmak çok güç bir şey. Bunun yanında halen inanıyorum ki eğer biz sadece bir müstemleke kuracağımızı ilan etsek, işimiz biraz daha kolay olacaktır. Tabii bu şekilde bir hâkimiyetin kurulması şüphesiz verimsizdir.

Şöyle düşünüyorum: Arapları daha makul bir tavırla yönetirsek oraya harcayacağımız askeri gücü ve parayı azaltabilir, böylelikle şu an oraya koyduğumuz vergilerde de bir indirim yapabiliriz.* Tabii şu an için burada bahsedilen sürecin ne kadar uzun süre sıkıntılı geçeceğini kestirmek oldukça zor. Buradaki insanların sosyal teşkilatlanmaları göçebe ve kabile kıvamında olduğundan, uzun süre bir şey yapamayacağız (belki de hiçbir zaman).** İrili ufaklı yapı çok ciddi bir hükümet çabası gerektiriyor ve bu da tam olarak bu insanların sefalet çekmesinin nedeni; zira, bütün bu çabayı sırtlanmaya talip olacak hükümetler için oldukça zor ve uzun soluklu bir proje gerektiriyor.

Sanırım sonrasında Abdülkadir vakasına atıfta bulunmam. Böyle bir imparatorluk anlayışı şüphe yaratacaktır. Göçebeler ve kabileler üzerinde kurulacak herhangi bir hükümet güvenli değildir. Hele bunu, bunca yerli şefin bulunduğu bir ortamda yabancı

* Bir yerde bunu nasıl yapabileceğimizi anlat. (ç.n.)

** Kıyı notu: Belki bu notta ya da bir başka yazıda, göçebe yaşamı ve göçebe kabilelerdeki organizasyon modelini geniş geniş anlatacağım. (ç.n.)

olarak uygulama arzusu hiç akıl kârı değildir. Çıkacak ilk karışıklık, bu tarz bir yapıyı dağıtacaktır.

Şüphesiz, sömürgeleşme olmaksızın bir hâkimiyet çok daha kolay olurdu; lakin ne onu karşılayacak beşeri sermayeyi ne de parayı bulabilirdik.

Tüm Alana Hâkimiyet ve Belli Bölgeleri Kolonileştirme

Bu fikir içimizdeki iyi ruhlu Fransızların önerisidir. Cezayir'in içindeki hâkimiyetimizi sonlandırıp, kıyılarda ve çeşitli yerlerdeki stratejik ve politik noktalarda koloni oluşturarak orada hâkimiyet kurmamız gerektiğini düşünmektelerdir.

İşin sonunda bu sorunu yeniden ele almamız gerekebilir. Bence bu ikili sistem, birini gerçekleştirmek için harcayacağımız enerjiden çok daha fazlasını gerektirir.

Hâkimiyetimizi inşa etmeden kuracağımız bir koloni, bana göre yarım kalacak ve geleceği olmayan bir iştir.

Eğer biz Arapları kendi bölgelerinde kendi haline bırakırsak, onların arkamızdan çevirecekleri iş bizim tutunmamızın önüne geçecektir. Afrika'da kurmayı arzuladığımız yapının ömrü kısalacaktır. Bu ya bize yerlilerin düşmanlığından gelecektir ya da Hıristiyan bir gücün yardımıyla olacaktır.

Kendimizi övecek bir Arap Şehzadesi ile bir barış kurmak da kanımca yanlış olacaktır. Böyle bir hükümdarın devleti, ne olursa olsun daima karşımızda duracaktır. Doğası pasif olsa da dini durum ve birtakım başka şeyler onu bizimle sürekli bir savaş halinde durmaya zorlayacaktır. Birazdan anlatacaklarım, bu söylediklerime ikna olmanızı sağlayacak sebeplerdir.

Arap emirlerinin yönetim tarzı, Avrupa krallarınınki gibi değildir. Ondan çok daha farklı olmaktadır.* Emirler güçlerini bireysel olarak muhafaza etmez. Onlar yönettiği tam anlamıyla küçük uluslar olarak teşkilatlanmış gördüğümüz kabilelerin isteklerine göre bir yönetim sergilerler. Bu kabilelerin cihat arzusu ya da vahşiliklerinden ve kaynaklarından istekleri, onları sürekli bizimle savaş halinde bulunmaya itecektir. Zaman zaman Hıristiyanlarla barış ve bunun dışında sürekli savaş... İşte çevremiz tam olarak böyle bir ruh haliyle çevrili durumda. Bunun yarattığı güçten vazgeçecek bir emir bulmamız muhal görünüyor.

* İşte bilgi verdiğim yerlerden biri. (ç.n.)

Krallığı oluşturan kabileler aynı dili, gelenekleri ve kültürü paylaşıyor olsa da kadim bir adavetle bölünmüş durumdadırlar. Bu bizim lehimize bir durum; zira, içlerinden birini diğerlerine karşı silahlandırabiliriz. Bu insanları yönetmenin zorluğu onların tümünü yönetecek yegane bir fikir vasıtasıyla onları itaate zorlamaktır. Bu insanları bir arada tutan tek saha dindir; onları bir arada tutan bir diğer hal de ülkelerini işgale gelen yabancılara karşı olan nefrettir. O yüzden kabileleri yöneten bu emirler, bu düşünceleri beslediği takdirde daha huzurlu olacaklardır. Bu da şu demek ki bu hükümetin daha sağlam ve güçlü olması bize olan nefreti ateşlemesi ile ilgilidir. Bu, olası yeni hükümet için de geçerlidir; bu hükümetin de eski batıl inançlarına bağlılığı sürecektir.

Tarih bize Arapların bunun aksini yalnızca istisnai durumlarda yaptıklarını gösteriyor. Bu tam olarak Muhammed'in ilk halifelerinin ve bazı prenslerin ortaçağda başardıkları bir şeydir. Bu kişiler Arap kabilelerini onlarca parça olmaktan kurtardılar. Bunu yaparken onları kabilevi tuhaf hislerinden çekip alıp ortak bir heyecana yönlendirdiler, hem de onları onlarca parçaya bölen tüm o sosyal organizasyonlarına rağmen.

Abdülkadir de tam bu noktada mühim. Kendisini hem güçlü hem güçsüz hem de geniş bir hâkimiyet alanı vardır. Ayriyeten sahte ama bir o kadar da gerçek bir heyecanı, kendisi Müslüman bir Cromwell olarak çok iyi anlamıştı. O bir emirden ziyade bir azizdir. Tüm yaptıklarını dini bir sebebin arkasına gizlemişti. O bir Kur'an müfessiriydi; onunla emreder ve onunla itham eder. İşte bu, tahakküm kurmada bir reformdur. Ayrıca onun alçakgönüllü halleri tahakkümüne güç katmaktadır. Bizim ondan ilhamla üretmeyi düşündüğümüz dini güç, onun gücünü artırmakta ve sürdürmesini sağlamaktadır. Bu kuvvete mani olmak onun da gücünün sona ermesine sebep olacaktır. Ancak o gücünü hemen sonlandırmayacaktır. Yalnızca daha da artıracaktır. O savaştan vazgeçemez. Zira eğer bizimle barışa meylederse, kabilelerin doğal güdüleri onun iktidarının sonunu getirecektir.

Ne Abdülkadir ne de başka bir Emir, bizim yarattığımız koşullarda bir barış namümkündür. Bizim emniyet meselemiz için yapmamız gereken, tüm kıyıları kontrolümüz altına almaktır. Arapların kontrolüne bıraktığımız her nokta, başka Hıristiyan güçlerin saldırıları için güvenlik ve sığınma imkânı demektir. Bu bölgelerde yaşayan tüm Arapları bize karşı kışkırtılabilir hale ge-

tirecek bir eylemdir. Düşmanlarımıza, onlarla irtibat kurma hakkı tanımaktır. Bir de bizim kontrolümüzde olan mevkiler ve çöl arasında çok zor şartlarda yaşayan kalabalık bir nüfus bulunmaktadır. Bunların ihtiyaçları, medeni Avrupalıların ihtiyaçlarından azdır; fakat bu onların ilkel barbarlar olduğu kanısına varmamıza yetmemektedir. Fetihten önce, kıyılarda ciddi bir ticaret hacmi mevcuttu. Araplar buğday, sığır, deri, yün, balmumu satar, bunların karşılığında Avrupalılardan ufak miktarda da olsa mal alırlardı. Bugün bu ticaretin Araplar için zaruretini fark etmiş durumdayız. Sanırım yerli halka verdiğimiz en büyük zarar da bu ticareti engellemek olmuştur. Onların hükümeti de bu durumdan yakınmakta. Zira Arap hükümeti oradaki gücünü tesis eden şeyleri Avrupa'dan sağlamaktaydı. Avrupa'nın sanatı ve fikirleri ile Araplara hükmetmek ve Fransızlara karşı zafer kazanmak düşüncesindeydi.

Biz Abdülkadir'e sahilde bir bölge veremeyiz. O da bu bölge olmadan muvaffak olamaz. İşte bu yüzden aramızda istikrarlı bir sulhun tesisi mümkün değildir.

Sömürgemizin geleceği için içeride herhangi bir noktayı Arap hâkimiyetine bırakamayız. Bana göre bu, Afrika'da istikrarlı bir oluşum için yegâne yolumuzdur.

Kendimi, Fransa'nın Araplar üzerinde kuracağı bir hükümetin bedeli üzerine kandırmıyorum. Bilmekteyim ki burası bizim için yerleşmesi masraflı ve hükmetmesi oldukça zor bir yer. Ayrıca bunu yapabilmemizin bizim gücümüze hiçbir şey eklemeyeceğinin de farkındayım. Ayrıca Fransa'ya bütünüyle hâkimiyeti bir amaç olarak sunmamaktayım. Bu sadece olayı huzurlu ve istikrarlı bir hale getirmek için gerekli bir şeydir. Bu da harcadığımız emeğin gerçek karşılığıdır. Biz sadece kıyılarda belli bölgeleri sömürgeleştirirsek, ne güvenliğimizi ne de geleceğimizi kontrol altına alabiliriz. Tek bir şef tarafından dahi birleştirilmemiş bu insanlarla uğraşırken, bu hususta söylenecek tek şey şudur: Kimse böyle bir projeye harcanacak emeğin abeste iştigal olmayacağına dair beni ikna edemez.

Tahakküm ve Onu Nasıl Kuracağımız Meselesi

Eğer Abdülkadir'i Yok Etmek İstiyorsak Kaybedeceğimiz Bir Dakikamız Bile Yok!

Herhalde yılanın başını küçükken ezmenin kolaylığını kanıtlamama hacet yoktur. Bu malumun ilamı olacaktır. Abdülkadir'i

kendi haline bırakırsak çok kısa zamanda kendisini kuracaktır ve o saatten sonra onunla mücadele ve onu yok etme çok daha güç olacaktır.

Abdülkadir şu ana kadar çoktan kendini merkezileştirmiş haldedir, atiktir. Ve bugüne kadar bu topraklarda kurulmuş herhangi bir Türk hükümranlığından çok daha kuvvetlidir. Çok daha az bir çabayla çok daha fazla adam ve para topladı. Bu da yukarıda dillendirdiğim Avrupa ile iletişime geçmek zorunda olan adamların etkisidir. Abdülkadir Arap soydaşlarını yüceltecek her şeyi koruyabiliyor. Bunun sayesinde onların çoğunu hâkimiyeti altına almıştır.

Bir kabileler ittifakını yönetmeye talip her Emir'in karşılaştığı bir güçlük vardır. O da hiçbir zaman elindeki güçten emin olamayacağıdır. Sürekli dönüşebilen ve taraf değiştiren kabileleri elinde tutabilmesi gücünü saygın kılabilmesidir ki bu da ancak elinde tuttuğu sadık bir orduyla mümkündür. Bu ordu öyle güçlü olmalıdır ki herhangi bir isyanı bastırabilmeli ve karşılaşılan isyanın tüm parçalarını yok edebilmelidir.

Abdülkadir tam olarak böyle bir ordu kurdu. Hatta belki biraz daha fazlasını yapmış olabilir. Türk tecrübesini iyi bildiği için olsa gerek, Arapların isyankârlığını bastırmada tek faydalı şeyin süvariler olmadığını iyi biliyordu. Arapları dize getirecek şey, atlıdan çok güçlü olan piyadelerdir. Bu ordunun müşkül yanı ise tıpkı ortaçağda Hıristiyanlarda olduğu gibi piyadelerin aşağı görülmesidir. Abdülkadir, Türklerden ve bizden öğrendikleri ile bize karşı oldukça güçsüz ama kendi ülkesinde onu lider yapacak bir ordu kurdu. Onun cengâverleri Avrupalı bir ordu gibi teşkilatlanmış durumdadır. Buraya ulaşmak onun için zordu ama o bir şekilde muvaffak olmuştur.

Bu orduyla düzenli olarak alınan vergileri, ordusunun ayak bastığı yerlerden kaldırdı. Yine bu kuvvetle, dükkânlara kendilerini devam ettirmeye olanak sağlayacak kaynakları ve gücünü uzun vadede devam edecek şeyleri inşa etti. Ordusu sayesinde Abdülkadir, oluşacak her türden hoşnutsuzluğu sonlandıracak güce sahiptir. Yani demem o ki o büyük bir kitleyi kendisine olan hayranlıkla, ekalliyeti ise kendisine duyulan korkuyla yönetmektedir. Abdülkadir'in bu gücünü nasıl elde ettiğini anlamak için zihni çok da zorlamaya lüzum yoktur. Zira Abdülkadir bu dünyada yeni bir örnek de değildir. Bu gördüğümüz manzaraya bakılır-

sa Afrika'daki bu yarı vahşiler, tıpkı ortaçağın sonunda olduğu gibi bir sosyal proje gerçekleştirmektedir. Abdülkadir, muhtemelen on beşinci yüzyıl Fransa'sından bihaber olsa da, özellikle Kral 7. Charles'ın feodalizme karşı verdiği mücadeledeki gibi davranıyor. Düzenli ordular kuruyor. Ve bu bağımsız kuvvetle birlikte gittiği yerlerde bir yasa inşa ediyordu. Fransız kralı, küçük isyanlardan yola çıkarak vasalların hâkimiyetini sonlandırıp toprakları doğrudan hâkimiyetine alıyordu. Abdülkadir tıpkı o gibi çoğu kabilede kendine direnen reisleri ortadan kaldırdı. Aynı durum, tavırda ufak bir farklılık ile devam ediyor. Abdülkadir bu hikâyeyi bilmese de aynı içgüdü ile kendisine direnen aristokrasiyi ve köklü aileleri yok edip yerine kendi aristokrasisini kurmaktadır. Bu yolla, ortamı kendi lehine çevirmektedir. O yalnızca Fransızlarla savaşmıyor olsa da ülkesinin köklü aristokrasisi ile beraber.

Abdülkadir Araplar için oldukça yeni bir kimsedir. Abdülkadir'in tırmandırdığı tutkunun sonucu olumlu ya da olumsuz olabilir. Ancak Abdülkadir'in teşebbüsünün sürekliliği için Avrupa'yla kurduğu fikirsel ittifak ilktir. Biz bu gücün de diğerleri gibi bir süre parlayıp sonra söneceğine inanamayız. Abdülkadir, yaşadığımız yüzyılda bu bölgede etrafımızı öncekilerden daha çok merkezi, daha güçlü, daha atik bir kuvvetle çevirmiş durumda. Kafasındaki tertibi tamama erdirmeden evvel onu durdurmamız gerekmektedir.

Abdülkadir'i Yok Etmeye Dair Umudumuzu Muhafaza Etmeliyiz

Herhangi bir seyyah yahut asker yoktur ki Abdülkadir'in yalnızca silahla yok edilebileceğine inansın. Abdülkadir de bizi bir meydan savaşında yenmesinin mümkün olmadığını bilmektedir. O zaten böyle bir savaşa yanaşmayacaktır; bizim de onu böyle bir şeye zorlamamız mümkün değildir. Avrupa'da bir prens, özellikle yeterince güçlü değilse savaşa hazırlanırken neye dikkat eder? Geriye çekilmek zorunda olursa halkını, kışlalarını, tophanelerini, şehirlerini ve başkentini korumak zorundadır. Medeni Avrupa'da savaş kaybetmek çok daha güçtür. Cezayir'de ise böyle bir durum mevcut değildir Halk düşmanın önünden hızlıca kaçar, ordu her şeyini yanında taşıyabilir. Bazı noktalar ilk bakışta önemli görünse de Arapları savaşa zorlayacak kadar önemli bir nokta yoktur. O yüzden burada savaşlar bir çırpıda sona ermemektedir.

Eğer Abdülkadir yenilecek olursa, onun gücü yalnızca kırılmayacak, dağılacaktır. Çünkü bugün hâkimiyeti altında olan hiçbir kabile ona destek vermeyecektir.

Bir de şu var. Abdülkadir kendine karşı gelen pek çok kişiye karşı güç kullandı. Bu da içten içe kendisine karşı öfkeli bir hizip meydana getirdi. Bu kişiler ondan iğrenmektedir ve halkın arzu etmesi halinde ona karşı isyan etme ihtimalleri mevcuttur. Abdülkadir'in kabilelerden bağımsız bir güç yarattığını zikretmiştik; ama kabilelerin öz güçlerini ve kimliklerini tamamen yok etmiş değil. Bunlardan bazıları kendilerini ondan kopartmaya çalışan küçük uluslar* ki bu da onun çöküşünü başlatacak. Yine de Abdülkadir'in çöküşü henüz çok beklenmedik bir olay.

Arapları bölmenin ve bundan çıkar sağlamanın iki yolu var:

(I) Geniş vaatler vermek suretiyle ya da bazı esneklikler ile kabileleri kazanmak.

(II) Savaşlarla kabileleri bitkin ve bıkkın hale getirmek.

Ben bu iki aracın birlikte kullanılması gerektiğini söylemeye dair bir tereddüt yaşamıyorum. Ayrıca bu yolları dikkate almayacağımız zamanın da henüz gelmediği kanaatindeyim.

Tecrübe bize binlerce kez göstermiştir ki sözkonusu Araplarken, uluslarına duydukları fanatizm çoğu zaman kişisel açgözlülük ve bencillik nedeni ile oldukları yerden çok farklı bir yere, hatta tam karşısında bir eğilime dönüşebiliyor. Aslında bunu yarı medeni herkes için geçerli bir hadise (fenomen) olarak da görebiliriz. Bu vahşilerin kalpleri tıpkı kudurmuş bir denizinki gibidir. Rüzgâr ne yönden eserse o yöne doğru giderler.

Aslında Araplar yalnızca bugün değil dün de Hıristiyanlara karşı nefret hissederken onlara karşı silahla mücadele ederken bir anda kendi soydaşlarına karşı silah kuşandıkları gerçektir.

Bu yüzden onları yenmeden evvel onların arzularını satın almayı denemeliyiz.

Her zaman bunu denemekte fayda vardır. Zira Araplar aristokrat bir toplumdur. Orada eğer nüfuz sahibi arzusundaysanız bunu yalnızca nesebinizle, zenginlikle, azizlik ile yapabilirsiniz. Bunları onlara vermek bu yüzden çok büyük bir iştir. İnsanlar birbirine çok bağlıdır. Dolayısı ile doğru kişiyi satın alırsanız pek çok kişi onu takip edecektir.

* Vahran ili üzerine detaylar. (ç.n.)

Bu zaruri olarak girişeceğimiz diplomasinin kurallarına gelirsek, sonucu önden açıkça ilan edemeyiz. Bu hususta hızlı ve doğru bir değerlendirme ancak kusursuz bir dürüstlük ve eminlikle mümkün olacaktır. Afrika'da böylesi bir iş için yeterli krediyi üretebilecek kaynaklarımız elbette ki mevcuttur; lakin böyle bir meselede bize hizmet edecek kişilerin seçimi meselesi bize başarıyı getirecek ana unsurdur. Bu fonların kullanımı genelde sefaletin karşısına daha büyük bir sefalet çıkartmıştır.

Şunu da belirtmek gerekiyor: Her çeşit diplomasi ordu olmaksızın bir tesire sahip değildir.

Abdülkadir şu anki durumunu inşa etmezden evvel, Arapların tutkularına hitap ederek, onları birbiri karşısında kırdırarak ve herhangi bir savaş olmaksızın onların efendisi olabileceğimize kaniydim. Lakin uzun zaman evvel bu bahtı kaybettik. Bugün Abdülkadir kendine yönelen bir ihaneti engelleyebileceği ve bunu yapanların peşine düşebileceği birleşik bir ordunun başında bulunuyor. Bu durumda onu yenmeyi iki şekilde hayal edebiliriz: Hızla tüm askeri mevkileri ele geçirmek suretiyle kendimizi onun görülmez saldırılarından koruyacak hale geleceğiz ya da onun yanında olan şeflerin istediklerini yerine getirip, onun hâkimiyeti döneminde tutuklanmış ya da kenara itilmiş şefleri yeniden başa getirerek onları satın alacağız. Yalnızca savaş bu ikisinin de yerine geçebilir.

Araplara Karşı Ne Tür Bir Savaş Verebiliriz?

Mevzubahis savaş olduğunda aynı şiddetle reddedeceğim iki çeşit fikirle karşılaştım.

Bunlardan ilki, bunu Türklerin yoluyla yapmamız, yani karşılaştığımız herkesi öldürmemiz. Bunu yaparak da Arapları zapturapt altına almamız. Bunu çeşitli subaylardan duydum. Bu memurlar bizim onlardan esir almaya başlamamızdan rahatsızlık duyduklarını; çünkü böyle yaparak onların ihtiyattaki askerlerini teşvik ettiğimizi söylediler. Şahsen Afrika'dan yeni geldim, size üzücü bir şeyi bildirmeliyim ki biz bugün Arapların kendisinden daha barbar bir şekilde savaşıyoruz. Sanırım bu onların medeniyetle olan karşılaşmalarıdır. Bu çeşit bir savaş benim nazarımda canice göründüğü kadar aptalcadır da. Yalnızca bir askerin kaba saba ruhuna girebilecek türden bir fikirden başka bir şey değildir. Kendimizi Türklerin yerine koyarak onların dünyaya karşı nefretini tekrar

inşa etmeye hakkımız yoktu. Ayrıca şunu söyleyebilirim ki bu bize yarardan çok zarar vermiştir. Bu hususta bir başka subayın da dediği gibi, eğer kendimizi Türklerle eşit göreceksek Türklerin barbar olması bir şey ifade etmemektedir. Zira Türkler, Müslüman barbarlar olmakla bizden üstün olmaktadırlar. Bu kesinlikle onların durumlarını bizden yukarıda tutacak bir farklılıktır.

Bunun yanında bazı saygı duyduğum ama tasvip etmediğim adamlar, bizim evleri yakmamızı, ambarları tahrip etmemizi, silahsız adamların karısını ve çocuklarını esir etmemizi yanlış bulduklarını belirtiyorlar.

Benim nazarımda bunlar sunturlu mecburiyetlerdir; ancak Araplar ile onlar üzerinde tahakküm kurmak üzere savaşa giren her âdem bunları yapmaya mecburdur. Ayrıca dürüst olmak gerekirse, bütün bu yapılanlar beni Avrupa'daki savaş hukukunda meşru sayılanların yanında çok da rahatsız etmiyor. Boş evleri yakmak ve insanları esir etmek mi kötü olmaktadır? Sırf şehre bir ticari gemi girmek istiyor diye koca bir şehri bombalamak mı? Bana göre biri diğerinden çok daha zordur ve meşrulaştırması güçtür.

Eğer Avrupa'da ekin yakmıyorsak, bunun sebebi Avrupa'da toplumların değil, iki hükümetin karşılaşmasıdır. Eğer Avrupa'da askerlerden başkasını esir almıyorsak, bunun sebebi ordunun kapalı oluşu ve halkın fetihten sonra firara kalkışmamasıdır. Yani işin özü, biz siyasi gücü yönetilene herhangi bir şekilde dokunmadan elde edebilecek alternatif yolları ve bunun için gerekli kaynakları üretebiliyoruz.

Biz Abdülkadir'i, onu desteklenemez hale getirmedikçe tam olarak yenmiş sayılmayız. Bu görülen bir gerçektir. Kabileler, ona uymak ya da terk etmek gibi iki seçenek arasında kalmalı ve nihayetinde kabileleri onu terk etmeye zorlamalıyız. Kanımca bunu sağlayacak her yol mubahtır ve tatbik edilmelidir. Bunun için insanlığımızdan ve ulusların haklarından bir an için vazgeçebiliriz.

Bu kabileleri elde etmenin en hızlı yolu ticaretlerini yasaklamaktır. Daha önce de ifade ettiğim üzere, Arapların bu türden bir mübadeleye ihtiyacı bizimkinden ziyadedir. Emin olun onlar bizim süngülerimiz ve çölün arasında rehin kaldıklarında yoğun bir ıstıraba muhatap olacaklardır. Cezayir vilayetinde bulunduğum sırada akıllı adamlarla uzun konuşmalar yaptım. Özellikle Hadjoutes kabilesinde bulunan komşu kabile elemanları ile esir değişimi sırasında görüştük. Bu Araplar beni Abdülkadir'e sada-

katleri konusunda ikna ettiler; lakin içten içe de ticaretin kesilmesinden dolayı çektikleri acıyı da dillendirdiler. Bana sürülerini göstererek, "Eğer bu hayvanları satabileceğimiz bir yer yoksa, onları nasıl ve neden yetiştirelim ki" dediler.

Belki bu durum Vahran'da, Fas'a komşuluğundan dolayı daha az hissedilir ama eminim ki yine de sefalet büyük olacaktır.

Ticaret yasağından sonra yapmamız gereken bir diğer şey de ülkenin yağma edilmesidir. Savaş hukukundan kaynaklanan yağma hakkımız bize ekinleri hasat zamanı talan etme, insan gücünü zapt etme ve büyükbaş hayvanlara el koyma hakkını veriyor.

Afrika ordusunun ismini duyurarak yaptığı gezintilere karşı Fransa'da pek çok protesto olmaktadır. Bu halin oldukça riskli olduğunun farkında olmamıza rağmen buna müsaade ediyoruz. Bunu yaparken de şefleri tatmin etmeyi arzuluyoruz. Dolayısıyla bunu yasaklamak çok mantıklı görünmüyor. Zira bu eylem vazgeçilmez bir zarureti haizdir.

Hiçbir Arap bu denli büyük bir orduya, komşuluğuna dayanamaz. Topraklarından geçişine de izin vermesi zordur. Ancak bu derece tehlikeye ve Abdülkadir'in ani ataklarına karşı kuvvetlerimizi hareketli tutmalıyız. Aynı zamanda böyle bir kuvvet müttefiklerimizi de rahatlatacaktır. Abdülkadir yaklaştığı anda çağıracakları hazır bir kuvvet onların da işine gelir.

Genel kanıda olarak belli noktalara yerleştirilecek büyük bir kuvvet, onun haricinde de sürekli mobil halde olan küçük kuvvetler evladır. Tabii ki ülkenin kilit noktalarına askeri tahkimat yapacağız, yapmalıyız. Bana göre bu bir kural. Ama küçük birliklerin manevra kabiliyeti de yüksektir. Ayrıca büyük birlikleri bir vücuda benzetirsek, bu yapılar bu vücudun yakıt ikmalini sağlarlar.

Şimdi de uzağa dair birtakım mecburiyetlerimizi söyleyeceğim:

(I) Araplara bizim ordumuzun herhangi bir ülke tarafından durdurulamayacağını göstermek.

(II) Abdülkadir'in hâkimiyetinde olan bölgede orda bir şey kurulmasının önüne geçmek, yerleşim yeri olan hiçbir yeri sağlam bırakmamak ve böylelikle o şehirlerin ve kasabaların yükselmesini engellemek.

Bu iki meseleyi biraz daha derin inceleyelim:

Biz şunu soruyoruz: Arapların şehir kurmasını niçin engelleyelim? Bir kere onlar şehir kurarlarsa artık daha fazla kaçmayacaklar. Bunun yanında eğer şehirler kurulursa, orası işgal etmemiz

gereken askeri stratejik bölgelere dönüşecektir. Ben de böyle bir gerçeğin bulunmadığını öne sürüyorum.

Eğer Abdülkadir göçebe yaşamı yok eder ve kabileleri yerleştirmeyi başarırsa, bunu kesmek için farklı bir çalışma yapması gerekecektir. Kendisinin böyle bir eğilimi yahut bunu üstlenecek gücü yoktur. Bir politikacı olduğundan beri kendisi evinde uyumuyor. Evleri bina ediyor. Ancak içine girip yaşamaya başlamış değildir. Hemen dışarıda bir çadırı var ve orada uyuyor. Aslında o da göçebe yaşam tarzının, onun kabilelerinin savunması için hayatiyetinin farkındadır. Toprağa iskân ettiği gün onun tebaası bizim olacaktır. Şu an için Abdülkadir bizden aldığı bazı fikirleri de işliyor. Kendini bir vatansever olarak tanıtıyor. Derdinin, eski gelenek ve görenekleri yeniden ihya etmek olduğunu söylüyor. Bir de bize dair bazı önyargıları da kullanarak, Arapları çadırına bağlamak ve mümkün olduğunca şehirlerden uzak tutmanın hesabını yapıyor. Tüm bu insanlar, yarı barbarlar ve barbarlar her zaman şehir ahalisini hakir görüyor. Bu haletiruhiyenin göçebe barbarlarda hâlâ etkisi fazladır. Ayrıca Araplar bu duyguyu çok daha abartılı biçimlere taşıyorlar.. Şehir ahalisi ile yalnızca ticaret için irtibata geçiyorlar. Savaşlarda onları bir müttefik olarak görmüyorlar. Onları adamdan sayıp fikirlerine başvurmuyorlar. Onlar bu toplulukla aynı kökten geldiklerini reddediyorlar ve kendilerine Arap demiyorlar. Onun yerine şöyle ikiye ayırmışlar: bedeviler* ve yerleşikler. Bu da bize aslında, bir şehri aldığımızda elimize niçin taşlardan fazlasının geçmediğine dair bilgi veriyor. Şehir nüfusu kırsal nüfus ile bir bütün oluşturmuyor. Dolayısıyla ötekilere bir olumsuz katkısı yok ama aynı zamanda bize de bir kazanç sağlamıyor.

Araplar bunlara rağmen, muhayyilelerinin imkân verdiğinden daha fazla şehirleşmeye muhtaçlar. Yarı uygar olsalar bile toplumlar şehirde olmaksızın yaşayamaz. Göçebeler bu zarurete daha fazla mahkûmdurlar. Daha doğrusu istenirse diğerlerinden daha fazla mecburdurlar. Çünkü tarım yapmalarını engelleyen göçebe hayat, kabaca bile olsa bilim ve sanat en az gelişmiş uygarlıkta dahi kaçınılmazdır. Dünyadaki bütün göçebeler tamamen barbar olmadıkça, kendi ülkelerine ya da yakınında zaman zaman alışverişe gittikleri dükkânların, tapınakların, okulların ve işsizlerin olduğu, mey tükettikleri (genellikle bilinçsizce), refahın ve aydınlanmanın

* Tocqueville, burada "Agads" diye bir kelime kullanmış; lakin, yayımlanmış metinde bunun yanlış bir kelime olduğu vurgulanıyor. (ç.n.)

kaynağını oluşturdukları şehirlere daima sahip oldular. Emaret'in Arapları, böylece şehir olmaksızın yapamadılar. Göçebeliğe olan arzularına rağmen sabit yerleşimlere ihtiyaç duydular. Bunların arasında yalnızca biri engellenmelidir. Eski ve yeni oluşan tüm şehirleri imha bence faydalı bir uğraştır.*

En Uygun Bütçe İle Savaşı Nihayete Erdirmenin Yolları:

Birilerinin savaş çıkartma arzusunda olduğunu düşünüyorum. Fazla zamanımız kalmış gibi durmuyor. Sonuçta herhangi bir savaş, halkın refahını ve çabalarımızın istikrarını sürdürmesine mani olacaktır. Bu durum şüphesiz ki bizi orada güçlü ve yıpratıcı bir askeri güce malik olmaya zorlayacaktır. O halde Afrika seferimizi askerlerimiz için daha az kanlı ve bizim için daha az maliyetli kılmak için bir çıkış aramamız lazım gelir. Bu çalışmayı yaparken, sıhhiye ve iktisat ilimlerinin ikisinden de lüzumunca yararlandım. Zira bir erin ölmemesi demek bizim için daha az masraf demektir.

Aslında ordumuz için ölümleri azaltacak her şey ilk bakışta karşımıza çıkacaktır.

Afrika'da en büyük sıkıntı iklim değildir. Orada yaşanılan şartlar da oldukça kötüdür. Bu durum Philippeville'de net olarak karşımıza çıktı. 1840 yılında [...] garnizonu, [...] sayıda kayıp verdi. Buna karşın aynı yerde [...] nüfusa sahip şehirden yalnızca 152'si hayatını kaybetti. Yetişkin erkeklerden oluşan ordunun bir illetten; kadın, yaşlı ve çocukların da dahil olduğu bir şehirden daha fazla zarar görmesi, bazı şeyleri bize ispatlıyor. Şehir ahalisi iyi kötü evlerde kalırken, askerler güneş olduğu zaman yandıkları, yağmur yağdığı zaman dondukları haşarat yuvası barakalarda telef olmaktalar. O yüzden ivedilikle işgal ettiğimiz her noktada kışla inşaatı yapmamız üstümüze farzdır. Cezayir vilayeti civarını saymaz isek hiçbir yerde bir ordugâhımız yoktur. Philippeville ve Konstantin illerinde barakalar dahi sıkıntılıdır. Bu durum şu an en acil ilgilenmemiz gereken durumu oluşturmaktadır. Harcama olduğu için bu işi tehir etmek ileride daha ciddi harcamalara sebebiyet verecektir. Hastanede yatan asker bize günlük 20 Frank'a mal olur.

* Ayrıca göçebeler, şehirlerle doğrudan bir temasa girdiklerinde kısa zamanda onlarsız yapamaz hale gelirler. Amerikaların en yakınındaki barbar Kızılderililerin, en geç bir senede yerleşim birimlerindeki Avrupalılar ile ticarete başladıkları görüldü. Amerika'nın bu yaptığı şu sonucu verdi. Çölün kenarında yaşayan Amerikanlar bu pazar sayesinde hırsızlık ve cinayetten korundular.

Üstelik eğer ölürse, Fransa'dan yenisini getirmek de oldukça zordur. İnsanların hayatlarınız muhafaza etmek bizim tasarruflarımızı muazzam bir seviye de büyütecektir.

Bugüne kadar sahilin sadece önemli noktalarında hastane tefriş ettik. Bundan dolayı hükümeti tebrik ediyorum; lakin bu harcamanın en önemli olmadığını da ifade etmekten kendimi alamıyorum. İyi bir hastane elbette ki bir askeri iyileştirip ayağa diker ama hasta olmasını önlemek insani açıdan daha mantıklı ve daha elzem değil midir?

Oldukça makul görülebilecek, insanlar tarafından da ciddi bir şekilde talep edilen bazı ufak tedbirler var. Bunların içinde, General Lamorciere'den bahsedeceğim. Onu kesinlikle abartılı bir insan sevicilikle itham etmiyorum. Asker ondan istenen görevi yerine getirebilecek kadar muhkem beslenmiyor. Benim sıkça tekrarladığım bir hücceti o da dile getirmektedir: "Gıdaya yaptığınız masrafa 2 Frank zam yapın, inanın 2 Frank zarar etmeyecek, günde 20 Frank kazanacaksınız. Çünkü asker bu kadar sık hastalanmayacaktır. Ayrıca 2 Franklık harcama herkese yapılacak, oysa siz yalnızca azınlık bir asker grubuna yapacaksınız" diyor. Ayrıca bu şekilde hareketin kârlı olduğunu da sözlerine ekliyor. Buna ikna olduğunu ifade ediyor. Savaşı biraz daha uzun sürdürebilmek için daha az masraf olmasını isteyen bir beynin bunu ifade etmesi aslında bu talebin ne kadar makul olduğunu anlamanıza yardım edebilir.

Giriştiğimiz fetih hareketinin sonunu belirleyecek kadar mühim olduğunu düşündüğüm soruya gelince: Afrika'da bir sene boyunca bir kısmı hastanede ölen ve Fransa'ya yüz milyonlarca Frank'a mal olan 70.000 askerin burada ne işi vardır?*

Bu durum devam ederse dünyanın geri kalanını iptal edecek ve çok yakında Afrika'yı da terk etmemize yol açacaktır. O yüzden bu çabayı daha az askerle göstermenin bir yolunu bulmamız gerekiyor. Buna ulaşmak için de en kısa sürede Afrika şartlarına yönelik bir ordu oluşturmamız gerekmektedir.

Açıklamak gerekirse:

Afrika'da görev yapan hiçbir subay yoktur ki bu ülkede savaşa devam edebilmenin çok fazla maliyetli olduğunu kabul etmesin. .

* Yazar, elyazması eserde kenara aldığı bir notta, burada Türklerin daha önce yukarıdaki metinlerden birinde detaylı olarak bahsi geçen Kuloğlu sistemini temel aldığını itiraf ediyor. (ç.n.)

Buna çare olarak Zuavelere* benzer bir alayın kurulması gerektir. O alay, Fransız bir alayın iki katı kadar değerlidir. Ayrıca o alaylar sayesinde askerlerimiz günlük işlerin getirdiği yorgunluktan da kurtulabilirler. Bana kalırsa süvariler ile desteklenmiş 4.000 kişilik bir müsellem birlik, pekâlâ şimdiki 8.000 kişi kadar iş yapacaktır. Bu ordu en az onlar kadar korku yaratacaktır. Bu şekilde kurulmuş 30.000'lik herhangi birlik, şimdiki 60.000 kişilik atıl yapıdan çok iş yapacaktır.

Dünyada hiçbir yer yoktur ki Cezayir kadar Avrupa'ya benzemiyor olsun. Orada her şey hem savaşta hem barışta farklıdır. Yaşama, giyinme ve savaşma şekilleri oldukça özgündür. Bu da şuna sebep olur: Buradan bizim götürdüğümüz bir asker, orada kıyafetini değiştirmeli ve yeni bir kurallar sistemini öğrenmelidir. Bu da tüm askeri eğitimlerimizden oldukça fazlaca bir yüktür. Buralarda onlarca Fransız askeri soğuktan ve açlıktan telef olmaktadır ama Afrikalılar bir şekilde hayatlarını idame ettirmeyi başarmaktadırlar. Bütün bunlara bizimkinden tamamen farklı garip bir iklimi de ekleyin. Tüm bu yeni şeyler askerlerin buradan çıkma isteğini artırmaktadır. Fransa'ya bir an önce dönecek asker de eğitim hususunda çok şey öğrenemediği gibi öğrenmeye dair bir teşvik de sergilememektedir. Sürdürdükleri hayata kalbini açmayan bu genç delikanlılar da bir an önce eski hayatlarına dönmek isterler ve bu da onların yaptıkları vatani görevdeki kaliteyi düşürmektedir.

Bu sebepten Afrika'da yalnızca Afrika'da bulunacak alaylar oluşturulmalıdır. Bu iş için seçime tabii tutulmalı ve subaylar bu vazife için gönüllü olmalıdır. Yani özetle Fransız ordusunun Afrika'da yapabilecekleri, bizim oradaki sorunlarımızı çözmeyecektir. Çare Afrika'da bir Afrika ordusunun kurulmasıdır. Bunun dışında, elimizde olanı genişletmek de bir çözümdür ve gerekliliktir. Bu şekilde bir savaş yürütmüş olsaydık yarı yarıya maliyet tasarrufu yapacağımızı ve bu tasarruftan da ziyade, bugünkünden çok daha kayda değer işler gerçekleştireceğimizi görebiliyorum.

Bir de bu yöntem bizim çok daha az insan kaybetmemizi sağlayacaktır. Özellikle Afrika'daki askeri birliklerimizde bu oran oldukça göze çarpmaktadır. Dediğim gibi burası bambaşka bir ruhla

* Bir savaşta Fransız müttefiklerinden olan Zuave kabilesi askerleri Fransız askerlerinin yardımı olmaksızın bir çatışmaya girmiş ve kazanmış. T. Q. o yüzden bu sistemi önemli görüyor. (ç.n.)

yaşayan bir yer. Kuralları, her şeyi Fransa'dan oldukça farklı. O yüzden oraya giden askerlerimiz çok farklı hisler yaşıyor, ruhi ve fiziki anlamda oldukça zayıflıyorlar. İnanın oradaki barbar ortam onları ilk gün de son gün de aynı dozda etkiliyor.

Her ne kadar Afrika ordusu fikrinin koyu bir destekçisi olsam da açıkçası böyle bir birliğin tek çare olup olmadığından pek de emin değilim.

Bu da bazı hayati meselelerin önemini yükseltiyor.

Burada az sayıda asker tutmaktaki en büyük sıkıntı, olası uzaklıklardır. Kavgayı isteyen ama kavgaya uzak olan ordular düşünün. Afrika'daki küçük ordu, Fransa'nın bir süper güce dönüşmesinin önünde ciddi bir engeldir. Bu yüzden onun büyümesi gerektiğini söyleyebiliriz. Sanırım bu cengâver hava, süreç içerisinde insanları illaki orduya çekecektir. Yavaş yavaş bazı subayların Cezayir'de ilerlediğini biliyoruz ama pek çoğu Gül'de* kaldılar. Orada süreç çok yavaş işlemektedir. Bu başımıza iş açacak bir mesele.

Bunları söylerken Cezayir'de olan bir tehlikeyi görmüyoruz: Bir memur düşünün Cezayir'i içine sindirmiş. Oradaki görevini kendine karakter bellemiş, kişiliğini olduğu gibi benimsemiş insanlar, sonrasında Fransa'ya yani özgür ülkeye döndüklerinde ne yaparlar? Bu hususta acilen eğitim verilmeli fakat benim odak noktam burası değil. Askeri açıdan bakarsak ben bu adamlara hayranım fakat itiraf etmeliyim ki bahsettiğim şekilde yaşayan insan sayısı hiç az değil ve bu da oldukça tehlike bir şekilde üstümüze geliyor. Bir de böyle adamlarda genel olarak gizli bir korku vardır.

Müstemleke

Savaşabileceğimize ve egemenliğe ulaşabileceğimize inandığım yolları yeni gösterdim. Fakat egemenliğin yalnızca sömürge elde etme anlamına geldiğini ayrıca dile getirdim. Şimdi "Müstemleke inşası" bahsini ele alacağım.

Kolonileştirmeye, savaş bitip tahakkümümüzü kurmadan başlamalı mıyız? Başlangıç sorusunu ele almalıyız: Kolonileştirmeye, savaş bitip tahakkümümüzü kurmadan mı başlamalıyız? Cevaplamak için bir an bile tereddüt etmem: Evet. Savaşın ne zaman biteceğini bileceğimiz bir yol bulunmuyor. Sömürge kurmadan savaşın bitmesini beklersek, esas görevi süresiz olarak erteleriz. Daha önce

* Fransa manasına gelen bir söyleyiş. (ç.n.)

de söyledim ve tekrarlıyorum: Cezayir'de Avrupalı nüfusuna sahip olana dek, kendimizi orada asla oluşturmayacağız; fakat Afrika kıyısında kamp halinde kalacağız. Kolonizasyon ve savaş, bu nedenle birlikte devam etmelidir (savaş durumu, kaldı ki teşebbüsün zorluklarını birinin düşünebileceği kadar artırmaz). Yarı barbar göçebe kavimlerin üzerinde egemenlik, mesela bizim çevremizdekiler, bir medenileşmiş kadar tam olamaz; yerleşmiş nüfus, korku ya da tedbir olmadan civarına uyum sağlayabilir. Silahlı çapulcu, savaşın kendisine daha uzun süre dayanacak. Savaş bitmiş olsa dahi, sömürge kurmadan önce kendini koruma ve güvenliğin belli anlamlarını kabul etmek önemli olmalı. Endişe etmek zorunda olduğumuz savaş türü savaş bitmiş olsa da devam edecek olandır; sağduyumuz bu durumda önlemler almayı gerektirir. Son olarak, savaş esnasında Avrupalı nüfusun Afrika'ya yerleşmesi daha zor olsa bile, bu nüfus, bir zamanlar yerleşmiş olan ordularımızın operasyonlarına sağlam bir temel sağlayarak savaşı daha kolay, daha az masraflı, daha kararlı yapacak.

Krallığın hangi bölgesini önce sömürgeleştirmeliyiz? Fransız kamuoyunun, genel etkileri tamamen ve düzenli olarak gözü tatmin eden şirketlere karşı çocukça ilgisi vardır. Mimarlıkta olduğu gibi siyasette de, görüntünün düzenini feda etmektense seve seve sahte pencereler açılır.

Kabul edilmiş olmalıdır ki yönetim kamuoyu zevkine hizmet eder. Kanal ya da tren yolu inşa ederken de... Yönetim, bölgenin mevcut ve gelecek tüm ihtiyaçlarını karşılayacak tertipleri kamuoyuna sunar. En acil ve kolay şeyle başlamak ikisine de saygısızlık gibi görünür. Aynı tavır Afrika'da işlerin yürütülüşünde de sergilenir. Cezayir üç büyük bölgeden oluşmaktadır. Dolayısıyla, her bölge için oraya özgü bir sömürgeleştirme gayreti gösterilmelidir; bunun için de yönetim, ülkeye tamamlanmamış bir proje sunacaktır. Hiçbir şey yapmamak daha iyidir. Nihayetinde geçen sene, M. Laurence, sömürgeleşmenin aynı anda Mosteganem batı bölgesi, Cezayir şehrinin merkez bölgesi ve doğuda Bône çevresi olmak üzere üç yerde ele alınması gerektiğini söylemek üzere parlamentonun önüne çıkmıştı.

Bu mekânları gördükten sonra söyleyebilirim ki benim fikrimce günümüzde Mosteganem'i sömürgeleştirmeye çalışmak kadar abes bir şey olamaz. Bu iddiayı kanıtlamak için birkaç sebep verilebilir; bana kalırsa bunlar çürütülemez.

Yerlileri, Avrupalı çiftçilerden çok hiçbir şey rahatsız etmez ve korkutmaz; mantık, bize karşı bastırmakta sıkıntı yaşadığımız en şiddetli ve düşmanca duyguların hali hazırda bulunduğu bu bölgede başlamamamızı işaret ediyor. Savaş meselesini sömürgeleşme meselesiyle karıştırmamak son derece önemlidir. Bununla birlikte sömürgeleşme, sadece teşkilatımızın etrafındaki kabilelerin güç ve düşmanca tutumundan değil, aynı zamanda arazinin doğasından gelen sorunlardan dolayı daha zor olacaktır. Mosteganem'in etrafındaki arazi aslında epey verimlidir. Fakat burası Vahran'daki merkez yerleşkemizden beş günlük yürüme mesafesindedir ve aradaki bölgeyi yalnızca bir ordu eşliğinde geçebilirsiniz. Kıyıdan Mosteganem'e geçiş o denli tehlikelidir ki yaz aylarında bile insanların ve malların kıyıya güvenle indirildiği istisnaidir. Mosteganem'in yakınında Arzeu adında nispeten iyi bir iskele bulunduğu doğrudur. Ama Arzeu'da su yoktur ve komşu kabilelerin düşmanca tavırları o kadar fazladır ki Fransızların tam anlamıyla sadece bastıkları yeri işgal ettiklerini söyleyebiliriz. Zaten yakınlığına rağmen Mosteganem'den Arzeu'ya birkaç haftadan önce ulaşmak mümkün değil. Sonuç olarak Mosteganem kolonisinin kendini Arap saldırılarına karşı koruyabileceğini farz etsek bile, yılın bir bölümünde uygar dünyayla hiç iletişim kuramaz. Bunların hepsi saçma. Gerçek şu ki belki toprağı hiç şüphesiz vasat olan fakat en azından taşra nüfusunun direkt olarak bir şehre ya da limana bağlı olduğu Vahran çevresi dışında, batı bölgesini şimdilik sömürgeleştirmemeliyiz. Bahsettiğim istisnai bölge dışındaki her yeri ancak savaşıp fethetmeyi umabiliriz. Bu kendi başına yeterince zordur zaten. Sonrasında sömürgeleştirmenin de gelip gelmeyeceğini görürüz.

Geriye iki diğer bölgeyi düşünmek kalmaktadır.

Günümüzde doğuyu yahut Bône çevresini sömürgeleştirmeli miyiz sorusu, cevaplaması zor ve uzun bir sorudur. Ben yapmamaktan yanayım; Bône ve Philippeville (Skikda) çevresinde, önemli şehirlerin etrafında ve yıl boyunca ulaşımı zor olsa da sağlanabilir bir kıyı boyunca son derece verimli topraklar vardır. Bunun yanında, bu bölgede, özellikle de kıyı şeridinde barışçıl bir ortam vardır ve taşranın bu bölgesindeki insanların tabiatı diğer bölgelere nazaran daha ılımlı ve daha az vahşidir. Bunlar hatırı sayılır intifalardır. Bunlardan eninde sonunda yararlanmalıyız. Fakat bu zaman şimdi midir? Bu konuda şüphelere sahibim.

Önceden de söylediğim gibi, yerlileri en çok rahatsız eden ve endişelendiren –anlaşılır bir biçimde– onların topraklarını almamız ve işlememizdi. Bu sadece mallarını zapt ettiğimiz kesimi değil tüm ülkeyi rahatsız ediyor. Üç yüz yıldır Araplar, yabancılar tarafından yönetilmeye alışkındırlar. Yalnızca yönetimi elimize aldığımız sürece, buna izin vereceklerdir. Fakat askerin arkasında işçi belirdiği anda, sadece fethetmeye değil mallarını zapt etmeye de geldiğimiz sonucuna varacaklardır. Çekişme artık yalnızca devletlerarasında değil, aynı zamanda ırklar arasındadır. İşte bu yüzden, şimdilerde çok sakin olan Bône bölgesinin, topraklarına bir Avrupa sabanı değdiği anda galeyana gelmesi olasıdır. Bu, istediğimiz ölçüde sömürgeleştirmemiz için yalnızca şiddete dayalı değil, alenen kanundışı tedbirler de almamız gerektiği göz önüne alındığında çok daha mümkündür. Birkaç kabileyi daha az sorun çıkaracaklarının olası olduğu başka yerlere sürmemiz gerekebilir. Bu konuda parlamentoya sunulan belgeler ya büyük bir cehalet ya da bizi kandırmak için hazırlanan küstahça bir plana işaret ediyor. Orada yazılanlara göre, bu toprakların neredeyse hepsi prense ait olduğundan, istediği zaman bir kabileyi bölgelerinden –haklarını ihlal etmeden– sürebilir. Bu kesinlikle doğru değil. İslam hukukuna ve yerlilerin eski geleneklerine göre ülkenin tüm topraklarının hükümdara ait olduğu doğrudur. Buna rağmen eğer hükümdar bu sözde hakkını, gereksiz yere katı bir biçimde kullanırsa, toplumsal vicdanın başkaldırısıyla sonuçlanacak zalim ve sert bir hareket olur ve kabile isyan eder. Bu, ortaçağda bir kralın bir lordu, bunu hak edecek hiçbir şey yapmadığı halde tımarından yoksun bırakması gibidir. Şimdi, mallarını zapt edeceğimiz bu kabileler bizimle savaşa girmemiş, hatta ve hatta en iyi dostlarımız olduklarını kanıtlamışlardır.

Afrika'da son on yıldır, tüm dünyada büyük çapta yaptığımızı daha küçük bir çapta yaptık: öyle davrandık ki dostluğumuz hep ölümcül oldu. Bizim tarafımızda olduğunu ilan eden neredeyse her kabile ve neredeyse her erkek bizim tarafımızdan terk edildi veya yaralandı. Tafna Antlaşması, Douairs ve Sinelas'a ait hatırı sayılır hacimde toprağı Abdülkadir'e geçirdi. Aynı antlaşma, Ben Zeroun'un talihsiz Kuloğullarını da ona verdi (Mitidja'da bizim davamıza katılan tek kabile). Gözümüz önünde tüm kabileyi kırdı. Bône (?) vilayetindeki benzer bir örnek de saygınlığımızı yerle bir ve gücümüzü yok edebilmişti. Çölün ufacık bir

köşesinde de olsa, insanların canını ve mülkünü kaybetmeden Fransa'nın dostu olabileceğini göstermenin sonunda vakti gelmedi mi?

Böylece sonuçlandırmalıyız ki her nasıl denemiş olsak da Bône vilayetini kolonileştirme çabası yalnızca savaşa yol açacaktır. Böyle bir olay herhangi bir zamanda büyük bir bahtsızlık olur: özellikle de şimdi.

Şu aşikârdır ki Vahran vilayetine silah bıraktırtmadıkça ve Abdülkadir yenilmedikçe, Bône vilayetini bize karşı kışkırtmak çok tehlikeli olacaktır.

Bunun dışında, Bône vilayetinde herhangi bir gerilim ve başkaldırıdan sakınmamız için başka bir sebep daha vardır. Bu vilayet Afrika'da bizim egemenliğimizi kabul eden ve bize tıpkı Türklerin zamanında yaptıkları gibi boyun eğip vergi vermeyi kabul eden ilk yerdir. Yalnızca üç yıldır durum böyledir. İstikbaldeki fetihlerimiz için belirleyici tesire sahip bir deneyimdir. Bana kalırsa, ihtiyat gereğince bu itaat alışkanlıklarını sağlamlaşmadan bozacak hiçbir şey yapmamalıyız. Tehlikeli veya zor işlere kalkışmadan önce, gücümüzün âdetlere –iktidarın Afrika'daki ve Avrupa'daki tek somut zeminine– sinmesini bekleyelim.

Bu düşüncelerden yola çıkarak, Bône etrafındaki bölgelerde kolonileştirmeyi durdurmamız ve Fransa›nın tüm kaynak ve emeğini Cezayir›e ve başkentin etrafındaki bölgelere yoğunlaştırması gerektiğine inanıyorum.

Cezayir vilayeti bizim Afrika'daki gücümüzün merkezi. Büyük bir tarımsal nüfusa, en çok orada istinat etmeye hacetimiz vardır. En çok tarım ürünümüzü ihraç edebileceğimiz Cezayir, bu sebepten kolonicileri en çabuk kendine çekecek ve en uzun süre kendisinde muhafaza edecek yerdir. Ayrıca tüm gözler de Cezayir'e dönmüştür. Kolonileştirmenin ilk emekleri burada sarf edilmiştir; Afrika'yı kolonileştirebileceğimizi burada kanıtlamamız gerekmektedir. Kolonileştirmenin bize yerlilerin akıllarında vereceği her türlü hasar, Cezayir'de zaten verilmiştir. Kolonileştirme çabaları orada on yıldır sürmektedir. Durduğumuz yerde kalmak sebep olduğumuz rahatsızlığı dindirmek değil, güçsüzlüğümüzün tetikleyeceği tatminsizliği körüklemektir. Cezayir'de, diğer yerlerde olduğu gibi, yerlilerden toprak almadan yerleşmemiz imkânsız; ama en azından Cezayir'de, yalnızca bizimle sürekli savaşta olmuş kabilelerden toprak alacağız. Yöntem, vahşice ama ülkenin âdetlerine

göre adaletsiz değil. Son bir kaygı olarak eklemeliyim ki Afrika'daki yerleşkelerimizin geleceğini en büyük tehlikeye sokan şey, yöneticilerin zafiyetleri ve hataları olacaktır (hem askerlerin hem de sivillerin). Bu kimseler, Cezayir'de, başka hiçbir yerde edilmedikleri kadar dizginlenmektedirler.

Şikâyetleri günler içinde tüm başkentlere varan yakındaki Fransa›nın ve geniş Avrupalı nüfusun varlığı otoriteyi frenler ve hâkimiyetin öbür bölgelerine nazaran akla yatkınlığı ve ılımlılığı ön plana çıkarır. Cezayir›de hükümet kötüdür. Ama neredeyse diğer her yerdeki hükümetleri manasız veya iğrenç bulmaktayız.

Bu yüzdendir ki Cezayir'de kolonileştirme adına büyük çaba sarf etmek zorundayız.

Başarı İçin Hangi Koşullar Esastır?

Sağduyu bize başarı için esas olan ilk şartın, güvenliğin hüküm sürdüğü yer olan Cezayir›in etrafında bir alan yaratmak olduğunu söylemektedir. Buna ulaşmanın en iyi yolu, bana öyle geliyor ki alanın etrafına kesintisiz bariyer inşa etmektir. Bana öyle geldi ki birçok kusursuz yetkili bu metodu seçecek. Afrika'da kendi gördüklerim Araplara karşı başarılı olabilecek, birinin tahmin edebileceğinden daha etkili ve daha az masraflı olabilecek tek şeyin, gerçekten de savunma araçları olduğuna inanmama neden oldu. Cezayir'e vardığınızda sizi çarpacak ilk gerçeklerden biri onların karşısında güçlenmenin ve onlara hâkim olmanın zorluğu, daha doğrusu mutlak imkânsızlığıdır. Alınmış olmayan, karşı konulan gerçek kuşatmalara sahip perişan evleri her yerde bulursunuz. Avrupa ordusunu bir an için durduramayacak şey, Arap ordusu için zapt edilemezdi. Dahası, yerliler böyle bir çevirmeye nüfus etmekte daima tereddüt yaşayacaklar, kendilerini, atlarını ve yağmalarını yeniden bırakabileceklerine dahi emin olamayacaklardı. Böylece, sömürgecileri almak için ayrılan alanın etrafında kesintisiz bariyerin inşa edilmek zorunda olacağını ilk noktada belirtmeliyiz. Ne şekil almalı? Bu benim çözecek pozisyonda olmadığım bir soru. Görünüşe göre, General Berthois mevziini Colea'dan Blinda'ya kadar denizden yükseltecek, sonra Boufarik'e inecek ve en sonunda nehir ağzından uzakta olmayan Harrach'ta kapanacak bir hat boyunca inşa edecekti. Bu planın avantajları Massif'ten Buleyde doğrultusunda genişleyen tüm Massif ve Mitidja'nın verimli bölümünü kapsamasıdır.

Dezavantajları: (1) Mitidja'nın çoğu verimli arazilerini çevrelememesi, (2) Aksine bu ova tüm bataklığı ya da verimsiz bölümü çevrelemesi, (3) İşçiler ve korumak zorunda olanlar için de tehlikeli bir arazinin karşısında uygulanması için çalışmaya baskı yapması. Sömürgeciler -görünen o ki- sonrasında doğal sur işlevi görecek Blida'dan Hamiz'e Atlas'ın temel alan içeren biri ile farklı bir planı destekliyorlar. Bu plan dört anlaşma ile bariyeri uzatacak; fakat Mitidja'nın çoğu verimli bölümünü çevreleyecek, bataklıkların ve çöl rüzgârının üstesinden gelecek, onu inşa eden ya da koruyanlara bir tehlike sunmayacaktı. Bu plan, başlı başına, diğerlerinden çok daha fazla değerli olacaktı. Bu durum kesin. Fakat başlangıçtan bu denli büyük bir alanı çevrelemek akıllıca mı? Hükümet planı yaparken, Massif'i ve batıda bir bölgeyi korumak için ilk kendimizi sınırlamamalı mıyız? Bu konuların çok iyi yargıcı olan General Lamoricière'in görüşü budur. Ben kendim yargılayacak pozisyonda değilim. Birinin benim sahip olmadığım bilgiye ihtiyacı olacak ve birinin anlamak için olayın geçtiği yerde bulunması gerekecek (ya da sahip olmadığım bilgi ve anlamak için olayın geçtiği yerde bulunmak gerekecek).

Ovanın Sıhhi Islahı

Massif'in ötesine geçmek ve Mitidja'yı sömürgeleştirmek istiyorsak eğer, neredeyse kuşatma kadar önemli bir diğer hazırlık görevi hıfzıssıhhayı sağlamaktır. Ovayı sağlıksız yapan tüm bataklıklar, Massif'in ayağında yer almaktalar; çünkü Massif, Atlas'tan denize dökülen suları durdurmakta ve onları, yayıldıkları ve yavaşça ve güçlükle aktıkları epeyce düz bir alana sağa sola bükülmeye zorlamaktadır. Olayların bu durumunu değiştirmek için ne yapıldığını bilmiyorum. Eğer gerçekten Mitidja'yı yerleşim bölgesi haline getirmeyi amaçlıyorsak (sanırım çok istemiyoruz), bataklık dolu vasat arazileri ekilebilir kılmakla zaman kaybetmektense sağlıklı arazileri yaşam yeri yapmaya gayretimizi vakfetmeliyiz.*

* Şunu fark etmemiz gerek ki başlangıçta hiçbir müstemleke mükemmel bir sıhhat durumu sağlamaz. Dünyanın en sağlıklı yerlerinden gelen insanlar o toprakları ekmeye başlarlar. Bu dünya üzerinde Avrupalıların yerleştiği her köşede böyle olmuştur. Böyle yerlerde (en azından başlangıçta) hiçbir şey fiziksel olarak Avrupa ülkelerindeki şartlara erişemez. Avrupalılar, buralardaki vadilerde ilk ekimlerine başladıklarında birkaç ufak humma salgını olacaktır. Ancak günler geçtikçe ve kuşaklar ilerledikçe, bu durum değişecek ve buraların şartlarına alışacaklardır. Yalnız buradan uzaklarda bataklık olan yerlerde ve buranın güneyindeki ufak nehirlerin

Aklıselim bize sömürgecilik için tüm operasyonların gerekli olduğunu söyler, en önemli olan sömürge için toprak elde etmektir. Şimdilik, defalarca söylediğimiz gibi bu gerçekleşmez.

Mülk Sahiplerinin Örgütlenmesi

Ben genel olarak işe yaramayan ve ölçüsüz şiddetin karşısındayım. Ancak farkında olmamız gereken şey, bu ölçülerin bizim bu toprakları ele geçirmemize faydası olmayacağıdır. Buradan şuraya varıyoruz: Bizim bunu kullanma hususunu bir şekilde kurallaştırmamız lazım.

Mitidja'nın büyük bir kısmı Arap kabilelere ait. Bunlar isteyerek ya da zorla Abdülkadir'in saflarında savaştılar. Devlet bu bölgenin kontrolünü sağlar sağlamaz barış zamanı dahlinde dahi o topraklar terkedilmemeli. İslam hukukuna göre de bizimle mücadele eden bu kabilelerin topraklarına el koyabiliriz. Bu titiz bir yasa ve biz şu an bunu kullanabiliriz.

Mitidja ve Massif'in bir kısım toprakları da Mavrların elindedir. Onları birlikte bir hükümet kurmaya ikna etmek Araplardan çok daha az maliyetli olacaktır. Mavrlar, hazari şahsiyetleri ile bizim anlaşmamıza oldukça uygun olmaktadır. Onların bizle işbirliği yapması önündeki en büyük engel bölgesel koşullardır. Zira bu yüzden bize fazla fayda sağlayamazlar. Araplarla aramızda bir bağ sağlamaları mümkün değildir. Bunun nedenini evvelinde açıklamıştım. Bu olay onlara diğerleri ile birlikte asla karakteristiklerini kaybetmemelerini sağlar.

Yerlilerin adam edilmesi bizim en son dertlerimizden birisidir. Araplar oldukça uzaktalar, Mavrlar ise buralarda oldukça az kaldılar. Avrupalı toprak sahipleri şu anki en öncelikli sorunumuz.

Mitidja Vadisi'nde de durum bu. Buralarda kimse yokken ve topraklar sonuna kadar boşken birileri yerlilerden oldukça yüksek miktarda toprak satın aldılar. Burada sözkonusu olan topraklar Masif'te halen boş duruyorlar. Bu adamlar bu aldıkları toprakları işlememektelerdir. Bunun iki temel sebebi var: Bunlardan birincisi, bu adamların istifçi olmasıdır; zira bu adamlar şu anda satamadıkları toprakları çok daha fazla paraya satabileceklerini düşünmekteler. Aslında bu toprakların satılması çok da olası değil; zira bu toprakların önceki sahipleri toprakların sınırlarını netleş-

kenarlarındaki sağlık durumu hiç ilerlemeyecektir. Buralarda humma dipten gelir ve kim hangi ülkeden gelirse gelsin insanların başlarına bela olur. (ç.n.)

tirmemişlerdir. Aynı anda pek çok kişiye aynı toprağı satmışlardır ve benzer pek çok sorun vardı. Bu sorunlar çözülürken, sınırlar o kadar kötü çizildi ki şimdiki sınırlar ile o topraklara ekim* yapılması mümkün değil. Hiçbir aklı başında kolonici böyle bir toprağın ekimini üstlenmek istemez. Bu durum o kadar tuhaf ki Masif'te Cezayir'in kapısında bizim olan ama bizim henüz kontrol edemediğimiz bölgelerde olan topraklar satın alınmış. Açıkçası, yönetim bununla nasıl baş edecek hayal bile edemiyorum.

Zaten yeni bir bölge işgali denen olgunun en sıkıntılı yanı kamulaştırma meselesidir. Bununla ilgili ileride elbette bir fikir geliştireceğim; ancak Cezayir'de bu konu onlarca kez suiistimal edilirken, kimse kusura bakmasın ama abartıyor değilim... Bu durumda açıkça bu durumla mücadele için çeşitli tedbirler alınması önemli bir zarureti ifade etmektedir. Kesinlikle mahkemeleri dahi kullanarak problemleri hızla çözmeli, sınırları yeniden belirlemeli ve gerekirse satış teklifleri vermeliyiz. Bütün bu karmaşa aslında birkaç mülk sahibi tarafından çıkartılmaktadır. Biz bunları ilan etmeli ve onları ekime zorlamalı, aksini yapanların topraklarını da devlet kontrolüne geçirmeliyiz. Tabii makul bir bedel ödeyeceklerdir. Şüphesiz, bunlar biraz normalin dışında usullerdir; fakat ben şu anda bunu çözecek başka bir makul çıkış görememekteyim.

Aslında bütün bunu başarabilecek bir operasyon, hepsinin olmasına izin verecek cinsten bir deney olacak. Massif'in henüz haritasını çıkartmaya muvaffak olamadık. Gerçi bu çok mümkün gibi de durmuyor ama... Pek çok bölge o kadar kapalı ki Fransa'daki gibi bölümlendirme mümkün görünmüyor. Bunu yapabilecek tek güç, ileride Cezayirlilerce kurulacak bir idare olabilir.

Köylerin Kuruluşu

Hükümet, sonunda geniş alanları kontrol etmeyi başardı. Bunu kamulaştırma yoluyla daha da genişletmeye çalışıyor. Bu hususta ne yapılmalı ve bu arazi nasıl iskân edilmeli?

Bunun için pek çok sistem önerildi ama bunlardan en makulü insanların ülke sathında dağılmasını sağlamak. Bunun yerine, onlar kendi güvenliklerini sağlamak zorunda oldukları köyler yerine devletçe güçlendirilmiş arazilerde yaşamayı tercih ediyorlar. Bu

* "Ekim" derken kastedilen şey, toprağın hasadı kadar ağaç dikimi ve tarlaların planlanması sorunudur. (ç.n.)

hususta da atanmış memurlara güveniyorlar. Bununla ters düşüyorlar. Bu konuda fikrimi geliştiren pek çok teori duydum.

Zamanımızdaki karşı konulamaz hareketin türünü ve ülkemizin her bir toplumu tek bir varlık haline getirmek maksadıyla şahsi hayatı yok etmek için insaniyet ruhunu yönlendirdiğini, bu nazariyattan daha iyi şekilde kanıtlayan bir şey yoktur. Bu akım Fransa'da Saint Simonizm ve Fourierisme akımlarını yaratmıştır. Pek bilinmeseler de Abbe Landmannn ve General Bugeaud ve diğerleri bunları söylemişler. Onların hepsi, Cezayir'in üstünü askeri teokratik ve benzeri bir delillendirmeyle örtüp, küçük topluluklardan oluşan ve bu toplulukta tüm yurttaşların arılar gibi çalıştığı özel hayatın ve mülkiyetin bulunmadığı bir dünya yaratmak peşindeler. Bu dünyada tek hedef var, kişilerin şahsi hedefleri mevcut değil.

B. Landman'ın planı ile General Bugeaud'nun planı arasında bir fark var. Burada yürütücü mülkiyet anlaşmalarını yapacak, arkasından günlük hayatı ve devlet durumunu düzenleyecek kalıcı bir devlet, ötekisi ise yeni bir durum oluşturacak geçici devlet tasarlamaktadır. Birinin askeri kolonisinde nihai hedef, özel mülkiyete serbestiyet yaratmaktır. Kısa bir süre devlet ortadan kalkacak ve her şeyi ile serbest, özel bir mülkiyet yaratılacaktır.

Tüm bu planlar belli bir durumda ve koşulda gerçekleşebilecek planlardır. Böyle şeyleri Amerika'da da görme fırsatımız olmuştu. General Bugeaud, Alman bazı yerleşimcileri çevresinde toplamış ve onları hevesi ile bir bütün halinde tutmaktadır. Belki ileride, kendisine bağlı ordu birlikleri ile iki koloni daha kuracaktır. Onun emrindeki memurlar, bu sürece liderlik edebilecek donanımdadır. Bütün bunlar olası durumlardır, gerçek ise şudur: Biz zaten böyle bir durumu ancak istisnai yollar ile kurtarabilir, bu ülkeyi ancak yeni denemelerle baştan ayağa yaratabiliriz.

Tüm bu planlar, başarıdan yoksun ortamda ortaya çıkmışlardır. İnsanların bunları sınamaları gerekmektedir.

Askeri kolonilere ilk bakışımda bekâr adamlar görüyorum. En azından başlangıçta tek başlarına olan kimseler. Bu kötü bir durum; zira kolonileştirme ancak evli insanlarla, yani ailelerle başarılabilecek bir şeydir. Zaten bu askerler, geldikleri Fransız kırsalında oldukça rahatlardır. Burada yaşadıkları savaşın yüreklerine saldığı korku... Askeri disiplinin getirdiği bazı sıkıntılar yüzünden bu adamlar köylerini ne kadar seviyorlarsa Cezayir'den o kadar nefret ediyorlar. Bu insanları savaşta burada tutmak, zaten zor kolonileş-

tirme sürecine dahil etmek daha da zor oluyor. Buraya iyi amaçlarla güzel duygular ile gelmiş hiçbir insan bulamazsınız ki aynı duygularla ayrılmış olsun. Askeri koloniler bundan müstesna değil. Buraya yeni yerleşimleri getirme konusunda onlar da sıkıntı yaşıyorlar. Bu kolonilerdeki herkes kendi kendine nüfusu artırabilir.

Dini ve iktisadi kolonilere gelirsek, bunlar ortak mülkiyet temeline dayanırlar. Bu tip kolonilerde insanlar kendilerini çok daha kolay riske atabilirler. Cezayir'in sefaleti ve tehlikeleri bu tip kolonilere dahil olanlar için çok daha caziptir. Peki, bunun sonucunda ne elde ederler? Ya birlikte olan insanların başına geçerler ya da hiçbir şeye sahip olmadan köşelerine çekilirler. Bakın tekrar ediyorum, bu olabilecek bir şey değil. Çünkü böyle bir adım insanın doğasına aykırı.

Tüm bu yapay dünya ve karmaşık yollar maalesef koloni ideologları tarafından saha verisinden yoksun bir biçimde üretilmiştir. Bu konuya çalışan biri, konuyu ufak tefek çözebilir ama sayısız güçlükle boğuşmak ve bunun karşılığında mülksüz kalmak gibi tehlikeleri de görmezden gelemeyiz. Ona, oraya gelme enerjisini temel olarak sağlayan anasırın temelinde bu iştiyak vardır. O yüzden hareket alanını mümkün oldukça geniş tutmak da zorundayız. Dediğim gibi, bu insanlar seyyar insanlar; yani kalıp kalmamak dahil her şey onların şahsi teşebbüslerine bağlıdır. Kâğıt üstünde en kolay yol, herkese uygun bir toplum yaratmaktır. Ama tabii bu yapılırken kişilerin arzuları ve çıkarları da göz önüne alınmalıdır. Bütün bunları bir araya getiren bir kompozisyon oldukça önemlidir.

Avrupalı öteki koloniciler de bu gösteriyi izlerler. Kişinin bireyselliği her zaman anavatandan ağır basmaktadır. Evet, tersi olması gerekmektedir. Özgürlük için yaptığı hareketler daha ölçülüdür. Artık bu gerçeği öğrenmemiz gerekmektedir.

Biliyorum ki bu durum öteki vaziyetlere ve şartlara bağlıdır. Cezayir'de ve diğer pek çok kolonide, içtimai kuvvetin etkisinin çok fazla olayın içine doğrudan girdiğine şahit oluyorum. Bu durumun her şeyden daha önemli olduğuna dair sizinle çok da iddialaşmak niyetinde değilim; ama farkına varmamız gerektiğini düşündüm şey, bizim burada kurmak istediğimiz koloninin fazla olan kısma değil, insanların kişisel tutkularına ihtiyacı olduğudur. Çünkü başarımız, bireylerin enerjik ve güçlü faaliyetlerine bağlı.

Kolonimizi iyileştirmek üzere yönetimimizin yapması gereken bazı şeyleri keşfetmek üzere çıktığım bu yolda şunları buldum: İyi bir koloni yönetimi, önce elindeki ülkeyi ciddi ilmi incelemelere tabi tutmalıdır. Sonrasında, kolonicilerine engel olmayacak makul meblağlardan eline geçirdiği toprakları satmalıdır. Arkasından, burada köylerin kurulmasını izlemeli, köyleri güçlendirmeli ve her birini silahlandırmalı. Okulunu, kilisesini, çeşmesini imar etmeli ve ardından mektebe onu çekip çevirecek âlim bir lideri, kiliseye de iyi yetişmiş bir papazı istihdam etmelidir. Sonrasında her bir yerleşimcinin güçlendirilmesini sırtlanmalıdır. Onun çiftini çubuğunu vermeli, tarlalarını hars ederken ona sahip çıkmalıdır. Bunlardan sonra da içeride ve dışarıda uymaları gereken kuralları onlara tebliğ etmeli, kumandan aracılığıyla da her köşede onları denetlemelidir. Acilen girişimlerin kurulmasını sağlamalı ve bunu sağladıktan sonra da ihtiyaç duyulan her ürünü yerleşimcilere sağlamalıdır. Bu kişilerin attığı her adım sayılabilir olmalıdır. Kişilerin geçici isteklerini kalıcı hale getirmek; işte, iyi bir müstemleke idaresinin yapması gereken budur.

Bütün bunlar olduktan sonra, kişi istediği yere gidip yerleşebilmeli. Bunlar eğer yapılırsa, muazzam bir genişleme olacaktır. Yakın zamanda kişi kendine Fransa'da dayatılan bazı şeyleri unutacak, onun yerine yeni yerini yurt tutacaktır.

Afrika'ya Gidenlere Gerçek/Düzgün Bir Maddi Teşvik/ Mükâfat Uygulanması Gereklidir

Çiftçileri Cezayir'e çekmek ve yerleştirebilmek için kendimize eziyet ediyorduk. Bu büyük ütopyacıların askeri ve Hıristiyan kolonilerden daha fazla düşünmediği bir şey varsa o da, ziraatı daha kârlı hale getirmektir. Tarımdan para kazanabilmek için, mütevazı yaşanıp ürünlerin kolaylıkla ve yüksek bir fiyata satılması gerekir. Gerekli her şeyin, ithal ürünlerin dahi, uygun fiyatlara alınabilmesi için vergiler düşürülmelidir. Tüm Cezayir ürünlerinin, özellikle yöresel/yerli sanayi yerine koloni sanayisinin ürettiklerinin, Fransa'ya girmesine izin verilmeli. Örneğin, tütün ithalatını Amerika'dan yapmak yerine, muazzam bir şekilde yetiştirilen Cezayir'den satın almak gibi. Maddi kazanç ve rahatlığın çekiciliği, birçok koloniciyi Massif ve Mitidja'ya çekecektir.

Büyükşehir ekonomisi ve sanayisinin, onları kurban edişimize karşı çıkacağını biliyorum; bir koloninin esas faydasının anavatana

avantajlı bir pazar sunduğunu ve onunla yarışmadığını da biliyorum. Bu koşullar altında Cezayir'e ekonomik, sınai veya kolonyal/sömürgesel bir gözle bakılmamalı: bu büyük sorunsala daha da geniş bir perspektiften bakmalıyız. Bütün diğer çıkarlara hâkim olan siyasi bir ilgi var. Afrika'daki mevcut durumumuz kabul edilemez: devlet hazinesini tahrip ediyor, dünyadaki nüfuzumuzu yok ediyor ve hepsinden önemlisi istikrarsız. Diyebilirim ki en önemli meselemiz ve hatta en önemli milli meselemiz, bunu çözmektir. Bu da ancak Avrupalı bir nüfusun bölgeye gelip orayı koruması ve fethedilen alanı garanti altına almasıyla olur. Dolayısıyla, bazı üreticilerimize geçici bir şekilde zarar vermek pahasına dahi olsa, onları oraya götürmek zorundayız. Geçici bir şekilde, diyorum; zira bunun sadece geçici bir problem olduğunu görmek kolaydır. Cezayir büyük bir Fransız nüfusunu edindikten sonra, üreticilerimiz için bu gayri meskûn ve herhangi bir ihtiyacı olmayan bu ülkede, artık işlerine yaramayacak koruyucu vergileri yeninden tesis edebiliriz/iade-i itibar edebiliriz. Burada tekrarladığım ve tekrarlamaya devam edeceğim sözüm şudur: Cezayir'in giderlerinin faydalı bir şekilde harcandığından emin olunmalıdır ama çok da eli sıkı davranmadan; zira, mevcut durumdan daha masraflı ve tehlikeli bir şey yoktur. Eğer, dedikleri gibi, Fransa'nın Afrika'ya yerleşecekler için kurduğu bu altın köprü birkaç yıl içinde büyük bir nüfusu çekebilirse, sırf maddi yönden düşünüldüğünde bile muazzam olur.

Koloni, üretim ve korunma için en uygun sosyal-siyasi kurum ve hükümet tiplerinden biridir. Sadece kazdığımız hendeklerle, temizlediğimiz nehirlerle, inşa ettiğimiz duvarlar, sunduğumuz arsalar ve köylerle, Cezayir Avrupalı bir nüfusu çekmeyecektir. Bu ödev çok daha zor ve ulvidir. Nüfuslu ve yeşeren bir koloni kurmak için her ne kadar temeli sağlam gayretlerle çalışsak da, hükümetin kurumları üzerinde adamakıllı değişiklikler yapmazsak eğer, başarısız olacağımızı söylemekten çekinmiyorum. Bu gerçeği göstermek benim en önemli görevimdir.

Cezayir Hükümeti, kendisiyle çatışan birkaç kusuru bünyesinde barındırıyor. Şiddetli, keyfi, gaddar ve aynı zamanda da zayıf ve güçsüzdür. Bu olgunun sebebini anlamak da kolaydır.

Hükümet keyfi ve gaddar; çünkü vatandaşlarını otoritenin çeşitli ajanlarından korumuyor. Zayıf ve güçsüz; çünkü kolonide bu çeşitli ajanları tek bir çatıda örgütleyecek merkezi bir güç ve devamlı bir sosyal hareket bulunmamaktadır.

Eğer büyük şehirlerimizde bu tip otoritelerin bir veya birden fazla özelliğiyle karşı karşıya kalmaya alışık olan biz Avrupalılar Cezayir'e gelip yerleşmek istiyorsak, idareyi aynı anda güçlü ve sınırlı kılmak elzemdir.

Cezayir Hükümeti'ni neyin zayıf ve güçsüz kıldığını zaten ifade ettiğime göre, bu fikri daha da derinden inceleyeceğim.

Bu zayıflık ve güçsüzlük, iki sebepten meydana geliyor; birincisi, Cezayirlilerdeki merkeziyet eksikliğidir. Cezayir'deki sivil yönetim kadar acınası bir şekilde eski bir şey hayal edemezsiniz. Her kurumun başı kendi içinde bağımsız olduğu ve herhangi bir projenin uygulanması bütün kurumlardan aynı anda bir işbirliği talep ettiğinden ve bu işbirliği erişilemez olduğu için, hiçbir şey zamanında başlatıp bitirilemiyor. Bütün bu kurumların üstünde, hepsine itaat ettirme yetkisi bulunan tek bir valinin bulunduğu doğrudur. Fakat bu vali, sivil yönetim üzerine net veya pratik bir inancı olmayan bir generaldir; zaten kendisi savaş meseleleri üzerine ziyadesiyle meşguldür ve ordunun başında bulunduğu için uzaktadır. Böyle bir kişi, kim olursa olsun, yönetim ile ilgili planlar yapmak için doğru biri değildir. Aklına bir fikir gelse bile, detaylara hâkim olamadığından, askeri meşgaleleri ve genellikle uzakta oluşu, onu fikirlerini yürürlüğe sokmaktan alıkoyan ve kurum başlarını beraber, düzgünce çalışmak için bir araya getiremeyen bir konuma sokmaktadır.

Cezayir'deki sivil yönetimin, bu yüzden tek bir başa ihtiyacı var. İster kendi projelerini ister hükümetin umumi tertiplerini tedavüle koyacak, yönetimdeki bütün bu farklı memurları koordine edecek tek bir kişinin bulunması lazımdır.

Yürütmenin zorluklarının ne kadar büyük olduğunun farkındayım. Bu şartlar altında, bir generale Afrika meseleleri üzerinde yüce bir güç tanımamak birçok insana zor gelecektir. Söylenenlere göre, askeri meseleler bu noktada koloni hükümetinin o kadar büyük bir bölümünü kapsıyor ki hükümeti sivil bir memurun eline bırakmak, askeri meselelere bulaşırsa ortalığı berbat etmesine sebep olur yahut askeri meseleleri kendi adına idare eden kişinin gerçek yönetici olarak temin edilmesiyle sonuçlanır veya eninde sonunda bitmek bilmeyen bir çatışma ortamı doğurur.Abdülkadir'in yıkımının bu durumu çok değiştirmeyeceğini eklemektedirler; zira barış zamanında bile Arap kabilelerini yönetmek savaş usullerine çok benzemektedir. Bilgi ve tecrübe gerektiriyorlar. Halk, uzun bir

süre boyunca askeri bir yöneticiye ihtiyaçları olduğunu düşünüyor. Fakat askeri bir başın altında ve bütün gücün ve sorumluğun ordunun elinde olduğu bir kolonide sivil yönetimde çalışmayı kabul edecek iyi bir adam nerede bulunur? Bu önemli pozisyonu sadece ortalama, herhangi bir yetki veya ahlak garantisi veremeyen bayağı insanlar için bulabiliriz veya eğer ülke içinde ağırlığı bulunan birisi bu pozisyonu alırsa, yakın zaman içinde ordunun ona verdiği bu önemsiz role karşı çıkacaktır ve anarşi başka bir form alarak meydana gelecektir. İnanıyorum ki bu Cezayir sorunsalının en büyük zorluğudur. Cezayir vilayetine hükmetmenin bir Generale, sivil veya askeri bir memura bırakılıp bırakılmayacağı sorunsalını sonra daha derinlemesine inceleyeceğim. Şimdilik belirtmek istediğim tek şey, valinin kendisinin veya onun altında birinin elinde bir koloni yönetiminin başarılı bir şekilde merkezileştirilmesinin önemli oluşudur.

Sömürge idaremizin güçsüz ve zayıflığının birinci sebebi, Cezayir'deki merkeziyetin ademiyetiydi. İkinci sebebi ise Paris'teki umurun abes bir şekilde merkezileştirilmesidir.

Her gereken detayda, sivil yönetimin bütün vekillerinin, Paris'teki egemen gücün emirlerine itaat etmek zorunda olan bir temsilciye dayandığı bir merkezi gücün kurulması boşuna olur. Merkezi gücün ve koloni otoritesinin hak ve görevleri (nitelikler) mantıklı bir şekilde ayrılır: Kanun koyucu veya herhangi bir siyasi figürün bütün kararları, özellikle ceza hükmü veren genel yönetmelikler, kısaca, mülk ve birey üzerinde genel ve kalıcı etkisi olan her şey sadece hükümetin onayı ve kabulüyle gerçekleştirilebilir. Bu kararlar çok önem taşıdığı için, önemleri ve uygunlukları Cezayir'de olduğu kadar ve hatta çoğunlukla daha çok Paris'te kabul gördükleri için, neredeyse hiçbir zaman bir aciliyetleri olmadığı için birkaç haftalık bir gecikme zarar verici değildir ve son olarak bu meselede az ve sık sık yenilikler getirmemek gereklidir. Bunu geliştirmek için dahi, istikrarsızlık yeni toplumların en doğal ve en tehlikeli hastalıklarındandır.

Öte yandan, genel tanzimlerin sadece uygulanması, yönetim detayları ve ast vekillerin seçilmesi, koloniyi yöneten güce terk edilmelidir. Bu meselelerde merkeziyet, bana kalırsa, Fransa'da ve Paris'in çevresinde bile kötüdür; fakat, merkezden uzaklaştıkça daha da tehlikeli olmaya başlar. Bu şekildeki bir sistem yaşayanların bildiği üzere yönetimsel ihtiyaçları karşılamaz; Fransa'dan uzak

bir ülkede denendiğinde ise her şeyi kontrol etmeye çalışmak en sonunda sistemi tıkar. Bu işlerin böyle olması gerekir. Nasıl olduklarına bakalım:

Cezayir valisi kendi arzusuyla, Krallığın Avrupa nüfusu üzerine, var olan sistemi ve aynı zamanda ülkede yaşayan herkesin pozisyonunu her gün değiştirdiği için genel kanun niteliğinde değerlendirilebilen, esaslı hükümler veriyor.

Valinin gücünü kısıtlayan, sonrasında bakana danıştığı takdirde acil durumlarda sınırları aşmasına imkân tanıyan, bakanlığa bağlı hüküm... Zamanla bu acil durum beyanı, hukuki terimlerle resmi fıkra olarak bilinen bir hal aldı. Bu bütün idarecilerin/valilerin (?) hükümleri üzerinde bulunur, dolayısıyla onlara "de facto" yasayıcı güç verir (suiistimal edileceği düşüncesiyle bir önlem alınmadığı için, bir garanti veya karşısında dengeleyici bir ağırlık bulunmaz). İdareciler/valiler, onlara bilgi veren veya onları engelleyen danışmanlara sahip değildirler; alışkanlıklarına yabancı olduğu için, Conseil d'Etat (Devlet Konseyi) krala ne yapabilirse o kadar... Valiyi Paris'ten korumak niyetindedirler; bu garanti boşa çıkınca, askerin sivil kurumlarda verdiği keyfi kararlar dışında hiçbir şey kalmaz.

Yönetim açısından konuşulursa tam aksine, valiler neredeyse her şeyi yapabilirler. Bütün koloni sermayesinin merkezi Paris'tedir ve en ufak bir miktarın harcanabilmesi için sonu gelmeyen formaliteler gereklidir; arsalar ve çeşitli departmanlar da benzer bir şekilde en ufak detayına kadar buna tabidir. Bütün dosyaların, tekrar tekrar bakanın ofisinden geçmesi gerekir. Yazışmalar, çalışanların bütün vaktini alır. Finans müdürüne neden Massif teftişinin henüz yapılmadığını sorduğumda, kendisinin ve kâtiplerinin günlük işleri için bile zor vakit bulduklarını söyledi. Sadece 1839 yılında bakana 9000 mektup yazmış. Kolonicilerin Fransa'ya dönmeleri veya Cezayir'e döndükten birkaç ay sonra küçük bir arsanın onlara verilmesi için bitmek bilmeyen gerekli bürokratik işlemler yüzünden açlıktan ölmeleri, sıkça başlarına gelen olaylardandır (ve hâlâ da gelmektedir). Bu tür saçmalıkları anlayabilmek ve onlara katlanabilmek için Fransız olmanız gerekir.

Dolayısıyla, merkezi idare aynı anda hem çok az hem de çok fazla vardır. Vali ,kısıtlanması gereken yerde fazlasıyla özgürdür. Özgür olması gereken yerde ona zincirler vurulmuştur. Kraldan

ziyade valilerin yönettiği ama idareci olamadığı -genel kanının aksine olsa da- bir gerçektir.

Kolonileşmeyi imkânsız kılmadan bu işlerin böyle devam edemeyeceğini en kesin kanaatimle söylüyorum. Üstten bakan ve yeni bir toplum yaratacak yönetici bir liderimiz olmak zorundadır ve bu lider, Paris bürolarından makul bir bağımsızlığa sahip olmalıdır. Bütün yönetimsel detaylarda, bakanın kendinde tuttuğu güçlerin bir kısmına sahip olması gereklidir.

Hükümete dair yapılması gereken budur. İmdi, vatandaşların neye ihtiyacı var bakalım...

Vatandaşlara verilecek garantiler/teminatlar. Kolonileşme hususunda, çok basit ve açık bir fikirden uzak kalmamalıyız. Bu zamanda ve Avrupa'daki bizim bölgemizde, bir nüfusu alıp bir yere yerleştirmemiz mümkün değildir. Gitmeleri için onlara bir arzu verilmelidir.Avrupalılara anavatanlarını terk etmelerini önermek kolay bir şey değildir; çünkü oldukları yerde mutludurlar ve kendileri için değerli olan hakları ve tüketim ürünleri vardır. Daha da sebep saymak gerekirse insanları, yakıp kavuran ve sağlıksız bir iklimi olduğunu düşündükleri ve etrafında dönüp dolaşan, mallarını gasp etmek veya onları öldürmek isteyen düşmanların olduğu bir ülkeye çekmek çok zordur. Böyle bir ülkeye yerleştirilmek istenenlerin, öncelikle orada bir servet edinmek için iyi ihtimallere sahip olmaları gerekir; sonra, alışkanlıkları ve zevklerine hitap eden bir toplum yapısıyla karşılaşmaya ihtiyaçları vardır. Eğer kötü bir hükümetin fenalıkları o ülkede meydana gelen fenalıklarla birleşirse, kimse ne oraya gelir ne de orada kalır.

Şimdi, Cezayir'e gelen kolonicilerin bütün Avrupa ülkelerinde az çok var olan güvenlik ve özgürlük teminatlarını bulup bulamadıklarına ve bu değerleri hayatlarının en önemli ögesi ve ihtiyaçları sayıp saymadıklarına bakalım.

Fransızlar, kendi ülkelerinde ya doğrudan seçimler aracılığıyla ya da dolaylı yoldan basın özgürlüğü aracılığıyla hükümet meselelerine dahil olurlar. Yasalar, seçtikleri veya öngördükleri güçler tarafından yapılır. Genel kurallar ve Conseil d'Etat'dan çıkan yürütücü güçler, aktif yönetimden uzaktadır ve onu yönetip kontrol eder. Yerel meseleler içinse, en önemlileri meclislerde idare edilir ve vatandaşlar buralara atanmak için birbirleriyle yarışırlar. Fransızlar, kendi ülkelerinde sadece bağımsız bir sulh yargıcının emriyle tutuklanabilirler. Yine bağımsız bir mahkemede gözaltına

alınır, bir jüride toplanan vatandaşlarla beraber yargılanırlar. Malı mülkü tamamen garanti altındadır. Devlet sadece önceden ödeme yaparak malına el koyabilir ve kaçamadığı formaliteleri kullanmak zorundadır. Hükümetle olan anlaşmazlıklarda vatandaş, ya daimi sulh yargıcı tarafından yargılanır ya da en azından bağımsız konumda olan geniş bir jüri toplanır.

Fransız bunu terk edip, Fransa'dan gider. İmdi, Cezayir'de ne bulduğuna gelelim:

Mahkeme, basın özgürlüğü, jüri, seçme seçilme hakkı... Bunlar Afrika'da yoktur. Bunların, o dönemde var olmadığının göz önünde bulundurulması gerekir. Ama Avrupa'nın en mutlak monarşisinde bile bulunan ve herhangi bir ülkenin bir kolonisinin dahi yoksun olmadığı bir kurumun izi bile görülemez. Seçim yaparak veya atama yaparak, ya sadece yerel meseleleri yönetmek ya da fikir ve görüşlerini yönetenlerine iletmek için kurulan örgütleri kastediyorum. Afrika'da hiç böyle bir koloni meclisi yoktur. İlk başta Cezayir'de bir belediye konseyi kuruldu; üyeleri otorite tarafından seçildi. Belediyenin bu gölgesi, Afrika meselelerini yönlendiren gücü rahatsız etti ve kapattırıldı. Daha da kötüsü, yerel hasılatın Paris'teki merkeziyeti (bu fonların kullanımı gibi), belediye yaşamının temelini yok etti. Bu zamanlar, Cezayir'de yaşayıp da içinde bulunduğu toplumun kazancı olup olmadığını, ne kadar olduğunu ve bunların nasıl harcandığını bilen tek bir kolonici yoktur. Kendi köyünün en uzak ve en dolaylı yoldan bile güvenliği ile ilgilenen, kilisesinin, okulunun, papaz evinin, çeşmesinin kurumu ve bakımıyla ilgilenen tek bir kişi bile yoktur; bu meselelerin tümü Paris'te halledilir. Bu da fevkalade saçmadır. Yunanlılardan Romalılara ve İngilizlere kadar hepsi ülkelerindeki belediye hayatını bağımsız ve aktif kılmışlardır. Bunlar ya büyükşehirlerden uzak ve çok farklı durumlardaki bütün küçük toplulukları en küçük ayrıntısına kadar idare etmenin imkânsızlığından ya da kolonicileri için yeni bir anavatan yaratma ve onları ortak bir çıkar uğruna ortak bir kontrol gücüyle bağlama ihtiyacını hissettikleri için... Servetler ve sık sık özgürlükle ilgili yüksek yönetim ve genel yönetmeliğe gelecek olursak, kolonicilerin hiçbiri, ne Fransa'daki ne de başka bir ülkedeki, yukarıda söylediğim garantilerden herhangi birine sahiptir. Bu kurallardan bazıları, doğrudan Savunma Bakanlığından Conseil d'Etat'ya başvurmaksızın gelirken, bazıları Cezayir'deki valigeneral tarafından o anda yapılır. Vali konseyi denilen konsey de

hepsi kendi davalarına dalmış ve bağımsız oldukları için etrafındaki işler hakkında pek bir görüşü olmayan bölüm başlarından oluşur. Bunun sonucu da sadece kötü kararlar değil, daha da beteri, alınan kötü kararların da sürekli değiştirilmesi.

Daha detayında ise, Cezayir yönetimine daha fazla yaklaşmak mümkün değildir.

İlk önce yönetimde, askeri gücün suiistimalinin çıkacağı görülebilir. Bu kusur yakından değil de uzaktan daha çarpıcıdır. Askeri güç kuşkusuz, zaman zaman ziyadesiyle gaddar bir şiddet uygular. Fakat bu her zaman olmaz. İnanıyorum ki genel bakıldığında, Cezayir'deki en yaralayıcı ve baskıcı güç sivil güçtür. Zorbalığın büyük faaliyetlerine göz yumduğu için değil, her yerde ve her zaman kendini gösterdiği, her şeyi yönettiği, kontrol ettiği, değiştirdiği, elinde bulundurduğu için. Böylesi bir davranışın nasıl bir rahatsızlığa ve sosyal hastalığa sebep olduğunu, İmparatorluk'tan ve Restorasyon zamanı bürokratik alışkanlıklardan aldığı içgüdülerle, ne kamuoyunun, ne sivil mahkemelerin, ne ceza mahkemelerinin ne de idari mahkemelerin karşı çıkabildiği Fransız yönetiminin ne kadar hükmeden, meraklı, işgüzar olduğunu düşünürseniz kolayca anlayabilirsiniz.

Bu kurumsal bozukluklar insan bozukluklarıyla birleşirler. Genellikle, Cezayir'deki sivil yönetim kötü kurulmuştur. Bunun sebebi, Fransa'nın apaçık tanıtımında bile kimsenin işe almak istemeyeceği bir yaratık güruhunun oraya konmuş olmasıdır. Aksine, yönetim, böylesi bir ülke ve yaşayanları için çok büyüktür. Tamamlanmış ve gelişmiş bir toplumu önceden varsayan birçok kamu hizmeti Cezayir'de kurulmuş; fakat bu yeni toplumda yerlerini çok zor bulmuşlardır.

Genel olarak buna güvenebilirsiniz:

Ne zaman yönetimle ilgili bir mesele olsa Cezayir, hükümetin gözünde, bütün memurlarımızın ve yönetim pratiklerimizin uygulanması gereken, Fransa'ya benzer bir ülkedir. Vatandaşlara gelirsek, şayet, tehlikesiz bir şekilde anavatandaki hiçbir hak ve özgürlüğün uygulanamadığı bu kolonide tamamiyle istisnai bir toplum oluşmuştur. Dolayısıyla, Cezayir hiçbirinin gücü yönetimden dışarı çıkamayan memurlarla taşar ve hepsini aynı anda yoklamak ister. Bu her fırsatta hareket etme isteği, en küçük ayrıntısına kadar ellerini her yere sokma isteği ve insanların etrafında dönüp dolaşma arzusu da yine başka bir sebepten doğmuştur:

Cezayir'de sivil yönetim yanlış ve aşağılayıcı bir pozisyondadır. Askeri güç bir yandan, Paris merkeziyeti öbür yandan sivil yönetimi baskılar ve önüne geçer: durmaksızın küçük meselelerle uğraşarak, daha büyüklerinde hak ettiği öneminin bir kısmını geri kazanmaya çalışır.

Cezayir, Avrupa'daki garanti ve özgürlüklerin hiçbirinin olmadığı bir ülkedir; fakat, anavatandan ayrılınca ticari, mali ve yönetim zorluklarının hepsinin -hatta daha başka birçok zorluk tarafından büyütülmüş zorlukların- bulunabildiği bir yerdir.

İnsaflıca bir şekilde söylenebilir ki Cezayir'de, sivil ve bireysel özgürlükler temin edilmemiştir. Bireysel özgürlüklerin Fransa'daki kadar garanti altına alınmaması bir yana, kıtadaki bütün mutlak monarşiler arasındakiler kadar bile özgürlük tanınmamıştır. Her şey öylesine ayarlanmıştır ki neredeyse tüm ceza hukuku mahkemeleri Kamu Bakanı'na (Public Minister) bağlıdır.

Kendisi davacıdır/savcıdır ve sanığı tutuklayıp gözaltına alan hâkim değildir. Davaları istediği kadar uzatabilir, istediği kadar süre boyunca askıya alabilir ve isterse, süreci hızlandırabilir. Suçlama ve sorgulama konseyi (chambre des mises en accusation) yoktur; sadece kendisi, sanığın duruşması için yeterli belirti olup olmadığına karar verir. Hâkimlerin kaderini elinde tutar ve karar üzerinde muazzam bir etkisi vardır. Savunma avukatı mesleğinin olmadığı Cezayir'de, savunmaya bile hâkim olduğu söylenebilir. Savunma avukatlarının yerini, sayıca çok az olan ve yönetimin avucunda duran birkaç sivil memur alır. Dolayısıyla, Afrika'ya giden Fransızlar yalnızca bir jüri garantisini kaybetmiyor, birçok sağlaması zor önemli garanti gibi, hâkimlerin bağımsızlığını da kaybediyorlar. Herhangi bir kimse, bir emir olmadan tutuklanabiliyor, rücu hakkı olmaksızın gözaltına alınabiliyor, suçlama ve sorgulama konseyi tarafından herhangi bir ön inceleme olmadan sorgulanıyor ve sadece birkaç bağımlı adam tarafından yargılanıp özgür olmayan savunma avukatları tarafından savunuluyorlar. Son olarak, bütün bu engelleri aşabildiği ve vali-general istediği takdirde, sorgulanan kişiyi zorla alıkoyabilir ve yirmi dört saat içerisinde koloniden çıkartabilir.

Anavatanını terk eden kimseler için çok daha önemli bir hak daha değersiz olmaktadır: mülkiyet hakkıdır ki bu da daha az sağlanmıştır. Sonu gelmez bir şekilde tehdit edilmiş ve birçok açıdan küçültülmüştür: öncelikle askeri otorite tarafından, zaman

zaman, hayvanat ve hasada ordu kullanımı için el konulur. Cezayir'deki kalışım sırasında bunun pek çok örneğini gördüm. Ordu sadece haklara olan alakasızlıkları ve küçümseyişleri yüzünden değil, ayrıca zevk verdiği için böyle davranıyor, denebilir. Bir Afrika yerleşimcisini en çok şaşırtan şeylerden biri de askerin koloniciye olan kıskanç ve düşmanca bakışlarıdır. Buna zaten değindim ve daha fazla anlatmam mümkün değil. Bu önemli nokta hükümetin dikkatini hak ediyor. Burada sömürgeciliğin en temel engellerinden biriyle karşılaşılmaktadır. Bu haset ve nefret duyguları sadece memurların kalplerini değil generallerin de kalbini dolduruyor. Hepsinin, kolonicilerin para kazandıklarını rahatsız bir şekilde seyrettiği az çok fark edilebiliyor ve hepsi kârlarını azaltmak ve işletmelerini çökertmek için büyük bir iştahla fırsat kolluyorlar. Böyle kişilerin hükümeti her zaman mülk sahipleri için tehlikelidir; fakat tekrarlamama müsaade edin, bana kalırsa her şeyin ötesinde, sivil yönetim askeri güçten fazla korkulması gereken bir şeydir.

Aslında, mülkiyeti her zaman tehdit etmiş olan şey, bir yanda sivil idarenin aşırı miktarda zorla kamulaştırması ve kullandığı yöntemler, öte yandan da mülkiyeti sarmalayan birkaç yargısal garantidir.

Cezayir'deki kamulaştırma vahşi bir hızda ilerlemektedir: Vali istimlak yetkisini beyan eder ve yirmi dört saat içerisinde, yönetim, öncesinde herhangi bir tazminat vermeksizin mülke el koyar. Bu yirmi dört saat içerisinde, mal sahibinin, yönetiminkiyle beraber, mülkiyetin değerini biçmesi için bir uzman çağırması gerekir. Eğer mal sahibi bir uzman seçmez veya seçemez ise, mahkeme ona bir uzman tanır. Dolayısıyla, Toulon'da 8 gün geçirmek için Cezayir'i terk edecek biri, evini yıkılmış olarak bulabilir. Dahası, yol yapımı için el koyulan belli mülklere tazminat da verilmez. Zorunlu istimlak üzerine kanun hükmündeki 1834 hükmü, bunu resmi bir şekilde beyan eder. Dahası da var: Eğer yönetim bir gün el koyduğu mallar için para ödemeye razı olursa, sermayeyi geri ödemeyip sadece faizini ödeme hakkını elinde tutar. Cezayir'deki ikametim boyunca bunun çeşitli örneklerine şahit oldum; bir Fransız'ın içişleri müdürlüğü olarak kamulaştırılan evi de dahil. İstimlak emri beyan edildi; fakat sadece faizinin ödenmesine karar verildi. Mal sahibi Cezayir'de işleri kötü giden ve karısı yeni ölmüş fakir bir adamdı ve Fransa'ya dönmek için Afrika'dan ayrılmak istiyordu.

Ama yönetim elini sıkı tuttu ve zavallı adam muhtemelen denileni yapmak zorunda kaldı. Afrika'daki yöneticilerin kamusallaştırılan mülkiyet için neden kapital yerine faiz ödemeyi tercih ettiklerini anlamak kolaydır. Bir kiranın kaydı, koloni bütçesinde zorla fark edilir ve bu yöntemle kamu bütçesinden çok fazla kayıp veriliyormuş gibi görünmeden birçok kamusallaştırma yapılabilir.

Sadece istimlak kanunu değil, yönetimin bununla yaptıkları da özellikle tehlikelidir. En çok bu hususta, yönetimin Afrika'ya yaptığı zarar görülebilir. Cezayir Hükümeti'nin aşırı gücünü, kasten ve kabahatli bir şekilde vatandaşlarının mallarına el koyuşunu hayal etmek, tarif etmek mümkün değildir. Planları mütemadiyen değişmektedir ve yapılan her değişiklik zorunlu bir istimlake yol açar; öğrenildiği anda, mal sahibinin herhangi bir şekilde bahçesinin veya evinin kurtarılmasına imkân tanınmaksızın hüküm infaz edilir. Philippeville'de yeni yapılmış güzel ve büyük evlerin, yönetim tarafından –belirlendiği gibi inşa edilmelerine rağmen– yıkıldığını gözlerimle gördüm; sebebi de yönetimin planlarını değiştirmiş olmasıymış.

Bütün vilayetlerde bu gücün kötüye kullanıldığına dair şikâyetler duydum. Ben Cezayir'deyken, General B.'nin aklına, bitişiğinde bulunan kampları ekip biçmeleri için askerlere vermek geldi. Fikir fena değildi; fakat sağduyulu biri bunun sadece kampların etrafındaki ekilmemiş araziler için uygulanmasını bildirirdi. Bunun yerine, Cezayir kapısının oradaki arazinin de ekilip biçilmesine karar verildi ki bu araziler birçok değerli ve halihazırda orada ikamet edilen mülkiyetlerdi. Bu arazilerin kamusallaştırılmasına dair hükümleri de gördüm. Mümkün müdür ki kolonicilerin halihazırda yerleşmekte olduğu arazinin yıkılması pahasına yeni bir sistem oluşturmak için daha zalim, daha abes ve daha tehlikeli bir emir hayal edilebilsin!

Cezayir'deki mülkiyet hakkının Avrupa'daki misalleri gibi yargısal garantilere sahip olmadığını ifade etmiştim. Hakikaten, Cezayir'de ceza adaletinden çok sivil adalet var demek güçtür.

Fransa'dan olduğu gibi almak yerine, yargısal kanun ve yöntemler binlerce şekilde tadil edilmiştir; dolayısıyla, Fransız kanunlarıyla koloni hükümlerinin çarpıştığı bu kafa karışıklığının içinde, hukuk ilmi belirsiz bir şekilde sallanır ve yargıçlar aşağı yukarı rasgele bir şekilde hakemlik eder. En çok bu benim gözüme çarptı. Yeniliklerin iyi olduğunu kabul etsek bile, bu yeni yargı

sistemi çok büyük bir hatadır; zira Avrupalıların en çok önemsediği şey, göç ettikleri yeni bir ülkede alışmış oldukları adli uygulamaları bulabilmektir. Bununla beraber, bana göre bu yeniliklerin çoğu, kendi içinde talihsizdir. Misal, üniter yargıyı ele alalım. Teorisyenler arasında, birçok hâkimin bir arada bulunduğu bir mahkeme yerine, bütün bu sorumluluğun tek bir kişide toplanmasının daha iyi olup olmadığı tartışılan önemli bir sorunsaldır. İngilizler, buna inanıyordu ve sistem onlar için iyi işliyor. Fakat İngiltere'de davacının kaderini belirleyen yegâne hâkimlermiş gibi davranan adamlar sayıca azdır; devletteki en yüksek pozisyonlarda bulunurlar ve ülkenin en iyi hâkim ve avukatları arasından seçilebildikleri ve davacıya her türlü garantiyi verdikleri için muazzam maaşlar alırlar. Dahası, çoğu zaman, jüri tarafından gerçekler ortaya konduktan sonra sadece karar verirler. İngilizlerden böylesi bir sistemi, barodan veya yargıçların en alt kademelerinden seçilen tek bir yargıca anında gerçekleri saptayıp karar verme hakkını vermek, ödünç almış olmak, sakarca yapılmış bir taklittir. Tek başına Afrika'da yerel mahkemelerde bulunan bu yargıçlar, toplumda büyük bir başkaldırıya ilham veriyor. Bu başkaldırının da gayet temelli olduğunu inkâr edemem.

En azından, insanların kolonide yarattığını zannettiği bu yeni ve sıra dışı adalet, bizimki gibi Yüksek Mahkeme tarafından teftiş ve incelemeye tabi kalırsa, hâkimlerin hata veya günahları belli sınırlar altında kısıtlanabilir. Fakat Savaş Bakanı'nın yüzsüzce gelişme olarak adlandırdığı kraliyetin 1841 [...] fermanına göre, sivil meselelerde yapılacak yardım kaldırıldı; dolayısıyla, Fransız koloniciler en başta gelen yargısal garantilerinden tek bir hamleyle mahrum edildi.

Bu şiddet eyleminde en büyük istismar, konuyu Yüksek Mahkeme'den gizlemek amacıyla yapıldı. İdari hukukun sonu gelmez bir şekilde genişletilmesinden bahsediyorum.

Cezayir'de, bir çatışma anında son söz hakkına sahip kişi, tıpkı Fransa'da kralın olduğu gibi, vali-generaldir. Yöneliminin, kimse tarafından engellenmeden, bütün mahkemeleri idari hukuk alanına dahil etmek olduğunu görmek kolaydır. Cezayir de bunu yapmanın binlerce yolunu bulur, kralın Fransa'da yapmaması için. Afrika'daki mülkiyetin neredeyse tamamı ya Hükümet'in temsil ettiği Beylik'ten gelir ya da hükümetin kendisinden; zaten o da ya

araziyi satmış ya da bırakmıştır. Dahası, Afrika'daki en büyük üretici ve tüketici olarak, devlet bütün alışverişlerin içindedir. Dolayısıyla, idari müdahaleye mahal vermeyecek birkaç duruşma bulunur ve hükümet konseyinden önce bunu halletmek kolay değildir. Dediğim gibi, bu hükümet konseyi, Conseil d'Etat'daki gibi adli dairedeki yönetici ve faal memurlar tarafından oluşturulmamıştır. Çoğu zaman yargıç olarak değerlendirilen ve duruşmaların içinde de bulunan daire başlarından oluşmuştur. İdari hukuku, halk ve devlet arasında alakasız üçüncü bir parti olarak tasvir eden Fransız kurgusu bile kayboldu; geriye sadece, kendi yerine yine kendisini koymak için, sivil adaleti azar azar sindiren yönetim kaldı.

Toplumun epey kötü bir vaziyetini ifade ettim ama en fenasına daha gelmedim; yani, her gün değişebileceği ve de değiştiğine... Kolonicilerin anavatanlarındaki koruyucu kurumları bulamadıkları gibi, yarın hangi kurumları bulacaklarını da bilmiyorlar. Cezayir'deki Fransız toplumunun hiçbir kısmı *kanun* üzerinde durmuyor. Krallığın fermanı sadece belli hususlarda hüküm sürüyor; en önemlilerinden birkaçı, ofisin karanlığında bir memurun ani kararıyla her gün değişebilecek bakanlık hükümleriyle idare ediliyor. General-valinin sahip olduğu güçler ve genel kararname yapma, cezalandırma, vergilendirme, hizmet uydurma ve koloniden istediği kişiyi sürme gibi bütün bu güçler, bakanlık hükümleridir. Dolayısıyla, istikrarsızlık sadece yönetimde değil, mevzuatın ta kendisindedir. Toplumun temelleri sağlam hiçbir şeyin üzerinde durmamakta ve mütemadiyen tersyüz edilmektedir. Bu en eski toplumlarda bile fenadır; hatta örf âdet ve gelenekler kanunların yerini alsalar bile, böylesi bir vaziyete, doğal olarak istikrarsız bir yapıya sahip ve sertliğe ihtiyacı olan yepyeni bir toplumda bile tahammül edilemez.

Gerçek şu ki Avrupalıların toplum diyeceği bir yapı Afrika'da henüz var olmamıştır. İnsanlar orada ama sosyal yapı orada değil. Bana kalırsa, tüm içtenliğim ve ayrıntılı tetkiklerim sonrası eğer Afrika'da yaşamak zorunda kalsaydım, Cezayir yerine Tunus Krallığını seçerdim. Cezayir'e gelmeyi seçen az sayıdaki kolonicilere hiç şaşırmıyorum; gelip kalmalarına şaşırıyorum. Bu da sadece cahillik ve ıstırapla açıklanabilir.

Gerekli Reformlar: Yasamada Yapılabilecek Değişiklikler

Daha önce de söylediğim gibi, bu ülkeyi işgalde çok daha az bir güçle, maliyetle tutabilir ve daha az güç kaybederek bu işgali gerçekleştirebiliriz.

Ayrıca yine yukarıda benim için bu ülkenin kolonileştirilmesindeki temel yollarını da ifade etmiştim.

Bu detayları ve sizleri tatmin edecek bir biçimde şartları anlattım. Lakin, maalesef bizim yasalarımız bu şartları sağlayabilmek için bize yeterli gücü vermiyor. Bu garantiyi yasal olarak almamız lazım. Eğer bütün bu kazanımlar yasal olarak uygulanırsa, Avrupa'dan çok ciddi bir nüfusu Afrika'nın kıyılarına çekmemiz mümkün olacaktır.

Aşağıda bu dönüşümü sağlayacak yasal değişiklikleri anlattım.

Cezayir'de kurulan herhangi bir kurum için, başlıca gereksinimler iyi bir bilgi sahibi olunduğuna ve dayanıklılığına güvenilir olduğuna emin olmaktır; zira kanunda bilinmezlik ve istikrarsızlık, olabilecek en kötü sosyal talihsizliklerdendir.

Buna ulaşmanın tek bir yolu vardır; o da koloni toplumunun veya en azından, kraliyet hükmünün temelini oluşturmaktır.

Yasama organının kendisi, koloniyi yönetecek farklı güçlerin şekil ve sınırlarını genel hatlarıyla belirleyene kadar, Cezayir'de asla sağlam bir şey olamayacak. Kanunun kendisi Fransa'da istikrarsız; fakat tecrübe her zaman gösterir ki kanuna dayanan her şey daha sağlamdır. Peki, Konsey neden böylesine büyük ve önemli bir sorunsalı bir kenara koysun? Bunun için herhangi iyi bir neden göremiyorum. Afrika'daki Fransız toplumu olağandışı bir durumda tutulmalı, deniyor. Pekâlâ. Fakat bu olağandışı durumun ne olduğu ve kuralların nereye kadar geçerli olduğunun hâlâ belirlenmesi gerekiyor. Son olarak, organik hükümler (güçlerin yaradılış ve dağıtımı hakkında) üzerine inşa edilenlere neden kanunlar üzerinden gidemedik? Vali-generalin güçlerine tek, basit bir hükümle karar vermek delice bir şey değil mi?

Bu adım, koloni hükümetini sağlama almasıyla beraber, aynı zamanda yabancılara ve kolonicilerin kendisine, Fransa'nın Afrika kolonileriyle kararlı bir şekilde ilgileniyor olduğunu kanıtlar.

Bu koloni toplumu bünyesinde, birkaç küçük genel talimatı dışında hukuk araya giremez.

Bu temellendirilen birkaç nokta dışında, geri kalan çok önemlileri ya kraliyet hükmüne ya da bakanlık hükmüne kalacaktır.

Bugün vali-generalin, ya kendi güçlerini kullanarak ya da acil durum bahanesiyle güçlerini genişleterek, idari, mali ve hatta cezai olmak üzere gerçek kanunlar yaptığından zaten bahsettim. Bunlar açıkça büyük güçlere bırakılması gereken asil haklardır. Olağanüstü halin ilanına tamamen karşı değilim. Bu gereklidir; fakat, acil durumlarda yapılan hükümlerin hükümet tarafından onaylanması lazımdır, demek yerine –ki bu hiçbir şey anlamına gelmez– hükmün tedavülden kaldırıldığı bir zaman belirlenmeli ve eğer kaldırılmaz ise kanun yerine geçmemelidir.

Yönetimin verdiği detaylara dayanarak, ben bunların çoğunu Cezayir merkezinde var sayardım.

Yukarıda da belirttiğim gibi: Genel valinin yönetimsel güçlerini azaltmalı ve idari güçlerini artırmalı. Bu şekilde onun da gücü daha düzenli, daha az keyfi ve daha etkili olur. Vatandaşların güçleri de daha garanti altına alınmış olacak ve toplumda daha görünür güçlere sahip olacaklar.

Tüm bu soruların ardından asıl sorun, merkezi yönetimi kimin elinde tutacağı olacak. Bu durumda genel gidişat kabul edilemez bir durumda. Afrika'nın sivil yönetimini Savaş Bakanlığına devretmemek, bir yandan işlerin kötü gitmesine bir yandan da problem olması durumunda sorumlu gösterebilecek birinin olmaması demek.

Şu çok açıktır ki kolonyal sivil bir yönetimi yürütmesi hatta yürüttüğünün hayal edilmesi en uygun olmayan kişiler, Savaş Bakanlığı görevlileridir. Zaten halihazırda bu görevlilere yöre halkı tarafından bir soğukluk mevcut; bunun yanı sıra, görevlilere verilmiş diğer görevlerde yönetim alanındaki kararları etkileyebilir.

Ek olarak, kimse yanışlarından sorumlu değildir. Cezayir vakası ne kadar büyük bir durum olursa olsun, Savaş Bakanlığı evrakı arasında küçük bir yer kaplıyor ve koloninin başına getirilecek mareşal, harikulade bir savaş bakanı olacaktır; ancak, bölgenin durumu hakkında hiçbir fikri olmayacaktır. Bu durumun gerçekliği yanı sıra, komisyonların bildiği ya da itiraf ettiği gibi, bu durum herhangi bir gerçeklikteki sorumluluğunu kurtarır. Cezayir ve belki birtakım diğer sömürgeleri de içine alacak bir yönetim istenmekte. Kabul etmek gerekir ki savaş sırasında bu isteği gerçekleştirmek imkânsız; ancak en azından Savaş Bakanlığı altında oluşturulacak bir Afrika Sekreterliği dahi ilerisi için işe yarayacaktır. Cezayir yönetimi, istenen her zaman çağırılabi-

lecek bir siyaset adamı tarafından temsil edilmeli. Ama her şeyden önce M. Laurence ismindeki güvenilmez, adı çıkmış kişileri görevden almak elzemdir.

Bence Cezayir'in yönetimi Paris'te sorumluluk sahibi kişilerin elinde olmalı. Aynı zamanda Cezayir yönetiminin tek bir elden Cezayir sınırları içerisinde yapılmasını da destekliyorum.

Bu memur yönetici olacak mı? Başka bir ifadeyle, Cezayir'de ilişkilerimizin genel yönetimi bir sivil memura bırakılabilir mi?

Uzun bir süre karşıt fikirdeydim. Fakat derinlemesine düşünme, benim her geçen gün bir sivil yönetim yaratmanın yalnızca mümkün olmasına değil, aynı zamanda arzu edilir olduğuna inanmama neden oldu.

Kesin olarak ikna oldum ki eğer genel yönetim sırrı bir ordu mensubuna söylenirse, en büyük görevimiz olan sömürgeleştirme çalışması yapılmayacak ya da kötü bir şekilde yapılacaktır. Çünkü yönetici bilgiye veya böyle bir girişimde başarı getirecek kişisel isteğe sahip olmayacak ya da kendini adamak için zamanı olmayacaktır. Her ne yapılırsa yapılsın, savaş daima onun asıl endişesi olacak. Bir askeri lider altında bir yere sivil yönetim vermeye çalışmak bana imkânsız bir görev gibi görünüyor.

Bir askeri yönetici bir sivil yönetimde asla iyi çalışmayacak. Şimdi sivil bir yöneticinin genel anlamda yönetemeyeceği ve aynı zamanda askeri ilişkileri gözetemeyeceği (özellikle Abdülkadir'in yıkımından sonra) doğru mudur?

Eğer sivil yöneticinizi alışkanlıkları ve pozisyonu tüm resmi ve büyük siyasi karar alışları dışlayan bir çeşit ikinci düzey bir yetkili yaparsanız bunu kabul etmek zorunda kalırım. Fakat eğer Cezayir'in yönetimini büyük eyalet pozisyonlarından biri yaparsanız ve bu yönetime en önemli siyasi adamlarınızdan birini tevdi ederseniz, mesleğin detaylarını bilmese ve hatta birlikleri yöneten generallerin merkezine tahammül edemese dahi, böyle birinin ne zaman ve nasıl savaş yapılacağına karar verme yeterliliğinin olmayacağına inanılabilir mi? Fransa için hemen hemen Hindistan'ı zapt eden Dupleix general değildi.

Dünyanın o kısmında, muazzam bir imparatorluk elde eden arkası kesilmeyen şanslı savaşlar dizisi sayesinde, Britanya Hindistan'ı yöneticileri askeri kariyerde yabancılardı. Savaş açmak için biri general olmalıydı; fakat hangi şartlar altında savaşmanın uygun olduğunu bilmek, önemsiz ve hatta zarar verici olabilir. Bir

askeri yönetici savaş açmayı kendi için arzulayabilir; bir sivil yönetici ise yalnızca sömürge için savaş açar.

Bu durumda, ötesine gelince, kendimize şartlar tarafından yönetilmeye izin vermeliyiz. Eğer sivil yönetim için dahi bir general kendini sunduysa, onu Afrika'daki ilişkilerimizin başına yerleştirmek için kesinlikle acele etmeliyiz. Fakat böyle bir tesadüfe güvenmemeliyiz.

Öngörüyorum ki bu sivil yönetim oluşumu, yönetimde ve belki kamuoyunda bile büyük engellerle karşılaşacak.

Her halükarda, eğer bu ilişkilerin genel kontrolü bir askeri personelin eline bırakılırsa, en azından sivil yönetim tüm bölümlerin başı gibi resmi birinin elinde toplanmalı (onlara yaygın ve devamlı bir yönetim verebilecek). Bu ivedidir ve ertelenmemelidir.

Bir diğer görev daha az baskılayıcı olmamaktır. Bu, var olan kuruldan farklı olarak ve daha geniş yetkilere sahip bir kurulun oluşumudur.

Sivil yönetimin iki sorumluluğu vardır; özel durumlarda karar verme yetkisi ve hem resmi makamları hem de vatandaşları yöneten genel kuralları planlamak. Bu kurallar doğru benzeri kanunlarda yer almaktalar ve yasama yetkisiyle idari yetkinin karşılaştıkları ve sersemledikleri taraf budur. Cezayir'e ilişkin bu kuralların en önemlisinin sömürge yöneticisinden değil merkezi yönetimden, bazen hükümdarlıktan, diğerlerinin Meclis'ten geldiğini söylemiştim. Fakat en büyük miktarı, su götürmez bir biçimde sömürge otoritesinin çalışmalarıdır.

Dünyanın bütün ülkelerinde, meclisin yürütme gücü, bu kuralların amaca uygunluğunu yargılama ve onları planlama ya da oluşumunu denetlemeden sorumlu yerleştirilmiş birimlerdir. Bu Fransa'da devlet konseyinin öncelikli işlevlerinden biridir. Sivil yönetimin askeri bir yönetime tevdi edildiği bir ülkede, benzeri bir şey özellikle önemlidir. Dolayısıyla, genel valinin yanı sıra, bazı konularda tavsiyesini alması gerektiği bir kurul görevlendirdik. Fakat bu kurul tümüyle bölüm başkanlarından oluşmaktadır. Sonuç ise hiçbir garanti temin etmemesidir. Bu yetkililerden hiçbiri (her biri kendi ilişkilerine dalmış), ne zamana ne de genel tedbirleri doğruca yargılamak için gerekli olan ruhsal duruma sahiptir.

Gerçek bir medeni kanunu yürürlüğe koyma hakkını tevdi ettiğimiz askeri bir gücün dışında yer almamız, bu hususta bunu içerecek ve fiilen yol gösterebilecek bir meclis, bir başka ifadeyle,

etkin ve bağımsız kişilere sahip olmayan bir meclis ivedidir. Hiç şüphesiz, yönetici bu kurula muhtaç hale gelmemeli; fakat bu kurulun tavsiyesini alması gerektiği konularda eğer kendini onunla anlaşmazlık halinde bulursa, onu umursamadığı için basitçe izin verilmemeli ama konu merkezi güce sunulmalıdır.

Cezayir'de bu yok ve bunun Fransa'da olduğundan bin kat daha gerekli olduğunu gösterdim; çünkü idari hukukun kapsamı orada doğal olarak çok daha geniş ve bu uydurma hukuk çok daha fazla suiistimal edilebilir.

Vatandaşa tanınacak garantiler... Bence güç en uygun bu şekilde temellendirilebilir. Vatandaşlara tanınacak değişik türdeki teminatlara gelecek olursak, ben şu şekilde düşünüyorum:

Bana kalırsa insanlar, Fransa'da yapılması gereken bir şeyin Afrika'da çok daha farklı bir şekilde yapılmasını son derece abartmaktalar. Cezayir'e gönderilen memurlar, sıklıkla olağandışı silahlandırılmaları gerektiğini söylüyorlar; zira bu onların işine geliyor ve bizim rahatsız kanuniyetimizden uzakta, rahat rahat nefes almaktan epey hoşlanıyorlar. Fransız halkı, kendine dokunmadığı müddetçe, içten içe doğal bir şiddet ve süratli muhakeme zevkine sahip. Dolayısıyla Afrika'da, Fransa'da olduğundan daha farklı davranmak genel kural haline geldi, aynı davranmak ise istisna oldu. Öncesinde dediğim gibi, ne zaman yönetimin güçlerinden biri özne haline gelirse, Cezayir örf âdet hukukunun eline düşer (ve kanunlarımızın vatandaşlara verdiği garantilerle ilgili her şey dışında öyle de kalacak).

İnanıyorum ki bunlar yanlış düşünceler ve akılsız yollardır.

Şimdiye kadar yeterince söyledim ve tekrar edebilirim ki çabucak bir koloni yaratıp devamlılığını getirmenin yolu, oraya gelenlerin kendilerini olabildiğince az sürgün gibi hissetmelerini ve mümkünse, anavatanlarının mükemmel bir kopyasıyla karşılaşmalarını sağlamaktır. Kolonicilerin hepsi şimdiye kadar böyle yaptı. Yunanlıların Akdeniz'deki binlerce kolonisi, türedikleri şehirlerin birer kopyası gibiydi. Romalılar o dönemde bilinen bütün bölgelere birer belediye kurdu ve hepsi birer Roma minyatüründen başka bir şey değildi. Modern sömürgeciler içinde, İngilizler de aynısını yaptı.

Cezayir'de bu örnekleri taklit etmemiz hususunda bize ne engel oluyor?

İyi niyetli insanları, Cezayir'de işlerin Fransa'da olduğundan daha farklı olmasına -eğer yanılmıyorsam- bu iki sebep teşvik ediyor:

(I) Kolonideki nüfus, homojen bir toplummuşçasına aynı şekilde yönetemeyeceğimiz Araplardan ve Avrupalılardan, Müslüman ve Hıristiyanlardan oluşuyor.

(II) Koloninin kendini bulduğu bu tehlikeli koşullarda, etrafında daima savaşmak zorunda olduğu silahlı düşmanlarla beraber hükümetin, evde olduğu gibi değil, olağandışı ve olağanüstü güçlerle yönetilmesi gerekiyor.

İlk karşı çıkış sadece Afrika'ya daha önce hiç gitmemiş insanlardan gelebilir. Oraya gidenler ne yazık ki İslam toplumuyla Hıristiyan toplumunun tek bir konuda bile uzlaşamadığını, birbirine bitişik fakat tamamen ayrı iki beden olduğunu bilirler. Her geçen gün bu vaziyetin daha da keskinleştiğini ve bunun için hiçbir şeyin yapılamayacağını bilirler. Arap faktörü daha da izole olmakta ve azar azar da çözünmektedir. İslam nüfusu daima küçülüyor gibi görünüyor, Hıristiyan nüfusu ise daima artıyor. Bu iki nüfusun birleşimi sadece buraya hiç gelmemiş insanların hayal edebildiği bir kimeradır/canavardır. Bu yüzden, Afrika'da iki farklı yasama sistemi var olabilir ve hatta olmalıdır; zira burada iki apayrı toplum bulunmaktadır. Avrupalılara gelince, hiçbir şey tamamen onları orada yalnızlarmışçasına bırakmamıza engel olmuyor; zira yaptığımız kanunlar onlar dışında herkese işliyor.

Olağandışı ve gayet keyfi güçlerle donatılmadığı takdirde koloniyi tehdit edecek iç güçler hakkındaki çıkışa gelecek olursak, bunu gayet çocukça buluyorum. Afrika'daki her koloniciye dört asker düşüyor. Askerler Arapların yatağanı ile deniz arasında, sanki her an onları destekleyen gücü korur ve ona yardım etmek ister bir vaziyette duruyorlar. Böyle bir nüfusun düzenini sağlamak için şiddetli, düzensiz ve keyfi bir sivil hükümetin 80.000 savaşçıya ihtiyacı olduğuna kimse beni ikna edemez. Tekrarlıyorum, bu çocuksudur.

Dolayısıyla, Afrika'daki içtimai teşkilatlanmanın olağandışı olması gerektiği söylenmemelidir; birkaç benzerlik dışında, aksine, Afrika'daki meseleler -birkaç istisna hariç- Fransa'dakiler gibi idare edilmelidir. Zira kabul ediyorum, bazıları gereklidir. Çıkış noktasındaki bu ufak farklılık, yakın zaman içinde gerçekler arasında muazzam bir farklılığa dönüşecektir.

Hangi istisnaların gerekli olduğuna inanıyorum? Daha önce de tekrarladığım gibi, büyük siyasi kurumlarımızın Afrika'ya sokulabileceğine inanmıyorum: seçim sistemi, basın özgürlüğü, jüri. Bu kurumlar doğmakta olan bir toplum için gerekli değildir.

Örneğin, öğretme özgürlüğünden bahsedeyim. Afrika'da olağanüstü şeyler yapmaktan başka bir şeyden bahsetmezken, Fransa Üniversitesi'nin ayrıcalıklarını oraya taşımak delilik değil midir? Bu benzeştirme ve özümleme iştahımızı en üst sınırlara taşımakla, aynı anda da endazesiz yenilik iştahına teslim olmuyor muyuz? Eğer gezegende eğitimin özgür bırakılması gereken tek bir yer varsa, orası kesinlikle Cezayir'dir; orada bu tür ihtiyaçlar Fransa'da bizim hissettiklerimizden çok daha çeşitli ve hareketlidir.

Her şekilde şöyle diyebiliriz ki Cezayir'de siyasi özgürlükler askıya alınmalıdır. Fakat neredeyse geri kalanın tamamı için, söyleyebilirim ki Afrika'da, bizde nasılsa öyle yapmanın sadece avantajları vardır ve hiçbir zarureti yoktur.

Ama daha acil olan, daha önemli ve ertelenemez olan, belediye gücünün yeniden yapılandırılmasıdır. Tüm koloniler komünler olarak başlar; eskiden olduğu gibi günümüzde de doğumlarını ve gelişimlerini toplumsal ruha borçludurlar. Son yıllarda gördük ki hükümet Afrika'da Cezayir'in belediye yapılanmasını yok ederek bu ruhu öldürmüş ve Paris'te müşterek kaynakları merkezileştirerek de özünü yok etmiştir. Bu hemen değiştirilmesi gereken berbat bir durumdur. Ben belediye konseyinin, valinin değil, halk tarafından seçilmesinde bir sakınca görmüyorum. Ama itiraf etmeliyim ki henüz halk, bir seçimi dezavantajdan başka bir şeye dönüştürecek birlik içinde değildir. Bu yüzden seçilmiş belediye ekipleri olmasın. Ama en azından görevlendirilmişler olsunlar; korkman yersiz olan, senden olan, sana dayalı olan bu insanlar, belediyenin kaynaklarını kullanma sorumluluğuna sahip olsunlar. Yeni gelenlere hızlıca bu topraklarda bir amaç vererek onları buraya bağlamalısın. Bu amaçlar olmadan kimse toplum kurmaz ve böyle bir amaç burada eksiktir. Cezayir'de, Fransa'dakinden daha az belediye kurumu olması gerektiğini düşünmek hatalıdır. Aksine, daha fazla olmalıdır. Aktif bir belediyenin gücü başka bir yerde olduğundan daha çok burada gereklidir ve güvenlidir: Daha gereklidir çünkü daha sosyal hayat burada yoktur ve yaratılmalıdır; daha güvenlidir çünkü belediyenin özgürlüklerini politika aracına dönüştürme ihtimali yoktur. Cezayir'in içinde bulunduğu bu koşullar

–kolonici sayısının azlığı, tenhalıkları, ordunun gücü, askeri ruhun ve hükümeti kaçınılmaz baskınlığı– oraya karşı konulamaz bir güç verecektir.

İnsanlar hep iki düşünceyi karıştıracaktır: her bölgenin askeri hükümeti ve sivil yönetimi. Cezayirli kolonici bazı askeri âdetlere uymalıdır, duvarlar ardında yaşamalıdır, kendini korumalıdır, mülkünü korumalıdır; hatta bazı durumlarda, aşikârdır ki orduya katılmalıdır. Her köyde bunları gözeten bir askeri delege olsa da olur. Ama bu demek değil ki şehrin içişleri de bu insanın elinde olmalı. Bu iki güç birbirinden uzak tutulmalıdır.

Son olarak da... Cezayir kolonileri, Fransa'nın içinde yaşadığı pek çok müthiş özgürlüğün pek çoğuna asla kavuşamayacak olsa bile, bana kalırsa, en azından onları mahrum bırakmanın hiçbir akla yatkın açıklaması olmayan, koyu monarşilerde yaşayan insanların bile içinde bulunduğu, her Avrupalı için olmazsa olmaz kabul edilen iki özgürlük vardır. Bu özgürlükler mülk edinme hakkı ve insan olmaktan kaynaklı haklarıdır.

Koloniciler uzun süredir, hükümet karşısında onların organı olabilecek bir kurum istediler. Bir emir, tüm sivil ve askerleri Afrika'da toprak sahibi olmaktan men etti. Sonuç olarak, koloninin tüm memurları yabancılar oldu. Bu insanlar yerlilerin isteklerini ve fikirlerini tanımazlar ve gelip geçicidirler. Koloniciler de akla yatkın bir biçimde diyorlar ki: Bu biçim bir yönetim, onların istek ve ihtiyaçlarını ancak eksik bilebilir. Onlar için, kolonicilerden oluşan ve seçimle değil valinin atamasıyla güce gelen bir tür koloni konseyi kurmamızı diliyorlar; böylece, Fransa'daki konseyler gibi dileklerini bildirebilecekler. Görünüşe göre, Mareşal Valée geri çağrıldığında böyle bir işle uğraşıyordu. Bu plan tekrar ele alınmalı. Bu konseyin varlığı, abartılan pek çok korkunun rahatlatılmasına ve hükümet ile nüfus arasındaki gerilimi düşürmeye yarayacaktır.

İnsanların özgürlükleri güvence altında değil; çünkü vali tek kelimeyle bir adamı amaçlarından ve ailesinden hiçbir dava olmadan alıkoyabiliyor, sürebiliyor.

Özgürlük yok; çünkü yargı kuvveti o kadar yerleşmiş ve o kadar suçlu bir doğası var ki otoritelerin dileğiyle tutuklanamayacak, gözaltına alınamayacak ve yargılanamayacak kimse yok.

Mülkiyet de sürekli hırsızlık, zorla konan vergiler, el koyma gibi prosedürlerin bolluğu ve sivil adaletin yokluğu yüzünden tehlike altında.

Tüm bu kötülükler iyi biliniyor ve çaresi doğal olarak akılda oluşuyor.

Validen istediğini istediği zaman koloniden atma gücü geri alınmalı, en azından sınırlandırılmalıdır. Bunu yapmanın iki yolu var:

Uzaklaştırma sebebini savunması zorunlu tutulmalı ve bu *Moniteur de France*'da yayımlanmalıdır.

Eğer belli bir sürede bu karar bakanlıklar tarafından onaylanmadıysa yok sayılmalıdır.

Yasaya dayalı kamulaştırmanın daha az hızlı ve daha az ilkel hali Cezayir'de uygulandı. Yönetim, emlakin gerçek değerine oldukça yakın bir rakam kullanılmasına zorlandı. Şimdi yavaş yavaş, İstimlak Hakkı Bildirgesi sonrası işler yoluna girmiştir.

Kamudan askeri hizmet alımı hususundaki kurallara çok az uyuldu. Açıkçası bu konuda çalışan istidat sahibi memurlardan oldukça saçma iddialar işittim. Kolonicinin birinci önceliği, toprağını korumaktır. Ondan ötürü, askere yardım reddedilemez bir gerekliliktir, sözünü sıkça işittim. Pek çok koloni gördüm ki çok iyi para kazanıp savaşmak zaruretine haiz olmadıkları halde oldukça fazla eşyalarına askeriye tarafından el konulmuştu. Eğer ordu bu şekilde onların kaynaklarını sömürmeye devam ederse, yakında pek çoğu topraklarını terk edecek. Bazıları da bunu, uzaktan mal almanın bir nakit kaybı olmasıyla yorumluyorlar. Oysa Fransa için esas maliyet kaybı şüphesiz maddi üretim yapamayan ve nüfusu üremeyen bir kolonidir. Bu argümanlar, ilkellerin şimdi için geleceği feda ettiği argümanlara benziyor.

İlk başta yapılması gereken, insanlara mülk edinme ve temel özgürlük olan yaşam hakkını vermektir; tıpkı tüm medeni ülkelerde olduğu gibi. Arkasından da gerçek bir hukuk sistemini inşa etmek gerekir.

Bu sorunu gerçekten yakından inceledim. İnanın hukuk sistemimizi Afrika'ya taşımamızı gerektirecek tek bir mantıklı sebep düşünmüş değilim; ayrıca Afrika'ya sivil bazı işleyişlerimizi de taşımamız gerektiğini düşünüyorum. Oralarda acilen, tıpkı Fransa'daki gibi mahkemeler inşa etmemiz gerekiyor. Bir adet asiller için, bir adet de birinci derece suçlar için mahkeme kurmalıyız. Hemen ardından da karşımızda bir Yüksek Mahkeme ihtiyacı çıkacak. Onu da kurmalıyız ve başsavcısını doğrudan buradan atamalıyız. Böylelikle denetimi sağlar ve koruyucu formaliteleri de

yerine getirmiş oluruz. Tabii henüz bu tarz zaruretlerin özgürlüğe çok faydası olacağını söyleyen kimse yo; ama öte yandan, tutuklama ve gözaltı da denetlenmesi zaruri hususlardır. Yeterince liberal yapma imkânımız yok, diye onları ilkel yapmayalım değil mi!

Tekrar ediyorum: Bütün bunlar herhangi marazi bir vakıa vuku bulmadan mevcut kılınabilir.

Ayrıca, sivil mahkemeler Avrupalılar arasında olacaktır. Yani en azından bu ana amaç olacaktır. Bunun yanında pekâlâ Avrupalılar ve yerel insanlar gibi istisnai dosyalar da bu incelemeye tabi tutulacak ve buna göre en az dezavantaj ile meselenin rahatlaması sağlanacaktır.

Çoğu cezai dava Avrupalılara karşı açılıyor. Eğer yerli insanlardan biri kalemiye ameliyemizi uzun bulursa, bu takdirde onlardan savaş konseyi oluşturabiliriz. Bu şekilde Araplara da katkı sağlarız. Zira bizimle yaşayanları sayıca oldukça az ve tehlikesizler. Bunun bir diğer faydası da gelecek Avrupalı kolonicilere adaletin tesis edildiğini hissettirmek olacaktır. Yavaş yavaş sivil hayatın inşası oradaki yönetim hususunu da normalleştirecek ve daha adil bir yönetim mümkün olacaktır. Daha önce söylediğim gibi, şimdiki pek bu türden değil. Aslında birazcık ilgiyle hiçbir şeyin çok da normal olmadığını anlayabilirsiniz.

Özetle, Fransa için Cezayir'in hızlı bir şekilde sömürge idareleriyle dolması hayal değil. Tüm engeller, ülkeden değil doğrudan bizden kaynaklı. Metodumuzu değiştirdiğimizde kaderimizi de değiştirebiliriz. Ama eğer böyle devam edersek, inanıyorum ki biz Saint Denis'i* bile kolonileştiremeyeceğiz. Tabii hâlâ daha üstünde bir yerleşim yoksa...

* Paris'e oldukça yakın bir vadinin adı. Yazar burada ciddi bir ironi yapmış. (ç.n.)

Cezayir'e Seyahat Notları II
1 Kasım-30 Aralık 1846

Çeviren: Hasan Turunçkapı

Çevrilmiş olan metin, Tocqueville'in 1846 yılında yaptığı ikinci Cezayir ziyaretinde aldığı notlardan oluşmaktadır. Tocqueville, 28 Ekim'de Toulon'dan yola çıkmış ve sonrasında 1 Kasım gibi Cezayir vilayetine inmiştir. Bu inişten sonra 19 Kasım'da eşi Marie Mottley'i Cezayir'de bırakarak Mareşal Bugeaud'yla beraber yola çıkmıştır. Bu notlar sonrasında, Hamburg Üniversitesi kütüphanesinde bulunan Joachim Köhn tarafından yayımlanmış olan *Alexis de Tocqueville als Abgeordneter* adlı eserden André Jardin ve ekibince derlenmiş ve 2001 yılında, *Tocqueville Œuvres* adlı eserin birinci cildinde yayımlanmıştır. İşbu çeviri, bu eserdeki bölümden yapılmıştır.

Miliana'nın direktörü M. Lartigue. Miliana'ya varış.*

Buradan sonraki iki saat içinde Şelif Vadisi'ne indik. Burası tıpkı eskisi gibi. Sağımızda vahşilerin dağları ki burada bulunan [...]** ve Beni Menacer kabilesinin arkasında, yani Smaoulların ülkesinin uzağında [...] sağımızda Beni Zoug Zoug kabilesi eski Marzem

* Elyazması metinde, ilk notun tarihi atılmamış. General Bugeaud'nun defterindeki notlara göre, Tocqueville'in 13 Kasım 1846'da Miliana'ya varmış olması gerekmektedir. (ç.n.)

** Elyazmasında deşifre edilememiş metinler, çeviride [...] şeklinde gösterilmiştir. (ç.n.)

Süvarilerinin sağlayıcılarından olan bugün ise iktidarını kaybetmişlerdir. Ağalar ve Kaidleri ile yürürken, Mareşal'in (Bugeaud) elini öpmeye geldik. Beni Zoug Zoug kabilesinin çiftçilerinin sorunlarını konuşmak için gittik. Ekim için buğday eksikmiş. Bir de ekim için borç talep ediyorlar (bu, geleneklerinde var). Mareşal gerekli emirleri verdi. Arkasından Şelif Vadisi'nden Kantara'ya geçiş. Burada 1816'da yapılmış çok güzel bir taş köprü var.

Buradan, vadideki ordugâha varış.

[...] harabelerinin altında. Bay Fenelon ile sohbet. Bou Alem'in öyküsü.

O, Arba'ya yürüyüşte nasıl yaralandığını ve bir fanatiği nasıl tutukladığını anlattı. Adam yargılandı ve –karara rağmen– birkaç saat içinde idam edildi. Bou Alem yardım etti. Akşam, Bay Fenelon'u buldum. Ağlıyordu ve şunu söyledi: Sonsuza kadar dindaşlarını kaybettiğini, eğer onlara gerekli ilgiliyi göstermezsek, bir ayda bir suikasta uğrayabileceğini, söyledi. Aslında bir girişim de oldu. Abdülkadir'in bu hususta emrini içeren mektup elimize geçti. Sonrasında suikast girişimi durduruldu. Adam yargılandı ve infaz edildi. Bou Alem, Baş Ağa olarak atandı. Kabilelerdeki asiller tarafından kendine karşı bir komplo kuruldu. Biz onları dışlıyoruz. (Onlar zamanında Abdülkadir'in saflarında savaşmıştı.) Şimdi, Milianа'da kiralamak üzere bir ev yaptırmak üzere.

Buralarda özel mülkiyet hususunda herhangi bir problem yoktur. Yüzyıllarda şan üretim ile inşa edilmiş. Her yerde birçok kapılı küçük işletmeler var. Silolarda kilitli duruyorlar. Bu işletmeler, azimet etmeleri gerekirken tahıl ambarlarında kapalı kalmışlardır. Kabilelerin yer değiştirmesi, Türklerin zamanında bile oldukça istisnai bir şeydir. Berberiler ülkeye yeniden uyum sağlamayı deniyorlar. Türkler onlarla uzun süre savaştıktan sonra onları buradan Vahran bölgesine sürdüler. Orada Beylik ilinin topraklarına yerleştirildiler. Bu toprakları naiplere bıraktılar. Türkler burada büyük ailelerden bazılarını (Haouch'lar) kurdular. Bunları bazı kabilelerin yönetimine verip diğerlerini onlara tabi kıldılar. Yaklaşık elli yıl önceye değin, bu insanların bu topraklara dönüşü yasaktı. Türklerin hükümranlığı bu yapıyı korudu. Fakat bunların yönetimini komşu kabilelere vermek durumunda kaldılar. Berberiler geri döndüler ve unvanlarını geri aldılar. Ayrıca tüm aileleri parıldayan bir düzenle eski sınırlarına yerleştirdiler.

Arap soyluları. Onları acilen yeniden davamıza bağlamamız çok önemli. Eğer bunu başaramazsak, ellerimizden kayıp gidecekler. Bizim elimizde olan ülkenin tamamı, Berkeni Ailesi etkisiz hale getirilmese yok olacaktı. Eğer aile üyelerinden biri soylular arasında temsilci olsaydı savaş yeniden başlamazdı. Bay Fenelon -kötü bir nazarla- Arapların umutsuzluk içinde olduğunu söylemiş. Onun kolonileştirme üzerine fikri şöyle: Biz onları yeniden yenme rüyası görmemeliyiz. O iki ırkın bir arada olabileceğine inanıyor. O Mitidja'da olduğu gibi bir yağ görevi istemiyor. Ancak Araplar bir bilinmezliğe doğru bundan vazgeçtiler. Yine de büyük yolların yapılması için Avrupalılara geçit verdiler. Ayrıca Avrupalılara bu yolların yanında yerleşim imkânı sunmuşlardır. Araplar ise bunların arasında bulunmaktadır. Artık göçebe hayat neredeyse kalmamış durumda. Artık pek çok aile beş yahut altı yıldan önce yer değiştirmiyor. Onların geçimlerinin temeli buğday ve büyükbaş hayvanlar için ürettikleri malzemelerdir. Eğer istiridye çıkıyorsa, onların hayvanlar için meraya da ihtiyacı yoktur. Onları göçebe hayata geçirmenin oldukça kolay olduğu söylenebilir. Ancak kesinlikle Avrupalılara dağlarda yerleşime izin vermemeliyiz. Özellikle Araplar vadilerde yaşarken.

M. Durrieu ile konuşma... Bu küçük çöl üstünde (Tedjini'de karşılaştığım tek Hıristiyan), kendini palmiye ekimine ve ufak sanayiye vermiş. Yerleşik nüfus hareket etmez ve küçük evlerde yaşarlar; hareketli nüfus ise hiçbir şey ekmez.

Arbas Yolu. (Altı gün boyunca onlarla ilerledi). Çöl üstünde olan ufak bir bağlılık hali. Bunu kanıtlıyor... Tell Atlasları illerinde halk el etek çektiğinde Murabıtlar vasıtasıyla kendisini idare eder hale gelmektedir.

2 Aralık 1846

Bay Fruiter'le Beni Mizüri'ye gidiş...
Şeraga (Chéraga) yakınlarında...

Küçük bir mülkün sahibi, bunun yanında [...] hektarı Bay Tir için işleten bir çiftçi. Üçüncü olarak 1835'ten beri buraların kurucusu sayılabilecek kişi. Savaş boyunca buralardan ayrılmadı. Cezayir vilayetinin biraz uzağında bulunan Mahonnais'lerin topraklarını hektar başı 300 Frank'a kiralayıp, süreç içerisinde onlara da sahip oldu. Şeraga (Chéraga) ilini kurarken, onun ürün-

lerinden ve diğer birikimlerinden oldukça faydalandık. Aynı zamanda, her yıl ekim için gelen işçilerin gıda masrafları için kişi başı 30 Frank ödüyor. Bunun yanında, bu ile gelen her gazeteciye de 2,5 Franklık bir ücret ödüyor. Bunun yanında kendisi Kabiliyeliler ile de ilgileniyor. Çok fazla sayıda Kabiliyeliye araç gereç için günlük yaklaşık 1 Frank ödeme yapıyor. Bunlar zeki işçiler ama bir o kadar tehlikeliler. Her sene sürülen toprak miktarı artıyor. Bu topraklarda yaklaşık 1 hektarlık ekim, herhangi bir vatandaşa 300-350 Frank arası bir meblağa patlıyor. Bay Tir, ona bu iş için tam 500 Frank veriyor. Genelde tahıl ekiyor. Yalnızca toprağı sürebiliyorlar. Bir de beslenmek amacıyla diğer kültürlerin ekimine hazırlık yapıyorlar. Tahıl ekimini kârlı kılmak için bir kental kadar tohumu 22 Frank yerine 16-17 Frank gibi rakamlara satıyorlar. Yine de öteki mahsuller, yulaflar ve istiridye, bütün bunlardan çok daha kârlı geliyor. Ayrıca bol miktarda davarı da var. Cezayir vilayetinde bol verimli toprakları da var. Bir hektolitre kadar buğday tohumunu 22'ye mal ediyordu. Ancak aynı miktarda arpa ise 24'e mal oluyordu. Yulaf ise 36 Frank. Bunlar tatmin edici iyi iş yapıyor.

Şeraga'nın (Chéraga) Mercurin'i

Tüm bu şehrin kuruluş işleri ile ilgilen [...] ailesi bu çevreye Hyères'ten geldi. Belki yüz tane daha üyesi getirilebilir. İstemiyor. Artık sadece bu aileyi değil, herhangi bir aileyi de getiremiyoruz. Yalnızca yoksul aileleri bir araya toplayıp buraya getirebiliyoruz. Buraya gelen buharlı gemidekilerin tamamı, bu gelişin hemen ardından Cezayir vilayetine giden bir araç aramaya başlıyor. Onların da sanırım herhangi bir durağı yok. Ardından bir miktar toprak, ahşaptan bir baraka ile hayatlarına başlıyorlar. Bir ufak duraklama anı. Bunlara sahip olamayan kimse burada kalmıyor. Hükümet yalnızca kale kuruyor. Hepsi bu. Okul yok, kilise yok! Bir ev inşaatı içinse yalnızca 800 Frank veriyorlar. Bu paraya, değil bir yer inşa edebilmek, gerekenleri almak bile imkânsız gibi bir şey. Bu yüzden burası genelde fazlaca gergindir. Gerçi şimdilerde bu durum biraz daha azalmış görünüyor. Toprağı işleme askerler ile deneniyor. Kötü ve maliyetli; aşağı yukarı bir hektar 1000 ya da 1200 civarı bir maliyete neden oluyor. [...] Her ay bu maliyet İçişleri Müdürlüğüne ödeniyor. Ayrıca çok küçük bir miktar işlenebiliyor. Kolonicilere yaklaşık her metrekareden 5 kuruş/sent gibi bir rakam kalıyor bu da hektar başı yaklaşık 500 Frank demek. Bura-

dan bakınca, tavuk gelecek yere kaz heba ediliyor, gibi duruyor. Ekim yapan var ama nüfusun geneli ekim yapan komşu için çalışıyor. Bu bölge, altı mülk sahibince parsellenmiş durumda. Bu kişiler, yalnız erkekleri değil kadın ve çocukları da maaşla çalıştırıyorlar. Bunlar şehri kurtaranlar. Sekiz saat çalışan öbür sekiz saatini de başka birine satmak için başvuruyor. Geçimini ancak böyle sağlayabiliyorlar. Bay Mercurin de bundan çok mutlu. Ayrıca geleceğe de güveniyor.

Deli İbrahim

Deli İbrahim. M. Mazere Belediye Başkanı. Yaklaşık 10 yıl kadar önce, buradan yaklaşık 10.000 Frank'a 180 hektar arazi aldı. Her yıl bir bölümünü sürdü ekti. Tahıl ekiyor ama esas gelir başka mahsullerden geliyor. Özellikle enginar ve davarlar gelirinin ana kaynakları. Toprakları hayranlık uyandıracak kadar mümbit. Oldukça çok [...] veriyor. Ayrıca o [...] değer veriyor. Gelecekten tatmin olmuş gibi ve emin... Pek çok ağaç ekmiş. Zeytinlerinin çoğunu da aşılamıştır. Zeytinleri [...] için satmış. Ayrıca üzüm bağları da ekmiş ve şarap da üretiyor. Bunu durmaksızın tekrar ediyor: Sermayeyi dışarıda bırakan kimse büyük bir mülk sahibi olamaz. Aşağı yukarı 40-50'ye mal olan zeytin işçiliğini 30'a mal ediyor. Hatta Kabiliyeliler nerdeyse yok pahasına, 20 ya da 25 Frank'ın altına iş yapıyorlar. Bunun için çok daha fazla kolay bir yol buldu. O, Şeraga'nın (Chéraga) gönüllü insanlarını da kullanıyor. Bunlar iyi işçilerdir ve burada işlerin yürütülmesi birinci derecen onların sorumluluğundadır.

Deli İbrahim'in köyü buradakilerin içinde ilk kurulanlardandır. Bugün bir düşüş eğiliminde olduğu görünüyor. Burada kalanlar sefiller... Buradaki Almanlar az çalışmayı ve aza kanaat etmeyi severler. Buradakilerin gelirleri, nakliyattan ve bir de gelenden geçenden aldıkları yol gelirlerinden ibarettir. Bunlardan da mahrum olduktan sonra, buralarda pek de çalışma imkânı kalmadı. Sonrasında pek bir şeye ikna edilemediler. Artık çok az işçisi var ve bunların çoğu da eski asker.

Ouled Fayet

Cezayir'e 3 fersah. 1843te kuruldu. Ev materyalleri için 600 yahut 800 lira kadar devlet ihsanı var. Daha çok Alsaslılardan oluşan bir

nüfus. Güzel bir taşıma... Uyumlu yerleşimcileri dahi kızdırabilecek bir düzen.

Çok miktarda saman... Bu saman, şehir yönetimince satılıyordu. Bazı ufak kooperatifler küçük parçalar için özel satışlar yapıyorlar. Bu sene 100 kilosu 9 Frank kadar tutmuş. Güzel fiyat.

Enginarın kentali 12 Frank. Eğer işler bu sene iyi giderse, gayet iyi bir fiyat. Eğer tersi olursa, durum oldukça kötü demektir.

Geçen sene 15 Temmuz'a kadar 7,5 Frank. Bugünlerde 8,25 Frank. 8,5-9 arası yeterli olacaktır.

Nüfus yaklaşık 260 kişi.

Cezayir vilayeti ve Saint Ferdinand ile arası iyi. Fakat Şeraga'ya (Chéraga) giden yol yok ve bu önemli bir ihtiyaç.

Tarlaların sürümü düzgün yapılmaz ise insanlar da gerekli çalışmayı yapamıyorlar.

3 Aralık

Saint Ferdinand

Bu köyün tamamı, İçişleri tarafından yapıldı. Evler, 4 hektarlık tarım arazisi; 12 hektar kadar da devletin bürokrasisi için ayrılmış kısım. Saray, bu arazilerinin yaklaşık 100 dönümünü 1500 Frank'a kadar kiralıyor.* Yaklaşık on aydır ülkenin içindedir. M. Dusboq, Fransa'dan 4 işçi getirdi. Ama bunların hasta olduğunu gözden kaçırdı. Aylık yaklaşık 25-30 Frank gibi bir para veriyor. Ancak bu adamlar bununla pek mutlu olmuşa benzemiyorlar.

Bay Capone, M. Marengo'nun halef belediye başkanı.

Verilen bilgiler: Saint Ferdinand'da 36 özel bölge var. Bugün 10 tanesi feshedildi. Her birinde 3 işçi vardı. Yerleşimcilerden iki tanesi mülk sahibi olmuştur. Hatta bunlardan biri daha önce bu özel bölge olarak ayrılıp bu statüsünü kaybeden bölgelerden birini satın almıştır. Bunlar hariç, kalanlar oldukça yoksuldur. Bunlar kuru ot yetiştirir ve davar beslerler. Gitmeyi arzularlar ama bu yoksullar kafalarına göre seyahat edemez. (Bay Capone'un kendi emrinde askerler vardır.) Bazen her şeylerini kaybederler, bazen kötü yönlendirilirler ve bazen de sorun sermayede olan noksanlıktır. Bu yüzden kötü ekim ya da bu ekimi en çoğa çıkartma arzusuna sahiptirler. Öte yandan bu da bir mecburiyettir. İşte bu yüzden, aynı

* Bu köy, ilk kez ekim yapan köylüler ve Albay Morengo tarafından yönetilen askerlerce kurulmuştur. (ç.n.)

köyde mülk sahibi olmayanlara ayrılmayan özel bölgeler, bu insanları işçi olmaya mecbur bırakmaktadır. Bu ülkede iş kurmak ve yürütmek için pek çok imkân ve zaman vardır.

Ouled Fayet'ten Baudrier. Köylü. 5 oğlu var. Zeki. Sanayici. Bunun dışında 30 hektarı var. Yakında tahıl ekimine son vereceğiz. Şu an hayvancılıktan daha kârlı tek şey yulaf ekimi. Artık iyi işçilere son derece kolay sahip olmaya başladık. Bunlar diğerlerinden oldukça iyi çalışıyor.

Adını unuttuğum bir diğer köylü de bu işleri yapmakta. Kızının çeyizine 3000 F[rank] hazırlamış. Sanırım buraya sermaye ile geliyor. Geri kalan konuşmalarımız biraz boş konuşma. Onlar burada sözkonusu olan konuşmaların başlıklarını atan adamlar.

Coléa'ya varış. Büyüleyici bir dağ geçidi. Embarek ailesi ile karşılaşma. Yakın zamanda yeni başkanlarını seçmişler. Bu ailenin namına dair hikâyeler. 16. yüzyıldan beri oldukça güçlüler. Memurların bahçeleri... Coleà'ya bakış... Bazı Arap evleri harabeye dönmüş; lakin pek çok Avrupalı evinin inşası bitmiş görünüyor. Parke taşı olmayan kimi dar, kimi geniş yollar. 400-500 arası Avrupalı nüfus, 1100-1200 arası da yerli nüfus var.

Bay Devoisin ile sohbet. La Calle'den gelme bir sivil komiser. İki tip mülk sahibi var: Bunlardan biri sömürge idaresi tarafından verilmiş yahut oradan satılmış arazileri alan kişiler, diğeri ise İçişleri tarafından satılan arazileri alanlar. İkincilerin unvanları kalıcı değil, geçici olabiliyor. Bu yüzden, birçoğu unvan edinmek için zaruri koşulları yerine getirmişler ve -şimdilik sadece- gerekli formaliteleri beklemektedirler. Koloni müfettişleri, koloni içi yönetime yerleşimciler ile arasını ısıtacak yeterli hizmeti vermediklerinden, yerleşimciler ne ödünç alabiliyor ne de satın alabiliyor. O yüzden, bir şey alınacaksa doğrudan o bölgedeki içişlerinden geçici süreler ile devrediliyor. Bu geçici unvanlar aynı zamanda -küçük de olsa- bir otorite katkısı yapıyorlar. Bu otorite de bir hakkın doğuşuna işaret ediyor. Esas sorun, bu devretmeyi doğru kişiye yapabiliyor olmak görünüyor. Bu noktada pek çok yerleşimcinin şartları sağlamasına rağmen, kalıcı unvanları alamamaları nedeniyle süreçlerden rahatsız olduğunu biliyoruz. Bu da gıda dağıtımı ile ilgili sorunlar yaratıyor. Gıda akışı sürekli değişiyor. Bunun yanında evler yapılıyor ama saçma sebeplerden yıkılıyor. Caddelerin inşası, özellikle sözkonusu drenaj sistemleri olduğunda oldukça pahalıya mal olmaktadır. Bölgenin yalıtımı... Bugün

içinde henüz tamamlanmış değil. Miliana ve Şerşel'e doğru bir yol olmalı buralarda. Yaklaşık 30.000 Frank'a buradan Fuka'ya bir yol çizebiliriz. Burada üretim çok ufak bir biçimde mevcut. Buradaki banliyölerde en ufak bir tarım ürünü yoktur. Ekilen az bir ürün de Araplar tarafından ekilir ve bu ürünlerin yarısı masraflara ya da kiralara gider. Yaklaşık 100 Frank kadar harcama yaparlar ve bu ekim onlara 150 Frank kadar bir karşılık getirir. 50 Frank kadarı bu operasyondan kazanılan kârdır. Bu durum biraz da kolonicilerden kaynaklanmaktadır. Bu koloniciler, düzgün endüstri ve tarım bilgisi olmadan hareket ettikleri için böyle sıkıntılar yaşanıyor. Ayrıca şehirli de değiller. Bununla birlikte, Cezayir vilayeti ve Miliana'daki kriz bu bölgeye sıçramadı. Küçük ölçekli de olsa çalışmalar ilerliyor.

Bu bölgeye bağlı üç köy var. Fuka, Doudoada Zéralda. İlk adını andığım en iyisi. Diğerleri biraz daha az sağlıklı. Sonuncusu ise bu iki bataklığın arasında bir yerde duruyor denebilir. Son iki zikrettiğim köy, sefalet içerisinde kıvranıyor. Zéralda'da beş kişi (ya da aile) var.

Saçmalık ve barbarlık, bu Arap köylerinde saygı görmüyor ya da sanırım bu kıyıda yok. Bu mümbit bölge askeri değil ama sivil aptal memurlarca talan edilmiş.

Güçlerin anarşisi. İktidarsızlık. Burada sivil komiserin bir faydası yok. Öte taraftan, güçlerin ayrılması sonrasında yetki İçişleri'nde...

Saint Ferdinand Hakkında Yeni Bilgiler

Buradaki sömürgecilerin pullukları bu sene boşta duruyor. Eğer acilen tohum sağlamazsak, zaman geçecek. Gezdiğimiz süreçte tohum arayan çok sayıda pulluk gördük.

Burada hancılık yapan bir yerleşimci gördük. Bu adam bize -tıpkı bizim defalarca söylediğimiz gibi- endüstri becerisi olmadan ve sermayesiz bu topraklarda yaşamanın imkânsıza yakın olduğunu söyledi.

Bu adamın sözlerine bakacak olursak, buraya yaklaşık 3000 Frank ile geldiğini söyleyen birisi varmış. Bugünlerde ise sadece yiyor ve borçlanıyormuş. Arada denk gelirse, işi olan duvar ustalığını sürdürüyormuş. Ayrıca -hancı istediği zaman- hanın ufak tefek inşaat işlerini yapıyormuş.

Mülk sahiplerinin meraklı gözleriyle ve onlara karşı yaptığımız her şeyle yeni bir hayat kuruyor ve geliştiriyoruz. Sosyal kader...

Sürekli, Cezayir işletmelerinin bu topraklarda her yerde olduğu hayaller kurulmalı. Buralarda zaman oldukça boşa geçmiş...

Eğer Sahel'deki köylerden bahsediyorsak, bahsettiğimiz şey en mahir fırçaların çizebileceği resimlerden daha güzel bir tablodur. (Buradaki topraklara hâkim olmak, diğer yerlere göre çok daha zor; burada istisnai bir zorluk mevcut. İşgal yerine satın almayı düşünsek de bütçeye zarar.) Bu berbat durumda biz herhangi bir şey yapamayız.

Ouled Fayet Üzerine Yeni Detaylar

Kolon köylüsü Mösyö Baudier'in dediğine göre: Saman balyası her sene idare tarafından kentali 8 Frank olacak şekilde satın alındığında, güzel emtia geldiğinde ve bin bir tahripkâr sıkıntıya maruz kalmak yerine onları satabilmek kesin olduğu takdirde, güzel bir iş olurdu. Normal şartlarda, metrik düzende yüz kental kadar samanın Cezayir vilayetine taşınması 2 Frank'a mal ediliyor. Buradaki en iyi geçim kaynağı küçükbaş hayvancılıktır. Geçen sene, Bay Baudier 60 hayvanını hastalıktan kaybetmiş olmasına rağmen, bu ticaretle 1.800 F[rank] kazanmış.

Biz burada, Ouled Fayet'te, Bayan Copin ve Rosey'de kaldık.

Deli İbrahim'den Bay Mazere, 180 hektar araziden 20.000 kadar bir kira geliri olduğunu söyledi bana. Kendi gelirini de 13.000 Frank'a sabitlemiş. Bu kolonici eskiden Bourbonlardanmış.

Şunu görmemiz gerek: Cezayir vilayetinden uzaklaştıkça hayat çok daha zorlaşıyor. Ulaşım gittikçe maliyetli bir hal alıyor. Nüfus azalıyor, komşular gittikçe eksiliyor. İşçi sayısı da azalıyor. İşte bütün bunlar, askeri şekilde kolonileşmeye karşı kanıtlar.

Joinville

1843'te kurulmuş. 480 hektar. 50 aile. Tüm kıyılardan gelen Fransızlardan oluşuyor. Bunların çoğu kendi kaynakları ile gelmiştir. Onlar bekliyorlar. Bay Simoneau, en çok bekleyen adamlardan biri. Nerden baksanız, buraya gelmek için 43 aydır bu Kasım'ı beklemiş. Tabii çeşitli avantajları var. Çift çubuk için 800 F[rank] veriliyor. Tabii bu pek yeterli değil. Tohumu da yine buradaki yönetim karşılıyor. Ancak tohumların kalitesi az. Bir de yedi hektar

kadar arazi için 500 Frank kadar ekim yardımı yapıyorlar. İlçede 200 baş da davar mevcut. Neredeyse tüm topraklar ekilmiş durumda. Hasat için, nerden baksanız kazancın dörtte biri kadarını gözden çıkartmak zorundasınız. Hektarın biçilmesi yaklaşık 35 ya da 40 Frank'a mal oluyor. Fransa'da bir baş davar 90 Frank ve bu yüzden ticarette Araplar ile rekabet mümkün değil. Çalışanın günlüğü 3 F[rank], aylığı da yaklaşık 30-40 Frank arasında tutuyor. Bu kurulukta hayvanın yetişmesi, semirmesi de oldukça zor. On dört kadar ailenin, birbirilerinden farklı unvanları var. Bunların pek çoğu ekim yapmıyor ama dönecek paraları da yok. Buradan başka bir yere geçiş, ortalama bir aile için 1.500 ila 2.000 Frank arasında değişen paralar ile mümkün. Ancak bazı aileler kendilerini geliştiriyorlar. Topluluğun genelinde böyle bir şey görünmüyor. Biz bu topluluktan beş imtiyaz arazisi edindik. Bu çok maraza bir haldir. Burada acilen bir toplumsallaşma olmalı. Bu bir zarurettir. Genelde arpa ekiliyor. Buğday hâlâ buradaki insanların karnını doyurabileceğimiz kadar iyi ürün vermiyor. Bu çevrede nasıl bir toprağa sahip olduğumuzu bilmeden onu idare etmek, hemen hemen imkânsız gibi bir şey.

Yaklaşık iki yıl önce, bölgede 386 kişi yaşıyormuş. Bugün 300 falan olduğuna inanılıyor. Bölgede fena bir sağlık sorunu yok. Yine de ovada yaşayanlar sık hastalanıyor. Ama esas çözmemiz gereken kısım, suyun tuzlu olması. Onu çözmemiz lazım.

Ayrıca, okul yok.

Köyde 30'dan fazla çocuk doğdu. Bunlardan 3'ü yaşıyor.

M. Simoneau

Burası küçük bir köydür. Ama en az 100 aile yaşıyordur. Tabii yine de okul-kilise gibi kurumların açılması için şansları yoktur. 100'den fazla aileden yalnızca 4 tanesi adamakıllı ekim yapmaktadır. Yakın zamanda bir o kadarı daha buradan ayrıldı. Tıpkı Araplar gibi, buranın da çaresi davar ve kuru ot. Tüm köy, yukarıda zikrettiğim sayıca oldukça az aile için çalışıyor, diyebilirim. Burada da toplumsal birliğin olmamasından doğan sıkıntılar mevcut. Buradaki yerleşim oldukça kötü. Nerdeyse tamamı kıyıda. Yeterli su yok. Bütün bunlara rağmen köyde hayat bir şekilde sürebiliyor. İşlerini oldukça iyi yürütüyorlar. Buradaki yöneticiler, samanlar için sayım memuru atamışlar. Zira burada para kazanmak ya arpa

üretimi ile ya da hayvancılıkla mümkün. Şehre yakın olmasının oldukça faydasını görüyorlar. Gittikçe de büyüyor. Buradaki toprak verimli ama acilen işgücüne ihtiyaç vardır. 800 Franklık çift çubuk yardımı buralarda çok iş görüyor. Özellikle yoksullar için. Şimdilerde ise onu vermiyor; onun yerine, çeşitli atlar hazırlıyoruz ki bu onlarda nefret uyandırıyor. Uzun süredir buralar için bir şey yapmıyoruz. Bay Bugeaud, buralara dört senedir uğramadığını söyledi. Ne burayı ne de herhangi bir insanı ziyaret etmiş.

Burada hâlâ, farklı ekimler deneme gibi bir durum yok. Hâlâ tek tip ve kısıtlı miktarda ekim var.

5 Aralık 1846

Dalmatie

Ekim 1944'te kuruldu. 54 aile var. Bir millik bir nehrin etrafına dizilmiş 54 aile. Bunlar her biri, 4 ya da 25 hektar arasına sıkışmış 6 çiftlik ve iki de on hektarlık çiftliğin içine tıkıştırılmıştır.

Genelde her eve 10 hektar kadar imtiyaz arazisi verilir. 800 Frank çift çubuk parası=500. 6 çift de binek hayvanı konur. Tabii bir de en önemlisi tohum verilir. Köy altı haftada inşa edilir. Bunların çoğunun kendi bütçesi de vardır. Yangın duvarları ve çeşmeler yönetim tarafından yapılır. Birkaç da asker kiralanır. Ortalaması aylık 200 Franktan da bir hektar ekime hazırlanır. Halihazırda toprakların 3/5'i hazırdır.

6 Aralık 1846

Bay Didier, Blida'nın kralı. Yıllardır Afrika'da. Uzunca bir süre harikalığını fark ettiğim Philippeville'de Bay Adam (Arap bürosunun şefi) ile kaldı. Sonrasında, Bay Adam gönüllülerden ufak bir polis teşkilatı oluşturulmasına ön ayak oldu.

Fransızlar ve yerliler arasındaki işlere artık Fransız hukuku hâkim. Artık Fransız hukukunun ya da İslam hukukunun uygulanması talebe göre gerçekleştiriliyor. Bu Müslüman hukukunun bir başvuru kitabı nasıl olmaz! Afrika'da uzun yıllar yaşayan savcılarınız olmasının (ki bunlar Fransa'dan gelmişlerdir) faydaları... Ancak halen eşyanın doğasına dahil olamadılar. Bizim hukukumuzun doğası, Araplara karşı oldukça tahammülsüz. Bu da iki ırkın aynı hükümetçe yönetimini oldukça zorlaştırıyor. Araplar halen bu hususdaki eksikliklerini göremiyorlar. Çünkü

onların hukukunda da birtakım benzer durumlar var. Onlar için, bir avukata ya da hukuki kurumlara para ödemek dayanılır bir şey değil mesela. Bu hususta çok fazla sorun çıkıyor. İşte tam bu noktada, bizim hukukumuz desteklenebilir değil; çünkü, Araplar hukuka dair her şeyde tek kişinin bildiği kadılık sisteminde yargılanıyordu. Bu, Avrupalılığın bu topraklar için ölümcül yanlarından. Bizim hukukçularımız belli bir miktarda kâr etmeye uğraşıyorlar. Yüzde on kadar ücretlerine ekleme yapıyorlar. Mesela bazen, birkaç ay içinde ceza ödemeye mahkûm edildiğinde, biz [...]'ın çıkarını ödüyoruz. Bir de tabii kâtipliğe [...] ödenen dava harcı var. Tıpkı Fransa'da olduğu gibi, kamu emekçiliği burada da bir endüstriye dönüşmüş durumda. Savunma makamının bulunma zarureti, dava harcı ve kayıtlar... Blida'nın yargı bölgesinde 11.000 kişi var. Yaklaşık 300.000 Frank ve hakların pek çoğu yargı kurumuna gitti. Bir değişiklik gerekiyor; zira bizim hukukumuz bu topraklarda yalnızca şeklen var. Aslı olması gerekirken, bizim hukukumuz oldukça kötü ve uzun bir süreçle tanıtılma eğiliminde. Suçlamalar sanırım yakında ulaştırılacaktır. Çok kötü!

Buleyde kapıları bizim Afrika'daki algılanışımızdır. Askeri zekâ köprü, liman ve otoyol yapıyor. Sivil binalar da ancak yollarla mümkün oluyor.

Suma

Burada tüm Afrika'da rapor edilen, elimizden gelen tüm kötülüğün altında insanları yaşattığımız bir durum var..

Tüm bu topraklar tek bir kabilece yönetilmekte. Yargı kararı ile bir köy kurmak için satın alma yapmak istedik. 14.000 Frank teklif ettik (sanıyorum ki hâlâ ödemedik).

Sonrasında, bu topraklara –ekim yapmak üzere– bazı sömürgecileri yerleştirdik. Burada gerekli olan fikir şu: Büyük mal sahiplerini buraya çekmek gerekiyor. Bunun için köyü merkeze aldık ve iki tane yüz hektarlık araziyi de iki mülk sahibine verdik. Bunu, yasaları azıcık esneterek yaptık. Bunlardan birisini, ünlü bir terzi olan Bay Schwartz'a verdik. O da işleri çekip çevirmesi için Aumele Dükü'nün cerrahı olan M. Baudens'e verdi. Bu mülk sahiplerini buraya getirdikten sonra, zaten ekilmiş olan topraklara Avrupalıları yerleştireceğiz.

Bu mülk sahipleri ekim yapmayacak. Sadece bu toprakları Araplardan kiralayarak kuracak ve Avrupalı çiftçilerin yerleşeceği yerlerin hazırlanmasına katkı sağlayacak.

Yalnız burada sıkıntı şu: Henüz tüm yeni gelenlere yetecek ve yeni bir yerleşim kuracak kadar toprak kiralanamadı. Geriye tek çaremiz kalıyor: Tanrı'nın emriyle Arapları en ucuz yoldan mülklerinden sürmek. Neden küçük bir birliğin inşasının dahi oldukça zor olduğunu bu durum anlatıyor değil mi?

7 Aralık 1846

Boufarik. Bay Lamotte sivil komiser. 1800 hektar arazi 10 ya da 12 hektarlık parçalara bölünmüş. 1900 nüfus. Buradaki gelişme, kimsenin bir şey yapmayışına rağmen sürüyor. Arazi kötü paylaştırılmış, kaynaklar eşit dağılmamış. Berideki çiftçi de üzgün, ötedeki de. Çünkü zenginlik eşit değil. Bu sorunun kaynaklarından biri de bir kişinin pek çok bölümü almasına izin verilmesi, adam kayırma...

Bay Raousset'e göre, hektarların değeri aylık 100 Frank'a kadar çıktı. Bay Forelli de bu hususta hemfikir. Bu da satışlardan elde edilen ortalama bir değerin ifadesi.

Bu ölçüleri sağlayan tabloları gördüm.

Şimdiki savaş bakanı, buraya gönderilecek ailelerin yaşlılar ve küçük çocuklara sahip olmaması konusundaki ilkesini terk etmiyor. Buradaki durumda bunun olmasını da koşullar engelliyor. Bunlara bu dayatılıyor; bu aileler hiçbir şeye sahip olmadıkları zamanlarda buraya getiriliyor. Ben buna inanmaya eğilimliyim. Sanırım bu da soruşturulacak bir konu.

Basklardan bazı öncüler geçen sene buraya gelmişler. Sonrasında bu muhteşem nüfus buradan kaçtı; çünkü bir yer edinemediler.

Borelli

500 hektarlık ayrılmış alan. Yirmi aile için kurulmuş ortam. Burada 4 yıldır çiftçiler. Bunca yıllık çiftçilik sonrasında bir evleri olmasa da ekime devam ediyorlar. Buradaki çiftçiler, yakında buraların sahipleri olacaklar ya da yeni ekim alanları oluşturacaklar. Pulluklar, tohum ve diğer alet edevat ortak mülk ve sahiplerince karşılanıyor. Bir devlet katkısı yok. Bunun karşılığında ürünler eşit paylaşılıyor.

Bu sistem ve kolonilerin genel sistemi arasında fark, köylerin hükümet tarafından yapılmasıdır.

Bu sistemin durumu şöyle:

1) Yerleşimciler için beslenme ve barınma ortak karşılanıyor. Yaklaşık 3000 Franklık kapitaller ile çok rahat bir biçimde buralar işletilebiliyor.

2) Bunun dezavantajları bir ev sağlayamıyor çoğu zaman.

Bu imtiyaz, Kasım [18]44'te verilmiş.

Geçen sene 300 hektar kadar arazi ekilememiş. Bunun yanında, ekilebilenlerin 200 kadarı tahıldır. 60 hektar kadarı istiridye yetiştirmeleri için ayrılmış ve kapatılmış [...] hektar kadarında erik ekilidir. 450 [...] metrekaresi ekili yollardır. [...] metre kadarı su hattıdır. 4.000-5.000 kadar da orman ağacı dikilidir.

Yedi ev tamamen, diğer kapalı yapılar ise kaba inşaatıyla sona ermiştir. Her ev 2.000 Frank getirmektedir.

Şimdiye kadar 150.000 Frank harcanmıştır. Tüm eserlerin tamamlanmasıyla, harcanan miktar 200.000 kadar olacaktır.

İlk sene Fransızlar hâkimdi fakat bir şey yapamadılar. Toprağın sürümü ve ekimi Araplar tarafından yapıldı. Avrupalı çiftçiler, önceden sürülmüş topraklara dokunmadılar.

İkinci sene sürüm ve ekim, yerleşikler tarafından ortak yapıldı. Ayrıca 7 Avrupalı aile yerleştirildi. 10-15 hektar kadar alan onlara verildi. Bu 7 aile, 772 kişilik bir nüfusa sahipti.

Arap kıyılarında Bay Trouve, kendine kiraladığı topraklar ile yeni bir Arap vakfı kurdu. İlk yıl hiçbir şey söylemeden köyü bıraktı. Aslında amacı, ödeyeceği bedeli incelemekti.

İkinci yıl, kendi için ekimini bölgeden beş şef ile birlikte yaptı. Onlar da ortalama çiftçilerdi. İşletmesinde çalışan işçilere, sabanla üretiminin 3/5'ini değil 4/5'ini verdi. Bu sene ise kendi toprakları içinden bir yer ayırıp onları oraya yerleştirdi. Artık onların işçileri ile ilgili bir güvence vermiyor; onları kendileriyle baş başa bıraktı. Aslında bu şekilde uzun yıllar süreci ilerletebilirdi; belki de 150 hektarlık araziyi ekim için Araplara bırakıp kalan tüm bölgeleri Avrupa'dan gelen çiftçilere bırakabilirdi. Bu arada, çiftliğinde tütün ekimini oldukça kârlı hale getirdi. Kurduğu yapı 60 aileden oluşuyor. Bu yapıyı bir şeyh yönetiyor. Tabii bu şeyhin seçimi nedeniyle Arap Bürosu ile sürekli karşı karşıya geliyor. Vadideki Kaid'in dokunulmazlığı dolayısıyla, Soukali köylüleri devlete ödeme yapmıyorlar. Kendilerini tüm ötekilere karşı koruyorlar.

Oued Alleg Köyü

Devlete ait 600 hektar. M. De Rousset çeşitli gönüllüler ile burayı işletiyor. Burada bir de büyük mülk sahipleri var. 6.000 hektarı buradaki maliklere ait olan bu arazinin 600 hektarı da devlete ait.

Ouled Chebal

Ali Bouchicha eski bir Kaid.

30 Arap aileden oluşan bu grup satış istemiyor. Başkanları eski bir Kaid. Ve bunlar da onun altında. En büyük arzusu da büyük Fransız şeytanını taklit etmektir. Burası tabiri caizse bir tülle örtülü bir okul.

Houch Bo Yusuf

Bay Chopin mülk sahibi, Bay Melon ise arazinin kâhyası. Buraya eski mülklerini satıp savıp 6.000 Frank ile çıkmış. İlk başta Deli İbrahim'in köyüne yerleşmiş. Sonrasında, 8 seneliğine bu 500 hektar boyutundaki araziyi kiralamış. Yaklaşık yıllık 4000 F[rank] kira veriyor. 100 hektarı zaruri olarak ekiyor. Onunla birlikte, Avrupa'dan dokuz işçi gelmiş. 2 Arap işçi de günlüğü 1,5 Frank'a yemeksiz çalışıyorlar. Sağlıkla kalın! Arpa, buğday, keten. Devlet yerel olarak konuşlanmış.

14 Aralık 1846

Bône

Bay Camme, burada Köprü ve Yol Müdürlüğünde genel mühendis. Yaklaşık altı aydır burada. Hiçbir şey yapmamış. Buranın mücavir alanı çok küçüktür. Aslında bir bakımdan da burası çok avantajlı; çünkü hem Philippeville'in hem de Konstantin'in toprağı. Ama buradaki askeri bölge işlerin yürümesini oldukça zorlaştırıyor. Burada süreci yürütecek iyi bir lider lazım. Burada bir belediye kurulmamış. Burası için yapılabilecek onlarca iş varken, bir sürü sebepten yapılamıyor. Sanırım burada kazara bir şey yapmak isteyip Cezayir vilayeti ile iletişime geçtiğimizde yanıt almak neredeyse imkânsız. Yönetim bu noktada felç durumdadır. Gönderdiğimiz pek çok mektuba cevap gelmedi. Zaman zaman acil kodlu bazı yazılarımıza da üstünkörü döndüler. Daha da iyisi, buradaki nehrin üstüne bir köprü inşası için 18.000 F[rank] gön-

derdiler ama henüz ne planı ne de [...] gönderdiler. [...]'un maliyeti de [...] F[rank]. Aslını isterseniz, bu 18.000 ile ne yapacağımızı da pek bilmiyoruz.*

Bu toprakları sivillerin kullanımına açmanın tek yolu var. O da bu yerleşimi vadi ile bağlayan yol. Yolun uzunluğu –bana kalırsa– 8 kilometre var ya da yok. Genois Kalesi nedeniyle yol yapımını gerçekleştiremiyoruz. Çünkü Philippeville'e L'edough'dan geçecek yolun başlangıç noktası bile düşünülmemiş. Sanırım bu husus çalışılmalı.

Bône'da bir de liman mevcut. Ama oralarda bataklık bir illet yaydığından orası terkedildi. Onun biraz ilerisine Hippone'a doğru giden uzunca bir yol vardır. Bu yolu dönüştürebiliriz ama alan fazla geniş olmadığı için bu iş oldukça pahalıya mal olacaktır. Orada, Fezzara Gölü'nün batısına doğru biraz uzakta geniş bir bataklık arazi var. Fakat etkisini Bône hissetmiyor. Öte tarafta, Bône'un kalanında Seybousse Nehri'nin böldüğü bir vadi vardır. Bay Camme, bu bataklığın temizlendiğini görebileceğimize inanmıyor. Oysa bunu beklemek yerine, nehirde yapılabilecek küçük işler ve gayet ufak maliyetlerle nehri ıslah edip bir su kültürü olarak ekime açabiliriz. Bay Camme, buradaki kale inşaatını 200.000 Frank'ın altına mal etmiş biridir. Ayrıca hedefi, yine aynı sebeple gölü tamamen tahliye etmektir. Gölün taraçalarından anladığım kadarı ile bu süreç kolay ve hızlı olacaktır.

Limana gelecek olursak eğer, gönderilen planlar takip edilseymiş bu bir işkence olacakmış. Zira, nehrin taşıdığı alüvyonlar bu inşaatı engelliyor. 300.000'e inşa edeceğimiz ufak bir dalgakıranın bize bu limandan daha ucuza mal olacağını ve daha kârlı olacağını düşünüyor. Kafasında tasarladığı büyüklük 30 dükkânı alacak kadar.

Aldığım dönütlere göre organizasyonu kurarken, valiliğimiz gibi bir sistemi inşa etmeliyiz. Buradaki tüm servisler onun tekelinde toplanmalı. Bay Capifaatti benim bu tezimi doğruluyor. Tüm inşaat işleri, buradaki dominyonca karşılanıyor

Bône'da ticari krizin olduğunu düşünmüyor. Aynı sebepler burada da yok. Biz henüz buraya yeter sayıda ev dahi inşa edememişiz. Buranın genel durumuna bakacak olursak, buradaki dönüşüm yavaş ilerliyor. Ordu da icraat bakımından burada yok gibi. Buranın çevresi Mavrlarca çevrilmiş durumda. Bazı Mavr mülk sahipleri, ellerindeki mülkleri Avrupalılara bahçecilik dışında bir

* Tocqueville, sanırım burada kendisine söylenenleri doğrudan not almış. (ç.n.)

şey yapmamaları şartıyla satmış durumda. Yalnız üç Avrupalı dışında ciddi iş yapan bir girişimci yok. Sivil mahkeme başkanı Bay [...] şu an durmuş olsa da işi kurmak için makul bir sermaye harcamış. Albay Perilhès'in üvey kardeşi Bay Mougeol, buradan 4 fersah uzağa yerleşmiş ve bana göre 200.000 Frank kadar harcamış. Sonrasında basit bir köylü olan M. Gentet ile bu işletmeyi kurmuşlar. Sanırım bu ekip en ciddi ve en merak uyandırıcı olanı olsa gerek. Şu sıralar diğer iki grup haricindeki diğer gruplar iş yapamaz hale gelmişler. Ciddi bir sermaye eksikleri var. Bay C'ye göre burada sermaye yoksa bir şey kuramıyorsunuz. Özel bir ekim olmasına gerek yok; ekim çiftçinin işini oturtmasını bir şekilde sağlıyor. Mesele ekimi yapabilmek. Bu arada Araplarla buğday üzerine yarış yapılamaz. Fransa'ya geçen sene 2 milyonluk ihracat yapılmış buğdayın hektolitresi 10 Frank. Hayvancılık hususu da rekabet götürmeyen bir diğer husus. Ayrıca burada devlet kolonicilere ayrıcalıklı arazi tahsis etmemiş. Devlet burada acilen 20.000 hektarlık bir alanı ayırmalı. Bay C. buradaki her noktayı isimlendirip kapasitelerine dair gerekli çalışmayı yapmış bile.

Ona göre, son yasa tasarısı buradaki mülk sahiplerine dair fazlaca bir güvene sahip.

Bay Bône, sanırım, buradaki Afrika Bürosu'nun şefi. Onunla buradaki sivil otoriteler arasında Arapların yönetimi hususunda bir sıkıntı çıkmıyor. Burada Avrupalı çiftçi yok gibi. Tüm bu araziler, aralarında herhangi bir rekabet olmayan kabilelerce yönetiliyor. Burada bir de Kabiliyeliler var. Arapça konuşuyorlar, ayrıca kendi bölgeleri yok. Tabii dini asilleri de burada değil. Buralardaki tek Murabıt bizim dostumuz ve yakınlarda mütevazı bir evde oturuyor. Bunlar aslında hep savaştığımız adamlar. Bu konuyu [...]'den beri önemsemiyoruz. Bu biraz da bizim hukuk düzenimizle alakalı ve ötekiler bunun değerini geliştirecek zamana da sahipti. Bununla birlikte onlar hâlâ bizim düşmanımızdır. Aslında Avrupalı yerleşimlerin kurulması bu nüfus üzerinde gayet olumlu etkiye sahip oldu. Tabii eğer buraya bayrağımızı çekmesek bu böyle. Öte yandan, bu adamlar bu tür yerleşimleri ayrı bir kazanç kapısı olarak görüyordu. Bay B., eğer biz onların toprakları ile ilgili olarak ve onları sıkmadan -izinleri ile- bir faaliyet geliştirirsek, onların bu hususta desteğini alabiliriz, diyor. Bunun yanında Bay B., aslında bu şefleri bu kadar az yardımla buraya çekmenin de zor olduğunu söyledi. Ayrıca burada, Arap nüfusunda herhangi bir değişim

olabileceğine de inanmıyor. Çünkü bu süreç onların yaşam tarzına aykırıdır. Bizim modelimiz, onların tarımdan anladıklarından da oldukça farklıdır. Onlar genelde üç ay kadar ya da az daha fazla çalışıp, kalan zamanlarında hayvanları ile birlikte bu topraklarda yaşayarak hayatlarını sürdürürler. Üretimi bu andan itibaren yalnızca toprağa bırakırlar. Araplar ve özellikle Kabiliyeliler, bize satmak için tarım yaparlar. Mesela yönetime bol miktarda tütün sattıkları vakidir. Ayrıca patates ekimi de yaparlar. Ayrıca zeytinciliğe de başladılar ve bu hususta Avrupalılardan daha hevesliler.

Bône vilayetinin çevresi Mavrlar ile sarılıdır. Bazı noktalarında ise Avrupalılar vardır. Mallarını satmayan Mavrlar, yavaştan Konstantin'e doğru göçe başladı. Bunlar oralarda bireysel topraklar kiralasa da bu kabile imece halde ekim yapabilen nadir yerli kesimlerinden biri. Avrupalılar bu yüzden kolay olarak ekim yaptılar. Ellerindeki Avrupa işi aletler ve teknikler ile oldukça iyi ürünler aldılar. Buradaki bir mülk sahibinin söylediği kadarıyla [...] miktarda bir boşluğu (bence 1500 hektar) 4.000'den kiralıyormuşsun. Söylediğine göre, zamanında iyi bir fiyata alınmış bu arazi.

Mavrlardan halen mallarını satmamış olanlar hiç acele etmiyorlar. Onlardan eskisi kadar uygun bir fiyat alabilmek artık oldukça zor olacaktır.

Bay Capifatti ile Yeni Konuşma

Bu bölgede yapılan tahsisler oldukça faydalı olmuşa benziyor. Hatta yerleşim dışındaki en küçüğü 100 hektarlık iki tahsis çoktan işletilmeye başlandı.

Bay C.'ye göre, biz yeni tahsis alanlarını açık artırmayla satışa sunabilecek haldeyiz. Yine de böyle bir satış için gazetelere ve çeşitli alanlara ciddi reklamlar yapmamız lazım; ancak, hedef kitlemiz kesinlikle Afrikalılar değil, Avrupalılar olmalı. Ayrıca, gerekli sermaye bu bölgede hayati olduğundan, onu birazcık büyük göstermeliyiz. Böylelikle, kişilerin buradaki icrai şartlara hazırlıklı olmalarını sağlayabiliriz.

Şu anki yönetim sistemimizle bir arpa boyu yol kat etmemiz mümkün gözükmüyor. Acilen bir merkeziyet inşa etmeli, direktörlükleri kapatmalı ve büroları yeniden bu sisteme göre yerleştirmeliyiz. Aksi halde, sadece beş ya da altı yıl kadar dayanmamız mümkün gözüküyor.

Bay [...] Askeri Kâhya

Buğdayın yüz kentali askeriye tarafından 13 ya da 14 Frank'a alınmakta. Biz özetle [...] miktar buğdayı atlarımızı ve besi hayvanlarımızı beslemek ve [...] için alıyoruz. Paris'teki büro, bu fiyatı sabit hale getirmek gibi bir girişimin içinde; ancak yine de alımlar için onay, oldukça uzun sürede geliyor. Fransa'da bu ürünün fiyatı 22 Frank. Devlet, teklifi geç getirdiği ve adil bir fiyat vermediği için ciddi bir fırsatı kaçırıyor. Devlet [...] ödüyor.

Bay [...] Bône'daki vilayetin altında çalışıyor. Kendisi bana buradaki yönetimin işlerliğini kaybetmesi ile ilgili ciddi ve merak uyandırıcı bilgiler verdi. Konuştuklarım içinde, geride kalanların hepsi farklı kelamlar ettiler. Aslında Cezayir vilayetine indiğimden beri aynı havayı soluyorum. Burada yöneticiler hariç herkeste bir isteksizlik ve cesaret kırılması mevcut. O bana şunu söyledi: "Sorunu bilmiyorum. Ancak asgari düzeyde adı müdür olan herkesin kendi kararını verebilmesi etkili oluyor. Çünkü bunların merkezde iyi tanıdıkları var. Bir diğeri ise mesafe ve çeşitli iletişim sorunları nedeniyle Cezayir ile iletişimin çok zor kurulmasıdır. Zaten gönderi gitse dahi oradan buraya bir cevabın gelmesi de tamamen şans eseri." Yaklaşık yirmi kez tam olarak bunları söyledi durdu. Bir basın işi için yazı yazmışlar, yaklaşık bir sene kadar hiç ses çıkmamış. Bu arada sürekli yeniden yazmışlar. En sonunda, bu kez Fransa'ya durumla ilgili bilgi vermişler ve süreçle ilgili bilgi istemişler. Cevaben, mektupların iletilmediği söylenmiş. Bu sadece bir örnek; ne sorulara, ne projelere ne de taleplere herhangi bir cevap veriliyormuş. Genelde bir şeyi onlarca kez talep etmeleri gerekiyormuş. Yakın zamanda yeni büyük bir proje gönderilmiş. [...] ay sonra, aylar sonra projeyi tekrar sunmuşlar. Ellerinde bu projenin bir çizimi var ama şimdiye kadar kimse onları istememiş. Onlar da gecelerini bunu yapmakla geçirdikleri için bu duruma oldukça kızmışlar.

Buradaki yetkili müdür, iş yapma hususunda tam anlamıyla yetersiz. Aynı zamanda içişlerinin talimatlarıyla da hareket etmiyor. Köprü ve Yollar Müdürlüğü, Cezayir vilayetinde olduğu gibi iki parçaya bölünmemiş. İkisi de bu müdüre bağlı. Oysa Cezayir'de birisi ilin müdürlüğüne birisi de bölgeye bağlıydı. Gerçekte bu müdür iletişimsizlikten şikâyetçi ama zaten iletişim istemiyor. Diğer memurlar da kanuni olarak ellerinde tüm yetkileri tutmaktalar ve sınırsız bir bağımsızlığı haizler. Mesela bir

istatistiğe ihtiyacımız var. Bizim doğrudan bununla ilgili kuruluşa gitmemiz gerekiyor. Ondan sonra gelsin girdiler, çıktılar, sonuçlar... Sonrasında bilgileri önce kendi yönetimine veriyor. Aslında buna mecburiyeti yok. Sonrasında Cezayir vilayetine ve Dounes iline mektup yazıyor ve onlardan talebinizi yanıtlamak için izin istiyor.

Çok fazla şey dinledim ancak bunları not etmeye mecalim ve zamanım yoktu. Ulaştığım sonuç şu:

Cezayir vilayetinde merkezileşme yok. Burada genel yerine mahalli merkezler radikal olarak oluşmuş.

Bu yüzden, yapılması gerekenler:

1. Burada gerçekten sivil ve gerçekten yetki sahibi bir idari yapı kurup tüm sivil hizmetlerin başına geçmek;
2. Bölgelerde de bunun aynısını yapmak;
3. Tüm memurları da bir merkezde birleştirmek ve bir genel direktörün emri altına vermek.

Şunu unutmamalıyız ki burası bize uzak ve ülkedeki durum belli. Bu yüzde burada üstte Fransa'da bir müdür, altta ise buradan bir müdür olması sistemi pek yürümüyor. Tabii bir de Fransa'daki müdür ve Fransa'daki bakanın arasındaki durum var. Var'ın şube başkanı, İçişleri Bakanı'na ulaşım bakımından Bône ilindeki genel müdüre göre 500 kat daha avantajlıdır.

Burada sivil aktivite gün geçtikçe güçleniyor; lakin bunun yanında askeri otoritenin etkileri de sürmektedir. Gün geçtikçe sivil irade insaniyetini kaybetmektedir. Aynı zamanda askeri otoritenin başkanı, sivil otoritenin başkanından halen mevki olarak yukarıdadır. Sivil yönetim sivillikten uzaklaşmaya zorlanmaktadır. Bu aynı zamanda Vahran ve Konstantin bölgelerinde de görülmüştür. Ayrıca bu yönetimin sefaleti gün geçtikçe gün yüzüne çıkmaktadır. Özellikle bu bölgelerde, bu durum oldukça hissedilmektedir. Mareşal ise bu duruma bir çare bulmamakla kalmayıp, her gün daha da aşağılıklaşan bu acınası ve saçma gösterinin dozunun artmasına sebep oluyor. Kendi zekâsını ve karakterini kendini küçültmek için kullanıyor. Bana kalırsa bu yönetimin bu kadar kötü olması, askeri yönetimin gerekliliği hususunda iddiaların haklılığını sağlamaktadır. Maddi arzular...

18 Aralık 1846

Bay Gentet

Biz burada sermayesiz bir şey yapamayız. Ancak ufak bir sermayeyle pek çok işin kendiliğinden sürmesini sağlayabiliriz.

[18]37'de buraya gelmiş. Öncelikle saman üretimi ile başlamış; ürünlerini vagonlarda taşıyormuş. Para kazanmaya başlayınca artık kervanlar ile taşıyor. Yine [18]37'de kendine bir ev inşa etmiş. 17.000 Frank'a mal olmuş. 2.600'e de arsayı kiralamış. Burası halen enginar üretimine devam ettiği bir yer. Bunun üstüne bir de 100 hektar araziyi 1000 Frank gibi bir paraya alıp 200 Frank'a kiralamış. Sonrasında işlemek üzere insanları işe almış. Çok kısa sürede topraktan iyi buğday almış. Sonra oraya bir çiftlik inşa etmiş. Sonrasında 150 hektar daha arazi almış. 5.000 Frank ödemiş.

Dört sene kazasız belasız buğday ekimi yaptıktan sonra, iki sene kadar nadasa bırakmış. O yıllarda da kuru ottan para kazanmış.

Sonrasında ciddi bir kayıp yaşamış. Mülkünün pek çok yerinde yangınlar, hastalıklarla tam 8.000 liralık zarara uğramış. Artık zengin olacağına dair inancını yitirmişti... Burada sahip olduğumuz bir dönüm toprak, Fransa'daki 4 dönüm toprağa falan bedeldir. Abartmıyorum, Fransa'daki 4 ürün yerine 12 ürün alıyoruz.

Tohumlarının üçte birini Fransa'dan almış. 2 Hektolitre tohumu bir hektar için kullanıyor.

Burada tahıldan hâlâ kâr ediyoruz. Ayrıca bunlar, Fransa'ya Fransızlardan çok daha az ihracat yapma hakkına sahipler.

Burada en kârlı ürünler sırasıyla şunlar:

1. Saman
2. Tütün
3. Patates

Patatesten yılda iki hasat yapabiliyoruz. Eğer adamakıllı sulama olursa, ayda bir patates alabiliriz. 100 kilosu 8 veya 10 Frank'a alıcı buluyoruz.

Bu sene, 24 Avrupalı çalışan mevcut. Bu insanların tüm beslenme masrafları, yıllık 600 Frank gibi bir meblağ tutuyor. Günlüğü 1 Frank, aylığı da 30-40 Frank'a geliyor (saman balyalama zamanları hariç). Yerliler bundan fazlasını alır. Kişi başı günlük 10 Frank veriyoruz. Çok iyi çalışıyorlar. 30 tane eşek veya atı var. 40-45 tane de sığırı var ve bunlardan tereyağı ve peynir üretiliyor. Ayrıca tütün hasadı için gerekli üretimleri yapıyorlar.

Davarlarının sayısı her geçen gün artıyor. Onun davarları şu an Araplarınki kadar iyi oldu. Çünkü Araplar ağıl sistemini iyi uygulayamıyor. Onların davarları, yazın dağlara götürülüyor kışın ise kötü barınaklarda kalıyorlar. Aslın da o da benzer bir sistem kurmuş olsa da çeşitli sorunları çözmüş görünüyor.

*Şehrin bataklık arazilerinin bir kısmı tarlaya çevrildiği için ürünleri yetiştirmek üzere gübre kullanılmıyor.

Bu durumun en kötüsü de sermaye ihtiyacını artırmasıdır. Diğer çiftçiler bununla rekabet için gübre kullanmayı deniyor; o da ekim başı ek 20 ya da 25 peniye geliyor. Bu parayı ayıramasak bu işlere başlayamıyoruz.

Bağımsız Khrasses Vadisi'ndeki çiftlikler; şehrin kenarında halen bir ev yapılmakta....

Şehre 3.000 adım uzakta da ağaçları var. Çeşitli meyve ağaçları, karaağaçlar ve erik ağaçları... Aynı zamanda tütün de ekilmiş ama az ürün vermiş. Ağaçlar,Bay Saint Lion tarafından dikilmiş. Bay Gentet'in tarlalarından bu sene 20.000 yaprak tütün hasat edilmiş. 15.000 kilo kadar. İşte bütün bunlar, amatör tarım ile işi bilen adamların yaptığı iş arasındaki farktır.

Oued el Kebir

Pres La Calle

Karaağaç ve dişbudak ağaçlarından bir orman. Araba işçileri. Bu oldukça kıymetli bir iş. Yapımı sırasında yönetime sorulmamış. Bay Bressaux bu ormanların müfettişi. Daha iki gün önce, önceki müfettiş ayrılmış. Daha önce bahsettiğim cesaret kaybının hazin bir nişanesi. Mareşal, bu projenin akıl hocasıymış. Batna kenarındaki güzel ormanlar... Arapların ve Hıristiyanların savurganlığı...

26 Aralık 1846

Bay Desvaux

Etkiler...

1) Konstantin

Merkezi bir hükümet, dindarlık, ticaret merkezi, aile mektupları, moda, kadınlar sipahiler.

Düzen, kesinlikle bu şehrin kelimesi...

Bir dini merkez. Mukaddiman* Mulay Tayyip ve ailesi bölgesinde oldukça güçlüler.

2) Çok büyük güçleri haiz askeri aileler mevcut. Şeyk el Arab, Bin Ganah, Mokrani Halife aileleri ve Zouluyn'deki Bin Astim ailesi. (Nüfus Kabiliyeli ama bunlar Arap aileler.)

3) Murabıtlar

Bu grup, Türklerin iktidarı döneminde arabulucu güçtü. Aynı zamanda psikolojik destek birimi gibi çalışıyordu. Türkler bu sınıfla güçlerini paylaşmışlardı. Bunlara kısaca "geçici dükler" demek doğru olacaktır. Mareşal Valée'nin itimadı, Aurel Dükü'nün Meclis'e girmesine engel olmuştur. Sidi Bel Abes. Onun hakkında kehanetleri vardı.

Biz onun hakkında pek fazla bilgi sahibi değiliz; çünkü o bizim düşmanımız değildir.

Mokran Zilas'ın Murabıtları, Hodna'nın bir parçasıdır. Ouled Djamed, Cezayir'deki Konstantin vilayetinde ferman ile muafiyet almış üç Murabıt'tan birisidir.

Hemel bel Kadi Batna'nın Kaid'idir. Murabıt'tır; bizim için muazzam hizmetlerde bulunmuştur. Zounas'ların büyük reisi Cahous'un kumandanıdır.

Muhtar bin Dekra en büyük Murabıtlardandır. Belisma'nın doğusundadır. Bay Urbain'in üvey kardeşi.

Aumel Dükü, işte bu üç büyük Arap ailesinin bu üç lideriyle arasını oldukça iyi tutmaktadır. (Tabii aynı zamanda onlardan etkilenmekteydi.)

General Bedeau'nun yaratılışı.

Namdar Sidi el Abbas, Murabıtlardan... Aures'in bir parçası.

Muhammed bin Tayyip Sidi Haji, etkisi büyük bir Arap Murabıt.

Aures'i bu iki Murabıt kurdu. Ouled bin Kassam Araplarındandı.

4) Bu Murabıtların askeri gücü halen yara almamıştır. Ouled bin Kassam ailesi, bu Murabıtlarca yönetilmektedir. Biz buraları elimize alınca, bu ailenin bir kısmını bu dağlardan kaçırdık. Bunlardan kalanı da babalarınca yönlendirilememiştir.

5) Üç ırk arasındaki ayrım.

6) Türkler, bu insanların çoğalmasına izin verdi. Bunları koru-

* Bu kelimenin, bölgede asayişin sağlanmasından sorumlu olan "şeyhlerin şeyhi" gibi bir manası vardır. (ç.n.)

mak tüm ailelere iyi geldi. Bu dağlar denize kadar Kabiliyelilerle çevrilidir.

28 Aralık 1846

Kaptan Adam ile Bir Konuşma (Arap Bürosu'nun Şefi)

Saf Saf Vadisi, asla tamamen Kabiliyelilere ait olmadı. Ama bu vadinin batısında hafife alınmayacak kadar çoklar. Collo ve Jijelliler oralarda durmakta, bunun yanında Kebir ailesi de oralarda yurt tutmuş vaziyette. Nüfus o eski halini muhafaza ediyor. Buraya ciddi bir etkilememiz sözkonusu olmadı. Burada Murabıtların etkisini abarttık [...] Ayrıca oldukça şüpheli bir şekilde bize bakıyorlar. Tüm bu Cezayir kabileleri, burada Türklerden sonra -onların döneminde olduğu gibi- yarı bağımsız olamamışlar (Murabıtlar dahi). Ama yine de yönetimleri aşırı demokratik. Sürekli birbirleri ile savaşan küçük cumhuriyetlerdir. Kan davasına dönüşmez... Araplara oldukça uzaklar.

Bin Mehenna kabilesi bugün bu bölgenin hâkimidir. Burayı yaklaşık 60 yıl önce Radjetteaslardan almışlar. Bugün onların söz hakkı yoktur. Büyük ama kötü bir kabiledir. Hayatlarını tarım yerine haydutlukla kazanırlar.

Bay Saint Colombe

Kolonilere Bakmak

Yaklaşık bir senedir, kolonileşme işleri Philippeville'de ciddi sancı yarattı. Maalesef buradaki pek çok aile, kaynakları, yalnızca kendilerininmiş gibi kullanıyorlar. Bu yüzden bazı ailelerin açlıktan öldüğünü duyuyoruz: hem de tüm hükümet desteğine rağmen. Aslında bu desteğin ne kadar yeterli olduğunu tekrar tartışsak güzel olacak gibi. Onları buraya yerleştirdikten sonra, sivil araziden toprak vermiyoruz. Damremot Köyü'nün inşasıyla başladık. Ayrıca, sadece yardım yapmıyoruz; aynı zamanda belli bir miktar da toprak için veriyoruz. Birinci kalite topraklara 3, ikinci kalite topraklara da 2 Frank ücret veriyoruz. Bay Saint Colombe'nun bu fikirleri, insanları çok güçlü çiftçiler yapmasa da küçük köylüler haline getiriyor. Cezayir'i istemiyoruz. (Orası konuyu daha da uzatacak.) O, köyü küçük tepenin üstüne inşa etmek istiyor, biz ise vadiye inip yola uymak istiyorduk. Bu böyle daha az sağlıklı olacaktı. Buna rağmen yürüme meselesi hızlıydı. Bu gördüğün top-

raklar, bu toprakları daha önceden eken ve tüm kıyıları abat eden iyi ailelerce kapatılmıştır.

Bu görüntü, amirlerin yönetimi altındaki topraklarda da aynıdır.

Bu görüntüleri biz, Kurmay Albay Barthélemy'nin yönetiminde bulunan köyde, geçici su havzası inşası sırasında da aynen gördük.

Fransa'ya gönderilen fakir aileler bir kalabalık yaratıyorlar. Tabii herhangi bir kaynak söylenmeden ve beş parasız olarak gönderiliyorlar.

Cezayir'in neredeyse yarısı. Afrika ordusunun çeyreği, Tell'in halkının 4/5'ine tekabül etmektedir.

İki önemli Arap ailesi, Mitidja'dan Mokranlar ve Şeyh el Arap.

Tunus'a komşuluk...

Kabiliyelileri sessiz ve sakin bırakma imkânı. Askeri aristokrasi, Murabıtların düşmanları.

Bizim hükümet sorunumuz.

Konstantin'e komşu 160.000 hektardan fazla arazinin tahakkümü meselesi.

30 Hektar. 10 hektarı Fransızlarca ekilmiş. Geri kalan 20 hektar da yerli iki kabile tarafından ekilmekte. Bu da yaklaşık 500 Frank kadar getirisi olan bir durum.

M. [...] Sivil Komiser

Konstantin'in haletiruhiyesi... Burada bir kilise kalıntısı var. Mektuplar gidip geliyor.

Philippeville'in üç banliyö ilçesinin inşaatı, Matériau'ya 300.000 Frank'a mal oldu.

El-Arouch evleri de devlet tarafından yapılacaktı. Vazgeçildi. Zavallılar.

1847 yılında yeni yerleşimcilere verilebilecek boş arazi miktarı (hektar bazında): 571.500

1847 için arzu edilen bütçe aşağıdadır.

1 Kalem: Yollar	1.112.000
2. Kalem: Maslahat Özeti	50.000
Toplam:	1.162.000

Diğer Reform Paketi

Birinci öncelik	2.200.000

Diğer kamusal hizmet giderleri	396.000
Öteki maslahatların gereği bütçe	45.000
140 askeri yerleşimciye yapacağımız 800 Franklık çift çubuk masrafı:	112.000
	1.162.000*
	2.200.000
	396.000
	45.000
	112.000
Toplam:	3.915.000

* Burdan sonra tüm masrafları toplam olarak hesaplamış. (ç.n.)

İkinci Bölüm

Sömürge İdaresi

Fransızların İyi Sömürgelere Sahip Olmalarını Engelleyen Nedenler Üzerine Bazı Fikirler 1831

Çeviren: Burak M. Nuri Gücin

Çevrilmiş olan metin, Tocqueville'in 1831 Amerika seyahati sırasınca ve sonrasında, Avrupa'da Amerika üzerine yazdığı yazılar arasındadır. Chicoutimi'deki Québec Üniversitesi Paul-Emile-Boulet Kütüphanesi'nin *Sosyal Bilimler Klasikleri* koleksiyonu çerçevesinde *Tocqueville Au Bas-Canada* adıyla çevrimiçi kaynak haline getirilmiştir. Bu kitaptaki nüsha, 1833'te Gustave de Beaumont ve Tocqueville'in beraberce aldığı kaleme aldıkları *Du système pénitentiaire aux États-Unis* kitabı için yazılmış ama yayımlanmamış olan metni esas almaktadır. Bu yazılar, *Amerika'da Demokrasi* eserinde mevcut değildir. Tocqueville'in eşi Madame de Tocqueville (Marie Mottley) tarafından 1866'da yayımlanmış olan toplu eserlere (*Œuvres Complètes D'Alexis de Tocqueville*) bakıldığında, çevrilmiş olan kısım Tocqueville tarafından ilk olarak 4 Eylül 1831'de Québec'te kaleme alınmıştır. İki nüsha arasında ufak farklılıklar mevcuttur ve çevrilirken her iki nüsha mütekarib olacak şekilde kullanılmıştır. Metinde, Fransızların sömürgecilikteki İngiliz örneğine nispeten, başarısızlık sebepleri incelenmektedir.

Koloniyi barındıracak olan bölgenin keşfedildiğini ve teşebbüsün muvaffak olması için gerekli şeraite sahip olduğu varsayılsa bile, icrası için hâlâ güçlükler sözkonusudur. Bu dediklerim,

İngiltere için büyük meseleler, Fransa açısından ise aşılamayacak bir vaziyette gözükmektedir.

Hepsinden öte söylenilmesi gereken, sömürgeleştirmeye münasip gözükmeyen Fransız istidadıdır.

Coğrafi konumu, bölgesinin kapsamı, mümbitliği itibarıyla Fransa her zaman Kıta Avrupası'nın kuvvetleri arasında ilk sırada yer almıştır. Toprağı, gücünün ve görkeminin tabii sahnesi olmaktadır. Deniz ticareti onun varlığına olan bir zeylden ibarettir; deniz hiçbir zaman bizde heyecan uyandırmamıştır ve asla böyle ulusal duygudaşlıklar uyandırmayacaktır. Denizci ve tüccar kimseler için bir çeşit evlatlık çocuk saygınlığı bulunmaktadır. Bahri teşebbüsler Fransa'da asla cezbedici olmayacak, zenginliği ve hüneri kendisine çekecektir. Genellikle, böylesi teşebbüslerle iştigal eden kişiler; yalnızca vasat yetenekte, azalan servet sahibi ya da kendi ülkelerinde umut vaat eden bir istikbali yasaklayan bir sabık hayata sahip olanlardır.

Ayrıca, ulusal şahsiyetimiz ülke içindeki meyillerin ve macera tutkusunun tek bir karışımını göstermektedir. Bu ikisi, sömürgeleşme için seyyanen nahoş şeylerdir. Fransız, tabii olarak asude hazlardan tat almaktadır. Aile ocağını sevmekte, mahalle papazını görünce neşelenmekte, dünyada kimsenin önemsemediği kadar ailenin neşesiyle alakadar olmaktadır. İçinde doğduğu mütevazı servet içinde rahat ederek, altın açlığı duyan bir başkasından daha az acı çekmektedir. Nadiren servet aşkı tarafından yutulmakta ve hayatı genellikle doğduğu yerde rahatça sona ermektedir.

Bu asude alışkanlıkların kökünü kazıyın, muhayyilesini yeni sahnelerle bozun, onu başka bir göğün altına yerleştirin... İşte o zaman, aynı adam aniden şedit duygulara, kararsızlıklara ve muhataralara dair doyumsuz bir hareket ihtiyacı tarafından ele geçirilmektedir. Bu şekilde, en medeni Avrupalı, vahşi hayatın ihtiraslı bir âşığına dönüşmektedir. Şehir sokakları yerine bozkırı, çiftçilik yerine avlanmayı tercih etmektedir. Varlığın ona dair bir kaygısı bulunmamakta ve o geleceğe dair itina duymaksızın yaşamaktadır. Kanada'nın vahşileri: "Fransa'nın beyazları, bizler gibi iyi avcılardır; bizler gibi hayatın avuntularını ve ölümün korkularını hor görürler. Büyük Ruh, onları Kızılderili'nin barakasına yerleşmeleri ve çölde yaşamaları için yaratmıştır."

Fransız'ın şahsiyetinde karşılaşan bu iki aleyhtar meyil, bir müstemlekenin tesisi için tuhaf biçimde sakıncalı olmaktadır.

Ülkemizdeki fakir ve namuslu nüfusu, servet aramak için ülke dışına çıkmaya ikna etmek neredeyse imkânsız olmaktadır. Köylü, kendi ülkesindeki sefaletten, uzak bir sürgündeki tehlikeler ve zorluklardan daha az korkmaktadır; lakin, ancak böylesi adamlarla güzel bir müstemlekenin nüvesi oluşturabilir.

Başka bir yakaya, büyük sıkıntıyla taşınmalarının ardından güçlükle yerleştirilmektedirler. İngiliz'in yevmi gayretlerini kamçılayan ve bütün takatini bir nihayete yönlendirmişe benzeyen gayretkeş ve müzmin arzuyu onda görmemekteyiz. Fransız müstemlekeci, yalnızca kendisine emanet edilen toprağı kademe kademe geliştirmektedir ve her veçhede aheste bir terakki göstermektedir; hacetleri kolayca giderilmektedir; atıl ve başıboş bir hayatın cazibeleri tarafından kolayca tuzağa düşürülmektedir.

Ulusal şahsiyetimizin oluşturduğu ilk engel, siyasi alışkanlıklarımız ve mevzuatımız ile birleşmektedir. Günümüzde, yalnızca hükmetmediğini ama krallığın bütün ayrı parçalarını tedvir ettiğini söyleyebiliriz. Umurun bu vaziyetinde neyin faydalı ya da tehlikeli olduğunu çalışmak, konumuzun faaliyet alanının dışında olacaktır; bu surette not düşerek kendimizi sınırlandırmaktayız.

Mütevellit kanuni mecburiyetler ve siyasi alışkanlıklar, bir koloninin inkişafı bir yana, tesisi için bile fazla lehte değildir. Merkezi hükümet bunu adamakıllı yargılamanın ve zamanında çözmenin imkânsız olduğuna kanaat getirdiği takdirde, imparatorluğun merkezine yakın bir vilayette müşkülat ortaya çıkacaktır. Bu, üç bin fersah öteden menfaatleri alakadar eden vakadan daha büyük bir vaka olacaktır.

İcra usullerini sağlamak, ehil memurları seçmek, kimsenin bozmasına müsaade edilmeyecek bazı umumi kanunları tahmil etmek; bunlar, anavatanın çocuklarından bazılarını başka bir yarımküreye servet aramaya gönderdiği vakit anavatanın üzerine alması gereken zorunluluklardır. Amme idaresine, sömürgecilerin şahsi çabalarına gelindiğinde, başkent onları ne denetleyebilir ne de denetlemelidir.

Bütün büyük sömürgeci uluslar bu asgari denetimi uygulamaktadır. Fakat not düşmemiz gerekir ki hiçbiri memleketinde merkezileşmemiştir.

Bizim için asla bu cihetle olmamıştır; aksine, Fransa mütemadiyen ülke dışına eşyanın tabiatına karşı koyan hükümet ilkelerini ve idari alışkanlıklarını taşımaya çabalamaktadır.

Kolonyal teşebbüsleri işletmeye marifetli insanlar bulmak diğer ülkelerde sürüler haline öne çıkarken, Fransa'da onları bulmanın zor olduğunu söylemiştik. İçlerinde güven eksikliği ya da kuvvet hasedi ve hükmetmenin fıtratı olsun olmasın, Fransız hükümeti; kolonin başını, krallığın merkezini tuttuğu aynı yerde muhafaza etmek için her zaman olağandışı çabalar göstermiştir. Hükümeti, bilmediği mevzularda hüküm vermeye çalışırken, el altındakinden farklı bir toplumu düzenlemeye çalışırken, hakkında bir şey bilmediği ihtiyaçlarını karşılamaya çalışırken ve adalet uğruna bütün hakları tecil ederken görmüş bulunmaktayız. Hükümet her şeyi evvelden öngörmek istemiştir, gayretkeşliğe güvenmekten veya hatta kolonicilerin şahsi menfaatlerine güvenmekten korkmuştur. Her şeyi incelemek, yönetmek, denetlemek ve hepsini kendisi yapmak istemektedir. Çok büyük bir vazife üstlenmiştir ve beyhude çabalarla kendisini tüketmiştir.

Ayriyeten, Fransız sömürgecinin ülkesinde aldığı siyasi tedrisat bir koruyucu olmaksızın iş görmesine engel olmaktadır. Mamur olmak maksadıyla her şeyi kendisine vazife bildiği bir yerde, yeni haklarının icrasında tutuk olduğunu göstermektedir. Hükümet onun için her şeyi denemiş olsaydı, kendi ihtiyaçları için hükümeti çağırmak için yalnızca fazlasıyla hazır olurdu; gösterdiği çabalarda kendisiyle övünmemektedir, bağımsızlıktan fazla hazzetmemektedir ve özgür olması için her zaman mecbur edilmeleri gerekmektedir.

Bununla beraber, dünyadaki örnekler şahsi takatin ve kendi kendini yönetme sanatının her toplumda faydalı olduğunu kanıtlamıştır. Özellikle zoraki tecritte doğan ve koloni olarak gelişenler için bilhassa böyle olmaktadır.

Kabul edilmelidir ki geçmiş yüzyılların tarihi tek bir temaşa sunmaktadır.

Fransa'nın Yeni Dünya'da geniş bir sömürgeler sistemi denediğini görmekteyiz. Tasarımlar ustalıkla yapılmıştır; belirlenmiş olan mekânlar güzel seçilmişlerdir: Fasılasız bir yerleşim yeri zinciriyle Saint Laurence'ı Mississippi ile birleştirilmeye çalışmıştır. Ve iki ihracat noktasıyla, Kuzey Amerika'nın merkezinde yeni bir Fransız İmparatorluğu tesis etmeyi amaçlamıştır: Kanada ve Louisiana. Fransa, fazla sayıda insan ve büyük miktarlarda paralar feda etmiş, bu gaye için çok zahmete katlanmıştır. Hükümet daimi olarak yeni yerleşim yerleriyle meşgul olmaktadır ve bir anlığına dahi onları

yönetme vazifesini bırakmamaktadır. Ve yine de böylesi çabalara rağmen koloniler güçten düşmektedir; Fransız'ın ulaşabileceği yerlerin ötesinde toprak boş yere uzanmaktadır. Etrafını saran mümbit yabanın içerisinde ilerlemekte akamete uğramaktadırlar. Nüfus zar zor artmakta, cehalet yayılmakta, yeni toplum durağan kalmaktadır. Ne kuvvet ne de zenginlik kazanmaktadır ve hatta yabancı tecavüzüne karşı gelen hamasi cesaretle savaştıktan sonra yenik düşmektedir.

Yakında, okyanus kıyısında, İngilizler yerleşmeye gelmektedir. Bazıları anavatan tarafından gönderilmiş, diğerleri ise daha ziyade ondan kaçmaktadır. Amerikan toprağına ayak basar basmaz, tabiri caizse, İngiltere'nin onları yönetmekle oldukça az alakadar olduğu üzere onlar da İngiltere'ye yabancı olmaktadırlar. Başlangıçtan itibaren siyasi meclislere ve mahkemelere sahiptirler. Yargıçlarının ekseriyetini atamakta, milis kuvvetlerini örgütlemekte ve onların ihtiyaçlarını karşılamaktadırlar. Ayrıca bu kişiler kendi mahalli tanzimlerini ve mevzuatlarını yapmaktadırlar. Başkent dahiliyelerine neredeyse hiç müdahil olmamakta; yalnızca ticaretlerini korumak ve onları yabancılara karşı güvenliklerini sağlamak maksatlarıyla hareket etmektedirler.

Ve hâlâ kendi kendilerine bu cihetle bırakılmış olan bu yerleşim yerleri, anavatana ne para, ne alaka ne de çaba masrafı çıkarmaktadır. Her yirmi iki yılda bir nüfuslarını iki misline çıkarmakta, zenginliğin ve aydınlanmanın merkezleri haline gelmektedirler.

Tecrübe gösterdiği için kabul etmemiz gerek ki Fransa için bir kolonin tesisi sıkıntılarla ve muğlak bir muvaffakiyetle dolu bir teşebbüse tamamen kendisini vermek manasına gelmektedir. .

Dikkat-i nazara alınması gereken son şey: Irakta bir koloni kurmak arzusunda olan, denizlerde hâkimiyetine sahip olduğundan ve bunu muhafaza ettiğinden emin olmalıdır.

Bir ceza kolonisi kurmak ise daha tehlikeli olmaktadır.

Anglo-Amerikalıların Yeni Dünya'nın Boş Kırlarına El Koyma Hevesi
1835

Çeviren: Burak M. Nuri Gücin

Amerika'da Demokrasi (*De la démocratie en Amérique*), 1835 ve 1840'ta yayımlanan iki kitap olup dört ciltten oluşur. Bu kısım, birinci kitabın ikinci cildinin dokuzuncu başlığına ait ilk maddenin içerisinde yer almaktadır. Bu kısımda Tocqueville, Anglo-Amerikalıların Kuzey Amerika'ya göstermiş oldukları müstakil yayılma usulünün demokratik sistemin tesisiyle olan ilişkisini incelemektedir. Aşağıdaki metin, 1866'da Tocqueville'in eşi Madame de Tocqueville (Marie Mottley) tarafından yayımlanan *Tocqueville'in Toplum Eserleri*'nden (*Œuvres Complètes D'Alexis de Tocqueville*) çevrilmiştir.

[...]

Birleşik Devletler'de demokratik olan yalnızca mevzuat değildir, doğanın kendisi de halk için çalışmaktadır.

İnsanlığın belleğinde, Kuzey Amerika'da gerçekleşene benzeyen bir şey nerede bulunabilir?

Meşhur antikite toplumlarının hepsi, yerlerini ellerinden alıp yerleşecekleri ve fethetmeleri gerektiği düşman toplulukların arasında kurulmuştur. Modern insanlar, Güney Amerika'nın kendilerinden daha az aydınlanmış fakat toprağı ekerek kendilerine mülk

edinmiş yerlilerce meskûn olan bazı geniş kesimlerinde yerleşmişlerdir. Yeni devletlerini kurabilmek için, büyük nüfusları yok etmek ya da zapt etmek zorunda olmuşlar ve başarılarıyla medeniyeti mahcup bırakmışlardır.

Lakin Kuzey Amerika yalnızca toprağın zenginliklerinden tasarruf etmeyi düşünmeyen göçebe kabilelerce meskûn edilmiş haldeydi. Aslını söylemek gerekirse, Kuzey Amerika hâlâ sakinlerini beklemekte olan münhal bir kıta, terk edilmiş bir topraktı.

Amerikalılar arasında her şey fevkaladedir. Kanunlarında olduğu gibi devletleri de sosyaldir; fakat olağandışı olan, onları barındıran topraktır.

Dünya, Yaratıcı tarafından insanlara verildiğinde, insanlar genç ve bitip tükenmezdiler. Fakat zayıf ve cahildiler. Bağrında bulundukları hazineden istifade etmeyi öğrendiklerinde, toprağın yüzeyini halihazırda kaplamışlardı; çok geçmeden barınma ve özgürce ikamet etme hakkını elde etmek için savaşmaları gerekmişti.

İşte burada, Kuzey Amerika, Tanrı sanki onu ihtiyat olarak saklamışçasına sahneye çıkmaktadır. Ve yalnızca tufanın sularından gün yüzüne çıkmıştı.

Yaratılışın ilk günlerinde kaynakları kurumayan nehirler, yeşil alanlar ve nemli bakir bölgeler sunmuştu. Uçsuz bucaksız topraklar, henüz rençperin sabanıyla kırılmamıştı. Bu durum içerisinde Kuzey Amerika, artık ilkçağların tecrit edilmiş, cahil ve barbar insanlarına değil, halihazırda tabiatın en mühim sırlarına vâkıf olup ihvanıyla birleşmiş ve elli yüzyılın tecrübesiyle yetişmiş insanına armağan edilmektedir.

Şu konuştuğum anda, on üç milyon medeni Avrupalı sakince kaynaklarını yahut haddini tam olarak bilmedikleri mümbit bir yaban içerisinde yayılmaktadır. Üç ya da dört bin asker, onlardan evvel yerlilerin göçebe ırkını sürmektedir; silahlı adamların arkasında ormanları parçalayan korucular gelip vahşi oyunu defederek nehirlerin akışlarını keşfetmekte ve yabanın içerisinde medeniyetin zafer yürüyüşünü hazırlamaktadır.

Bu çalışmanın akışı içerisinde, Amerikalıların nail oldukları maddi refahı sıkça zikretmekteyim; buna, kanunlarının muvaffakiyetindeki en büyük sebeplerden biri olarak işaret etmekteyim. Bu sebep evvelce benden başka binlercesi tarafından verilmiştir; bu ise Avrupalarının farkındalığına düşüp bizlerin arasında popüler hale gelmiştir. Hasılı, çokça değinilen ve gayet iyi idrak edilmiş

bir mevzuu açmayacağım; yalnızca birkaç gerçeklik ile ek yapacağım.

Genellikle Amerika'daki bakir tabiatın her yıl Yeni Dünya'nın kıyılarına gelen Avrupalı mültecilerle iskân edildiği düşünülmektedir. Amerikan nüfusu artmakta ve babalarının işgal ettiği toprak üzerinde çoğalmaktadır. Böyle düşünmek büyük bir hatadır. Birleşik Devletler sahiline varan Avrupalının dostu yoktur ve sıklıkla gerekli kaynaklara sahip değildir. Yaşamak için hizmetlerini kiraya vermek zorundadır ve onun okyanus boyunca uzanan büyük sınai bölgenin ötesine gittiğini görmek enderdir. Yabanı sermayesiz ya da kredisiz temizleyemezsiniz; kendinizi ormanın ortasında riske etmeden evvel vücut yeni iklimin güçlüklerine aşina olmalıdır. Yani yevmi olarak doğdukları yeri terk ederek uzaklarda kendilerini büyük araziler kurmaya gidenler Amerikalılardır. Dolayısıyla Atlantik ötesi kıyılara yerleşmek için kır evlerini terk edenler ise Avrupalılardır. Ve bu kıyılarda doğmuş olan Amerikalı ise sırasıyla Amerika'nın merkezindeki boşlukta kaybolmaktadır. Bu ikili göç hareketi son bulmamaktadır; Avrupa'nın kalbinde başlayıp büyük suyun ötesine geçmekte ve Yeni Dünya'nın tenhalığında sebat etmektedir. Milyonlarca insan aynı zamanda ufkun aynı noktasına doğru yürümektedir; dilleri, dinler, âdetleri farklılaşmaktayken gayeleri müşterektir. Onlara zenginliğin Batı'ya doğru bir yerde olduğu söylenmiştir ve bunu bulmak için ivedilikle gitmektedirler. (Durmaları bariz olan yerde ne yapacaklardır? Onlar bunu bilmemektedir; fakat Tanrı'nın elinin rehberliğinde ilerlemektedirler.)

Roma İmparatorluğunun çöküşünde yaşanandan gayri hiçbir şey bu mütemadi yer değiştirme ile kıyas edilemez. O zaman, günümüze geldiğimizde güruh halinde aynı noktaya koşturan ve aynı mekânlarda taşkın surette buluşan insanlar gördünüz. Fakat Tanrı'nın inayetinde farklı tasarılar vardı. (Sonrasında, Tanrı yok etmek istedi; şimdi ise yaratmak istemektedir.) Her yeni varış, kendi kervanında yıkım ve ölüm getirdi; bugün onların her biri zenginliğin ve hayatın bir tohumunu taşımaktadır.

Amerikalıların Batı'ya doğru bu göçünün istikbaldeki ırak neticeleri hâlâ bizden saklıdır. Fakat müstacel neticelerini tanımak kolay olmaktadır; çünkü eski rençperlerin bir kısmı, her sene doğdukları devletlerden uzaklaşmaktadır. Onlar yaşlandıkça, bu devletler gayet yavaşça iskân etmektedirler. Öyle ki hâlâ yalnızca

milkare başına 59 sakini olan Connecticut'ta nüfus, son kırk yıl içerisinde dörtte biri kadar artmıştır. Aynı dönemde İngiltere'de ise -aynı sürede- üçte biri kadar artmıştır. Demek ki Avrupalı mülteci, sanayinin işgücü ihtiyacı duyduğu yarı dolu bir ülkeye varmaktadır; kendisi hali vakti yerinde olan bir işçi haline gelmektedir. Mültecinin oğlu, servetini bulmak için boş ülkeye gitmektedir ve zengin bir toprak sahibi olmaktadır. İlki sermaye biriktirmektedir ve ikincisi bunu güzel bir hesaba dönüştürmektedir. Ne yabancılar ne de yerliler arasında fakirlik mevcuttur.

Birleşik Devletler'deki mevzuat, olabildiği müddetçe malların paylaşımına iltimas etmektedir. Fakat mevzuattan daha kuvvetli bir sebep, mülkiyetin çok fazla bölünmesine mani olmaktadır. Devletlerin içerisinde bunun yerine getirildiğini açıkça görebilirsiniz. Massachusetts, birliğin içindeki en fazla nüfusa sahip ülkedir. Milkare başına 80 mukim düşmektedir. Bu rakam, aynı mekânda 162 kişi olan Fransa'dakinden son derece azdır.

Yine de Massachusetts'te küçük mülklerin bölünmesi oldukça nadir bir şeydir: en büyük olan toprağı devralmakta, küçük olan talihini yabanda aramaktadır.

Hukuk ilk doğan kuralını ilga etmiştir; fakat takdiri ilahinin -kimse şikâyet etmeksizin- bunu yeniden tesis ettiğini söyleyebilirsiniz. Bu sefer en azından hukuku rencide etmemektedir.

Bu usulle Yeni İngiltere'yi terk edip evlerini yabana taşıyan bireylerin devasa sayısının yegâne hakikatiyle hükme varacaksınız. 1830 yılında Meclis üyelerinin 36'sının küçük Connecticut eyaletinde doğduğu konusunda temin edildik. Yani Birleşik Devletler'in yalnızca 40'ta 3'ünü oluşturan Connecticut nüfusu, mümessillerin 8'de 1'ini sağlamaktadır.

Mamafih, Connecticut eyaletinin kendisi yalnızca Meclis'e 5 temsilci yollamaktadır. Diğer 31'i Batı'daki yeni eyaletlerin temsilcileri olarak ortaya çıkmaktadır. Eğer bu 31 kişi Connecticut'ta kalsaydı, muhtemeldir ki zengin toprak sahibi olmak yerine küçük çiftçiler olarak kalacaklar ve siyasi bir kariyere başlama imkânı olmaksızın belirsizlik içinde yaşayarak, faydalı yasa koyucular olmaktan ırak, tehlikeli vatandaşlar olacaklardı.

[...]

Cezayir Hakkında Birinci Rapor
24 Mayıs 1847

Çeviren: Burak M. Nuri Gücin

Tocqueville'in 1859'daki ölümden sonra, Tocqueville'in bütün eserleri ve yazıları 1866 yılında eşi Mademe de Tocqueville (Marie Mottley) tarafından, *Œuvres Complètes D'Alexis de Tocqueville* adıyla yayımlanmıştır. İşbu rapor, malum kitabın dokuzuncu cildinde yer alan Cezayir'le alakalı Temsilciler Meclisi'ne sunulan ilk rapordur. Tocqueville'in içerisinde bulunmuş olduğu, Cezayir'deki koloni idaresi için istenen olağandışı kredi taleplerinin incelenmek, mevcut durum hakkında bilgilendirilmek ve çözüm geliştirmek için toplanmış Komisyon tarafından yapılmış çalışmanın, Tocqueville tarafından Meclis'e sunulmuş olan metninin çevirisidir.

Cezayir İçin Talep Edilmiş Olağandışı Kredilerle İlgili Yasa Tasarısını İncelemekle Yükümlü Komisyon Adına Temsilciler Meclis'ine (Tocqueville tarafından) Sunulmuştur.

Raporun Amacı ve Planı

Baylar, bu sene teamüllerin aksine Meclis, Afrika olağandışı kredi komisyonunu dokuz üye yerine on sekiz kişiden oluşturdu. Meclis, şüphesiz ki böyle bir uygulama ile komisyonun ihtimamla soruşturma yürütmesini istediğini gösterdi.

Afrika'daki egemenliğimiz hiçbir zaman mevcuttaki tehditlerinden daha az tehdit edilmiş değildir. Ülkenin büyük bölümünün

itaat altına alınmasını takiben ustalık ve mükemmellikle bir savaş yönetildi; komşumuz Müslüman prenslerle gerçekleştirilen dostane ya da sakin ilişkiler sayesinde Abdülkadir kendi zulmünden ziyade önemine delalet eden barbar eylemlerini azalttı. Kabiliyeliler bizim erkimizi tanımaya meyilliydi. Böylece, son isyanın fitnecisi de bizim gücümüze boş yere direnmesinin ardından, kendisini bizim ellerimize bırakıp cömertliğimizden hoşnut olmaya başladı. İşte mevcut meselelerimizin görünümü böyledir.

Bu, nihayetinde Meclis'in tehlikeyi bertaraf etme niyetine tabi değildir; Meclis bu sene Afrika sorununa daha ciddi bir tahkikat getirmek istemiştir. Buna karşılık diyebiliriz ki Meclis'e göre barış, silahlarımızın başarısının ardından gelmiştir ve artık yeni çözümler gerektiren yeni bir durum söz konusudur.

Bayrağımızı eski emaretin her köşesine götüren uzun savaş, bizi her durumdaki yerli halklarla karşılaştırdı ve sadece topraklar fethetmeyi değil, aynı zamanda ülke ve içinde yaşayanlar hakkında tamamıyla yeni yahut daha sahih bilgiler edinme durumunu da ortaya çıkardı. Barbar halkları ancak elimizde silahlarla inceleyebiliriz. Biz Arapları, onları tanımadan evvel mağlup etmiştik. Bizimle onlar arasındaki zaruri ve çok sayıdaki ilişkiyi tesis eden şey zaferdi. Zafer, bizim onların âdetlerine, fikirlerine, inançlarına nüfuz etmemizi sağladı ve sonunda onları nasıl yöneteceğimizin sırrını açığa çıkardı. Bu anlamda şaşırtıcı bir terakki gösterdik. Bugün yerli halk kati suretle gözlerimin önüne serili durumdadır. Onları silahlarımıza boyun eğdirirken, ordunun göstermiş olduğu parlak cesaretten, sabırdan ve dingin enerjiden aşağı kalmaz bir akıl ve feraset, halkı incelenirken de açığa çıkmıştır. Bunun sayesinde, sadece Arapların aralarındaki hâkim fikirleri öğrenmekle, umumun ruhunu etkileyen genel olayları bilmekle kalmamış; aynı zamanda ikincil önem arz eden vakaların detaylarına kadar inmiştik. Yerli halkı oluşturan muhtelif anasırı tanır hale gelip açıklamıştık; farklı kabilelerin tarihini, kendilerine olduğu kadar bizim için de bilindik kılmıştık. Güç sahibi tüm ailelerin sahih biyografilerine sahip durumdayız ve en sonunda hakiki nüfuza kimlerin sahip olduğunu biliyoruz. İlk defa tüm gerçekliklerin de bilincinde olarak, Afrika'daki hâkimiyetimizin hakiki ve doğal hudutlarını, oradaki kuvvetlerimizin uzun dönemdeki olağan halinin ne olması gerektiğini, orada yaşayanları hangi usule ve aletlere ihtiyaç duyarak yönetebilece-

ğimizi, onlardan ne ummamız gerektiğini ve nelerden endişe etmemiz gerektiğini araştırıp açığa koyabiliriz.

Ülkeyi ve yerli halkı tanımaya devam ettikçe, Afrika kıtasında Avrupai bir halk kurmanın faydası ve zarureti bize daha açık görünmeye başladı.

Dahası, bu hususta tercih hakkı artık bize ait değildir.

Avrupalı nüfus oraya geldi, yerleşti ve Hıristiyan bir toplum kuruldu. Şimdi nokta-i nazarımızda sözkonusu olan, bu toplumun hangi kanunlar altında yaşaması gerektiğini bilmek ve terakkisini hızlandırmaktır.

Vakit, aynı zamanda Afrika probleminin bu büyük veçhesini şu ana kadar çalıştığımızdan daha yakın ve daha teferruatla çalışmanın vaktidir. Her şey bizim tarafımızdadır: Mevcut ilişkilerin halindeki hatalardan elde edilen tecrübe, ülke ve ihtiyaçları hakkında sahip olduğumuz büyük bilgi ve bizi bu hususta tasasız bir çalışmaya sevk eden barış, bu işi kolay ve kazançlı kılacaktır.

Yerli halk üzerindeki egemenliğimiz; sınırları, yolları ve ilkeleri.

Avrupalıların idaresi; kalıpları ve kuralları.

Kolonizasyon; konumu, şartları ve usulü.

Bunlar, size sunulan iki raporun muhtevasındaki üç büyük problemdir ve Meclis bizden bunların çözümünü sunmamızı istemiştir.

İşbu raporda, fethedilen ülkedeki egemenlik ve orada oturan Avrupalıların idaresi meseleleriyle doğrudan alakalı olan sorunları ele alacağız.

Kolonizasyonun tüm sorunlarını ise "Tarım Kampları Yasası" hakkındaki raporda inceleyeceğiz.

Birinci Kısım

Yerlilere Hâkim Olmak ve İdare Etmek

Eski emaretin toprakları üzerinde uyguladığımız egemenlik Fransa için faydalı mıdır?

Komisyonunuzun pek çok üyesi, bu konuda aksi istikamette kuvvetlice görüş bildirmiştir.

Baylar, ekseriyet muhterem üyelerce ifade edilmiş eski ve oldukça muhlis kanaatlere hak ettikleri saygıyı gösterip onların fikrini kabullenmiştir. Sizlere evvelce tartışılmış ve çok önceden çözümlenmiş soruları tekrar sormamanın zaruretine inanmışlardır.

Sonuç olarak, Afrika'daki hâkimiyetimizin kesinkes muhafaza edilmesi gerektiğini, ispat edilmiş bir hakikatmişçesine kabul etmekteyiz. Kendimizi egemenliğin ne olduğu üzerine çalışmakla sınırlandırmaktayız; egemenliğin gerçek sınırlarını ve onu kuvvetlendirmek için neler gerektiğini çalışmaktayız.

Yerli Halkın Toprak Üzerindeki Dağılımı.
Bizim Egemenliğimiz Açısından Genel Çehresi

Egemenliğimiz nokta-i nazarında, Cezayir yerli halkı üç temel gruba ayrılmaktadır:

İlk grup, genellikle *Küçük Çöl* adıyla tanınan büyük bölgede bulunmaktadır ve bu bölge, güneye doğru işlenebilir toprakların sonuna, yani Sahra'nın başlangıcına kadar ilerlemektedir.

Küçük Çöl

Meclis bilmektedir ki bölge ahalisi, Cezayir'deki diğer yerli halkların ekseriyetine nispetle hem daha göçebe hem de daha yerleşik bir hayat sürmektedir. Ahalinin çoğunluğu, tabiri caizse bölgeyi tanımadan, her sene uçsuz bucaksız alanları katetmektedir. Buna karşılık, diğerleri sınırlanmış şahsi mülkiyet, altındaki ekili ve mamur vahalarda yaşamaktadır. Birliklerimiz, *Küçük Çöl*'ün her yerine ulaşmış değildir: Bölgenin hiçbir noktasını henüz işgal etmemişlerdir. Burayı, orada yaşayan ve uzak mesafeden denetleyebildiğimiz yerli şefler aracığıyla yönetmekteyiz; bölge, bize bizi tanımadan tabi olmaktadır. Daha doğrusu, bölge haracgüzârdır, tebaamız değildir.

Bağımsız Kabiliye

Küçük Çöl'ün aksine, deniz kenarında uzanan dağlarda bağımsız Kabiliyeliler yaşamaktadır. Günümüze kadar onların ülkesine geçmiş değildik; fakat her taraftan bizim yerleşim yerlerimizle çevrelenmiş olmalarından, sanayilerindeki sıkıntılardan ve dar vadilerle bloke edilmelerinden ötürü, bu insanlar bizim tesirimize boyun eğmeye başladılar (ve artık bizim gücümüzü tanımaya hazır oldukları söylenmektedir).

Tel Atlasları

Cezayir'in geride kalan sakinleri, Araplar ve Berberiler; ovalara yayılmışlardır ya da Tel Atlasları'ndaki dağlarda yaşamaktadır-

lar. Fas sınırından Tunus'a kadar uzanan bu bölge, bahsedeceğimiz üçüncü grubu oluşturmaktadır.

Ülkenin bu kısmında şehirler yer almaktadır, en büyük kabileler burada yaşamaktadır. Ülkede bulabileceğiniz en mümbit, sulak ve ikamete en elverişli topraklar buradadır. Başlıca askeri seferler buraya yapılmıştır ve büyük savaşlar burada gerçekleşmiştir. Nihayetinde, büyük yerleşimlerimizin bulunduğu yer burasıdır ve egemenliğimizin sadece tanındığı değil, sabitlendiği yerdir.

En kesin barış, bu geniş bölge üzerinde hüküm sürmektedir; birliklerimiz en küçük bir direnişle karşılaşmadan her istikamete ilerleyebilmektedir. Münferit bir Avrupalı, hiçbir tehlike korkusu duymadan bölgenin büyük kısmını geçebilmektedir.

Burada itaat, bölgenin her yerindedir; fakat her yerde aynı karakterde değildir.

Tel Atlasları'nın İki Farklı Bölgeye Ayrımı

Doğu'ya doğru gittiğimizde, egemenliğimiz muhtemelen Batı'dakinden daha az bütün ama son derece daha sakin ve güvenliydi. Genel olarak Doğu'daki yerlileri daha uzaktan ve daha az amirane bir usulle idare etmekteyiz; lakin oradaki tefevvukumuz daha az itiraz görmektedir. Oradaki birçok yerli şefi, bizim görevlilerimizden ziyade tımarcımız durumundadır: 20.000 ile 22.000 baremindeki bir ordu, eski emaretin yarısını kapsayan ve nüfusun yarısından çoğunu barındıran ülkenin bu kısmını korumak için yeterlidir. Bölgede birkaç senedir savaş âdeta bilinmemektedir.

Cezayir ve Vahran bölgelerinde ikamet eden Batı'daki halklar daha fazla hüküm altındadırlar; daha fazla yönetilmekte, daha fazla itaat etmektedirler; fakat aynı zamanda daha telaşlıdırlar. Onlar üzerindeki iktidarımız daha büyüktür ama daha istikrarsızdır. Savaş orada bize karşı direnebilecek herkesi bozguna uğrattı, karşılaştığımız tüm direnişleri şiddetle bastırdı, ülkeyi tüketti, ahalisini azalttı, askeri ya da dini aristokrasisini kısmen yok etti yahut kovdu ve bir süreliğine yerli halkı iktidardan uzaklaştırdı. Orada itaat, hem eksiksiz haldedir hem de istikrarsızdır; orası ordumuzun dörtte üçünün yığıldığı yerdir.

Doğu'da, tıpkı Batı'da olduğu gibi egemenliğimiz yalnızca zaferin ve gücün gündelik kullanımının bir ürünüdür. Fakat Doğu'da tolerans göstermekteyken, Batı'da hâlâ zapt altına almaktayız. İl-

kinde görmekteyiz ki iktidarımız daha az meşakkat gerektiren sonuçlar vermektedir; ikincisindeyse itaatin tek kaynağı gücümüzün yaydığı terördür.

Bizim egemenliğimiz açısından Cezayir'in genel çehresi bu şekildedir.

94.000 İnsanın İdamesi

Baylar, bu resmin karşısında bütün olarak tatmin -lakin birkaç kısmında tutarsızlıklar- arz eden ilişkilerin mevcut halini göz önüne aldığımızda, askeri gücümüzü şimdiki haliyle muhafaza etmeli miyiz?

İki üye, asker sayısının düşürülmesini talep etmiştir; çünkü onlara göre işgalimiz kısıtlı kalmalıdır. Diğerleri ise egemenliğimizi izhar etmeden ve işgalimizi kısıtlamadan, ordu mevcudundan birkaç bin insanı azaltmanın mümkün olduğu fikrindeydi.

Komisyon, sayıyı düşürme temennisini ifade etmekteydi. Lakin komisyonumuz, gerçeklerin farkındalığı ve sonuçların sorumluluğu ile 94.000 kişilik bir orduyu talep eden hükümeti reddetmenin makul olduğu konusunda emin değildi.

Sonuç olarak Komisyon bize, borcu yasa tasarısına hibe etmeyi teklif etmektedir.

Baylar, Komisyonumuz bize sonuçları ve bu çözümün menzilini büyük bir ihtimam göstererek araştırmadan askeri mevcudu korumayı teklif etmek konusunda karara varmış değildir. Komisyon, karşınızdaki 94.000'lik rakamın geçici bir rakam mı yoksa diğerleri gibi artırılması gereken bir rakam mı olduğunu sormaktadır.

Komisyon, 17 senedir Afrika ordusuna yapılmış aşamalı ve fasılasız artışları unutmuş değildir. 1831 yılında orduların tümündeki birliklerin mevcudu sadece 18.000 iken 1834'te 30.000, 1838'de 48.000, 1841'de 48.000, 1843'te 70.000, 1845'te 83.000 ve 1846'ya gelindiğinde 101.000 olmuştur.

Bu süreç sizce takip etmeye değer mi? Bu rakamlar tıpkı geçmişte olduğu gibi geçici bir değerlendirme midir? Yoksa bir son belirtmeli mi? Bu ne sadece Fransa'nın ne de sadece Cezayir'in çıkarına bilinmesi gereken bir gerçektir. Ülkeyi yoran, uzun vadede işgale karşı hoşnutsuzluğa sebebiyet verebilecek sürecin gerektirdiği yükümlülüklerin ağırlığı muhtemel ve olası yayılma alanındaki muallak durumdan beslenmektedir.

Bu şüpheleri aydınlığa kavuşturmanın vakti gelmiştir ve bunu gerçekleştirmeye çalışacağız.

Bunun için Afrika ordusunun mevcudu artmak zorundadır. Aşağıdaki iki mevzudan birini mecburen kabul etmek gerekmektedir:

Ya işgalimiz yayılmalı ya da mevcut sınırlar içerisindeki kuvvetlerimiz egemenliğimizi muhafaza etmek için yetersiz kalacaktır.

İşgalimiz Neden Daha Fazla Yayılmamalıdır?

Şu iki hipotezi inceleyelim:

Kabul edelim ki bir barbar ülkesinde fethi nerede sonlandırmak gerektiğini bilmek şüphesiz zordur. Alışıldığı üzere, hiçbir kurumsallaşmış idareyle ya da kalıcı bir toplulukla karşılaşmadığınız gibi muteber bir sınır elde edemezsiniz. Sınırlarınızı geriye iten savaş bir türlü nihayete ermemekte, sadece daha uzun ve daha uzun bir savaşa sahne olacak bir tiyatroya yol açmaktadır. Cezayir'de de uzun bir süre olaylar bu surette devam etmiştir. Bir fetih her vakit yeni bir fethin gerekliliğini sunar; her işgal yeni bir işgale yol açar. Anlayacağınız üzere, egemenliğimizin ve özverimizin aşamalı ve sürekli yayılışını gören ulus, zaman zaman telaş içerisindedir ve işgalimizin dostu kimseler bile endişeyle, *işgalin nihai sınırlarına ne zaman varacağını ve asker sayısındaki artışın ne vakit duracağını merak etmektedir.*

Bu hissiyat ve fikirler, hükmetmek için ele geçirdiğimiz ülkenin doğası hakkında uzun süre sahip olduğumuz derin cehaletin içerisinde doğdular. Biz ne işgale devam etmenin ne kadar daha münasip olduğunu ne de hangi noktada durmanın sadece faydalı değil zaruri olduğunu bilmekteydik.

Bugün şunu söyleyebiliriz ki ışık her iki noktayı da aydınlatmaktadır.

Cezayir'in sıra dışı bir gerçeklik olarak birbirinden tamamen farklı iki parçaya bölündüğü, mamafih bu parçalarından tamamen çözülmez ve sıkı bir bağ ile birlik olduğunu Meclis'e basitçe hatırlatalım. Biri (*Küçük Çöl*) göçebe çobanlardan oluşurken, diğerinde (Tel Atlasları) *görece yerleşik çiftçiler bulunmaktadır.* Herkes bilmektedir ki Küçük Çöl, Tel Atlasları ona kapatıldığı takdirde yaşayamaz. Dünyanın başlangıcından itibaren atlasların efendisi Küçük Çöl'ün de efendisiydi; işgal etmeden komuta etti, idare aracı

kullanmadan yönetti. Bugün Kabiliye'den gayri *tüm Tel bölgesine sahip durumdayız: Niçin Küçük Çöl'ü işgal edelim? Neden orada bu usulle üç yüz yıl hüküm sürmüş Türklerden daha fazlasını ya da farklısını yapalım? Kolonizasyonun menfaati oraya yerleşmemizi gerektirmemektedir; çünkü Avrupalı toplulukları bu ülkelere yerleştirmeyi düşleyemeyiz.*

O halde kimseyi yanıltmadan şunu diyebiliriz ki işgalimizin Güney'deki tabii sınırı kesindir (Tel Atlasları'nın bitişinde uzanmaktadır).

Tel Atlasları'nın içinde, bizim henüz işgal etmediğimiz bir bölgenin bulunduğu doğrudur. Bu bölgenin işgali, ordumuzun işgücünü hatırı sayılır biçimde art*ırmaktan ve bütçemizi büyütmekten geri kalmayacaktır.* [Şimdi de] bağımsız Kabiliye'den bahsetmek niyetindeyiz.

Meclis şu an Kabiliye problemini açmamıza izin vermemektedir; bu konu için, ileride Komisyon *içeresinde yaşanmış bir kazadan bahsederken konuşmaya fırsatımız olacaktır.* Buraya yerleşmekle yetinmeliyiz; zira kesin bir hakikat olarak Kabiliye'yi işgal etmemek için açık ve net sebepler bulunmaktadır.

Sonuç olarak, bizler haklı olarak işgalimizin hakiki ve tabii sınırlarının belirlendiğini söylemekteyiz.

Ülkeye Hükmetmenin En İyi Yollarını Nasıl Öğrendik?

Şu an bu sınırlar içerisinde sahip olduğumuz kuvvetlerin, bundan sonrası için yeterli kabul edilip edilemeyeceğini görelim.

Tecrübe bize sadece savaşın doğal ortamını göstermiş değildir; bize nasıl savaşılacağını da göstermiştir. Bize düşmanlarımızdan hangilerinin muhkem ve zayıf olduğunu öğretmiştir. Bize onları mağlup etmenin yollarını ve mağlup ettikten sonra efendileri olmayı öğretmiştir. Bugün diyebiliriz ki Afrika savaşı herkesin kanunlarını bildiği bir bilimdir ve bu kanunlar hiçbir şüpheye yer bırakmadan uygulanabilir. Mareşal Bugeaud'nun ülkesine verdiği en önemli hizmetlerden biri, bu bilimi geliştirmesi, mükemmelleştirmesi ve herkes için anlaşılır hale getirmesidir.

İlk olarak hakiki bir orduyla değil, halkın kendisiyle savaştığımızı anlamıştık. Bu ilk gerçeğin anlaşılması bizi kısa sürede bir başka gerçeği anlamaya itti. Bu halk gelecekte bize, şimdi olduğu gibi düşman olacaktır. Böyle bir ülkede mevcudiyetimizi devam

ettirmek için birliklerimiz sayıca barış zamanlarında da savaş zamanında olduğu kadar fazla olmalıdır. Çünkü mevzubahis olan, bir iktidarı yıkmaktan ziyade bir halka boyun eğdirmektir.

Tecrübe bize aynı zamanda, Araplara boyun eğdirmek için başvurmamız gereken yolları öğretmiştir. Bunun sayesinde çabucak kavradık ki uzun süredir düşündüğümüzün aksine, bu insanlar bizim hükmümüzü göçebe oldukları için değil, sadece Avrupalılara göre daha hareketli oldukları için reddetmekteydiler. Her bir halk, kolayca başka yere sapmayacağı ve dönmesinin zorunlu olduğu kendi iyi tanımlanmış bölgesine sahipti. Eğer bölge insanının evlerini işgal edemiyorsak, onların mahsullerini ele geçirebilir, sürülerine el koyabilir ve insanlarını tutuklayabilirdik.

O noktada Afrika'daki savaşın gerçek şartları belirdi.

Artık mevzu, Avrupa'daki gibi bir başka benzer orduya karşı kitle olarak hareket edecek bir ordu toplama değil, hareket halindeki halklara hâkim olabilecek ya da bulundukları bölgenin yakınındakileri barışa zorlayabilecek ve ülkeye yayılabilecek küçük ve hafif birliklerdir.

Birlikleri olabildiği kadar hareketli hale getirmek ve sürekli tehdit şüphesi olan toplulukların yakınında tutmak, bir problemin iki halini göstermektedir.

İlk olarak, askerlerin ilerleyişine ayak bağı olan her şeyden vazgeçmiştik. Topu neredeyse tamamen ortadan kaldırmıştık; at arabasının yerine develeri ve katırları ikame etmiştik. Uzak mesafeler arasında kurulmuş ileri karakol depoları sayesinde askerler, çok az bir miktar tedarike gereksinmekte ya da buna hiç ihtiyaç duymamaktaydı. Subaylarımız Arapça öğrenip ülkeyi tanıdılar ve tereddüt göstermeden kıtalara rehberlik edip onları dolambaçlardan uzak tuttular. Sayıdan ziyade elde ettiğimiz hız doğrultusunda, kıtalar sadece yorgunluğa alışkın seçilmiş askerlerden oluşmaktaydı. Bugün birliklerimiz, silahlı Araplar kadar hareketli olup hareket halindeki bir kabileden daha hızlı ilerlemektedir.

Aynı zamanda, birlikleri daha hareketli hâlâ getirmemizden ötürü, konaklamalarının en faydalı olacağı noktaları araştırmaktaydık. Savaş bize en enerjik, en teşkilatlı ve en düşman halkları ayırt etme imkânı vermişti. İsyanları bastırmak ya da vuku bulmadan engellemek maksadıyla, bunların etrafında ya da yakınında konuşlanmıştık.

Bütün Tel Atlasları geniş bir ilmik ağı gibi karakollarımızla çevrilidir; ancak, bu ağ Batı'da sıkı sıkı dokunmuşken, Doğu'ya gidildikçe gevşemektedir. Tel bölgesinde, Vahran vilayetinde karakollar arası ortalama mesafe yirmi fersahtır. Bunun sonucunda, bir eylemi neticesinde dört bir taraftan yakalanamayacak bir kabile neredeyse bulunmamaktadır.

Yine de karakolların, en iyi hizmeti verebilecekleri yerlere kurulup kurulmadıklarını tartışabiliriz (bu meseleyi hususi bir kredi çerçevesinde konuşmaktayız). Bazı karakolları kuvvetlendirirken bir kısmından kesintiye gitmek konusu araştırılmaya açıktır. Ancak Afrika ordusunun askeri gücünün tüm gerekli olan karakollardaki teşkilat için büyük oranda yeterli durumda olduğu konusunda hemfikiriz. Ve bu karakolların katkısıyla, fethettiğimiz ülkenin her zaman efendisi olmaya devam edeceğiz. Baylar, bu gerçek gayet önemlidir ve her zaman yeniden kanıtlamak için risk almaya değer.

Bu düşüncemizde aşırıya kaçmak niyetinde değiliz. Mevcut kuvvetlerin vasıtasıyla, Cezayir'in harici bir harpte bütün muhataralara karşı durabileceği iddiasında bulunmamaktayız. Hatta şu andan itibaren yönetmekte olanların tutkularından veya hatalarından güvende olduğu iddiasında da bulunmamaktayız. Eğer ki Küçük Çöl bölgesinde askeri seferlere ve faydası olmayan yerleşimler kurmaya girişirsek, olasıdır ki askeri gücümüz, ne kadar büyük olsa da zar zor yeterli gelecektir. Eğer ki Meclis tarafından aksi istikamette istekler beyan edilirse ve diyelim ki tecrübeyle sabit bilgiye ve akla rağmen Bağımsız Kabiliye'nin çıkış noktalarıyla sınırla kalmak yerine oraya askeri seferler yapmaya teşebbüs edersek, şeksiz ve şüphesiz bir surette ordunun mevcudunu artırmak gerekecektir. Velhasıl, şiddet ya da müstebit davranışlardan ötürü oluşacak kötü hükümet, eğer imparatorluğumuz altındaki halkları umutsuzluğa ve isyana iterse, mutlaka yeni askerlere gereksinim duyarız. Aksini kanıtlamak niyetinde değiliz. Ne kadar büyük olursa olsun, insanları itidale ve aklıselime götüren fiziksel bir kuvvet yoktur. Böylesine yoldan sapmaları engellemek, bizlerin değil hükümetin görevidir. Bütün demek istediğimiz, bunca zaman boyunca egemenliğimizin ve Afrika'daki istilamızın hakiki sınırlarını bilmediğimizdir. Bugün ise bunlar malumdur. Bunca zaman, bahsi geçen sınırlarda karşılaşabileceğimiz engellerin çeşitleri ve sayısı hakkında doğru bilgilere sahip değildik; şimdi ise sahibiz. Bunca zaman, kuvvetlerimizin katkısıyla hangi yollarla ve hangi

metodu takip ederek teşebbüsümüzün önündeki doğal ve kalıcı engelleri kesin olarak alt edebileceğimizi merak ederdik; bugün ise kesin olarak bilmekteyiz. Mevcut kuvvetlerimiz, bir ihtimal, hırs ve şiddetten kaynaklanan suni ve anlık ihtiyaçları karşılayamasa bile Afrika'daki egemenliğimizin bütün tabii ve alışılagelmiş gereksinimlerine cevap vermek durumundadır. Mesele hakkındaki oldukça özenli ve detaylı bir çalışma, Komisyon'un çoğunluğunda kesin bir kanaat oluşturmuştur.

Askeri Gücümüzü Tedricen Nasıl Küçültebiliriz?

Fakat Komisyon bu noktada durmak istememektedir. Hangi usullerle aşamalı olarak askeri gücü azaltacağımızı ve yerleşim yerlerimizi tehlikeye atmadan daha az sayıdaki birliklere nasıl indireceğimizi araştırmak niyetindeyiz.

Bazı üyeler, birlikleri aynı etkileri üretebilecek biçimde bölüştürerek sayılarını azaltma olasılığını düşündüler. Diğerleri ise yerleşim yerlerinin ve yolların iyileştirilmesinin egemenliğimizi kolaylaştıracağını ve bize askeri mevcudunu düşürme imkânı vereceğini söylediler. Raporun başka bir kısmında, mühim yol sorununa tekrar döneceğiz. Baylar, bu önerin oldukça etkili olacağını reddetmemekteyiz; inanmaktayız ki bunların makul kullanımı bize gerçekten bu imkânı verecektir ama bunun yeterli olacağına inanmamaktayız.

Fiziksel güçlerin yeni bir teşkilatlandırmayla ya da bu güçleri hareketlendirmeyle ordumuzun mevcudunu düşürebileceğine inanmak, bizim fikrimizce bir hayale inanmaktır. Fatihlik sanatı eğer sadece böyle sırları keşfetmekten ve bu tipte zorlukların üstesinden gelmekten oluşsaydı, çok basit olurdu. Askeri gücü azaltmak konusunda karşımızda duran gerçek ve kalıcı engel, bilmeliyiz ki yerlilerin bizlere karşı duruşlarıdır.

Bu tavırları değişikliğe uğratmanın yolları nelerdir? Hangi hükümet biçimleriyle, hangi ajanların yardımıyla, hangi ilkelerle ve hangi yürütmeyle bunu elde etmeyi umabiliriz? Bu noktada, baylar, esas ve ciddi sorular fazla sayıdaki askeri gücün tenzili konusudur.

Yerli Hükümetinin Teşkilatı

Esasında bize teslim edilen ülkeyi yönetmek hususunda takip ettiğimiz sistem –teferruatlarda farklılaşmasına rağmen– her yerde

aynıdır. Bizim tarafımızca belirlenen ya da tanınan muhtelif yerli memurlar, farklı adlar altında, Müslüman nüfusları idare etmektedir; bunlar, bizlerle onlar arasındaki aracılardır. Yerli şeflerin gücümüzün merkezine olan uzaklıklarına bağlı olarak, onları daha fazla ya da daha az teferruatlı bir nezarete tabi tutmaktayız ve onların hareketliliklerine daha çok ya da daha az nüfuz etmekteyiz; fakat neredeyse hiçbir kabile bizim tarafımızca aracısız olarak yönetilmemektedir. İdareyi yürüten bizim generallerimizdir; onların asli memurları Arap bürolarıdır. Hiçbir kurumun Afrika'daki egemenliğimize henüz bu Arap büroları kadar faydası dokunmamıştır. Komisyonun birkaç üyesi bundan bahsetmiştir ve biz de memnuniyetle bunu tekrar etmekteyiz.

Bu sistem kısmen Mareşal Bugeaud tarafından kurulmuş, organize edilmiş ve yaygınlaştırılmıştır. Sistem, tamamen makul olduğunu düşündüğümüz bir takım ilkelere dayanmaktadır.

Meselelerde birincil ilke, siyasi iktidarın her yerde Fransızların elinde olmasıdır. Böyle bir inisiyatif, hiçbir surette emniyet duyularak yerli liderle terk edilemez. İşte ilk ilke budur.

İkinci ilke: Buna mukabil, ikincil kuvvetlerin çoğunluğu ülkenin sakinleri tarafından uygulanmalıdır.

Üçüncü iktidar vecizesi ise: İktidarımız var olan nüfuz alanları arasından kendisine dayanaklar oluşturmalıdır. Daha öncesinde çok defa denediğimiz gibi zaman zaman ülkenin dini ve askeri aristokrasisini umurdan uzaklaştırıp yeni ailelerle ikame etmeye ve tarafımızca oluşturulmuş yeni nüfuz unsurları yaratmaya çalışmaktayız. Neredeyse her seferinde bu girişimlerde başarısız olduk ve bu çabaların ne kadar zamansız olduklarını görmek çok kolaydır. Yeni bir iktidar, bilhassa fatih bir iktidar, kolaylıkla maddi kuvvetleri kendi yakınlarına bahşedebilir; ancak manevi güçleri nakledemez ve kamuoyu kuvvetine bizzat kendisi sahip değildir. Yapabileceği tek şey, bu güce sahip olanlarla alakadar olmak ve onlardan hizmet alarak iktidarda olmaktır.

Bu üç iktidar vecizesinin kendi umumiyetlerinde doğru olduğunu düşünmekteyiz; fakat kendi esas değerlerine sadece makul ve ehil tatbiklerde sahip olmaktadırlar. Şunu anlamaktayız ki bunlar reddedilmelidir ya da mekâna, şartlara, insan faktörüne bağlı tutulmalıdır; bu, yürütme erkinin doğal sahasıdır. Bu işe evvelinde yaptığımızdan daha derinlemesine girişmede, Meclis için ne haysiyet ne de menfaat mevcuttur.

Meclis, ileride yerli meselesinde hükümetimizin teşkilatının nasıl olması gerektiğine ve kullanılacak aracılara dair kalıcı ve detaylı bir yol göstermek durumundadır. Zira, Meclis sadece hükümet karakterinin ne olması ve hangi daimi hedefin önerilmesi gerektiğini araştırma hakkına sahip değildir. Bu aynı zamanda onun görevidir.

Yerli Halk Bakımından Hükümetimizin Umumi Meşrebi Ne Olmalıdır?

Yerlilere karşı olan tutumumuzu bütüncül olarak tahayyül ettiğimizde büyük tutarsızlıklarla karşılaştığımızı belirtmeliyiz. Zamana ve mekâna bağlı olarak oldukça farklı veçheler görmekteyiz; teveccüh ifratından sertliğe geçebilmekteyiz.

Bazı yerlerde en mümbit, en sulak, en tedarikli toprakları Avrupalılara ayırmak yerine bu toprakları yerlilere verdik.

Onların inançlarına olan saygımız o kadar ileriye gitti ki bazı yerlerde kendimiz için kiliseler inşa etmeden önce onlar için camiiler inşa ettik; her sene Fransız hükümeti (bizden önce gelen Müslüman prensin yapmadığını yaparak), peygamberin mezarını ziyaret etmek isteyen hacılar için Mısır'a ücretsiz taşıma sağlamaktadır. Kendi vatandaşlarımızın değerini tanımak için onursal temayüzleri Araplardan esirgemedik. İhanetlerin ve isyanların ardından, genellikle yerlileri takdire şayan bir hoşgörüyle kabul ettik; bizi yüzüstü bırakmalarının ertesi gününde, ellerindeki kanımızı temizlemek için gidenlerin mülklerini, onurlarını ve kuvvetlerini geri aldıklarını gördük. Daha fazlası da şikâyet edilmektedir: Avrupalı sivillerin yerli halka karıştığı birçok yerde, birtakım gerekçeler olmaksızın, genellikle korunan yerlidir ve Avrupalı adalet ararken daha fazla zorluk çekendir.

Eğer bu dağınık davranışları bir araya getirilirse, Afrika'daki hükümetimizin mağluplara karşı giderek yumuşadığını ve fatih pozisyonunu unuttuğu sonucu çıkartılacaktır. Hükümetimiz yabancı tebaanın refahı için Fransa'da yaptıklarından daha fazlasını gerçekleştirmektedir.

Şimdi genel resme dönelim ve tersten bakalım.

Yerli şehirleri, ordumuzdan ziyade idaremiz tarafından işgal edildi, sarsıldı ve yağma edildi. Barış zamanında özel mülklerin büyük bir kısmı tahrip edildi, biçimi bozuldu, yok edildi. Tasdik

etmek için el koyduğumuz birçok mülkiyet unvanı geri verilmedi. Cezayir şehri çevresinde bile birçok bereketli toprak, Araplardan alınarak toprağı işlemeye ehil olmayan yahut bunu istemeyen Avrupalılara verildi. Sonrasında bu topraklar yerlilere kiralandı ve bu insanlar öncesinde babalarına ait olan toprakların mütevazı marabası haline geldiler. Başka bir yerde bize düşman olmayan ya da bizimle ve bazen bizsiz savaşmış kabileler ya da kabileler hizbi, kendi topraklarından uzaklaştırılırdı. Bizim belirlemediğimiz şartları kabul ettik; bizim ödemediğimiz tazminatların sözünü verdik ve akabinde, onurumuz yerlilerin çıkarlarından daha fazla zayiat verdi. Sadece eski sahiplerin büyük miktarda toprağına el koymakla kalmadık, daha kötüsü, bütün Müslüman ahalinin topraklarımıza göz dikmesine neden olduk. Bu toprakların üzerinde yaşayanların durumu, bu askıda kalan sorunların gerektiği gibi çözülmesini gerektirmekte ve hâlâ hesabını yapmadığımız bir hükmü takip etmekteler.

Afrika'daki Müslüman toplum uygarlaşmamış bir topluluk değil, sadece geç kavrayan ve kemale ermemiş bir uygarlıktır. Kendi içerisinde, hayır işleri veya genel eğitimin ihtiyaçları için önemli miktarda vakıf bulunmaktadır. Her yerde ellerimizi –eski amaçlarından kısmen saptırarak– bu gelir kaynaklarına uzattık; hayır kurumlarının sayısını düşürdük; okullarını kendi hallerine bıraktık ve dini eğitim müesseselerini* dağıttık. Bizim elimizde bilginin aydınlığı söndü; din adamlarının ve hukukçuların istihdamı durdu; yani Müslüman toplumunu bizi tanımadan evvelki hallerinden daha sefil, daha düzensiz, daha cahil ve daha barbar hale getirdik.

Şüphesiz ki yerlileri hükümetin aracıları olarak kullanmak doğrudur; fakat bu uygarlığın hassasiyetleri ve Fransız şiarıyla onlara yol göstermek şartıyla geçerlidir. Bu her yerde vuku bulmuş değildir. Yerli idaresini medenileştirmekten ziyade onların barbarlığını Avrupa'nın aklına ve formlarına ödünç vermemizden ötürü zaman zaman suçlanabiliriz.

---

* Sayın Savaş Bakanı tarafından Komisyon'a tavsiye edilmiş bir raporda, Genel Vali Bedeau fetih zamanında, (1837) Konstantin şehrinde Kur'an tefsiri çalışan, peygamberin hadislerini öğrenen ve ayriyeten aritmetik, astronomi, belagat ve felsefe dersleri alan 600-700 öğrenciyi barındıran muhtelif orta ve yüksekokulun bulunduğunu söylemiştir. Ayrıca yine aynı dönemde, Konstantin'de 1.300-1.400 öğrencisi olan sübyan mektepleri bulunmaktadır. Günümüzde ise tahsilini yapan genç sayısı 60'a kadar tenzil olmuştur; sübyan mekteplerinin sayısı 30'a inmiştir ve buralardaki öğrenci sayısı ise 350'ye düşmüştür. (ç.n.)

Zaman zaman muhtelif belgelerde açığa çıkan bazı teoriler ortaya atılmaktadır. Buna göre, mahrumiyetin ve ahlaksızlığın en aşağı safhasına ulaşan yerli halk hiçbir zaman ıslah ve terakki gerçekleştirmeye mazhar olamaz; artık onları aydınlatmak yerine ellerindeki bilgiden de mahrum etmeliyiz. Yerlileri toprağa yerleştireceğimize, ülkeye yerleşmek maksadıyla adım adım onları kendi topraklarından uzaklaştırmalıyız. Bu esnada onlardan sadece itaat beklemeliyiz ve itaat elde etmenin tek bir yolu vardır: Kuvvet ile bastırmak.

Baylar, bizim zannımızca bu tip fikirler zamanla çoğalacaktır. Dolayısıyla, böyle öğretiler sadece aleni kınamalara değil, hükümetin ve Meclis'in resmi en yüksek derecedeki sansürüne layıktır.

Bahsi Geçen İki İfrattan Kaçınmak Zorundayız

İki ifrattan henüz bahsetmiş bulunmaktayız. Komisyonunuzun çoğunluğu, itinayla her ikisinden de imtina etmek istemektedir.

Müslüman tebaamızı kendi önemlerini abartmaya dair fikirler edinmeye ya da onlara her koşulda kesinkes kendi vatandaşlarımız ve kendi denklerimiz gibi davranmak zorunda olduğumuza inanmalarına izin vermek gibi bir görevimiz ve bunda bir menfaatimiz yoktur. Onlar Afrika'daki hâkim mevkiimizden haberdardırlar; bu durumu koruyacağımızı tahmin etmektedirler. Bugün bundan vazgeçmek; onları hayrete düşürecek, ruhlarında karmaşaya sebep olacak, yanlış ve tehlikeli fikirlerle dolduracaktır.

Yarı medenileşmiş halklar müsamahayı ve hoşgörüyü anlamakta zorlanırlar; adalet haricinde bir şeyi kabul etmezler. Bizi kabahatli görerek hareketlendikleri zaman, dakik ve sert bir adaleti tesis etmek yegâne idari kaidemiz olmalıdır.

Onlara her daim borçlu olduğumuz tek şey iyi bir yönetimdir. Bundan kastettiğimiz sadece kendi menfaatimiz doğrultusunda değil, onların çıkarları doğrultusunda da yönetim göstermektir. İktidar onların ihtiyaçlarına samimiyetle özen göstermelidir ve içtenlikle bunu temin etmeye çalışmalıdır. Onların refahı ile alakalı olup, haklarını gözetip, itaat ve vergi elde ettiği zaman görevini tamamladığını sanmamalıdır. Hükümet, son olarak, kendisini onları sömürmek konusunda sınırlamalıdır.

Şüphesiz ki onlara kendi örflerimizi, fikirlerimizi, âdetlerimizi tavsiye etmek beyhude olacağı kadar tehlikelidir de. Şu an için

bizim Avrupa medeniyetimizin yoluna değil, kendi yollarının istikametine sokulmalıdırlar; onların usulleriyle çatışan değil, uyuşan şeyleri istemeliyiz. Şahsi mülkiyet, sanayi ve yerleşik hayat, Muhammed'in dinine ters düşmez. Araplar bunları başka yerlerde tanımaktadırlar ya da tanımışlardır; bir kısmı bizzat Cezayir tarafından bilinmekte ve takdir edilmektedir. Neden daha fazla kişiyi bunlarla munis kılmaktan umudumuzu keselim! Bu bazı yerlerde başarıyla denenmiştir.* İslamiyet, aydınlığın nüfuzuna tamamen kapalı değildir; bazı bilimleri ve sanatları kendi içeresine kabul etmiş bulunmaktadır. Neden imparatorluğumuzda bunu geliştirmeye çalışmayalım? Müslüman toplumun, bizim yardımımız olmadan daha fazlasını yapamayacağı şeylere yardım edelim: Yerlileri kendi okullarımıza getirmeye zorlamak yerine kendi okullarını kurmalarına, muallim sayılarını artırmalarına, din adamı ve hukukçu yetiştirmelerine yardım edelim.

Yerlilerde Kamu Eğitimi

Kur'an'ın teşvik ettiği dini duyguların düşmanca olduğu ve onların din adamları ve hukukçularının hatası olan batıl inançlar ve cehalet içerisinde yok olmalarına izin vermenin uygun olduğu söylenmektedir. Bunu gerçekleştirmeye teşebbüs etmek büyük bir akılsızlık olacaktır. Bir halk arasında dini duygular var olduğunda, insanlar her zaman bundan faydalanmak maksadıyla bu görevi yüklenen ve halkı yöneten birilerini bulmuştur. Dinin doğal ve düzgün tercümanlarının yok olmasına müsaade ederek, dini duyguları bastırmazsınız; sadece kontrolü fanatiklere ya da sahtekârlara bırakmış olursunuz. Bugün bilinmektedir ki gizli cemiyetlere mensup fanatik dervişler vardır. Bunlar son isyanda halkların ruhunu ateşlemiş ve onları savaşlara sürüklemiş bir çeşit düzensiz ve cahil ruhbanlardır.

---

* Bizi memnun etmek isteyen ya da kendilerine sunduğumuz asayişten istifade etmek niyetinde olan birçok önemli efrat, evler inşa etmiştir ve orada yaşamaktadır. Vahran vilayetinin en büyük yerli şefi Sidi el-Aribi, bu usulle bir köşk inşa etmiştir. Son isyan sırasında kendi dindaşları tarafından yakılmıştır. Bu örnek, başka kişilerce de takip edilmiştir. Bu isimler arasında Cezayir vilayetinde Djendel baş ağası, Boualem bulunmaktadır. Konstantin'de ise yerli toprak sahipleri, şimdiden kısmi olarak zirai yordamlarımızı örnek almışlardır ve edevatımızın bir kısmını benimsemişlerdir. Bône (Annaba) Ovası Kaid'i Caresi, Avrupa işçiliği ve aklıyla topraklarını ekmektedir. Bunları, elde edilmiş büyük neticeler olarak değil, zaman içerisinde neler elde edilebileceğine dair ümit verici alametler olarak anlatmaktayız. (ç.n.)

Topraklar Hususunda Nasıl Devam Etmeliyiz?

Lakin hükümetimiz için hayati problem toprak meselesidir. Bu konuda bizim hakkımız, menfaatimiz ve görevimiz nedir? Cezayir'i fethederken, Roma'yı işgal eden barbarların aksine, toprağın mülkiyetini değil iktidarı ele geçirmek yegâne amacımızdı. 1830 yılında Cezayir'in şartlı teslim sözleşmesi bu ilke doğrultusunda kaleme alınmıştır. Şehrin bize teslim olmasına karşılık biz de tüm sakinlerinin dininin ve mülkiyetlerinin korunması teminatını vermiştik. Bundan sonra bize teslim olan tüm kabilelere aynı şekilde davrandık. Bu toprakların mülkiyetini Avrupalı koloniye alamayacağımız anlamına mı gelmektedir? Şüphesiz ki hayır; fakat doğrusu, bizi adalet ve doğru politika uğruna toprak sahibi olanların ya da ondan istifade edenlerin tazminat ödemesine zorlamaktadır.

Tecrübe göstermektedir ki imtiyaz hakları veya toprak mübadelesi sayesinde bu husus -hiçbir maliyet olmadan- kolaylıkla halledilebilir. Bunu başka bir kısımda detaylı olarak açıklayacağız. Burada tüm söylemek istediğimiz, güvenliğimiz için olduğu kadar onurumuz açısından önemli olan Müslüman tebaamıza mülkleri konusunda sahih bir saygı göstermektir; tazminat olmaksızın mülklerini almayacağımızı ve hilekâr, gülünç hareketler vasıtasıyla alım maskesiyle şiddete ve satış görünümüyle korkuya başvurmayacağımızı onlara kabul ettirmektir.

Kabileleri başka yerlere taşımak yerine, onların bölgeleriyle olan bağlarını kuvvetlendirmeliyiz. İki ırkı birbirinden ayırıp, birbirlerine düşman tutmaya devam edeceği için böyle bir tedbir genel olarak isabetsiz olacaktır. Üstelik bu sert bir tedbir olacaktır. Ne var ki biri bunu uygulamayı tercih etmiştir.*

* Bu noktada, Arapların tamamen göçebe değil de en azından müteharrik oldukları bilgisi göz önüne alındığında, sanki bir kişinin arzusu doğrultusunda hareket etmişçesine Arapların yeri çok kolayca değiştirilmiş. Bu büyük bir hatadır. Bir kabileyi mukabilinde önemli imtiyazlar ve kendi isteği olmaksızın gerçekleşmiştir (Mahzen nüfusuyla yaşanan hadisedeki gibi). Bu tip hareketler Türklerin devrinde dahi oldukça sert kabul edilmekteydi ve nitekim nadiren şahit olunmuştur. Yalnızca Osmanlı hâkimiyetinin son yüzyılında gerçekleşmiş birkaç vakadan bahsedilebilir ve bu emsaller uzun süreli savaşların, mükerrer ihtilallerin ardından görülmüştür. Mesela, büyük Righa kabilesi bu doğrultuda Miliana civarından Vahran'a gönderilmiştir. Bu Righa kabilesinin hikâyesi birkaç veçhesi itibarıyla Meclis'in itinasına mazhardır. Bu hikâye, kabileleri sürmenin ne kadar zor ve ferdi mülkiyet hissiyatının ne kadar kuvvetli olduğunu göstermektedir. Ferdi mülkiyet oldukça kutsaldır. Fasılasız ihtilallerden yorulan Türkler, bir gün tüm kabileyi kuşatma altına alıp onları Vahran vilayetindeki Beylik topraklarına nakletti ve komşu kabilelerin boşaltılan toprakları ele geçirmesine müsaade etti. Bu şekilde malına mülküne el konulmuş

Yerli halk, bizim uygar halkımızla karışmaya başladığı ve kısmen yahut tamamen memurlarımıza, kanunlarımıza tabi olduğu şu anda vesayete büyük bir ihtiyaç duymaktadır. Tek korkulması gereken, bizim şiddetli yöntemlerimiz değildir. Medeni insanlar genellikle, barbar halkları sadece irtibat kurduklarında bile -niyet etmeden ve bilmeden- baskı altına almaktadırlar: Avrupa'da idari ve hukuki kurallar, özgürlüğü ve mülkiyeti temin eder haldeyken, aynı kurallar barbarlar nezdinde tahammül edilemez bir baskı olarak kabul edilmektedir. Bizi kızdırmakta olan gecikmeler onları çileden çıkartmaktadır; bizim himaye dediğimiz formları onlar zalimane adlandırmaktadır ve bunlara boyun eğmek yerine geri çekilmeyi tercih etmektedirler. İşte bu şekilde Kuzey Amerika'daki Avrupalılar, kılıçlarını çekmeden Kızılderilileri bölgelerinden çıkarmayı başarmışlardır. Ancak bunun bizim açımızdan aynı olmadığına dikkat etmek gerekmektedir.

Araplar ve Avrupalılar Arasındaki Mülkiyet Alışverişi Ücretsiz Olmamalıdır

Mülkiyet ticaretinin kontrol altına alınmadığı yerlerde, toprakların eski sahiplerinden yenilerine daha hızlı ve ucuza geçtiği söylenmekte ve yerli nüfusun ülke topraklarındaki kökleri son bulmaktadır. Eğer gidişatın böyle olmasını istemiyorsak, her yerde toprak alışverişinin bu şekilde tamamen ücretsiz gerçekleştirilmesine engel olmalıyız. Avrupalının Arap'tan daha gerekli olmadığını göreceğiz.

Az evvelinde gerçeklerden bahsettik ve şartlara değindik ki Meclis, niyetimiz konusunda yanılmasın. Ne herhangi bir ölçekte bir muayeneye giriştik ne de bilhassa bir hüküm verdik. Raporun tabii muhteviyatı buna izin vermemektedir. Sadece Meclis'in daimi meyli ve hükümetimizin genel tabiatını anlamasının istedik.

Righa kabilesi, sonraki 50 yıl boyunca eski topraklarına geri dönmek için Türk hükümetinin eteğine sarıldı. En sonunda diledikleri izin verildi. Righalar, bu yarım yüzyılın ardından ülkelerine geri dönüp, mülklerini geri aldılar ve ayrıca vaktiyle toprakların bir kısmının mülkiyetini elinde tutmuş aileler, kendileriyle birlikte unvanlarını da getirdiler. Babalarının ektikleri topraklara tam olarak yerleştiler. (ç.n.)

İyi Bir Yönetim Vasıtasıyla Yerlilerden Neler Elde Etmeyi Umabiliriz?

Bu yönetimin yerliler hususunda ortaya çıkartacağı olası sonuç nedir? Bu durumda mubah olan umut nerede sonlanmaktadır? Vehimler nerede başlamaktadır?

Tarihleri, dinleri, kanunları, âdetleri son derece farklı olan halkları aniden bir araya getirecek ve içtenlikle birleştirecek kadar bilge, müşfik ve adil bir hükümet bulunmamaktadır. Bunu gerçekleştirebileceğimize inanmak oldukça tehlikeli ve çocukça olacaktır. Bunu çok kısa bir sürede kolayca yapabileceğimize ve kör nefretle yaratılıp sonrasında yabancı işgaliyle nefretini muhafaza etmiş yerlilerin yüreğini soğutabileceğimize inanmak daha da beyhude olacaktır. İdare tarzımız nasıl olursa olsun, sonuç olarak, güçlü durmak gerekmektedir. Bu her zaman birinci kaidemiz olmalıdır.

Düşmanca hisleri bastırmak yerine –hükümetimiz öğütlediği gibi– onları zayıflatmayı ummalıyız; bu bizim boyunduruğumuzu daha hoş hale getirmeyecektir ama yavaş yavaş daha katlanılabilir gösterecektir. Müslümanların yabancı ve Hıristiyan bir güce karşı gösterdikleri nefreti ortadan kaldırmak yerine, nefret ettikleri kökene rağmen bu gücü onlara keşfettirmek onlar için daha faydalı olabilir. Fikir ve uğraş camiaları vasıtasıyla yerlileri kendimize bağlayabileceğimize inanmak akla uygun olmayacaktır; fakat onun yerine menfaat gruplarıyla bunu gerçekleştirmeyi umabiliriz.

Daha şimdiden bu tip bağın kurulduğu birçok yer görmekteyiz. Silahlarımızın telef ettiği bazı kabileler olduğu gibi, ticaretimizin özellikle zenginleştirip kuvvetlendirdiği kabileler de olacaktır ve onlar bu durumu hissedip anlayış göstereceklerdir. Bizlerle komşu olmalarından mütevellit her yerde eşyaları karşılığında alabilecekleri ücret ve işgüçleri artmıştır. Zaten çiftçilerimiz insan gücü olarak yerlileri kullanmaktadır. Avrupalı, topraklarını değerlendirmek için Arap'a, Arap ise yüksek bir maaş için Avrupalıya ihtiyaç duymaktadır. Bu minvalde, köken ve eğitim olarak ayrı olan iki kişi, aynı yerde doğal olarak bir araya gelmekte ve nihai sonuç olan çıkarları doğrultusunda bir birlik olmaktadırlar.

Baylar, bu istikamette devam etmemiz gerekmektedir.

Komisyon, Afrika'daki egemenliğimizin geleceğinin, ordumuzun büyüklüğünün ve mali durumumuzun kaderinin her şeyden ziya-

de yerli nüfusa muamele ediş tarzımıza bağlı olduğuna ikna olmuş durumdadır. Çünkü bu durumda insanlık ve bütçe sorunları birbirlerine katılıp karışmaktadır. Komisyon, uzun vadede iyi bir hükümetin sahih bir huzura kavuşturacağına ve ordu mevcudumuzda hatırı sayılır bir tenzil gerçekleştireceğine inanmaktadır.

Aksi bir ihtimal olarak, Cezayir'in eski sakinlerinin bir kenara itilmesi ya da ezilip geçilmesi gereken bir engel olduğunu söylemeksizin (zira bu tip şeyler açıkça itiraf edilmez) gözlerimizle, davranışlarımızla belli etmiş ve onları kollarımıza çekip refaha, aydınlığa doğru götürmek yerine sıkıştırıp soluklarını kesmek maksadıyla ahalilerini çevrelemiş olalım. Böyle bir ihtimal takdirinde iki ırkın arasındaki sorun ölüm kalım meselesine dönüşmüş olurdu. Er ya da geç, Cezayir iki kişinin merhametsizce dövüşmek durumunda olup içlerinden birinin ölmek zorunda olduğu kapalı ve duvarla çevrili bir alan haline geliverirdi. Baylar, Tanrı bizi böyle bir kaderden kurtarsın!

On dokuzuncu yüzyılın ortasında, Amerika'nın fethedilişinin tarihini tekrar etmeyelim. İnsan ırkının kınadığı kanlı örnekleri taklit etmeyelim. Bu tip emsalleri gerçekleştirme talihsizliğine düşenlerden bin kat az daha mazur görüleceğimizi aklımızdan çıkarmayalım; çünkü bizler o denli mutaassıp kişiler değiliz ve ayriyeten Fransız Devrimi'nin dünyaya yaydığı ilkelere ve aydınlığa sahibiz.

Afrika'da Kölelik

Fransa, sadece Müslüman tebaa arasında hür insanlara sahip değildir. Cezayir'de de ufak bir miktar zenci köle bulunmaktadır. Hâkim olduğumuz topraklarda köleliğin devam etmesine izin vermeli miyiz? Komşu bir ülkenin prensi, Tunus Beyi, kendi imparatorluğunda kulluğun lağvolduğunu beyan etmiş bulunmaktadır. Bu mevzuda ondan aşağı kalma şansımız var mıdır?

Baylar, bildiğiniz üzere Muhammedilerdeki kölelik bizim kolonilerimizdekiyle aynı cibilliyeti taşımamaktadır. Tüm Doğu'da, bu menfur müessese sertliğinin bir kısmını kaybetmiştir. Lakin sertliğinden ödün vererek, insanlığın tabii haklarına daha az mugayir hale gelmemiştir.

Bu fikir ülkeyi daha iyi bilmekte olan birçok kişi tarafından da paylaşılmıştır. Sayın Savaş Bakanı da bu konuda hemfikirdir.

İkinci Kısım

Mülki İdare - Avrupalıların Yönetimi

Cezayir üç idari bölgeyi bölünmüş durumdadır: Birincisi, çoğunlukla Avrupalıların bulunduğu bölge (medeni bölge); ikincisi, Avrupalılar ve Arapların beraber yaşadığı karışık bölge ve üçüncüsü ise yerli halkın yaşadığı, Arap bölgesi olarak adlandırılan kısımdır. Sadece Karışık Arap bölgelerinde yönetim esasen askeriyenin elindedir ve askeri kaidelere göre idare edilmektedir. Fransız örfi hukuku sadece medeni bölgede uygulanmaktadır. Aralarında en küçük olanı olsa da hepsinden daha çok bu bölgeyle ilgileneceğiz. Avrupai toplumu medeni bölgede oluşturduk ve kurduk; kalıcı düzenlemeler orada hüküm sürebilir. Buna karşın karışık bölgeye yerleşmiş olan Avrupalılar istisnai ve geçici durumdadır. Sayıları artmaya devam ettikçe ve menfaatleri çeşitlenip sağlamlaştıkça, yakında yayılacakları istikamette bulunan medeni bölgenin kurumlarını talep edip elde edeceklerdir. Medeni bölgede yaşananlar ise yavaş yavaş her yere yayılmaktadır. Bölge, ülkedeki Avrupalıların çoğunu kapsamakta ve bir şekilde hepsinin istikbalini elinde tutmaktadır. Velhasıl bu bölgenin idaresi hususi dikkatimizi şayandır.

Aslını söylemek gerekirse, biz Meclis'in iznini talep ederek, şu anda ülkeye Avrupalı nüfusu yerleştirme ve yönetme asli görevine sahip Cezayir idaresinin kusurlu çalıştığını, düzeneğinin gayet karmaşık olduğunu ve usullerinin oldukça yavaş işlediğini ifade etmek istemekteyiz. İdare birçok aracı ve memura sahip olmasına rağmen atıl kalmaktadır; gösterilen emeğe, çabaya ve harcanan paraya rağmen ekseriyetle kötü icraatlar ortaya çıkmaktadır. Daha sonra bu meseleleri örneklerle izah etme imkânımız olacak; şu an için, bunları belirtmekle yetinmekteyiz. Cezayir'deki yönetimin kusurlarının, ülkede bize sıkıntı oluşturan hataların başlıca sebepleri olduğunu düşünmekteyiz ve idare reformu en başlıca ihtiyacımız olarak gözükmektedir.

Bu gerçek belirtildiğine göre sebeplerini inceleyebiliriz.

İdari Kadro

Bu sebepler arasından hangileri kötü personel seçimine atfedilebilir? Komisyon bunun üzerine çalışmamıştır ve bu sorunu incelemek zorunluluğu duymamıştır. Bu Meclis'in dahil olmaması

gereken bir personel sorunudur. Burada anlamanız gerekmektedir ki tüm yetki ve sorumluluk hükümete aittir.

Bu konu hakkında diyebileceğimiz, makul olanın, görevlileri idareci olarak Cezayir'e göndermeden evvel onları bu göreve hazırlamak olduğudur. Ya da en azından onların kendilerini hazırlamış olduklarından emin olmak gerekir. Hususi bir okul veyahut en azından hususi sınav bizim açımızdan yeterlidir. İngilizlerin Hindistan'da yaptıkları budur.* Lakin bizim Afrika'ya gönderdiğimiz görevliler gittikleri ülkenin dili, teamülleri ve tarihi hakkında neredeyse hiçbir şey bilmemekteler. Bundan daha fazlası ise adına çalıştıkları idarenin tuhaf yapısını incelememiş olmalarıdır ve kaidelerini bilmedikleri istisnai kanunları uygulamaktadırlar. Çoğu göreve uygun olmamalarına nasıl şaşırabiliriz ki!

Kadro hakkında daha fazla konuşmayacağız. Meclis'i hizmet teşkilatının kendisi hakkında bilgilendirmek niyetindeyiz.

Hiçbir toplum, yeni topraklara yerleşen bir toplum kadar idari işlerinde kesinliğe, basitliğe ve sürate ihtiyaç duymamıştır. Bugüne kadar bu toplumun ihtiyaçları, acil ve basit çözümler aranarak, her zaman yanlış öngörülmüş ve yansıtılmıştır. Hiçbir yerde olmadığı kadar her türlü zorlukla karşılaşan insanlar, hükümet tarafından zoraki uygulamalardan muaf tutulmalıdır. İnsanların en çok istedikleri ise verdikleri emeklerinin karşılığının ve kendi işlerini görme özgürlüğünün emniyet altına alınmasıdır.

Dolayısıyla, Afrika için Fransa'dakinden** daha basit bir düzenek

---

* Hindistan'da devlet memurluğuna girmek isteyen genç insanların İngiltere'de özel bir kolejde (Hailesbury College) iki yıl geçirmeleri gerekmektedir. Orada, kendi meslek yaşamlarına özgü tüm çalışmaları gerçekleştirirler ve aynı zamanda kamu yönetimi ve siyasal iktisat hakkında genel fikirler edinirler. Dönemin en ünlü profesörleri kendilerine hoca olmuştur. Malthus, Hailesbury'de bir siyasal iktisat dersi vermiş ve Sör James Mackintosh orada hukuk öğretmiştir. Sekiz Asya dili öğretilmektedir. Öğrenciler bir sınava tabi tutulduktan sonra ayrılabilmekteler ve yalnızca bununla yetinilmemektedir. Hindistan'a döndüklerinde ülkenin iki dilinde konuşmaları ve yazmaları istenmektedir. Döndükten 15 ay sonra, sahip oldukları bilgiyi sınamak için bir sınava daha sokulurlar ve başarısız oldukları takdirde Avrupa'ya geri gönderilmektedirler. Fakat birçok sınamanın ardından, ülke idaresinde yerlerini alır almaz, mevkileri ve hakları teminat altında girer; terakkileri keyfi bir durum değildir. Derecelere göre yükselmektedirler ve öncesinde bilinen kaidelere göre en yüksek mevkilere çıkmaktadırlar. (ç.n.)

** Paris'teki merkezileşme, Afrika için Fransa'daki dairelerimizden bile daha eksiksiz değildir ve daha şimdiden büyük bir hata olacaktır. Bu meselede, krallık bölgesinde koruyucu olarak muhafaza edilmesi gereken böyle bir ilke, koloni topraklarında ise tahrip edici bir hale dönüşmektedir. Bir misal bunu açığa kavuşturacaktır.
Devlet topraklarını devretme yahut kiralama konusunda oluşturulmuş kurallardan

ve işleyişi daha tez bir hükümet makinesi kurmak zorundayız. Fakat bunun tam tersini yapmış bulunmaktayız. Hızlıca yapılacak bir araştırma bunu Meclis'e kanıtlayacaktır.

Umurun Paris'te Merkezileştirilmesi

Devamında inceleyeceğimiz Cezayir idaresini şekillendiren kaidelerden en çarpıcı olanı, başkentteki aşırı merkezileşmedir. Demem odur ki umurun Paris'te merkezileşmesi, Afrika'yı Fransa'nın herhangi bir bölgesi kabul etmek kadar durumu dramatikleştirmekte ve bu suretle hakikatin son derece uzağında kalınmaktadır. Hakikatin daha derinde yattığını ve daha uzağa gittiğini görmek kolay-

---

daha doğal ve daha gerekli ne olabilir? Bu konuda, hiçbir şey hukuka, talimatnameye ya da bakanlık kararına binaen yapılamaz. Katı bir şekilde mevzuatı Afrika'da uyguladığınızda cemiyet hayatını askıya almış olacaksınız. Doğrusunu söylemek gerekirse, bir müstemlekenin kurulması, devlet arazisinin bölgeye yerleşmeye gelmiş bireylere mütemadiyen devrinden başka bir şey değildir. Kolonileştirmek isteyen devletin kendisi için rezervleri, şartları tayin etme hakkını ve kamu arazisine izin veren yahut onu kiralayan kuralları saklaması gayet anlaşılabilir. Kuralları belirleyen hukukun kendisidir. Yalnızca merkezi gücün bir kerede geniş bir araziyi devretme hakkına sahip olması münasiptir; lakin küçük bir toprak parçası satın almak isteyen bir kişinin bile başkentin onayına gerek duyuyor olmasının ne kadar abes olduğunu söylememize izin verilmelidir. Bir kolonide göçmenlerin lehine olan toprak tanzimi, tekrar ediyoruz, tüm faaliyetin hikmetidir. Bu süreci yavaşlatmak ya da zorlaştırmak kitleye müdahale etmekten ziyade bizzat onun oluşmasına engel olmaktır.

Sayın Charles Buller'ın raportör olduğu Komisyon, 1838 yılında Lord Dunham'ın riyaseti altında nüfusun Birleşik Devletlerdeki kadar hızlı gelişmesine engel olan sorunları araştırmaya Kanada'ya gönderilmiştir. Komisyon en önemli neden olarak vilayet merkezi olan Quebec kolonisine yerleşmeye giden tüm göçmenlerin tabi oldukları bu gereksinimi göstermişlerdir. Birleşik Devletler'de insanlar unvanları olay mahallinde alırken, bahsettiğimiz göçmenlerin elde etmeleri gerekmekteydi.

Afrika'da bir kişi bir metre araziyi Savaş Bakanı'na kadar uzanacak bir soruşturma olmaksızın ne satın alabilir ne de kiralayabilir. Vahran vilayeti bu kaidenin tek istisnası olmuştur. Orada yerel hükümete, belli şartlar ve sınırlar dahilinde önceden belirtmek kaydıyla, bakanlık tarafından gelen izin olmaksızın imtiyaz tayin etme hakkı verilmiştir. Vahran vilayetini tanıyan herkes, büyük göç ve kolonileşme dalgasının esasen Cezayir'in bu bölgesinde olduğunu bilir. Zira, bölgeye giden müstemlekeciler derhal yerleştirileceklerinden emindir. Meclis'in dikkatini az evvelinde bahsettiğimiz Kanada Komisyonu Raporu'na çekmemiz gerektiğini düşünmekteyiz. Bu rapor, göz önünde tutulması gereken faydalı bir vesikadır. Bu rapor sadece Kanada'daki sorunu değil Cezayir'i de aydınlatmaktadır. Zira herhangi bir yeni ülkedeki sömürgeleşmeyi başarıya ya da başarısızlığa götürecek sebepler oldukça benzerdir. Bay Buller'ın Kanada hakkında söylediklerine bakarak Afrika hakkında konuştuğunu düşünebilirsiniz. Aynı hatalar benzer sonuçlara sebebiyet vermektedir. Orada, göçmenlerin vardıkları zaman karşılaştıkları sıkıntının aynısını Cezayir'de de bulmaktayız; mülkiyet düzensizliği, sürülmemiş topraklar, sermaye yokluğu, zamanında önce toprak sahibi olmaya çalışanların iflası, toprağı kısır bırakan simsarlık. (ç.n.)

dır. Fransa'da idari sorunlar olay yerinde ikincil memurlar tarafından çözülmektedir. Ayriyeten, valiler ve belediye reisleri aracı konumundadırlar; onaya tabi olarak, meselelere dahil olabilir ve nihai kararları verebilirler. Afrika'da ise kısmi bir mahalli hayat bulunmaktadır. Her şey merkezi idare tarafından yönetilmekte ve er ya da geç merkezde karara bağlanmaktadır. Fransa'da beldelerimizin büyük kısmının bütçeleri ilçe idareleri tarafından yönetilmektedir; fakat Cezayir'de en düşük yerel sarfiyatlar dahi Savaş Bakanı tarafından onaylanmaktadır. Gerçeğini söylemek gerekirse, bazı nadir istisnalar dahil olmak üzere, ne kadar ehemmiyetsiz olursa olsun Afrika'daki bütün idari makam faaliyetleri ve ne kadar değersiz olursa olsun sosyal mevcudiyetin tüm teferruatları Paris'teki yetkililer tarafından belirlenmektedir. Bu durum, 1846 yılında sadece Cezayir idaresinin nasıl 24.000 tebliğ alıp 28.000 adetten fazla cevap gönderdiğini açıklamaktadır. Yine de bu yönetim tarafından gösterilen büyük tesir ve hareketliliği memnuniyetle takdir etmekteyiz. Umurun aynı yerde bu surette toplanması, özellikle hizmetlerin seyrinin yavaşlamasını sebebiyet vermektedir.

Böyle bir durumun varlığı ülkenin mevcut ihtiyaçlarına büyük oranda ters düşmektedir ve her daim tekrar ederek, hakikat kanununa isyan etmektedir. Yerel yönetim hürriyeti reddedilmiş ruhsatında ısrar etmektedir; teoride mevcut olmayan bağımsızlık pratikte çoğunlukla büyük yer kaplamaktadır. Fakat bu kolaylaştırmaktan ziyade müdahil olup iyi yönetim ortaya koyan; gayri muntazam, fasılalı, karmaşık ve kötü sınırlandırılmış bir bağımsızlıktır.

Afrika'da ortaya çıkan her cinsten mesele, Savaş Bakanlığında sonlanmaktadır; lakin, meseleler bakanlığa intikal ettiğinde bölümlere ayrıştırılmakta ve birçok farklı ele dağıtılmaktadır. Daireyi kontrol eden memur, açıkçası, ülkenin -örnek olarak- siyasi seyri ve genel olarak idare tarzından tamamen bihaberdir. Oysaki bu ikisinden birinin bile bilinmemesi doğru bir idare imkânını ortadan kaldırmaktadır. Cezayir'i yönetmekte olan Fransa'nın gayet aydın merkezi iktidarı büyük bir etkiye sahiptir. Aslında salahiyetlerini sınırlandırdığı takdirde, faaliyetlerini daha doğru biçimde merkezileştirmiş olacaktır.

Bütün meselelerin Savaş Bakanlığına intikal etmesinin engellenmesi durumunda, merkeze daha az problem bildirilecektir ve problemler ülkeyi terk etmeden daha hızlı ve kati surette çözüle-

cektir. Öte yandan, eğer intikal etmiş meseleler üzerinde daha az durulursa çözüme daha hızlı ulaşılacaktır. Ancak durum hiç de böyle gerçekleşmemektedir; intikal eden problemlerin çoğunluğu karara bağlanmadan evvel birkaç görevli tarafından tetkik ve istişare edilmekte ve tartışılmaktadır. Önde gelen kamu çalışmaları farklı yerlere de gönderilmektedir. Örneğin *Ponts et Chaussées* (Köprüler ve Su Setleri) ile ilgili meseleler Kraliyet Konseyi'ne sunulmakta, diyanet ve hukuki işler Adalet Bakanlığına aktarılmakta ve tedrisat meseleleri kendi bakanlığına gönderilmektedir. Sonuç olarak, tüm hizmetleri tek bir merkezde toplama zahmetine hiçbir fayda elde etmeden katlanmaktayız.

Umurun Cezayir Şehrinde Merkezileştirilmesi

Paris'teki ölçüsüz merkezileşmenin ardından Afrika yönetim teşkilatının en büyük kusuru, Cezayir şehrindeki aşırı merkezileşmedir. Cezayir şehrindeki her sorunun Paris'te sonlanmasında ısrarcı olarak, tüm Afrika umurunu Cezayir şehri aracılığıyla intikal etmeye zorlamış olduk.

Eşit derecede tamamlanmış durumdaki her iki merkezileşme de farklı sonuçlara sebep olmaktadırlar. Paris'e intikal eden küçük ya da büyük tüm meseleler incelenmekte ve çözümlenmektedir; Cezayir'e geldiklerindeyse sadece basitçe incelenmektedirler. Sadece karara bağlanmamakla kalmayıp büyük bir kısmı orada nizami biçimde düzenlenmemektedir.

Cezayir, siyasi olarak bölünmeyen bir ülke teşkil etmektedir; yerli kabilelerin yönetimi, ordu idaresi ve hatta savaş yönetimi dahi tek bir akıldan türemektedir. Fakat üç vilayetin idari birliği -en azından teferruatta- sadece yasa koyucunun iradesiyle var olan bir uzlaşının, oldukça soyut bir idrakin sonucudur. Vilayet başkentlerinden Paris'e gitmek, Cezayir şehrine ulaşmaktan -genellikle- daha az vakit almaktadır. Bu durum sadece yakınlıkla da alakalı değildir. Ya da bu durum menfaat gruplarıyla da açıklanamaz. Çünkü her üç vilayetin müstakil mevcudiyetleri, kendilerine mahsus çıkarları ve farklı ihtiyaçları vardır. Bu vilayetlerle ilgili meseleler, Cezayir şehrinde Paris'te olduğunda daha az bilinmektedir. Her bir vilayetin Fransa'yla önemli derecede ilişkisi vardır; lakin kendi aralarında irtibat yoktur. Bu, Cezayir şehrini vurup bağımsız şehirler Vahran ve Philippeville'i (Skikda) etkilemeyen finansal ve sınai

krizden de anlaşılmaktadır. Faiz oranı Vahran'da değişmezken, Cezayir şehrinde neredeyse inanılmayacak seviyelere ulaşmıştır.

Böyle sınai ve ticari problemleri olan, uzak mesafedeki bir ülkeye neden vilayetin en küçüğünden en büyüğüne kadar her türlü idari işleri taşımak için zahmete katlanalım?

Vilayetin askeri idarecileri, kale ve topçu kumandanları ve idare memurları doğrudan Savaş Bakanı'yla yazışmaktadır. Bu faaliyetleri hızlandırmakta ve hizmetleri birliği ortadan kaldırmadan kolaylaştırmaktadır. Lakin, mülki idare bu örneği takip etmemektedir: Mevcut bulunan her noktadan gelenler Cezayir şehrinde ele alınmak durumunda olabilmekte ve dolayısıyla orada birikmektedirler. Şimdi meselelerin nasıl ele alındığını izah edelim.

Cezayir Şehrindeki Hizmet Teşkilatı

Önceki bahiste ele aldığımız bu basit merkezileşme ilkesi ziyadesiyle verimliydi ki henüz işlememiş olduğumuz boyutu gördüğünüzde şaşkınlığa uğrayacaksınız.

Bunu daha sıhhatli kavramak için Fransa'nın bir bölgesiyle kıyaslayalım.

Hükümetin çok sayıda aracısı bulunmaktadır. İdarenin kendisi toplumun genel ve öngörülemeyen ihtiyaçlarıyla alakadar olmaktadır. Diğerleriyse daha mahsus görevler yerine getirmektedir: Bazısı vergi toplamakla mükelleftir, bazısı kamu çalışmalarını gerçekleştirmektedir. Bu memurların her biri Paris'te bulunan farklı bir bakana rapor vermektedir; fakat bölgelerinde hepsi merkezi gözetime tabidir ve birçok bakımdan müşterek biçimde valiye bağlıdırlar. Valilik nezdindeki güç birliği, kamu idaresinde Napoléon'un dehasına borçlu olduğumuz en hayırlı ve elbette en özgün icatlardan biridir.

Bu basit ve muhkem yapıya nispetle Cezayir şehrinde neyin mevcut olduğunu görelim.

İçişleri, Finans ve Kamu Çalışmaları Yöneticilerinin Merkezileştirilmesi

Valinin yegâne merkezi teşkilatının yerine içişleri, finans ve kamu çalışmaları adı altında üç tane özel merkezileşme gerçekleştirilmiştir.

Her bölüm başkanının, az evvel adlarını verdiğim hizmetlere bakan astları bulunmaktadır. Yönetici gücü elinde tutmaktadır ve esas vazife olarak astlarının faaliyetlerini tahkik etmektedir.

Bu üç yönetici birbirlerine karşı bir bağımsızlık içerisinde tutarlı davranmaktadırlar. Ancak bu bağımsızlık oldukça iğneleyici ve tedirgin edicidir; zira hiyerarşideki yüksek mevkileri onlara kendilerine dair asalet ve güç fikri vermektedir. Bu sebeple onların uzlaşısı, işlerin tez ve düzgün ilerlemesi için zaruridir.*

Bu üç büyük idari kurumun üzerinde yer alan her şey merkezileştirilmiş haldedir ve dördüncüleri olan sivil işlerin genel idaresi onların arasındaki irtibatı sağlamak için kurulmuştur. Sivil işlerin genel yöneticisi bu üç özel idareciyi ortak bir hedefe yönlendirmektir; ama bunu gerçekleştirmek için güce sahip değildir. Bunun iki sebebi bulunmaktadır: İlki, kendisine sahih bir kuvvet verilmemiştir; inisiyatif sadece valiye mahfuzdur. Genel idareci kendi başına bir pozisyon alamamakta ve işleri yürütememektedir; dinlemekte, incelemekte, kavramakta, aktarmakta ancak bir şeyi kontrol etmemekte, icra edenlerle aracılar olmaksızın konuşamamaktadır. Eğer ki kendisi güce sahip olsaydı, diğer üçünün karşısında aynı hiyerarşik kademede olsa dahi icra mevzusunda büyük sıkıntı yaşayacaktı ve bu durumda merkezi iktidarla teçhiz olacaktı; dolayısıyla şimdiye kadar onların arasındaki bütün ilişkiler sadece çatışmalara yol açmıştır.

Genel Valinin Merkezi Yönetimi

Tüm bu üst üste binmiş merkeziyetlerin yukarısında, en sonunda genel valinin merkezi yönetimi bulunmaktadır; fakat bu yönetim doğası gereği idari olduğundan ziyade siyasidir. Vali idareye genel gidişat tayin edebilmektedir; fakat onun için bunu takip etmek ve işlemleri eşgüdümlemek müşküldür. Valinin önde gelen görevi

* Sabit bir el tarafından bu üç kuvvetli simanın faaliyet alanları resmedildiği takdirde, en azından içlerinden biri kendisine ayrılan kesimde tesir gösterebilirdi. Fakat muhtelif sorunluluklar o kadar allak bullak tayin edilmiştir ki iki amir aynı zamanda aynı konu üzerinde birbirlerine engel olmak suretiyle birbirlerinin çabalarını boşa çıkarmaktadırlar. Misal verecek olursak, kolonileşme mevzusunda kolonicileri köylere yerleştirmekle mükellef olan içişleri amiridir. Mali işler amiri tecrit edilmiş tarlaların tesisini gözetmektedir. Bu iki farklı faaliyet aynı harekâta ait değildir ve tek bir düşünceye istinaden yönlendirilme ihtiyacı duymamaktadır! Mitica Ovası'nın incelenmesi gerektiğinde her ikisi bağlantısız biçimde bunu üstlenme hakkına sahiptir. Yani birçok bölge iki defa incelenmekteyken, birçoğu da bugün bile hiçbir biçimde incelenmemiş haldedir. (ç.n.)

ülkeye hâkim olmak, sakinlerini yönetmek, barışla ve savaşla alakalı olmak, ordunun ihtiyaçlarını temin etmek, yerli topraklarına Avrupalı nüfusu dağıtmaktır.

Bugüne gelindiğinde, idari birliğin büyük ve rehber ilkesinin Afrika'da mevcut olmadığını görmekteyiz. İleride mevcut durumun sonuçlarını inceleyeceğiz. Şu an için bunları tarif etmekle yetineceğiz.

İdare Meclisleri

İdari kuvvetlerin yanı sıra idari meclis adı verilen, meselelerin karşısına getirilip tartışıldığı büyük bir hükümet kurulu bulunmaktadır. Eğer bu konsey sadece en büyük sorunların çözümüyle sınırlandırılmış olsaydı, idareye önemli bir birlik ve ahenk kazandırılmış olurdu; fakat, en ufak detaylara takılıp kalmakta olup salahiyeti daha büyük bir alana yayılmış durumdadır ve bu mesafe kat edilememektedir. Her şeyden haberdar olmak istenerek, her şey sekteye uğratılmaktadır.

Bu Meclis'in yanında, faydasız kuvvetle dolup taşan ve âdeta yapacak görevi olmayan bir *conseil du contentieux* (Divan Kurulu) bulunmaktadır. Bunu oluşturan yönetmelik, valilik meclislerimizin karşısına çıkan tüm sorunları divan kurulunun yetki alanına koymaktadır; fakat Afrika'da bu sorunların çoğu görülmemektedir. Diğer taraftan, Cezayir'in özel durumundan ötürü oluşan ve şu ana kadar idarenin tarafından alıkonmuş olan problemler, doğal olarak idari mahkemelerin yetki alanında olacaktır.

Ayrıca idari konseylerin herhangi bir sahih hizmet ortaya koyması için Cezayir'de kimsenin yaşamaması gerekmektedir.

Vilayetlerdeki Hizmet Teşkilatı

Cezayir şehrindeki her kuvvetin sayısı, kapsamını ve her birine ait pozisyonları size izah etmiş bulunmaktayız. Şimdi vilayetlere dönelim ve oradaki işlerin nasıl ilerlediğine bakalım.

Her bir idari görevlinin bir diğerlerinden bağımsız oluşu, Cezayir'dekinden güzel yönetimden bile daha büyük ve daha mahzurludur.

Cezayir şehrinde, hiç olmazsa hizmet teşkilatındaki idareciler, kendilerine has çevrelerinde birbirlerinden ayrık biçimde birlikte hareket etmekten uzak tutulmaktadır ve birbirleriyle geçinmek

kendilerine bağlıdır. İçişleri ve finans amirlerinin icra etmeleri gereken ortak bir işleri olduğunda, birbirlerine aracısız olarak karşılıklı gözlemlerini bildirirler ve vakit kaybetmeksizin sorunları hallederler. Vilayetlerdeki astları bunu gerçekleştirememektedirler. Varsayalım ki içişleri müdür muavini ve Bône bölgesi amiri bir köy kurmak istemekteler. Akabinde, genellikle –hemen– bir çatışma ortaya çıkar ve bu çatışmada neredeyse hiçbir uzlaşı imkânı bulamazlar. Çünkü olay mahallinde onları uzlaşmaya itecek bir güç yoktur ve bu cihette davranmak isteseler bile bunu yapma hakkına sahip değildirler. Her biri meseleyi Cezayir şehrindeki kendi departmanlarına bildirmek durumundadır ve orada daire amirleri de ayrı ayrı mevcut zorluklardan haberdar olmaktadırlar. Sonrasında buluşup gözlerinin önünde olmayan bir mesele hakkında anlaşmakta olup, akabinde her biri beraber karar aldıkları talimatları astlarına göndermektedirler.

Cezayir şehrinde hiç olmazsa genel valinin iktidarı her şeye hâkimdir ve belirli bir zamanda, tüm daire amirlerini uzlaştırabilir. Bu çare fasılası olmasına rağmen, sorunun en azından bir kısmını çözebilir. Vilayetlerde ise bu uygulanamaz.

Olağandışı güçlü bir terkip vasıtasıyla valinin askeri gücünü ve siyasi iktidarı temsil eden görevliler, valinin ne sivil ne de idari gücünden hiçbir pay almamaktadır.*

Böyle bir mevcudiyet, birçok zahmet ve hatta riskleri haizdir. Bunu Meclis'i şaşkınlığa uğratacak tek bir örnekle kanıtlayacağız. Hiç kimse Konstantin şehrinin öneminden bihaber değildir. Bu şehri vilayetin anahtarı olarak kabul edebiliriz; neredeyse ülkedeki tüm önemli adamların orada mülkleri ve aile üyeleri bulunmaktadır. Hiç şüphesiz böyle bir şehirde hiçbir şey siyasetle olduğundan daha fazla idareyle ilişkili değildir. Pekâlâ! Vilayetin üst kumandanı, Konstantin nüfusunu yöneten sivil memurlar üzerinde kontrol

* Fransa'daki yönetim, kuralları dönüşümlü olarak talep edip bir kenara bırakmaktadır. Bu durumun keyfiliğini ve insicamsız tarzını gösterecek bir misal bulmak oldukça zor olacaktır. İnsanlar onlara sadık kalmak için kendilerini tehlikeye atmakta ya da gereksizce reddetmektedirler. Fransa'da ordu kumandanı bir korgeneral, birliklerden başka hiçbir şeyden sorumlu değildir. Mülki idare üzerinde hiçbir kontrol ya da denetim kuramaz. Bu Afrika'da da örnek alınmıştır; fakat bu, orada oldukça talihsiz bir durum olmuştur. Bir Cezayir vilayetini komuta eden korgeneral mevkii Fransa'daki dengiyle hiçbir benzerlik taşımamaktadır. Zira o sadece birlikleri değil, askeri bölgede yaşayan Avrupalı nüfusu da komuta etmektedir. Hatta sadece Avrupalıları değil Arapları da yönetmektedir. Sadece Savaş Bakanı'nı değil, aynı zamanda vekâlet vasıtasıyla şahsen egemenliği temsil etmektedir. (ç.n.)

ve hatta gözetim sahibi değildir. Kumandanın tavsiyelerini takip edip etmemeleri, sadece onların gösterecekleri tenezzülle ilgilidir. Şehri idare eden sivil yönetici, kamu huzurunu tehlikeye atacak bir yola girdiğine inandığı takdirde, üst kumandanın buna karşı gelmek için tek bir yasal yolu bulunmaktadır. Anlayacağınız gibi bu yol, Cezayir şehrindeki genel valiye ihbarda bulunmaktır. Vali ilk olarak kamu işleri amirine çağrıda bulunacaktır. Bu kişi de sonrasında meseleyi Philippeville şehri müdür muavinine bildirecek olan içişleri amirine gidecektir ve müdür muavini, son olarak, Konstantin'in sivil komiserine feragat emrini arz edecektir.

Tüm bunların aklıselime olduğu kadar hizmetlerin menfaatine de ters düştüğünü söylememiz icap ediyor. İdari otoriteyi ve hükmeden siyasal erki birbirlerinden tamamen bağımsız tutmak akıllıca değildi; gücün temsilcisinin doğası ve hangi memur sınıfına ait olursa olsun özellikle de mazbut bir ülkede bunu yapmak akıllıca değildi.

Mevcut İdari Yapıdan Kaynaklanan Sorunlar

Kamu hizmetlerinin bünyesi bu şekildedir. Şimdi ise bu yapıdan kaynaklanmış birçok sorunu inceleyelim.

Cezayir'deki memurlara ya da kamu hizmetinde bulunan muhtelif Avrupalı aracılara verilmiş maaşların toplamını hesapladığınız takdirde, yönettikleri nüfus zar zor 100.000'e ulaşmasına rağmen, 4 milyon Frank'tan* daha yüksek bir meblağa ulaşacaksınız. İdare makinesine fazladan yükledikleri çark sayısını ve özellikle de fazla sayıdaki merkezi teşkilatları düşündüğünüzde bu meblağa şaşırmamak gerekmektedir. En fazla maliyete sebep olan ise önderliktir. Yüksek memurların sayısını gereksiz yere artırarak, haddi hesabı olmayan maaş seviyesine ulaştık.** Bu ise daha çok sıkıntı oluşturan finansal sonuçlar doğurdu: Birbirlerine yakın yahut denk seviyelerde yüksek kesim otoriteleri oluşturarak en hararetli reka-

* 1848 yılı için bu gaye maksadıyla devlet bütçesinden 3,7 milyon Frank istenmiştir. Yine bu gaye doğrultusunda aynı yıl için yerel ve mahalli bütçeden 600 bin Frank tahsis edilmiştir. Bu miktarın yalnızca Avrupa mülki idaresini kapsadığını not düşmek gerekmektedir. Yerli mülki idaresi bu miktarın dışında kalmaktadır. Aynı zamanda sadece memur maaşlarını hesaba kattığımızı göz önünde bulundurmamız gerekmektedir. Büyük kısmına verilmiş hane tazminatları gibi bir gider dahil edildiğinde toplam miktar 5 milyona çıkmaktadır. (ç.n.)

** Dört müdürün maaşları kendi başlarına yukarıda tartışılmıştır ve onların ofisleri 1848 bütçesinde yaklaşık 600 binlik bir miktar temsil etmektedir. (ç.n.)

betlere ve kıskançlıklara yol açtık. Bu kaçınılmazdı ve üstün güçlerden hiçbiri ikincil konumda kontrol altında tutulmaya müsait değildi. Akabinde hazinenin zararına olan iki şey gerçekleşti:

Bu merkeziyetlerden her biri kendisini büyük bir otele yerleştirmek niyetindeydi ve bu hazine için büyük bir maliyete yol açtı. Ardından her biri kendisini çok sayıda büro ile çevrelemek istedi. Bu bürolar, her zaman verilecek hizmet göz önüne alınarak kurulmadığı gibi, hizmetin verileceği idarenin önemi de dikkate alınmadı. Günümüzde Cezayir'de 2.000'den çok daha fazla sayıda Avrupalı, devlet memuriyetinde bulunmaktadır.* Afrika'da, Fransa'da sahip olduğumuzdan daha fazla sayıda memur görmekteyiz. Yine de insanlar –haklı olarak– memur sayısının yetersiz olduğundan şikâyetçi olmaktadırlar. Gerçekten birçok hizmet kolunda işleri icra edecek kişi eksiğimiz vardır. Bolca sahip olduğumuz ise kâtiplerdir.**

Politikalarımızı icra edecek uygun memurlara büyük bir ihtiyaç duyulmaktadır. Her hizmet kolundaki en iyi adamlar sahada değil amirlerinin ofislerinde çalışmaktadır. Olayları yönetmek yerine özetlemekle meşguldürler.

Tüm bu ahenksiz ve kıskanç kuvvetlerin arasında giderler hususunda hiçbir genel plan üretilemez, geliştirilemez, karara bağlanamaz yahut takip edilemez (ve onlardan her biri kendi ehemmiyetini artıracak işlerinin peşinden gitmektedir). Bu çerçevede para sıkça ihtiyaç ve ihtiyat haricinde harcanmaktadır. İdari alanda ihtiyat sadece tek bir kişinin uğraşı olmalıdır; muhtelif ve karışık bir idare çokça kredi istemek durumundadır ve birçok defa kendisine tahsis edilenden daha fazlasını harcayacaktır. Bahusus, geçen sene gerçekleşen hadise bu minvaldedir. Meclis mensupları yakın bir zamanda gerçekleşen müzakereler vasıtasıyla bundan haberdar olabilirler.

---

* 1848 yılı bütçesinde bahsi geçen miktar 2.000 Frank'tır. Fakat Afrika'da sahih olarak bilmediğimiz daha büyük bir memur sayısı sözkonusudur. Belediye reisleri (Fransa'dakiler gibi gerçek yetkiye sahip olmasalar da oldukça iyi bir maaş almaktalardır), mahalli vergi tahsildarları, milis görevlileri, amirler, hayır kurumu doktorları, polis memurları... Yukarıda bahsedilen 600 binlik miktar, maaş olarak bu görevlilere dağıtılmaktadır. (ç.n.)

** Mali idare ofislerinde çalışan sayısı böylece 55 kişidir. Eleman eksikliğinden ötürü, devlet arazileri üzerinde çalışamamakta ya da doğrulayamamaktadırlar. Bu bilgiye hâlâ sahip olmuş değiliz. (ç.n.)

Mevcut Hizmet Teşkilatının İdari Sonuçları

Afrika'daki idarenin harcamalarını incelemeyi bırakıp ne yapacağını düşünmemiz durumunda, daha can sıkıcı bir gösteriyi izlemiş olurduk.

Bu gösteriyi izlediğinizde ilk darbeyi vuran kendi içerisinde müşterek bir hedefe yönlendirecek merkezi, güçlü bir fikri göremektir ve kendisini oluşturan parçaları tabii sınırları içerisinde tutmasıdır. Fakat bilakis bunlardan her biri kendi içerisinde bir dünyadır. Kendisine mahsus karakteri içerisinde özgürce gelişmektedir ve denetimsiz hüküm sürmektedir.

Umurun Yönetiminde Birliğin Bulunmayışı

Bir örnek ele alalım: İnsanlar sıklıkla Afrika'daki mali hizmetlerindeki vergi temayüllerden şikâyet etmektedirler. Gerçekten, mali idare bölgeye ahali yerleştirmekten ziyade zihnini vergi toplamakla daha çok meşgul etmektedir; kolonizasyon için sadece bir kısmını dahi ayırarak iyi değerlendirebileceği devlet arazilerini düzenli olarak yüksek fiyatlara satmayı tercih etmiştir. Bu doğrudur; fakat bu eğilime yenik düşen ve kendileri için doğal ve dahi meşru olan finansal görevlilere bu şekilde yaklaşmak haksız olacaktır. Esef edilmesi gereken yegâne şey, onların üzerinde amme menfaatini gözeten, onları idare edebilecek ve gerektiğinde onları mecbur edecek bir gücün bulunmamasıdır.

Her hizmet kolundaki münhasır karakterin suiistimali ya da başka bir ifadeyle umurun genel idaresindeki birlik eksikliği, az öncesinde anlattığımız idari yapıdan kaynaklanan en büyük problemdir; diğerleri ise iktidarsızlık ve ağırlıktır.

İdarenin İktidarsızlığı ve Ağırlığı

Cezayir şehrindeki merkezi yapı sınır tanımayarak yerel ve mahalli yaşamı namevcut kılmaktadır. En ufak problemler başat yetkililere getirilip en büyük problemlere karışmaktadır.*

* Bu meselede, gerçekler hukuktan daha da kötü durumdadır. 15 Nisan Talimatnamesi mahalli müesseseleri kurmamıştır ve belediye reislerini vali namına hareket etmeye yetkilendirmiştir. Nizama, asayişe, kamu düzenine, temizliğe, şehir ışıklandırmasına, umumi yolların emniyetine, yerel ve mahalli polise dair belli yetkiler verilmiştir. Esasında, Cezayir valisi bu sıfatların hiçbirini tatbik etmemektedir. Talimatname hiçbir şekilde görevlendirmemesine rağmen, İçişleri Amiri bu yetkileri zapt etmiştir. Böyle suiistimallerle her yerde karşılaşılabilmektedir. (ç.n.)

Cezayir şehrinde ikamet eden büyük kuvvetler, tüm meseleleri üstlenerek bu yükün altında kalmaktadır. İdari teferruatlar, onların toplumun asli çıkarlarına vermeleri gereken dikkatini dağıtmaktadır. Bu memurlar, kaldırım ve ışıklandırma sorunlarıyla uğraşarak kendilerini yorduktan sonra, vakit eksikliğinden dolayı Avrupa kolonizasyonun gerektirdiği görevlerden sarfınazar etmektedirler. Ülkeyi incelemek, devletin sahipliğindeki arazileri bilmek, olmayanlarını elde etmek, arazi ölçümlerini gerçekleştirip birbirlerinden ayırmak, yeni köylerin bölgelerini haritalandırmak, uygun müstemlekecilerin seçimini gözetmek ve onları toprağa akıllıca yerleştirmek... Tüm bu görevleri bir sonraki uygun vakte bırakmaktadırlar.

Devraldıkları her işte şayanı hayret bir yavaşlıkla ilerlemektedirler. Genellikle Savaş Bakanlığının bir tebliğinin, Cezayir şehri içerisinde olmasına rağmen, valinin kabinesinden icra eden memura ulaşması tüm Fransa'yı dolaşıp, Akdeniz'i geçip Afrika'ya ulaşmasından daha çok vakit almaktadır. Fransa'da bakanlık ile görev başındaki memur arasında bir tane aracı mevcuttur. Cezayir de ise üç hatta dört tane aracı bulunmaktadır. Bu da bu durumun vahametini daha anlaşılır hale getirmektedir.

Ne kadar büyük ve umumi olursa olsun, gecikmeye uğramayan bir mesele yoktur. İzin verirseniz aralarından en mühimi ve en geneli olan bütçe hazırlanışını örnek olarak alalım. 2 Ocak 1846 tarihli yönetmelik, mali yılın başlangıcı olan 1 Ekim'den önce kredilerin alt dağılımının genel tablosunun yıllık mali mevzuatla açılmasını ve Savaş Bakanı'na sunulmasını gerektirmektedir. Bu bütçe onaylandıktan sonra, mali yılın başlangıcından önce Cezayir'e geri gönderilmektedir. Böylece, bu takvim maliyenin düzgün işlemesini ve aklıselimi getirecektir. 1846 yılında, Kasım ayına gelindiğinde kaynakların dağılımı ancak -sadece- idare amirleri tarafından bilinmekteydi. Başka bir deyişle ancak yıl sonuna gelindiğinde başlangıçtan itibaren ne harcamaları gerektiğini öğrenmişlerdi.

İkincil meseleler ya da teferruat olarak gözükenler ise sadece yavaş ilerlemekle kalmamakta, mamafih sıklıkla bir çözüme ulaşmamaktadır. Az önce tarif ettiğimiz idari labirentte, acı içerisinde dolaştıktan sonra genellikle kaybolmaktadır. Onlara ne olmaktadır? Kimse bilmemektedir; mesulleri onlardan bihaberdir, idare de daha fazlasını bilmemektedir. Zira ellerinden geçtikleri tüm bu görev-

lilerin arasında onlardan dolaysız ve münhasıran sorumlu olan tek bir kimse yoktur.

Savaş Bakanlığının izniyle ziyaret için Afrika'ya birkaç sefer gitmiş olan zengin Fransız toprak sahipleri, kendilerine söz verilmiş imtiyazlı arazileri teslim alamadan dört-beş sene beklemişlerdi.

Birçok fakir göçmen, kendilerine tahsis edilmiş yerler bildirilemeden Cezayir sokaklarında ölmüştür.

Ülkenin bir bölgesinde geçici olarak yerleştirilmiş sömürgecilerin orada kalıcı olarak yerleşebileceklerini öğrenmeden evvel ev inşa etmeye, tarla açmaya ve birkaç defa hasat kaldırmaya vakitleri vardır.

Bazı imtiyaz sahipleri, kendilerine mecbur kılınan şartları büyük ölçüde yerine getirmelerinin ardından, kendilerine devlet tarafınca söz verilmiş nihai unvanları boş yere talep ettiler; zira elde etmeye yetecek güçleri yoktu. Öncesinde sermayelerini hanelere ya da işlenmiş topraklara çevirmişlerdi ve ne bunları devredip nakit paraya çevirebilirlerdi ne de rehin edip ihtiyaç duydukları parayı bulabilirlerdi. Birçoğu kesin bir iflasa sürüklendi. Bunun sebebi servet oluşturamamaları değil, evvelinde ürettikleri zenginliği kullanmaktan mahrum bırakılmalarıydı.

Bunu, Cezayir'deki memurların atıl durumda olmaları mı takip etmektedir? Aksine, gayet faaldirler. Fransa'da düzelenmiş olan her şey Afrika'da da düzenlenmektedir ve ayriyeten idare, Fransa'daki teamülün aksine birçok meseleye müdahil olmaktadır. Yalnızca, Cezayir şehrindeki İçişleri Amiri tarafından verilen polis kararları bile bir cilt dolduracaktır. Fakat tüm bu kuvvet, kısır münazaralarda ya da verimsiz işlerde tüketilmektedir. Afrika'daki mülki idare, tüm dişlileri birbirinden ayrık çalışan ya da birbirlerini sekteye uğratan namütenahi çalışan bir makineye benzemektedir. Gösterilen çokça harekete rağmen ilerleyememektedir.

Burada ifade ettiğimiz ahval, mübalağa edilmemektedir. Meclis detaylarla hemhal olduğu takdirde, meseleyi büyüttüğümüzü değil kavradığımızı görecektir.

Baylar, böyle bir ahval ne kadar daha sürebilir? Fransa'da Afrika'daki gibi karmaşık, güçsüz, sıkıntılı bir yönetimin varlığı durumunda umurun gidişatı yavaşlar ve kamu refahı zarar görürdü. Fakat unutmamalıyız ki Cezayir'de de bu durum ailelerin yıkılmasına sebep olmakta, vatandaşları ümitsizliğe ve ölüme götürmek-

tedir. Binlerce hemşerimizi fethettiğimiz ülkeye celp etmiş ya da yönlendirmiş bulunmaktayız; onları sefil bir halde, ülkenin yahut teşebbüsün fıtratında olmayıp bizden kaynaklanan engellerle savaşmaya mı bırakmalıyız?

Baylar, Komisyon'unuzun mevcut teşkilatın hatalarıyla sarsılan hükümetin bunu ıslah etmek niyetinde olduğuna inanmakta haklı sebepleri vardır. Komisyon meseleye ortak olup, destek vermenizi istemektedir. Sonuç olarak, size teslim edilen tasarının sonuna aşağıdaki şekilde bir madde eklemek niyetindeyiz:

"Meclis, 1848 yılındaki oturumda Cezayir'deki mülki idare teşkilatı hakkında bilgilendirilecektir."

Bununla birlikte, söylemek zorundayız ki bu çözüm oybirliğiyle kararlaştırılmamıştır. Komisyon'un tamamı Afrika'daki mevcut kamu hizmet teşkilatının yetersiz olduğu konusunda hemfikirdir. Fakat bazı üyeler, hangi değişikliklerin yapılmasını gerektiğini ve kesin tarihi belirtmeden teşkilatı tadil etme iradesini dile getirmenin yeterli olduğu kanaatindedir. Daha fazlasını yapmak öncelikle tehlikeli ve beyhudedir. Çoğunluk ise buna karşı gelerek az öncesinde belirttiğimiz ek madde üzerinde ısrar etmektedir.

İdari Teşkilatta Yapılması Gereken Değişiklikler

Hangi değişiklikler gerçekleştirilmelidir? Baylar, Komisyon bunları şu anda detaylarıyla anlatmak istememektedir. Komisyon olarak sadece genel anlamda hangi maneviyat ile hareket etmenin en iyisi olacağını belirtmek istemekteyiz. Daha doğrusu biz bunu, mevcut durumun kusurlarını açıkladığımız zaman zaten belirtmiştik. Bu noktada bir özet yeterli olacaktır.

Paris'teki merkez teşkilatı en sıkı bağlarla sınırlandırıldığı takdirde; bir bakıma Afrika meselelerinin yönetimi Fransa'da kalsa bile, idarenin bir kısmı Afrika'da olacaktır.

Cezayir'de merkezi güçlerin bir kısım görevlerini ellerinden alarak mahalli otoritelere iade etmek.

Cezayir şehrinde, merkezi yönetimin işleyişini basitleştirip hiyerarşi ve birliği tanıtmak.

Bu birliği vilayetlerde de oluşturmak, tüm ikincil vazifelerin salahiyetini yerel makamlara geri vermek ya da onları aracısız olarak Paris'le görüştürmek.

Tüm yönetim mevkilerini idare altına almak ya da en azından siyasi iktidarın kontrol ve gözetimine almak.

Baylar, işte bu bizce reforma verilmesi gereken genel istikamettir.

Cezayir Kanunlarına Daha Berrak ve Daha Durağan Bir Şekil Verilmelidir

Afrika'daki umuru yöneten iktidar böylece daha birleşik, teferruatta daha bağımsız, daha çevik ve daha güçlü hale gelecektir. Komisyon'un ekseriyetine göre bu iktidar üzerine bazı yeni sınırlar koymak ve vatandaşlara şimdi sahip olduklarından daha büyük teminatlar verilmesi gerekmektedir.

Yeni bir ülkeye yerleşmiş bir kimsenin duyacağı ilk ihtiyaç, orada hüküm süren kanunları tanımak ve onların kararlılığına güvenebilmek olacaktır. Oysa bugün Cezayir'de uygulanan Fransız kanunlarının ya da uygulanmayanlarının ne olduğunu katiyetle ve kesin bir doğrulukla söyleyebilecek birinin varlığına inanmamaktayız. Memurlar yönetilenlerin bildiğinden daha fazlasını bilmemekte, hâkimler yargıda gördüklerinden çok az daha fazlasını bilmektedir. Her biri rastgele hareket etmekte ve günden güne farklılık göstermektedir. Komisyon, resmi ve dosdoğru olarak Cezayir kanunlarının hangi kısmının istisnai ve hangi bölümün yalnızca Fransız kamu hukuku olduğunun belirlenmesi gerektiğini düşünmektedir.

Hukukun Fransız kanunlarından saptığı yerlerde, bazı özel durumlarda, kralın fermanları şimdiden katiyetle beyan edilmiştir. Öncelikli önem arz eden meseleler hakkında aynı şeyi düşünmekteyiz. Kanunların bir kısmı için gerçekleştirilen düzenlemeler, bütününde de uygulanmalıdır. Kolonilerde yaptığımızı Cezayir'de de gerçekleştirmeliyiz. Hukukun kendisine başvurmalıyız.

Şu anki durumda hangi noktaya kadar Afrika'daki Avrupalıları yöneten kanunlar Fransa'dakine benzemektedir? Bu büyük ölçüde şartlara, dava konusuna ve mekâna bağlı durumdadır. Böylesine karmaşık bir soruyu tafsilatlı olarak çözmüş gibi davranmayacağız. Bunun ne yeri ne de zamanıdır. Bugün için gidişatımızda benimsememiz gereken hedefi göstermek yeterli olacaktır. Aslını söylemek gerekirse Cezayir'de bir koloni kurmak maksadıyla değil, Fransa'nın Akdeniz'e egemenliğini kurmak maksadıyla yola çıkmalıyız. Bu kendi kanunlarına, teamüllerine, çıkarlarına sahip bir halk oluşturma mevzusu değildir; çünkü er ya da geç bu halk ayrı bir ulus

olarak ayrılacaktır. Fakat her konuda bize benzeyen bir nüfusu Afrika'ya yerleştirme mevzuudur... Bu hedefe hemen ulaşılamasa bile, hiç değilse bilfiil olarak çaba gösterilmesi gereken hedef budur.

Bireysel Hürriyet

Daha evvelinde bazı noktalarda bu konuya değinmiştik.

Bugün ise Cezayir'de, vatandaşların hürriyeti iki şekilde tehdide uğramaktadır: yargı sisteminin hataları ile ve siyasi iktidarın keyfiyeti.

Meclis, Cezayir'de adaletin Fransa'daki kadar tesis edilmediğinin farkındadır. Orada yargıç sadece değiştirebilir bir kimse değildir, aynı zamanda Fransa'da özgürlüğün, onurun ve yurttaşların en iyi koruyucusu olan haklardan mahrum kalabilecek bir kişidir. Savcılar kurulu ise, aksine, bizlerce asla sahip olunmamış ayrıcalıklara sahiptir. Sadece kendi iradesi doğrultusunda tutuklayan, hapseden, ikaz eden, salıveren, şüphelileri alıkoyan odur (Bakan). O adaletin yegâne ve muktedir amiridir. Sadece O hâkimlerin terfilerine karar vermektedir; onları sansürleyebilen, tekdir edebilen ve tescil edebilen Savaş Bakanlığının adaletine teslim edebilecek olan sadece odur.

Afrika'daki hâkimleri kalıcı hale getirmenin vakti gelmediyse, en azından belirtmemiz gerekir ki özelliği ve aciliyeti hasebiyle savcılar kuruluna bahşedilmiş istisnai konum ve fahiş güçleri doğrulayan bir toplumsal ihtiyaç bulunmamaktadır. Zannımızca Afrika'da hâkimlik yapmış yahut hâlâ yapan birçok mümtaz kişi de bu fikre sahiptir.

Komisyon'un ekseriyeti, Cezayir Genel Valisi'nin ülkede bulunmasını tehlikeli bulduğu insanları keyfi olarak sürgün etme yetkisine sahip olmasını hem tehlikeli görmekte hem de yeterince müessir bulmamaktadır. Nitekim yine de belirtmemiz gerekmektedir ki bu konu hakkında farklı fikirler mevcuttur. Birçok üye, ahvalin belirsizliğini koruduğu yeni fethedilmiş bir ülkede kötüye kullanılmış böyle bir yetkiyi tedavülden kaldırmak için henüz yeterli sebep olmadığı fikrini benimsemiş ve bu gücün, valinin elinde olmasının zaruri olduğunu düşünmüşlerdir. Yine aynı üyeler, tüm kolonilerimizde valiler tarafınca uygulanan gücü gözlemlemişlerdir; Cezayir'de uygulanan gücün, tamamen Yüksek Kurul'un tavsiyesi (esasında valinin uygulamak zorunda olmadığı) alınmadan, tamamen keyfi olarak kullanılmadığını dikkate almışlardır.

Komisyon'un büyük kısmı, ihraç etme yetkisinin suiistimal edildiğini farz etmeksizin, suiistimale karşı mevcut güvencelerden daha fazlasını oluşturmadan böyle bir kuvveti valinin ellerine bırakmamak gerektiği konusunda ısrarcı olmaktadır. Yerliler ile derya arasında mahsur kalmış sivil nüfus, neredeyse kendisi kadar kalabalık olan bir ordu tarafından korunmaktadır; fakat aynı zamanda onun tahakkümü altındadır. Sivil nüfusun çoğunluğunun kendisini yöneten idareye karşı oldukça vahim bir direniş gösterebileceği herkesçe malum olunmamaktadır; Komisyon'un ekseriyetine göre hükümete böyle istisnai ve haşin bir yetki bahşetmek Afrikalı yerleşimcilerimizin ehemmiyetini tuhaf bir biçimde mübalağa etmekten ibarettir. Afrika'da çektiğimiz sıkıntılar, entrikalardan ya da çalkantılardan değil, Avrupalı bir nüfusun yokluğundan kaynaklanmaktadır. Öncelikle Fransız müstemlekecileri oraya çekmekle ve orada muhafaza etmekle alakadar olalım. Onları zapt altına almak daha sonra uğraşacağımız bir meseledir. Eğer ki oraya gidip yerleşmek maksadına sahipsek, kaderlerinin, servetlerinin ve ailelerinin akıbetinin sadece bir adamın merhametine tabi olduğunu düşünmelerine mani olmalıyız.

Mülkiyet Teminatları

Komisyonunuz ayrıyeten mevcut bulunan mülkiyet teminatlarından daha güçlü güvencelerin verilmesi gerektiğini düşünmektedir.

Afrika'daki Avrupalıların gayrimenkullerinin iki menşei vardır: bir kısmı yerli halktan elde edilmiştir, diğeriyse devletten satın ya da teslim alınmıştır. Barbar ya da yarı-uygar ülkelerde bütün unvanlar devletten kaynaklanmaktadır. Devlet, mülkiyete yalnızca değişken bir hak sağlamaktadır. Kolonilerinde mülkiyeti yerli titrleriyle gerçekleştiren tüm Avrupa ulusları, sonrasında kendilerini çetrefilli zorlukların içerisine sokmuştur. Yakın zamanda Yeni Zelanda'da İngilizlerin başına gelen, Afrika'da da bizim başımıza gelmiştir. Herkes bilmektedir, Cezayir ve Bône (Annaba) şehirleri civarındaki topraklar, işgali takip eden ilk yıllarda satın alınmış ve bu, topraklar henüz katedilmeden gerçekleşmiştir. Sonuç olarak, o bölgelerdeki mülkler karışık bir durumda kalmış ve buralardan verim alınamamıştır; karışıklardır çünkü aynı araziler, hakları şaibeli ya da var olmayan satıcılar tarafından birçok Avrupalıya

satılmıştır ve ayrıca bu toprakların hudutları belirtilmemiştir. Verimsizdirler; çünkü ahval karışıktır ve ayrıyeten topraklar öncesinde ucuz fiyatlara ve bilakaydüşart satıldığından ötürü, toprak sahipleri genellikle toprakların değer kazanmasını beklemiştir. Bu tercih sonucunda, toprakları işlemek yerine bakımsız bırakmışlardır. Kendi şümulünde* sınırlı bu soruna bir çare bulmak için, geçtiğimiz üç yıl içerisinde muhtelif tedbirler alınmıştır.

1 Ekim 1844, 21 Temmuz 1846 ve son olarak aynı yıl içerisindeki üç tane bakanlık düzenlemesi, bu amaç doğrultusunda kaleme alınmıştır. Komisyon'un maksadı, bu üç ameli Meclis için incelemek değildir. Komisyon olarak tek bir hedefe kanaat etmekteyiz. Tek bir hareketle ve görülmemiş bir süreçle mülkiyeti sağlam bir zemin üzerinde tekrar kurup belirli sınırlar içine almak sadece faydalı değil, aynı zamanda zaruridir. Lakin böylesine istisnai ve hassas bir mevzuatı defalarca değiştirmek durumunda kalmış olmamız oldukça can sıkıcıdır.

Mahkemelere intikal etmiş mülkiyet sorunlarına göre hazırlanıp Şûrayıdevlet'in (Conseil d'Etat) değerlendirilmesine sunulmuş ilk kraliyet nizamnamesi görüldüğünde, insanlar haklı bir sebeple endişelendiler. Kısa süre içinde yönetim kuruluna bu sorunlara hüküm verme yetkisi veren bir başka talimatname ilkini takip etti. Ardından ise izah kisvesi altında talimatnameleri tadil eden birtakım bakanlık talimatları geldi. Bu usuller özel bir mülkiyet türünün mevcudiyetine müdahil olmak, diğer herkesi rahatsız etti ve Cezayir'de kralın keyfi hükümlerinin ya da bakanlık kararlarının korkunç değişkenliğine bağlı olmayan hiçbir şeye, kimsenin sahip olamayacağı izlenimine yol açtı.

Bu talimatnameler dolayısıyla, gerçekleşen ilk işlemler ve düzenlemeler neticesinde dehşet verici bir boyuta şahit olundu. Söylemek gerekir ki bu fenalık sağaltılmalıdır. Savaş Bakanı tarafından Komisyon'a iletilmiş sayılara göre hak iddia edilen topraklar, mevcut sathın üçte birini kaplamaktadır. Ne yapmamız gerektiğine dair bir alamet olması için takibatı başlattığımızda, her 11 mülkiyetten 10 tanesi için aynı zamanda 2 zilyedin hak talep ettiğini görmekteyiz.

Devlet, başka yerlerde yapıldığı gibi, toprakları elde etmeye başlayıp Avrupalılara vermiş yahut satmış olsaydı, tüm bunlar yaşanmamış olurdu. Komisyonumuz her şeyin bu usulde gerçek-

* Bu işlemlerin vuku bulduğu bölgenin yüzölçümü 242.000 hektardan biraz fazladır. (ç.n.)

leşmiş olmasını oldukça zorunlu görmektedir. Her iki ırkın menfaatleri bunu gerektirmektedir. Ancak bu şekilde, eski yerli mülkiyetini koruyabiliriz ve yeni Avrupalı mülkiyeti tesis edebiliriz.

Aslen devlet tarafından bir unvan ile mülkiyet kurulduğu takdirde insanlar bunun geri alınabileceğine dair vehme sahip olmaktadır.

Günümüzde imtiyaz, kraliyet fermanıyla verilmektedir ve kralın konseyinden müstesna bakanlık kararlarıyla geri alınabilmektedir. İmtiyazı kaldıran işlem, en başta imtiyaza sebep olanla aynı vakar ve ihtiyatlara uygun düşmelidir.

Meclis, geçmiş zamanlarda hangi acıklı suiistimallerin, kamu yararı maksadıyla hangi istimlaklerin yapıldığını ve mülkiyet hakkının kendisinin nasıl silikleştiğini ve çalkalandığını bilmektedir. 1 Ekim 1844 nizamnamesi bu düzensizliklere bir son vermiştir; fakat sadece sivil bölgelerde hüküm vermektedir. Cezayir'in geri kalan her yerinde, 1844 nizamnamesinden önceki eski sistem yürürlüktedir: İstimlak kararı Genel Vali tarafınca verilmektedir ve her maksatta gerçekleşmekte ve mülkiyete derhal el konulmaktadır. Tazminat, idare meclisi tarafınca belirlenmektedir ve ancak yıllık taksit şeklinde mabadi olarak ödenmektedir. Şimdi ise, her gün bir Avrupalı güruh, sivil bölgelerin dışında toprak sahibi olmak için çağrılmaktadır. Diğerlerine verilmiş olan mülki güvencelerden onları mahrum bırakmak ne doğru ne de akıl kârı olacaktır.

Mahalli Teşkilat

Yönetimin kendi menfaat ve hareket hürriyetini kolaylaştırmak açısından, belediye meclislerinin kurulmasının gayet elzem olduğunu ifade etmiştik. Böyle bir hilkat, doğru bir idari emre sağladığı menfaatten daha azını vatandaşlara vermiyor değildir. Baylar, bir köy meclisi kalıntısının dahi bulunmadığı, şehir sakinlerinin sadece kendi işlerini yönetmekten değil, aynı zamanda kendi menfaatlerince idare edildiklerini görmekten mahrum oldukları bir ülke, dünya için tamamıyla yenidir. Böylesi, bilhassa kolonyal toplumların başlangıcında, evvelce hiç görülmemiştir. Bir şehrin henüz ortaya çıktığı vakitte oldukça değişken, özel, çeşitli ve fazla sayıda ihtiyaç mevcuttur. Ancak yerel bir güç zaman içinde bu ihtiyaçları bilebilir, şümulünü kavrayabilir ve gereklerini yerine

getirebilir. Yerel müesseseler bu vaziyetlerde yalnızca yararlı değil, mutlak suretle gereklidir; bu noktada, neredeyse kanundan, siyasi hürriyetten ve deyim yerindeyse âdeta hükümetten yoksun koloniler kurulması sözkonusudur. Lakin tüm dünya tarihinde mahalli hayattan yoksun bir tanesi dahi bulunmamaktadır.

Afrika'da yerel gücün ademiyetinden ötürü yaşanmış para ve zaman kaybını, toplumsal ve ferdi sefaleti endazeye vurmak kabil değildir. Bilhassa köyler hiç kimse tarafından temsil edilmemekte, giderleri için bir düzenleyeni bulunmamakta, çoğunlukla kendisini idare eden iktidardan uzakta kalmakta ve ihtiyaçları için gerekli ödenekleri vaktinde ya da gerektiği miktarda alamamaktadır.

Komisyon, hükümetin şu sıralar Afrika'da yerel gücü tesis etmekle meşgul olduğundan haberdardır ve bunu takdir etmektedir. Vazife baskı kurmaktadır; bunun zor olacağının şuurundayız. Umurun -bedhah- vaziyeti, evvelinde üstesinden gelmesi zor olacak itiyatlar ve önyargılar peydahlamıştır. İlaveten, bunun yıkımı mevcut birtakım gücün tahsisatını ister istemez küçültecek, devlet gelirlerinin bir kısmını onlardan alacak ve gözlerine bakıp onları küçük düşürecektir. Binaenaleyh, insanlar bu ıslahları dolaylı ya da dolaysız olarak engellemeye kalkışacaktır. Hükümetin böyle dirençlerle başa çıkmak için gerekli dermana sahip olacağını sanmaktayız.

Vatandaşların Mahalli İdareye Katılımı

15 Nisan 1845 talimatnamesinin 104'üncü maddesi, daire başkanlarının yanı sıra birçok Avrupalıyı, istişari bölge komitelerine dahil etmek istemektedir; bu ülke yönetimine vatandaşların dolaylı katılımı ilkesini tanıtmıştır. Bu ilke toplumun gelişip Avrupalı nüfusun çıkarlarının, fikirlerinin yerel mercilere yalnızca kolay erişim bulmasını değil, aynı zamanda bahsi geçen mercilerde nizami ve resmi organlar elde etmesini arzulamaktadır.

Basının Tanzimi

Basına sınırsız bir hürriyet vermeksizin mevcut kısıtlamalardan daha az sıkı sınırlar tayin etmek makul olacaktır. Mevcut durumdaki baskıcı sansür tatbiki yerine bir talimatnameyi yürürlüğe koymak daha elverişli olacaktır. Basını, Afrika'daki egemenliğimiz için muhataralı olan konuları ele almaktan alıkoymak hem müm-

kündür hem de gereklidir. Bizim Fransız kanunlarımız dahi benzer kısıtlamaları haizdir; fakat geri kalan konularda serbest tartışma hakkı onlara verilmelidir.

Bazı komisyon üyeleri, basın için tam bağımsızlık ile mutlak ubudiyet arasında aracı bir hal tayin etmenin imkânsız olduğunu söylemektedir: Öyle ki herhangi önleyici tedbir, hürriyeti kökünden yok edecektir ve yazara herhangi bir güvence bırakmayacaktır. Bu durumda salt tenkili bir mevzuat ve sansürden hariç başka bir şey bulamayacağız. Komisyonunuzun ekseriyeti bu fikirden yana değildir. Bunu diğerlerinin iddia ettiği kadar çözümsüz bir sorun görmeyip, bir çarenin aranması gerektiğini düşünmektelerdir. Bu çareyi bulmak hem hükümet ve hem de vatandaşlar açısından oldukça mühimdir. Afrika basınının sansür düzeni altında oldukça, Cezayir'in yerel idaresi tamamından haberdar olmayıp basımına izin verdiğini her şeyden sorumlu olacaktır. Ve bir basın mensubunun bir rezaleti kınamasına ve bazen de hükümet yetkililerini tahkir ettiğine şahit olmak zorunda olacağız.

Şüphesiz ki Afrika'yı yöneten idare büyük kuvvetlerle teçhiz edilmelidir; çeviklik ve sertlikle hareket edebilmeli fakat aynı zamanda ülke, idarenin yaptıklarından haberdar olmalıdır. Halkın gözünden uzakta olan, büyük imtiyazları haiz, olağandışı ve bilinmedik kanunlara göre hareket eden memurlar her gün dikkatle gözlemlenmeli ve kontrol altında tutulmalıdır. Afrika'daki mülki idarede defalarca patlak veren düzensizlikler, idarede gerçekleşen her olayın en büyük ve en somut aleniyet ile çevrelenmesi gerektiğini göstermez mi?

Yabancıların Durumu

Cezayir'deki Fransızların durumunu inceledikten sonra yabancılar hakkında da kelam etmemiz gerekmektedir.

Şu an, eski emaret bölgesinde yaşayan yabancılar Fransa'da muaf oldukları zorunlu milis kuvvetinde bulunmak gibi mükellefiyetlerle sorumludurlar; fakat yasal olarak daha fazla hakka sahip değillerdir.

Bu ahval onlar için pek çok sıkıntıya sebep olmakta, bizim için ise garip ve hatta tehlikeli olmaktadır. Cezayir'e gelen yabancıların büyük kısmı Fransa'daki gibi davranmamaktalardır. Cezayir'e yerleşmek istemektelerdir. Bu noktada onların isteği ile bizim menfaatimiz örtüşmektedir.

İkametgâhlarını taşımak için kralın icazetini alamadıkları takdirde, uzun süre için onları orada kanunlarımızın medeni haklardan mahrum bıraktığı zor ve alışılmamış bir durumda tutmuş olacağız. 1800 yılı anayasasında belirtilmiş olduğu gibi, vatandaşlığa kabul edilene kadar tüm meslek imkânlarının önü kesilecek ve herhangi bir kamu görevi üstlenmeleri engellenecek şekilde yargı hukukunun tasarruflarının kesinliğine boyun eğmeleri gerekmektedir. Böylece dayanılamaz bir şeraite maruz bırakılacaklar, vesvese ve tedirginliğe gark olacaklardır. Bu durum bizim muayyen gayelerimize karşıdır.

Ne mevcut durumu olduğu gibi bırakabiliriz ne de adalet sistemini kesin bir karışıklığa sokmadan devam edebiliriz. Fransa'da olduğu gibi Cezayir'de de, bahusus devlet meseleleri gibi önemli sorunların büyük kısmı hakkında yabancılar arasında açılan davalar, konsüllerin salahiyetine girmektedir. Yabancılar, bizim mahkemelerimize çıkartılmamakta ya da en azından davacının hür isteği doğrultusunda haberdar biçimde getirilmektedirler. Fransa'da bu hususta engeller yoktur. Çünkü nüfusun geri kalanına göre yabancılar çok küçük bir sayıdadırlar ve dolayısıyla yabancılar arası dava az görülmektedir. Lakin yabancıların Fransızlarla eşit sayıda yahut daha fazla olduğu Afrika'da ise, bu tip davalar çokça olmaktadır ki mahkemelerimizin yetki alanı vasfını kaybetmektedir. Deyim yerindeyse istisnai bir salahiyete dönüşmektedir.

Hükümetin bu sorunla ilgilendiğini bilmekteyiz. Bunun çabucak çözülmesi gerektiğinin altını çizmekteyiz.

Teşebbüsümüzün Muvaffak Olması İçin En Önde Gelen Şart Nedir?

Tüm açıklamalar boyunca kısaca ve genel hatlarıyla, Cezayir'i yönetmek ve idare etmek için hangi usule başvurmanın faydalı olacağını anlattık. Muvaffakiyet için gerekli şartların hepsini kapsayan ve özetleyen bir tanesi, birincisi hakkında hiçbir şey söylemedik. Bu şart Afrika'da değil, Fransa'nın kendisinde mevcuttur. Şu ana kadar Afrika meselesine Meclis'te ve bilhassa hükümet konseylerinde hak ettiği ihtimam gösterilmemiştir. Bunun, mahsusen kimseye şikâyet hakkı vermeksizin doğrulanabileceğini düşünmekteyiz. Cezayir'deki asude hâkimiyetimiz ve hızlı kolonileşme, katiyetle Fransa'nın yeryüzünde sahip olduğu en

büyük iki fayda, kendi içlerinde muhteşem, aracısız ve zaruri bir alâka ile tüm diğerleriyle ilintilidir. Avrupa'daki üstünlüğümüz, devlet hazinemizin nizamı, bir kısım vatandaşımızın hayatı, milli haysiyetimiz olabilecek en müşkül suretle bu topraklara bağlıdır. Yine de, yüksek kademedekilerin bu büyük sorun üzerine daimi bir zihin uğraşı gösterdiğini ya da onlardan herhangi birinin ülkeye karşı görünür ve dosdoğru biçimde mesuliyetini üzerlerine aldığını henüz görmüş değiliz. Bir hükümetin, ülkenin asli menfaatleri ve kendi mevcudiyetine dair kaygısı hasebiyle gösterdiği coşkulu, ihtiyatlı ve sürekli ihtimam, Afrika meselelerinin yönetiminde gösterilmiş değildir. Şu ana kadar tek bir kuvvetli fikir, kesin ve tutarlı tek bir plan ortaya çıkarılmış değildir. Burada daimi yönetim gösteren ve kimi vakit tali güçleri tahdit eden münevver ve faal bir irade bulunmamaktadır.

Baylar, Komisyon bu noktada, fikirlerimizi sizden sakladığımız takdirde size ve bizlere karşı olan öncelikli görevimizde başarısız olduğumuza inanmaktadır. Dolayısıyla fikirlerimizi açıklamaktan çekinmemekteyiz. Şu an sizlere itidalle izah ediyoruz.

Komisyon olarak söylenmesi gerekeni söylediğimizi sanmaktayız ve bunu hiçbir kişiye yahut kuruma dair endişe taşımaksızın, saf ve sade bir sevgiyle ve kamu yararı uğruna yapmış bulunmaktayız.

İnanın ki gidişat böyle devam ettiği takdirde tafsilat ıslahı, idari reformlar ve insan tebeddülü tesirsiz kalacak, en hayırlı fikirler kaybolacak ve en iyi maksatlar verimsiz olacaktır. Buna mukabil, Hükümet ve Meclis bu sorunun yönetimini gerekli olan azim, özen ve tutarlılıkla eline aldığı gün, her şey olası ve neredeyse zahmetsiz hale gelecektir.

Kabiliye Seferiyle Alakalı Hadise

Talep etmiş olduğunuz tahvillerle ilgili tartışmaya geçmeden evvel, Komisyon, sizleri bizim aramızda cereyan etmiş olan hadiseyle ilgili bilgilendirmemiz gerektiği konusunda kati bir kanıya sahiptir.

Afrika'da Kabiliye'ye girmeyi planlayan bir sefer hazırlığı tertip edildiğini haber aldığımızda, Komisyon uzun süredir toplanmamış vaziyetteydi. Bu sefer, Afrika'daki vaziyeti kökten değiştirmeye muhtemelen kadir olamazdı, yalnızca bizi şaşırtmaya ve şiddetle

endişelendirmeye mazhardı; kati surette bahsettiğimiz muktedirlere tesir edebilecekti ve bu muktedirler vasıtasıyla talep etmiş olduğunuz bu tahviller bizim tahkikatımıza verilecekti.

Komisyon'un her bir üyesi bunu esefle karşıladı ve seferin gerçekleşmemesi konusunda ittifak etmiş gözükmekteydik.

Şüphelerimizi gidermek maksadıyla, Komisyon, Savaş Bakanı'ndan bizimle görüşmesini talep etti. Bakan'dan, aldığımızın haberlerin mesnetli olup olmadığını söylemesini istedik. Savaş Bakanı gerçekten de sefer hazırlıklarının yapıldığını teyit etti ve amacın Mayıs ayı başında Cezayir ve Setif vilayetleri üzerinden Becaye'ye (Bougie) ilerlemek olduğunu belirtti. Fakat seferin tamamıyla hazari bir tabiatta olacağını ekledi. Bu sözlerine ek olarak Komisyon'a aynı teminatları vermekte olan Mareşal Bugeaud'dan gelen bir mektubu okudu. Mareşal'in kendisi savaşamayacağı için pişman gözükmekteydi; zira yerli halkın tabiiyetinden, onun kelimeleriyle, *barut konuşana kadar* emin olunamazdı.

Böylelikle resmiyete dökülen bu yordam, Komisyon içerisinde bir münakaşa konusu haline geldi. Bazı üyeler Savaş Bakanı tarafından verilen izahattan memnun olmuş gözükmekteydiler; büyük çoğunluk ise seferin müessif bir karar olduğu fikrinde ısrar etmekteydi ve ciddi bir biçimde hükümetin sefere engel olmayı kabul etmesi istenmekteydi. Hatta Komisyon'un fikrini daha sonrasında bir rapor haline getirmek maksadıyla bir layihaya çevirmek bile uygun gözükmekteydi. Ekseriyet olarak seferi siyaset dışı, tehlikeli ve zorunlu olarak asker sayısının artmasına sebep olacak bir tabiat içinde bulduğumuzu belirttik. Bu mukarrerat oldukça mutlak fikirlerle ve hatta Komisyon zabıtlarında Cezayir'deki teşebbüsümüzü kınadıklarını görebileceğiniz birkaçı tarafından da oldukça kuvvetli bir üslup ile tartışmaya açılmıştır.

Hükümet bundan haberdar edilecek midir? Komisyon'un ekseriyeti bunun oldukça ivedilik gerektirdiği ve elzem olduğu kanısındadır.

Amma velakin nasıl?

Bazıları, Savaş Bakanı'nın tekrardan Komisyon karşısına çağrılması ve ilk görüşmeden kalan izlenimlerle ilgili kendisiyle şahsen irtibat kurulması zannındadır. Diğerlerine göre Komisyon Kral'ın vükelasına göstermekle borçlu olduğu saygıda kusur etmemelidir; Sayın Başkan'ın kendisi bakanı çağırmalıdır. Komisyon'un fikrini ve bu fikrin saiklerini bakana izah etmelidir.

Bu usule birkaç Komisyon mensubu tarafından karşı çıkılmıştır. Onların kanısınca bu şeklen hareket edildiğinde ekseriyetin fikrini bir ihtara tahavvül edecektir ve ekseriyetin hükümdarın imtiyazını hakir gördüğü ithamlarına sebebiyet verecektir.

Ekseriyet, bu fikre karşı bu hareketin bu surette ciddi itimatsızlıklara yol açmayacağı cevabını vermiştir. Mevcut maksat sadece hükümetin kendisinin de duymak isteyeceği bir fikri izah etmektir ki Komisyon reisinden bu zaptın tasdikli bir suretini Savaş Bakanı'nın ellerine ulaştırması istenerek, Komisyon yalnızca bu fikrin hassas ve muayyen karakterini vermek istemektedir. Bu sayede hükümet mevcut maksadı hakkıyla kavrayacaktır.

Bu mukarreratlar gereğince, Komisyon Başkanı, bakanı ziyaret edip Komisyon'un fikirlerinden haberdar etmiştir ve onlara belirtilmiş olan belgenin bir nüshasını bırakmıştır.

11 Nisan'da Komisyon, Savaş Bakanı'ndan Kral'ın hükmünün bulunduğu bir mektup almıştır; *münhasıran kraliyet imtiyazının yetki alanına giren bir sorun üzerine, Komisyon'un müzakeresini görüp şaşkınlığını ifade etmesinin ardından, bu yapılmış irtibatın tesellümünü reddetmiştir.*

Baylar, işte hakikatler buradadır. Meclis bunların ne kadar ciddi olduğunu kavrayacaktır.

Kabiliye seferinin tehlikeli ve siyasete aykırı olduğu konusunda Komisyon'un çoğunluğu haklı mı yoksa haksız mı bulunmaktadır?

Hükümetin apaçık itham ettiği Meclise mensup bu kimseler, fikirlerini Savaş Bakanı'na sunmakla salahiyetlerini aşmakta mıdır? İşte inceleyeceğimiz budur.

Baylar, Kabiliye yeni bir mesele değildir; hatta neredeyse hükümet ve Meclis tarafından, bundan daha fazla incelenmiş bir şey yoktur. Yalnızca çok defa incelenmiş bir başlık değil, şu ana dek devlet erkânının daima aynı şekilde çözüm buldukları bir konu olmuştur. 1844, 1845 ve 1846 yıllarının Afrika umuruyla alakalı olan komisyonların hepsi, yükselen bir şekilde, Kabiliye'ye bir sefer yapılmaması gerektiğini söylemiştir. Hükümet bundan daha az sarih olmamıştır. Mareşal Soult, aynı fikri birçok kez Meclis'e izah etmiştir. Yakın zamanda bu fikir, Savaş Bakanı tarafınca itiraf edilmiştir. Bakan'ın bizzat kendisi bunun ispatını, bizlere Genel Vali ile yapmış olduğu birkaç yazışmayı göstererek, Komisyon'a sağlamıştır.

İmdi, müzakere edilmekte olan aynı Kabiliye seferi midir yoksa başka bir sefer midir? Bir askeri gezintiden, hazari bir keşiften söz

edilmektedir. Baylar, bu vakarlı meseleleri ciddi ciddi ele almalıyız. Kabiliye seferi için eğer istenirse şu an geçmiştekinden daha elverişli koşullar mevcuttur; işbu şartlarda sefer mümkün olabilir. Fakat sefere onların dahi aldandığı bir vasıf yüklenmemelilerdir ve sefer bu mevzu tasavvur edilmeksizin icra olunmaktadır.

10 Mayıs tarihli *Le Moniteur algérien* gazetesi belirtmektedir ki Fransa'daki insanlar Kabiliye'nin tamamının teslim olduğuna inanıyorlar ise garip bir biçimde yanılmaktalardır. *Hâlâ daha Kabiliye'deki 30-40 fersahlık alana ilaveten 25 fersahlık bir mesafede, Becaye yakınındaki üç aşiret hariç, boyun eğmemiş nüfustan başka bir unsuru barındırmamaktadır.*

Aynı gün içerisinde Genel Vali, bu insanlara bir beyanname duyurdu. Beyannameye göre, Fransa'ya karşı savaşı telkin eden o maceraperestleri avlamak maksadıyla, onların bölgesine ordu, giriş yapacaktı. Genel Vali, savaşmak için hiçbir arzusu olmadığını ve mülkü harap etmek istemediğini onlara beyan etti; lakin aralarında savaşı isteyenler varsa kendisini bunu kabule hazır olarak bulacaklarını belirtti.

Baylar, açıktan açığa söz söylemeyelim. Aslında önerilmekte olan hedef geçmişte ülkenin geri kalanını zapt ettiğimiz gibi bugün Kabiliye'yi hüküm altına almaktır.

İki askeri kıtaya ayrılmış on bin kişilik üstün birlikler şu an itibarıyla Kabiliyelilere karşı ilerlemektedir. İkinci grup ne kadar diri, köklü dağlara ulaşmak ne kadar zorlu olursa olsun, bizim silahlarımız karşısında harap olacaklardır. Bu gayet kesindir. Bugün itibarıyla Cezayir'in yerli halkını tanımaktayız ve bundan kuşku duyabilmek için harp usullerini daha da iyi bilmekteyiz. Birliklerimizin sayı ve kuvvet üstünlüğünün direnişe oldukça kısa bir ömür tanıyacağı, hatta engel olacağı; olası ve gayet muhtemeldir. Teşebbüse dair çekincelerin ve sıkıntıların yattığı yer burası değildir.

Kabiliye'de ne yapacağız? Bu, Avrupa harsının ve sanayisinin tesis edileceği bir ülke elde etme meselesi midir? Fakat bölgedeki nüfus bazı bölgelerimizdeki kadar yoğundur. Mülkiyet Avrupa'daki gibi bölünmekte ve sahiplenilmektedir. Dolayısıyla orada sömürgeleşme için yer bulunmamaktadır.

Kabiliye bölgesine menfaat gözeterek gidemiyorsak, en azından onların bizleri kendi bölgelerimizde rahatsız edeceklerinden endişelenmemiz gerekmez mi? Mareşal Bugeaud, bizzat bunu Meclis'e söylemiştir: *Kabiliyeliler ne istilacı ne de hasmanedir; topraklarına*

girdiğiniz takdirde kendilerini şiddetle savunurlar fakat saldırıya geçmezler.

Onların tabiiyetinin eski emaretin fethinin tamamladığı doğrudur. Fakat bunu nihayete erdirmeye kim itmektedir? Birbirinden tamamen ayrı iki bölgeye bölünmüş ve birbirinden tamamen farklı iki ırk tarafından paylaşılmış olan bir ülkede, Cezayir'de, az sayıda fatih bizler gibi, rastlantı eseri, kolay bir vakit geçirmiştir. Bu ırklar o kadar münferittir ki her birini ayrı alıp, serbest vaktimizde fethedebilir ve başkalarından ayrı şekilde boyun eğdirebiliriz. Böylesine talihli bir tesadüfü ihmal edebilir miyiz?

Kabiliyelileri fethedeceğiz; lakin onları mağlup ettikten sonra nasıl idare edeceğiz?

Meclis farkındadır ki bir Kabiliye aşiretinin bir Arap aşiretiyle hiçbir benzerliği yoktur; Araplar arasında toplum müessesesi tahayyül edebileceğiniz kadar aristokratiktir; aristokrasiye egemen olduğunuz takdirde geri kalanı elinizde tutmuş olmaktasınız. Kabiliyeliler arasında ise mülkiyet ve hükümet teşkilatı tasavvur edebileceğiniz kadar demokratiktir. Kabiliye'de aşiretler ufak, hareketlidir ve Araplar kadar mutaassıp değillerdir. Lakin kimseye teslim etmeyecekleri hürriyetlerine oldukça düşkünlerdir. Kabiliyelilerde her bir adam kamu meseleleriyle alakalıdır; onları yöneten hâkimiyet zayıftır ve intihaplar her zaman iktidarı birinden bir başkasına götürmektedir. Eğer Avrupa'yla bir kıyas noktası bulmak istiyorsanız, ortaçağdaki ufak İsveç kantonlarıyla benzer olduklarını söyleyebilirsiniz. Böyle bir nüfusun bizim hükmümüz altında uzun süre sakin kalacağına, kendi içlerinde kurulmuş askeri yerleşimlerimiz tarafından gözetilip bastırılmadan bize itaat edeceklerine inanır mısınız? Bu durumda, onların başına vermek istediğimiz liderleri uysal bir biçimde kabul edecekler midir? Eğer onları geri püskürtürlerse, bizim tekrar onları geri yerleştirmek yahut savunmak için birkaç defa ellerimize silah almamız gerekmeyecek midir? Asırlık hasımlıklar sebebiyle bölünmek zorunda olan idari insanların bir kısmının menfaatlerini diğerlerinin düşmanlığını edinmeksizin benimseyemez miyiz? Mareşal'in beyannamede dediği gibi, dostlarımız ve muhalifleri aralarında savaşa tutuştukları takdirde, bizim de tekrar dahil olmamız gerekmeyecek midir? Bugün alınmış olan tedbir, alınması gerekenlerin yalnızca ilkidir; ileride zaruri olarak gidilmesi gerekecek yolda atılmış ilk adımdır. Baylar, bu yolun nihayetinde silahlı kuvvetlerimizde bir

kusur değil, Afrika'da ordumuz ve harcamalarımızdan kaynaklanan mânianın mübrem nemasını bulacağız.

Komisyon, geçen sene muayyen tahvil üzerine şunu demiştir: *Dostane ilişkilerin en iyisi olduğuna inanmaktayız ve Kabiliyelilerin itaatini sağlamanın muhtemelen en çabuk yoludur.* Meclis'in hiçbir tahmini bundan daha iyi olmamış ve bu kadar ivedilikle kavranmamıştır: Sanayimizin alakalarını celp etmiş olduğu çok sayıda Kabiliye aşireti, kendi ihtiyarları vasıtasıyla bizimle irtibata girmişlerdir ve bizim galebemizi tanımayı teklif etmişlerdir. Bu dostane hareket hâlâ hiçbir imtiyaz elde etmemiş olan diğerlerini rahatsız etmiştir. Baylar, sulhun gayet iyi devam etmiş olduğu bu durum, silahlara sarılmamız gerektiğine inanmamıza müsaade etmez.

Dolayısıyla, Komisyonunuzun sefere girişildiğinden haberdar olduğu vakit sizler kadar gergin olmuş olmasını garip karşılamayınız.

İmdi, bu beklenmeyen haberden ötürü oluşan intibaların hükümete yansıtılması babında Komisyon haksız mıdır? Reddedilmeyi, kendilerine Meclis'in verdiği yetkilerini aştıklarının ve hükümdarın imtiyazlarına müdahil olduklarının söylenmesini hak etmekteler midir?

Meclis böyle sitemlerin neden fazlasıyla içerildiğini ve cevapsız bırakılamadığını anlayacaktır.

Nasıl! Baylar, hükümet muhtelif hizmetler için gerekli olan tahvilleri onaylama yetkisini bize sunarak bütün Afrika sorunlarını Meclis'e bırakmaktadır; buna mukabil, Meclis bizleri Afrika'daki umurun vaziyetini tahkik etmekle ve bizim faydalı bulduğumuz tahvilleri Meclis'in nasıl oylaması gerektiğini önermekle yetkilendirmiştir. Askeri harekâtlara dair teferruatın bulunmadığı bu noktada aniden, tamamen yeni ve umulmadık; lakin, büyük bir hadise çıkagelmektedir. Bu hadise, yakında meselelerin çehresini değiştirmek zorunda kalacaktır. Sonuç olarak belirlememiz gereken ordu mevcudu değişebilir. Gözden geçirmemiz gereken tahviller şüphesiz ki yetersiz kalacaktır; fakat atılmak üzere olan adımın mübrem neticeleri hakkında hükümeti bilgilendirerek, Komisyon salahiyetini aşmış durumdadır! Esasında, böyle bir şey söylenebilir fakat anlaşılmaz olacaktır. Komisyon'un burada gerçekleştirmiş olduğu, daha öncesinde iki üyenin yapmış olduğu bir iştir. Eğer onlar anayasaya aykırı hareket etmişler ise hükümet onları neden dinlemiştir? Eğer onlar anayasanın sınırları içerisinde kalmışlar

ise neden aynı kabine bizi dinlemeyi reddetmektedir ve kendilerine daha önce asla yapılmamış bir sitemi bize yollamaktadır? Komisyon'un ekseriyetinin irtibatlarına vermiş oldukları şeklin sebebine gelindiğinde, Meclis bu sebebi ciddiye almamıza müsaade edecektir. Bu şerait içerisinde yapılmış olan bin farklı durumda da gerçekleşmiştir. Komisyonlar ve özellikle mali kurullar, izlenimlerini yevmi olarak kaleme alırlar ve hükümete aktarmaları gerektiğine inandıkları fikirleri yazıyla ibraz ederler. Bir taslak kaleme alarak fikirlerini belirgin hale getirmektedirler.

Bu imtiyaz Kral'a kara ve deniz kuvvetlerinin serbest tasarrufunu vermektedir. Bunu kim reddetmektedir? Kral'ın bu imtiyazı kullanmasını tartışıp bunun herhangi bir icrasına engel olmayı mı teklif ettik? Hükümeti bizler için siyaset dışı ve tehlikeli gözükmüş ve hâlâ gözükmekte olan bir sefere onay vermesinin önüne geçmiş mi bulunmaktayız? Hükümet buna girişmek konusunda tamamen serbesttir. Baylar biz yalnızca tek bir şey, sorumluluklarımızdan (sizin de bizim de) kurtulmayı ve vazifemizi ifa etmeyi istemiştik.

Komisyon'un çoğunluğu, başka türlü hareket etmeleri durumunda en belirgin ve en ivedilik gerektiren mesuliyetlerinde noksan kalınacağına inanmakta ısrar etmektedir. Hükümeti seferden dolayı ortaya çıkacak siyasi ve mali neticelerin sebepleri hususunda, vaktinde aydınlattığımızı düşünmekteyiz. Ancak onlara, bize cerbezeli bir cevap vermekten ziyade dinlemeyi reddetmek daha kolay gelmiştir.

Detaylı Kredi Soruşturması
-Birinci Rapora Ek Metin-
24 Mayıs 1847

Çeviren: Burak M. Nuri Gücin

1859'daki ölümünden sonra, Tocqueville'in bütün eserleri ve yazıları, 1866 yılında eşi Mademe de Tocqueville (Marie Mottley) tarafından, *Œuvres Complètes D'Alexis de Tocqueville* adıyla yayımlanmıştır. İşbu rapor, malum kitabın dokuzuncu cildinde yer alan Cezayir'le alakalı Temsilciler Meclisi'ne sunulan ilk raporun sonunda verilmiş olan ek metindir. Çevrilmiş olan ek metinde, yazıldığı yıl içerisinde harcanmış olan ve gelecek yıl için talep edilen tahsisatlarla ilgili Tocqueville'in tasnifi ve yorumlarını kapsayan soruşturma bulunmaktadır.

Başlık IX

Birliklerin Maaşları ve İdamesi 14.930.330 Frank

Meclis'in provizyonları kesinlikle ordunun mevcudu hususunda aldatıcı olmaktadır ve gerçek rakam hakkındaki belirsizlik gayet büyüktür. Meclis, ordunun 1846'da mevcudu nasıl 94.000 gösterdiğini; ancak aynı yıldaki kredi raporunun Afrika'da mevcut bulunan gerçek asker sayısının 101.799 olduğunu nasıl açığa çıkardığını hatırlamaktadır.

Komisyon'un bugün olduğu gibi bilhassa o gün de kaygı duymaya sebebi vardı. Zira Sayın Savaş Bakanı'nın kendilerine bildir-

diği, Genel Vali'nin Afrika'da ihtiyatla hazırladığı tablodan yola çıkarak hazırlanan Afrika ordusu tablosu ile Komisyon'un kendi isteği üzerine tertip ettiği arsa kitapçığı arasında hiçbir denklik bulunmamaktaydı. Birine göre Afrika'da yirmi dört alay piyade bulunmaktayken, diğerlerine göre bu sayı yalnızca yirmi birdi; orada yirmi beş alay süvari varken, burada yalnızca dörttü.

Sayın Savaş Bakanı, bu konudan haberdar olarak, Afrika'da en azından üç alay piyade ve ayriyeten kendisinin ilettiği tablodan farklı olarak bir süvari alayı olduğunu ikrar etti. Nezaret dairelerinin hatası olarak, mevcut durum içerisinde iç unsurlar üzerinde konumlanmış bulunmaktayız.

Sayın Savaş Bakanı, 1847'de mevcut konuyu, Kabiliye seferini fırsat bilerek 94 binlik rakamın artıp artmayacağı hakikatini Komisyon'un önünde soruşturdu ve gerçekten mevcudun bu sayıyı aşmayacağını duyurdu. Zannımızca bu teyit gayet önemlidir ve buna dikkat etmek gerektiğini düşünmekteyiz.

Birkaç sefer Afrika'da idarecilerini geri çağırdığımız bir alayın askerlerini bırakma durumu oldu. Komisyonumuz, ordumuza düzensizlik getirecek ve devam edildiği takdirde birliklerin ruhunu yok edecek bu tedbire karşı yüksek sesle karşı çıkmak gerektiğine inanmaktadır.

Mevcut mesele, tabii olarak, Komisyon'unuzun dikkatini Afrika'daki birliklerde oluşturmak durumunda olduğumuz muhtelif istihdamlara celp etmiştir.

Komisyon'un ekseriyeti, kuvvetli bir dayanak ileri sürmeksizin, askerleri sadece istihkâm inşası, siper kazma, yol yapımı, hastane, ambar ve kışla gibi askeri bir vasıf içeren işlerde istihdam edilmesi ilkesine meyletmiştir. Komisyon içerisinde bir azınlık ise -daha uzak olarak- hiçbir istisna olmaksızın, birliklerin mutlak askeri işlerden başka bir işte mesai harcamamasını istemiştir.

Erzak. 1847 bütçesinde öngörülen mevcut 34.000 Franklık artış göstermiştir. Zaruri erzak ve yakacak ihtiyaçlarının mümasil bir oranda artış göstermeleri doğaldır. Bu hususta sizin talep etmiş olduğunuz 3.894.066 Franklık krediyi Komisyon'un tahsis etmesi zor olmamıştır.

Fakat Komisyon, birliklerimizin yiyecek ihtiyacını tedarik edişimizin sahih bir hesabının kendisine teslim edilmesini istemektedir. Meclis kavramaktadır ki bu sadece ordumuzun refahı için değil, Afrika'daki Avrupa müstemlekesinin inkişafı açısından da

önemlidir. İşte bu noktada Sayın Savaş Bakanı'nın bize sağlamış olduğu istihbarat...

Bu tablonun karışık olmasından mütevellit, ordunun hizmetinde olan atların ve diğer hayvanların gıdalarıyla ilgili olanları hakkında bahsedeceklerimizi tahmin ederek XV. başlığa eklemekteyiz.

Ordunun tedariki çoğunlukla Cezayir'den, kısmen de dışarıdan gerçekleşmektedir. 1843, 1844 ve 1845 yıllarında Cezayir, ordunun* buğday ihtiyacının yalnızca üçte birini, arpa ihtiyacının yarısını, ette ve yemde ise tamamını sağlamıştır.

Cezayir'deki ortalama buğday alım fiyatı	15fr.	46,21
Ülke dışından buğday alım fiyatı	18	10,94
Aynı dönemde Fransa'daki değeri	25	03,17
Cezayir'deki arpa alım fiyatı	9	36
Cezayir dışındaki arpa alım fiyatı	12	95

1846 yılında kırmızı et yer almamıştır; İspanya'dan inek eti getirilmesi gerekmiştir.

Aynı yıl içerisinde saman hasadı eksik kalmış; dışarıdan bu üründen 207.300 kentallik alım yapmamız gerekmiştir. Bunun için 2.694.474 Frank ödemişiz. Gelir getiren saman bulunmaktadır; kental başına alım fiyatı ve nakliye gideri 23 Frank 77 senttir.

İdarenin, ordunun tedariki karşılayış şeklinden sık sık şikâyetçi olduğunu duymaktayız. Bahsedilmiş olan birçok hadise ispat etmektedir ki idare, ülkenin bazı kaynaklarını sakınmamakta ve zahirenin ülke dışında pahalı olarak tedarik edilmesine rağmen, ülke içinden düşük fiyatlar ödenerek alınmasına müsaade edilmemekteydi. Bu şikayetler daha çok yemlik alımı konusunda dillendirilmekteydi. Afrika'daki birçok çiftçi, idarenin koyduğu yemlik fiyatının bütün kârı ortadan kaldırdığını iddia etmekteydiler. Komisyon, bu şikâyetlerde neyin doğru neyin yanlış olduğunu veyahut neyin abartıldığını kanıtlayabilecek durumda değildi. Komisyon yalnızca onların çok sayıda, çok keskin şikâyetleri olduğunu ve yüksek bir mercide, Sayın Savaş Bakanı'nın itinasında belirlenmeleri gerektiğini tespit edebilmişti. Bu yalnızca bir geçim ve bütçe mesele değil, politika ve kolonizasyon sorunudur.

* Bu üç yılın her biri boyunca ordunun ortalama buğday tüketimi 191.095 kentaldir ve bu da 5.273.112 Franklık bir alış fiyatına tekabül etmektedir. (ç.n.)

Fransa, Afrika'daki Avrupalıların kendilerinin ve ordumuzun tüketimi açısından zaruri olan ve yeterli miktarlarda ürettikleri zahireler hususunda büyük bir alaka sahibidir. Ya da bu hususta kendimizi aldatmayalım; bu sonuca erişmek için en gayretkâr ve en müessir yol, onların mahsulünün akışını düzenlemek ve kolaylaştırmak olmalıdır ki fiyat münasip olsun. Ülkenin mali menfaati açısından da bu yolu istemek gerekmektedir; iş elverişli olduğu müddetçe, mahsul bol olacaktır ve belli bir zamanın sonunda mahsulün bereketi tabii olarak fiyatlarını düşürecektir.

Cezayirli bir çiftçinin prim elde etmesi için Afrika'daki en pahalı mahsulleri satın alıp dışarıdan alım yapmayacağımızı kast ediyor değiliz; yalnızca düşük fiyattan alım yapmaya yanaşmak ya da üreticiye yerine getiremeyeceği zor koşullar çektirmenin daha isabetsiz ve aynı zamanda hesapsız olacağını sanmaktayız. Unutmayınız ki Cezayir'de devlet halen daha, oldukça istisnai bir durum içindedir. Ana hatta tek tüketici pazara hükmetmekte ve fiyatı belirlemektedir. Öyle ki ürünleri yalnızca değerlerinden aşağıda fiyatlara satın alıp mahsulü felce uğratarak bu imkânı kapsamayan ya da makul bir kârı engelleyen fiyatları sabitleyerek bu özel mevkiinden kâr elde etmektedir. Bu yalnızca Afrika'da rençperlere değil kendilerine de zarar verecektir. Küçük bir intifa maksadıyla uzun vadede büyük harcamalara mecbur olmaya yol açılacaktır.

Üstelik Meclis'e söylemek durumundayız ki Sayın Savaş Bakanı bu gerçeklere dair bakışı kaybetmiştir ve bu tatbiki kalıcı hale getirme isteğini dile getirmiştir.

Başlık XXIX

Yerlilerin Askeri Hizmeti, 462.000 Frank

Hükümet, Konstantin vilayetinde mevcudu 200 olan sipahi bölüklerini barındırmak için 432.000 Franklık bir tahsisat istemektedir. Komisyonunuz bu harcamayı onaylamaktadır.

Ordu, 21 Temmuz 1845 tarihindeki nizamnameden evvel 8 sipahi bölüğüne sahipti. Bölük başı 200 kişiden 1.600 süvari yapmaktaydı. Sekiz bölük 6'ya tenzil edilmiş olsaydı her bir bölüğün mevcudu 150'ye inecekti ve 700 süvariyi ihraç etmek zorunluluğu doğacaktı. Böyle bir tedbiri almak için birçok mahzur bulunmaktaydı.

Sipahi bölüklerinin oluşturulması tüm Cezayir'de askeri hizmet zevkine ve alışkanlığına sahip yerlileri kendi sancağımıza çekmek

ve kendi safımızda tutma avantajını ihtiva etmekteydi. Yerlileri kendimize hizmet ettirmediğimiz takdirde, muhtemelen bizim hasımlarımıza hizmet edeceklerdi. Fakat onlar Konstantin vilayetinde, halen daha gayet doğrudan ve oldukça büyük faydalar göstermektelerdir. Orada, sipahi bölükleri maceraperest kimselerden değil, ülkenin askeri aristokrasisini oluşturan kişilerden oluşmaktadır. Konstantin vilayetinde sipahiler yalnızca maddi güç anasırından bir tanesi değil, oldukça büyük de bir idare yoludur. Böyle bir birliği ihraç etmek hususunda oldukça ihtiyatlı olunmalıdır. Askeri hizmetimizde yer alan adamlara sıkıntı vermemek konusunda dikkat edilmesi gerektiğini eklemekteyiz. Askeri disiplinimizin oldukça alışagelmiş, titiz, teferruatlı ve katı bir tatbiki, büyük ihtimalle bu sonucu elde edecektir. Yüksek sınıftaki Araplar böyle sıkıntılara uzun süre destek veremezler. Yerli kıtaları oluşturarak ne istemekteyiz? Şüphesiz ki bir askeri kuvvet; fakat bu, oradaki feri mevzudur. Bilhassa istemekte olduğumuz ülkenin ülkeyi tanıyan ve tesir sahibi insanlarını kendi ordumuza, hizmetimize çekmektir. İlk hedefe fazlaca meylederek ikincisinden uzaklaşmamıza izin vermemeliyiz.

Başlık XXXI

Kamu Hizmetleri, 307.900 Frank

Hükümet, Coléah'da bir adalet sarayı kurmak için kendisine 8.100 Franklık bir kredinin tahsisini talep etmektedir. Komisyon bu tesisin gerekli olduğunu ve sizlerin bu tahsisatı reddetmemenizi önermektedir. Bununla birlikte, Komisyon benzer bir maddenin istisnai krediler kanununda konulmuş olduğunun hatırlatılmasına engel olamamaktadır. Coléah şehri uzun zamandır Avrupalılarca işgal edilmiş durumdadır. Avrupalı nüfusu birkaç senedir fazla artmamıştır. Bu artışın çabucak gerçekleşmesi gerektiğini söyleyen hiçbir şey bulunmamaktadır. Nitekim bugün kendisini gösteren ihtiyaçta beklenmeyen yahut özellikle acil olan bir şey yoktu ve sözkonusu kredinin yeri muhakkak bütçede bulunmaktaydı.

Yine bu Başlık XXXI içerisinde, sizlerden mali hizmetlere 126 çalışan almak ve onları yerleştirebilmek maksadıyla 307.900 Franklık bir tahsisat istenmektedir.

Komisyon evvelce bu konuda kendi fikrini dile getirme imkânı bulmuştur. Afrika'da merkezi idareler yeterinden fazla mevcut

bulunmaktadır; her yerde az ya da çok eksik kalmakta olan uygulayıcı kurumlardır. Komisyon, Meclis'ten krediyi reddetmesini değil, hizmet personelini artırmakla yetinmeyip aynı zamanda onu tanzim etmeyi de acil bir zaruret olarak hissetmesini ummaktadır.

Yine bu başlıkta, ormanların muhafazası hizmeti için 25.000 Frank talep edilmektedir. Bu kredi konusunda anlaşmanızı tavsiye etmekteyiz. Cezayir, birçoğu gayet değerli kaynaklar sağlayan çok sayıda ormana sahiptir. Ormanlar metalürjik sahalara yakın olmaları hasebiyle önem arz etmektedir. Yakın zamanda bu araziler saptanmaya elverişli olacaklardır. Hiçbir yer, belli Cezayir topraklarının bolca barındırdığı maden cevherini işlemeyi kolaylaştıracak Avrupalı bir nüfusu Afrika toprağına getirmekten daha uygun olamaz. Fabrikanın etrafına bir köy kurulacaktır. Fakat ülkedeki müstemlekeleşmenin istikbalinde, bu işletmelerin mamur olmak için kendi menzilleri dahilinde yakıt bulmaları gerekecektir. Bu yakıt, madenlere komşu ormanlarda mevcuttur. Bu çok cazip durumdan yakın zamanda istifade edebileceğiz.

Başlık XXXII

Kolonizasyon 200.000 Frank

200.000 Franklık bir kredi, Stidia ve Sainte-Léonie köyünde işletmeyi satın almak maksadıyla Meclis'ten istenmiştir.

Her cinsiyetten ve her yaştan 900 Alman, 1846 yılının Eylül ve Ekim ayında hükümet tarafından itina ile nakledilmiş ve Vahran'a indirilmişlerdir. Bu yabancılar sefaletten ve hastalıktan zayıf düşmüşlerdi. Hiçbir kaynak olmadan gelmişlerdi; büyük bir kısmı daha öncesinde denizi geçerken bitap düşmüştü, daha büyük bir kısmı ise vardıktan hemen sonra can verdi. Eğer ki biz onların yardımına gitmemiş olsaydık, neredeyse tamamı helak olacaktı. Sayın Genel Vali'nin emirleri ile Stidia ve Sainte-Léonie bölgesinde, Mosteganem civarına götürüldüler. Orada beslendiler, evleri inşa edildi, tarlaları ekime hazırlandı ve ekildi; sözün özü, onlara sahip olmadıkları geçim kaynaklarını vermiş olduk. Sizden istenen tahsisat kamuya yapılan bu hayrı devam ettirmek, daha fazla kolonileşmek içindir. Komisyonunuz sizlere benzer bir mevzuda olan bir krediyi geri çevirmemenizi tavsiye etmektedir. Komisyon kanıtlamıştır ki kendimizi idare ettikten sonra bu bahtsız nüfusun yardımına koşup Cezayir sahillerinde mahvolmalarına izin vermemeliyiz.

Lakin Komisyon, o bölgeye yerleştirilmeleri karşısında şaşkınlığa uğramıştır.

Bu hususta sorgulanan Sayın Savaş Bakanı, mevzubahis Almanları en başta Brésil'e göndermek niyetinde oldukları cevabını vermiştir. Dunkerque'e vardıklarında, nakil araçlarına ve kaynaklarına sahip değillerdi. Bunları temin etmek şehir için bir zorluk ve kaygı konusuydu. Mesele Bakanlar Kurulu'na iletildi ve bu yabancıların derhal Cezayir'e nakledilmelerine karar verildi.

Baylar, bu kararın alınmış olmasından çabucak pişmanlık duymak mümkündür; zira bu ne kolonizasyon menfaatine, ne Hazine'nin yararına ne de insanlığın hakiki çıkarına uygundur.

Başlık XXXIII

Bayındırlık Hizmetleri 1.800.000 Frank

Bayındırlık hizmetlerinde büyük bir ilca oluşturmak gayesindeki 1.800.000 Franklık tahvili kabul etmenizi tavsiye etmekteyiz. Bu çalışmalar arasında, Meclis'in dikkatini o yollara çekmemiz gerektiğini düşünmekteyiz; bizim gözlerimiz oradaki, işletmedeki ve Afrika'daki egemenliğimizin muhafaza edilmesinde katkıda bulunmakta olan daha müessir bir usul görmemiştir. Yollara daha büyük miktarda fon sağlamaktan daha makulü yoktur.

Hangi açıdan bakılırsa bakılsın yolların faydası oldukça mühimdir.

Peki bundan Hazine'nin yarar sağlaması sözkonusu mudur? Öncelikle maliyetli olan ana yolların yapımı gayet büyük bir ekonomi getirecektir. Her sene devlet sahilden iç bölgelere erzak, mobilya, her türden inşaat malzemesi taşımak zorunda kalmaktadır. Meclis bunu, hürmete şayan Bay Allard tarafından en son sunulan raporda görebilir: 1846 yılındaki Komisyon adına 1846'daki ve 1847'deki ek ve olağanüstü krediler, sayfa 69. 1846 yılında yolların durumdan ve konvoyları katırlarla yapma zorunda olmamızdan kaynaklanan gider, taşınan her 100 eşyadan en az 43'ünün ulaşım fiyatını yükseltmemiştir. Bu gider 13 milyondan daha aşağıda bir rakamla gösterilemez. Sayın raportör eklemektedir ki yine yolların durumundan hareketle askeri mürettebatın sayıca kuvveti itibarıyla önemli miktarda bir demirbaşa ve işlerini orantısız bir personelle sürdürmeye ihtiyaç duymaktadır. Bu da büyük bir harcama olarak hesaba katılmalıdır. Her yıl bütçedeki 16 milyonluk

payın Afrika'da her türden ulaşıma mahsup edilmiş olduğu sonucu çıkarılmaktadır.

Şüphe yok ki sahil ile iç bölgeler arasında arabaların mutat şekilde geçebilecekleri yolların üzerinde başlıca karakollar mevcut olsaydı, askeri personel ve mürettebat sayısı kuvvetle tenzil edilebilirdi. Yine aynı sebepten ötürü belirli işletmeler tarafında iddia edilen ulaşım fiyatları fark yaratacak surette düşmüş olurdu ve bu şartların bütünü Hazine için büyük bir ekonomi oluşturmuş olurdu.

İyi yollar maliyemize hizmet ettiğinden, daha azını egemenliğimize etmiş değildir. Yolların açılışı sayesinde uzun süredir itaat etmemiş halkları yatıştırmakta nihayete erildi. Yollar maddi kuvvetin hareketini kolaylaştırmaktan daha fazlasını yapmış, manevi bir güç tesir ettirmiştir. Yollar yalnızca askerlere değil dile, fikirlere, âdetlere ve galiplerin ticaretine geçit olmuştur.

Üstelik Afrika'da yollar sömürgeleşmenin terakkisine en etkin usulle refakat etmede engin ve has bir avantaj sahibidir. Bu bir teşebbüstür.

Yollar yeni sakinlerine kendi aralarında daha kolay irtibat kurma vasıtalarını ve mahsullerini en pahalıya satabilecekleri pazarlara götürme imkânı bulabilecekleri ve en düşük fiyata işgücü arayabilecekleri pazarlara gitme imkânını vererek, dolaysız olarak sömürgeleşmeye hizmet etmektedir. Kolonizatörlere (koloniye göç etmiş hür çiftçilere) büyük kârlar sağlayarak sömürgeleşmeye dolaylı olarak hizmet etmektedir.

Ulaşımın yük hayvanlarının sırtında yapıldığı her yerde kâr sağlayanlar Araplar olmaktadır. Saygıdeğer Mösyö Allard'ın raporunda konuştuğumuz 13 milyonunun büyük kısmını Araplar almaktadır. Bilakis, ulaşımın araba ile yapıldığı her yerde işi Avrupalılar yürütmektedir. Cezayir'de daha önceden yolların mevcut olduğu her yerde nakliye kurulmuştur. Bu yolların etrafına, şirketlerin ihtiyaç duyacağı atları tedarik etmek maksadıyla çiftlikler kurulmuştur. Bu hayvanların yardımı ve nakliye şirketlerine verilen büyük kâr sayesinde bu çevredeki toprak işlenmiş ve Avrupalı nüfus toprağın sahipliğini almıştır. Sadece devlete maliyet çıkarmakla kalınmamıştır; kendi ekonomilerine de herhangi bir masraf çıkarmamışlardır. Bu sebebi yaygınlaştırdığınızda tesirini de yaygınlaştırmış olacaksınız.

Komisyon'un nazarında Afrika'da sarf etmiş olduğumuz paraların içerisinde en faydalı olarak kullanılmış olanı kesinlikle yollara tahsis edilmiş olandır.

Afrika Olağanüstü Krediler Komisyon'u Cezayir Limanı'nın nihai tasarısı hakkında kendisini sınamakta olan canlı pişmanlıklarından bahsetmeksizin bayındırlık hizmetleri bahsini kapatırsa vazifesini tam ifa etmeyeceğine inanmaktadır. Bu büyük iş münasebetiyle halen daha hükümetin iradesiyle tartışılmakta olan farklı sistemleri ele almak Komisyon'a düşmemektedir; fakat Komisyon geçen bunca yılın ve harcanan böyle büyük miktarların ardından halen daha ne yapacağımızı soruyor olmamıza esef etmektedir.

Geçtiğimiz yıl hükümet gösterişli bir şekilde durdurmuş olduğu çözümü Meclis'e göstereceğini vaat etmişti. Mamafih hâlâ mesele üzerine konuşmaktayız ve karar vereceğimiz vakit geldiğinde hiçbir şey eksiksiz olarak bilinmemeli. Baylar, oysa söylememiz gerek ki böyle bir vaziyetin dahi bir nihayeti bulunmaktadır; bunu uzatmak önemli menfaatlerimizi tehlikeye atacaktır ve herkesin nazarında bizlerin rolünün önemsiz olduğunu izhar edecektir.

Cezayir Hakkında İkinci Rapor
2 Haziran 1847

Çeviren: Burak M. Nuri Gücin

Tocqueville'in 1859'daki ölümden sonra bütün eserleri ve yazıları, 1866 yılında eşi Mademe de Tocqueville (Marie Mottley) tarafından *Œuvres Complètes D'Alexis de Tocqueville* adıyla yayımlanmıştır. İşbu rapor, malum kitabın dokuzuncu cildinde yer alan Cezayir'le alakalı Temsilciler Meclisi'ne sunulan ikinci rapordur. Tocqueville'in de içerisinde bulunduğu Cezayir'le alakalı Komisyonun kurulmak istenen tarım kamplarına dair yaptığı çalışmanın, Tocqueville tarafından Meclis'e sunulmuş olan metninin çevirisidir.

Cezayir'deki Tarım Kampları İçin Beş Milyon Franklık Ödenek İsteyen Yasa Tasarısını İncelemekle Yükümlü Komisyon Adına Temsilciler Meclis'ine (Tocqueville tarafından) Sunulmuştur

Cezayir Mutlaka Sömürgeleştirilmelidir

Avrupalı bir nüfusun Afrika toprağına sakince yerleşmesinin, kendimizi oraya yerleştirmenin ve tahakkümümüzü güvence altına almanın en etkin yordamı olacağını, Meclis'e izah etme görevini kendimize deruhte etmiş değiliz. Bu hakikat birçok defa açığa çıkarılmıştır ve bu durumda ekleyecek bir şeyimiz yoktur. Lakin, Komisyon'unuz bunu izah edilmiş olarak kabul etmektedir.

Komisyon'un yalnızca iki üyesi, erişilmiş neticenin faydasını reddetmeksizin böyle bir teşebbüse girişmenin insaniliğini ve hikmetini tartışmaya açmıştır.

[Bu üyeler] sömürgeleştirilecek ülkenin, Yeni Dünya'nın bazı bölgeleri gibi boş ya da sadece avcılardan meskûn olmadığını söylemişlerdir. Ülke çoğunlukla yerleşik ve zirai olan bir nüfus tarafından evvelden mesken edilmiş, sahip olunmuş ve işlenmiştir. Böyle bir ülkeye yeni bir nüfusu sokmak, savaşı uzatmaya ve yerli ırkların itlafına giden yolu tefriş etmeye karşılık gelmektedir.

Bunlara ek olarak bizi tart eden iklimi öne sürmüşlerdir. Sayısız tecrübe ispat etmiştir ki Avrupalı kendini iklime alıştıramamakta ve çocukları orada yaşayamamaktadır.

Baylar, bu itirazlar kendilerine ne kadar ciddi gözüküyor ve her ne kadar anlatıcılarının istidadından türetiyor olsalar da Komisyon'u ikna edememişlerdir.

Avrupalı Bir Nüfusun Methalini Kolaylaştıran Unsurlar

Ülkenin meskûn olduğu doğrudur; fakat ne tamamen dolu ne de fiilen sahiplenilmiştir. Oradaki yerli halk nadir ve seyrek bir dağılıma sahiptir. Dolayısıyla, galip olan nüfus -mağlup halkı rahatsız etmeksizin- ülkeye yerleştirilebilir.

Ülkenin tarihini inceleyiniz, ülkeyi yöneten âdetleri ve hukuku göz önüne alınız. Sonrasında, böyle bir teşebbüsü sulhen yönetmenin daha büyük ve fevkalade usullerini göreceksiniz ve hiçbir yerde kolaylıklarla karşılaşılmadığını anlayacaksınız. Bunları Meclis'e gayet kısa ve öz bir biçimde tekrar anlatacağız.

Dikkatimizi celp etmiştir ki toplumun uzun süre istikrarsız ve müstebit bir gücün denetimde olduğu her yerde devlet çok fazla sayıda ve büyük miktarlarda mülke sahiptir. Cezayir vakası da bu şekildedir. Hazine arazisi çok büyük boyutlara sahiptir ve ülkenin en iyi toprakları devletin elindedir. Bu toprakları, kimsenin hakkını ihlal etmeksizin Avrupalı çiftçilere dağıtabiliriz.

Aynı işlemi kabilelerin toprakları için de uygulayabiliriz.

Mülkiyet hakkının altında yatan kuralları Meclis karşısında anlatmanın ve tartışmanın ne yeri ne de zamanıdır. Bu sorular kendi içlerinde müphemdir ve gerçeklerin başkalığının elvermediği tek bir çözümü tahmil etmek suretiyle daha müphem ve daha karmakarışık hale gelmektedir. Genel ve tartışılmaz hakikatlere uygun düşecek şekilde, şahsi ve babadan kalma mülkiyetin bulun-

madığı birçok yerde yerleşmekle yetinmeliyiz; diğer topraklarda ise kabilelerin toplumsal mülkiyeti hiçbir unvana dayanmamaktadır. Bu topraklar, bir hukuktan ziyade hükümetin müsamahasından kaynaklanmaktadırlar.

Baylar, bunlar fatihlerin ekseriyetine nispetle bizim işimizi kolaylaştıran ender ve nevi kendilerine münhasır hal ve şartlardır.

İlk olarak, Meclis çabucak idrak edecektir ki yeni bir nüfusu her bir karış toprağın bir hak ve özel bir alaka çerçevesince sıkı bir biçimde korunduğu bir bölgeden ziyade toprağın halk tarafından sahiplenildiği bir bölgeye götürmek daha kolay olacaktır. Aynı zamanda kolayca anlaşılacaktır ki mülkiyet fikrinin nadir olmasından ötürü fertler ve kabileler neredeyse tamamıyla mülkiyetten mahrumdur. Yalnızca onun güzelliklerini bilip şevkle onu arayanlara yetecek kadar mülkiyetin bulunduğu bir ülkede, her daim kendi arzularıyla bunun ticaretini teklif edenler olacaktır. Bir kabileyi kendisi için fazla büyük bir bölgeye getirmek gayet kolaydır. Fakat bu kendisinin sahip olmadığı bir toprak olmalıdır ki bu toprağın bir kısmından vazgeçmesi suretiyle geri kalan kısmın istihkakını garanti altına alabilsin. Bahşettiğimiz unvanlar elimizde tuttuğumuz toprağın bedeli olacaktır.

Nitekim Avrupalı rençperlerin Afrika toprağına takdim etmenin elverişsiz bir ölçü olduğunu söylemek gayri muhik olacaktır. Şüphesiz ki bu da bazı sıkıntılar çıkarmaktadır. Eğer işimizi ihtiyatla, adamca ve yeteneklice yerine getirmeyip tesadüflere bırakmış olsaydık, daha da büyük tehlikelere sebep olacaktı: bunu bittabi inkâr etmemekteyiz. Burada demek istediğimiz yegâne şey, muvaffak olmamızın mümkün olduğu ve bazı meselelerde buna erişmenin oldukça kolay olduğudur.

Lakin denmektedir ki Avrupalılar orada yaşayamadıktan sonra toprağı hazır hale getirmenin ne önemi vardır?

Avrupalılar Üzerinde İklimin Tesirleri

Baylar, Komisyon'unuz gerçeklerin benzer endişeleri haklı çıkardığını kabul etmemektedir.

Öncelikle, reşit Avrupalıların sıhhatleri hakkında kelam etmek gerekmektedir. Afrika'daki birliklerimiz sığınaktan mahrum olarak mevsimlerin sertliğine ya da müfrit bir yorgunluğa karşı muhafazasız kaldıklarında büyük kısmının hasta düştüğünü inkâr etmek muhal olacaktır. Su götürmez bir gerçektir ki siviller sıhhatsiz

yerlere yerleştirildikleri takdirde geçim ve sefalet dertlerine düşeceklerdir ve ölüm aralarında acımasızca kol gezecektir. Fakat bu ölümcül hadiseler şeraitten mi kaynaklanmaktadır ülkenin kendisinden mi? İşte tüm mesele burada yatmaktadır. Ölümlerin değişik ve geçici şeraitten ziyade iklimin kendisinden kaynaklandığını kanıtlayacak bir yığın gerçekten bahsedebiliriz; lakin bunu gerçekleştirmek için tek bir mülahaza yeterli olacağı kanısındayız.

Herkesçe bilinmektedir ki sıcak abuhavaya haiz ülkelerde Avrupalıların sıhhatine en çok sıkıntı veren yaz boyunca ve açık havalarda yapılan el işleridir. Tropikal kuşakta bulunan aynı insanlar günün sıcağından kendilerini sakındıkları vakit çalışma saatlerinde maruz kaldıkları büyük tehlikelere cesaretle göğüs germektedirler. Güneş altında çalışmak en müfrit meşakkattir ve Avrupalının muhtelif organlarına tesir eden sıcak ülke ikliminin en bariz alametidir.

İmdi, bu meşakkat asker tarafından binlerce defa çekilmiştir ve bunun sonuçları resmi rakamlarla teyit edilmiştir. Ordu Afrika'da muazzam vazifeler ifa etmiştir; yollar, hastaneler, kışlalar inşa edip toprağı ıslah etmiş, işlemiş ve hasat etmişlerdir. Birlikler vazifelerini sıhhatli yerlerde ifa ettikleri her seferde askerlerin sağlıkları tebdil etmedi; lakin mükerreren bildirilmiştir ki garnizonlarda bu şekilde meşguliyet altında olan birliklerde az sayıda asker hasta düştü yahut vefat etti. Bu nokta-i nazarda subaylarımızın ve doktorlarımızın ifadelerine güvenebiliriz.

Günümüze gelindiğindeyse, Cezayir ikliminin sübyanlar üzerindeki tesirini tespit etmek daha zor olmaktadır.

Muhtelif bölgelerde çocuk ölüm oranının yüksek ve Avrupa ortalamalarına nispetle tamamen oransız olduğu şüphe götürmemektedir. Bu gerçeklerin temayüz ettiği istisnai şeraiti göz önüne aldığımızda, afallamamız için geriye hiçbir sebep kalmamaktadır. Bu ölen çocukların büyük kısmı Avrupa'dan fakir aileler tarafından yakın zamanda getirilmiştir. Bu aileler Avrupa'da dahi ayaktakımı içerisindeydiler. Bu çocukların zaman zaman ahlaki çöküşlerin âresinde olan, yeryüzüne gelir gelmez yeni bir yerleşim yerinin bilinmeyen ikliminin tüm hastalık risklerine karşı korumasız olan ve çok sayıda insanın hastalığa yenik düştüğü sefil yerlerde doğduklarını tahayyül etmesi zor olmayacaktır. Onların ve hatta bizlerin başlarına gelenler, kötü ebeveynlere sahip olanların ya da onların yaşlarında mecburi olarak ihtiyaç duydukları bakımdan

mahrum olanların başlarına gelmektedir. Bilmekteyiz ki bu çocuklar nadiren doğumlarının ardından gelen ilk yıllarda sağ kalmaktadırlar. Bu durumdan Fransa ikliminin insan ırkının teksirine düşman olduğu sonucunu mu çıkarmalıyız?

Afrika'da sağlıklı ve hali vakti yerinden bir aileden doğma, önceden kurulmuş bir şehirde yahut bir köyde büyümüş, ülkenin gerektirdiği hususi hıfzıssıhha ölçüsünde tüm tedbirlerle bakılmış bir çocuk, farzımuhal Provence sahillerinde benzer şartlar içerisinde yeni doğmuş bir çocuğun sahip olduğu hastalık ve ölüm riskinden daha büyük risklere mi tabidir? Bunun kıyası yapıldığında, sonuçları ifade edilmiş olan endişeleri doğrulamamaktadır.

Meclis'ten Afrika'da müstemleke idaresi kurmamıza dair ortaya konulan tüm sebepleri reddetmesini ve bu idarenin hangi yolla yönetilmesi gerektiği sorusuna odaklanmasını talep etmekteyiz.

Ne yapılması gerektiğini anlamanın en müessir yolu daha evvelinde nelerin yapıldığını bilmektir. Bugün kolonizasyon hususunda mevcut olan her şey, ele alınması gereken tüm çözümlerin hareket noktasıdır. Müsaade buyurursanız, ilk olarak kolonileşmenin esas bölgesi olan deniz kıyısındaki bölge hakkında konuşalım ve Cezayir vilayetini inceleyelim.

Cezayir Vilayeti

Üç yerli şehrinin (Cezayir, Kolea ve Buleyde) etrafı bir dereceye kadar yeniden inşa edilmiş durumdadır ve şu an esasen Fransızlar tarafından mesken edilmiştir. Çok sayıda Avrupalı çiftliği ve önemli sayıda köy devralınmış ya da kurulmuştur. Cezayir ve Buleyde şehirlerinin kırsal kesimlerinde nüfus artışı oldukça yavaş tahakkuk etmiş ve o bölgelerdeki zirai nüfus durgunlaşmıştır; fakat hemen ertesinde bahsedeceğimiz üzere Cezayir'de ve Buleyde'de fevkalade bir zenginleşme görülmüştür. Sakinlerinin sayısı hızla artmış; mütemadi olarak yeni mahalleler kurulmuş ve imar ya da yeni inşa edilen evlerin kirası için yapılan toprak satışları sayesinde bir gecede büyük servetler elde edilmiştir.

Kolonileşmenin Mevcut Durumu

Yaklaşık bir sene zarfında şiddetli bir mali ve sınai bunalım bu şehirlere hâkim olup terakkiyi yavaşlatıp durdurmuş ve neredeyse umurun cereyanını aksatmıştır.

Bu bunalım, burada ele almayacağımız çeşitli sebeplerden kaynaklanmaktadır. Bu rapor her şeyden evvel zirai kolonileşme ile alakalıdır. Afrika'da büyük bir orduya haiz olduğumuz müddetçe şehirler kurmak kolay olacaktır. Ancak ziraatla meşgul olacak nüfusu toprağa çekmek ve onları orada muhafaza etmek çözülmesi gereken esas sorundur.

Cezayir şehri çevresinde, sekiz yahut on kilometre dahilinde, toprağın ihtimamla işlendiği, gayet müstahsil, makul yoğunlukta bir nüfusu destekleyen ve sahipleri için yüksek gelir sağlayan bahçeler bulunmaktadır; bu bahçe bölgesinin ötesinde, Sahel te-

---

* Bu kriz birçok farklı nedene atfedilmektedir: Afrika'ya sermaye akışını yavaşlatan Fransa'daki mali sorunlar; son yerli isyanından ötürü oluşan kaygılar; müstemleke içerisindeki amme işletmelerinin ağırlaşması; devlet tarafından müteahhitlere ve hatta işçilere eksik yahut geç yapılan ödemeler ve son olarak banka şubesinin kuruluşunun gecikmesi.

Tüm bu gerçeklerin mevcut hadise üzerinde dikkate değer bir tesiri olduğu inkâr edilemez; lakin bunun temel sebebi daha basit ve geneldir. Zamanın en sonunda kendi sahih boyutlarına döndüreceği ölçüsüz spekülasyondan ve büyük miktardaki farazi yahut abartılı değerlerin üretilmesinden daha ötesine bakmaya gerek yok.

Cezayir ve Buleyde'nin bu konut meselesinde kendilerini kaptırdığı vurguncuların derecesini tarif etmek zor olacaktır. 1825 yılında Fransa'da bu konuda bir fikir verebilecek bir durum vuku bulmuştur? O vakte kadar alıcı bulamamış araziler ani olarak neredeyse en zengin ve kalabalık mahallelerdeki fiyatlar kadar yüksek fiyatlara satılıyordu. Bu kuru toprak üzerinde görkemli evler inşa edildi. Bu araziler sermaye ile değil, iratlarla [rentes] satın alınmıştı; üzerlerine inşa edilen evler ise zenginlik ile değil krediler elde edilmişti. Giriş katında bir kişi diğerinden borç alarak bir üst katı inşa etti ve vesaire.

Evler bitmeden önce birkaç defa el değiştirdi ve bir gecede fiyatlar ikiye ya da üçe katladı; evler daha tepelerinde bir çatı yokken kiraya verilmişti. İnsanlar teminat veremediklerinde ise fevkalade fahiş faizlere başvurdular. Bu iki şehirdeki nüfusun sürekli olarak büyümekte olmasından mütevellit insanlar kendi servetlerinin sınırsız olduklarını düşündüler; farkında değillerdi ki gelen muhacirler büyük bir sınai faaliyetin kendisiyle çekilmişti. Yeni konutların inşasıyla meşgul olan insanlar kendilerini henüz yapılmış bu evlere yerleştirdiler ve mütemadiyen kira fiyatlarını yükselttiler. Nihayetinde bu hayali mülkiyetin yok olduğu, insanların yatırılmış sermaye ile elde edilen gelir arasındaki gerçek endazeyi tanımaları gerektiği vakit geldi. İşte bu andan itibaren bunalım başladı ve kabul edebiliriz ki bu kriz konut fiyatları spekülasyonun gayrimenkule yüklediği farazi ve geçici değeri değil, kendi gerçek ve sabit değerini harfiyen temsil edene kadar sürmeye devam edecektir.

Bunlar, şüphesiz ki büyük sorunlardır. Fakat faydalı bir dersi de taşımaktadırlar. Cezayir şehrindeki müstemlekecileri çoğu ya da Afrika'daki yerleşimlerimizin bu merkezine biraz sermaye ile gelmiş olanların toprağa işlemekten ziyade şehirlerde spekülasyon yapmaktan başka bir şey düşünmediler. Bu kriz ise yeni bir ülkede tecrübelerini tekrar etmek isteyenlere zenginleşmenin tek bir yolu olduğunu gösterecektir: üretmek. Üretim kentli nüfusların gerçek zenginliğinin bulunduğu –ve genişlediği– zirai çevrededir. Müreffeh şehirler ancak ve ancak bir bayındır ve medeni bölgenin ortasında var olabilir. (ç.n.)

pelerinde ve Mitidja ovalarında, tabiri caizse esas tarım başlamaktadır.

Meclis, Sahel ve Mitidja topraklarının hangi şerait altında yerlilerden Avrupalılara geçtiğinin hatırlatılması için bizlere ihtiyaç duymamaktadır. Meclis, gerçek sahipleri ve gerçek sınırları hakkında bir bilgiden ziyade dayanıksız bir görüşle (spekülasyonla) yapılmış bu gelişigüzel satın alımlarının, gayrimenkul hususunda hangi acayip düzensizliğe sebebiyet verdiğini bilmektedir. Bu konuda bilinmesi elzem olan, toprak sahiplerinin elinde arazilerin neye dönüştüğüdür.

Mitidja Ovası'ndaki ve hatta Sahel'deki Avrupalı büyük mülklerin ekseriyeti, hâlâ yerleşilmemiş ve işlenmemiş durumdadır. Mülkiyetin kendisi ve hudutları üzerinde bulunan muamma mevcut duruma sebep olan ana sebeplerden biridir; lakin tek sebep değildir. Görünürdeki durum; pazarların toprak sahiplerine uzak kalması ve diğerleri için büyük bir sermayenin yakınlığı, onların arazilerinin değerlerini -temizleme zahmetine girmeksizin- yükseltmiştir. Dolayısıyla bu zilyetler, olması muhtemel bir spekülasyon ihtimalinden bahtiyardır. Evvelinde ülkenin adem-i emniyeti, ertesinde yolların eksikliği mümbit toprakların metrukiyetini -doğrulamadan- açıklayan bazı ikincil sebeplerdir.

Amma velakin, mevcut sorunu mübalağa etmememiz gerekmektedir. Avrupalı büyük toprak sahiplerinin Cezayir çevresinde hiçbir faaliyet göstermediklerini söylemek oldukça gayri muhik olacaktır. Sahel'de bazı kayda değer araziler temizlenmiş, mamur hale getirilmiş ve ekilmiş durumdadır ve güzel bir gelir getirmektedir. Şu anda, Mitidja Ovası'nda büyük tarım yerleşmeleri kurulmuştur ya da kurulmaktadır; bu işletmelere halihazırda bağlanmış sermaye, tahmini olarak 1.800.000 Frank'tan aşağı değildir.

Hâlâ Arap zilyetlerin elinde olan ve onlarca işletilen belli sayıdaki arazi ve ufak yerli kabilenin sabit durduğu bölgeler, Avrupalı çiftliklerin ve köylerin etrafındaki boşluğu doldurmaktadır. İmdi, bu köyleri ele alacağız.

Cezayir civarındaki bu köylerin her biri aynı usulle tesis edilmemiştir.

Köylerin İnşa Sistemi

Araziye ilaveten, hükümet ev inşasında ve toprak temizlemede bazı müstemlekecilere cüzi yardımda bulunmuştur. Diğerlerinde ise, devlet daha da ileriye gitmiştir; evler inşa etmiştir ve kendine ait toprağın temizlemesini yapmıştır. Bazı köyler müteahhitler tarafınca kurulmuştur. Bu demektir ki devlet tarafından belde halkını yerleştirmekten sorumlu kişiye bazı imtiyazlar veyahut bazı yardımlar verilmiştir. Son olarak, Fouka, Mahelma ve Beni-Mered adlı köylerin nüfusunun çoğunluğu, ordudan ayrılmış ya da hâlâ askeri kanuna tabi müstemlekecilerden oluşmaktadır. Bu meseleye ileride değinip münferit olarak inceleyeceğiz.

Bu muhtelif zahirlerin batınında, her yerde aynı fikirleri görmekteyiz.

Devlet, herhangi bir yerde yalnızca kamu hizmeti harcamalarıyla, kale inşaatlarıyla, okullar ve kiliseler kurmakla, yollar açmakla yetinmiş midir? Bunun ötesine de geçilmiştir; devlet, fertlerin işlerini mamur hale getirmeyi kendi üzerine almıştır ve onlara eksik ya da tam surette iskân imkânlarını vermiştir. Neredeyse köylere yerleşmiş olan ailelerin tümü Avrupa'nın en yoksul sınıflarına mensuptur. Çok nadir olarak bir sermayeyle gelen olmuştur. İdarenin dağıttığı toprak parçası her zaman en asgari ölçüde olmuştur. Bu parseller çok ender olarak 10 hektara ulaşmakta ve aşmaktadır. Hikmet-i hükümetin amme masrafları açısından Afrika'ya sadece çalışan nüfus yerleştirmekte olduğu gözükmektedir.

Meclis bizlerden her bir köyün hikâyesini teferruatlandırmamızı istememektedir. Yalnızca şemaillerinden yola çıkarak genel bir izlenim vereceğiz.

Köylerin Nüfusu

Köyler hakkında konuşurken genellikle iyi ve kötü, abartılı olarak ele alınmaktadır. Söylenegelmektedir ki buralarda oturan insanlar Avrupa cemiyetlerinin tortularından gelmektedirler ve günahları sefaletlerine denk düşmektedir. Bu doğru değildir. Zirai nüfusa bir bütün olarak baktığımız takdirde, bu nüfusun Avrupa'daki aynı cinsin ekseriyetinden hemen aşağıda ve yukarıda geldiği görülmektedir. Örf ve âdetleri açısından daha gayri nizami, âdetleri nazarından daha istikrarsız gözükmektedirler; fakat diğer

taraftan daha sınai, daha fail ve daha gayretlidirler. Avrupalı çiftçi hiçbir yerde [Cezayir'den] daha iyisini yapmamış ve metrukiyetle, hastalıkla, yıkımla, ölümlü hemhal olmamıştır. Hiçbir yerde daha yiğit ve tabiri caizse daha savaşçı bir ruhla sivil hayatın terslikle-rine ve tehditlerine girişmemiştir.

Tüm bunların ötesinde, bu köyler için devletçe yapılan tüm harcamaların kayıp olduğu, hiçbir netice elde edilemediği söylen-mektedir. Tekrar etmek lazım gelmektedir ki bu gerçeğin tahrif edilmiş bir halidir.

Gerçeğin has sınırları dahilinde kalmak maksadına haizsek söylememiz gereken yegâne şey, devletin elde ettiği sonucun bu gaye doğrultusunda sarf edilen gayretlere istinaden tümüyle oran-tısız olduğudur.

Köylerin İktisadi Durumu

Bu yolla [devlet tarafından müteahhitler eliyle] kurulmuş olan köyler ekseriyetle oldukça zayıf ve rizikolu bir varlığa sahiptir. Birçoğu hastalıkla ve neredeyse tamamı ise sefaletle kırılıp geçiril-miştir. Şu an bile, hükümet onları tesis ettikten sonra sağ kalma-ları için yardım etmek zorundadır. Yine de köylerin büyük kısmı yok olmayacaktır. Halihazırda bu köylerin içerisinde tarımsal nü-fusun parlak tohumlarını görebilirsiniz. Bu köylerde bile vaziyet en fena haldedir; sefil ve başarısız bir kitlenin arasında kendi mev-kilerinde başarılı olan ve akıbetlerinden ötürü memnuniyetsiz olan birtakım aileleri görmemek nadir bir durumdur.

Geriye kalanlar için, tüm şahsi talihsizlikler ve halkta baş gös-teren tüm perişanlıklar açısından sistemin kendisini suçlamak haklı değildir. Mevcut tatbikatta yapılmış olan tüm türden hatalar, kendi tersyüzünün sebeplerini oluşturmaktadır.

Bu noktadan itibaren, hükümet ve sömürge idaresi mütesaviyen ağır eleştirileri hak etmektedir.

Gönderilmiş müstemlekecilerin devlet hesabına Afrika toprağı ekip biçmeye gittiğini tahayyül ettiğimiz takdirde göreceğiz ki bu güruh oldukça az bir itina ile bir araya getirilmiştir; birçoğu ziraat ehli değildir ya da zirai nüfusumuzun en sefil kesiminden uydu-rulmuşlardır. Öyle ki kendilerini vaat edilmiş imtiyazları Cezayir sokaklarında aylarca yahut yıllarca beklerlerken, ataletten kaynak-lı tüm fiziki ve ahlaki iblisliklere, sefalete ve umutsuzluğa maruz

kalmışlardır. Bu insanlar, oldukça kötü hazırlanmış kimseler olup, sıkça kötü seçilmiş mekânlara yerleştirilmişlerdir; kirli topraklar yahut çalılıkla fazla kaplanmış topraklar üzerindeki bir hektarı temizlemek Fransa'daki bir hektarı satın almaktan daha pahalıya gelmektedir. Son olarak, tüm bu adı verilen yıkıcı sebeplere insicamsız, dolayısıyla ferasetsiz ve kesinlikle tesirsiz ve işgüzar bir idarenin yevmi tesirini eklediğimiz takdirde yalnızca Cezayir'de değil, Fransa'nın en mümbit bölgelerinde bile böyle şartlar altında müreffeh köyler kurma imkânından şüphe etmeye başlarız.

Bu arızi sebepler şüphesiz ki çok sayıda kolonicinin mahvoluşuna sebep olmuştur. Peki, şu an için hangi tekil şartlar diğerlerinin zenginliğine yol açmaktadır?

Evvela bir nokta göze çarpmaktadır. Devletin yaptığı fedakârlıklara oranla kolonicilerin başarıya ulaştığı bir yer sözkonusu değildir. Fakat devletten azade ya da devletin dolaylı olarak yol açtığı şeraitlerde böyle bir durum sözkonusu olabilir: bir bölgenin muayyen mümbitliği, müstemlekecilerin nadir görülen faziletleri, bir pazarın yakınlığı yahut bir yolun geçmesi gibi. Bu şartlar içerisinde en sıradan olup bahsedilmeye en layığı ya kolonicilerin ya da komşularının ellerinde bulunan yeterli sermayenin elverişliliği meselesiydi.

Örneğin, Saint-Ferdinand gibi bazı köylerde gereğinden fazla ihtimam göstererek Fransa'daki ensesi kalın rençperlere nispetle oldukça faik kolonici evleri bina edildi. Bu konutların etrafında 4 hektarlık mümbit alan temizlendi. Bu çiftlikler üzerinde yalnızca 1.500 Frank ödemesi gereken aileler yerleştirildi ve bu ödemenin gerçekleştirilmesinin üzerine de gidilmedi; devlet onlara tohum verdi ve çiftçilik edevatını kiraladı. Baylar, orada neler oldu? Günümüzde, bu ailelerin ekseriyeti bu yerleri terk etmek durumundadır. Zira refahın onlara gelmesini bekleyecek kadar vakitleri yoktur.

Kendilerine evler ve tarlalar tahsis edilmesinden beri devlet bu insanlara orada yaşama vasıtaları vermemiştir. Bundan ötürü bu köylülerin kendilerine ait kaynakları olmamış ve etraflarında kaynak edinmelerini sağlayacak vesait bulamamışlardır. Zamanla pasifleşmişler ve ellerinde kendilerine bedavaya verilmiş tüm refah araçları olduğu halde tükenmişlerdir.

Öte yandan, neredeyse başka yerde muvaffak olmuş kolonicilerin tamamı gittikleri bölgeye bir miktar sermaye ile varmışlar ya

da kendilerine getirmemiş olsa bile halihazırda sermaye sahibi olanlara çalışarak elde etmeyi başarmışlardır.

Farzımuhal, Cheragas gibi tüm nüfusun fakir insanlardan oluştuğu bir köyün etrafına dört ya da beş toprak sahibi yerleştiği zaman, köy bu toprak sahiplerine ihtiyaç duydukları ameleleri sağlamakta ve bunun karşılığında bu ailelere maaşlarla destek olunmaktadır. İşte hepsi bu şekilde yaşamıştır ve çok geçmeden tümü tatminkâr hayatlara doğru ilerlemişlerdir.

Mitidja ve Sahel'deki tarımsal nüfus ile ilgili Meclis'e arz etmemiz gereken işte budur.

Konstantin ve Vahran Vilayetlerinin Sömürgeleşmesi

Merkez vilayeti harap etmiş olan kriz diğer vilayetlere henüz ulaşmamıştır; bu vilayetlerdekiler Cezayir vilayetinde (Algiers) krize sebep olan sorunlarla henüz karşılaşmamışlardır. Şehirler tam olarak duyulan ihtiyaca binaen büyümüşler ve sermaye, öncelikli olarak toprağın işlenmesine yönlendirilmiştir.

Konstantin ve Vahran'da bulunan bir miktar köy, öncesinde bahsettiğimiz sisteme göre tesis edilmişlerdir; devlet tarafından para yardımı yapılmış fakir ailelerce iskân edilmişlerdir. Bu köylerin neredeyse tamamı oldukça yavaş gelişmiş ve bazıları ise meşakkat içerinde ayakta durmaktadır.

Bu köylerin dışında diğer Avrupalı çiftçiler oldukça geniş malikâneler* kurmuşlardır. Bu malikâneler devlet tarafınca verilmemiş olup aksine devlete bir kira ödenmektedir. Bahsettiğimiz bu malikâneler daha şimdiden kayda değer bir iş başarmıştır: Evler inşa edilmiş, kuyular kazılmış ve toprak temizlenmiştir. Diğerleri devlet imkânlarıyla başarısız olurken ya da ancak kısmi bir iş yaparken, bu grup zenginleşir halde görünmektedir. Onların etrafında birçok yeni malikâne talep edilmektedir.

Her halükarda söylenmesi gerekmektedir ki bu yerleşmelerden hâlâ fazlaca bulunmamaktadır ve bunlar oldukça yakın tarihte kurulmuş yerleşmelerdir. Bu bahiste bizi aydınlatmaları istense, kendilerinin hangi sisteme dahil olduklarına dair kesin bir şey öneremeyeceklerdir.

Denize yakın kuşağın ötesindeki karışık yahut Arap bölgelerinde halihazırda bir kısım Avrupalı şehirler inşa edilmektedir; bun-

* Vahran çevresinde bu minvalde 2.000 hektarlık alan, 4-100 baremi içerisinde iktalar olarak dağıtılmıştır. (ç.n.)

lar, ordumuzun oradaki varlığıyla kurulup desteklenmektedir. Şu an çevre bölgelerde ufak miktarda köylü yaşamaktadır.

İşte bu günümüz Cezayir'inin Avrupalı sömürgeleşme nazarından genel çehresidir.

Şimdi tartışmaya döneceğimiz kabataslak icralar ise yasa tasarısının maksadını oluşturmaktadır.

Yasa Tasarısının Tahlili

Meclis zaten bu layihanın arkasındaki temel fikirlerden haberdardır. Bu fikirlerden kısaca bahsetmekle yetineceğiz. Orduya bir çağrı yapılmaktadır. Hüsnüniyet gösteren ve üç yıl hizmeti kalmış askerlerin arasından bir zirai işletme yürütmek konusunda en yetenekli olanlarını seçmekteyiz. Bu askerlere Fransa'ya gidip evlenmeleri için altı aylık mühlet verilmektedir. Onların yokluğunda Afrika'da kalan arkadaşları köyleri inşa edip, tarlaları temizleyip ekmektedir. Müstemlekeci olması için seçilen asker, Afrika'ya döndükten sonra, karısıyla birlikte bir mülke yerleştirilmektedir; devlet kendilerine mefruşat, hayvanlar, çiftlik edevatı, ağaç fidanı ve tohumlar temin etmektedir. Sonraki üç yıl boyunca devlet askere ücret ve giyecek verecektir. Askere ve ailesine yardımda bulunacaktır. Hizmet süresi sona erene kadar –yani üç yıl boyunca– bu zat askeri disipline tabi kalacak ve buradaki süre askeri hizmetten sayılacaktır. Üç yılın ardından asker müstemlekeciler sivil nizama geri döneceklerdir.

Umduğumuz üzere bu icra teferruatlarından hiçbirini layihada bulamayacaksınız. Layihanın yalnızca mukaddimesinde bunlar izah edilmektedir. Yasa tasarısı, az ve öz olarak, yalnızca Cezayir'de görevde olan ya da hizmet etmiş her rütbe ve hizmetten askerlere verilecek topraklarda tarım kamplarının kurulacağını söylemektedir.

Bu Layiha Başka Bir Yerde Denenmiş Hiçbir Benzer Teşebbüs ile Karşılaştırılamaz

Öncelikle müsaade buyurursanız bu layihanın teşebbüs edeceği iş ile diğer zaman ve mekânlarda gerçekleşmişler arasındaki mukayeseleri geri plana atalım.

18. yüzyılın başlangıcında Avusturya kendisini Hırvatistan hudutlarında tehdit eden Türk saldırılarından, bölgede askeri ko-

loniler kurarak korumayı amaçlamıştı; bugün hâlâ koloniler orada mevcut ve mamurdurlar.

Çar Aleksandr, saltanatının sonlarında imparatorluğunun güneyinde benzer surette askeri koloniler inşa etmiştir. Birkaçı kurulmalarının ardından harabeye dönmüştür; diğerleri ise ayakta durmaktadır.

Layihanın önerdiği tarım kamplarının Avusturya ve Rusya örneklerinden nasıl farklılaştığını açıklamaya çalışmak, Meclis'in kıymetli vaktini nafile yere harcamak olacaktır. Yalnızca üç ana pusuladan bahsedeceğiz.

İlk pusulamız bize her iki ülkenin de ordunun yardımıyla sivil bir toplum kurmak gayesine sahip olmadığını anlatmaktadır; maksatları askeri disipline tabi olup bu şahsiyetini ve kuvvetini daima koruyacak fiili askeri cemiyetler kurmaktır. *

İkinci olarak, bu toplumlar evvela askeri ekilmemiş bir toprağa koyup sonrasında karısını ve çocuklarını oraya göndermek suretiyle kurulmamıştır. Bundan ziyade toprağa, önceden etraflarında safi bir kalabalıkla yerleşmiş olan bir nüfusun ya da halkın dışında askeri teşkilatlar kurmuşlardır.

Üçüncü ve son pusulaya göre: Bu hale tabi olan halklar, önceden kulluk boyunduruğu ya da yarı barbarlık altında yaşayan kişilerdir. Yani önceden maruz kaldıkları durumdan daha zor veya yeni olan bir şey sözkonusu değildir. Buna sıkıntı olmaksızın razı olmuşlardır; hür ve medeni insanların karşı koymaktan şaşmadıkları böyle değişimlere karşı hiçbir direnç gösterip engel olmamışlardır.

Toprak paylaşımı tamamen I. Floréal XI "21 Nisan 1803" tarihi kanunuyla Özgürlük Savaşı'nda (hukuki terimiyle) sakat kalmış ya da yaralanmış askerlere söz verilmişti. Bu askerler üstelik layiha mukaddimesinin dediklerine rağmen, bizim önermiş olduğumuz yerleşmeyi tamamıyla beğenmediler.**

* Avusturya'nın askeri kolonilerinde, farzımuhal, 1809 senesinde mütecessis bir çalışmada İmparator Napoléon'a bahsedilmiş ve Komisyon'un da haberdar olduğu bir durum bulunmaktadır; gayrimenkuller temlik edilememektedir ve bireylere değil, ailelere ait olmaktadırlar. Bütün aileler beraber yemektedir, herkes aynı tarzda giyinmektedir ve albay defaten idareci ve hâkimdir. Köylü kendi toprağındaki üretimde tasarruf edememektedir; bir koyun ya da bir dana satmak için izin alması gerekmektedir. Kendi tarlasını ekme ve nadasa bırakma konusunda güce sahip değildir. Köylü izin olmaksızın kolonin sınırlarından çıkamamaktadır.
Disiplin katı bir biçimde marizleme ile cebredilmektedir. (ç.n.)

** I Floréal XI [21 Nisan 1803] tarihi kanununa bakınız ve 26 Prarial XI [15 Haziran 1803], 30 Nivôse [21 Ocak], 15 Floréal XII [5 Mayıs 1804] tarihlerinin kararnamelerine bakınız. (ç.n.)

İmparator'un, askerleri Fransa'dan çok uzakta olan, farklı bir iklimde ve barbar bir ülkede, ekip biçilmemiş bir toprak üzerine yerleştirmek gibi bir amacı yoktu; aksine, emekli maaşlarına ek olarak müreffeh ve meskûn bölgelerden ekili topraklar dağıtmak maksadındaydı. Bu kamplar gayet mükemmel iktisadi şartlar içerisinde olmalarına rağmen az gelişmişlerdir ve dahası askeri kurumlarda olduğu gibi fazla bir başarı sözkonusu değildir. Orada yaşayan kıdemli askerler belli bir disiplin altındayken ve üniforma giymeleri istenmesine rağmen, [Fransa'nın] 1814'teki işgali döneminde pek fazla işe yaradıkları söylenememektedir; en azından şahidin onayıyla tasdik edilmiştir. İşçiye dönüşmüş bu eski askerler, sivil hayatın alışkanlıklarını, fikirlerini ve tatlarını o kadar benimsemişlerdir ki harp işçiliğine neredeyse yabancı hale gelmişlerdir. Ve tiksinme içerisinde oldukça verimsiz bir çalışmaya sahiptirler.

Layihasında yer alan fikirlerin tatbikine yaklaşan tek askeri koloni, tam olarak 148 yıl evvel (28 Nisan 1699) kaleme alınan Vauban vesikalarıdır ve o tarihten itibaren yayımlanmaktadır.* Bu vesikalarda Vauban, Kanada'ya birkaç askeri kıtayı –orayı savunmak maksadıyla değil– kolonileştirmek amacıyla göndermeyi önermektedir. Ona göre bu müfrezeler müştereken toprağı ekmeye başlayacaklar, belli bir süre neticesinde her bir asker bir toprak sahibi olacak ve toplum yavaş yavaş askeri mahiyetini kaybedecektir.

Vauban'ın kullanmak istediği askerlerin belirsiz süre boyunca askeri hizmette bulunacaklarını ayrıyeten belirtmek lüzumsuz olacaktır. Bu çerçevede kral onlardan kendi keyfine göre yararlanacaktı. Onları kolonide kalmaya zorlamak, kendi isteği doğrultusunda onları askeri nizam altında tutmak ve askerleri azat ettikten sonra istisnai bir idare altında tutmak kral için hukuki bir durumdur. Kaldı ki Vauban'ın fikirleri asla tatbik edilmemiştir.

* 28 Nisan 1699 tarihinde kaleme alınan bu izahat *Means of Establishing Our Colonies in America and Enlarging Them in a Short Time* başlığını almıştır. Hiçbir şey Vauban'ın kılı kırk yaran planına denk olamaz. Vauban, âdeti olduğu üzere, icranın en ufak detaylarına kadar inmektedir. Askeri kendi alayından itibaren ele alıp gemiye bindirilirken ona eşlik etmekte ve verilmesi gereken tüm tedariklerden bahsetmektedir; bunun "oldukça esaslı bir harekât" olduğunu dile getirmektedir ve harekâta "kralın yetkilendirdiği, katil olmayan biri tarafından riyaset edilmelidir". Bu noktadan itibaren müfrezeleri Amerika'ya kadar takip etmektedir ve askerlerin geçirmek zorunda oldukları tüm dönüşümleri uzun uzadıya tarif etmektedir; yani askeri şahsiyetlerinden kurtulmak ve Vauban'ın dediği gibi, burjuva olmak. (ç.n.)

Baylar, müsaade ederseniz bu sorunun cevabını delalete götürebilecek örneklerle açıklamaya çalışmayalım. İzin verin bunu kendi içerisinde izah edelim ve yalnızca kendi muhakememiz ışığında karara varalım.

Komisyon dahilinde layiha birkaç farklı nazar ile eleştirilmektedir.

Yasa Tasarısına Yapılmış Muhtelif İtirazlar

Bazı üyeler, önerilen tedbirin sonucunda mevcut olan askere alma kanununda oldukça derin bir değişmeye sonuç vereceğini düşünmektedir ve bu kanunun ruhunu değiştirmek, bu konudaki zorlukları artıracaktır. Söylenene göre, bu yasanın tatbikinin kanunen öngörülmüş durumların ötesinde genişletilmesi, aileler ve özellikle fakir vatandaşlar üzerine daha ağır olan yük bindirecektir. Askere alma yasasının gayesi devlete asker sağlamaktır, müstemlekeciler değil. Bu yasa Cezayir'e bir zirai nüfus vermek için değil, Fransa'ya bir ordu kurmak için tasarlanmıştır. Bu yasayı yazanlardan daha fazlasını istemeyelim. Layihanın önerisi askere alma kanununun mahiyetini değiştirmese bile, tarım kamplarına gidecek askerleri ikame etmek gerekeceğinden mütevellit, Fransız ordusunun mevcudunu muhtemelen artıracaktır.

Canlı canlı savunulan bu fikir aynı zamanda kuvvetlice işlenmiştir. İlk noktaya nazaran gözlenmiştir ki askerler müstemlekeci olmaya zorlanmadıklarından beri kendi ihtiyarları doğrultusunda tarım kamplarında kalmaya devam etmişlerdir ve bu minvalde askere alma yasasının zorlukları artmamıştır. Ordu mevcuduna gelecek olursak bu mesele halen saygıdeğer üyelerimizde, layihanın neticesinde ordunun büyüyeceğine dair fikirlere karşı şüphe uyandırmaktadır. Çünkü tarım kampları Afrika ordusunun bir kısmını lüzumsuz hale getirecektir.

Diğer Komisyon üyeleri ise layihayı ordunun kendi menfaatleri açısından eleştirmişlerdir.

Bu üyeler nazarında askerlerin tabi oldukları şartlar içerisinde farklılıklar ve eşitsizlikler yaratmanın mahzurları bulunmaktadır; bir kısım askeri Fransa'yı gönderip, evlendirip işçi ve toprak sahibi olarak geri getirirken, onların yoldaşları askeri hizmette mahsur kalmaktadır. Umurun bu vaziyeti üyelere göre ordunun nizamının ve katı disiplinin muhafazasında olumsuz bir hal göstermektedir.

Bazı üyeler ise kendilerini tasarının zorluklarından, belirsizliklerinden ve fazla sayıdaki kanuni boşluklardan [lacunae] bahsetmekle yetinmişlerdir.

Fransa'ya altı aylık bir süre için evlenmek kaydıyla gitmeyi kabul edecek büyük sayıda asker bulmak, şüphesiz ki kolay olacaktır; lakin onları böyle bir şarta uymaya zorlayabiliriz? Ayrıyeten bu kadar dar bir vakitte bir zevce nasıl seçeceklerdir. Böylesine bir ivedilik ve dünyevi menfaat içerisinde gerçekleşmiş (ısmarlanmış) bir birliktelikten nasıl bir erdem ve ihsan bekleyebiliriz? Askeri müstemlekecinin ölümü durumunda karısına ne olacaktır? Eğer verilmiş toprak elinden alınırsa kadın ne yapacaktır? Toprağı kadın elinde tuttuğu takdirde layihanın öngördüğü erkeksi ve cengâver nüfus nasıl elde edilecektir? Yasa tasarısı bunların hiçbirinden bahsetmemektedir.

Teferruatlar üzerine başka eleştiriler de getirilmiştir. Meclis'i burada alıkoymayacağız; çünkü görülmektedir ki bilhassa daha genel değerlendirmeler Komisyon'un ekseriyetine hâkim olmaktadır.

Komisyon ilk olarak önerilen tedbirin hakiki şümulünü ve şahsiyetini ele almaktadır.

Önerilen Tedbir Askeri Mülahazalardan Ziyade İktisadi Mülahazalarla Yargılanmalıdır

Layihanın gerçekten niyetlendiği ya da gerçekleştireceği nedir? Teşkilat gücüyle askeri bir nüfusa sahip, direnen bir medeniyetin karşısına gerçekten askeri bir nüfus ve bir ordunun hiyerarşisinden ve disiplininden kaynaklanan bir muharebenin dinçliğini yerleştirmek zorunda mıyız? Böylesine bir gaye kullanışlı ve müthiş olup büyük fedakârlıkları meşrulaştıracaktır. Bu Almanya İmparatorlarının [yani Avusturya] Hırvatistan'da ve Çar Aleksandr'ın Kırım'da gerçekleştirdiği fikirdir. Bu, Mareşal Bugeaud'nun başlangıçta benimser gözüktüğü fikirdir. Bu fikir Fransızlara uygulanabilir mi? Açıkçası, hayır. Hiç kimse bugün bunun uygulanabileceğini söylemeye cüret edemez. Bir asker askeri yükümlülüklerini tamamladığı vakit hiç kimse onu kendisine tahammül edilemez gelen yükümlülükler veren istisnai kanunlar altında yaşamaya zorlayamaz. Hiç kimsenin onu zorlamaya hakkı da bulunmamaktadır ve kendisini buna ikna etmenin yolu bulunmamaktadır. Dolayısıyla la-

yiha bu tarzda bir şey önermemektedir. Asker görevini tamamlayıp, yeni bir toprağa yerleştirilip, tekrardan alelade bir sivil olduğu vakit anavatanın medeni hukukuna ve teamüllerine tabi olmaktadır. Velhasıl, mevcut layiha askeri sömürgeleşmeyi değil, ordunun yardımıyla gerçekleşecek sivil kolonileşmeyi alakadar etmektedir. Sorunun askeri veçhesi acilen önemini kaybedecektir ve bizim bakmamız gereken esas kısım ise iktisadi veçhedir.

Avrupalıların yerleşmiş olduğu bütün yeni ülkelerde sömürgeleşme faaliyeti doğal olarak iki kısma ayrılmaktadır:

Hükümet, müşterek faydayı alakadar eden bütün kamusal vasıflı projelerin sorumluluğunu almakta; yollar açmakta, kanallar kazmakta, bataklıkları kurutmakta ve okullar ve kiliseler kurmaktadır.

Bireyler ise yalnızca şahsi ve özel vasıf barındıran projeleri devralmaktadır; sermaye ve işgücü getirmekte, evler bina etmekte, tarlaları temizlemekteler ve bağ-bahçe ekmektedirler...

Bu sömürge faaliyetinin her yerde bölünmüş olması arızi bir durum değildir; gerçekten de bunun içinde keyfi hiçbir durum yoktur.

Devlet ülkenin kamu çıkarlarını bırakıp müstemlekecilerin şahsi çıkarlarını ele alıp onlara ihtiyaç duydukları sermayeyi verecek olsaydı, ortaya hem külfetli hem de semeresiz bir proje çıkacak olurdu.

Külfetli olurdu zira ülke içerisinde önemine binaen pahalı olmayan hiçbir zirai yerleşme bulunmamaktadır. Hiçbir koloni bu kaideye karşı istisna olarak duramaz. Eğer ki birey para ceplerine girer girmez büyük miktarda bir harcama yapacak olsaydı, devlet hazinesinden ne kadar daha fazlasını çekerdi?

Ayrıyeten bu tür bir uygulamanın semeresi bulunmamaktadır ya da en azından pek verimli değildir. Devlet, ne kadar harcarsa harcasın, asla aileyi yerleştirmeye ve desteklemeye ayrılmış masrafların tümünü karşılayamayacaktır. Devlet yardımı teşebbüsü başlatmaya yeterli olup onu sürdürmek hususunda yeterli olamamaktadır. Dolayısıyla bu sadece kendi kuvvetlerinin yettiğinden daha fazlasını isteyen basiretsiz adamları teşvik etmeye sebep olmuştur.

Devletin kendisi sınırsız fedakârlıklarda bulunsa bile, bu fedakârlıklar çoğu defa yetersiz kalacaktır. Bir kolonicinin güzel bir kâr elde etmesi için yalnızca toprağı işlemeye yetecek paraya

ihtiyaç duyacağını sanmamalıyız. Tecrübeye ve gerekli sermayeye sahip olan böyle bir teşebbüs için sermaye kıtlığı çeken birisinin muvaffak olması nadirdir. İlaveten, bu adam yalnızca kendi kaynaklarını ortaya koymadığı ya da sadece kendisine güvendiği vakit sermayeyi üretken hale getiren şevki, azmi ve üretkenliği nadiren sergilemektedir. Bunlar zaman zaman sermayeyi ikame etmektedir; lakin asla sermaye tarafından ikame edilmemektedir.

Sömürgeleşme meselesine tekrar geldiğimizde, bir kişinin yaptığına her daim bir başkası tarafından bir alternatif dönmesi gerekmektedir:

Meskûn edilecek ülkenin ekonomik şartları her geleni kolayca zengin etmeye ve yerleştirmeye yeterli midir ki sermayedar insanlar kesin olarak kendi niyetleri doğrultusunda gelsinler yahut kalsınlar? Ya da böylesi koşullar zaten bulunmamaktadır ki bu takdirde hiçbir şey bunları ikame edemez.

Baylar, bu genel kaideleri tekrar belirterek herhangi özgün ya da kökten bir şey söylediğimiz iddiasında değiliz. Yalnızca halis bir aklıselime ses vermekteyiz ve tecrübeyle sabit olan fikirleri tekrar etmekteyiz.

Eğer ki böylesi doğruların gerçeklerle kanıtlanması gerekiyorsa, Cezayir'deki köylerin çoğunda şu ana kadar vuku bulmuş olanlar bir yığın sunacaktır.

İmdi, kelamı bir kenara bırakıp yalnızca şeylere bakalım; bu köyleri aynı şekil içerisinde tekrar kurmak değil ise bu tarım kamplarını kurmanın gayesi nedir?

Tarım Kampları Evvelden Kurulmuş Köylerle Birçok Benzerliğe Sahip Olacaktır

Baylar, bir tarım kampı nedir? Yalnızca kamu vasıflı projeleri devletin yüklenmesinden dolayı değil, ayrıyeten bunların ötesinde bireylerin mamur olmaları için gerekli kaynakları sağlamak maksadı doğrultusunda devletin kendisine bildiği bir vazife değilse bir tarım kampı nedir: evler, sürüler ve tohumlar. Fransa'da nüfusu artmakta olan bir köyün çoğunluğu işçilerden oluşmaktadır ve bu köylü aniden kendi harcamalarında bir dönüşümü üstlenerek kendisini Afrika'daki kırsal inkişafın liderleri haline getirmektedir.

Parasal yardım almış köyler ve tarım kampları yalnızca feri ve süfli farklılıklara sahiplerdir; temel vasıfları açısından benzerdirler. Bunlardan birini reddeden diğerini de reddetmektedir.

Söylenmektedir ki müstemlekeci aslında sivil köylerden ziyade askeri köylerden seçilecektir. Çok iyi. Kabul edelim ki bu kişi daha dinç, daha akıllı ve daha erdemli olacaktır; lakin beraberinde ailesi olmayacaktır. Bu kişi Afrika'da mevcut sömürgeleşmenin büyük merkezlerinden, ürettiklerini yüksek fiyatlara satabileceği büyük marketlerden ve nüfusun yoğun olduğu yerlerden uzakta işgücünün pahalı olduğu yerlerde olacaktır.

Bu durumda bu adamın yerleşmesi çok daha pahalıya mal olacaktır ve ayrıca bu masrafların sınırları bilinmemektedir.

Masraflar daha fazla olacaktır çünkü devlet her şeyi karşılayabileceği yerde kendisine sadece yardım verilmiş olacaktır.

Masrafların daha az sınırı olacaktır. Albenili bir tahsisat ile bir aileyi yeni bir toprağa getirdiğinizde, hacetleri sona erene kadar tahsisatı kesmek oldukça zor olacaktır. Bir adamı işin yarısında bırakmak yerine neden sonuna kadar taşımıyorsunuz? Bilhassa bugün bu yol boyunca ilerlemeyi durduran belirleyici sebep nedir? Devlet hâlâ ilk olarak Cezayir şehri çevresinde kurulmuş olan köylere yardıma devam etmektedir. Eğer ülkesine hiç hizmet etmemiş bir sivil koloniciyi kendi imkânlarına terk etmek bu kadar zor ise, Afrika toprağına yerleştirmek maksadıyla hükümetin ülkesine dönmesine mani olduğu sabık bir askeri kendi başına bırakmak daha zor olacaktır? Böyle bir adamı kendi kaderine terk edebilecek ve cansızlaşmasına yahut sefalet içinde ölmesine müsaade edebilecek miyiz?

Söylenmektedir ki bu yalnızca bir imtihandır. Fakat bu imtihana girme riskini almadan önce muvaffakiyet şansını görmek gerekmez mi? Zira ancak iyi bir fikir olduğuna inanarak teşebbüs etmek manalı olacaktır. Lakin kötü bir olduğuna kanaat getirerek girişmek ise para, devlet tahvilleri ve vatandaşlar açısından teşebbüse yanaşana büyük nahoş bir fikir getirecektir.

Tarım Kampları Teşebbüsü Halihazırda Yapılmış Durumdadır

Her halükârda böyle gayretlerin yapılmamış olduğunu söylemek yanlış olacaktır.

Birkaç yıldır Cezayir şehri çevresinde kısmen askeri kökenli olan üç köy bulunmaktadır: Fouka, Mahelma ve Beni-Mered. İlki terhis edilmiş askerlerle iskân edilmiştir. Diğer ikisi ise aynen layihanın önsözünde aktarılan usulle kurulmuştur. Bu tecrübeden çıkarmamız gereken sonuç nedir?

Bu köylerin koşulları hakkında teferruatlı bir izaha girişmeyeceğiz. Böyle bir çalışmanın anasırı güven vermeyecektir ve bir araya getirmesi zor olacaktır. Yalnızca az evvel adlarını verdiğimiz bu köylerin komşu sivil köylerden çok daha fazla masraf çıkardığını ve farklı bir sonuç vermediğini söyleyeceğiz. Vasat veya kötü iktisadi koşullarda bulunanlar ise güçsüzleşmiş ve hayatta kalmak konusunda sorun yaşamışlardır. Üçüncüsü ise, Beni-Mered ve Mitidja bölgesinin en mümbit kesimlerinde bulunup yakın zamanın en müreffeh iki şehrinden (Boufarik ve Buleyde) bir fersah uzaklıkta bulunmaktadır ve daha tatminkâr bir suret sunmaktadır. Fakat hatır-ı şeriflerinizde tutmanız gerekmektedir ki bolluk askeri nüfusa münhasır değildir; yine Beni-Mered köyünde belli bir sayıda sivil aile bulunmaktadır. Hükümet komşu askeri ailelere nispetle onlar için çok daha azını yapmıştır. Biri her birinin ahvalini incelediği takdirde şartlarının birbirinden çok az farklılaştığını keşfedecektir ve sunulan imkânlar bakımından bir farklılık varsa bunu evvelkinin yararına yormak zorunda kalacaktır.

Yasa Tasarısının Reddi

Baylar, bir bütün gibi görüntüsüyle listelenmiş değerlendirmeler Komisyon'u ikna etmiş bulunmaktadır ve bu sebeple layiha, hükümetin sunmuş olduğu mevcut şekliyle kabul edilememiştir. Bu karar mevcut bulunan üyelerin oybirliğiyle alınmıştır.

Fakat Komisyon bu layihanın yerine başka bir öneri yapılıp yapılmaması konusunda bölünmüş durumdadır. Bir üye birinci maddeyi aşağıda kaleme alınmış şekilde değiştirmeyi önermiştir;

Yerine Konması İçin Önerilmiş Tedbir

"3 milyon Frank toplamındaki bir miktar, Cezayir'deki ordunun donanmanın her rütbesinden ve kolundan terhis olmuş ve evlenmiş olan askerin iskânı için kullanılacaktır. Öncelik, Afrika'da hizmet vermiş olanlara verilecektir."

"Bu terhis edilmiş askerler, kurulmuş yahut kurulacak olan muhtelif zirai merkezlere dağıtılacaklardır ve bütün yanlarıyla sivil müstemlekecilere benzeştirilecektir. "

"Bahsedilen miktara ilaveten 1 milyon Franklık bir tahvil, savaş bütçesinin XXXII başlığına (Cezayir'deki Kolonileşme) muhassas olarak 1847 yılı için Savaş Bakanlığı Müsteşarlığının kullanımına müsait hale getirilecektir."

"Mali yılın bitişinin ardından muhassas oldukları başlık için kullanılmamış olan tahviller, tüm haklarıyla beraber sonraki yıla devredilecektir. "

Yasa Değişikliğine Taraf ve Karşıt Sebepler

Burada yasa değişikliğine taraf olan asli sebepler verilmektedir. Söylenilene göre önerilen tedbirin kabulü ile tarım kamplarına dair çekincelerimizin çoğundan sakınıp üretebilecekleri menfaatin çoğunu muhafaza etmekteyiz.

Dolayısıyla, buna karşın, askere alma yasası değişmemektedir; askerlerin koşulları açısından hiçbir eşitsizlik oluşturulmamıştır. Layihanın icrası durumunda karşılaşacağı bütün sorunlara maruz kalmamaktayız. Seçilen askerler halihazırda terhis olmuş kimselerdir; evlilerdir ve teklif edilen devlet yardımına istinaden kendi iradeleriyle gelmişlerdir. Ayrı zirai cemiyetler kurmaları için bir araya getirilmemişlerdir. Öncesinde var olan nüfusa yayılmışlardır ve muvaffak olmaları için güzel mevkilere yerleştirilmişlerdir.

Diğer taraftan, bu nedenle sivil nüfus içerisine mevcut olanı oluşturanlardan daha gayretkâr ve güçlü unsurlar katmalıyız. Orduyu ihtimamımızın ışık saçan şahadeti olarak vermekteyiz ve aynı zamanda bunu bir hak fiil olarak yapmaktayız. Fatih bir askerin eline kendi menfaatine kullanması için bir toprak vermekten, gerçekten, daha muhik ne olabilir?

Para yardımında bulunduğumuz askerlerin, şüphesiz ki sermayeleri olmayacaktır. Fakat böyle bir teşebbüste muvaffak olmaları için daha az lüzumlu olmayan ahlaki kuvvete, sıhhate ve gençliğe sahip olacaklardır.

Önerinin karşıtları şöyle cevaplamıştır: Ordunun adının kullanmamalıyız. Cezayir meselelerine karışmış ve Cezayir'i kat etmiş olan hangi adam ordunun ender ve büyük gösteriminden müteessir olmamıştır? Bilhassa burada bahsettiğimiz basit askerdeki mü-

tevazı ve tabii olan ve kasıt gerekmeksizin gerçekleşen, ileri derecedeki bu hamasete kimler hayran olmamıştır? Bu sakin ve dingin feragat, kalplerini teskin etmekte ve neredeyse her gün mahrumiyetin, hastalığın ve ölümün kol gezdiği yabancı ve barbar ülkenin ortasında onları neredeyse neşeyle doldurmaktadır. Bu soru hakkında Komisyon içerisinde ne bir çoğunluk ne de bir azınlık tarafından benimsenmiş bir fikir sözkonusudur, Meclis'te de aynı durum geçerlidir. Herkes hemfikirdir ki kamu menfaati ve ulusal adalet aynı zamanda ordunun da kolonileşmeden faydalanmasını gerektirmektedir. Şüphe altında olan yalnızca usuller ve tedbirlerdir.

Bir hususi kanun ile bittabi olarak bütçeye önceden katılmış tahviller aracığıyla ne yapılmak istenmektedir? Bütçe içerisinde Cezayir'e koloniciler yerleştirmek maksadıyla konulmuş kayda değer büyüklükte tahviller bulunmaktadır. Şu andan itibaren bu tahviller esasen fethedilen ülkeye yerleşmek isteğinde olan askerlere yardım etmek için kullanılmalıdır. Hiç kimse bu tahvillerin gerektiğinde kolayca artırabilir olduğuna karşı çıkmamaktadır. Dolayısıyla özel bir kanun aracılığıyla tamamen benzer ve ayrı olan bir tahvil oluşturmak lüzumsuz olacaktır. Bu hem beyhudededir hem de zordur. Günümüzdeki toplam miktarı, istenen yeni tahviller için ayarlayabiliriz. Tarım kamplarını doldurmak için gereken sayıda asker bulmak konusunda her zaman kendimizden emin olmuştuk; fakat şu an kim bize Cezayir'e yerleşmek isteyen kaç tane evli, sabık asker bulabileceğimizi ve bütçede bulunan tahvillerin onların ihtiyaçlarını karşılamaya yetip yetmeyeceğini söyleyebilir? Komite bunu bilmemektedir; hükümet de bu konuda hiçbir tahkikat yapmadığı için bir fikir sahibi değildir. Esasında önerilen bu tedbirin, layihanın tadilatı olmadığını anlamak oldukça kolaydır. Bizatihi bunun, hükümetin hakkında düşünmediği yeni bir layiha olduğunu not etmemiz gerekmektedir. Bu sebeple, bu konularla ilgili hiçbir bilgi sağlanamamaktadır. Meclis ne sebeple, bu senenin başlarında olduğu gibi, kullanıp kullanmayacağımız belli olmayan özel tahviller oluşturmak için acele etsin?

Nitekim bu tedbir, tesir olarak nafiledir ve bu münasebetle istenen şey tehlikeli olabilir. Hükümet ve Afrika idaresi, önerilen hususi layiha içerisinde hazine tahvilleri aracığıyla gerçekleştirilen ve Afrika'nın sömürgeleştirilmesini ihtiva eden vakur bir teşhis ve genel nizamın takdisini muhtemelen görecektir. İmdi, yeni bir

ülkeyi meskûn etmenin nizami bir yolu olarak bu sistem akılla kınanmakta, tecrübeyle reddedilmektedir.

Uzun münakaşaların ardından, Komisyon'unuz mütesavi olarak ikiye bölünmüştür. Yasa tadili kabul edilmemiştir ve bugün tasarıya dair saf ve basit bir reddiyeden başka önerecek bir şeyimiz bulunmamaktadır.

Konstantin'i ve Vahran'ı Sömürgeleştirme Hususunda Önerilmiş Planlara Dair Bir Nazar

Baylar, bizim çalışmamız icabında burada sonlanabilir; fakat Komisyon, Meclis'in fikirlerini biraz daha ileri götürmek kanısındadır.

Layihanın girişinde hükümet iki ayrı kolonileşme planının olduğunu duyurmak gerektiğini düşünmüştür; biri Konstantin vilayeti, diğeri ise Vahran vilayeti için. Hükümet bu sistemlere en uygun olan evrakları dağıtmış ve değerlendirme sizlere bırakılmıştır. Komisyon'dan da zorunlu olarak muhatap olması istenmiştir. Komisyon bunu kısaca yerine getirecektir.

Belli noktalardaki farklara rağmen, her iki plan da benzer fikirler üzerine inşa edilmiştir.

Her ikisi de sömürgeleşmenin gelişigüzel gerçekleştirilmesine engel olunmasından yanadır ve bu süreç yerliler ile sömürgeciler arasındaki şahsi ticari işlemlerin neticesi olmamalıdır. Her iki plan için de bu temel bir gerekliliktir. Avrupalıların yerleşebileceği bölgeleri belirlemek yalnızca Devlet'in işidir; sömürgeciler, tapularını yalnızca devletten temin etmelidirler. Bu planların ilk ilkesidir.

İkinci ilke ise devletin bireylere zirai teşebbüsler kurmanın araçlarını ve gereksinim duydukları sermayeyi temin etmesinin önüne geçmektedir. Genel mahiyette, devlet harcamaları sadece müşterek faydayı alakadar eden kamu vasfına yönelik olmalıdır.

Baylar, tüm teferruatlar bir yana, bunlar layihanın girişinde bahsedilen her iki planın temelini oluşturmaktadır.

Komisyon bu iki ilkeden birincisi üzerine ittifak etmiştir. Komisyon içindeki bir azınlık ise ikincisinin reddini talep etmiştir. Bu azınlığı oluşturan saygıdeğer üyelere göre, devlet genel olarak müstemlekecileri seçme ve iskân ederlerken onlara yardım etme konusunda etkin olmalıdır. Bireylerin sermayesini kullanan sö-

mürgeleşme hiçbir suretle çalışmayacaktır ya da kötü sonu verecektir. Onlar, küçük sermayedarın Afrika'ya girmeye cüret etmeyeceğini sezmişlerdi. Büyük sermayedarın ise bölgeye tarımdan ziyade ticaret için gideceğini düşünmüşlerdi. Büyük sermayedar, bölgeye talip olsa bile bu ancak marazlı seçilmiş bir nüfus çekecektir ve eninde sonunda bu nüfusun idamesi yine devlete düşecektir. Bu tipte bir kolonileşme, başlangıcından itibaren daha pahalıya mal olacak ve en nihayetinde devlet kendisine ait olandan, daha az kâr sağlayacaktır.

Komisyon'un büyük bölümü ise karşıt fikirdeydi. Ekseriyete göre, yukarıda zikredilen iki ilke seyyanen doğrudur ve ekseriyet bunların kabulünü tamamen tasdik etmektedir.

Devlet yerlilerden edinip sömürgeciliğe ayırdığı toprakları hangi şartlar içinde ve kimlere hibe edecektir? Bu büyük ölçüde şeraite ve mekâna bağlı olmak zorundadır. Genel anlamda, gayrimenkulü birine verip şahsi bir karakter yaratmaktan ve bunu bir birlikten ziyade bir bireye hibe etmeye müreccah olan nedir? Yine de kumpanya vasıtasıyla sömürgeleşme modeline dönmek, zaman zaman faydalı ve hatta zaruri olabilmektedir. Fakat bu durumda devletin öncelikli vazifesi en büyük ihtimamı sağlanmış olan, ahlak ve sermayeye dair en ciddi teminatları verenlere adamaktır. Burası için insanlar üzerinde en büyük tesire sahip olabilecek şey bir sınai harekât meselesidir ve bu ilişkili olan bütün nüfusu tehlikeye atabilir.

Sömürgeleşmenin Muvaffak Olması İçin Tabii Koşullar Nelerdir?

Az evvelinde tartıştığımız iki sömürgeleşme planına ek olarak, birçok başka plan da farklı zamanlarda üretilmiştir. Bunları Meclis ile tartışmaya girmeyeceğiz. Hiçbir dava Cezayir'in sömürgeleştirilmesi kadar fikir telakkisine sebep vermemiştir. Tabir-i caizse bu mesele sayısız yazının kaleme alınmasına yol açmıştır.

Bu cinsteki yazıların muharrirleri ve umumun kendisi Afrika'daki sömürgeleşmenin muvaffak olmasının şimdiye kadar açığa çıkmamış bir sırrın keşfedilmesine bağlı olduğuna inanır gözükmektedir. Baylar, bizler bunun bir hata olduğu kanısındayız; bu meselede keşfedilecek bir sır yoktur ya da en azından âdemoğlunun aklıselimi bu sırrı çok daha evvelden keşf ve ifşa etmiştir.

Yeni içtimai teşekküller oluşturma ve terakki ettirme yollarının, eski cemiyetleri mamur etme usullerinden farklılaştığını sanmamak gerekmektedir. Avrupalıları yeni bir ülkeye getirmek ve orada tutmak istemekte misiniz? O halde evlerinden aşina oldukları ya da bulmayı umdukları müesseseleri kurunuz: Şahsi hürriyeti temin edip, insan hakları ve din hürriyeti olduğundan emin olunuz. Böylece mülkiyet kolayca elde edinebilsin ve iyi korunsun; çalışmak serbest, idare basit ve dakik, adalet bitaraf ve tez olsun. Vergiler hafif ve ticaret serbest olsun ki iktisadi koşullar bir kimsenin kolayca rahata ermesine ve zengin olabilmesine elversin. Bütün bunları bir kerede ifade edecek olursak; insanların Avrupa'daki kadar iyi yaşamasını, eğer mümkünse daha da iyi olmasını sağlayınız ve insanların gelip yerleşmeyle vakit kaybetmeyeceklerinden emin olunuz. Yegâne sır işte budur ve bundan başkası bulunmamaktadır.

Kendimizi istisnai ve müstesna nazariyelerden azat etmeden evvel, henüz tartıştığımız basit usulün hasbelkader kâfi olamayacağını görmek güzel olacaktır. Elbette bu usul Afrika'da sıklıkla takip edilen yollarda biri değildir.

İktisadi Şerait

Cezayir'de müstemlekecilerin kendilerine servet yapması için her türlü fedakârlıkta bulunmuş olan devlet, onları serveti kendilerince elde edebilecekleri bir konuma yerleştirmek konusunda neredeyse hiç düşünmemiştir.

Devletin faaliyetleri neredeyse her zaman üretimi zorlaştırma, daha pahalı hale getirme istikametinde olmuştur ve ürünleri pazarsız bırakmıştır.

Cezayir'de İmalat Neden Zor ve Pahalı Olmaktadır?

Fransa, Cezayir'e birtakım vergi tarifeleri dayattığında, sadece birkaç bin kişilik bir nüfus Cezayir'de bulunmaktaydı. Kayıt ücretleri, ihtira beratları, damga resmi ve İngiliz kolonilerinin 200 yıllık mevcudiyetin ardından reddettikleri satış vergileri, adli masraflar tarifesi, gümrük sistemi ve tonaj vergisi... Bu vergilerin birçoğunun Fransa'da daha düşük olduğu doğrudur; lakin bunları yüklenmeye daha az yetkin olan bir toplum üzerine daha ağır bir tesir oluşturmaktadırlar. Bu yola neden sürüklendiğimizi görmek gayet kolaydır. Hükümet, Meclis'ten yalnızca savaş için gerekli olan milyonluk

rakamları değil, kolonileşmeye maddi destek sağlamak ve devlet harcamasıyla ülkeyi bayındır hale getirmek için daha da fazla para istemekteydi. İnsanlar Afrika'nın hasılatını, dayatılan fedakârlıklarla mukayese edilebilir hale getirmek istemişlerdir. Dolayısıyla, devlet hazinesi yardım suretiyle verdiklerini vergi suretiyle geri almıştır. Hem bu sarfiyattan hem de bu hasılattan sakınmak daha iyi olurdu.

Amma velakin, Afrika'daki imalata vergilerden daha fena etki eden sermaye azlığı ve maliyetidir.

Cezayir'de sermaye neden bu kadar az ve maliyetlidir? Mevzuatın geniş ve doğrudan etki edebileceği -ama etmediği- birtakım unsurlar bulunmaktadır. Fransa Bankası'nın (*Banque de France*) Cezayir şehrindeki şubesinin kuruluşuyla ilgili olaylardan (neler olduğundan) Meclis haberdardır. Banka'nın bu şubenin kurulmasına tereddüt içerisinde onay verilmiştir; şubenin faaliyete başlama formalitelerinin olabildiğince ertelediğine dair Komisyon kanıta sahiptir ve en nihayetinde banka bunu ilam etmesi gerektiğinde bu hakkını kullanmayı açıkça reddetmiştir. Böylece Fransa Bankası -nihayetinde- kendisini bölgeye yerleştirmeyerek, öngörülen rekabetin önüne geçmiş ve diğer kredi kurumlarının da Cezayir'e yerleşmesini engellemiştir. Baylar, bu oldukça müessif bir haldir. Bu hesap edilmiş ertelemelerle banka ve böyle gecikmeleri arz eden hükümet, şu anda Afrika'daki başlıca yerlerin bir kısmını yok eden krize kesinlikle katkıda bulunmuştur.

Kredi kurumlarını ademiyeti sermayenin kıt ve pahalı olmasına yol açan sebeplerden biridir. Ancak tek sebebin bu olmadığını söylemek gerekir.

Bütün bunların ötesinde, insanları bol ve düşük fiyattaki sermayeden alıkoyan şey ikrazda bulunana (mukriz) teminat vermedeki zorluktur. Bu ilk meşakkat var olduğu sürece, bankaların sağladığı hizmetler de sınırlı olacaktır ve bankaların bizzat kendi varlıkları zorlaşacaktır.

Teminat isteği hasebiyle Afrika'daki çiftçinin istikraz etmesine mani olan iki unsur bulunmaktadır. İlk sebep, toprakların ekseriyeti muhtelif şartların yerine getirilmesi şartıyla hükümet tarafından hibe edilmiştir. Bu şartlar yerine getirilmediği müddetçe, toprak ne satılabilmekte ne de rehin olarak verilebilmektedir.

İkincisi ise ana unsurumuzdur; Afrika'ya getirdiğimiz ipotek sistemi, beraberindeki usul hukukunda olduğu gibi bir dereceye

kadar bizden kopyalanmıştır. Bu durumda ipotek sistemi, toprağın kefalet olarak kullanılmasına kolayca engel olmaktadır.

Burada ipotek sisteminin bütün kusurlarını incelemeden ve yapılmış olması ya da yapılması gereken değişikliklere değinmeden evvel, bu sistemin Fransa'da çok iyi ya da tahammül edilebilir olmasına rağmen, Afrika'da bütün toprak sanayisini ve ana sanayiyi felç edeceğini belirtmeliyiz. Bu yeni ülkedeki çiftçiler istikrarsızdırlar; tarihleri, servetleri ve kaynakları iyi bilinmemektedir. İhtiyaç duydukları sermayeyi elde etmenin tek yolu toprağa bağlı olmak ve onu işlemektir. Bunu yalnızca mevzuat mukrizin hızlıca ve ucuza el koymasına müsaade ettiği müddetçe yapabilmektedirler. Genel anlamda konuşursak, yeni bir toplum sözkonusu olduğunda formalitelerin daha basit ve teşvikkâr olması gerektiğini söyleyebiliriz. Cezayir'de ise resmiyet hâlâ oldukça karmaşık ve yavaştır. Oradaki çiftçi, Fransa'da gerekli miktarda parayı alan rençperin yaşadığından çok daha fazla sıkıntı çekmektedir ve bunun için daha fazla ödemektedir.

Afrika'da Mahsuller İçin Neden Yeterli Sayıda Pazar Bulunmamaktadır?

Afrika'da imalatın daha meşakkatli ve pahalı hale gelmesine katkıda bulunan sebeplerden bahsedilmişti. Yine de eğer mahsullerin erişebileceği pazarlar olsa bu şartlar imalata mani olamayacaktı.

Bütün müstemlekelerin başlangıcını gayet sancılı hale getiren pazarların ademiyeti ya da uzaklığı olmuştur. Zira tüketimin hızlıca büyüyebileceği çevrelerde mahsuller bollaşmaktadır. Burada ise mallar imal edildikten sonra satılamamaktadır. Bu bakımdan, Cezayir'deki müstemlekeciler uzakta koloniler kurmuş çoğu Avrupalıya nispetle daha iyi iktisadi şartlar içinde bulunmaktadır. Fransa, onları toprağa iskân etmekle ve ordunun bir kısmını oraya yerleştirmekle aynı zamanda suni olarak büyük bir istihlak merkezi oluşturmuştur

Ülkeyi acilen sömürgeleştirmek amacıyla üretilmiş olan bu engin sonuçlardan yararlanmak yerine, hükümet bunu neredeyse kullanışsız hale getirmiştir. Şu ana kadarki askeri idare, müstemlekecilerin mallarını en düşük fiyata tedarik etmekle meşgul olmuş gözükmektedir. Dolayısıyla, hükümet rençperleri Cezayir'e yerleştirmek için büyük fedakârlıklar yaparken askeri idare çiftçiliği

kazançlı hale getirmeyi reddetmiştir. Baylar, bunun bir mana ifade etmediği ve Afrika'daki kolonicilere mahsulleri için nizami ve kazançlı fiyat temin ederek köylerde harcananların Fransa'ya ve kolonicilerin kendisine daha faydalı olacağı söylenmektedir.

Bu pazar oldukça kıymetlidir fakat yakında yetersiz hale gelecektir. Afrika'dakine başka bir pazar (Fransa'nın pazarını) açmadığımız takdirde, Avrupa harsı palazlanmak konusunda sıkıntı yaşayacaktır.

Teferruata girdiğimiz takdirde bunu kanıtlamak oldukça kolay olacaktır. Zira alınacak bu tedbir, uzun vadede ciddi çekinceler barındırmayacak ve doğrudan büyük kazançlar sağlayacaktır. Bu [tedbir] tahvil bütçelerinden daha değerlidir. Baylar, Komisyon'unuz bunu soruşturmaya almayacaktır. Söylediğimiz her şeyde bizler alınması gereken şu ya da bu bütün hususi tedbirleri belirtmekten ziyade hükümetin ve Meclis'in dikkatini Afrika meselesinin ihmal edilmiş bu veçhesine çekmek istedik.

Şu ana kadar, bu büyük problemin çözümü çoğunlukla ve neredeyse eşsiz surette hükümete ya da idareye dair çarelerde aranmıştır. Fakat bu çözüm daha ziyade yeni bir ülkenin iktisadi durumunda bulunmaktadır. Eğer Afrika'daki çiftçi kendi mahsulünü ucuza üretip iyi bir fiyata satabiliyorsa, kolonileşme kendisini idare edecektir. Buna mukabil, sermaye tehdit altında ya da verimsiz kaldığı takdirde, valilerin bütün sanatlarının ve hazinelerinin kaynakları -arzu edilen nüfusu toprağa çekmeksizin ve muhafaza etmeksizin- tükenecektir.

Komisyon Tarafından Reddedilen Yasa Tasarısı

Birinci Madde. -Afrika'da hizmet etmiş ya da etmekte olan her rütbeden ve bölükten askerlere verilen Afrika'daki topraklarda tarım kampları kurulacaktır.

İkinci Madde. - Subaylar, astsubaylar ve erler tarafından tarım kamplarında harcanan zaman, askeri hizmette harcanmış gibi kabul edilerek emekliliklerine sayılacaktır. Fakat sayılacak bu süre azami beş yıla kadar olacaktır.

Üçüncü Madde. - Üç milyon Frank miktarındaki para 1847, 1848 ve 1849 mali yılları boyunca mevcut yasada beklenen giderlere tahsis edilecektir.

Bahsedilen miktara ilaveten 1 milyon Franklık bir tahvil, savaş bütçesinin XXXII başlığına (Cezayir'deki Kolonileşme) binaen 1847

yılı için Savaş Bakanlığı Müsteşarlığının kullanımına tahsis edilecektir.

Mali yılın bitişinin ardından tahsis edildikleri başlık için kullanılmamış olan tahviller, tüm haklarıyla beraber sonraki yıla devredilecektir.

Üçüncü Bölüm
Kölelik Üzerine

Fransız Kolonilerinde Köleliğin İlgası Üzerine Temsilciler Meclisi'ne Rapor 23 Temmuz 1839

Çeviren: Burak M. Nuri Gücin

1830'lu yılların başlarında, Britanya'nın köleliğin ilgası hareketini başlatmasıyla beraber bu tartışmalar Fransa'da yaşanmıştır. Parlamentoya verilen öneri üzerine tesis edilen Komisyon'da yer alan Tocqueville, 1839 senesinde Komisyon adına işbu raporu kaleme almıştır. Tocqueville, raporda Britanya'nın yaşadığı tecrübe, Hıristiyanlığın köleliğe yaklaşımı üzerine eğilmiş ve devamında ilga için izlenmesi gereken yolları belirtmiştir. *Gallica Bibliothèque Numérique* tarafından çevrimiçi kaynak haline getirilmiş olan orijinal nüshadan belirli kısımlar seçilerek çevrilmiştir. Diğer kısımlar, *Le Siécle*'da yayımlanan bu kitabın bir sonraki bölümünde yer alan yazılarda detaylıca ele alındığı için çevrilmemiştir.

Mösyö Tracy'nin Kolonilerdeki Kölelerle Alakalı Önerisini İncelemek Üzerine Görevlendirilmiş Komisyon Adına La Manche Mebusu Mösyö Alexis de Tocqueville Tarafından Hazırlanmış Rapor.

Şimdiye kadar kölelik mevzuunu değerlendirmiş kimseler, ekseriyetle köleliğin adaletsizliğini ya da meşakkatlerini hafifletmeye çaba sarf etmişlerdir.

Adına konuşma şerefini haiz olduğum Komisyon, çalışmalarının başlangıcından itibaren vazifesinin sanılanın aksine daha basit ve daha büyük olduğunu hemencecik idrak etmiştir.

Zaman zaman zenci köleliğinin temellerinin ve meşruiyetinin kendi tabiatında olduğu farz edilmiştir. Köle ticaretinin talihsiz kurbanlarının yararına olduğu ve kölenin, esaretin sükûneti içerisinde özgürlüğe refakat etmekte olan endişelerin ve zorlukların ortasında olduğundan daha mutlu olduğu beyan edilmiştir. Tanrı'ya şükürler olsun ki Komisyon aksini ispat etmek maksadıyla böylesi yanlış ve iğrenç akidelere sahip değildir. Avrupa bu akideleri uzun zamandır ıskartaya çıkarmış durumdadır. Bu ilkeler müstemlekelerin amacına hizmet edemez ve yalnızca hâlâ onları idame eden plantasyon sahiplerine zarar verebilir.

Komisyon, şu an köleliğin biteceği ve bitmesi gerektiği mevkii saptamak zorunda değildir. Artık köle sahiplerinin kendilerinin reddedemedikleri bir hakikat olarak evrensel olarak tanınmaktadır.

Önümüzdeki sual nazari bir sorun değil, tatbiki siyasette idrak edilmiş bir meseledir.

Köleliğin kötü ya da son bulması gereken bir şey olup olmadığı düşünmek maksadıyla bir araya gelmedik, lakin ne zaman ve nasıl en iyi şekilde nihayete erdirebileceği üzerine düşünmekteyiz.

Onlar köleliğin her daim sürmeyeceğini kabul etmekteyken, azat etme devrini tecil etmeyi istemektedirler; zencilerin zincirlerini kırmadan evvel onları hürriyete hazırlamamız gerektiğini söylemektedirler. Siyahi şu an izdivacın yararlı bağlarından tamamen kaçmaktadır; o sefih, başıboş ve sonunu düşünmeyen tedbirsiz bir kimsedir. Birçok durumda bir adamdan ziyade ahlaksız bir velede benzemektedir; Hıristiyanlığın hakikatlerinden bihaberdir ve onun tanıdığı Müjde (Gospel) yalnızca bir addan ibarettir.

Aklı, istikbal fikrini idrak edene ve basiretin kuvvetini elde edene kadar onun dinini aydınlatın, alışkanlıklarını ıslah edin, ona bir aile bağı tesis edin, zekâsını genişletin ve kuvvetlendirin! Bütün bunları tamamladıktan sonra onu korkmaksızın serbest bırakabilirsiniz.

Doğru; fakat tüm bu hazırlıklar bir kölelik vaziyeti içerisinde gerçekleştirilemez. Bunu dayatmak için onların kölelik sona ermeden önce yapılmış olmaları gerekmektedir. Bu başka bir deyişle, bu köleliğin asla sona ermeyeceğini söylemek değil midir? Bir köleye hür bir adamın fikirlerini, âdetlerini ve düsturlarını ver-

mekte ısrar etmek onu her daim köle kalmaya mahkûm etmektir. Zira biz onu hürriyete layık olmayan kıldık. Onun ve onun zürriyetinin hür olma hakkını her daim reddedebilir miyiz?

Bizim müstemlekelerimizdeki kölelerin arasında evlilik müessesesini neredeyse bilinmedik bir şey olduğu doğrudur.* Bizim sömürge müesseselerimizin, olabildiğince yapmış olmaları gerekmesine rağmen, siyahilerin evliliklerini iltimas etmedikleri doğrudur. Bununla birlikte söylenmelidir ki zaman zaman efendilerin şahsi iradeleri kanunun gerçekleştirmediklerini gerçekleştirmeye kalkışmıştır. Fakat zenciler genellikle bu faydalı tesirden firar etmişlerdir ve hâlâ kaçmaktalardır.

Esasında evlilik müessesi ve kölelik müessesi arasında derin ve tabii bir münaferet mevcuttur. Bir adam zevci sulta uygulayamadığı vakit evlenmemektedir; çocukları, kendisine denk doğmak zorunda olduğunda -gayri kabili rücu olarak- babalarının perişanlığına mahkûmdurlar; yazgılarını üzerinde hiçbir kuvvet sahibi olmadıklarında ne vazifelerini ne umutlarını ne de pederane bağlarına ait kaygılarını tanımaktadır. Hür adamı meşru bir birlikteliğe teşvik eden her saikın, köleliğin basit hakikati sebebiyle kaybolduğunu idrak etmek kolaydır. Yasama organının ya da efendinin onu bu koşula cezbedebileceği, onu bunu istemekten aciz olarak ifade eden yollar her zaman tesirsiz kalacaktır.

Aynı yorum başka münakaşalara da uygulanabilmektedir.

Mantığın kendisine faydasız olduğu bir vaziyette tutulan bir adamın aklı nasıl aydınlatılabilir, kuvvetlendirilebilir ve bunun tatbiki nerede ziyankâr olabilir? Bunu ciddi ciddi umut edemeyiz. Ayrıca, maaşsız çalışmaya mecbur olan bir ırgatın faal ve gayretkeş bir biçimde çalışmasını beklemek abestir. Ve basirete ait sağduyuyu ve âdetleri kendininkileri kaderine yabancı kalan ve kendi kaderini başkasının ellerinde gören birine teberru etmeye girişmek boş bir çabadır.

Dinin kendisi bile nadiren köle üzerine etkin hale getirebilir ve en iyi ihtimalle süfli bir tesiri olacaktır.

Kolonilerimizde ikamet etme fırsatını bulan herkes, onların dini inancı almaya ve muhafaza etmeye daha mütemayil olduklarını hususunda hemfikirdir. Martinique Genel Valisi, son raporlarının bir tanesinde "Zenciler din için heveslidir" demektedir.

* Denizcilik Bakanlığının emriyle basılmış dokümanlardaki evlilik ihsaiyatına bakınız. (ç.n.)

Buna rağmen, zencilerin din mevzusunda yalnızca gayet müphem ve karışık fikirleri idrak etmiş gözüktükleri kesindir. Bu bir dereceye kadar kolonilerde yaşayan az sayıdaki rahibe, onların arasındaki ufak tehalüke ve efendilerin bu konudaki müzmin fütursuzluğuna atfedilebilir. Fakat söylenmelidir ki bunlar yalnızca feri sebeplerdir; asıl sebep köleliğin kendisidir.

Bu kolayca idrak edilmektedir ve öncesinde gelenlerle açıklanmaktadır.

Avrupalıların köleliği takdim ettiği birçok ülkede efendiler Gospel'in zencilere vaz edilmesine alenen ya da gizlice muhalefet etmişlerdir.

Hıristiyanlık hür insanlara ait bir dindir ve efendiler, kölenin ruhunun içerisindeki tehyiçten korkarak, aynı zamanda bazı hürriyet içgüdülerinin uyanabileceğinden ürkmektedirler.

Bilakis düzeni muhafaza etmek için rahibe başvurma fırsatına sahip olduklarında ve ırgatlarına onu takdim ettiklerinde, rahip az ufak bir kuvvete sahiptir; çünkü kölenin gözlerinde efendinin yedeği ve köleliğin kutsayıcısı olarak gözükmektedir. İlk vakada köleler öğretim alamamakta, ikincisinde de tercih etmemektedirler.

Buna ek olarak, kendi gidişatına dair hiçbir mesuliyet hissetmeyen birinin aklını yüceltmekte ve arındırmakta nasıl muvaffak olabiliriz? Kendi gözlerinde bir hiç olan bir adama ahlaki haysiyet fikrini nasıl aksettirebiliriz? Gösterilen her bir çabayla beraber, hayatı zorluk, fasılasız çalışma içerisinde geçmiş ve aynı koşul sebebiyle tabii ve yenilmez bir şekilde cehalete gömülmüş bir kölenin dinini aydınlatmak ve tinselleştirmek güçbela mümkün olmaktadır. Evlilik müessesesinin asli cazibelerini asla bilemeyecek ve evlilikte yalnızca köleliğin bağrında başka bir esaret gören bir adamın hayatının arındırmak kolay değildir. Konu dikkatlice incelendiği takdirde köle ülkelerin ekseriyetinde zenci dinin hakikatlerine aldırış etmez ya da en azından Hıristiyanlığı heyecan verici ve çirkin bir hurafeye çevirir.

O halde, köleliğin tabii ve zaruri olarak doğurduğu kötülükleri kölelik içerisinde yok edebileceğimize inanmak neredeyse hiç akıllıca olmayacak değildir. Bunun dünyada bir emsali yoktur. Bu ancak hürriyetin, uzun süre sahip olunmuş ve bir güç tarafından yönetilmiş hürriyetin tecrübesi olmaktadır; defaten zinde ve bastırılmış olup hür bir ilkenin vatandaşı olan insanın fikirlerini,

faziletlerini ve alışkanlıklarını teşvik edebilmekte ve biçimlendirebilmektedir. Kölelerin azat edilmesini takip eden safha, her daim huzursuzluk ve içtimai müşkülat vakti olmuştur. Bu kaçınılması mümkün olmayan bir fenalıktır; ya bununla karşılaşmayı aklımıza koymalıyız ya da köleliği ebedi hale getirmeliyiz.

Komisyonunuz, zencileri azat edilmeye hazırlamak için kullanabilecek bütün yolları göz önünde bulundurmuştur. Bu hazırlık gayet aheste bir faaliyet gösterecektir ve oldukça kısıtlı bir menfaat sağlayacaktır. Binaenaleyh, tehir ile az bir kazanç elde edileceğine hüküm vermişler ve bunun muhatara içerip içermeyeceğini sorgulamışlardır. Bunun neden en başından itibaren mevcut olduğu hiç kimse tarafından soruşturulmadığı takdirde, kölelik bin yıl sürmesi mümkün olan müesseselerden biri olmaktadır; bu soruşturma gerçekleştirildiğinde ise köleliği muhafaza etmek neredeyse muhal olmaktadır.

Fransa'da gerçekleşmekte olanları göz önüne aldığımızda, fikren ulaşılmış olan noktada görünmekte olan ortadadır. Meclis'in azat meselesiyle olan meşguliyetinin ardından (bunu gündem haline gelmesinin ardından), mukaddem Komisyon'un kabiliyetli raportörünü bunu ifade etmiştir; söylemekteyiz ki idarenin, bu mevzu hakkındaki kamu hissiyatının baskısına uzun müddetçe dayanamayacağı barizdir. Kısa bir tehiri müteakip köleliği ilga etmeye dolaylı yahut dolaysız olarak mecbur kalınacaktır. Diğer taraftan, kolonilerin vaziyeti nazarında yalnızca onların menfaatinden ötürü aralarındaki kulluk çok geçmeden nihayete ermelidir.

Bir kişi, kolonilerde köleliğin ilgası fikrinin her zihinde yer ettiğini keşfetmeksizin Komisyon'un önüne koyulmuş olan sayısız vesikayı özenle çalışamaz. Bu büyük içtimai istihalenin yaklaşımı, tabii endişeler ve bunun telkin ettiği ayakları yere basan umutlar rahatsızlık vermektedir ve toplumu derinden galeyana getirmektedir.

Sekiz sene içerisinde bizimkileri kuşatan İngiliz müstemlekelerinde gerçekleşmekte olan olaylarda, anavatanda her sene yaşanan terekküpte ve kendi adalarımızdaki vukuatta otuz dört bin siyahi* azat edilmiştir; bütün bunlar plantasyon sahiplerine duyurulmaktadır ki kölelik çok geçmeden sona ermelidir.

Guadaloupe Encümen-i Danişi'nin söylediği üzere: "Azat, yalnızca ilga yanlıları sebebiyle değil, adalarımızın topografik mev-

* Denizcilik Bakanlığı tarafından yayımlanmış ihsaiyat kâğıtlarına bakınız. (ç.n.)

kiinin bir neticesi ve İngiliz sömürgelerine komşuluğu hasebiyle de artık mübremdir."* (26 Aralık 1838)

Böylesi bir vaziyetin vahametlerle dolu olduğunu ve fenalıkların bir kısmına sebebiyet verdiğini idrak etmek kolaydır. Bu vaziyette köleliğin ilgası, hiçbir menfaat üretmeksizin, hürriyetten beklenenlere sebep olabilir. Bu artık muntazam ve yerleşmiş bir düzenin vaziyeti değildir; sözkonusu olan muvakkat ve fırtınalı bir durumdur. Haşmetli devrim daha şimdiden başlamıştır. Kendisine günbegün yaklaşmakta olduğumuz devrimi görmekte olan plantasyon sahibi, nihai beklentilerden ayrı düşmüştür ve dolayısıyla istikbale karşı pervasızdır. Hiçbir yeni teşebbüse girişmez; çünkü onların semeresini alıp alamayacağı hususunda tereddüt içerisindedir. Hiçbir terakki göstermez; çünkü emin olduğu bir şey mevcut değildir. Kendisine ait olmama ihtimali bulunan şeyleri muhafaza etmek için hiçbir acıya katlanmamaktadır. Yaklaşan kaderlerinin adem-i emniyeti kolonilerin üzerine büyük bir yük bindirmekte, idraklerini daraltmakta ve cesaretlerini kırmaktadır.

Bu sebebe, kolonilerimizdeki maddi sıkıntıları da kısmen atfetmemiz gerekmektedir. Mülklerin ve kölelerin alıcısı bulunmamaktadır; zira mülk sahipleri ve efendiler için kâr imkânı artık mevcut değildir. Aynı neticeler İngiliz sömürgelerinde köleliğin ilgasının hemen ardından gelen süreçte gözlemlenmiştir. Bunun doğruluğuna (hakkındaki bilgilere), İngiliz Parlamentosu'nun 1838 celsesindeki münazaralarını okuyarak kani olmaktayız.

Bu gidişat, uzun müddet devam ettiği takdirde beyaz nüfusu harap edecektir ve siyahilerin barışçıl suretle ve mutluca serbest bırakılmalarına dair çok ufak bir umut da geride bırakacaktır.

Kölelik bağının aşamalı ve gayri kasti gevşetilmesinde, zencinin korkulan biri olma fikri peyderpey mutat hale gelmektedir; insaniyetin kendi lehine hayata geçirdiklerini uyandırdığı korkuya atfetmektedir. Hür insanda olan faziletleri elde etmeksizin kötü bir köleye dönüşmektedir; efendinin yetkesinin geri çekildiğinde yargıcın istifade etmesi gereken müzmin riayeti ve saygıyı kaybetmektedir.

En güncel ve itimada en şayan raporların dediği üzere, "Antiller'deki zenciler neredeyse her gece dışarıda gezinmek ve kendilerini sefahatte viran etmek için kulübelerini terk etmektedirler. Yine bu gececi hürriyet esnasında şakilik ve kaçakçılıkla meşgul olmak-

* Martinique ve Guadaloupe safi bir körfez vasıtasıyla Saint Lucia, Dominika, Montserrat ve Antigua'dan ayrılmaktadır. (ç.n.)

talar ve buluşmalarını gerçekleştirmektedirler. Gün doğduğunda ise bitap hale gelip, çalışma için yeterince dinç olamamaktadırlar. Plantasyon sahiplerine bu mukadder hürriyeti kölelerine neden verdikleri sual edindiğinde, bunu engellemeye muktedir olamadıkları cevabını vermektedirler. Kısacası, efendi zencilerinden bir şey talep ettiğinde onlar bunu yerine getirmeyi yadırgamaktadır. Önce aylaklık ile karşı koymakta ve efendinin payından başka bir eylem olmaksızın zenciler büyükbaş hayvanları zehirlemeye girişmektedir. Bu ülkede zehirden duyulan endişe gayet büyüktür ve bu kuvvet ile köle efendisine hükmetmektedir."

Bu zehir dehşeti en kapsamlı şekilde Martinique'de muvaffak olmuş gözükmektedir. Komisyon, Martinique Valisi'nden gelen 15 Mart 1839 tarihli bir mektubu incelemiştir. İşbu mektupta, memur zehir korkusunu kısmen plantasyon sahiplerinin büyükbaş hayvan yetiştirmekteki ufak menfaatlerine atfetmektedir. "Büyükbaş hayvan yetiştiriciliği zehir dolayısıyla bezgin haldedir." demektedir.

İnsaniyet ve ahlaklılık, bazen belki biraz ihtiyatsızlık ile köleliğin ilgasını sıklıkla talep etmiştir. Şimdi ise bu bir siyasi iktiza tedbiridir.

Krizin sert ve ihtiyatlı bir elle getirilmesinin gereklilik arz etmesi, kolonileri tehir ile mecalsizliğe, alçalmaya bırakmaktan ve nihayetinde bunu desteklemeye aciz olmasından yeğdir.

Komisyonunuz, kolonilerimizde köleliğin nihai ilgasıyla fiilen meşgul olunmasının vaktinin geldiği fikrinde ittifak etmektedir. Ve bu hedefe ulaşmaktaki en iyi usulü tertiplemeye uğraşmayı kendilerine vazife olarak tasavvur etmektedir.

İki genel düzen bittabi olarak açığa çıkmıştır.

Birincisi, kölelere hürriyeti şahsi olarak vermektir ve bu ağır ve gitgide artan ölçülerin intikaliyle ilerlemektedir.

İkincisi, her bir köle için köleliğe bir anda son vermektir.

Komisyonunuz, olgun bir teftişin akabinde, ittifak edilen fikir hakkında eşzamanlı azat etmenin kademeli olandan daha az zahmet ve daha az vahamet sunacağını kanısına varmıştır.

Üstelik kolonilerde evrensel olarak kabul edilmiş gözüken bu fikir ilk başta hayret verici gözükebilmektedir. Lakin dikkatli bir inceleme çok geçmeden gösterecektir ki bu itiraz edilemez sebepler üzerine bina edilmiştir. Bu sebepler hâlihazırda merhum Komisyonun dikkatini fazlasıyla çekmiş bulunmaktadır. Raportör, "Eşzamanlı azat etmek müreccah gözükmüştür" demiştir.

Bütün kademeli azat aslında üç okkalı zahmete sahiptir.

Birincisi. Hükümet yalnızca kendi iradesine doğrudan ve peyda bir harekât ile aniden bütün kölelere hürriyet verdiğinde bahşettiği birkaç hakkın karşılığında onların her birine zati ve katı mecburiyetleri kolayca dayatabilir ve onları derhal muvakkat tanzimler içerisine yerleştirebilir. Bu tanzimler vasıtasıyla onlar kademeli olarak hürriyetten güzel istifade etmeye alıştırılabilir.

Dönüşüm tamamlanır tamamlanmaz, toplumun tamamı aynı anda dönüştürüldüğünde yeni hükümet şiarları, yeni bir inzibat, yeni memurlar ve yeni kanunlar takdim etmek muhal olmayacaktır. Bu kanunlar herkese uygulanacak, kimse kendisini incinmiş hissetmeyecek, kimse onlara karşı koymayacaktır. Anavatanın kendisi böylesi bir çabaya hazırdır ve koloniler buna boyun eğecektir.

Aksine, köleler tesadüfi gözüken koşulların muvafakati vasıtasıyla hürriyetlerini birer birer elde ettiklerinde sonuç olarak içtimai istihale dikkat celp etmemektedir. Her bir ayrı azatla beraber sömürge toplumunun zahiri şekli hiçbir değişiklik sunmazken, tabiatı temelden değişmektedir. Azat edilmiş olanlar kendi kendilerine bir sınıf oluşturmaya devam etmektelerdir. Bunun için hususi bir mevzuat, ayrı hâkimler, müstakil bir idare hazırlamamız gerekmektedir. Bunlar her zaman zor ve sıklıkla muhataralı olan taahhütler olmaktadırlar. Hukuki teamüllere başvurmak daha basit ve daha az müziç gözükmektedir.

Bir köle toplumunun hukuki teamülleri bizimkine hiç benzememektedir; benzediğini varsaymak büyük bir dalalettir.

Köleliğin mevcut olduğu o ülkelere seyahat etmiş olan herkesin belirttiği üzere içtimai kuvvet köleliğin bilinmediği ülkelere nispetle hayatın umuruna daha az müdahil olmaktadır ve son derece daha az mesuliyet almaktadır. Kamu makamlarına başıboşları ve aylakları bastırmak maksadıyla hacet duyulmamaktadır. Çünkü amele her zaman belli bir yerde ve çalışır vaziyette tutulmaktadır. Toplum çocukların, yaşlıların ve hastaların isteklerini karşılamamaktadır; bu yükümlülükler kölelerin uhdesindedir. Çoğu inzibat mevzuatı gereksizdir; onların yerini efendinin disiplini doldurmaktadır. Ve devlet köleliğin teamüllerini tesis ve muhafaza edip düzenlediğinde vazifelerinin ekserisi tamamlanmış olacaktır.

Bu ülkenin mevzuatı defaten hür, fakir ve ahlakı bozuk çok sayıdaki insanı hesaba katmamaktadır. Onların nizamsızlıklarını

bastırmak ve kusurlarını düzeltmek için onların ihtiyaçlarını karşılamak maksadıyla hiçbir hazırlığa girişmemektedir.

Akabinde, azat edilmişlerin hürriyetlerini suiistimal etmeleri ve başıboş ve avare bir hayat sürmeleri kolay olmaktadır. Öncelikle, bu fenalığı algılamak hayli zordur, lakin azat edilmişlerin artan sayısıyla beraber kolaylaşmaktadır. Ta ki kendimizi fücceten tamamen nadan, sefil ve gayri nizami bir nüfusun arasında bulana kadar; onların arasında bizler yalnızca hür insanın günahlarını ve onların düsturlarını yahut şu halde düzene sokmak maksadına rağmen gücümüzün dışına çıkan gidişatlarını bulmaktayız.

İkincisi. Azat edilmişi çalışmaya mecbur etmenin zorluğunu arttıran kademeli azat sistemi ayrıca şu tesire sahiptir; ondan çalışma isteğini almaktadır. Köle ülkelerine seyahat etmiş olan herkes emeğin ayrılmaz bir şekilde esarete bağlı olduğu fikrini algılamışlardır. İşten yalnızca acı verici bir çaba olarak kaçılmamaktadır, ayriyeten utanç kaynağıdır. Ve tecrübe göstermektedir ki köle emeğinin olduğu yerde hür insan atıl kalmaktadır.

Yani kademeli azat etmek sürdüğü müddetçe (eşzamanlı azat etme taraftarı olanları tasarısını tamamladığı takdirde bunun harekâtı aheste olmak durumundadır) nüfusun bir kısmı cebri çalışmak zorundadır; emek köleliğin damgası haline gelmektedir. Ve her bir zenci hürriyeti hakkında bittabi olarak ataletin yeni vaziyetindeki defaten en tatlı ve en muzaffer imtiyaz olduğunu düşünmektedir. Bu halde kademeli azat etmenin muhakkak neticesi uygulandığı kimseler üzerinde hürriyetin yanı sıra avarelik ve biçarelik ile hareket etmeyi beraberinde gerektirmektedir.

Bu sömürgelerimizde vuku bulmakta olanları yeterince açıklamaktadır.

Valilerin mektupları vasıtasıyla görmekteyiz ki 1830'dan itibaren serbest bırakılmış olan otuz dört bin kölenin arasında kendilerini çalışmaya veren az sayıda kişi bulunmaktadır. Hiçbiri zirai işte çalışmaya istekli değil, bu onların gözünde aşağılayıcı bir iştir zira bugüne kadar yalnızca köleler tarafından üstlenilmiş ve şu anda da köleler tarafından gerçekleştirilmektedir. Guadaloupe Encümen-i Daniş'i "Emek hususunda mazinin uzlaşmış olduğunu kim bilmemektedir ki? Köle emeğinin devamı için serbest işgücünden tiksinmeyi kim bilmemektedir? İki emek türünün eşzamanlı istihdamının bir çelişki olduğunu ve şu an kölelik tarafından alçaltılmış hürriyet usullerinin yeryüzünün harsına yeniden getir-

diği nihayete dair göz önüne almamız gereken bir engel olduğunu kimse idrak edememektedir?" demektedir.

Üçüncüsü. Dahası, bütün kademeli serbest bırakma süreci tümden azat etmeye doğru gayet kısa bir patikaya götürme tesirine sahiptir.

Bu vakanın çok yakın ve gayet çarpıcı bir örneği İngiliz kolonilerinde henüz gerçekleşmiştir. Zencilerin bir kısmı hürriyetlerini diğerlerinden iki yıl evvel almak üzereydiler. İlki için vakit gelir gelmez, ikincisini başlatmanın mecburi olduğu keşfedilmiştir ve hepsi hürriyetlerine beraberce sahip olmuşlardır.

Nitekim bu usulün takip edildiği her ülkede bu şekilde gerçekleşeceğini pervasızca itiraf edilebilir.

Kademli serbest bırakma yollarıyla çok sayıda zenci hürriyetlerini elde ettiklerinde geride kalanları kulluk halinde muhafaza etmek neredeyse imkânsız hale gelmektedir. Hür siyahiyi kölenin yanında çalışmaya nasıl mecbur kılabiliriz? Hür siyahilerin ortasında kölenin itaatini nasıl muhafaza edebiliriz? Hürriyetin istisnası alışılmış hale geldiğinde köleliğin kuralı nasıl muhafaza edilebilir? Ve köleliğin çetin kanunu herkes için kaide olarak imha edildiğinde geride kalan birkaçı için muvakkaten ve kısmen mi mevcut olmaktadır?

Bunun sonucu olarak azat edilmiş kölelerin kalabalığı ortaya çıkmaktadır. Lakin bu bizlere rağmen, bizim bilgimiz olmaksızın, denetimimiz dışında ve stoklama olmaksızın gerçekleşmektedir; yalnızca hâkimiyet zayıf düştüğünde ve nüfusun bir kısmı hâlihazırda idareyi müşkül bırakan o atalet ve düzensizlik alışkanlıklarını elde ettiğinde ve ahlak eğitimi neredeyse muhal hale geldiğinde vuku bulmaktadır.

Bu başlıca ve genel müşkülata, şimdiye kadar önerilmiş yahut tatbike konulmuş olan farklı kademeli azat etme sistemlerine dair özenli bir incelemede keşfedilen hususi ve feri kimselerden oluşan bir kalabalığı eklememiz gerekmektedir.

[...]*

İngiliz Hükümeti'nin köleleri azat etmeyi hangi usul ile yürüttüğü ve bu zamana kadar bu teşebbüsün neticelerinin ne olduğu

* Burada anlatıldığı kısım çeviriye alınmamıştır. M. Tracy'nin önerisi, İspanyolların sömürge münasebetleri, kölelerin evlilik mevzuu ve o tarihe kadar yapılmış yasal düzenlemeler üzerine Komisyon'un fikirleri bu kısımda izah edilmektedir. (ç.n.)

Meclis'e teferruatta kısmen açıklandıktan sonra, Meclis içinde bizlere yol gösterecek aydınlığı bulunduran gerçeklerden istifade etmeye çabalamadığı takdirde Komisyon vazifesinde muvaffak olamayacaktı.

Koloniler serbest bırakmayı ilke olarak kabullendiğinde ve azatlığın tamamlanmasından evvel, Büyük Britanya Parlamentosu'nun bütün kefalet miktarını plantasyon sahiplerinin ellerine saymayı seçtiği görülmüştür.

Kanunun bu en son tedariki İngiltere'de çokça eleştirilmiştir. "Bu sermayenin bir kısmını bir süre daha Devlet'in elinde tutmanın daha akıllı ve müdebbir olacağı, bunu önceden müstemlekecilere dağıtarak hükümetin onları kendisine bağımlı tutmak konusunda muhkem bir yoldan mahrum bıraktığı ve onların rekabetini pekiştirdiği" söylenmektedir.

Kefaletin ödendiği devirden beri sömürge mevzuatlarıyla hükümet arasında sessiz fakat fasılasız bir çatışma yükselmiştir ve bu tenkitler makul gözükmektedir. Bu çatışma halen daha dinmemiştir.

İlga Tasarısı yalnızca altı yaşından büyük çocukları çıraklığa tabi tutmuştur. O yaşın altında olanların hepsi derhal hür sayılmışlardır.

Çıraklık tedbiri de şiddetli bir şekilde tenkite uğramıştır. Devlet büyükleri bu ilkeyi olduğu gibi bu tedbiri de eleştirmişlerdir.* Hiçbir mecburi iş bir adamı serbest emeğe hazırlayamaz ve hürriyet bize sadece hür olmayı öğretebilir. Diğerleri mecburi çıraklığın gerekliliğini kabul ederlerken benimsenmiş olan sistemi eleştirmişlerdir.

Komisyonunuz ikinci fikirden yanadır.

Çıraklığı zencilerin hâlihazırda birçok hür insan imtiyazına sahip oldukları ve hâlâ çalışmaya mecbur oldukları bir deneme süresi olarak ele almaktadırlar. Bu plantasyon sahiplerini köleleri serbest bırakmanın tesirlerine hazırlamak ve üretebileceği muhtelif istihaleleri kendi teamüllerine takdim etmelerine izin vermek için zaruridir.

Bu tavassut halini siyahi nüfusta eğitimi ilerletmekten daha az elzem görmeyip bunu onları hürriyete hazırlamak olarak görmektedirler.

* Diğerlerinin arasında yer alan Lord Howick'in konuşmasına bakınız, 3 Mart 1830. (ç.n.)

Mutlak kölelik var olduğu müddetçe, efendi kendisiyle kölenin arasına kamu makamlarının müdahil olmasından sıkıntı çekmemektedir. Kölelik ilga edilmediği müddetçe hükümet siyahilerle ilgili hareketlerinde ve onları hürriyete hazırlamakta bin bir müşkülat bulacaktır. Zenci için aynı engeller sözkonusu olmadığında zenci artık beyaz adama ait değildir ve yalnızca hürriyetine mahsuben bir süre işe bağlı olmaktadır.

Diğer taraftan, köleliğin son izleri en nihayetinde silinmektedir ve zenci hür insanın mertebesine yükseltilmektedir. Zenci mutlak bağımsızlığı daha şimdiden tattığında, yargıçtan bekleyeceği başka bir şey olmadığına kanaat getirdiğinde, korkacak pek bir şeyi olmadığında içtimai kuvvet onun üzerindeki denetimini, fikirlerini ve alışkanlıklarını kaybetmektedir.

Lakin vaat edilmiş hürriyet henüz tamamlanmış değildir; kölelikteki saygı ve itaat halen daha zoraki emek ile beslenilmektedir; kölenin ruhu hürriyetin yaklaşmasıyla yükseltilirken, kuvvet eylemi aynı zamanda kolay ve tesirli olmaktadır. Plantasyon sahibi bundan böyle hükümetin müdahalesini reddetmemekte ve zenci hükümetin tesirine zorluk ve pişmanlık olmaksızın teslim olmaktadır. Yargıcı hâlâ bir efendi olarak değil, bir rehber ve kurtarıcı olarak görmektedir. Siyah nüfusun zihin ve âdetlerinin üzerine o imparatorluğu kurmak ve o hayırlı tesiri elde etmek için en lehte andır. Köleler tamamen hür olduğunda bunlar onları yönlendirmek için zaruri olacaklardır.

Bundan hareketle, Komisyonunuz kölelik ile hürriyet arasına mutavassıt ve muvakkat bir safha koymaya ittifakla karar vermiştir. Ve bu halin ne olması gerektiğine özenle ve sebat ederek karar vermiştir.

Çıraklık tesis edilerek İngiliz'in dikkatinin yalnızca işgücünün devamına odaklandığı görülmektedir; bu şüphesiz ki hudutsuz bir ilgidir fakat yegâne değildir. İlga Yasası genç çırakların eğitimini teşvik etmek için hiçbir genel ve liyakatli ölçüyü kapsamamaktadır. Onların gıptasına değer vermeye ya da müteakip safhaların arasından onları tekmil hürriyetten tasarruf etmeye götürmeye dair hiçbir gayret bulunmamaktadır.

Çıraklık ilk kurulduğundan beri nihayete kadar muhafaza edilecekti. Altı yılın ardından, ilk sene boyunca olduğu gibi, çırak emeğinin serbest tasarrufuna ve maaş alma imtiyazına sahip olacaktı, fakat azami haftada bir kez olacak şekilde.

İngiliz çıraklık sisteminde, plantasyon sahibinin siyah adamdaki mülkiyeti aslında tamamen yok olmamıştır. Zenci hâlâ onu köle olarak tutan adamın menfaatine maaşsız olarak çalışmaktadır. Kölelik'in veçhesi yok edilmekten ziyade değiştirilmektedir.

Komisyonunuz, İngilizler tarafından teşebbüs edilenden hareketle çıraklığın farklı bir ruh içerisinde düşünülebileceği ve farklı bir şekilde ilerletilebileceği kanısındadır.

Bir tertip yapmışlardır; bunu tartışmanın vakti gelmiştir, fakat bunun hususi çehreleri Meclis'e izah edilmelidir.

Köleliğin ilgası hakkında beyazlar ve siyahlar arasında esaslı bir istihale gerçekleşmelidir. Onların arasındaki mevcut bağın tamamen yok edilmesi gerekmektedir.

Devlet, azat edilmiş nüfusun yegâne muhafızı haline gelmelidir. Kendi koşulları çerçevesinde, bütün tekdiri infazları kendi elinde tutarak, siyahilerin hizmetlerini plantasyon sahiplerine hibe etmelidir.

Emek bundan böyle bedava olmamalıdır.

Kolonilerde takriben iki yüz elli bin köle bulunmaktadır. Üçte ikisi, yüz altmışaltı bini, on dört ile altmış yaş arasında olup daimi ve verimli gayret ye kabiliyetindedirler.

Elimize geçmiş olan vesikalar ve toplanmış olan malumat, yüz altmışaltı bin işçinin ameli için istenen makul maaş talebine rağmen Devlet'in hem kefalet faizini karşılayabileceğine hem de bütün miktarı ödemek için itfa fonu kurabileceğine ve aynı zamanda işçiye maaşının bir kısmını yevmi olarak müsaade edebileceğine inanılmasına yol açmaktadır.

Buna ek olarak, çıraklık süresince cumartesi gününün tasarrufuna ve destek sahibi olması amacıyla yeteri kadar bir toprak parçasına sahip olmalıdır. Bu olanaklarla kendisini idame edebilecektir.

Sübyana gelince, çıraklık akdi altında yirmi bir yaşına kadar hizmetlerini temin edecekleri bir mal sahibi tarafından desteklenmeye devam edeceklerdir.

Mal sahibi aynı zamanda yaşlı kölelerden ve hasta ırgatlardan da mesul olacaktır. Bu hususta yeknesak âdetler tesis etmek amacıyla tanzimler olacaktır.*

* Aynı mesuliyetler, Antigua'da mahalli düzenlemeler ile efendilere verilmiştir. Yüzbaşı Halley, 13 Aralık 1838 tarihli raporunda şöyle aktarmaktadır: "Antigua Mahalli Hükümeti, takdire şayan bir insaniyet gereğince yaşlılara ve kendilerini idame ede-

Komisyon ne bu tertibin teferruatlarını tartışmak ne de bunun kabulünü Meclis'e salık vermek maksadıyla oluşturulmuştur; lakin ittifakla belirlenmiş olan ilkelerini belirtmek Komisyon'un vazifesi olmaktadır.

İngiliz sisteminde, köle kanun vasıtasıyla sabık efendisinin çırağı yapılmıştır. Efendi kudretinin bir kısmını kaybetmiş, geri kalanını muhafaza etmiştir. Bu ödünç alınmış bir kuvvet değildir. Bunu evvelki hakkına istinaden tatbik etmeye devam etmiştir. Hükümet yalnızca bunun tasarrufunu düzenlemek ve bu hakkın suiistimaline engel olmak maksadıyla müdahale etmiştir.

Çırakları bekleyen bir kısım mahcubiyet bu kaynaktan türemiştir.

Efendiyle kölesi arasında var olmuş ilişkilerin tamamını derhal yok etmenin ve azat edilmiş nüfusun muhafızlığını Devlet'e devretmenin hem zencilerin ve hem de plantasyon sahiplerinin menfaatine daha mutabık olacağına karar vermiştir. Bu hareket tarzı birçok dikkate değer intifaya sahiptir.

Kaçınılmaz zahmetler kölelikten hürriyete olan istihaleye eşlik etmektedir. Mümkün olduğu takdirde, azat edilmiş zenci üzerinde sabık efendisinin dayatması olarak gözükmemelidir. Böylesi vakalarda hükümetin bütün mesuliyete kuvvetle, sahip olması makuldür.

Böylelikle, Devlet azat edilmiş kölelerin muhafızı haline gelmektedir. Onları hürriyetin tekmil sahipliğine hazırlamak için en iyi ve en hızlı usulü seçmek hususunda serbesttir. Zaruri olduğuna kanaat getirebileceği koşulları dayatabilir ve tamamen kendi mesuliyetlerine bırakılmadan evvel itaatlerini zorunlu sınamaya icbar edebilir. Koşullara nazaran, onların arasında öğretimi yayabilme, alışkanlıklarını düzenleyebilme ve verimli bir biçimde evliliği teşvik edebilme ihtimaline sahip tedbirleri yönlendirmek hususunda serbesttir. Sabık efendilerden değil Devlet'ten gelen bu tedbirler, Britanya sömürgelerinde ölümcül etkileri görülmüş olan emniyetsizlik ve münaferet hislerine sebep olmayacaktır. Hizmetlerini alacağı işçinin üzerine hürriyetinin bedeli olarak bindirilmiş koşullar gibi beyaza da mecburiyetler olacaktır. Bunlar kolayca kabul ve sıkı sıkıya icra edilecektir.

Komisyon aynı zamanda maaş fikrini de onaylamıştır.

---

meyen bütün zayıflara dair makul tedbirler benimsemiştir. Böylesi kişilerin sabık efendilerinin mesuliyetinde kalacaklarına hüküm vermişlerdir." (ç.n.)

Maaşlar yalnızca Devlet'in yapmış olduğu fedakârlıkların kefaletidir, siyahi için faydalıdır; zencinin onlardan müstakil olarak elde ettiği rahatlık için ona emeğin intihalelerini hissettirirler ve onun gözlerinde emeğin izzet-i nefsini tesis ederler. Maaşın ademiyeti ise köleliğin damgası olmaktadır.

Velhasıl, maaş plantasyon sahiplerini insafsız evhama dair başkent hükümetini zaman zaman oyalamış oldukları bütün bahanelerden mahrum etme faydasına haizdir.

Maaş usulüyle Devlet'in maddi çıkarı bariz şekilde koloniler-deki verimli işgücüne bağlanmaktadır ve bu müstemlekelerin gözlerinde maaş sonuç olarak hükümetin işgücünü teşvik etme çabaları için en muhkem teminatı oluşturmaktadır.

Dolayısıyla, temelde tesis edilmesi önerilen çıraklık sisteminin Hazine'nin ve plantasyon sahiplerinin çıkarlarını defaten pekiştireceğine Komisyon ikna olmuştur. Üstelik bu sistem dahilinde siyahilerin lehine benimsenebilecek en mutlu terkibi bulmuşlardır. Kölelik tarafından bastırılmış ve alçaltılmış bu ırkı özgür bırakmak kadar medenileştirmek, aydınlatmak, kalkındırmak Fransa'nın vazifesi ve gururu olmaktadır.

Meclis'in değerlendirmesi için sunulmuş olan bütün bu mühim noktalar hakkında Komisyon hemfikir olarak karar almıştır; Komisyon üyeleri yalnızca fikirlerini izah ediş biçimlerinde ayrışmaktadır.

Komisyon mensuplarının çoğu, saygıdeğer M. Tracy tarafından önerilmiş planı reddettikten sonra kendi fikirlerini, ihtiyaten, ifade etmekle yetinmeleri gerektiğini düşünmüşlerdir. Fakat hükümeti ve Meclis'i bir başka tertibe başlatmaya yönelmemişlerdir.

Ekseriyet bu fikir hakkında çatışmamıştır. Komisyon'un meşgul olduğu münakaşanın ve muayenenin, birçok mühim hakikatin keşfine veya tefrişine götürdüğünü düşünmüşlerdir. Bu derhal bir kanun yapmak açısından önemlidir.

Eşzamanlı azat etmenin, kefaletin, çıraklığın, işgücü nizamının gerekliliği Komisyon'a öyle güzel şekilde ispat edilmiştir ki bu tedbirleri istikbaldeki kanunun temeli yapmaktan geri durmamışlardır.

Dahası, ekseriyet mevcut vaziyetin beraberinde gelen vahametten ve bir tedbir değişimini başka bir döneme tecil etmenin muhatarasından etkilenmişlerdir.

Bu durumda Meclis'e sadece köleliğin adını değil, o adın kesinlikle aleni olacağı vakti düzeltmeyi tembih etmedikleri takdirde,

vazifelerine karşı sadakatsiz olacaklardı. 1841 celsesinin en tabii ve en uygun vakit olduğuna kanaat getirdiler. Binaenaleyh, 1841 celsesinde köleliğin ilga dönemini sabitlemek için bir layiha getirilmesini sizlere önermektedirler.

Meclis'e söylemek gerekmektedir ki bu öneri Komisyon üyelerinin oybirliğiyle yapılmamıştır.

Bir üye, ne Komisyon içerisinde ne de Meclis'te hükümeti mevcut layihanın önüne engel koymaya zorlama hakkını görmemiştir; ona göre böylesi bir ameliye, anayasal kuvvetlerin tabii nizamını tersyüz edecektir ve onların bağımsızlıklarına bir darbe hedeflemektedir.

Bu sebepler ne kadar kuvvetleri gözükürse gözüksün, Komisyonunuzun ekseriyeti tarafından kâfi görülmemiştir.

Çoğunluk ilkin mevzubahis olan önerinin yeni bir şey olmadığını gözlemlemiştir; bunun özellikleri, mevcut Fransa hükümetinin başlangıcından itibaren karar vermiş olduğu birçok sabık kanunda bulunabilir. Mali mevzuat bilhassa sık sık bunu sunmaktadır.

Buna ek olarak, Komisyon celselerine iştirak etmiş bakanlıktaki bu bayların istekli gözüktükleri düşünmüşlerdir. Yakında gerçekleşecek olan azat etme tasarısı sunulacağı dönemde haiz olunması gereken başlıca noktalara artık karar verilebilir; icra kuvvetinin kaybolmasına vesile olan her bir müdahalenin gölgesinde, hükümet ve Meclis Komisyon'un önerisi aksine arasındaki ahenkte alınmış olan bir çözümün suretine bürünmektedir.

Komisyon'un ekseriyeti, köleliğin sömürgelerimizde son bulacağı, bu zamanda, bu hassas an itibarıyla, bunu duyurmanın acelecilik ve tehlikeli olacağına karar vermiştir. Fakat bu dönemin isimlendirileceği, ayrıyeten belirtileceği, genel hatlarıyla hangi tutum içerisinde başarılacağı zaman geldiğinde, duyurulacağı zamanı saptamanın ihtiyatlı olacağına inanmaktadırlar. Bu cihetle, aklın sükûnetinin emniyet altına alınabileceği; korkunun ve mübalağa edilmiş umudun galeyanı dindirilebileceği öğretilmiştir. Ve hükümet işin ehli kuvvetle an itibarıyla ne makbul ne de engel olunması muhtemel olan bir devrim tesiri yapmak için teçhiz edilebilir.

Sonuç olarak, Komisyon bendenize takip eden teklifleri sizlere ibraz etme salahiyetini vermiştir:

Evvelen. 1841 celsesinde, köleliğin umumi ve eşzamanlı ilgası için bir kanun teklif edilecektir.

Saniyen. Bu kanun, bu tedbirin neticesinde ödenecek kefaleti belirleyecek ve Devlet'in yapacağı harcamalar karşılığında itfa ödemesi, yeni azat edilmiş siyahilerin maaşlarından yapılacak kesintilerle güvence altına alınacaktır.

Salisen. Yine bu yasa, azat edilmiş kişilerin işgücünü, eğitimini, ahlaki terbiyesini sağlama alacak tanzimin temelini oluşturacak ve serbest emeğin âdetlerine hazırlayacaktır.

Kölelerin İstiklali
13 Ekim - 15 Aralık 1843

Çeviren: Nuri Fudayl Kıcıroğlu

13 Ekim ile 15 Aralık 1843 tarihleri arasında Tocqueville tarafından kaleme alınan kölelerin istiklaliyle ilgili altı adet makale, anayasal monarşi taraftarı *Le Siècle* gazetesinde yayımlanmıştır. Yazılar isimsiz olarak yayımlanmış ve müellifin kimliğinden yalnızca *Le Siècle* gazetesinin editörü haberdar olmuştur. Yazıların imzasız yayımlanması o günlerde kölelikle ilgili tartışmaların mahiyetini yansıtmaktadır. Ancak bu yazılarda, 1840'ta Tocqueville'in kaleme aldığı "Meclis Komisyonu Raporu"na ciddi bilgi ve üslup benzerlikleri bulunmaktadır. Muhtemelen konu ile ilgili kişiler için yazarın kimliğini tahmin etmek güç olmamıştır. Tocqueville'in 1859'daki ölümden sonra, 1866 yılında Tocqueville'in eşi Mademe de Tocqueville (Marie Mottley) tarafından yayımlanan *Œuvres Complètes D'Alexis de Tocqueville* isimli toplu eserlerde bu yazılara yer verilmiştir. Aşağıdaki metinler, toplu eserlerin dokuzuncu cildinde yer alan nüshadan çevrilmiştir.

Birinci Makale
13 Ekim 1843

Yaşadığımız çağa karşı çoğu zaman fazlasıyla zalimiz. Atalarımızın yaşadığı onca olağandışı şeyi düşündükçe onların eserleri karşısında çağdaşlarımızınkiler epey renksiz kalıyor. Buna rağmen dünya, bakışlarımızı şaşkına çeviren olaylara sahne olma-

ya devam ediyor. Elbette bunları fark etmek için yorgun ve dalgın bir çift gözden daha fazlasına ihtiyaç var.

Bundan altmış sene evvel, dünyanın kolonyal ve denizci uluslarının sahip oldukları o geniş topraklarda köleliğin kaldırılacağını ilan ettiklerini hayal ediyorum: Her yerden şaşkınlık ve sevinç çığlıkları yükselirdi! Uygar Avrupa bu devasa kurumun inkişafını tedirgin ve sabırlı bir merakla seyreyliyor! Kalpler nice korku ve umutlarla dolup taşıyor!

Eşi benzeri olmayan ve cesaret isteyen bir işe gözlerimizin önünde girişildi ve nihayet verildi. Tarihte misali olmayan bir şekilde kölelik, umudunu yitirmiş kölelerin mücadelesiyle değil, sahiplerin münevver rızalarıyla kaldırıldı. Kölelik, özgürlüğe doğru ayağını sürüyerek ilerleyen toprak kölelerinin birbirini minik adımlarla takip eden dönüşümler içinden geçerek gelenekleri tadil eden inançların etkisinin ağır ağır ve tedricen zuhur etmesiyle değil; tamamen bir anda bir milyona yakın insanın hep birden mutlak kölelikten tam bağımsızlığa geçmesi suretiyle kaldırıldı. Yahut daha güzel bir ifadeyle bunca insan, kollarını ölümün alacalı pençesinden kurtarıp yaşama koştu. Hıristiyanlığın uzun asırlardır ancak yapabildiğini nihayete erdirmek için birkaç sene kâfi geldi. İnsanlığın belleğini karıştırınız, bundan daha olağanüstü ve güzel bir şeye rastlayamazsınız.

Böyle bir olay bizim için sadece şaşırtıcı bir şey olarak mı kalmalıdır, yoksa peşinden gidilmesi gereken bir fikir mi olmalıdır? İngilizler gibi köleliği kaldırmaya mı çalışmalıyız? Onların kullandığı usulleri mi izlemek gerekir? Bu gibi önemli sorunları nasıl ele alacağımız bir muamma. Cari siyasi sorunlarla karşılaştırıldığında bu soruların bizatihi önem arz ettiği rahatlıkla görülecektir.

Fransa iki yüz elli bin köleye sahip. Koloni çiftçilerinin tamamı hep bir ağızdan kölelerin zincirlerinden kurtulmasının kolonilerin kaybedilmesi anlamına geleceğini söylüyor. Aksi yönde fikir beyan eden herkesin tecavüzkâr yaygaralarla peşine düşüyorlar. En samimi arkadaşlarını bile bu ithamlardan korumuyorlar. Böylesine bir öfkeye hiç şaşırmamak gerekir. Koloni çiftçileri büyük bir darboğazdalar. Doğal olduğunu zannettikleri her şeyin yıkılması karşısında duydukları öfke, acılarını ağırlaştırıyor; hoşgörülerini azaltıyor. Koloni çiftçileri zaten yeryüzünde var olan en dar aristokratik çevreyi teşkil ediyor. Hangi aristokrasi sesini yükseltmeden ayrıcalıklarını bir kenara bırakmaya rıza gösterir? Eğer şu an ulu-

sun diğer sınıflarından hiçbir farkı kalmamış Fransız aristokrasisi 1789'da ayrıcalıklarını paylaşmamakta inatla ısrar etmemiş olsaydı, bunların bir kısmını rızasıyla bir kenara bırakmaktansa tümünün birden bünyesinden sökülüp atılmasını tercih etmiş olurdu. Kesin ve değişmez bir tavır ortaya koymak için uygun bir beniz rengine sahip koloni soyluları nasıl daha hoşgörülü ve ılımlı bir hale getirilebilir? Göçmenler kendilerine direnmenin tehlikeli ve faydasız olduğunu söyleyen arkadaşlarına hakaretlerle cevap veriyorlardı. Tıpkı koloni çiftçileri gibi. Bunda şaşılacak bir şey de yok açıkçası, insan doğası her yerde aynı.

Koloni çiftçileri yıllardan beri ağızlarından düşmeyen şeyleri hâlâ dile getirmeye devam ediyorlar. On üç sene önce bu rezil insan ticaretinin kaldırılması için harekete geçildiğinde, onlar bu ticaretin koloniler için olmazsa olmaz olduğunu söyleyerek ayağa kalktılar. Oysa Tanrı'ya şükür, okyanus aşırı topraklarımızda insan ticareti kaldırıldı ve işler gayet yolundaydı. Siyahilerin sayısında artış bile gözlendi. Bu karara uzun süre muhalefet şerhi koymuş olanlar bile bugün artık böyle bir kararın alınmış olmasını kutlar hale geldi. Renklilerin istiklalinin koloni ülkelerinde birtakım kararsızlıklara ve anarşizme yol açması gerekiyordu. Renkliler özgürleşti ve düzen aksamadan işlemeye devam ediyor. Peki, koloni çiftçileri yanıldılar mı? Açıkçası, bugün hâlâ yanılmaya devam ettiklerini söylemeye hakkım olduğunu düşünüyorum. Koloniler-deki *statüko* değişecek, tarafsız tüm müşahitler bunu zorlanmadan söyleyebilir durumda. Şayet Fransa'nın önünde kolonilerini muhafaza etmesini sağlayabilecek bir yol varsa, o da köleliğin ilgasıdır.

Koloni çiftçilerinin kafasında şimdi, Fransa'da ilga lafı edenlerin an itibarıyla sesinin kısılması başarılırsa ya da ilga fikrinin terk edilmesine müspet yaklaşan bir hükümet kurulursa, köleliğin ve eski kolonyal toplum yapısının kurtarılabileceği fikri var. Bu deve kuşu misali kafayı kuma gömmekten farklı bir şey değildir. Aklıselim bir insan, dört tarafı hürriyetine kavuşmuş kolonilerle çevrelenmiş, hatta kuşatılmış iki ya da üç köle kolonisinin uzun süre aynı şartları sürdürerek yaşamasının mümkün olduğuna inanabilir mi? Yoksa zaten İngiltere'nin köleliği ilga etmesi bir tesadüf olarak mı düşünülmelidir? Veyahut bunu, bir halkın kendine has tarihindeki münferit bir vakıa olarak mı görmek gerekir? Şüphesiz ki hayır. Bu büyük olay, yüzyıllardır süren bir hareketliliğin neticesidir ve bu hareketlilik, Tanrı'ya şükürler olsun, hâlâ sürmektedir.

Zamanın ruhu denilen şeyin bir sonucu. Elli yıldan bu yana tüm Avrupa toplumlarının alışkanlıkları, tutkuları ve fikirlerinin bizi sürüklediği nokta. Irklar medeni ve Hıristiyan dünyada birbirine karıştığında, sınıfların birbirine yaklaşıp özgür insanlar arasında hükmü kalmadığında; kölelik kurumu kendini sürdürebilir mi? Ne tür bir tesadüfün neticesinde köleliğin işgal ettiği ülkelerin tamamını terk edeceği hâlâ bilinmiyor, fakat daha öncesinde kesin bir şey var ki o da köleliğin yeryüzünden silineceği. Yeni müessese ve âdetlerin eskilerinin yerini almadığı Avrupa halklarına ait kolonilerde, kölelik müessesesi var olmaya devam ederse; Avrupa kıtasının en demokratik, en özgür milletlerinin bir parçası olan koloni çiftçilerinin ellerinde övünebilecekleri ne kalacak?

Kamaralar, hükümet ve belli değerleri taşıyan neredeyse tüm siyaset adamları, kolonilerdeki köleliğin yakın bir gelecekte son bulması gerektiğini açık bir biçimde kabul etmişlerdir. Bunu fark etmek için onlara ihtiyacımız mı var? Emsali olan bir meselenin etrafında aynı sözler sarf edilerek dolanıp durulmuyor mu? Köleliğin kaldırılması fikrinin sürekli aklımızın bir köşesinde olduğu; kölelik kaldırılmadığı sürece bu fikirlerin inikâs edeceği, efkâr-ı umumiyede taraftar bulacağı ve pek yakında bunu ilam edecek bir hükümetin peyda olacağı yeterince aşikâr değil midir? Son kertede bunu fark etmeyecek aklı başında ve renk saplantılarıyla zihnini bulandırmamış bir kişi bile yoktur. Yine bu insanlar, koloni toplumlarının engellenemez bir ihtilalin arifesinde olduğunu görüyorlar. Velhasıl gelecek; ittihat, refah ve terakkinin ilk şartından yoksun bir haldedir. Dolayısıyla köleler yakında kırılacak zincirlerini yalnızca korkularından hâlâ taşıyor. Kolonilerimizden birinde ileri gelen yargıçlardan birinin de dediği gibi, sahiplerinin *kölelere hiçbir şey demeye cesaret edemediği* bir eşya tabiatının husule geldiği bugün; kölelik, sahipleri için kölelerin asgari düzeyde çalışan işçiler olmasından başka ne anlama gelmektedir ki? Sahipler cephesi, gelecek günlerin getirecekleri̇nden kuşkulu, hiçbir şeyi değiştirmeye cesaret edemez halde ve yeniliklere karşı şüpheli. Bu cephede hiçbir şey iyiye gitmiyor. Sahip olduklarını korumak için acılara katlanmaya cesaretleri var mı? Koloni mülkleri beş para etmez. Kimse geleceği olmayan bir şeye asla yatırım yapmaz. Koloni malikleri ise iktisadi kaynak ve krediden yoksun. İnkâr edilen bir kader ile yaşamaya kim rıza gösterebilir?

Belirsizlikler her geçen gün artıyor, ıstıraplar katlanıyor, bezginlik ve sefalet durmadan kendine alan yaratıyor. Koloni çiftçileri, kuvvetli girişimlerde bulunmak yerine her geçen gün biraz daha fazla açığa vuruyor; beyhude pişmanlıklarını, aciz öfkelerini ve hiçbir işe yaramaz karamsarlıklarını. Bu acıklı dünyadan gözlerini kaçıran başkent de bu nevi müesseselerin muhafaza etmek için uğraşmaya değer olmadığına kanaat getirir oldu.

Böylesine kabul edilemez bir *statüko* içinde, kolonilerin kendi kendilerine yok olmakta gecikmeyecekleri tartışmasız bir hakikat. Üstelik hariçten yapılacak asgari bir müdahalenin bu yıkımı daha da hızlandıracağının farkında olmak elzemdir.

İngiliz adalarında emek yalnızca özgür değil, aynı zamanda cömertçe ücretlendirilmiş durumda. Yevmiyeler dört, beş kat artarak günlük sekiz Franga kadar yükseldi, bununla birlikte amelelerin lehine birçok gelişme de ayrıyeten mevcut. İşçilere ihsan edilen bu yüksek ikramiyelere rağmen hâlâ işgücü eksiği var. İngilizlerin tüm faaliyet ve tamahkârlığı an itibarıyla bundan nemalanmaya başladı. Tüm kıyılarda bu talepler dile getirilecek. İnsan kaçakçılığı en kârlı ve en zaruri ticaret halini aldı. Öncelikle İngilizlerin bizimkilere komşu birçok adaları olduğunu, ki bunlar evveliyatında Fransız yerleşmesine tabi idi ve Fransızlarındı, ve bu adalarda işçi bulma kumpanyalarının bize ait kölelerin kaçışını kolaylaştırmayı amaç edindiğini biliyoruz. Şayet bu mesele büyük çapta bir hal almış olsaydı, korkarım ki bizim plantasyon sahipleri istihsal vasıtalarından en önemlilerinin ellerinin arasından kayıp gitmesini izleyecekti. Başka türlü nasıl olabilirdi ki zaten? Siyah, burada köle; orada ise hür. Burada irsi bir aşağılanma ve sefalet içerisinde sürünüyor, orada ise Avrupalı işçilerin tatmadığı bir bolluk içinde yaşıyor. Kıyının iki yakasında olup bitenler arasındaki farklar iki taraftan da görülüyor. Birkaç saatte aşılan dar bir boğazın ayırdığı kıyılarda çıkarı peşindeki rakipler, kaçaklara zincirlerinden kurtulmaları için gerekli araçları tedarik etmek için dolanıyorlar. Peki, zencileri hâlâ aramızda tutan şey nedir? Cevabı oldukça basit: Gelecek zamanda elde edecekleri bir hürriyet umudu. Onları bu umuttan uzak tutunuz, yoksa yakın zamanda elinizden kaçıracaksınız onları.

Yaşadığımız barış zamanı içerisinde İngilizlerin bu icraatı kolonilerimize ölçülemez büyüklüklerde zararlar verirse, savaşa mı gireceğiz?

İngiliz kolonilerindeki ilgadan itibaren eski köleler, başkente ateşli ve hatta bağnaz bir sadakat gösterir oldular. Öyle ki ansızın bir yabancı istilası hâsıl olsa, gelenleri geri püskürtmek için hep beraber ellerine tüfeklerini alacaklarına inanmak için gerekli sebepler meydanda. İngiltere'deki herkes bu konuda hemfikir. Kararın diğer faydalarını inkâr edenler bile bu konuda haklılık payının bulunduğunu belirtiyor.

Kolonilerimizdeki idarecilerin müşahedelerinin aksine koloni meclislerindeki dil ve özel komisyon beyanatlarında, köleliğin sürdüğü adalarımızı savunmanın mevcut durumda çok meşakkatli hale geldiği belirtiliyor. Her şey gün gibi ortada. Müşahhas bir menfaati ve ada meskûnlarının büyük ekseriyetinin tahrik edilmiş hislerini arkasına alan harici bir saldırıya karşı nasıl direnilir? Martinique ve Bourbon'da* köle nüfusu hür bireylerin iki katı kadar. Bu sayı Guyana'da üç, Guadeloupe'ta** dört katına ulaşmaktadır. İngiliz adalarının siyah alayları kölelerimize özgürlük vaat ederek çıkarma yaparlarsa ne olacak?

Böylesi bir mücadeleyi başarıyla sürdürmenin imkânsızlığını göstermeye hacet yok. Zaten netice kestirilebilir. Derya üzerinde fitili ateşlenen ilk top patladığında, gayri ihtiyari olarak yıkıcı bir özgürleşme sürecini birden bire yaşamak gerekecektir. Göz göre göre hazır olmadığımız bir kadere, topraklarımızın elimizden alınmasına boyun eğmek zorunda kalacağız. Peki, nereye sürükleniyoruz? Barış sürmeye devam ederse, *statüko* yavaş ama kesin bir yıkım getirecek. Eğer savaş patlak verirse, önü alınamaz bir facia yaşanacak. Sancılı ve sefil bir var oluş, ıstıraplı bir can çekişme veya ansızın gelen bir ölüm; işte kolonileri bekleyen yegâne gelecek. Deniz aşırı topraklarımızda onların içtimai hayatlarını köklü bir değişiklik yapmadan kurtarabileceğimizi ne olayların son kertede seyrini belirleyen vakıalar üzerine az da olsa çalışmış bir siyaset adamı söyleyebilir ne gelişmelerin varacağı yeri kestirebilen bir kimse. Fakat bunlar arasında dahi köleliğin kaldırılmasını hiçbir şekilde istemeyenler hatırı sayılır miktarda. Neden? Bunu cevaplamak için şunun farkına varmak gerekir: Kolonileri için harcanacak zamanın, paranın ve çabanın buna değmeyeceğini düşünüyorlar. Koloni çiftçileri birçok ko-

* Martinique ve Bourbon, halihazırda Fransa anakarasına idari olarak bağlı beş deniz aşırı topraktan ikisidir. Bourbon Adası, 1793'te Réunion ismini almıştır. (ç.n.)

** Guyana (Fransız Guyanası) ve Guadeloupe da şu an hâlâ Fransız toprağıdır. (ç.n.)

nuda olduğu gibi eşi benzeri olmayan bir kuruntu içindeler. Köleliğin kaldırılmasının kral tavsiyelerinde ve meclislerde karşılaştığı ayak diretmelere bir tür kolonyal heves atfediyorlar. Halbuki maalesef yanılıyorlar. Kölelerin istiklaline kavuşması fikri reddediliyor; çünkü onlara derman olmak yerine ölüme terk etmek tercih ediliyor, hem de sahip olduğumuz koloni sayısı bir elin parmaklarını geçmezken.

Ulusun medari topraklarına karşı artan kayıtsızlığının bugün itibarıyla en yüksek seviyede olduğuna ve özgürleştirmenin ciddi şekilde ele alınmasının önündeki tek engeli, bunun vücuda getirdiğine kendi payıma ikna olmuş durumdayım. Fransa'nın itibarı ve kudreti için kolonilerin muhafaza edilmesindeki ehemmiyetin ülke ve hükümet tarafından anlaşacağı güne dek bu haklı davaya inancımı koruyacağım. Bu en önemli hakikatin tesisine çalışmak, evvela yapılması gereken şeydir.

İkinci Makale
29 Ekim 1843

Esasında kolonilerin ticari ehemmiyeti aşırı derecede abartıldı. Fransa'nın deniz ticaretinin önemli bir kısmının kolonilerle olduğu ve bu işle uğraşan ticaret filolarının çok fazla gemimizle binlerce denizcimizi istihdam ettiği bir gerçek. Fakat bu verilen ehemmiyeti açıklamak için kifayetsiz kalıyor. Zira şayet koloniler olmasaydı, kendi adalarımızdan temin etmek zorunda olduğumuz tropikal besinleri başka yerlerden getirmeye çalışacaktık ve bize bu besinleri sağlayacak olan ülkelerle, kolonilerimizle hal-i hazırda yaptığımıza kesinlikle eşit ve hatta muhtemelen ondan daha yüksek hacimde bir ticaret yapacaktık. Bir diğer taraftan, son zamanlarda deniz aşırı topraklarımızın ticari ehemmiyetine yapılan aşırı vurgu tesirini kaybetti. Oralardaki hâkimiyetimizi sağlayan kurumların güvenliğini sağlayan asli unsur haşmetleri değil; yine bu kurumlar sayesinde var olan piyasa istikrarıdır.

Tüm büyük Avrupa milletlerinin şimdilerde oynadığı gösteriyi seyreyleyin: İşçi sınıfı her yerde kalabalıklaşıyor; artan sadece sayıları değil, git gide kuvvetleniyorlar; arzu ve ihtiyaçları, ülkelerin refahına ve hatta hükümetlerin kurulup dağılmasına doğrudan etkide bulunuyor. İktisadi buhranlar her geçen gün politik buhranlara dönüşme tehlikesi taşıyor.

Bu göz korkutucu belirsizlikleri asıl ortaya çıkaran, dış pazar istikrarsızlığıdır. Mallarının ihracı için bir büyük sanayi ülkesi, münhasıran yabancı halkların kapris ve menfaatlerine muhtaç duruma geldiğinde sanayisi tamamen tesadüflere terk edilmiş demektir. Oysa dış ticaretinin ciddi bir kısmını kolonileriyle yapanlar için böyle bir sıkıntı sözkonusu bile değildir. Zira kolonilerimizdeki pazarlarda çok ciddi ve ani değişikliklere pek sık rastlanmaz. Ticaret buralarda hiç değişmeyen temeller üzerine bina edilmiştir. Kolonilerle yapılan ticaret, ecnebi ülkelerle yapılabilecek ticaretten daha küçük hacme sahip olsa da asla birden bire sekteye uğramaz. Kâr çoğunlukla daha az, fakat daha emindir. Başkent daha az zenginleşir ama daha huzurludur. Bana göre kolonyal ticaretin sunduğu en büyük fayda, şüphesiz mal ithali için fazla para ödememektir. Bunun değerini bilmemek adaletsizlik, bunu hesaba katmamak ise gaflet olur.

Buna karşın kolonilerimizin esas kıymetinin teşkil ettiği pazarlardan ziyade kürre-i arzda işgal ettikleri yerden kaynaklandığı fikrindeyim. İçlerinden birçoğu konumu itibarıyla Fransa'nın sahip olabileceğinden çok daha fazlasını elinde bulunduruyor.

Haritayı açıp bakıldığında bu gerçek masanın üstünde tüm açıklığıyla serili bir halde durmaktadır.

Meksika Körfezi ve Karayip Denizi birleşerek bir iç deniz ihdas etmektedir ve burası önceden olduğu gibi şimdi de önemli ticaret havzalarından biri olma özelliğini sürdürmelidir.

Bir ihtimal olarak addedilecek her şeyle arama mesafe koyarak diyorum ki Büyük Okyanus'a çıkmak için Karayip Denizi'ni sürekli bir yol haline getirmek suretiyle Karayip Denizi'ni Orta Amerika'nın diğer kıyısına bağlayacak Panama berzahını yarmak, yarısı terk edilmiş, vahşi ve geniş bir bölgede medeniyetin gelişmesinin vesilesi olacaktır. Önceden neredeyse İspanya kadar nüfusa sahip büyük bir imparatorluk olan Meksika'da barışın ihdası, Karayipler'deki ticari terakkinin bizatihi kendisidir. Kıyıları karşı karşıya olmasına rağmen ihtiyaçları, zevkleri ve âdetleriyle birbirinden ayrılan bu hayran kalınası diyarlar, şayet uygar ve sınai istihsal yapan halklarla dolup taşarsa; bu adaları bir araya getiren deniz, hiç şüphesiz dünyanın en büyük ticari havzası olur. Tüm bunların şüpheli olduğu, belki hiçbir zaman gerçekleşmeyeceği söyleniyor. Daha önce bu kısmen gerçekleşti. Hadi ayaklarımız yere bassın. Mississippi'nin ve onun suladığı eşsiz vadinin son

bulduğu yer bu denizdir. Mississippi'nin dünyadaki en büyük ticaret yolu olacağı pek yakın zamanda söylenecek olsa bundan kimse kuşku duymazdı. Mississippi Vadisi Kuzey Amerika'ya bir şekilde tüm biçimini vermektedir. Bu vadi, bin fersah uzunlukta ve bir o kadar da geniştir. Birçoğunun üstünde gemilerin yüzebileceği elli yedi ırmak tarafından sulanmakta, tıpkı döküldükleri büyük nehir gibi bu ırmaklar da bin fersah uzunluktadır. Mississippi Vadisi'ni şekillendiren toprakların tümü Yeni Dünya'nın en verimli parçasıdır. Kırk sene evvel ıssız bir yer olan bu vadi, bugün on milyondan fazla insanın evi. Her gün yeni göçmen toplulukları buraya geliyor, her sene yeni bir eyalet husule geliyor.

Oysa bu koca vadinin her noktasından dünyanın geri kalanıyla temasa geçmek için Mississipi'ye inmek gerekir. Meksika Körfezi'ndeki ırmak ağzı, buradan çıkmak için tabiri caizse tek kapıdır. Kıtanın kuzeyinin sahip olduğu ve Anglo-Amerikan ırkın ender rastlanır bir enerji ve inanılmaz bir başarıyla işlediği zenginliklerin saçıldığı yer olacak Mississippi düzlüğü, zaman ilerledikçe. Şüphesiz Karayip, Kolombiya, Meksika ve hatta belki Çin ticaret yoluna açılan Karayip Denizi, Kuzey Amerika'nın neredeyse tüm mallarının meşhur yoludur ve bu deniz kürre-i arzın en mühim noktalarından biri olarak düşünülmelidir. Kendimi bir tasvirle daha iyi ifade edebileceğimi düşünüyorum: Bu deniz, zamanla Yeni Dünya'nın *Akdeniz*'i haline gelecek. Tıpkı onun gibi denizlerdeki nüfuz ve ticaretin merkezi olacak.

Okyanus'un hâkimiyeti için gerçekleşecek mücadelenin kazanılacağı yer burasıdır. Birleşik Devletler, dünyanın en büyük üçüncü deniz kuvvetini teşkil ediyor, yakın bir gelecekte ise İngiltere'nin hâkimiyetiyle yarışacaklar. Meksika Körfezi ve Karayip Denizi'nin bu kavganın asıl sahnesi olup olmayacağı konusunda şüphe edilebilir; çünkü bahriye savaşları her daim ticaret neredeyse orada sahne alır. Savaşın asıl amacı ticareti korumak veya ona zarar vermektir.

Bugün Fransa; Meksika Körfezi açıklarında, Karayip'in girişinde, Panama berzahında dilimizi konuşan, âdetlerimizi paylaşan, yasalarımıza riayet eden yüz bin insanın olduğu kolonileri elinde tutmaktadır. Bunlardan biri olan Guadeloupe en büyük ticaret limanına sahiptir. Bir diğeri Martinique, Karayiplerin en büyük, en emin ve en iyi askeri limanına ev sahipliği yapar. Bu iki ada, Fransa'nın bu sularda olup biteni uzaktan gözlediği kaleler gibidir.

Fransa, haşmeti ve menfaatlerinin kendine verdiği rolü burada oynamak için hazır beklemektedir. Bu mevzilerin terk edilerek eskilerde konuşlanılması mevz-u bahis olabilir mi? En önemli rakibe karşı daha uzun süre korunmasız kalacaklar mı? Kuşkusuz Fransa'da böylesine bir fikri savunabilecek tek bir parti yoktur. Durmadan ve yüksek sesle gücümüzü kullanmayı ve haysiyetimizi korumayı unutmuş gibi görünmemizden yakınan muhalefet de kesinlikle bunu kabul etmeyecektir. Takınılan ihtiyatlı tavır görülürken memleketin üstesinden gelmeye çalıştığı haklı tahammülsüzlüğü teskin etmek için her gün ne söylenir? Veyahut politikaların ılımlı hali ortadayken resmi ifadeler nasıl inikâs eder?

İçinden geçmekte olduğumuz dönemin, ihtiyaç duyulan zenginliğin iktisabına adanmış çağın, uzaklardaki teşebbüsler için münasip olmadığı ve yine bu dönemde büyük hedeflerin icrasından kaçınıldığı söyleniyor. Pekala; fakat ulusun yorgunluğu ya da daha çok ulusu idare edenlerin menfaatleri ve korkaklıkları, bizi insanlık meselelerinin dışında kalmaya mahkum ediyorsa, en azından şartlar lehimize dönünceye kadar bu bölgedeki rolümüzü geri kazandıracak ve arttıracak kuvvetimizi koruyalım. Bu gücümüzü kullanmayalım, buna katılıyorum; ama kaybetmeyelim de. Ufukta yaşanacağı görülen olaylar karşısında önemli bir rol almamızı kolayca sağlayacak yeni yerler elde edemezsek bile en azından elimizde olanı ihtiyatla korumaya çalışalım.

Meseleyi tüm açıklığıyla ortaya koymak gerekirse kolonilerimizde kölelik kaldırılmadığı sürece tabiri caizse buralar bize ait olmayacak. O zamana dek biz mükellefiyetlerimizle boğuşurken üstünlüğü eline geçiren diğerleri, bunun semerelerinden yararlanmaya başlayacaklar. Köleliği kaldıracak cesareti gösterelim. Netice, harcadığımız çabaya fazlasıyla değecektir.

Ayrıca milletler, nice yıllar ardından insanlar arasında kendisini meydana getiren bağları oluşturan duygu ve düşüncelere, belli bedeller ödemeyi göze almadan kayıtsız kalmaz. Nitekim onlar sayesinde hürriyet dünyayı sallıyor. Halkın gözünde değerlerini kaybetmediği, toprağa gömülmediği sürece milletler, bu duygu ve düşünceleri bir kenara bırakamazlar.

Bugün her yerde köleliği yıpratan ve sarsan özgürlük ile eşitlik kavramlarını tüm dünyaya kim yaydı? Avrupa'nın kölelerin çığlıklarına birden bire dikkat kesilmesini sağlayan, menfaat gözetmeksizin fakat tutkuyla beslenen insan sevgisine kim can, yön ve ışık

verdi? Biz, bizatihi kendimiz. Bunu inkâr edemeyiz. Bu, bizim için sadece bir zaferimiz değil; aynı zamanda gücümüzdü. Hıristiyanlık, uzun zaman bencil tutkulara karşı mücadele ettikten sonra yoruldu, vazgeçti ve köleliği on altıncı yüzyılda yeniden getirdi. İnsan sevgimiz Hıristiyanlığın yarım bıraktığı işi düzeltti. Bizi bu sevgi uyandırdı ve Hıristiyanlığın yardımcısı olarak olaya müdahil oldu. İnsanların eşit doğduğu yönündeki Hıristiyanlık fikrini uygulanabilir ve vazgeçilmez kılan biziz. Yine bu fikri, dünya gerçekliklerine biz uyguladık. Modern dünyadaki yeni vazifelerin salahiyetinin içtimai sınırlarını çizen; Hıristiyanlığa en başat mecburiyetlerinin tüm bedbahtların yardımına yetişmek, tüm mazlumları korumak, tüm zayıflara omuz olmak, her insana hürriyete eşit muvasala hakkı tanımak olduğunu kabul ettiren biziz.

Bizim sayemizde bu fikirler yeni siyasanın timsali haline geldi. Bunlar zafere ulaştığında onları terk mi edeceğiz? An itibarıyla İngilizler kolonilerinde *bizim* umdelerimizi uygulamaktan başka bir şey yapmıyor. İngilizler bizim hâlâ *Fransız hissiyatı* deme hakkımızın olduğu bir tavırla hareket ediyor. Onlar bizim olduğumuzdan daha mı Fransız? Mali güçlüklere, kurumlara ve aristokratik önyargılara rağmen İngiltere sekiz yüz bin insanın zincirini tek bir hamlede kırmaya cesaret edebilmişken her şeyden önce demokratik bir ülke olan Fransa, köleliğe sahip çıkan tek Avrupa ülkesi olarak mı kalacak? Tüm eşitsizlikler onun sesiyle ortadan kaybolurken kendi tebaasının bir kısmı, en ağır ve en dayanılmaz içtimai eşitsizliklerin altında ezilmeye devam mı edecektir?

Eğer öyleyse, Fransa, atalarımızın elli yıl önce diktikleri asri medeniyetin sancağının başkalarının eline geçmesine boyun eğmekte; üstlenmekten gurur duyduğu fakat gereklerini yerine getirme cesaretinden yoksun olduğu önemli rolü, netice itibarıyla elinin tersiyle itmektedir.

Özgürleştirmenin sağlayacağı getiriler ve üstüne üstlük azaltacağı tehlike ve maliyetler, öyle gözü kapalı bir biçimde alınacak maceracı bir kararla veya gerekli önlemleri almaksızın bu kararı kabul etmekle ortaya çıkacak türden neticeler değildir şüphesiz. Köleleri hürleştirmeye karar vermek gerekir ama aynı zamanda en özenli, en emin ve en tasarruflu yollardan bunu başarmak için bir yandan da çalışmalar sürdürmek elzemdir. Aksi takdirde bilgilerime dayanarak bu teşebbüsün tehlikeli veya en azından maliyetli bir hal alabileceğini söyleyebilirim.

Daha önce ifade etmiş olduğum gibi İngilizler ilk adımı attılar. Önce onların icraatlarını izlemek ve bu misali aydınlatmak uygun düşer.

1840'da teşekkül eden, Yüksek Yasama Meclisi* üyeleri ve mebusandan mürekkep bir heyet, yenilerde bir teklif sundu. Halkın hakkı ve görevi, bununla ilgili bir karara varmaktır.

Bu iki mesele, müteakip makalelerin konusu olacaktır.

Üçüncü Makale
9 Kasım 1843

Rakip ve düşmanlara karşı bile dürüst olabilmek gerekir. Köleliği kaldırarak İngilizlerin işlerine gelen postu giydiği söylendi. Diğer halkların kolonilerinde huzursuzluk çıkarmaktan başka bir amaç taşımadığı ve böylece şeker üretimi tekelini Hindistan'daki kendi kumpanyasına geçireceği iddia edildi. Bu iddia herhangi bir tetkike istinat etmiyor. Aklı başında kimse İngiltere'nin sırf diğer milletlerin kolonilerini ele geçirmek için kendininkilerini yağmalamaya başladığına inanamaz, hele İngiliz kolonilerindeki akıllara ziyan refahı düşünürse. Ancak en budala Makyavelizm kafasında bunu kurabilirdi. Köleliğin kaldırıldığının ilan edildiği dönemde İngiliz kolonileri iki yüz yirmi milyon kilogram şeker imal ediyordu; bu da aynı dönemde Fransız kolonilerinde istihsal edilen miktarın takriben dört katına tekabül ediyordu. Büyük Britanya'nın kolonileri arasında Karayipler'in güzellik, verimlilik ve büyüklükte üçüncüsü Jamaika ile anakara üzerindeki tabiri caizse ucu bucağı olmayan ve dört yıldır üretimle zenginliğin göz kamaştırıcı bir şekilde arttığı Demerara bulunmaktadır. Diğer tüm ülkelerde kölelerce yetiştirilen şekerin üretimine bilvasıta balta vurmak ve şekeri kölelere ihtiyaç duymadan ucuza mal eden Hindistan'da tüm üretimi toplamak için İngiltere'nin gözünden çıkardığı o güzel topraklar işte bunlar. Hindistan'ın büyük bir üretime sahip olduğuna inanmak mı daha az güç yoksa şekerin daha önce hür emek tarafından başarıyla başka yerde yetiştirilememiş olmasına mı? Halbuki köleliğin kaldırıldığı sırada Hindistan yıllık sadece dört milyon kilogram şeker üretiyordu. Hollandalıların daha önceden

* Fransa'da 1814 sonrasında teşekkül eden *Chambre de pairs* çift kamaralı meclis sisteminde üstte bulunan meclistir. Temmuz Monarşisi ile birlikte bu meclisin yapısı, aristokratik olmaktan çıkıp burjuva bir nitelik kazandığı için çeviride lortlar yerine Yüksek Yasama Meclisi üyeliği kavramı kullanılmıştır. (ç.n.)

Java'da kurmuş olduğu bu güzel koloni, kuruluşundan itibaren Avrupa pazarlarına altmış milyon kilogram şeker yolluyordu. Böylelikle bir yarımkürede köle emeği rekabetini ortadan kaldırmasının ertesinde İngilizler, diğer yarımkürede vakit kaybetmeden özgür emek rekabetine karşı mücadeleye girişecekmiş. Böyle bir maksada ulaşmak için menfaatleri hususunda işini bilen bu halk, bu güzel topraklarını sadece harabeye çevirmekle kalmayacak, üstelik diğer fedakârlıklarının yanı sıra koloni çiftçilerine beş yüz milyon tazminat ödemeyi kendine mecbur kılacakmış! Benzer terkiplerdeki saçmalığın ayan beyan ortaya olduğunun gösterilmesine lüzum vardır.

Gerçek şu ki kölelerin istiklali bir meclis ıslahatı olarak hükümetin değil milletin eseridir. Bunun küçük hesapların değil, bir sebatın neticesi olduğunu görmek gerekir. İngiliz hükümeti elinden geldiğince kararın kabul edilmesine karşı mücadele etti. Anlaşmanın kaldırılmasına on beş yıl, köleliğin kaldırılmasına yirmi beş yıl direndi. Önünü alamadığında en azından geciktirmeye çalıştı. Etkisini zayıflatacak yollar aradı, fakat boşunaydı. Halkın yarattığı dalgalar baskın geldi ve kararı sürükledi.

Düğümler bir kere çözülüp istiklal nihayete erince, İngiliz devlet adamları kolonilerde meydana gelen ihtilalden yabancı milletlerin asgari düzeyde fayda sağlayabilmesi için tüm hünerlerini sergilediler. Şüphesiz tüm bunları yaptıran saf insan sevgisi değildir. İngilizler, tüm denizlerdeki insan ticaretine yön vermek ve hâlâ köleliği kullanan ülkelerin terakkisini bu şekilde sekteye uğratmak için bu sönmek bilmeyen ateşi etrafa saçtı. İngilizler, köleliği kaldırarak kendisini takip etmeyen ulusları birtakım karlardan pay almasına mani oldular, bu aşikâr. Bu amaca ulaşmak için alışkanlıklarına göre her yolu kullandıkları görülebilir; kâh şiddet kâh hile, sıkça ikiyüzlülük ve samimiyetsizlik. Lakin tüm bunlar köleliğin kaldırılmasından sonra gelir ve insan sevgisinden beslenmesine engel değildir. Özellikle Hıristiyanlık hissiyatı bu büyük olayı gerçekleştirmiştir. Mesele üzerine kafa yorulmaya başlanınca bu hakikat inkâr edilemez bir hal alır. Fakat bu hakikat, İngiltere misalinden zarar gören herkes tarafından karartıldı. İngiliz özgürleştirmesinin teferruatına izah getirmeden önce günün şartlarını göz önünde bulundurmak gerekir. Aksi takdirde yanlış anlaşılmalar meydana çıkar.

Uzun zaman Britanya Meclisi'nde tartışmalara konu olan köleliğin ilgası, 15 Mayıs 1823'te zaferle neticelendi. Avam Kamarası o gün zencileri özgürlüğe hazırlamak ve tadını çıkarmaya başlar başlamaz özgürlüğü onlara sunmak gerektiğini açıkladı. Arifane bir görüntü çizen bu tavsiye felaketlerle sonuçlandı. Kölelerin medeniyete doğru terakkisinin aynı zamanda istiklale atılan adımlar anlamı taşıdığı hususunda evveliyatında ikaz edilen efendiler, Meclisin hayırhah nazariyatına katılmayı reddettiler. Diğer taraftan özgürlüklerini ne zaman kazanacaklarını bilmeden özgürlüğün tadını almış köleler, sabırsızlıkla isyankârlaştı. Guyana'da bir, Jamaika'da üç isyan baş gösterdi. Sonuncusu gelmiş geçmiş en kanlı isyandı. 1832'deki resmi tahkikat geçen dokuz senenin ardından değişen hiçbir şeyin olmadığını gösterdi. Köleler eskisi kadar düşkün eskisi kadar cahil kalmıştı. Ulusun durmak bilmeyen çığlıklarıyla sıkışan Meclis, en sonunda çözmek için boşu boşuna uğraştığı ilmeği kesmeye karar verdi.

23 Ağustos 1833 Senedi, 1 Ağustos 1834 tarihinden itibaren İngiliz kolonilerinde köleliğin son bulacağını ilan etti. On dokuz köle kolonisinden on sekizi Amerika'da, bir tanesi Hint Denizindeydi. Bununla birlikte 23 Ağustos 1833 Senedi, köle zencilere özgürlüğünü hemen vermiyordu. Çıraklık adı altında bir geçiş aşaması öngörüyordu. Bu hazırlık müddeti boyunca siyahiler eski efendileri için ücretsiz çalışmaya devam edecekti. Yalnızca kölelerden talep edilebilecek karşılıksız emek, haftada belli bir saatle sınırlandırıldı. Artakalan zaman kendilerine aitti. Doğruyu söylemek gerekirse kölelik başka bir ad altında devam ediyordu, fakat bu geçici kölelikti. Yedi yılın sonunda köleliğin son kalıntısının da ortadan kalkması icap etti.

Çıraklık, bir yerde istiklalin siyahlar üzerinde yarattığı tesiri görmek ve istiklale dayanmaya hazırlamak amacını taşıyordu. Elbette İngiliz hükümetinin gözünde başkentin koloni çiftçilerine olan tazminat borcunun miktarını düşürmek için bir araçtı da. Fazladan birkaç yıl daha eski kölelerinin bedava emeğini kullanma hakkı tanınan koloni çiftçilerine böylece daha az para ödenebilecekti.

Cinsiyeti ve yaşı ne olursa olsun köle başına ortalama 1400 Frank tazminat belirlenmişti. Yaklaşık yarısı nakit olarak hemen ödendi, geri kalan içinse zencilerin yedi yıllık bedava emeğinin sayılması lüzum etti. Üstelik yabancıların ürettiği şekerin İngiliz pazarına

girişini kapatan çok yüksek tarifeleri sürdürmeye ihtimam gösteriliyordu. Böylece yaklaşmış olan kriz boyunca koloni çiftçilerine mallarını karla satma imkânı sağlandı.

Köleliğin eşzamanlı ve her yerde kaldırılması, köleliğin sonu ile hürriyetin başı arasına yerleşmiş bir geçiş ve hazırlık dönemi, ön tazminat, şeker üretiminde kârlı bir istihsalin teminatı: Teferruat bir kenara bırakılırsa umumi hatlarıyla İngilizlerin takip ettikleri usul budur. Sonuçlarını irdeleyeceğiz.

Yeryüzünde üzerine İngilizlerin ilga etmesi kadar yazılıp çizilen bir başka olay daha yoktur. İngilizler, hatta yabancılar bile bu mesele hakkında birçok kitap, risale, makale, vaaz, resmi tebliğ ve tahkikat yayınlandı. On seneden beri mesele, Britanya Meclisi'ndeki tartışmalarda gündeme gelip durdu; sadece bu hususiaki evrak, tek başına bir kütüphaneyi doldurur! Bunları okurken farklı ve ekseriyetle sıkı muhalif üslupları görmekten insan önce şaşkınlık ardından da korku duyuyor. Bir yandan da aynı meselede takdir beyan edenler mevcut; hem de bunlar, köleleri azat hareketi yaşandıktan uzun süre sonra doğanlar değil, bizzat meselenin gözleri önünde cereyan etmesine şahit olan kimseler. Şayet olaylara şahit olanları kışkırtan şahsi çıkarlar ile parti ihtirasları ve özellikle ihtilalin büyüklüğü birlikte hesaba katılarak düşünülürse; bu olağandışı farklılık, anlaşılır ve hoş görülür. Benzer içtimai tahavvül, aynı anda on dokuz farklı mıntıkada hayata geçirilince üzerinde çalışılan zamana ve mekâna göre gayri ihtiyari olarak farklı veçhelerin, çoğunlukla tezatların öne çıkarılması gerekiyordu. Haliyle mesele hakkında fikir beyan edenler hem çok çelişkili hem çok doğru ifadeleri bir arada zikredebildi.

Birbirine zıt bu tanıklıklar okumalarımızı kat edilmesi zaruri bir labirente çevirecektir. İçlerinden doğruluğu su götürmez olayları seçip görünür kılmak işin kısa ve en etkili yoludur.

Koloni çiftçilerine göre zenciler özgürlüklerine kavuşur kavuşmaz tahammül edilemez taşkınlıklar yapacaktı. Katliam, talan, kargaşa senaryolarını önceden anlatıyorlardı. Kolonilerdeki plantasyon sahiplerinin kullandıkları dil de bunun aynısıydı.

Hakikate bir bakalım: Şu zamana dek, on dokuz İngiliz kolonisinde köleliğin kaldırılması tek *bir* isyana meydan vermedi, tek *bir* insanın hayatına mal olmadı. Bununla birlikte İngiliz kolonilerinde zenciler beyazlardan on iki kat daha fazla nüfusa sahip. Koloni meselelerinden sorumlu heyetinde hakkaniyetle belirttiği üzere

sekiz yüz bin kölenin aynı gün ve aynı saatte hürriyete daveti, on senedir Avrupa'nın en medeni devletlerindeki en ufak politik meselelerin, hatta Fransa'da nüfus sayımı meselesinin sebep olduğu huzursuzluğun onda birine sebep olmadı.

Cemiyete karşı işlenen suçlarda da kişilere karşı işlenen suçlarda da hiçbir artış görülmedi; görülmüş olsa bile göz ardı edilebilir nispetteydi. Haliyle suçların azaldığı söylenebilir; çünkü kölelik kaldırıldıktan sonra hâkimlerce cezalandırılan hataların ekseriyeti kimsenin haberi olmaksızın köleliğin hüküm sürdüğü zamanlarda efendilerin konağında infaz ediliyordu.

Reddedilemez bir diğer gerçek de zenciler hürriyeti iliklerinde hisseder hissetmez bir şekilde soluğu okullarda aldılar. Bugün İngiliz kolonilerindeki bir okulun altı yüz can olduğunu fark edildiğinde kendini yetiştirmeye koyulan zencilerin inanılmaz hevesinden bahsedilecektir. Dokuz kişiden biri okula devam ediyor; bu, Fransa'dan daha fazla bir oran. Zihinler aydınlığa kavuştuğunda alışkanlıklar daha muntazam bir hal alıyor, bu su götürmez bir gerçek.

Kolonilerimizdeki zenciler arasında âdetlerin bir izdiham hali gibi düzensiz olduğu biliniyor. Evlilik müessesesi neredeyse bilinmiyor; bu şaşırtıcı bir şey de değil. Üzerine düşünüldüğünde, bu müessesenin kölelikle uyumsuz olduğu görülür. Evlilik, İngiliz kolonilerindeki zenciler arasında da epey nadirdir. Özgürlük verildiğinden beridir evlilik sayılarında büyük bir hızla artış gözleniyor. 1835 yılı boyunca Jamaika'da bin beş yüz seksen iki evlilik yapılmış; 1836 yılında bin dokuz yüz yetmiş iki, 1837'de üç bin iki yüz on beş, sayıları bilinen son yıl 1838'de ise üç bin sekiz yüz seksen bir.

Aydınlık ve âdetlerin intizamıyla refah hissi ve şartların iyileşmesi talebinin dillenmesi gerekiyordu. Koloni çiftçileri, azat edilen kölelerin her türlü şiddete başvuracaklarını söyledikleri gibi onların bu şekilde barbarlığa geri döneceklerini ileri sürüyorlardı. Oysa aksine, bir kere hürleşen zenciler, en medeni insanların ihtiyaçlarını duymakta ve tüm zevklerini tatmakta gecikmediler. İstiklalden önce Büyük Britanya'nın köle kolonilerine ihraç ettiği mallar 75 milyon frangı geçmiyordu. Bu rakam 1840'ta inanılmaz bir şekilde artarak 100 milyon tutarına ulaştı. On senede üçte biri kadar artış gösterdi. Ulaşılması güç bir rakam!

İşte siyahlar cephesinden istiklalin reddedilemez neticeleri. Bu gerçeklerin başka tebliğlerde bu kadar çarpıcı bir şekilde gösterilmediğini bilmek gerekir. Ama ayakların yere basar hale gelmesi için çelişkiler yumağına dönen bahaneler bulutunu bir an evvel terk etmek elzemdir.

İngiliz azadının en hararetli muhaliflerinin bir kısmı bu kararın beraberinde getirdiği yukarıda sayılan neticeleri artık kabul ediyorlar. Fakat hâlâ içlerinde, eğer kölelerin istiklali zannedildiği gibi kolonilerin huzuru, başkentin ticareti ve siyahların medenileşmesi için kaçınılmaz bir zorunluluk olsaydı koloni çiftçileri bunun kendileri için yıkıcı olmasından bu denli korkmazdı ve korkmayacaktı diyenler var.

Pek çok zencinin azat edilmesinin ardından şeker üretiminde çalışmayı tamamen bıraktıkları da bir gerçek. Nitekim bu sanayi, biz de olduğu gibi İngiliz kolonilerinde de en önemli istihsal koludur.

Geriye kalanların çoğu az çalıştı veya uçuk ücretler talep etti. Bunun getirdiği zarar daimidir. Fakat bunun tesir alanı ne kadardır? Bu zarar, önceden görüldüğü ve bahsedildiği kadar büyük müdür? Aşağıda buna cevap verecek rakamlar var.

Köleliğin mevcut olduğu dönemde, 1830 ile 1834 arasında, koloniler 900.237.180 kilogram şeker istihsal etti ve bu, 578.536.395 franga satıldı.

1838 ile 1841 arasındaki tam özgürlüğe kavuşulduğu dönemde, 666.375.077 kilogram şeker üretimine karşın 659.579.649 Franklık gelir elde edildi.

İkinci zaman diliminde şeker üretimi dörtte bir oranında gerileme gösterdi.

Yukarıda kati bir suretle görüldüğü üzere koloni çiftçileri, köleliğin kaldırılmasından itibaren Büyük Britanya pazarında şekerin pahalanmasından ötürü –öncesine göre– daha fazla para kazansalar da durumları kesinlikle daha kötüydü. Zira başkentteki şeker fiyatlarıyla kıyaslandığında kolonilerdeki ücretler fazla yüksekti. Nihayetinde şekeri daha pahalıya satarak, çiftçiler esasında iyi bir iş yapmadılar. Birçoğu battı, geriye kalanların tamamına yakını büyük sıkıntılarla başa çıkmaya çalışıyor.

Hülasa intizamsızlık, yüksek âdetlere doğru siyah nüfusun hızlı terakkisi, özgülüğün elde edilmesi, başkentin kolonilere ihracatının üçte bir nispetinde artışı, şeker istihsalinin dörtte bir nispetinde

düşüşü, bu besinin başkent piyasasındaki fiyatının dikkate şayan yükselişi, ücretlerin aşırı artışı ve akabinde koloni çiftçilerinin ıstırabı, kimisinin iflası... Hepsi bugüne kadar özgürleşmenin getirdiği, resmi rakamlarla ispatı mümkün olaylardan çıkarılan menfi ve müspet neticeler.

Zuhur eden ihtilalin enginliği düşünüldüğünde, böyle bir tebeddül hiçbir zaman bu kadar rahatça ve külfetsiz meydana gelmemişti.

1841'de müellifi olarak Whig'li bakan kararı ilan ederken, 1842'de Tory'li bakan ondan sonraki işleri takip etmek üzere devraldı. Hülasa, 22 Mart 1842'de Lort Stanley Avam Kamarası'nda şöyle diyordu: "Köleliğin ilgası tecrübesinin neticesi, kolonyal refahın en hararetli ve candan dostlarının ümitlerinin üstünden geçti."

Varılan bu neticelerin sadece İngiliz kolonilerine has nitelikte olduğunu ve İngilizlerin kölelerine verdikleri eğitimden kaynaklandığını söylememek lazım. Köleliğin kaldırıldığı on dokuz koloni arasında bulunanlardan birçoğu vaktiyle Fransa'ya aitti ve Fransızlarca iskâna tabi tutulmuştu. Kölelerin istiklallerine kavuşması başka yerde mevcut düzensizlikten daha fazlasını buralarda yaratmadı.

Dördüncü Makale
20 Kasım 1843

İngilizlerin köleleri özgürleştirmesi, birçok resmi tebliğde nam salan bir başarı ve bir önceki makalede Lort Stanley'den nakledildiği üzere "kolonyal refahın en hararetli ve candan dostlarının ümitlerinin üstünden geçmesine" rağmen bu kararın icrasında Britanya hükümetinin yaptığı birçok hatayı fark etmek bir hayli kolaydır. Nitekim bu hatalar, koloni çiftçileri ve başkentin karşılaştıkları ve karşılaşacakları zorlukların zuhuruna sebebiyet verdi. Makalenin sınırlarından taşmamak için bunlardan belli başlı birkaçına değinmekle yetineceğim.

Köleliğin ismen kaldırılmasının akabinde İngilizlerin çıraklık adı altında bunu bir süreliğine yeniden kurmuşlardı. Çıraklık, hürriyete bir hazırlıktı; bu vetire nihayete erer ermez tam hürriyet verildi ve koloni toplumları, Avrupa toplumlarıyla aynı varoluş koşullarına dahil oldular. Beyazlar, zengin sınıfını teşkil etti; zenciler ise işçi. İçtimai vücudun bu iki azası arasındaki ilişkileri düzenleyen ve gözetleyen hiçbir iktidar kurulmadı. Kolonilerdeki

işçiler, başkenttekilerin keyfini çıkardığı tüm haklara sahiplerdi. Tıpkı başkentteki işçiler gibi onlar da çalışma saatlerine diledikleri gibi karar verebilir; ücretlerini sabitleyebilir ve özgürce harcayabilirler.

Koloni toplumunun tastamam özgür bir topluma tahavvülü zamansızdı. Koloni çiftçilerinin zencilerin tabiatı hakkında kafalarında yer etmiş korkuların yersiz olduğunu İngilizler, kısmi hürriyetin yaşandığı çıraklık dönemi zarfında fark ettiler. Zenciler onlara kusursuz bir şekilde diğer insanlar gibi gözükmüştü. Zenciler ücret karşılığında çalışıyorken İngilizler, onların medeniyetin sunduğu nimetlere erişebildikleri zaman bunlara ne kadar susamış; kanunlar onlara karşı iyi niyetli olduğunda kanunlara bağlı; talimin faydasını hissettiklerinde öğrenmeye hazır; kendi meskenine sahip olduklarında meskun; aile saadetini tatmasına müsaade edildiklerinde âdetlere ne kadar da riayet eder olduklarına tanıklık ettiler. İngilizler, bu insanların bizden farklı bir mevzuata tâbi olmalarını gerekli kılacak kadar bizden farklı olmadıkları hükmüne varmıştı. İngiliz hükümetini durmadan hayali tehlikelerle tehdit eden koloni çiftçileri de dikkatlerini hakiki tehlikelere vermişlerdi.

Esasında mücadele edilmesi gereken asıl tehlike, siyahların kendilerine has huylarından daha çok kolonyal toplumun yerleşmiş bulunduğu özel şartlardı.

İstiklalden önce İngiliz kolonilerinde hakikaten tek bir sanayi mevcuttu, şeker sanayi. Bu sanayinin istihsal etmediği her şey dışarıdan getiriliyordu. Her koloni geniş bir şeker imalathanesiydi. Köle olarak şekercilikle uğraşan nüfusun tamamen aynı işle meşgul olabildiği bu suni hal ancak böyle sürdürülebilirdi.

İşçiler kendi çalışacakları sanayiyi seçmekte hür oldukları andan itibaren içlerinden birkaçının kabiliyet ve zevklerine göre şeker sanayisinden başka yerlerde istihdam edilmeyi seçmeleri doğaldı. Nitekim çalışmaktan vazgeçmeksizin imalathanelerinden ayrılıp talihlerini başka yerlerde aramaya başladılar. İşçiler bir efendi hesabına çalışmak yerine kendi topraklarını elde edebildiklerinde ve kendi hesaplarına çalışıp ücretten daha fazlasını kazanabildiklerinde, içlerinden birçoğu şeker fabrikalarını terk etti ya da kendi tarlalarını ekip biçmelerinin onlar için boş vakit yarattığını gördü.

Şeker imalatçılarının sayısı aynı kalırken şeker sanayisinde istihdam edilen işçi sayısı azalmakta. İşgücü arz ve talebi arasındaki eski ilişki birden bire değişti ve ücretler müthiş bir şekilde artış

gösterdi. Şayet mevcut sebepler var olmayı sürdürürse şeker imalathanelerinin sayısı düşene veya işçi zümresi artana dek sonuçlar kendini göstermeye devam eder. İstikrar, kâr ile ücret arasında kurulur. Lakin bu raddeye gelene kadar azat edilen koloniler, uzun ve derin bir elemin acısıyla kavrulacaklar.

Bu hal tamamıyla özgür ülkelerdeki istihsali düzenleyen umumi kanunlara kusursuz bir şekilde uygun düşer. Böylesi aksaklıkların sebeplerine izahat getirmek için çeşitli insan ırklarına ait insiyaklar arasındaki sözüm ona farklılıkları göstermek boş bir uğraştır. İngiliz veyahut Fransız işçilerini aynı ahval içine yerleştiriniz, açık seçik aynı şekilde davranacaklar.

Sebebi tanıdık bu derdin dermanı neydi öyleyse? Birçok şeye şifa gözüyle bakıldı, lakin içlerinden bir tanesini kullanmak kolay ve oldukça etkiliydi. İşçilerin bir kısmının Başka sanayi dallarında istihdam edilmeyi isteyerek şeker fabrikalarını terk etmesi, hürriyetin gayri ihtiyari bir sonucuydu. Fakat en azından bir şekilde bu sanayide istihdam edilmeyi istemeleri sağlanabilirdi. Bunun için bir süreliğine toprak sahibi olma hakkından yoksun bırakılmaları yeterli olurdu.

İngiliz kolonilerinin tümünde esas kıymetine hâlâ ulaşmamış çok verimli ve uçsuz bucaksız ekin arazileri mevcut. Bu tür arazilerin ekilebilir topraklara açıldığı yerde koloniler vardır. Neredeyse tüm bu topraklar çok düşük fiyatlara ele geçirilebilir. Zenciler özgür kalır kalmaz gözlerini bu topraklara çevirdiler. Rahatça toprak sahibi olabilmek varken basit bir işçi olarak kalmak istemediler. Ücretlerin yapabildikleri tüm iktisadı arazi satın almak için kullandılar ve arazi mülkiyeti daha iyi ücretler talep etmelerini kolaylaştırdı. İngiliz kolonilerinde olup bitenler, Fransa'da ihtilal sonrasında halkın arazi sahibi olabilme hakkını elde etmesi ile kıyaslanarak çok iyi bir şekilde anlaşılabilir. Taşralarımızdaki işçiler, mülk sahibi olmayı başardıkları her yerde, yılın en az yarısını kendileri için çalışarak geçirir; hizmetlerinin arada sırada ve yüksek bir ücret karşılığında kiralarlar. Özgür zencilerin yapmakta olduğu şey de bu. Aradaki tek fark Fransa'daki toprak fiyatları yüksek olduğundan işçiler ancak tedricen mülk sahibi olabilir. Oysa kolonilerde toprak, sudan ucuz olduğu için siyahların çoğu bu toprakları havada kaptılar.

Fransa'da değişim ağır ağır gerçekleşti ve milli zenginlik kuvvetli bir şekilde arttı. Fakat değişimin aniden olduğu kolonilerde

şeker sanayisine ölümcül bir darbe vurmaktan geri durmadı. Büyük bir krize sebebiyet vermeksiniz üretimin bir numaralı kolu, yüksek sermayenin mecburi istihdam yeri, ticaretin neredeyse tek menşei olan şeker sanayisi sekteye uğratılamaz. Bu kriz önce beyazlara dokunsa da ardından tüm sınıflara yayılacaktır.

İngiliz hükümetinin bir süreliğine de olsa zencilerin toprağa sahip olma hakkını kabul etmemesi gerekmekteydi; fakat tehlike önü alınmaz bir boyut kazanınca bu fikre ancak kani oldular. Kölelik terk edilirken özgürlüğe bu türde bir kısıtlama getirilmesi siyahlar tarafından homurtu çıkarılmadan kabul edildi. Daha sonraları İngiliz hükümeti bunu kabul ettirmek hususunda basiretsiz davrandı. Buna karşın İngilizler cesaretlerini kaybetmediler. Şeker istihsal ettiği kolonilerine bunca kayıtsız kalan bu halk, hatasının esef verici neticelerini tamir etmek için muazzam çabalar harcadı ve harcamaya da devam ediyor. Avrupa'ya, Hindistan'a, Afrika'ya ve Azor adalarına kendinde eksik olan kol gücünü talep etmek için gidecek. Deniz üzerinde seferleri sekteye uğrayan kölelerin hiçbiri gittikleri yerden geri getirilmedi. Azat edilmiş kolonilerde hür işçiler olarak taşınıyorlar. Önüne geçtikleri bu ticaretten en fazla kâr sağlayan, İngilizlerdir. Belki köle tacirlerinin gemilerine el koymak için harcadıkları muazzam çabayı ve kölelerin satıldığı pazarların kaldırılması için etkin çözümler önerildiğinde gösterdikleri eşi benzeri olmayan kayıtsızlığı bu telakkiye dayandırmak gerekir.

Şayet Avrupa buna müsaade ederse, İngilizler pek yakın bir zamanda Demerara ve Jamaika'da hür işçiler yapmak üzere Gine kıyılarından siyahlar satın almaya gelecekler. Bu da Yeni Dünya'da köleliği kaldırdıkları bir zamanda Afrika'da köleliğin gelişmesini hoş karşılamaları anlamına geliyor.

İngilizler köleliği kaldırarak diğer halklara ne yapmaları ve ne yapmamaları gerektiğini gösterdiler; yine onlara hem ciddi dersler hem önemli emsal verdiler.

Bir sonraki makalede bundan Fransa'nın kendine ne gibi hisseler çıkarabileceğini göreceğiz.

Beşinci Makale
7 Aralık 1843

Daha önceki makalelerde İngilizlerin köleleri azat etmesi meselesinin hangi aşamalardan geçtiğini gördük. Şimdi de Fransa'nın aynı meselede hangi aşamada olduğuna bakalım.

Temmuz hükümetinin* yaptığı ilk icraatlardan biri kolonilerimizdeki insan ticaretini durdurmak oldu. O zamandan beri getirilmiş yeni tek bir köleye rastlanmıyor. Yine o zamandan itibaren orada bulunanlardan her biri, telafisi epey güç vesait-i istihsal haline gelerek özen gösterilir oldular. Ticaretin mevcut olduğu zamanda senelik yüzde üç kayba uğrayan siyahların nüfusu, sabit hale geldi ve artış göstermeye meyil etti.

Efkâr-ı umumiye daha fazlasını talep etmekte gecikmedi. Köleliğin şartlarının hafifletilmesi ve nihayetinde kaldırılması istendi. Meclisin önde gelen isimlerinden birçoğu bu davanın savunuculuğunu üstlendi. 1838'de değerli Bay [Hippolyte] Passy tarafından verilen tasarı üzerine bir heyet atandı. Bu heyete Bay [François] Guizot tarafından başkanlık ediliyordu. Bay [Charles] de Rémusat'nın müellifi olduğu çok kıymetli bir layihaya yer verildi. Heyet hiçbir şekilde köleliğin bir an evvel kaldırılmasını istemiyordu. Lakin bu vakayı elzem ve yakın gördüğünü de saklamıyordu. Heyetin teklif ettiği kararlar hepsi bu duruma hazırlık gayesi taşıyordu. Meclis dağıtıldığından layiha hiç tartışılmadı.

Mesele 1839'da Bay [Victor Destutt] de Tracy'nin benzer bir teklifinde yeniden ele alındı. İçinde Bay [Odilon] Barrot'nun da bulunduğu yeni bir heyet görevlendirildi. Bay [Alexis] de Tocqueville'in katiplik yaptığı 1839'daki heyet, kendinden öncekinin açtığı yolda ilerlerken takdim ettikleri umdeler arasında çok sert bir netice göze çarpıyordu. Heyet köleliğin kaldırılması kararına vardı ve bu gayeye ulaşmak için bir yol haritası teklif etti.

1839 layihası, bir öncekinden daha fazla tartışılmadı. Nezaret, Bay Thiers'in sözcülüğünde heyetin görüşlerini ele almak üzere kürsüye çıktı ve kendisi bir yol haritası hazırlamakla iştigal etmeye başladı. Bu ön çalışmayı hayata geçirmek için bazı yüksek meclis üyeleri, mebuslar, riyaleler, eski koloni idarecileri bir araya geldi. Bay Broglie Dükü (Victor de Broglie), bunların başkanı ve katibiydi.

Tetkik ve mütalaalarla geçen birçok senenin ardından yeni yayınlanan zabıtlar, altı ay önce basılan layihanın izlerini taşıyor. Kapsamı ve daha çok meselenin ele alınış üslubu çerçevesinde bu layiha, bu türdeki diğer tüm evraktan ayrı bir yerde tutulmalıdır. Bu kitap, asırlar boyu kalacaktır. Hazırladığı ve anlattığı bu büyük ihtilalin tarihinde çığır açacak güzel bir kitaptır.

* Temmuz Monarşisi sonrasında kurulan hükümeti kastediyor. (ç.n.)

Broglie Dükü'nün icraatlarına karşı sıkça muhalefet şerhi koyma imkânına sahip olduk. Ama her zaman açıkça ifade ettiğimiz şahsiyetine ve kabiliyetlerine duyduğumuz saygı, onu hakkaniyetli olmaya çağırma imkânı tanıyor bize. Broglie Dükü heyetin üstlendiği vazifeyi başarıyla yerine getirmesi için gerekli şartları herkesten daha çok, bunu can-ı gönülden kabul ediyoruz, bir araya getiriyordu: ciddi hükümet işlerinin işleyişini bilmesi, felsefi mütalaalara hevesi olduğu kadar yatkın olması, hakiki bir insanlık aşkı, siyasi tecrübesiyle insanlara yol göstermesi ve müsait vakte sahip olması. Broglie Dükü'nün heyeti; kölelerin, koloni çiftçilerinin ve başkentin uzun yıllardır içinde bulunduğu belirsizliği tanıyan bir merci olarak bu durumun büyük zararlara sebebiyet vermeden daha fazla süremeyeceği ve köleliğin ilgasıyla buna bir son verme vaktinin geldiği fikrindedir. Fakat nasıl? Bu noktada heyet bölünüyor. İki teklif öne sürüldü. Ekseriyetin benimsediği yolun izahıyla yetineceğim.

Buna göre, köleliğin gayri kabili rücu sonu bugünden itibaren on yıl olarak bir yasayla saptanacak. Bu on yıl, zenciler ve koloni çiftçilerinin tesis edilecek yeni içtimai hayata hazırlanmaları için geçirilecek. Köleliğin başlıca alameti zorunlu ve ücretsiz çalışma mecbur olmaya devam ederken zenciler bugüne dek sahip olmadıkları bazı haklar elde edecek. Bunlar arasında medeni ve ahlaki terakkiye dair olan evlenme, mülk edinme, azat edilme yer almazken okullar onlara açık olacak; talim ve dini terbiyeden esirgenmeden faydalanacaklar.

Kölelikle istiklal arasında Britanya hükümeti gibi heyetin de özellikle kölelerin eğitimin hedefleyen bir geçiş aşaması tesis etmek üzere uzlaştığı görülüyor. Fakat bu geçiş aşamasının İngilizlerinkinden farklı olması tasarlandı. İngilizlerinki köleliğin ilgasının ilan edilmesiyle başlanmıştı; fakat çırağa dönüşen hiçbir köle, efendisinin yanında kalmaya ve onun için ücretsiz çalışmaya devam etmemişti. Bu karışık imkânlar veya hürriyet verildikten sonra saklı tutuluyor gibiydi. Kimse hiçbir şey anlamadı bu işten. İki ırk arasında bitmez tükenmez tartışmalara meydan verdi. Zenciler hırçınlaştı, beyazlar hiç tatmin olmadı. Yolu bu tecrübeyle tenvir edilen heyet, köleliğe tabiatını veren esas vasıfları silininceye değin kölelik isminin kaldırılmamasının lüzum ettiğine hüküm verdi. Hürriyeti vermekten daha çok ilan eden İngilizlerin aksine heyet; gerçek manada uzlaşmayı, söz veriyormuş gibi görünmekten daha makul buldu.

Hazırlık aşamasının sonunda hizmetkâr ile efendi arasındaki mecburi ilişki nihayet bulacak, emek kârlı hale gelecek, kölelik fiili olarak ismen kullanılmayacak.

Fakat bu, ne koloni toplumunun anında büyük Fransız toplumuyla tamamen aynı görünüşe bürünmesi gerektiği ne bizdeki işçilerin sahip olduğu tüm hakların hemen hür zencilere de tanınması anlamına gelir. Benzer hatalarda tekrara düşmemek için İngiltere emsali gözümüzün önünde. Heyet bu emsali mükemmel bir biçimde kavradı ve şu kararlara vardı: Kolonilerin bir an önce ulaşmak için peşinden koştukları istiklal döneminin teşkil ettiği en büyük tehlikeler daha meydana gelmemişti. Bu zamana dek tehlikeli temayülleri olduğuna inanılan siyahların her ne kadar İngiliz tecrübesiyle medeniyet ve ahlakta terakkiye açık oldukları köleliğin son yıllarında kanıtlanmış olsa da işçi sınıfının Fransa'da istifade ettiği türden bir istiklali birden bire siyahlara da vermeyi kabul etmek bir gaflet hali olacaktı. Angaryaya başvurulamayacak zaman geldiğinde eğer zencileri şeker istihsali içinde tutmak ve ücretlerin abartılı bir biçimde artışının önüne geçmek için bazı önlemler alamazsa şeker istihsali ani ve çok ciddi bir zararla karşılaşır. Hal böyle olursa en önemli ve neredeyse tek sanayisinde aksaklıklar meydana gelen koloniler ciddi sıkıntılar çekecektir.

En nihayetinde heyet, köleliğin ilgasını takip edecek ilk senelerde azat edilen zencilerin özgürlüğünü düzenleyecek aşağıdaki başlıca üç umdeyi teklif etti:

(I) Eski köleler kolonilerde iskân edilmeye devam edecek.

(II) Uğraşmak istedikleri mesleği ve çalışmak istedikleri istikamette bağlı olacağı efendiyi seçmekte özgür olacaklar. Aylak gezemeyecek ve kendi hesaplarına çalışmakla yetinemeyecekler.

(III) Her sene, asgari ve azami ücretler idareciler heyeti tarafından saptanacak. Bu iki uç sınır arasında fiyat ele alınacak.

Bu üç muvakkat düzenlemenin sebebini idrak etmek kolaydır.

İlk düzenlemeyle heyet, adalarımızdaki işçi nüfusu gözle görülür bir hızla düşüren İngilizlerin işçi tutmasının önüne geçmek istiyor.

İkincisinin amacı da kolonilerimizdeki zencilerin İngiliz kolonilerindekilere özenmelerinin önüne geçmektir. Onlar gibi çok düşük fiyatlara satın alınan veya gasp edilen bereketli toprak parçalarında barınmak için büyük sanayileri terk etmelerini engellemektir.

Üçüncünün asıl hedefi ise efendilerin zencilerin hizmetlerini kiralama zorunluluğunu suiistimal etmelerini ve sayılarının az olduğunu görerek birleşip çok düşük ücretlere çalıştırmalarını engellemektir.

Tüm bu düzenlemelerin muvakkat olduğu anlaşılıyor: Bunlar sadece bir içtimai durumdan diğerine geçişi kolaylaştırmak ve ilk zamanlarda hizmetkârların içtimai mevkilerinde bir düşüş ile beyazlar kadar siyahlar için de zararlı olan sanayideki aksamaları, bunları yeniden saymayacağım, engellemek için yapılıyor.

Zenciler kendine belirli mesken edindikten sonra belirli bir meslekle iştigal edip bunu sürekli bir hale getirdiklerinde ve ücretin çizdiği sınırlara alıştıklarında köleliğin son kalıntıları, ancak ortadan kalkabilecek. Heyet, bu geçiş aşamasının beş yılın sonunda tamamlanacağını tahmin etmektedir.

Kamaralar, bu istisnai tedbirlere başvurmak yerine, bir yandan aylaklığa karşı hâlihazırda mevcut katı kanunları işletmek; diğer yandan zencilere toprak işgal etmeyi ve satın almayı yasaklamakla yetinilip yetinilemeyeceğini tetkik edecekler. Bu daha kolay, daha açık ve belki de daha etkili görünüyor.

İngiliz kolonilerinde şeker imalathanelerinden zencileri uzaklaştıran esasında mülkiyet ve toprak ekimiyle uğraşmaktır. Aynı sebepler ister istemez bizim kolonilerimizde de aynı neticeleridoğuracaktır.

Martinique ve Guadeloupe'un ihtiva ettiği 263.000 hektar araziden 180,000'i işlenmemiş.

125 fersah uzunluğunda 200 fersah genişliğindeki Guyana'da ekili alanlar 12.000 hektarı bulmuyor. Bu kolonilerde bu istihsali temin edebilecek zenci yok. Onlara bu özgürlük verilse de bunu temin edemezler. Zira köleliğin kalıntıları silinmedikçe siyahlar efendilerinin hesabına çalışmak için daha az meyilli olacaklar. Daha az rahat olan çalıştıkları yerde barınmaktansa kendi küçük arazilerinde özgürce yaşamayı tercih edecekler. Eğer tam tersine özgür bırakılmış zenciler ne aylaklık yapabilir ne kendine bir arazi temin edebilirse, yaşamlarını idame ettirebilmek için hizmetlerini kiralamaya boyun eğerler. Bu şekilde içlerinden bir kısmının şeker imalathanelerinde kalmaları daha çok mümkün olur. Hem böylece bu teşebbüslerin işletme maliyetlerinin aşırı miktarlarda yükselmesi engellenebilir.

Yakından bakıldığında, toprak sahibi olmayı yasaklamanın başvurulan istisnai tedbirlerin tümü içinde en etkili olmasının yanı sıra en az baskı yaratan olduğu da görülecektir.

Koloni zencilerinin köle konumundan birden bire toprak sahibi konumuna geçebilmesi özgürlüğün elzem ve tabii bir neticesi hiç değildir. Bu fazlasıyla olağandışı şartlar yüzünden tabiri caizse en bereketli topraklar ilk işgal edene ait oluyor. Buna benzer bir şey medeni toplumumuzda hiç görülmedi.

Gayrimenkul mülkiyetini Fransa'da çalışan sınıfın ulaşabileceği bir seviyeye getirmek için çokça çaba harcamamıza rağmen toprak öylesine pahalı kaldı ki işçiler bin bir güçlükle ancak birkaç parça yer alabildi. Onu da ancak kendi iktisatlarıyla zaman içinde elde edebildiler. Diğer Avrupa milletlerinde de bir işçinin toprak sahibine dönüşmesinin bir misali neredeyse yok. Onlar için toprak, ticaret dışı bir şeydir.

Bir süreliğine zencilere mülk edinmeleri yasaklanarak ne yapılmak isteniyor? Meselenin tabiatı gereği Avrupa'daki işçilerin bulunduğu konuma zenciler suni yollardan yerleştiriliyor.

Şüphesiz burada tiranlıktan bahsedilemez, kölelik zulmünden kurtulmakta olan insanların sızlanmaya hakkı görünmüyor.

Altıncı ve Son Makale
15 Aralık 1843

Siyahların içtimai mevkileri ne kadar muteber olursa olsun, bizim eserimiz olan ve her zaman aklımızın bir köşesinde yer etmesi gereken bedbahtlıkları ne kadar mukaddes olursa olsun; yalnızca onlar üzerine kafa yormak gaflet ve haksızlık olacaktır. Fransa, ne kolonilerinde yaşayan çocuklarını unutabilir ne kolonilerin terakkisini isteyen kendi haşmetinden vazgeçebilir.

Eğer zenciler özgür olma hakkına sahiplerse koloni çiftçileri de zencilerin hürriyeti tarafından yağmalanmama hakkına sahipler. Koloni çiftçilerinin kölelikten kâr sağladığı doğrudur. Fakat köleliğin banisi onlar değildir. Başkent iki yüz yıl boyunca bu mide bulandırıcı müessesenin terakkisini var gücüyle destekledi. Bizi şimdi dehşete düşüren, rahatsız eden hislerin mimarı peşin hükümleri okyanus ötesindeki hemşerilerimize ilham eden de yine başkenttir.

Koloni çiftçilerinin her gün pek çok muteber insana hakaretler ve çoğunlukla iftiralarla hitap etmesi veya ettirmesi onların

arzu ve şikayetlerindeki haklılık payını görmemizi engellememeli.

Meselenin bu cihetini de tetkik eden heyet; başkentin kölelere olan borcu özgürlükse, koloni çiftçilerine de şu şekilde belli teminat vermesi gerektiğini söylemekten çekinmedi.

Öncelikle şeker istihsalindeki hür emeğin onlara çıkaracağı ek maliyet karşısında kolonilerdeki maliklerin ne yapacaklarına dair verilecek bir karar ve ufukta görünen bu ihtilale hazırlanmaları için yeterli bir mühlet verilmeli.

Kolonilerimizden biri daha henüz büyük bir felaketin üstesinden geldi, yaralarını sarması için ona biraz zaman tanınması gerekir.

Zaten kolonyal mülkiyetin ağır borçlar altına girmiş olduğu bir zamanda kolonyal mülkiyet diye bir şeyin kalmadığı söylenebilir. Zira mallarından çok borçları olan koloni çiftçilerinden hiçbiri, ekip biçtiği toprağın gerçekte kime ait olduğunu tam olarak bilmiyor. Kolonilerdeki bu karmaşıklığa son verebilecek olan ancak istimlak usulüdür. Bu sayede servetler menkul kılınır ve hakiki malikler belirlenir. Sadece belli bir sermayeye veyahut krediye sahip olacak koloni çiftçileri, bedava emeğin yerini ücretli emeğe bırakmasından fayda sağlayabilecektir.

Karayipler'e istimlak usulünün getirilmesini öngören bir kanun teklifi meclislerin tetkiklerine sunuldu. Muhtemelen gelecek sene kabul edilecek. Yeni istimlak kanununun yapılmasını köleliğin kati suretle kaldırılmasından biraz önceye bırakmak yerinde bir karar.

Heyete göre koloni çiftçilerinin anavatandan talep etme hakkına sahip oldukları ikinci teminat, ürettikleri şeker için kârlı bir fiyattır. Layiha kâtibinin de belirttiği gibi alınan tedbirler amacına ulaşsa da özgürleşme, kolonyal emekte belli derecede dalgalanmalara ister istemez sebebiyet verecektir. İlk aşamada üretim gayri ihtiyari olarak düşüş gösterecektir. Şayet bu süre zarfında şeker fiyatında hiç artış yaşanmazsa, ki zaten düşüş gösterecektir, evveliyatında da sıkıntılar içerisinde olan koloni çiftçilerinin gelirlerindeki kayıpla başları daha çok ağrıyacaktır. Böyle olursa yeni mükellefiyetlerini yerine getirmeleri zorlaşır hatta imkânsız bir hal alır.

Oysa tüketicilerin sırtına çok hafif bir yük koymak, kolonileri daha iyiye götürmek ve tüketicilere daha iyi bir gelecek vaat etmek için yetiyordu. İspat olarak birkaç rakam sunacağım. Koloniler

bugün bize 100 kilogramı 125 Franktan 80 milyon kilogram şeker satıyor: Bu da toplamda 100 milyon Frank yapar. Farz-ı misal, köleliğin kaldırılmasından sonra kolonilerden şeker ithalatı 70 milyon kilograma düştü. Yabancı şeker alımına müteakip veyahut pancar şekeri sayesinde şeker fiyatı 100 kilogramı 125 Frank olarak kalır. Koloni çiftçilerinin geliri 12.500.000 Frank düşecektir. Az sayıda üreticinin üstüne kalan ezici bir kayıp. Halbuki şeker fiyatının 100 kilogramı 145 franga yükselmesi gayet tabii bir vaka olur. Son yıllarda birçok kez bu durumla karşılaşıldı. Koloni çiftçileri hiçbir şey kaybetmez, tüketiciler ise yarım kilo şekere beş kuruş daha fazla öder.

İngiltere'deki durum da tam olarak budur. Daha önce gördüğümüz üzere özgürleşmeden sonra kolonilerdeki şeker istihsali dörtte bir oranında düşmüştü. Fakat koruyucu tarifeler sayesinde bu gıda maddesindeki kıtlıktan ötürü şeker fiyatı yükselirken koloni çiftçileri kazançlarında kayba uğramadılar. Ücretlerin yükselmesinin yıkıcı sonuçlarına karşı koloni çiftçilerinin bu zaman kadar direnmesini sağlayan budur.

Bu meselede en dikkate şayan olay 1840'ta gerçekleşti. Hükümet, ecnebi mahsulü şekere getirilen sınırı iki katına çıkarmayı istemiş; Avam Kamarası, yani teşrii salahiyetin tüketicileri daha doğrudan temsil eden kolu, buna karşı çıkmıştı. Sıkıntılara katlanmaktansa hükümeti devirdiler.

Bu telakkiler ilan edilmek üzere koloni işleri heyetine gönderildi. Heyete göre azada giden yol tamamlanmadan önce pancar şekeri ile koloni mahsulü şeker arasında eşitliği tesis etmek mecburidir. Bu önemli vakanın sebep olabileceği iktisadi buhran ihtimali mevcudiyetini sürdürdükçe ecnebi mahsulü şekere getirilecek sınırlamanın arttırılmaması bir zaruret olma halini koruyacaktır.

Koloni çiftçileriyle adil bir uzlaşma için verilecek son teminat, özgürlüğüne kavuşturulan kölelerin satın alınabilir değerini takdim eden bir tazminattır. Heyetin önerdiği üzere, köleliğin kaldırılması ilkesinin kabul edilmesi ile köleliğin gerçekten ortadan kalkacağı zaman arasında geçen on yıl boyunca, köleler hürriyete hazırlanacak; koloni çiftçileri ise kolonyal mülkünü menkul hale getirecek. Bu süre zarfı boyunca koloni çiftçileri hiçbir zarara uğramadıklarından hiçbir tazminat talep edemezler. Lakin köleliğin biteceği, ücretsiz emeğin son bulacağı gün geldiğinde tazminat sorunu gündeme gelir. Köle gerçekten bir mülk müdür? Bu mülk

ne tür bir tabiata sahiptir? Köleliği yok eden devlet hak ve adaletin tesisi için ne yapmaya mecburdur? Broglie Dükü, layihasının bu en hassas ve en zorlu kısımlarını iktisatçılar, devlet adamları ve feylesoflarla görüştü. Bu büyük çalışmanın en dikkat çeken parçası burasıdır. Bunu okuyucularımızla paylaşmayı isterdik; fakat konuyu ele almaya başlarken çizdiğimiz hudutlar bizi bundan mahrum bırakıyor. Bu yüzden heyetin, koloni çiftçilerinin köleliğin kaldırılmasından doğan zararlarının tazmin edilmemesiyle başkentin menfaatleri ve adalet kavramı arasındaki tezadı göstermeyi başardığını söylemekle yetineceğiz.

Heyet, uzun ve hakkaniyetli bir çalışmanın ardından zenci başına verilecek tazminatın 1200 Frank olması gerektiğine kanaat getirdi. İngilizler tazminatı iki şekilde ödemişti: Köleliğin ilgası sırasında yekûn meblağın yarısını plantasyon sahiplerine teslim etmiştiler, ayrıca yedi yıl boyunca azat edilenlerin ücretsiz emeğinin arzını temin etmişlerdi. Yedi yıllık bu çalışmanın tutarını ödemedikleri kısmına denk olduğunu hesaplamıştılar. Heyet buna benzer, en azından bunu andıran bir kararı kabul etti.

İki yüz elli bin koloni kölesi, kişi başı 1200 Franktan 300 milyon sermaye borcu eder. Bunun yarısının, 150 milyon, %4'ü 6 milyona denk gelir. Koloni çiftçileriyle bu miktarı düzenli iratlar halinde ödemek noktasında anlaşılacak ve *Caisse des depôts et consignations*"daki hesaplarına yatırılacaktı. Bu şekilde başkent borcunun yarısını ödeyecek ve böylece kölelerin ücretsiz emeğinin yarısını kullanma hakkını da kesbedecek, bir başka deyişle koloni çiftçilerine iştirakçi olacaktı. Fakat başkent elde ettiği bu hakkı kullanmak yerine, on yıl boyunca bu kazancın tamamını çiftçilere bırakıyor. Oysa bir zencinin yevmiyesi 50 *santim*** edebilir. Başkent bu durumda efendilere 25 *santim* hediye etmiş oluyor. On yıl devam eden bu ikram, aslında başkentin çiftçiye ödemediği diğer 150 milyona tam olarak denk geliyor.

Görüldüğü üzere azat etmenin maliyeti, kararın başarısından kâr sağlayan herkes arasında hakkaniyetli bir biçimde paylaşılıyor. Tazminatın yarısı başkent tarafından karşılanıyor, diğer yarısı siyahların emeği tarafından ve işçiliğin yükselmesi de koloni çiftçileri tarafından.

---

* Fransa'nın 1816'da kurulan kamusal finans kuruluşudur. Devlet ve yerel yönetimler adına kamu yararı taşıyan faaliyetler yürütür. (ç.n.)

** Frank'ın yüzde biri. (ç.n.)

Hülasa, on yılın sonunda:

(I) Elimizde, kölelere aynı anda ihsan edilen hürriyet;

(II) Bugünden o zamana dek zencileri medenileştirecek, ahlak sahibi yapacak ve beyazların mülklerini menkul hale getirecek topyekûn kararlar;

(III) Bu vetireden sonra, koloni toplumunun yeni düzene ayak uydurmasına yardım edecek hususi teşrii salahiyet;

(IV) Kölelere verilen hürriyetin karşılığında efendilere kâfi miktarda ödenen bir tazminat olacak.

Heyetin ekseriyetinin teklif ettiği istiklal yolu ana hatlarıyla budur. Böylesi büyük bir amaca bedel ödemeden ulaşmak zor görünüyor. Alınan tedbirler, Fransa'nın insaniyeti ve menfaatleriyle daha iyi şartlarda bağdaşamaz.

Fakat asıl şüphe şurada: Hükümet, Komisyon'un böylesine emek vererek hazırladığı ve Broglie Dükü'nün pek marifetli takdiminin ardından bu planı benimseyip Meclis onayına sunacak mı?

Bay Guizot, başyapıt niteliğindeki bu yol haritasının geniş kapsamına ve güzelliğine kayıtsız kalamayacak kadar eğitimli bir zihne sahiptir. Hakkını vermek lazım, eğer müsaade edilseydi, bu planı hayata geçirirdi. Pek çok bakanın istiklalden yana tavır aldıklarına inanılabilir; fakat meseleyle yakından ilgilenen herkes, hükümetin bunu istemediğini gayet iyi biliyor. Kârlı müesseseler bir yana bu zamanda artık işe yarar müesseseler bile kalmadı. Üstelik var olanlar büyüdü ve onları idare etmek zorlaştı.

Özgürleşmeyi kabul etmemenin birçok yolu mevcut. Kölelik tıpkı Napoléon ve Restorasyon zamanında yapıldığı gibi alenen sürdürülebilir. Fakat bu, yaşadığımız demokratik özgürlük zamanında o kadar kolay değil. Hele her yerde müsavat adına yapılan ve bu şanlı ilkenin kuvvet ile feyiz verdiği bir ihtilali temsil ediyorsak.

Köleliğin sürdürülmemesi yok edildiği anlamına gelmez. Hükümet, bu meseleye el atmadığı sürece, zencilerin azat edilmesinin imkânsız olduğunu bildiğinden kölelik muhaliflerinin tüm çabalarını etkisiz hale getirmek için mukavemet göstermiyor; geri çekilmekle yetiniyor. On yıldır izlenen politika da budur.

Son çare, ilgayı övmekten geçiyor; fakat burada bahsedilen, engel teşkil eden tehlikeleri, belirsizlikleri ve bedelleri Meclis önünde abartarak övmek... Bu şekilde iktidarına zeval getirmeden, sahip olduğu ilkelerin haysiyetini muhafaza eder ve aynı anda hem bakan hem liberal olarak kalır; zordur nitekim. Bakanlığın takip edilme-

sini salık verdiği usul korkarım ki budur. Son celsenin bitiminde sarf edilen bazı kelimeler buna delalet ediyor gibi. Hükümetin nazarını açıklamak adına söz alan Bay Guizot, önce ilga için her türlü fedakârlığı göstereceğinin teminatını verdi; sonra Meclis huzurunda tatmin edici bir şekilde kararın maliyetlerini ve zorluklarını bire bin katarak anlattı. Herkesin içinde kölelerin istiklalinin devlet hazinesine 250 milyondan fazlaya mal olacağını resmi olarak açıklamaktan çekinmedi. Beklendiği üzere bu, meblağın doğru olmadığını söyleyen nidalara sebep oldu.

Oysa tam o sırada Bay Guizot'nun gözü Broglie Dükü'nün layihası üzerindeydi. Nitekim zikrettiği rakamların oradaki 150 milyonluk anaparadan kesp edilecek 6 milyon iratla uzaktan yakından alakası yoktu. Bu nevi sözler ne manaya gelmektedir? Cehaletlerine mi vermeliyiz? Lakin böylesine mühim ve büyük bir konuda hükümetin cehaleti nasıl kabul edilebilir? Önce efkâr-ı umumiyede bir rahatsızlık yaratılıp ardından halaskâr mukavemetler mi kışkırtılmak isteniyor? Bir sonraki celsede bu ayan beyan görülecek.

Bakanlık şüphelerimizde haksız olduğumuzu gösterirse muhalefetin vazifesi olanca gücüyle onu bu konuda desteklemektir. Çünkü yapılan bu ihtilali dünyada muteber kılan Fransa'nın menfaatleri, haşmeti, itibarı, nokta-ı nazarıdır ve bunlar, muhalefetin ağzından düşürmediği kelimelerdir. Kast edilen bundan fazlası değildir. Fakat zaten muhalefet boş vaatlere kulak asmaktan kaçınıyor. Artık yeni bir çalışma için yeniden bir mühlet tayin edilmesi kendisine söylendiğinde bunun bir aldatmaca olduğunun farkında.

Sayıların ortaya koyabildiği her şey öğrenildi, tecrübenin gösterebildiği her şey görüldü. Her veçhesiyle aydınlığa kavuşturulan mesele daha evvel hiçbir zaman meclislerin gözü önüne böyle serilmemişti. Tedbirler elzem; sağduyulu herkes bunun farkında. Bunları almanın zamanı geldi. Reddetmek ne mümkün! İşleri neyin yoluna koyacağı belirlendi. Buna ikna olmak için Broglie Dükü'nün layihasını okumak kafidir. Kesinlikle karar verilmesi gereken tek şey kaldı: Defter-i kebire 6 veya 7 milyon borç yazmak; dünya ticaretinin büyük kısmını elinde tutan mevkileri korumak için mi, haklarını ihlal ederek kölelik müessesesi içinde tuttuğumuz iki yüz elli bin hemcinsimizi çekip almak için mi, yoksa rolümüzün ruhuna sadık kalmak ve komşularımızda zafere ulaştırdığımız düsturlarımızı terk etmemek için mi çok fazladır? Bundan başka soru yok!

Mevcut Durum ve Birleşik Devletler Topraklarında İkamet Eden Üç Irkın Muhtemel İstikbali Üzerine Bazı İzanlar

Çeviren: Burak M. Nuri Gücin

Amerika'da Demokrasi (*De la démocratie en Amérique*), 1835 ve 1840'ta yayımlanan iki kitap olup dört ciltten oluşur. Bu kısım, 1835'te yayımlanan birinci kitabının ikinci cildinin onuncu başlığıdır. Bu başlığın bu kısmına kadar Anglo-Amerikalılar, Amerika'da demokratik kurumlar, kanunlar, Anglo-Amerikalıların dini ve sosyal yaşantısı ele alınmaktayken, Tocqueville bu başlıkta üç ırkın istikbaldeki kaynaşma ihtimalleri ve olası çelişkileri ele almaktadır. Aşağıdaki metin, 1866'da yılında Tocqueville'in eşi Madame de Tocqueville (Marie Mottley) tarafından yayımlanan Tocqueville'in Toplum Eserleri'nden (*Œuvres Complètes D'Alexis de Tocqueville*) çevrilmiştir.

Kendime vazife ettiğim ilk mevzu şu an itibarıyla tamamlanmış durumdadır; en azından yapabildiğim ölçüde Amerikan demokrasisinin kanunlarının ne olduğunu göstermiş bulunmaktayım. Kaidelerini malum etmiş bulunmaktayım ve burada durmam mümkündür; okuyucunun beklentilerini karşıladığımı düşünme ihtimali bulunmaktadır.

Fakat Amerika'da engin ve bütün bir demokrasiden daha fazlası ile karşılaşmaktasınız. Yeni Dünya'nın sakinlerine birden fazla nokta-ı nazar ile bakılabilir.

Bu çalışmanın akışında, konu gereği sık sık yerlilerden ve zencilerden bahsetmek durumunda kaldım. Lakin tasvir etmekle meşgul olduğum demokratik halkın arasında bu ırkın nasıl konumlandığını durup göstermek için vaktim olmadı. Hangi ruhla, hangi kanunların vasıtasıyla Anglo-Amerika konfederasyonunun kurulduğunu belirttim. Yalnızca satır aralarında ve eksik suretle bu konfederasyona yönelik muhataraları belirtebilirdim. Kanunlar ve âdetler olmaksızın onun mukavemet ihtimalinden teferruatla bahsetmek benim için imkânsızdı. Birleşik Cumhuriyetlerden bahsederken Yeni Dünya'daki cumhuriyet biçimlerinin daimiliğine dair hiçbir varsayımı riske etmedim ve Birlik'in* içerisinde hüküm süren ticari faaliyeti sık sık zikretmeme rağmen Amerikalıların istikbalinden ticari bir halk olarak değinmeye ehil değildim.

Bu başlıklar konumu alakadar etmekte fakat konunun içine girmemektedir; onlar demokratik olmaksızın Amerikalılardır ve her şeyden öte ben demokrasiyi tasvir etmek istedim. Bu nedenle ilk olarak onları askıya almam gerekmişti; fakat bitirirken tekrar onlara dönmem gerekmektedir.

Amerikan Birliği tarafından bugün işgal ya da hak iddia edilen bölge Atlantik Okyanusu'ndan Pasifik Okyanusu'nun kıyılarına kadar uzanmaktadır. Yani Doğu'da ve ya Batı'da bölgenin hudutları kıtanın kendi hudutları olmaktadır; bölge Güney'de Tropikal Kuşağın ucuna kadar ilerlemektedir ve sonrasında Kuzey'in donmuş alanlarının ortasına kadar geri gitmektedir.

Bu bölgeye yayılmış olan aileler, Avrupa'da olduğu gibi, kendilerini dallara ayırmamıştır. Onların arasında, başlangıçtan itibaren, tabii olarak farklı üç tane ve benim âdeta düşman olarak atfettiğim ırk bulunmaktadır. Eğitim, kanunlar, kökenler ve hatta özelliklerinin zahiri suretleri onlar arasında neredeyse aşılamaz bir duvar oluşturmuştur. Aynı toprak üzerinde onları talih bir araya getirmiştir, fakat onları harmanlamaya kadir olmadan karıştırmıştır ve her biri kendi kaderini diğerinden gayri olarak takip etmektedir.

Böyle muhtelif insanlar arasında ilk dikkati çeken aydınlanmada, kuvvette, mutlulukta ilk sırayı çeken Avrupalı beyaz adamdır. En üstün derecedeki adamın altında zenci ve yerli gözükmektedir.

Bu iki talihsiz ırk ne müşterek bir kökene, ne yüz özelliklerine, ne lisana ne de âdetlere sahiptir. Yalnızca talihsizlikleri benzerlik

* Birleşik Devletleri, bilhassa ulusal hükümeti belirtmek için kullanılan bir kelimedir; 20 hür eyaleti ve köleliğin olduğu 5 sınır eyaletini kapsamaktadır. (ç.n.)

arz etmektedir. Her ikisi de ikamet ettikleri ülkede aşağı bir mevkii işgal etmekte, tiranlığının etkilerine maruz kalmaktadır. Sefaletleri farklı olsa da aynı müsebbipleri itham edebilirler.

Dünyada vuku bulanlara bakarak Avrupalının diğer ırklardan olan insanlar için insanın hayvanlara ifade ettiği anlamı ifade ettiğini söylemez misiniz? Avrupalı onları kendi amaçlarını hizmet ettirmekte ve onları egemenliği altına alamadığında da yok etmektedir.

Baskı Afrikalıların zürriyetini bir vuruşta neredeyse bütün insaniyet ayrıcalıklarından mahrum etmiştir. Birleşik Devletlerin zencisi kendi ülkesinin hatırasını bile kaybetmiştir; artık babalarının söylediği şarkıları işitememektedir. Babalarının dininden vazgeçmiş ve âdetlerini unutmuştur. Bu şekilde Afrika'ya ait olmaktan koparken, mamafih, Avrupa'nın güzelliklerinden hiçbir hak elde etmemiştir; fakat iki toplum arasında durmuştur. İki halk arasında mahsur kalmıştır; biri tarafından satılmış, diğeri tarafından reddedilmiştir. Bütün dünyada bir anavatanın noksan suretine kavuşmak için yalnızca efendisinin evini bulmaktadır.

Zencinin ailesi yoktur. Bir kadında zevklerinin geçici refakatçisinden başka bir şeyi görememekte ve doğumda oğulları kendisinin dengi olmaktadır.

İnsanı müfrit sefaletlere duyarsız hale getiren ve sık sık talihsizlerinin nedeni için bir çeşit bozuk tat veren ruhun bu mizacını Tanrı'nın menfaati olarak mı ya da öfkesinin nihai laneti olarak mı adlandırmalıyım?

Zenci kötülüklerin dipsiz uçurumuna gömülerek talihsizliğini güç bela hissetmektedir; şiddet onu köle yapmıştır, kulluğun idmanı ona bir kölenin düşüncelerini ve hırslarını vermiştir. Kendisine olan nefretinden daha fazla kendi tiranlarını sevmektedir ve kendisini zapt altına alanlarda kul köle taklidi yaparak neşesini ve gururunu bulmaktadır.

Zekâsı kendi ruhunun seviyesine düşmüştür.

Zenci hayatına ve köleliğine aynı anda başlamaktadır. Ne demekteyim? Çoğu kez annesinin rahmindeyken satın alınmakta ve tabiri caizse daha doğmadan evvel köle olmaya başlamaktadır.

Haz olmadığı gibi hacet olmaksızın, kendisine fayda dokunmaksızın, varlığı algıladığı ilk düşüncelerde menfaati zencinin günlerini gözlemek olan bir başkasının malı olduğunu anlamaktadır. Zenci kaderini gözlemenin kendisine düşmediğini görmek-

tedir. Düşüncenin tasarrufu ona Tanrı'nın lüzumsuz bir hediyesi olarak gözükmektedir ve asude bir şekilde köleliğin bütün imtiyazlarının tadını çıkarmaktadır.

Hür olduğu takdirde özgürlük çoğu kez ona kölelikten daha ağır bir zincir vurmaktadır; kendi varlığının süregelişinde akıl hariç her şeye boyun eğmeyi öğrenmiştir ve akıl kendisinin yegâne rehberi olduğunda onun sesinin tanıyamamaktadır. Bin bir yeni hacet etrafını sararken zenci onlara karşı koymak için gerekli bilgiye ve kuvvete sahip değildir. İhtiyaçlar savaşılması gereken efendiler olmakta; zenci yalnızca boyun eğmeyi ve itaat etmeyi bilmektedir. Yani köleliğin gaddarca davrandığı ve hürriyetin onu yok ettiği sefaletin en son kertesine varmıştır.

Baskı yerli ırkları üzerinde daha az tesir göstermiş değildir; fakat bu tesirler farklı olmaktadır.

Beyazlar Yeni Dünya'ya gelmezden evvel, Kuzey Amerika'da ikamet etmekte olan bu insanlar ormanlarda sakince yaşamaktaydılar. Vahşi hayatın değişikliklerine teslim olarak medenileşmemiş halkların kusurlarını ve erdemlerini sergilediler. Avrupalılar yerli kabileleri yaban ellere kadar savurduktan sonra tarifsiz sefaletlerle dolu göçebe ve hane berduş bir hayata mahkûm ettiler.

Vahşi uluslar yalnızca fikirler ve âdetler ile yönetilmektedirler.

Kuzey Amerika yerlileri arasında anavatan hissini körelterek, ailelerini dağıtarak, geleneklerini karartarak, hatıra zincirlerine müdahale ederek, bütün alışkanlıklarını değiştirerek ve ihtiyaçlarını aşırı arttırarak Avrupalı tiranlık onları olduklarından daha başıbozuk ve daha az medeni hale getirmiştir. Bu halkların manevi ve fiziki durumları aynı anda durmaksızın kötüleşmektedir. Daha mutsuz oldukça daha barbar hale gelmektelerdir. Bununla beraber, Avrupalılar yerlilerin şahsiyetlerini bütünüyle değiştirmeye kadir olmamışlar ve onları yok etme gücüne sahipken medenileştirme ve zapt etme kuvvetine asla sahip olmamışlardır.

Zenci köleliğin en uç hudutlarına yerleştirilmiştir; yerli hürriyetin en uç noktalarında bulunmaktadır. İlkinde köleliğin tesirleri hürriyetin ikincisindeki etkilerinden daha zararlı olmaktadır.

Zenci kendi şahsının sahipliğini dahi kaybetmiştir ve bir çeşit sirkat yapmaksızın kendi varlığını sahiplenememektedir.

Vahşi ise hareket edebileceği andan itibaren kendi başına bırakılmaktadır. Ailenin yetkesini neredeyse tanımamaktadır; hemcinslerinden birinin iradesini asla kırmamıştır; kimse ona gönüllü

itaat ile rezil tabiiyeti birbirlerinden ayırt etmeyi öğretmemiştir. Onun nazarında özgür olmak toplumun bütün bağlarından kaçmaktır. [Vahşi] bu barbarca hürriyetten zevk duymakta ve bunun en küçük parçasını feda etmektense helak olmayı tercih etmektedir. Böyle bir adam üzerine medeniyet oldukça az bir zapta sahiptir.

Zenci kendisini geri çeviren bir topluma dahil olmak için bin bir beyhude çaba göstermektedir. Onlara katılmak için onları taklit ederek gaddarların zevklerine müdana etmekte, fikirlerini benimsemekte ve onlara özenmektedir. Doğumundan itibaren kendi ırkının beyazlarınkinden aşağı olduğu söylenmiştir ve buna inanmıyor değildir; kendisinden utanç duymaktadır. Kendi özelliklerinin her birinde köleliğin bir işaretini bulmaktadır. Eğer yapabilseydi kendisinin tamamından sevinçle vazgeçerdi.

Yerli ise, aksine, kendi kökeninin sözde asaletiyle dolu bir tahayyüle sahiptir. Kendi gururuna dair bu rüyaların arasında doğup ölmektedir. Kendi âdetlerini bizimkilere esnetmek bir yana, barbarlığa kendi ırkının mümeyyiz bir vasfı olarak bağlıdır ve muhtemelen hâlâ medeniyeti bir nefretten ziyade Avrupalılara benzeme korkusuyla reddetmektedir.

Sanatlarımızın mükemmelliğine karşı yalnızca yabanın kaynaklarıyla muhalefet etmek istemektedir. Manevralarımıza karşı terbiye edilmemiş cesaretiyle ve tertiplerimizin derinliğine karşı ise vahşi cibilliyetinin içten gelen sezgileriyle karşı gelmek istemektedir. Bu eşit olmayan mücadelede yenik düşmektedir.

Zenci Avrupalı ile karışmak istemektedir, yapamamaktadır. Yerli, belli bir raddeye kadar, bunda muvaffak olabilir. Fakat bunu denemekten kaçınmaktadır. İtaatkârlık birine kölelik getirirken, mağrurluk diğerine ölüm getirmektedir.

[...]

Kuzey Amerika'yı oluşturan üç insan ırkına ait fertlerin aynı mekânlarda bir araya geldiklerine sık sık şahit oldum. Bin bir muhtelif veçhede beyazlar tarafından uygulanmakta olan baskıyı tanımıştım. Fakat az önce tarif ettiğim sahnede bilhassa dokunaklı bir şey vardı; mazlumları ve zalimleri bir muhabbet bağı birleştirmekteydi ve onları bir araya getirmek için didinilerek tabiat onların arasındaki geniş mesafeyi önyargı ve mevzuat aracılığıyla hâlâ daha çarpıcı hale getirmektedir.

Mevcut Durum ve Birliğin Sahip Olduğu Topraklarda İkamet Eden Yerli Kabileleri

Yeni İngiltere bölgesinde önceden ikamet etmiş olan bütün yerli kabileleri, Narragansettler, Mohikanlar, Pequotlar, insanların belleği haricinde artık yaşamamaktadır. 150 sene evvel Delaware nehirleri üzerindeki Penn'i devralmış olan Lenapeler günümüzde yok olup gitmiştir.

[...]

Yerliler bugün sürülmüş oldukları yabanda tek başlarına yaşarlarken, ihtiyaçları az sayıdaydı ve onları karşılaşama için müteaddit idi. Kendi silahlarını yapmaktaydılar; nehir içmeleri için onlara aitti ve etlerinden beslendikleri hayvanların postlarını elbise olarak kullanıyorlardı.

Avrupalılar Kuzey Amerika'nın yerlilerine ateşli silahları, demir ve konyağı tanıttılar; o vakte kadar yerli sadeliğini tatmin etmiş olan barbar elbiselerini bizim kumaşlarımızla değiştirmeyi öğrettiler. Yeni tatlarla irtibat kurarken, yerliler bu tatları tatmin etmenin sanatını öğrenmediler ve beyazların sanayisine müracaat etmek durumunda kaldılar. Kendilerinin üretmesini bilmedikleri bu mallara mukabil vahşinin ormanlarında hâlâ bulunmakta olan zengin kürklerden başka sunabileceği bir şey yoktu. Bu andan itibaren avları yalnızca kendi ihtiyaçları için değil, aynı zamanda Avrupa'nın manasız tutkuları için karşılamak zorundaydı. Yalnızca kendini beslemek için değil, bize verebilecekleri yegâne matahları elde etmek için ormanın yaratıklarının peşine düştü.

Yerlilerin hacetleri bu cihette artmaktayken, kaynakları azalmaya devam etti.

[...]

Yakında cüretkâr maceraperestler Kızılderili ülkelerine girip beyazların en uç hududunu 15 yahut 20 fersah aşıp ilerleyerek, barbarlığın aresinde medeni insanın meskenini bina edeceklerdir. Bunu gerçekleştirmek onlar için kolaydır; avcı bir halkın bölgesinin sınırları oldukça kötü belirlenmiştir. Üstelik bu bölge bütün bir ulusa ait olup tam olarak birinin mülkü değildir. Bu yüzden herhangi bir şahsi menfaat bölgenin bir parçasını savunmamaktadır.

Geniş bir bölgede ayrı noktalarda konaklayan birkaç Avrupalı aile aralarında uzanmakta olan orta bölgeden bütün yabani hayvanları kovalamakta muvaffak olmuşlardır. Bir çeşit bolluk içerisinde yaşamış olan Kızılderililer sağ kalmakta zorlanmışlardır ve hâlâ mübadele için gerekli olan nesneleri toplamaları zor olmaktadır. Av hayvanlarını terk ettirmek âdeta rençperlerimizin tarla-

larını kısır hâlâ getirmek gibidir. Yakın zamanda bütün yaşam kaynaklarını kaybedeceklerdir. Sonrasında bu talihsiz halkı ıssız ormanlarında sinsice gezen kurtlar gibi bulacaksınız. Anavatana dair içgüdüsel sevgileri onları doğdukları toprağa yapıştırmaktadır ve bundan böyle sefalet ve ölümden gayri bir şey bulamayacaklardır. Nihayetinde akılları başlarına gelir; terk ederler. Kanada geyiği, manda ve kunduz süreleri belli bir mesafede takip ederek yeni bir anavatan seçme işini bu yabani hayvanlara bırakırlar. Açıkçası, Amerika'nın yerlilerini süren Avrupalılar değildir, açlıktır; ahlak safsatacılarından kaçmış modern [Protestan] doktorların keşfettiği mutlu ayırım.

Bu zoraki göçleri takip eden dehşet verici musibetleri tahayyül dahi edemezsiniz. Kızılderililer babalarının topraklarını terk ettiklerinde çoktan tükenmiş ve sayıca azalmışlardı. Gitmekte oldukları ülke yeni gelenlere hasetle bakan göçebe kabilelerce işgal halindeydi. Onların ötesinde açlık, karşılarında ise savaş vardır. Her yerde sefalet hüküm sürmektedir. Bu kadar fazla düşmandan kaçmak için bölünmüşlerdir. Kabilelerin her biri kendisini idame etmek için sinsice yollar aramak maksadıyla kendisini tecrit etmeye gayret etmektedir. Medeni toplumların içindeki kanun kaçakları gibi yabanın uçsuz bucaklığında yaşamaktalardır. İçtimai bağları uzun zaman önce zayıflamıştır ve akabinde kırılacaktır. Onlar için hâlihazırda bir anavatan yoktur. Yakın zaman bir halk kalmayacak, aileler dağılmış, ortak adları yok olmuş olacak, dilleri unutulmuş, kökenlerinin izleri silinecektir. Ulusun varlığı bitmiş ancak Amerikan antikacılarının belleklerinde dağınık olarak yaşamakta ve birkaç Avrupalı allame tarafından bilinmektedir.

Okuyucunun burada yaptığım tasvirleri mübalağa ettiğimi sanmasını istemem. Az evvel tarif ettiğim sefaletlerin birkaçını kendi gözlerimle gördüm; nakletmesi mümkün olmayan fenalıklara da şahit oldum.

[...]

Kızılderililerin mülksüzleştirilmesi günümüzde nizami ve tabiri caizse tamamen yasal surette gerçekleşmektedir.

Vahşi bir ulusun oturduğu yaban bölgeye Avrupalı bir nüfus yaklaşmaya başladığı zaman Birleşik Devletler hükümeti ekseriyetle ikinci gruba törenle bir sefaret göndermektedir. Beyazlar Kızılderilileri büyük bir alanda toplarlar ve onlarla yiyip içtikten sonra onlara şöyle derler:

> Babalarınızın topraklarında ne yapıyorsunuz? Yakında burada yaşamak için onların kemiklerini kazıp çıkarmanız gerekecek. Sizin yaşadığınız ülke diğerlerinden nasıl yeğ olsun? Ormanlar, bataklıklar ve çalılar yalnızca sizin yaşadığınız yerde mi var ve siz yalnızca güneşin altında mı yaşayabilirsiniz? Bu ufakta gördüğünüz dağların ardında, Batı hudutlarınızdaki gölün ötesinde yaban hayatın bolluk içerisinde olduğu geniş ülkeler bulacaksınız; bize topraklarınız satın ve o ülkelerde mutluca yaşayın.

Onlara böyle seslendikten sonra ateşli silahlar, yün elbiseler, konyak fıçıları, cam kolyeler, ince bilezikler, küpeler ve aynalar Kızılderililerin gözleri önünde serilmektedir. Bütün bu zenginliklerin müşahedesinde eğer hâlâ tereddüt ederlerse bu kendilerinden istenen rızayı reddedemeyecekleri imasıdır ve yakında hükümetin kendisi onların haklarının tasarrufunu temin edemeyecektir. Ne yapılmalı? Yarı ikna edilmiş, yarı zorlanmış olarak Kızılderililer uzaklaşırlar; Beyazların kendilerinin 10 yıl barış içinde bırakmayacakları yeni yabana yerleşmeye giderler. Bu cihetle oldukça düşük fiyata Avrupa'nın en zenginlerinin karşılamayacağı bütün vilayetleri elde etmişlerdir.

Anlattığım bu büyük fenalıkların benim nazarımda düzeltilemez gözüktüğünü eklemeliyim. Kuzey Amerika'nın Kızılderili ırkı helak olmaya mahkûmdur ve Avrupalıların Pasifik Okyanus'u kıyılarına yerleşmeye geldiklerinde bu ırkın var olmadığını düşünmekten kendimi alıkoyamamaktayım.

Kuzey Amerika Kızılderililerinin iki kurtuluş yolu bulunmaktadır; harp ya da medeniyet. Başka bir deyişle ya Avrupalıları yok etmeliler ya da onların dengi olmalılar.

[...]

Yerlilerin hiçbir zaman medeni olmak istemeyeceklerini görmek ya da bunu isteyecekleri noktaya vardıklarında denemekte geç kalmış olacaklarını görmek kolaydır.

Medeniyet toplumun aynı mekânda farklı ve müteakip nesillerin birbirlerine miras bıraktıkları uzun süreli çalışmanın bir neticesidir. Medeniyet, avcı halkların arasında hâkimiyetini yaymak konusunda en büyük zorluğu çekmektedir. Sürü çobanı kabileler mekân değiştirmektelerdir fakat göçlerinde her zaman müdavim bir düzen içerisinde yapmaktalardır ve mütemadiyen izlerini geri takip etmektelerdir. Avcıların meskenleri takip etmekte oldukları hayvanlar gibi değişmektedir.

Kızılderilileri göçebe halkların âdetleriyle bırakırken birkaç defa onlara aydınlanma getirme girişiminde bulunulmuştur. Cizvitler Kanada'da, Püritenler de Yeni İngiltere'de bunu gerçekleştirmeye çalışmışlardır. Her ikisi de kalıcı bir şey elde etmemiştir. Medeniyet barakanın içerisinde doğmuş ve ormanlarda ölmeye gitmiştir. Kızılderili kanun koyucuların büyük eksikliği bunu anlamamak olmuştur. Bir halkı medenileştirmede muvaffak olmak için her şeyden evvel gerekli olan onları yerleşik hale getirmektir. Ve bunu sadece toprağı ekerek yapabilirler. Yani ilk mesele Kızılderilileri rençper yapmaktı.

Sadece Kızılderililer medeniyet bu ön koşuluna sahip olmamakla kalmıyorlar, aynı zamanda onlara bunu edindirmek gayet zordur.

Kendisini daha önceden avareliğe ve avcıların maceraperest hayatına bırakmış olan insanlar çiftçiliğin gerektirdiği sabit ve nizami çalışmadan aşılamaz bir tiksinme duyarlar. Bunu bizim toplumlarımızın içerisinde bile görebilirsiniz; fakat avlanma alışkanlıklarının ulusal teamüller haline geldiği halklar arasında bu çok daha görünür haldedir.

Kuzey Amerika'nın yerlileri çalışmayı yalnızca kötülük olarak değil, aynı zamanda bir rezillik olarak görürler ve neredeyse başıboşluklarının inatçılığı gibi izzetinefisleriyle medeniyetle çatışırlar.

Şahsi değerini gururlu bir fikir olarak sürdüren, ağaç kabuğundan yapılmış kulübesinin içerisindeki, Kızılderili kadar sefil bir kimse yoktur. Sanayiye dönük kaygıları alçaltıcı meşguliyetler olarak görür. Çiftçiyi saban süren öküzle mukayese eder ve sanatlarımızın her birini yalnızca köle ameli olarak görür. Beyazların kuvveti ve zekâlarının azameti hakkında yetkin bir fikre sahip olmamasından dolayı değildir fakat eğer bizim çabalarımızın neticelerini takdir etse bile onları edinme usullerimizi hor görürdü ve hatta bizim tesirimiz altında olsa bile kendisini hâlâ bizden üstün görürdü. Avcılık ve savaş onun için bir adamın değerini alakadar eden yegâne şeylerdir. Ormanlarının sefaletinin derinliğine gömülü Kızılderili kalesinin içindeki Ortaçağ soylusu gibi aynı fikirleri, aynı kanaatleri beslemektedir. Ona tamamen benzemek için yalnızca bir fatih olmasına hacet vardır. Ne ilginç! Avrupa'nın eski önyargıları Yeni Dünya'nın kıyılarını meskûn eden Avrupalıların arasında değil, Yeni Dünya'nın ormanları içerisinde bulunmaktadır.

[...]

Kuzey Amerika'nın Kızılderililerinin rençper ve medeni olmalarına engel olan kusurlar ve peşin yargılar ne olursa olsun bazen gereksinimler onları buna zorlamaktadır.

Güney'in birkaç mühim ulusu, Çerokiler ve Creekler Okyanus'un kıyılarına çıkan Avrupalılarca kuşatılmışlardır. Ohio'ya gidip sonrasında Mississippi'ye geri döndüklerinde bir anda Avrupalıların hepsi tarafından kuşatılmışlardır. Kuzeyli kabileler gibi bir yerden bir diğerine kovalanmamışlardır fakat dirhem dirhem ufak sınırlar içerisinde avcıların bir çalılığın içine girmeden evvel önce etrafını sarmaları gibi sıkıştırılmışlardır. Medeniyet ile ölüm arasına konumlandırılmış Kızılderililer beyazlar gibi çalışıp utanç içinde yaşayarak sayılarının azaldıklarını gördüler; çiftçi oldular ve alışkanlıklarını ya âdetlerini tamamen terk etmeden varlıkları için gereken her türlü fedakârlığı gerçekleştirdiler.

Çerokiler daha da ileriye giderek yazılı bir dil oluşturmuşlar, gayet istikrarlı bir hükümet formu tesis etmişler ve her adımın hızlı atıldığı Yeni Dünya'da diğerleri daha elbise sahibi olmamışken gazete sahibi olmuşlardır.

Avrupai alışkanlıkların ivedi inkişafını sağlayan, avcıların bir çalılığın içine girmeden evvel öncelikle çalılığın etrafını sarmasında olduğu gibi, bu Kızılderililer arasında bunu yeğleyen melezlerin mevcudiyetidir. Babasının aydınlanmasını paylaşan kişi zorunlu olarak annesinin ırkının vahşi göreneklerini terk etmemiştir. Melezler medeniyet ile barbarlık arasında tabii bağı kurmuştur. Melezlerin çoğaldığı herhangi bir yerde vahşiler içtimai vaziyetlerini azar azar tadil etmişler ve âdetlerini değiştirmişlerdir.

Dolayısıyla Çerokilerin muvaffakiyeti Kızılderililerin medenileşmeye kadir olduklarını göstermektedir. Fakat yine bu usulde muvaffak olunacağını gösteren hiçbir suret yoktur.

Kızılderililerin medeniyete boyun eğmesindeki meşakkat onların kurtulmaları muhal olan umumi bir nedenden kaynaklanmaktadır.

Eğer tarihe dikkatli bir şekilde göz atarsanız, barbar halkların genellikle medeniyete doğru kerte kerte ve kendi çabalarıyla yükseldiklerini göreceksiniz.

Yabancı bir ulus tarafından aydınlanmaya çekildikleri vakit bunu mağlupken değil fatih mertebesindeyken gerçekleştirmişlerdir.

Roma İmparatorluğunun Kuzeyli uluslar tarafından ya da Çin'in Moğallar tarafından istila edilişlerindeki gibi mazbut halk aydın-

lanmış ve fatih olan yarı-vahşi olduğu zaman zaferin barbara temin ettiği kuvvet onu medeni insanın seviyesinde tutmaya yeterlidir. Zafer medeniye denk hale gelene kadar, barbarın medeninin dengi olarak hareket etmesine müsaade etmektedir. Birinin lehinde kuvvet, diğerinin lehinde zekâ bulunmaktadır. İlki sanatları ve mazbutun ilimlerini takdir eder, diğeri ise fatihlerin iktidarını kıskanır. Barbarlar en sonunda medeni adamları saraylarının içerisine buyur ederler ve medeniler de onları okullarına kabul ederler. Fakat fiziki güce sahip olan aynı zamanda zihni üstünlüğün keyfini çıkardığı zamanlarda mazbut ender olarak medenileşmektedir; ya geri çekilir ya da yok edilir.

Binaenaleyh, genel olarak vahşilerin de aydınlanmayı ellerinde silahlarla aradıklarını ama erişemediklerini söyleyebilirsiniz.

Şu anda kıtanın merkezinde yaşayan Kızılderili kabileleri medeni olmayı yüklenebilecek yeterli mecale sahip olsalardı, muhtemeldir ki muvaffak olurlardı. Kendilerini çevreleyen barbar uluslardan daha üstün olarak peyderpey kuvvet ve tecrübe kazanırlar. Avrupalılar kendi sınırlarında gözüktüklerinde ise, bağımsızlıklarını sürdürmek için olması bile, en azından topraklarını geçerli kılabilmek ve fatihlerle bütün olabilmek için doğru davranırlardı. Fakat Kızılderililerin talihsizliği kendilerinin hâlâ yarı barbar oldukları safhada hocalarından ve ustalarından baskıyı ve aydınlanmayı bulmak için çabalarken, en medenileşmiş olanla irtibata girmeleridir. Eklemekteyim ki yeryüzündeki en muhteris olanla.

[...]

Vahşiler medenileşmeye çabalarken Avrupalılar onları bütün taraflardan sarmaya devam etmiş ve onları gitgide daha fazla sıkıştırmışlardır. Bugün, iki ırk sonunda buluşmuş birbirlerine dokunmaktadırlar. Kızılderili şimdiden babasından, vahşiden, daha üstündür fakat komşundan, beyazdan, hâlâ daha aşağıdır. Onların kaynaklarının ve aydınlanmalarının yardımıyla Avrupalılar toprak mülkiyetinin yerlilere sağlamış olduğu faydaların ekseriyetine el koymakta geç kalmamıştır. Avrupalılar onların arasına yerleşmiş, toprağa el koymuş ya da düşük fiyata satın almıştır ve Kızılderilileri asla sürdüremeyecekleri rekabet vasıtasıyla mahvetmişlerdir. Kendi ülkelerinde tecrit halde, Kızılderililer bundan böyle sayıca fazla ve hâkim bir halk arasında müşkül yabancılardan oluşan küçük bir koloni dışında bir şey kuramamışlardır.

Washington Meclis'teki bildirilerinin birinde şöyle demiştir: "Bizler Kızılderili uluslarından daha fazla aydınlanmış ve kuvvetliyiz; onlara nezaket ve hatta semahat ile davranmak bizim gururumuzadır."

Bu asil ve erdemli siyaset takip edilmemiştir.

Müstemlekecilerin azameti çoğunlukla hükümetin tiranlığı ile işbirliği etmektedir. Çerokiler ve Creekler Avrupalıların gelişinden önce oturdukları toprakta ikamet etmelerine ve Amerikalıların onlarla yabancı uluslarla olduğu gibi müzakere etmelerine rağmen içinde bulundukları devletler onları bağımsız halklar olarak tanımak istememişlerdir. Üstelik bu insanları ormanlarından zar zor çıkarıp kendi hâkimlerine, onların görenekleri yerine kendi kanunlarına tabii kılmayı vazife bilmişlerdir. Bedbahtlık bu talihsiz Kızılderilileri medeniyete doğru sürüklemiştir, bugün baskı onları tekrar barbarlığa sürüklemektedir. Onların ekseriyeti yarı temizlenmiş tarlalarını terk ederek vahşi hayatı devam ettirmektelerdir.

[...]

Bugün Amerikan hükümetinin onların elinden topraklarını almadığı fakat istila edilmesine müsaade ettiği doğrudur. Birkaç yıl içerisinde şüphesiz ki etraflarında baskı yapmakta olan aynı beyaz nüfus Arkansas'ın tenhalığında aynı adımları tekrarlayacaktır. Dermanların aynı ademiyetinde yerliler o durumda aynı fenalıkları tekrar bulacaklar; er ya da geç topraksız halde ölüme boyun eğmeleri gerekecektir.

[...]

Tersine, Birleşik Devletler 'in Amerikalılarının yerlilere dair muameleleri usullerin ve kanuniyetin en saf sevgisinin ışıklarını saçmaktalardır. Vahşi aşamada kalma şartı ile Amerikalılar hiçbir şekilde Kızılderililerin meselelerine karışmamakta ve onlara bağımsız halklar olarak muamele etmektedirler. Bir mukavele usulü olmaksızın onların kendi topraklarını gereğince elde etmelerine müsaade etmemektelerdir. Ve eğer tesadüfen bir Kızılderili ulusu kendi bölgesinde yaşamını sürdürmeyi yetkin değil ise, Amerikalılar kardeşçe bir şekilde bunu ellerinden almakta ve o halkı babalarının topraklarında ölmeleri için dışarıya yönlendirmektedir.

[...]

Siyah Irkın Birleşik Devletlerde Meşgul Ettiği Mevki; Bunun Mevcudiyetinin Beyazları Maruz Bıraktığı Tehlikeler

[...]

Kızılderililer yaşadıkları gibi tecrit halinde öleceklerdir; fakat zencilerin yazgısı beyazlarınkiyle birbirine dolanmıştır. Her ne kadar iki ırk birbirlerine bağlı olsa bile, birbirlerine karışmamışlardır. Onlar için tamamen ayrılmak birleşmeleri kadar meşakkatlidir.

Birleşik Devletlerin istikbalini tehdit eden bütün kötülüklerin en korkuncu topraklarında zencilerin mevcudiyetinden gelmektedir. Mevcut sıkıntıların nedenini ve Birlik'in gelecekteki tehditlerini aradığınız vakit, nereden başlarsanız başlayın takriben bu ilk hakikat ile bitirirsiniz.

İnsanlar genel olarak payidar fenalıklar oluşturmak için büyük ve muntazam çabalar harcama ihtiyacı duymaktalardır; fakat bir kötülük vardır ki dünyaya sinsice girmektedir. İlk olarak, onu mutat suiistimalleri arasında zar zor fark edersiniz; çoğunlukla adı tarih tarafından saklanmış bir fert ile başlamıştır; toprağın bir yerine ekilmiş lanetli bir tohum gibidir. Akabinde kendi kendine beslenmekte, rahatlıkla yayılmakta ve ona maruz olan toplumun içerisinde tabii olarak büyümektedir. Bu kötülük köleliktir.

Hıristiyanlık köleliği yok etmiştir; ancak 16. asrın Hıristiyanları bunu yeniden dirilttiler. Fakat bunu asla bir istisna haricinde kendi toplumsal bünyeleri içerisinde müsaade etmemişler ve bunu insan ırklarından tek biriyle sınırlamak için özen göstermişlerdir. Bu sebeple insanlığa büyük değil, ama şifa bulması mümkün olmayan bir yara vermişlerdir.

İki şey itinayla tefrik edilmelidir: Köleliğin kendisi ve neticeleri.

Köleliğin antik halkların arasında ürettiği zorunlu fenalıklar modern insanların dahilinde olanlarla neredeyse aynıydı, fakat bu fenalıkların neticeleri farklıdır. Eskilerde efendisiyle aynı ırka mensup olan köle, çoğunlukla eğitimde ve aydınlanmada ondan daha üstündü. Onları yalnızca özgürlük ayırmaktaydı ve bir kere özgürlük verildiğinde kolayca birbirlerine karışmaktaydılar.

Yani eskiler kölelikten kurtulmak için gayet basit yolları haizdi ve bunun neticeleri azat etme manasındadır. Bunu umumi bir yolla kullanır kullanmaz muvaffak olmuşlardı.

[...]

...Modern halkların arasında ise köleliğin maddi olmayanı ve muvakkat hakikati farklı ırkın maddiyatı ve kalıcı hakikati ile birleşmiştir. Köleliği hatırası ırkın şerefine leke sürmektedir ve bu da bu hatırayı kalıcı hale getirmektedir.

Yeni Dünya'nın kıyılarına hür olarak gelmiş tek bir Afrikalı yoktur; o andan itibaren orada bulunmuş olanları ya köledir ya da azat edilmişlerdir. Binaenaleyh zenci hayatıyla birlikte utancının zahiri işaretini zürriyetine aktarmaktadır. Hukuk köleliği yok edebilir; fakat yalnızca Tanrı bunun izlerini yok edebilir.

Modern köle efendisinden yalnızca hürriyet olarak değil, aynı zamanda köken olarak da ayrışmaktadır. Zenciyi azat edebilirsiniz fakat Avrupalının karşısında yabancı mevkiinde kalmaya devam edecektir.

Bu yine de bütün hepsi değildir. Mütevazılığın içinde doğmuş bu adamın, bu yabancının içinde bize tanıtılan kölelikte insaniyetin genel özelliklerini güç bela tanımaktayız. Suratı bize gudubet görünmektedir, zekâsı bize sınırlı gelmektedir, zevkleri adidir. Onu hemen hemen bir yabani ile bir adam arasında mutavassıt olarak algılarız.

Kölelik ilga edildikten sonra modern insanların kölelikten daha kaypak ve sebatkâr olan üç önyargıyı yok etmesi gerekmektedir: Efendinin önyargısı, ırkın önyargısı ve son olarak beyazın önyargısı.

[...]

Avrupalıların bir gün zenciler ile kaynaşacağını umut edenler bana bir kuruntuyla oynar gibi gelmektedir. Mantığım beni buna inanmaya götürmemektedir ve hakikatler arasında buna işaret eden bir şey görememekteyim.

Şu ana kadar, beyazların en kuvvetli olduğu her yerde zenciler tezellül halinde ya da kölelikte tutulmuştur. Zencilerin kuvvetli olduğu herhangi bir yerde ise zenciler beyazları yok etmişlerdir; iki ırk arasında gerçekleşmesi muhtemel olan yegâne muhasebe budur.

[...]

Irksal önyargı bana kalırsa köleliğin ilga edildiği yerlerde köleliğin hâlâ mevcut olduğu yerlerden daha kuvvetlidir ve köleliğin bilinmediği eyaletlerdeki kadar hiçbir yerde müsamahasız gözükmemektedir.

Birlik'in Kuzey'inde hukukun zencilere ve beyazlara meşru birlikler kurmasına müsaade ettiği doğrudur; fakat umumi kanaat siyah bir kadınla evlenen beyazı rezil olarak afişe etmektedir. Ve böyle bir ameli iktibas vermek zor olacaktır.

Köleliğin ilga edilmiş olduğu eyaletlerin neredeyse hepsinde zenciye seçmen hakları verilmiştir; fakat oy kullanmak için öne çıktığında hayatını riske atmaktadır. Ezilmiştir, şikâyette bulunabilir ama yargıçları arasında yalnızca beyazları bulmaktadır. Hukuk ona jüri üyesi sandalyesini uzatmaktadır, lakin önyargı onu uzağa itmektedir. Avrupalının evladının eğitim görmeye gittiği okuldan kendi oğlu hariç tutulmaktadır. Tiyatrolarda altın mukabilinde para verse bile sahibi olmuş olanın yanındaki koltuğu satın alamaz, hastanelerde ondan ayrı yatmaktadır. Siyahinin beyazlarla aynı Tanrı'ya yakarmasına izin verilmiştir fakat bunu aynı mihrapta yapamazlar. Kendi rahipleri ve kendi kiliseleri vardır. Cennetin kapıları ona kapalı değildir; lakin eşitlik zar zor diğer dünyanın ucunda durmaktadır. Zenci artık var olmadığında, kemikleri bir tarafa atıldığında koşulların farklılığı ölümün eşitliğinde tekrar bulunmaktadır.

Nitekim zenci hürdür, fakat denk ilan edildiği kişinin haklarını, zevklerini, işlerini, acılarını yahut mezarını dahi paylaşamamaktadır.

Bu ne bedbaht bir istihzadır.

Köleliğin halen mevcut olduğu Güney'de zenciler daha az itinayla bir köşede bırakılmaktadır. Zaman zaman beyazların işlerini ve zevklerini paylaşmaktalardır; bir noktaya kadar onlarla karışmalarına müsaade vardır. Onların nazarında mevzuat daha ağır fakat âdetler daha müsamahalı ve ılımlıdır.

Güney'de efendi köleyi kendi seviyesine yükseltmekten korkmamaktadır çünkü dilediği zaman onu tekrar tozların arasına geri atabileceğini bilmektedir. Kuzey'de ise artık kendisini aşağı bir ırktan ayıracak seti açıkça göememektedir ve zenciden daha fazla itinayla geri durmaktadır; zira bir gün onunla birleşeceğinden korkmaktadır.

[...]

Lakin Birleşik Devletler 'deki iki ırkın nispi konumu az önce göstermiş olduğum gibidir. Amerikalılar Birlik'in kuzeyinde köleliği neden ilga etmişlerdir, neden Güney'de devam ettirmektelerdir ve bunun zorluklarını ne kışkırtmaktadır?

Bunu cevaplaması kolaydır. Kölelik, Birleşik Devletler'de zencilerin menfaatine değil, beyazların menfaatine yok edilmektedir.

[...]

Zenginliğin üretimi üzerindeki köleliğin bu tesiri Antikite tarafından kusurlu olarak bilinebilirdi. Sonrasında kölelik bütün medeni dünyada mevcut oldu ve bundan haberdar olmayanlar ise barbarlardır.

Yani Hıristiyanlık köleliği yalnızca kölelerin haklarını savunarak yok etti; bugün, efendinin adına saldırabilirsiniz. Bu noktada menfaat ve ahlak uzlaşmaktadır.

Bu hakikatler kendilerini Birleşik Devletler 'de gösterdikçe köleliğin tecrübenin ışığı karşısında tedricen ricat ettiğini gördünüz.

Kölelik Güney'de başlamıştır ve sonrasında Kuzey'e doğru yayılmıştır; bugün geri çekilmektedir. Hürriyet, Kuzey'de başlamıştır, mütemadiyen Güney'e doğru ilerlemektedir. Büyük eyaletler arasında Pennsylvania köleliğin Kuzey'e doğru uç sınırlarını oluşturmaktadır. Lakin bu hudutlar sarsılsa bile Pennsylvania'nın hemen aşağısındaki Maryland her gün onsuz olmaya hazırlanmaktadır ve Maryland'in hemen ardından gelen Virginia şimdiden faydalarını ve muhataralarını münazara etmektedir.

Kölelik geri çekildikçe siyah ırk onu geri adım marşta takip etmektedir ve en başta zuhur ettiği Tropiklere geri göndermektedir.

İlk bakışta bu biraz mübalağalı görülebilir, yakında daha açık idrak edeceğiz. Köleliğin ilkesini ilga ederek Amerikalılar köleleri azat etmemişlerdir.

[...]

Kuzey'deki bir eyaletin köle ithalatını yasakladığı dönemden beri Güney'deki siyahlar o eyalete nakledilmek için götürülmemektedir.

Kuzeyli bir devletin zencilerin mezadını yasakladığı andan itibaren, köle kendisine sahip olan elleri terk etme imkânına sahip olmamaktadır. Külfeti ağır bir mal haline gelmektedir ve onu Güney'e nakletmekte kâr açığa çıkmaktadır.

Kuzeyli bir devlet kölenin oğlunun hür doğacağını ilan ettiği gün köle Pazar değerinin büyük kısmını kaybetmektedir. Zürriyeti artık pazara ait olmaktan çıkmakta ve onu Güney'i götürmek kâr manasına gelmektedir.

Dolayısıyla, Güney'den Kuzey'e kölelerin gelmesine engel olan aynı yasa, kölelerin Kuzey'den Güney'e götürülmesini teşvik etmektedir.

Fakat burada az evvel naklettiklerimden daha muhkem bir sebep bulunmaktadır.

Bir eyalette kölelerin sayıları azalırken ücretsiz işçilere duyulan ihtiyaç kendini hissettirmektedir. Kölenin amelinin daha az verimli olup hür işçilerin sanayiyi devralmalarından beri köle ikinci sınıf yahut faydasız bir eşya haline gelmektedir ve tekrardan rekabetinden korku duyulmayan Güney'e onları ihraç etmekte büyük kâr bulunmaktadır.

Yani köleliğin ilgası köleye hürriyet getirmemekte; Kuzey'den Güney'e geçirmekte ve yalnızca onun efendilerini değiştirmektedir.

Azat edilmiş zenciler ve köleliğin ilgasının ardından doğanlar, Kuzey'i terk edip Güney'e gitmemektedir. Fakat yerlilerin Avrupalılara karşı bulundukları konuma muvazi surette kendilerini Avrupalılarla karşı karşıya bulmaktadırlar; yarı-medeni kalmış ve aydınlanmada ve zenginlikte kendilerinden son derece daha üstün bir nüfusun arasından haklarından mahrum olarak kanunların istibdadına ve âdetlerin müsamahasızlığına maruz kalmaktalardır. Bir açıdan Kızılderililerden daha talihsiz olarak karşılarında köleliğin hatırası bulunmaktadır ve tek bir parça toprağın sahipliğini talep edemezler. Diğerleri en sert işleri yüklenerek şehirlerde toplanmakta; istikrarsız ve perişan bir varoluş sürdürmekteler.

Köleliğin ilgasının ardından beyazların sayısının iki kat artmasından dolayı yakında siyahlar yabancı nüfus dalgalarının içerisinde yutulacaktır. Zenciler hür olmadıkları devirdeki gibi artmaya devam etseler bile bu yeterli olmayacaktır.

[...]

Avrupa'daki bütün bitkiler Birlik'in Kuzey'inde yetişmektedir; Güney'de ise özel mahsuller bulunmaktadır.

Köleliğin zahire mahsulatı açısından pahalı bir yol olduğu belirtilmiştir. Köleliğin malum olmadığı bir ülkede buğday yetiştiren herhangi biri çoğunlukla hizmetinde az sayıda işçi tutmaktadır. Hasat ve ekim zamanlarında başka birçok işçiyi de toplamadığı doğrudur; lakin sonradan gelenler orada muvakkaten yaşamaktadır.

Ambarlarını doldurmak ya da tarlalarını ekmek için köleliğin olduğu bir eyalette yaşayan kişi bütün yıl boyunca çok fazla sayıda hizmetçi bulundurmak zorundadır. Bu hizmetçilere bir iki günlüğüne ihtiyaç duymaktadır; hür işçiler onlar için çalışırken köleler kendilerinin emeğini kiralayacak birinin gelmesini bekleyemezler. Köleleri kullanmak için onları satın almanız gerekmektedir.

Bu nedenle genel mahzurlarından ayrı olarak kölelik, diğer mahsullerden ziyade tahıl mahsulatının yapıldığı ülkelerde daha az uygulanabilir olmaktadır.

Tütün, pamuk ve hepsinden öte şeker kamışı ziraatı, aksine, daimi ihtimam gerektirmektedir. Orada buğday yetiştiriciliğinde kullanamayacağınız kadınları ve çocukları çalıştırabilirsiniz. Dolayısıyla kölelik az evvel adlarını zikrettiğim ürünlerin yetiştirildiği ülkede daha uygulanabilir olmaktadır.

Tütün, pamuk ve şeker kamışı yalnızca Güney'de yetişmekte ve orada ülkenin zenginliğinin esas kaynaklarını oluşturmaktadır. Kölelik yok edildiğinde Güneyliler kendilerini şu seçeneklerle karşı karşıya bulacaklardır: Ya kendi ziraat usullerini değiştirmeye ve kendilerinden daha faal ve tecrübeli olan Kuzeyliler ile rekabete girmeye zorlanacaklardır ya da aynı mahsulleri köleler olmaksızın üretecekler ve sonrasında köleliği muhafaza etmiş diğer Güneyli devletler ile rekabete katlanmaları gerekecektir.

Nitekim Güney, köleliği muhafaza etmek için Kuzey'in haiz olmadığı muayyen saiklere sahiptir.

Fakat burada diğer hepsinden daha kuvvetli olan bir saik mevcuttur. Bunu gerçekten elde ettiğinde olduğu takdirde Güney hakikaten köleliği ilga edebilecektir; fakat Güney kendisini siyahlardan kurtarabilir? Kuzey'de kölelik ve köleler aynı vakit kovalanmaktadır. Güney'de ise aynı anda bu çifte sonucu elde etmeyi umamazsınız.

[...]

Bu suretle Güneyliler köleliği ilga ederek zencilerin peyderpey hürriyete ulaşmasını sağlamakta Kuzeyli kardeşleri gibi muvaffak olamayacaklardır. Siyahların mevcudunu gözle görülür derecede tenzil edemeyecekler ve onları kontrol altında tutabilmek konusunda yalnız olacaklardır. Dolayısıyla, birkaç yıl içerisinde daha az eşit oldukları beyaz bir ulusun ortasında yerleşmiş büyük bir zenci halkı göreceksiniz.

Günümüzde köleliği muhafaza etmekte olan bazı kuvvet istismarları, çok geçmeden Güney'deki beyazların korkacakları en büyük muhataraların kaynağı olacaktır. Bugün toprağın mülkiyeti yalnızca Avrupalıların neslinde bulunmaktadır. Bu nesil sanayinin mutlak efendisidir; yegâne zengin, aydınlanmış ve silahlanmış olandır. Siyah, bu intifaların hiçbirine sahip değildir; onlar olmaksızın yeterli olabilmektedir, o bir köledir. Hür olup kendi kaderini

gözetmekle mesul olduktan sonra ölmeksizin bütün bunlardan mahrum kalabilir mi? O zaman, kölelik ilga edildikten sonra kendisini binlerce sıkıntıya sokmakta olan beyazın kuvvetini, köleliği mevcut olduğu devirde, ne oluşturmuştur?

Köleliğe bırakılmış olarak zenci bir vahşininkine yakın bir hal içerisinde tutulabilir. Hür olduğunda, illetlerinin kapsamının kadrini bilebileceği ve onların devasını bulabileceği tahsile sahip olmasına engel olunamaz. Dahası, izafi adaletin insan kalbinin derinliklerine gömülü tek ilkesi bulunmaktadır. İnsanlar farklı sınıflar arasında fark edilen eşitsizliklerden ziyade aynı sınıf dahilinde mevcut olan eşitsizlikler tarafından vurulmaktadır. Kölelik anlaşılabilir; fakat şenaat ile eğilmiş ve irsi bir sefalete bırakılmış birkaç milyon vatandaşın mevcudiyeti nasıl tahayyül edilebilir? Kuzey'de azat edilmiş bir zenci nüfusu bu fenalıkları tecrübe etmektedir ve bu haksızlıkları hissetmektedir. Fakat bu nüfus az ve zayıftır, Güney'de ise çok ve kuvvetlidir.

Beyazlar ve hür zencilere aynı toprak üzerine birbirlerine yabancı halklar olarak yerleşmelerine izin verdiğiniz andan itibaren istikbalde müşkülat olmaksızın iki ihtimal olduğunu idrak edeceksiniz: Zenciler ve beyazlar ya karışmalı ya da ayrılmalıdır.

İlk usulle alakalı ilk çekincemi hâlihazırda zaten açıklamış bulunmaktayım. Beyaz ve siyah ırkların hiçbir yerde denk bir ilişki üzerine yaşayacağını düşünmemekteyim. Lakin sanıyorum ki Birleşik Devletler'den gayri herhangi bir yerde müşkülat daha büyük olacaktır. Ancak dinin, ülkenin, ırkın önyargılarının dışına çıkan bir kral toplum içerisinde şaşılası devrimler gerçekleştirebilir. Deyim yerindeyse bütün bir halk kendi başına bu yolla yükselemez.

Amerikalılara katılmaya gelen bir despot ve aynı boyunduruğun altındaki sabık köleleri muhtemeldir ki onları birbirine karıştırmakta muvaffak olacaklardır. Tabii ki Amerikan demokrasisi umurun başında bulunduğu müddetçe mümkün olacaktır. Hiç kimse böylesi bir taahhüde kalkışmaya cüret edemeyecektir ve tahmin edebilirsiniz ki Birleşik Devletler'deki beyazlar daha serbest oldukça kendilerine daha fazla müstakil kılmaya uğraşacaklardır.

Başka bir yerde Avrupalı ve Kızılderili arasındaki hakiki bağın melezler olduğunu söyledim. Aynı şekilde, beyaz ve zenci arasındaki gerçek aktarım melez tenlilerdir. Zenci-beyaz melezleri sayısının arttığı herhangi bir yerde, iki ırkın karışımı imkânsız değildir.

[...]

Diğer taraftan, eğer hatırlayacak olursanız Güneyli siyahlar beyazlardan ziyadesiyle daha yığılmakta ve çoğalmaktadır. Siyahlar ile beyazların karışmak ve toplumun vaziyetindeki aynı intifalardan faydalanmak için geleceği vakti kestirmenin imkânsız olduğunu sanıyorsanız, Güney eyaletlerinde siyahların ve beyazların er ya da geç mücadeleye girişeceği sonucuna varmanız gerekmez midir?

Bu mücadelenin nihai sonucu ne olacaktır?

Bu noktada kendinizi müphem zanlarla sınırlamanız gerektiğini kolayca kavrayacaksınızdır. İnsan aklı müşkülatla istikbalin etrafında bir bakıma çember çizmektedir; lakin bütün çabalardan firar eden bu çemberin içerisinde sürekli bir devinim vardır. Geleceğin tasvirinde ihtimal [şans] her zaman izanın nüfuz edemeyeceği ücra bir nokta oluşturmaktadır. Söyleyebileceğiniz şey Antiller'de yenik düşecek olanın beyazlar, kıtada ise siyah ırk olduğudur.

Antiller'de beyazlar Siyahların büyük nüfusunun ortasında tecrit haldedir. Kanada'da donmuş bölgelerinden Virginia'da hudutlarına, Mississipi kıyılarından Atlas Okyanusu sahillerine kadar olan yerde yani kıtada ise siyahlar deniz ile hâlihazırda yoğun bir kitle olarak onların üzerinde uzanan saymakla bitmeyecek insanlar arasında konulmuştur. Kuzey Amerika'nın beyazları birleşik kaldığı takdirde, zencilerin onları tehdit eden yıkımdan firar edebileceğine inanmak zordur. Ya kılıçla ya da sefaletle yenik düşeceklerdir. Fakat iki ırk arasındaki mücadele Amerikan konfederasyonu dağıldığında meydana geldiği takdirde, Meksika Boğazı boyunca kümelenmiş siyah nüfusların necat ihtimalleri vardır. Federal bağ bozulduğunda, Güneyliler Kuzeyli kardeşlerinin payidar desteğine güvenmekle yanılmakta Kuzeyliler muhataranın kendilerine ulaşmayacağını bilmektedir. Eğer vazıh bir vazife onları Güney'in yardımına gitmeye mecbur etmezse, ırksal duygudaşlık [sempati] güçten düşecektir.

Mücadelenin dönemi ne olursa olsun, Güney'in kendi başlarına bırakılmış beyazları buna ek olarak aydınlanmanın ve vesaitin muazzam üstünlüğüyle kendilerini mücadeleye sunacaklardır. Fakat siyahlar onlara karşılık sayıca çokluğa ve umutsuzluğun mecaline sahip olacaklardır. Elinizde silah olduğu takdirde bunlar büyük kaynaklardır. Belki de Güneyli beyaz ırkın başına İspanya'daki Magriplilerin başına gelenler gelecektir. Ülkeyi yüzlerce yıl işgal

ettikten sonra nihayetinde atalarının geçmişte gelmiş oldukları ülkeye doğru azar azar geri çekilecekler, ülkeyi zencilere terk edeceklerdir. Orada müşkül durumda olmadan yaşadıklarından ve beyazlardan daha kolay çalıştıklarından ötürü Tanrı'nın inayeti ikincisine niyet etmektedir.

Birlik'in Güney'i meskûn eden siyahlar ya da beyazlar arasındaki mücadelenin yakında ya da uzakta ama kaçınılmaz olan tehlikesi Amerikalıların tahayyülünde kendisini ıstırap dolu bir rüya olarak sunmaktadır. Kuzey'in sakinleri kendilerini doğrudan endişelendirmese bile, bu muhataralar hakkında her gün konuşmaktalardır. Önceden sezdikleri bu bedbahtlıkları savuşturmanın yollarını boş yere aramaktalardır.

Güneyli devletlerin sakinleri sükûnet içerisindedir. Yabancılarla istikbal hakkında konuşmazlar; arkadaşlarıyla bunu konuşmaktan kaçınırlar; her biri deyim yerindeyse bunu kendisinden saklamaktadır. Güney'in sessizliği Kuzey'in gürültülü korkularından daha korkutucu bir şeye sahiptir.

Akılların bu umumi meşguliyeti neredeyse insan ırkının bir kısmının yazgısını değiştirebilecek meçhul bir teşebbüse yol açmıştır.

Az önce tasvir ettiğim muhataralardan korkarak, belli bir sayıdaki Amerikalı vatandaş masraflarını kendileri karşılayıp Gine sahillerine tepelerindeki istibdattan kaçmak isteyen hür zencileri ihraç etme gayesiyle bir cemiyet olarak bir araya gelmişlerdir.

1820 yılında hakkında konuşmakta olduğum bu cemiyet, Afrika'da, 7. Kuzey paralelinde, *Liberia* adındaki bir yerleşim yerini kurmakta muvaffak olmuştur. Son gelen havadislere göre orada şimdide iki bin beş yüz zenci toplanmıştır. Eski ülkelerine taşınarak siyahlar orada Amerikan müesseselerini tanıtmışlardır. Liberia temsili bir sisteme, zenci jüri üyelerine, zenci yargıçlara, zenci papazlara sahiptir. Orada kiliseler ve gazeteler mevcuttur. Bu dünyanın değişmelerinin müstesna bir çevrimiyle beyazların bu duvarlar içinde yerleşmesi yasaklanmıştır.

Orada kesinlikle kaderin bir cilvesi sözkonusudur! Avrupa'nın zencileri ailelerinden ve ülkelerinden alıp onları Kuzey Amerika sahillerine taşımaya girişmesinin üzerinden iki yüz yıl geçmiştir. Bugün Avrupalıyı tekrar onları babalarını yerinden ettikleri topraklara geri taşımak maksadıyla Atlantik Okyanusu'nda meşgul görmekteyiz. Barbarlar köleliğin içerisinde medeniyetin aydın-

lanmasını çekmişlerdir ve köle iken hür olma sanatını öğrenmişlerdir.

Bugüne kadar Afrika beyazların sanatlarına ve bilimlerine kapalıydı. Afrikalılarca ithal ediliş Avrupa'nın aydınlanması belki orada yayılacaktır. Bu nedenle Liberia'nın kuruluşu harika ve büyük bir fikirdir; lakin Eski Dünya için bu kadar kazançlı olan fikir, Yeni Dünya açısından verimsizdir.

Siyahların kolonizasyonu için kurulmuş olan firma 12 yıl içerisinde iki bin beş yüz zenciyi Afrika'ya taşımıştır. Aynı dönem süresince, Birleşik Devletler'de yedi bin tanesi doğmuştur.

Liberia kolonisi her yıl binlerce yeni yerleşimciyi kabul edebilse, ikincisi oraya faydalı bir şekilde getirilebilecek bir koşulda olsa, Birlik şirketin yerine alsa ve yıllık olarak zenginliklerini ve gemilerini zencileri Afrika'ya taşımak için kullansa bile zencilerin doğal nüfus artışını dengelemeye kadir olmayacaktır. Doğanlar arasından her sene mümkün olduğu kadar fazla sayıda kişi uzaklaştırmayarak, kendi bağrında bitmekte olan fenalığın inkişafını tecil etmeyi dahi başaramayacaktır.

Zenci ırk bundan böyle Avrupa'nın tutkularının ve günahlarının kendisini getirdiği Amerikan sahillerini terk etmeyecektir. Yeni Dünya'dan ancak varoluşu sona erdiğinde kaybolacaktır. Birleşik Devletler sakinleri korktukları talihsizlikleri erteleyebilirler, fakat onların nedenlerini ortadan kaldıramazlar.

Köleliği ilgasını Güney devletlerinde iki ırkın mücadelesini erteleyecek bir yordam olarak görmediğimi itiraf etmek durumundayım.

Zenciler uzun müddettir şikâyet etmeksizin köle kalmaktalardır; fakat hür insanların arasına girince çok geçmeden neredeyse bütün vatandaşlık haklarından mahrum olmaktan içerlemeye başlayacaklardır. Ve beyazlara denk hale gelemeyerek, onların düşmanı olduklarını ispat etmekte geç kalmayacaklardır.

Kuzey'de köleleri hür bırakmak tamamen kârlıydı. Bu şekilde kendinizi kölelikten hür zencilerden korkacak bir şey olmaksızın kurtarmaktasınız. İkincisi sayı olarak o kadar azdır ki haklarını talep edemez. Fakat durum Güney'de aynı değildir.

Kuzey'deki efendiler için kölelik sorunu ticari ve üretim meselesiydi; Güney'de ise bu bir ölüm kalım meselesidir. Yani Kuzey'in ve Güney'in köleliği birbirine karıştırmamanız gerekmektedir.

Tanrı beni, bazı Amerikalı faillerin yaptığı üzere, zencilerinin kulluğunun ilkesini doğrulamaya çalışmaktan alıkoymaktadır. Yalnızca geçmişte bu ıstıraplı ilkeye müsaade etmiş olanların bugün bunu terk etmek için aynı ölçüde serbest olmadıklarını söylemekteyim.

Güney'in vaziyetini düşündüğüm zaman bu ülkeleri dolduran beyaz ırk için iki hareket yolu olduğunu keşfettiğimi itiraf etmekteyim; zencileri azat etmek ve onlarla birleşmek, onlardan ayrılmak ve mümkün olduğu müddetçe onları köle tutmak. Mutavassıtlar benim nazarımda kısaca iç savaşların en korkuncuna sürükleyecekler ve belki de iki ırktan birini harap edeceklerdir.

Güney'in Amerikalıları meseleyi bu nokta-ı nazardan tasavvur etmekte ve bunun gereğince hareket etmektedir. Zencilerle karışmak istemeyerek onları serbest bırakmak istememektedirler.

[...]

Köleliğin meşakkatlerini artıran Birlik'in bu kısmındaki [Güney] Amerikalılar değildir. Bilakis onlar kölelerin bedensel nasibini daha ılımlı hale getirmişlerdir. Eskiler köleliği muhafaza etmenin zincirler ve ölüm ile mümkün olduğunu bilirlerdi. Birlik'in Güney'indeki Amerikalılar ise kuvvetlerinin devamı için daha zeki teminatlar buldular. Bu cihetle kendimi daha açık ifade edecek olursam; despotizmi ve şiddeti tinselleştirdiler. Antikitede zencinin zincirlerini kırmasına mani olunurdu, bugün ise bunu yapma arzusunu ondan almaktayız.

Eskiler kölenin bedenini zincire vurdular, fakat aklını serbest bırakıp aydınlanmasına izin verdiler. Bu noktada kendileriyle insicamlıydılar. Sonrasında kölelik doğal bir çıkış yoluna sahip oldu; bir günden ötekine köle hür olup efendisine denk olabiliyordu.

Zencilerin hiçbir vakit kendileriyle karışabileceğini düşünmeyen Güneyli Amerikalılar, sunturlu cezalar altında onların okuma ve yazma öğrenmelerini yasaklamışlardır. Onları kendi seviyelerine yükseltmek istemeyerek onları mümkün olduğu kadar vahşi tutmaya çalıştılar.

Hürriyet umudu her zaman köleliğin içerisine zorluklarını yumuşatmak maksadıyla yerleştirilmiştir.

Güney'in Amerikalıları, azat edilmiş kişinin bir gün efendiyle benzeşemeyeceğinden azat etmenin her zaman muhataralar sunduğunu idrak etmişlerdir. Bir adama hürriyet verip onu sefalet ve utanç içerisinde bırakmak, köle isyanının istikbaldeki önderini

hazırlamak değilse nedir? Buna ek olarak, çok uzun zaman not düşüldüğü gibi hür bir zencinin mevcudiyeti hür olmayanların ruhlarının derinliklerinde muğlak bir rahatsızlık oluşturmaktadır ve haklarına dair fikrin belirsiz bir parıltı hüviyetinde ruhlarına girmesini sağlamaktadır. Güney'in Amerikalıları, çoğu vakada efendilerin azat etme yetkilerini kaldırmışlardır.

Bir keresinde Birlik'in Güney'inde zenci kadınlarından biriyle gayri meşru bir birliktelik yaşamış bir yaşlı adam ile karşılaşmıştım. Ondan birkaç çocuk sahibi olmuştur, bu çocuklar babalarının köleleri olarak dünyaya gelmişlerdir. Birkaç defa onları en azından hürriyet vermeyi düşünmüş fakat kanun koyucular tarafından konulan engellerin üstesinden gelebilecekken yıllar geçmiştir. Yaşlılığının geldiği ve ölüme yaklaştığı dönemde, oğullarının bir pazardan ötekine sürükleneceğini ve baba velayetinin bir yabancının asasıyla değişeceğini tahayyül etmiştir. Bu korkunç düşünceler irtihal tahayyülünü hezeyana atmıştır. Onu umutsuzluğun ıstıraplarına av olduğunu gördüm ve tabiatın sonrasında kanunlarca yapılmış cerhlerin öcünü nasıl aldığını gördüm.

Önceden öngörülemeyen bu kötülükler şüphesiz ki berbattır ancak modern halklar arasındaki kulluk ilkesinin tam bir neticesidir.

Avrupalıların kölelerini kendirlerininkinden farklı bir ırkın içerisinden almalarının ardından, ekseriyeti diğer insan ırklarının aşağısından düşünülmüştür ve benzeşme fikrini tamamen korkuyla düşünenlerin hepsi köleliği ebedi farz etmişlerdir. Çünkü köleliği oluşturduğu müfrit eşitsizlik ve bağımsızlığın insanlar arasında tabii olarak oluşturduğu tam eşitliği arasında kalıcı bir ara hal yoktur. Avrupalılar hayal meyal bu hakikati kabul etmeksizin sezmişlerdir. Zencilerle alakalı olunan her vakitte, Avrupalıların bazen menfaatlerine bazen de gururlarına uyduklarını gördünüz. Siyahlara karşı insaniyetin bütün haklarını ihlal etmişlerdir ve sonrasında ona bu hakların değerini ve dokunulmazlığını okutmuşlardır. Saflarını kölelerine açmışlardır ve köleler girmeye teşebbüs ettiklerinde onları rezillik içerisinde uzaklaştırmışlardır. Tamamen insafsız ya da tamamen adil olmanın cesaretine sahip olmadan, köleliği isteyerek, Avrupalılar kendilerine ve ya hürriyete dair malumatlarına rağmen kendilerinin yönlendirilmesine müsaade etmişlerdir.

Güneyli Amerikalıların kendi kanlarını zencilerinkiyle karıştıracakları dönemi önceden tahmin etmek imkânsız ise, kendilerini felakete sürüklemeksizin zencilerin hürriyete ulaşmasına müsaade edemezler mi? Ve eğer kendi ırklarını muhafaza etmek için onları zincir altında tutmak istemeleri gerekiyorsa, zencilerin bunu gerçekleştirmek için en tesirli usulleri almalarına müsaade etmemeleri gerekmez midir?

Birlik'in Güney'inde gerçekleşenler benim nazarımda defaten köleliğin en korkunç ve en tabii neticeleridir. Tabiatın düzenin tersyüz edildiğini gördüğümde, insaniyetin feryat ettiğini ve kanunların altında boş yere mücadele ettiğini duyduğumda, infialin günümüz insanına, bu tecavüzlerin müsebbiplerine, ceza verdiğini düşünmediğimi itiraf etmekteyim. Fakat 1000 yıllık eşitliğin akabinde dünyaya tekrar köleliği getirenlere karşı bütün nefretimi toplamaktayım.

Üstelik Güney'in Amerikalıların köleliği muhafaza etmek için gösterdikleri çabalar ne olursa olsun sonsuza dek bunda muvaffak olamayacaklar. Yeryüzünün tekbir noktasına sıkışmış olan köleliğe adaletsiz addedilerek Hıristiyanlık tarafından ve ölümcül addedilerek ekonomi politik tarafından saldırılmaktadır. Demokratik hürriyetin ve çağımızın aydınlanmasının arasında kölelik kalıcı olabilecek bir müessese değildir. Ya kölenin ameli ya da efendininkiyle nihayete erecektir. Her iki durumda da, büyük talihsizlikler beklenilmelidir.

Güney'in zencilerinden hürriyeti esirgerseniz, nihayetinde bunu şiddetle elde edeceklerdir. Eğer hürriyeti onlara bahşederseniz çok geçmeden bunu istismar edeceklerdir.

Dördüncü Bölüm
Seçme Metinler

Kur'an ve İslam Üzerine Notlar 1838-1840

Çeviren: Nuri Fudayl Kıcıroğlu

Tocqueville, 1838-1840 yıllarında Kur'an ve İslam üzerine çalışmalar yapmış ve çeşitli notlar tutmuştur. Bu dönem içerisinde Tocqueville, *Amerika'da Demokrasi*'nin ikinci kitabının çalışmalarına devam etmektedir ve burada dinin demokrasi ve özgürlük isteğinin oluşumundaki rolünü incelemesinde olduğu gibi, Müslüman ahlakını incelemeye almıştır. Öte yandan Tocqueville, Cezayir üzerine notları ve raporlarında dile getirdiği üzere, Fransa'nın Cezayir'deki egemenliğinin salahiyeti için halkın tanınması, İslam dininin ve hukukunun bilinmesi gerektiğini düşünmektedir. Bu minvalde, uzmanlarla çok sayıda yazışma yapmış ve Kur'an'ı okumuştur. Aşağıda yer alan çeviri, Chicoutimi'deki Québec Üniversitesi Paul-Emile-Boulet Kütüphanesi'nin *Sosyal Bilimler Klasikleri* koleksiyonu çerçevesinde çevrimiçi kaynak haline getirilmiş olan *Notes sur le Coran et autres textes sur les religions* metninde yer alan nüshadan seçilerek gerçekleştirilmiştir.

Müslümanlarda Ruhbanlığın Olmamasının Esbab-ı Mucibesi

Muhammet'in dininde imam, ibadet ve ruhban*

Muhammet kendi dinini az gelişmiş, göçebe ve savaşçı topluluklara tebliğ etti. Onun dini, doğasında savaş emelleri taşı-

* Burada kullanılan "prêtre" sözcüğü papaz anlamına gelse de İslamiyet'ten bahsedildiği için çeviride ona karşılık gelen din görevlisi adlandırmasını kullanmak tercih edilmiştir. (ç.n.)

maktaydı. İbadetlerinin azlığı ve basitliği bundan ötürüdür. Zor ve karışık ibadetler, tapınaklar; yerleşik bir halk ve barışla uyumlu alışkanlıklar gerektirir.

Bir hiç değerindeki ibadetler için imama pek nadir ihtiyaç duyulur. Fakat Müslümanlarda düzenli bir ruhban sınıfının neredeyse bulunmamasının esaslı bir sebebi vardır, mesele ilk bakışta münferit bir vakıa olarak göze çarpar. Çünkü tüm dinler ve bilhassa insan tahayyülü üzerinde tesiri olanlar, halkın geri kalanından ayrı ve sağlam teşekkül etmiş bir ruhban teşkilatı sayesinde nüfuz elde etti ve bu nüfuzu muhafaza etti.

Muhammet'in dininde birbirine karışmış ve iç içe geçmiş iki güç vardır. Şöyle ki en büyük imam bilâ kayd-u şart hükümdar, hükümdar da en büyük imamdır. Ammi ve siyasi hayat dini kurallar etrafında şekillenir. Dini cemaati idare etmek için siyasi ve ammi toplumdan ayrı yere sahip bir sınıfın mevcudiyeti, Katoliklikte olduğunun aksine mümkün değildir.

İslam dininin bu özelliği, kömür ocağındaki bir elmas gibidir. Zira ruhban sınıfının bizatihi kendisi birçok içtimai problemin membaıdır. Bu nevi bir vasıta olmaksızın dinin ayakta durabilmesi takdir etmek gerekir.

Fakat Muhammet'in getirdiği iki gücün temerküzü ve karışımı, güzel bir netice doğmuş olsa da bir başka açıdan despotizm ile her zaman için Müslüman milletlerin huyu olan ve en nihayetinde aksi bir yol izleyen tüm diğer milletlerin onlara galebe çalmasına imkân tanıyan içtimai ataletin temel nedenidir.

Kur'an; dini kuralların, medeni hukukun, kısmen bilimin ve hatta alim, kadı, müftü ile şeyhülislam olmak isteyenlere verilen tedrisatın husule geldiği ortak kaynaktır. Hükümdar, müftüyü, kadıyı, şeyhülislamı ayırt etmeksizin bu okumuş sınıftan seçer. Bu farklı meslekler, bir kere giyildiğinde kişinin üstünden çıkmayacak bir gömlek gibi değildir. İşte bu yüzden bir din mevcuttur ama tam anlamıyla bir ruhbanlık yoktur. Tüm bunlar, Peygamberin gönderildiği daha göçebe ve daha fazla kabilelere ayrılmış Araplara benzediği ölçüde Müslüman halk için doğrudur. Cezayir'deki Arap kabilelerinde ruhban sınıfa rastlamak hayli güçken İstanbul'da dini bir hiyerarşiye benzeyen bir yapı vardır. "*Clergé*" kelimesinin Arapçada karşılığı yoktur. Dinin bazı kişilere verdiği, bu durumla illaki karşılaşılır. Geçici gücün Murabıtlarca -belirsiz ve düzensiz bir iktidarın sahipleri- uygulanması, Roma İmparatorluğunun sonun-

da ve barbar akınları sırasında keşiş ile azizlerin gücünü andırır. Tek fark, azizlik Araplarda çoğunlukla soydan gelir, bir kişinin erdemleriyle rastlantı sonucu elde ettiği güç ile buna ters aristokrat ilkenin garip birlikteliğidir.

Müslüman İbadetleri

Ayinleri oldukça basittir; vaaz ve dualardan oluşur.

Hem bir şahadet hem müminlerin önderi için bir dua olan hutbe, cumaları okunur.

Camilerin sadece nüfusun biriktiği yerlere inşa edilmesi zorunludur.

Her camide belli sayılarda şeyh, hatip, imam, müezzin denen din adamları bulunur. Bunlar ise müftüye bağlıdır.

İbadethane masrafları, evkaf ve imamın topladığı himmetlerle karşılanır.

Şehir dışında Müslüman ibadetleri gerçekleştirilemez. Ne cami vardır ne diyanet. Halk; ekseriyetin itibar ettiği huylardan yoksun kişiler olan Murabıtlara terk edilmiştir.

Adalet

Müslüman Ülkelerde ve Özellikle Cezayir'de Adalet Teşkilatı

Müslüman diyarlarda, din ve yargı her zaman birbiriyle iç içedir, tıpkı kilise mahkemelerinin Orta Çağ'ın Hıristiyan Avrupası'nda yapmaya teşebbüs ettiği gibi. Yargılama hükümdarlık hakkı değildir; hükümdar adına değil, Tanrı adına yapılır. Kurallar medeni hukuktan değil, Kur'an ve onun tefsirinden çıkar. Hükmü geçerli ve hakkaniyetli yapan, tarafların her daim başka bir hakime başvurmak için uzlaşmasıdır.

Şu üç sınıf bir teşkilatı meydana getirir: (i) İmamlar (ii) müftüler(iii) kadı veya hakimler. Bu teşkilata ulema denir. Buraya ancak belli tedrisattan ve imtihanlardan geçerek girilir.

Müftüye diğer iki sınıf üzerinde bir üstünlük tanınmıştır. Cezayir'de birçok kadı vardır, her bölgeye bir kadı düşer.

Şer'iye mahkemesi*, mutlak kararı veren ve hükmü icra ettiren bir tek hakimden oluşur. Ağır ceza davalarında hakimin suçluyu örfi hukuk makamlarına teslim etmesi bunun istisnasıdır.

* Tocqueville'in "Kadı Mahkemesi" olarak telaffuz ettiği tarife uyan mahkeme şer'iye mahkemeleridir. (ç.n.)

Din ve adaletin yeknesaklığındandır ki Müslümanlar başka kimsede bulunamayacak bir biçimde hakim kararlarına dini bir hürmetle boyun eğerler.

Cezayir'de kadılar, Dayılar* tarafından atanır. Yani bizim tarafımızdan. Lakin ben onların aldıkları kararlara boyun eğdiğimizi düşünüyorum. Halbuki bu müessesenin tabiatı gereği tam tersinin olması lüzum eder.

Müslüman Teminatı

Eşi benzeri olmayan bir şey varsa o da Fransız hukukunun teminatını Fransızlar; İslam hukukunun teminatını Müslümanlar üzerinden aynı anda kaldırılmasıdır.

Tüm İslam memleketlerinde olduğu gibi Cezayir'de de adli ve yüksek diyanet vazifeleri verilen kişi idari amirdir. Yalnız idari amir olarak seçilebilmek için belli bir zümreye mensup olmak, ardından belli imtihanları geçmek ve belli tedrisata sahip olmak zaruridir. Şu an müftü ve kadıları Fransız valisi atamaktadır. Fakat ilk aşamada şunu söylemek mümkün: Kendi liberal kurumlarımızı Afrika'ya getirememekle kalmadık, bu ırkın sahip olduğu kuruma benzeyen yegâne şeyleri de ortadan kaldırdık.

Hülasa, gerek hayvani içgüdülerle gerek mantık hatası sonucunda Afrika'da bize başka yerlerde gösterilenden başka bir şey yapmadık.

Abdülkadir Ailesinin Soyağacı

Arap aristokrasisinin kökü dinden beslenmektedir. Vaktiyle dindarlığı ve ilmiyle fevkalade kutsal şöhret edinen insanlar vardır. Murabıt denilen bu adamların etrafı hayatları süresince kendilerine saygı duyan insanlarla çevriliydi ve onlar, etraflarındaki bu insanların hislerine kuvvetle nüfuz ederlerdi. Bu kişilerin kendilerine has bir özelliği vardır ki o da tüm bunları çocuklarına aktarabilmesidir. Hiçbir Murabıt ailesinin tek bir neslinde, atalarının gücüne sahip çıkacak ve onlardan el alacak, ulu ve hikmetli birinin doğmadığı vaki değildir. Atalarının mezarlarının yakınında yaşayıp onları ziyarete gelenlere cömert misafirperverlik yapacak bir veya daha çok Murabıt'ın çıkmadığı bir tek kabile bile yoktur; çünkü

* Cezayir'in idari yönetimini 1671-1830 arasında elinde tutan yöneticilerin unvanıdır. Osmanlıların burada kurduğu en uzun süreli idare biçimidir. (ç.n.)

genellikle zenginlerdir. Murabıtların Arap toplumunun en etkili insanları olarak düşünülmesi lazım gelir. Askeri soyluluğun kalbi ve uzuvları oluşturduğu bir toplumda onlar bu vücudun beynidir. Yine barışın teminatı ekseriyetle Murabıtlardır ve izledikleri siyaset için atacakları adımda gizlilik hakimdir.

Bayım, adını bunca zaman duyduğunuz Abdülkadir'in, Cezayir Eyaleti'nin önde gelen Murabıt ailelerinden birine mensup olduğunu bir köşeye yazınız. Bu, birçok şeyi açıklar.

Türkler, Arapların dini aristokrasisini kamu işlerinin idaresinden ve silahtan uzak tutmuştu. Türkler hezimete uğratılınca bu zatların derhal savaşçı ve idareci kimliklerine kavuştukları görüldü. Fethimizin en hızlı ve belirgin etkisi, Murabıtların kaybetmiş oldukları siyasi varlığı geri kazanmalarıdır. İmansızlarla savaşmak için Zülfikar'ı yeniden ellerine aldılar ve hemşerilerine bu yolda hizmet etmek için bir an olsun gecikmediler.

Cezayir eyaletinin batısında, Fas İmparatorluğu sınırı yakınında, uzun zaman önce oraya yerleşmiş çok meşhur bir Murabıt ailesi vardır. Muhammet soyundan geliyorlar. Adları tüm Cezayir Eyaletinde saygıyla anılır. Fransızlar ülkenin hakimiyetini ele geçirdikleri vakit, ailenin reisi Muhiddin denilen bir ihtiyardı. Soydan gelen şöhretine Hacc'a gitmiş olmak ve Türklerin vazife istismarına uzun süre dirençle karşı çıkmanın artılarını ekledi. Evliyalığı, sahip olduğu büyük şeref ve herkesçe bilinen maharetlerindendi. Çevre aşiretlerde fethin sebep olduğu iktidar boşluğu, huzursuzluk hissinin yayılmasını başlattığı zaman Muhiddin'e gittiler ve ondan işleri yoluna koymasını istediler. İhtiyar herkesi büyük bir alanda topladı. Onlara dünya işleriyle değil, ahiret işleriyle ilgilenmek gerektiğini söyledi ve tekliflerini geri çevirdi; fakat genç oğullarından birini onlara işaret ederek bu iş için onu seçmelerini istedi. Ülkesini yönetmek için sahip olduğu vasıfları uzun uzun sıralamaya başladı: Genç bir dindar, hacı ve peygamber soyundan. Kardeşleri arasında ayrılması için tanrının bir lütfu olarak ona verilen dikkat çekici birçok alamete işaret etti. Tüm eski Arap kehanetlerinde bahsedilen kurtarıcının özelliklerinin ona apaçık uyduğunu ispat etti. Aşiretler, Muhiddin'in oğlunun Emir-el-Müminin yani inananların önderi ilan edilmesinde mutabık oldular.

Hepi topu yirmi beş yaşında ve cılız bir görünüşe sahip bu adamın adı Abdülkadir'di.

Bu eşsiz önderin hikayesi bundan ibarettir. İç savaş, onun iktidarını doğurdu ve mütemadiyen besledi. Oran ile Titteri vilayetleri ona teslim edildikten sonra Konstantin'i* avcuna aldı ve orayı Türk idaresinin hiçbir zaman yapamadığı kadar güçlü kıldı.

Türkler Daha Bilgeydi...

Türkler, işgal ettikleri Cezayir Eyaletinin her yerinde sizinle paylaşmak istediğim güçlü, etkili ve muvaffak bir siyasa benimsemişlerdi.

Müspet manada pek ince kişiler olmayan Türkler, fıtri ve dini bakımdan ayrıcalıklara sahip bu Murabıtların eğer idari işlere karışmalarına müsaade ederlerse kolaylıkla tehlikeli bir rakibe dönüşebileceklerini kavramışlardı.

Türkler onlara saygıda kusur etmiyor, her birinin eteklerini öpüyor ve atalarının mezarlarına dua etmeye içtenlikle gidiyorlardı. İçlerinden hiç kimse ammi meselelere alenen karışamadığı için bir ızdırap duymuyordu. Türkler onları kendileri için bile hiç kullanmıyordu. Hıristiyanlarla yapılan savaş durduğunda bıraktıkları silahlara ellerini sürmelerine dahi müsaade etmiyorlardı. Oysa Türkler de Araplar gibi Muhammet'in dinindendi. Onlarda da benzer âdetler mevcuttu ve dini aristokrasinin üstesinden gelmeyi başardılar.

Abdülkadir'in Gücü Dini Kullanmaktan Geliyor

Nadide ve tehlikeli türde bir şahsiyet olduğu aşikâr olan Abdülkadir, samimi ve yapmacık heyecanları harmanlayan bir kişidir. Müslüman bir Cromwell nevinde Abdükadir, ne yaptığının son derece farkında. Tüm hareketlerinde bir evliyadan daha çok bir hükümdar olduğu açıkça anlaşılıyor. Dininin menfaatleri için hareket ettiğini söyleyip mütemadiyen bunun arkasına sığınıyor. Kur'an'ın kendisine ve tefsirine uygun emir verip hükmediyor. Vaaz ederken vurguladığı bir şey de itaat kadar ıslahat. Gücü mütevaziliğinden geliyor. Onu besleyen, büyüten, sürdüren bizim nefes verdiğimiz dini nefrettir. Bu dini nefreti yok etmek, iktidarından vazgeçmesidir. Bu yüzden bu alevi söndürmeyecektir, aksine durmadan odun taşıyacaktır ve bizimle tezgah altından veya açıkça savaşacaktır. Zira barış, suyun yatağına girmesini sağlayacak ve attığı sıkı düğümleri kısa zamanda çözecektir.

* Konstantin, bugünkü Cezayir'in kuzeydoğusundaki bir şehir. Vahran ve Titteri ise kuzeybatıda kalmaktadır. (ç.n.)

Zaten Cezayir'deki aşiretleri bir araya getirmiş Abdülkadir veya başka bir prensin bizim şartlarımızdan ve barışa mazhar olmaktan memnuniyet duyabilmesinin mümkün olmadığı kanaatindeyim.

Dini Vakıfların Talanı

Meclisin malumudur ki hayrat, ibadethane, okul masraflarının Hazine'den karşılanması Müslüman ülkelerde bilinen bir şey değildir. Orta Çağ Avrupasında olduğu gibi, bahsetmiş bulunduğum sosyal ve dini ihtiyaçları birlikte sağlamak için dini vakıflar kurulmuştu. Fransız hükümetinin Cezayir'in her yerinde Müslümanlar vakıfların idaresini Müslüman makamlardan alalı birkaç sene oluyor. Benim payıma bu büyük bir hatadır.

[...]

Hinduizm Üzerine Notlar
1838

Çeviren: Nuri Fudayl Kıcıroğlu

Tocqueville, bu notları 1838 tarihinde *Amerika'da Demokrasi*'nin ikinci cildini yazarken tutmuştur. Bu notlarda tarihsel bir yorumlama getirerek Hindistan'ın İngilizlere ani ve kolay bir şekilde boyun eğmesinin yeni bir şey olmadığını söylemektedir. Aşağıdaki çeviri, Chicoutimi'deki Québec Üniversitesi Paul-Emile-Boulet Kütüphanesi'nin *Sosyal Bilimler Klasikleri* koleksiyonu çerçevesinde çevrimiçi kaynak haline getirmiş olduğu *Notes sur le Coran et autres textes sur les religions* metninde yer alan nüshadan bazı kısımlar seçilerek yapılmıştır. Notlar aslında –daha ziyade– okumalardan tutulmuş olduğu izlenimi verir, birbirlerinden kopuk ve parçalıdır.

Dinler, ruhun ölümsüzlüğünü insana anlatabilmek için başvurulan basit, kolay ve umumi araçlardır. Demokratik bir halkın bazı inançları bir kenara bırakması bu sayede gerçekleşir ve dinin en büyük faydası bu noktada belirir. Bazı toplumlar için dinin bu hususta işlevi diğerlerine nazaran daha gerekli bir hal alabilir.

Herhangi bir din, halkın bağrına derin kökler saldığında onu sarsmaya kalkmayın, evvela onu aristokratik asırların en kıymetli hazinesi olarak ihtimamla koruyun, insanların eski dini fikirlerini yenileriyle değiştirmeye zorlamayın. Korkarım ki bir inançtan

diğerine sürüklenirken bir anlık iman boşluğundaki ruhun yerini maddi zevklerin alması namümkündür.

Şüphesiz ruhların başka bir vücutta hayat bulması maddecilikten daha mantıklı değildir. Lakin eğer halkın bu ikisi arasından birini seçmesi gerekseydi, tereddüt etmeden öldükten sonra hiçbir şey olduklarına inanmalarındansa ruhlarının bir domuzun vücudunda hayat bulacağını düşünmelerinin onları daha az aptallaştıracağı hükmüne varırdım.

Ebedi, gayri maddi ama belirli bir süreliğine maddeyle hemhal olmuş bir doğruya inanmak, insanlığın mertebesi itibarıyla oldukça gereklidir. Öyle ki çekilen zahmetle elde edilen sevabın birbirine bağlı olduğunu düşünemediğimiz şu zamanda bile bu inanç, bize hâlâ en güzel meyvelerini sunmaktadır. Ama insanın içinde saklı tanrısal doğrunun ölümden sonra Tanrı'ya yöneleceği ile başka mahlûkata hayat vereceği inancı arasına sınır çekmek gerekir.

[...]

Hindistan ve Hinduizm Üzerine

İngilizlerin Hindistan'daki hükümranlığı bir anda kuruldu. Neredeyse Avrupa büyüklüğünde bir ülke, nehirlere tüccar olarak çıkartma yapan Avrupalılar tarafından altmış yıllık bir süre zarfında fethedildi. Yüz milyon insan, onlarla hiçbir ortak örfü, geleneği, dini, dili paylaşmayan ama buna rağmen idareyi tamamen eline alan otuz bin yabancıya boyun eğdi ve onlar tarafından yönetildi.

Öncelikle bir hususa önemle dikkat çekmek gerekir: İngilizlerin yaptığı şey, Hindistan için yeni bir şey değil. İngilizlerden önce burada gelen diğer büyük imparatorlukların yükselişi de bu kadar beklenmedik ve aniydi. Afgan ve Arapların kısıtlı kaynaklarla buraya büyük akınlar yaptıkları görülmüştü. Hint Moğol İmparatorluğunun kurucusu Babür, yalnızca on bin adamla İndus'u geçmişti. Hindistan içlerinde bile bir insan ömrü boyunca peşi sıra birçok geniş krallık kurulur ve hüküm sürer.

Hindistan'ın Birbirini Takip Eden İstilalara Boyun Eğmesinin Nedeni Hinduizmdir

İngilizlerin olağanüstü başarısının arkasında kendilerinin dahi yabancı oldukları mekânsal ve zamansal sürekliliğe sahip nedenler mevcut. Bunların birkaçını kolaylıkla belirtmek mümkün.

Hindistan halklarının ileri medeniyet seviyesine çok önceleri vardığı iddia edilegeldi. Kendi payıma bunun aksini düşünüyorum. Nedenini söyleyeyim.

(I) Manu yasaları: Çocukluk alametleri.

(II) Halkın dini kurallara saplanıp kalması.

(III) Kast sistemi dolayısıyla ileri bir toplum oluşmasının önünde ayak bağı.

Tartışmayı ileriye taşıyalım: Geçmişte her ne yaşanmış olursa olsun, Hindistan kendinden daha geri veya ileri milletlerce kolayca fethedildiği asırlar boyunca beşeriyetin orta çağında bırakılmış ya da oraya geri döndürülmüştü.

Hindular, Araplar gibi yarı yerleşik yarı göçebe bir hayatı artık sürdürmüyor. Şahsi ve umumi mülkiyet ilişkilerinin toprak üzerinden belirlenmesine çoktan karar kılınmıştır. Sanat ve ilim hakkında malumatları var, lakin bunlar birbirine uymayan parçalardan ibaret. Medeniyetlerinin yeterli seviyede olduğunun idrakine şahsiyetleri, mülkiyetleri gibi her türlü unsura bakılarak varılabilir. Yalnız hâlâ bunları muhafaza etmenin sırrına erişebilecek ve medeniyetlerinin istiklalinden çok refahına düşkün olmasının en nihai neticesini anlayabilecek kadar bilge değiller.

Hindistan her daim fetih ve köleleştirme için eşi bulunmaz bir maden olarak gösterildi. Bunun sebebi olarak mukimlerin ürekkliği söylendi durdu. Ama bunda bir yanlışlık var, zira her gün; nice çilelere katlanan, mucizevi gayretle ölüme meydan okuyan Hindular görüyoruz.

O halde daha az cesaretten ziyade tiranlığa karşı mücadele etmek veya istilaları geri püskürtmek için daha az istekleri olduğu rahatlıkla söylenir.

Hindistan'da bir milletten söz edilemez, birçok kast vardır; ancak en iyi ihtimalle her kast ayrı ayrı bir milleti teşkil eder. Kastların örfleri, âdetleri, idareleri birbirinden ayrıdır. Hinduların milli karakterleri ait oldukları kastla sınırlıdır. Onlar için vatan kastlarından ibarettir. Vatanlarını boşu boşuna başka yerlerde aradık, halbuki kanlı canlı karşımızda.

Her fatih, Hindistan'daki siyasi iktidarı, tahtları devirdi; krallıklar aştı. Amma velakin her seferinde başa çıkılamayan dirençlerle karşılaştı. 1805'te İngilizler [...]'yi değiştirmeye kalktığında *cipaye*'ler –bunlar ülkelerine hizmet etmek için yabancı birliklere

yardım eden piyadelerdir– derhal ayaklandı ve subaylarını katletti. Hemen geri adım atmak gerekti.

Hint Toplumu ve Dini Hakkında

Mill bu konu hakkında her ne derse desin, Hinduların din konusundaki fikirlerinin temeli dikkate şayan ve yeterince doğrudur. Ama bu dinin insan haysiyetine aykırı ve aşırıya kaçan binlerce batılın içine battığı da bir gerçektir. Bu, gayet mühim bir hakikattir.

[...]

1841'de Barchou'nun Kitabına Zeyl

Hinduların büyük çoğunluğu hiç kendileri tarafından yönetilmedi. Müslümanların fethinden evvel halk bilâ kayd-u şart Brahmanlara itaat etmeye alışmıştı. Fethi müteakip de kendi arzularını halka kabul ettiren küçük bir yabancı zümreye boyun eğdiler. Böylece yalnızca yabancılar tarafından değil, kafirler tarafından yönetilmeye başladılar.

[...]

Hindistan'ın Din Adamları: Gurular

Kast hiyerarşisinden bağımsız bir de din adamları hiyerarşisi var: Gurular. Bu zamana değin Brahmanların din adamı olduğunu düşünmüştüm ama bir hataydı. Brahmanlar tıpkı diğerleri gibi bir kast. Gurular çoğunlukla Brahmanlar arasından çıkıyor ama bu en nihayetinde Brahmanların guru olduğu anlamına gelmiyor.

[...]

Hindistan'da Bilim

Zamane Brahmanları, Likurgus ve Pisagor zamanındakilerden kat'a daha bilgin değiller. Hindular kelimenin tam manasıyla duraklama devrindeler. Onlarda ilerlemeye dair hiçbir ize rastlanmıyor ne bilimsel ne sanatsal.

Hindistan'da Felsefe

Hindistan'da her nevi felsefi cereyana rastlanır; ruhiyatçılıktan tutun da maddeciliğe, nazariyattan hazcılığa. Lakin bunların dinlerle ilişkisini daha doğrusu dinlere bakışını çözebilmiş değilim.

[...]

Hindistan'da Din

İnsanların saçma sapan ve gülünç ibadetlerle kuşatılmış olmalarına karşın, aşkın ve saf maneviyat ile onun madde karşısında üstünlüğünü savunan fikir kendini gösterir. Üstelik bir yandan da basit ama takdis edilmiş eski felsefi öğretilerin çürüdüğünü ve çöktüğünü anlatmaya çalışır.

Pisagor ile Hinduların birçok fikri arasında fevkalade benzerlikler mevcuttur.

[...]

Dini Ceza Hukuku

Hangi ahlak mezhebi böyle bir dine ortam hazırlar! Birkaç rahmete mazhar olmak için erdemli davranmanın öğütlendiği dini, ucube hikmetlerin ortasında buluveriyoruz. Karşılık beklemeksizin erdemli davranmak mükemmeliyete taşır ve cennetin kapılarını aralar. Pagan dinlerinin çoğundaki bu hikmetli kavramların kaosu nedir ama! Saçma nasihatlerden başka bir şey değiller!

[...]

Kastlar

İbadethane inşa ettirmek günahları siler. [Üst kastlardan] ibadethanesi olmayan kişi neredeyse yoktur. Tüm ibadethaneler ahlaka mugayir resimlerle dolu.

[...]

Dini Fahişeler

Fahişelerin tapınakta hizmet görmesine ve dini törenlere katılmalarına müsaade eden tek din Hint dinidir. Açık seçik manzumlar okur, aşüfte edalar takınırlar. Aile kutlamalarına, debdebeli ziyaretlerde ve evlilik törenlerinde boy gösteren yine bu fahişelerdir. Hindistan'da dans etmesine ve okumasına izin verilen tek kadın bunlardır. Ne bayağılık!

Mezkûr Dinin Kuvvetinin Sebepleri

Medeni hukuk ile dini hukuk öylesine iç içedir ki ötekine zarar vermeden birini çekip çıkarmak imkânsızdır.

Hinduizm hiyerarşik ruhbanlığın ve dini önderliğin olmadığı tek büyük dindir. Lakin belki de daha kapalı ve kalıcı olan ruhban

bir zümreye sırtını yaslar. Kast zihniyeti diğer tüm teşkilat zihniyetlerinden ziyadesiyle kuvvetlidir.

Mahiyeti ne olursa olsun tapınaktaki tüm işler Brahmanlar tarafından görülür.

[...]

Adalet

Düzenli teşkilatlanmış mahkemeler yok. Kanun denebilecek bir şey yok. Var olanlar da noksan ve muallak. Adaletin mizanı kaymış.

Demokratik Uluslar Hangi Tür Despotizmden Korkmalıdır

Çeviren: Burak M. Nuri Gücin

Amerika'da Demokrasi (*De la démocratie en Amérique*), 1835 ve 1840'ta yayımlanan iki kitap olup dört ciltten oluşur. Bu kısım 1840'ta yayımlanan ikinci kitabın ikinci cildinin yer alıp dördüncü kısımdaki onuncu başlığıdır. Tocqueville bu başlık altında Amerika, Fransa ve Antikite'ye ait örneklerden yola çıkarak demokrasinin tesis edildiği uluslarda, demokratik sistemin hangi koşullar altında despotluğa dönüşebileceğini tartışmaktadır. Aşağıdaki metin, 1866'da yılında Tocqueville'in eşi Madame de Tocqueville (Marie Mottley) tarafından yayımlanan *Tocqueville'in Toplu Eserleri*'nden (*Œuvres Complètes D'Alexis de Tocqueville*) çevrilmiştir.

Birleşik Devletler 'deki ikametim süresince Amerikalılarınkine benzer bir içtimai demokratik durumun despotizmin oluşmasına dair müfret kolaylıklar sağlayabileceğini fark ettim. Avrupa'ya dönüşümde prenslerimizin kuvvet dairelerini genişletmek maksadıyla ekseriyetinin o sosyal konuma ait fikirleri, hisleri ve ihtiyaçları hâlihazırda nasıl kullanmış olduklarını gördüm.

Bu vaziyet Hıristiyan ulusların belki eskiden Antikite halklarının üzerine konmuş olan boyunduruğa benzer bir akıbetle neticeleneceğine inanmama sebep oldu.

Konu hakkında daha teferruatlı bir örnek ve yeni murakabelerle geçen beş yıl korkularımı dindirmedi fakat nesnesini değiştirdi.

Geçtiğimiz yüzyıllar içerisinde büyük bir imparatorluğun bütün parçalarında idareyi feri kuvvetler olmaksızın kendi devralacak kadar mutlak ve kuvvetli bir hükümran görmedik; bütün tebaasına ayrım göstermeksizin tek bir şekle boyun eğdirmeye ya da tebaanın soyundan gelip onları yönetmeye ve yönlendirmeye çalışan kimse olmadı. Böylesine bir girişim insanın aklına hiçbir vakit gelmedi ve bir adam bunu tahayyül ettiği takdirde aydınlanmanın yetersizliği, idari usullerin kusurları ve tabii ki koşulların eşitsizliğine sebep olan doğal engeller böylesi büyük bir maksadın icrasına engel olacaklardır.

Sezarların en kudretli oldukları zamanlarda Romen dünyasında yaşayan farklı halkların hâlâ kendi teamüllerini ve farklı âdetlerini koruduklarını görmüştük: Aynı hükümrana tabi olunmasına rağmen vilayetlerin ekseriyeti ayrı ayrı yönetilmekteydi. Eyaletler kuvvetli ve müessir mahalli teşkilatlarla doluydu. İmparatorluğun iktidarı yalnızca imparatorun ellerinde toplanmıştı. İmparator her zaman, gerekirse, her şeyin hakemi olarak kalmasına rağmen içtimai yaşamın teferruatları ve şahsi varlık onun denetiminden kaçmaktaydı.

Doğrudur ki imparatorlar mukabil ağırlık olmaksızın çok büyük bir iktidara sahipti. Bu kendilerini rahatça acayip eğilimlere vermelerine ve devletin bütün gücünü kendilerini memnun etmeye kullanmalarına yol açıyordu; bu gücü sıkça bir vatandaşın mallarını ya da hayatını almak için kullanmaktaydılar. Onların tiranlıkları birkaç kişi için meşakkatli olmaktaydı; fakat bu insanların büyük kısmı için geçerli değildi. İmparatorlar başlıca birkaç mevzuyla alakadar olmaktaydılar ve gerisini ihmal etmekteydiler; zorba hükümdarlıkları şedit ve mahcurdu.

Gözükmektedir ki despotizm günümüzün demokratik uluslarının arasına kurulmaya gelmiştir. Farklı vasıflara sahip olacaktır; daha kapsayıcı ve ılıman olup inşalara işkence etmeksizin alçaltacaktır.

Şüphem yoktur ki bizimkine benzer aydınlanma ve eşitlik çağlarındaki hükümranlar, herhangi bir antikite hükümranına kıyasla, bütün amme kuvvetlerini yalnızca kendi ellerinde toplamakta daha kolay muvaffak olmaktadırlar. Şahsi menfaatlere nüfuz etmeleri daha alışıldık ve derinlemesine gerçekleşmekteydi. Fakat des-

potizme olanak sağlayan bu müsavat, yine onun tesirini azaltmaktadır; daha öncesinde gördüğümüz gibi insanlar daha yeknesak ve eşit oldukça amme âdetleri daha insani ve ılıman hale gelmektedir. Hiçbir vatandaş büyük bir güce veya servete sahip olmadığında tiranlık bir bakıma olanak ve sahne olarak eksik kalmaktadır. Bütün servetler vasat olmakta, tutkular tabii olarak zapt edilmekte, muhayyile sınırlandırılmakta ve zevkusefa sade kalmaktadır. Bu umumi itidal hükümranın kendisini yatıştırmakta ve arzularının mülevves hamlesini belli hudutlar içerisinde sınırlandırmaktadır.

Sosyal durumun tabiatından kaynaklanan nedenlerden ayrı olarak beni konumun dışına çıkaracak birçoğunu daha ekleyebilirim; fakat kendimi öncesinde belirlediğim sınırlar içerisinde tutmak istemekteyim.

Demokratik hükümetler şedit ve hatta bazı büyük acı ve tehlike dönemlerinde zalim olabilme yetisine sahip olacaklardır. Fakat bu buhranlar ender ve gelip geçici olacaklardır.

Bu yüzden demokratik hakları tehdit eden despotizm türünün dünyada daha öncesinde tecrübe edilmiş olanların hiçbirine benzemeyeceğini düşünmekteyim; bizlerin muasırları bu timsali hatıralarında bulamazlar. Ben kendimde boş yere bu fikri yeniden üretecek bir izahı aramaktayım. Şekillendirdim ve onu kapsamaktayım; despotizm ve tiranın eski kelimeleri uygun düşmemektedir. Mevzu yenidir, dolayısıyla onu adlandırmadığımdan ötürü onu tanımlamaya gayret etmeliyim.

Hangi yeni vasıflar içerisinde despotizmin kendisini dünyaya tanıtacağını tahayyül etmek arzusundayım: Sayılamayacak kadar benzer ve insandan oluşan bir kalabalık görmekteyim. Ruhlarını dolduracak küçük ve amiyane zevkler kazanmak için ara vermeksizin say-ü gayret içerisindeler. Her biri diğerinden ayrı olarak diğer herkesin yazgısına yabancı; evlatları ve ahbapları onun için bütün insan türlerini oluşturmakta. Hemşerileri ise onunla aynı tarafta olmasına rağmen onları görmemekte, onlara dokunmamakta, onları hissetmemekte; kendiliğinden ve sadece kendisi için var olmaktadır. Eğer hâlâ bir aileye sahipse, demeniz mümkündür ki bundan böyle bir ülkesi yoktur.

O insanlar arasında onların tasarrufunu temin eden ve mukadderatlarını gözeten büyük ve vasi bir kuvvet yükselmektedir. O kuvvet mutlak, teferruatlı, nizami, basiretli ve halimdir. Eğer takdir

ederseniz bir babanın velayet hakkına benzemektedir. İnsanları erkekliğe hazırlama hedefindedir, fakat diğer taraftan onları sadece gayri kabili rücu surette çocukluğa sabitlemek istemektedir. Vatandaşlarının kendilerinden hoşlanmasını istemektedir. Onların mutluluğu için memnuniyetle çalışmaktadır; fakat bunun yegâne aracı ve hakem olmak arzusundadır. Vatandaşlarının asayişiyle alakadar olur, ihtiyaçlarını karşılar, memnuniyetlerini kolaylaştırır, başlıca işlerinin yürütür, sanayilerini yönetir, mal mülklerini yerleştirir, miraslarını paylaştırır. Onlardan düşünmenin zahmeti ve yaşamanın meşakkatini tam olarak silmeyi ister.

İşte bu suretle hür iradenin tasarrufunu daha az ve nadir hale getirmektedir; bu şekilde iradenin hareketini her vatandaşın kendine dair tasarrufunu bile çalarak daha ufak ve küçük bir alanda çevrelemektedir. Eşitlik insanları her şeye karşı hazırlamış; onları bu cefaları çekmeye meyyal hale getirmiştir ve hatta sıklıkla bu yaptıklarına bir ihsan olarak bakmaktadır.

Böylelikle bütün bireyleri tek tek kendi kudretli ellerinin arasına aldıktan ve kendi isteğine göre onları bir kalıba soktuktan sonra hâkim güç, kollarını bütün toplumun üzerine açmaktadır; küçük, karmaşık, titiz ve yeknesak kaidelerden oluşan bir şebeke ile toplumun sathını kaplamaktadır. Bu şebeke en has kafalar ve en dinç ruhlar tarafınca kalabalığın ötesine gitmek maksadıyla geçilemez. İradeler kırılmamaktadır, fakat onları yumuşatıp bükmekte ve yönetmektedir. [Bazı büyük tutkulu ve tehlikeli anlarda, hâkim kuvvet aniden şedit ve keyfi hale gelmektedir. Alışıldığı şekilde ılımlı, cömert, müdavim ve insanidir.] Nadiren hareketlere baskı yapmakta, fakat tiran gibi davranmamaktadır; set çekmekte, içine atmakta, cesaretini kırmakta, baskın çıkmakta, afallatmakta ve nihayetinde her bir ulusu hükümetlerinin çoban olduğu çekingen ve sınai hayvan sürüsü olmaya tenzil etmektedir.

Her daim az önce tarif ettiğim türdeki nizami, ılıman ve asude bir kulluğun bizim tasavvur ettiğimiz hürriyetin bazı harici biçimlerinden daha iyi şekilde müttehit olacağına ve insanlarının hâkimiyetinin gölgesinde onun tesis edilmesinin imkânsız olmayacağına inandım.

Muasırlarımıza iki hasım tutku tarafından durmaksızın işkence edilmektedir: Yönetilmek hacetini hissetmekteler ve serbest kalma arzusundadırlar. Bu karşıt sevkitabiilerin ne birini ne diğerini yok edemez şekilde ancak her ikisini birden tatmin etmek için

çalışırlar. Yek, vasi, kadir-i mutlak fakat vatandaşlarca seçilmiş bir kuvvet tahayyül etmektedirler. Merkeziyet ile insanların hükümranlığını müttehit hale getirmektelerdir. Bu onlara biraz olsun teselli vermektedir. Vasilerini kendileri seçtiklerini düşünerek kendilerini teselli etmektedirler. Her bir birey bağlanmış olmaya katlanmaktadır; çünkü zincirin son halkasının tutanın tek bir adam ya da sınıf değil, halkın kendisinin olduğunu görmektedir.

Bu sistem dahilinde, vatandaşlar bağımlılıktan bir an için çıkıp efendilerini belirtmek ve ona dönmek için çıkmaktadır.

Günümüzde kendilerini sıkıntı olmaksızın idari despotizmle halk egemenliği arasına tanzim eden ve ulusal güce bu hürriyeti teslim ettiklerinde bireylerin özgürlüğünü temin ettiklerini düşünen birçok kişi mevcuttur.

Reddetmeyeceğim, fakat böylesi bir anayasa, bütün kuvvetleri merkezileştirip onları sorumsuz bir adamın ya da vücudun ellerine koyacak bir tanesine göre son derece daha tercih edilebilirdir.

Bir hükümran seçildiğinde ya da inceden inceye kanunen seçilmiş ve bağımsız bir yasama meclisi tarafından denetlendiğinde dahi bireylere sıkıntı verebilir ve hatta bazen daha fazlasını yapabilir. Fakat baskı her daim daha az onur kırıcı olmaktadır. Zira sıkıntı çekmekte olan ve acziyete tenzil olan her vatandaş itaat ederek yalnızca kendisine boyun eğdiğini ve istekleri arasında tüm diğerlerini feda etmektedir.

Hükümran ulusu temsil edip ona bağımlı kaldığında, her bir vatandaştan alınmış kuvvetler ve kanunlar yalnızca devlet başkanına değil, devletin menfaatine hizmet ettiğinde ve efrat amme uğruna feda ettikleri hürriyetlerinden biraz fayda sağladığında eşitliği idrak etmekteyim.

Merkezileşmiş bir ülkede ulusal bir temsiliyet oluşturduğunuzda müfrit merkezileşmenin yapabileceği kötülük azaltılabilir; ama yok edilemez.

Bu usulle ferdi müdahalenin en önemli meselelerde muhafaza edildiğini görmekteyim; fakat küçük yahut muayyen meselelerde onu lağvetmemekteyiz. Bilhassa en tehlikeli olduğu ve insanları kendine kul ettiği teferruat kısmını unutmaktayız. Ben bir kimsenin bir diğerine egemen olmaksızın teminat altında olamayacağını öğrenmiş olduğum için hürriyetin küçük meselelere nispeten büyük şeyler arasında daha az zaruri olduğuna kanaat getirirdim.

Küçük meselelerdeki tabiiyet kendisini her gün açığa çıkarır ve bütün vatandaşlar tarafınca kendisini lalettayin hissettirir. Bu onları umutsuzluğa sevk etmez; fakat onlara mütemadiyen engel teşkil eder ve onları iradelerinin tasarrufundan feragat etmeye yönlendirir. Bu cihetle onların ruhunun ateşini ufak ufak söndürür; bu sırada önemli meselelerin küçük bir kısmında itaatin vadesi gelmektedir. Fakat bu şartlar enderdir. Kulluk şu anda ve sonrasında açığa çıkarılır ve yalnızca bazı kişiler üzerine kantarını vurur. Merkezi kuvvete bağımlı kıldığınız muhtelif zamanlarda bu vatandaşları bu gücün delegeleri olarak boş yere görevlendirecek misiniz? Onların hür iradesinin bu kullanımı oldukça mühimdir fakat gayet kısa ve ender olup düşünme yetilerini tedricen kaybetmelerine engel olmayacaktır. Kendileri bunu hissetmeyecekler ve hareket etmeyeceklerdir ve nihayetinde günbegün insaniyet seviyesinden aşağı düşeceklerdir.

Kendilerine kalmış olan yegâne ve büyük imtiyazı hakkıyla icra etmeye ehil olamayacaklarını da eklemekteyim. Siyasi çevreye hürriyeti tanıtmış olan demokratik halklar aynı zamanda idari sahadaki despotizmi çoğaltarak acayip hususlara yol açmışlardır. Yalın aklıselimin kâfi olduğu küçük meseleleri idare etmek gerekmektedir. Vatandaşların buna ehil olmadıklarını sanmaktalardır. Eğer bütün devleti alakadar eden bir meseleyse, bu vatandaşlara oldukça geniş imtiyazlarla güvenmektedirler; değişimli olarak onları kral ve aşağı insanlardan ziyade hükümran ve efendileri arasında oyuncak haline getirmektelerdir. Bütün intihap tertipleri tüketildikten sonra kendilerine uygun olanı hale bulunmamış ve şaşkın halde aramaya devam etmektelerse bu kötülüğün ülkesinin anayasasından ötürü değil, sanki daha ziyade seçmen kitlesinden kaynaklanmış olduğunu fark ederler.

Esasında insanların kendilerini idare etme alışkanlığından nasıl feragat edip kendilerini yönetmesi gerekenleri intihap etmekte nasıl muvaffak olduğunu tahayyül etmek zordur. Ve serbest (liberal), faal ve mahir bir hükümetin kul bir halkın oylarından ortaya çıktığına inanılamaz.

Başı cumhuriyetçi ve tüm diğer parçaları aşırı monarşik olan bir anayasa benim zannımca fani bir canavardır. Yönetenlerin kusurlarının ve yönetilenlerin budalalıklarının onları yok oluşa sürüklemesi uzun sürmeyecektir. Vekillerinden ve kendisinden bıkmış olan halk daha serbest müesseseler kuracaktır ya da yakın zamanda tek bir efendinin ayaklarına kapanacaktır.

Dünya Üzerindeki İki Büyük Halk: Amerika ve Rusya

Çeviren: Burak M. Nuri Gücin

Amerika'da Demokrasi (*De la démocratie en Amérique*), 1835 ve 1840'ta yayımlanan iki kitap olup dört ciltten oluşur. Bu kısım, 1835'te yayımlanan birinci kitabın ikinci cildinde yer alan son başlıktan [Conclusion] seçilmiş bir bölümdür. Tocqueville, bu başlık kısmında iki büyük halk olarak adlandırdığı Amerikalıların ve Rusların azamete doğru hangi usulle gittiklerini ve istikballerini tartışmaktadır. Aşağıdaki metin, 1866'da Tocqueville'in eşi Madame de Tocqueville (Marie Mottley) tarafından yayımlanan *Tocqueville'in Toplu Eserleri*'nden (*Œuvres Complètes D'Alexis de Tocqueville*) çevrilmiştir.

Bugün Dünya üzerinde farklı noktalardan başlamış ve aynı hedefe yönelmiş gözüken iki büyük halk bulunmaktadır: Bu halklar Ruslar ve Anglo-Amerikalılardır.

Her ikisi de belirsizlik içerisinde yetişmişler ve insanların alakası başka yerlerle meşgulken onlar uluslar kademesinde ilk sırayı aniden almışlardır. Dünya onların doğuşundan ve azametlerinden aynı anda haberdar olmuştur.

Diğer bütün halklar tabiatın çizmiş olduğu hudutlara ulaşmış gözükmektedir ve kendilerini idame etmekten başka yapacakları bir şey yoktur. Fakat bu iki halk büyümektedir. Diğer hepsi tevak-

kuf etmektedir ya da bin bir çaba ile devam edebilmektedir. Bu ikisi ise yalnızca kolay ve hızlı uzun adımlarla hudutları henüz görülememiş olan bir yolu yürümektedir.

Amerikalı tabiatın kendisine karşı getirdiği engellerle mücadele etmektedir, Rus ise insanları yakalamaktadır. Biri yaban ve barbarlıkla mücadele ederken, diğeri bütün silahlarına sarılmış bir medeniyet ile mücadele etmektedir. Velhasıl, Amerikalı fetihleri rençperin sabanıyla gerçekleşirken, Rus'un fetihleri askerin kılıcıyla gerçekleşmektedir.

Bu gayeye ulaşmak için ilki şahsi menfaatlere dayanmakta ve onları yönlendirmeksizin bireylerin kuvvetine ve aklına faaliyet göstermesi için müsaade etmektedir.

İkinci ise bir bakıma toplumun bütün kuvvetini tek adamda toplamaktadır.

İlki hürriyet eyleminin başlıca yollarına sahiptir; diğeri ise kulluğun.

Kalkış noktaları farklıdır, gitmekte oldukları yollar değişiktir. Yine de her şeye rağmen her ikisi de Tanrı'nın gizli takdiriyle bir gün dünyanın yarısının kaderini ellerinde tutmaya çağrılmışa benzemektedir.

Beşinci Bölüm

Seçme Mektuplar

Seçme Mektuplar

Çeviren: Nuri Fudayl Kıcıroğlu

Tocqueville, diğer 19. yüzyıl düşünür, entelektüel ve siyasetçileri gibi dostlarıyla yoğun bir mektuplaşma içerisindeydi. Bu dönemin entelektüellerinin titiz yazılmış bu mektupları, dönemin meseleleri ile ilgili fikri arka planı ve gündelik tartışmaları takip edebilmek için bugün elimizdeki en iyi araçlardan biridir. Tocqueville'in mektubatı ve yazışmaları, eşi Madame de Tocqueville (Marie Mottley) tarafından 1866 yılında yayımlanmış olan toplu eserleri, *Œuvres Complètes D'Alexis de Tocqueville* (5-8. Cilt) içerisinde yayımlanmıştır. Bu mektuplar arasından Doğu Meselesi, Hindistan, Çin, Cezayir, İngiltere'nin Hindistan ve Çin ile olan münasebetleri gibi konular üzerine çalışmalar ve kendisiyle tartışmaya girdiği kişilerle yaptığı yazışmaların bir kısmı seçilmiştir. Mektup olması hasebiyle ilgili kısımlar seçilerek çevrilmiştir.

Gustave de Beaumont'a
Baugy, 15 Kasım 1835

Değerli dostum, sizin Lydie'ye iletmemi istediğiniz kararı kendisine tam zamanında yolladım. Yüzümde önceden tasarlanmış bir tebessüm oluşmadı değil. Zaten sizin samimiyetten uzak üzüntünüzden serseme döneceğini sanmıyorum. Vefasızlığınızdan husul eden nefrete çekinmeden bir yenisini daha eklediniz. Karar onun eline ulaştığı gün, sizin Orpheus gibi -umarım yanılmıyorumdur, zira mitolojiyle aram çok iyi değildir- parçalara ayrıldığınızın haberini duymayı bekliyorum.

Buraya geri gelince benim için şefkatle hazırlanmış sıcak bir yatak buldum. O zamandan beridir oldukça hoş vakit geçiriyorum, ancak doğruyu söylemek gerekirse hiçbir şey de yapmıyorum ve bu da artık omuzlarımda ağırlığını hissettiğim bir yük olmaya başlıyor. Evime yerleşip günlük rutinime geri dönmek için sabırsızlanıyorum. Buna karşın sizin içinde kaybolduğunuza emin olduğum tembellik, öfkeyi kışkırttığı için benimkisi icabında mazur görülebilir. Bahse girerim, siz de çalışmak için zamanınız olmasına rağmen çalışmıyorsunuzdur. Bugün 15 Kasım, soğukkanlı hayvanlar için uyku zamanı olsa da insan, bu vakitte uyanır ve bunu söylemek biraz cüretkârca da olsa size söylemekten çekinmeyeceğim, yeni heveslerle yanıp tutuşur. Bu söylediklerim üzerine bir lahza düşünün ve bana düşündüklerinizi yazın. Sizden cevap alamazsam bu iyiye işaret olmaz. Söyleyeceğiniz güzel şeyler elbette mevcuttur. Geçen gün, şu öküz Buloz ile konuşurken kendisine bir fikrimi aktardım. Aklıma gelmişken sizinle de paylaşmak istiyorum. Bu fikrin yeni olup olmadığından pek emin değilim; ama haklılık payı var. İngiltere'de şu anda olup bitenler, demiştim Buloz'a, eşi benzerine az rastlanır bir gösteri sunuyor. İngilizlerin maruz kaldığı önceki devrimler evvel emirde özce ve biçimce İngiliz'diler. Bu devrimlere can veren düşünceler, ancak İngiltere'de dolaşım halindeydi. Fikirlerin aldığı biçim, Kıta Avrupa'sınca tanınmıyordu. Devrimler zafer kazanırken başvurulan yollar; Avrupa'nın geri kalanının gelenek, görenek ve yasalarından farklı ve bunlara uymayan gelenek, görenek, yasa ve alışkanlıkların ürünüydü (hepsi bir yere kadar). Haliyle bu İngiliz devrimleri filozoflar için büyük bir merak konusuydu. Ancak bizim aramızda şöhrete kavuşacak bir kitaba konu olmaları zordu. Bugün ise işler değişti. İngiltere'de süre gelen artık bir Avrupa devrimidir; lakin İngilizliğinden hiçbir ödün vermeden devam etmektedir. Merak uyandırması gereken iki hüküm: Eğer İngiltere'yi tesir altına alan fikirlerin bizi tedirgin eden fikirlerle hiçbir ortak noktası yoksa İngiltere hakkında konuşulanlar, bizi Çin konusunda anlatılanlardan bir gram daha fazla ilgilendirmezdi. Eğer İngiliz devrimciler, Fransa'nın kıtadaki tüm komşularının yaptığı gibi bizimkileri körü körüne taklit ediyorlarsa konuya olan ilgi azalmakla birlikte sürecektir. Tüm gözleri üzerinde toplayan aslında bir yandan yakından tanıdığınız bir şey, diğer yandan yeni ve özgün. Yani işin özünde İngilizler bizim fikirlerimizden esinlendiler; fakat bunlara bir şekilde kendi bünye-

lerinde biçim verdiler, şimdi ise bu fikirlere zafer kazandırmak ve onları kendilerince tatbik etmek istiyorlar.

İşte tüm bunları, fikirlerimin en ufak bir yansımasını bulmanın imkânsız olduğu o alık gözleriyle bana balık gibi bakarken Buloz'a söylüyordum. Bu tepkisizlik, bana yeni bir kılığa büründürdüğümü zannettiğim bu düşüncelerin aslında eski bir şey olduğunu düşündürdü. Ne olursa olsun, İngiltere hakkındaki bölüm üzerine çalıştığınızı bildiğim için bu fikri sizinle paylaşmak istedim.

Size burada veda etmem gerekiyor. Tanrı'ya emanet olun sevgili dostum. Size kucak dolusu sevgilerimi gönderiyorum. Umarım benim döşemeciye gitmeyi unutmazsınız. Eğer size işi üstlenen adamın koltuklarım için olan tahtaları göndermediğini söylerse Jacques'ın en son taşındığı eve azarlama dolu bir mektup yazmanız gerekecektir. Bana geçen ayın 17'si için söz vermişlerdi.

Henry Reeve'e
Paris, 12 Nisan 1840

Değerli dostum, şu an elime ulaşan mektubundan sana yolladığım son postanın kaybolduğu anlaşılıyor. Nasıl olduğuna dair hiçbir fikrim yok. Neyse ki size yayının sadece ayın 20'sinde basılacağını dün bildirdim. Böylece çevirmek ve bastırmak için o güne kadar vaktiniz olacak.

Eğer bir İngiliz olsaydım, Çin'e yapılan seferi kaygılanmaksızın seyredemezdim. Benim hayırhah fakat konuya uzak nazarımca, Gök İmparatorluğuna bir Avrupa ordusu tarafından çıkarma yapılması fikrine ziyadesiyle sevinebilmekten başka elimden bir şey gelmez. İşte Avrupa'nın devingenliğinin Çin'in durağanlığıyla mücadelesi! Bu, özellikle son zamanlarda Avrupai ırkları kıtasından tedricen çıkmaya zorlayan ve diğer tüm ırklara kendi nüfuzu ve imparatorluğu karşısında peşi sıra boyun eğdiren benzer yapıdaki olayların bir devamı olarak düşünüldüğünde önemli bir yere sahiptir. Bugün yaşananlar, biz henüz fark edemesek de Roma İmparatorluğunun kuruluşundan daha etkili, daha olağanüstü vasıflara sahip. Bu dünyanın dört bir yanının beşincisi tarafından köleleştirilmesidir. Kendimizden ve yaşadığımız çağdan ötesini ölçmek ne mümkün! Büyük olayların küçük insanlarıyız.

Yürekten sevgilerimle...

Gustave de Beaumont'a
Tocqueville, 9 Ağustos 1840

Sevgili dostum, son olanlar, bende olduğu gibi sende de yola koyulmadan önce* önümüzü daha iyi görme isteği uyandırdı mı bilmiyorum. Olaylar böyle devam ederse kamaraları toplantıya çağırmak mecburi hale gelecek ve üstelik oraya gidilir gidilmez oradan çıkmak zorunda kalmak can sıkıcı olacaktır. Bir ay içinde elimize geçen bu fırsattan geriye ne kaldığını göreceğimizi ve ona göre davranabileceğimizi sanıyorum. Bunu beklerken de hükümetin üç yıldır kamaralara dağıttırdığı Cezayir hakkındaki hacimli, mavi kitaplar üzerinde çalışıyorum. Zihnimi bulandıracak her tartışmayı okumaktan sakınıyorum. Bu nedenden ötürü Desjobert ve arkadaşının yazdığı kitapları bir kenara bıraktım. Size bahsettiğim çalışmayı bitirdikten sonra 1830'dan itibaren yapılan kolonyal anlaşmaların sonuçlarına göz atmaya başlayacağım.

Size amme meselelerinden bahsedecek değilim; çok konu olmasının yanı sıra siz zaten politikanın kalbinin attığı yerdesiniz. Bakanlığın bu şartlar altında yapması gerekeni yaptığına ve onun desteklenmesi gerektiğine inanıyorum (Doğu meselesi). Ancak resmi açıklamaları hiçbir şekilde onaylamıyorum. Bu kabadayı tavırlar hiçbir şey ifade etmiyor. Böbürlenmeden ve tehditler savurmadan sert, güçlü ve her şeye hazırlıklı olunamaz mı? Böylesi durumlarda şüphesiz savaşmak gerekir, bu yeterince açık bir biçimde ortada; ancak böyle bir savaş istenmemeli ve kışkırtılmamalıdır; çünkü bize karşı daha fazla şansı olan biriyle savaşmaya başlamayı istemeyiz. Uygarlığın varmış olduğu noktada, diğer tüm milletleri karşısına almış bir Avrupa devleti, hangisi olursa olsun, uzun vadede pes eder. Bu, ulusa asla açıklanmaması gereken bir şeydir; ancak asla da unutulmamalı. Bu makul düşünceler, yaşanan bu sıkıntılardan kalbimin derinlerinde memnuniyet duymamın önünü alamıyor. Büyük hadiselerin hangisinden zevk aldığımı, burjuva ve demokratik tezgâhlardan ne denli yorulduğumu biliyorsunuz.

Kalbimden gelen kucak dolusu sevgileri sunarak sözlerimi bitiriyorum.

* Cezayir seyahati planından bahsetmekte. (ç.n.)

John Stuart Mill'e
Paris, 28 Mart 1841

Sayın Mill, daha uzun olabilsin diye size yazmayı sürekli erteledim. Şimdi şunu fark ediyorum; zamanın bana gelmesini böyle beklersem size yazmam mümkün olmayacak ve hiçbir şey yazmamaktansa kısa da olsa şeyler yazmak daha yeğdir.

Öncelikle kitabım üzerine yazdığınız makaleden sık sık bahsedildiğini hâlâ duyduğumu söylemeliyim.* Bildiğiniz gibi önemli bir yargıç olan Bay Royer-Collard bana makalenizi ikinci defa okuduğunu ve bunun sadece iyi bir değerlendirme yazısı olmaktan öte derin, kıymetli ve özgün bir eser olduğunu daha geçen gün söylemişti. Bu yargısını size açıklamak isterdim çünkü Bay Royer-Collard bu konuda bazı kehanetlerde bulunuyor. Restorasyon döneminde kendisinin üstlenmiş olduğu rolü hatırlarsınız. Bir ara ülkenin başındaydı ve hâlâ felsefe camiasında söz sahibidir.

Savaş ihtimalleri iyiden iyiye azalıyor; buna karşın yeni ve samimi ittifak olasılıkları daha cazip hale gelmiyor. Her geçen gün, bana dermanı olmayan yaraların açıldığını gösteriyor. Hükümetler her şeyin unutulduğunu rahatlıkla söyleyebilir; lakin uluslar onları içten içe yalanlar. Böylesi bir yaraya diplomatik yazışmalar ve protokoller biçaredir. 15 Temmuz anlaşmasının sebep olduğu şedit kızgınlık tamamen teskin edildi; amma velakin ardında kendinden daha kötü şeyler bıraktı: İngiltere'yle yapılacak bir ittifakın ne geleceği ne güvenilirliği olacağına dair sessiz ve derin bir duygu; artık inkâr edilemeyecek ve durdurulamayacak bir çıkar mücadelesi; ihtiyaç halinde bizi sürekli yüzüstü bırakacak ve kendimize onun dışında bir dayanak bulur bulmaz fırsatını kaçırmayacağımız ehven-i şer bir ittifak. Ulusu üzen ve aşağılayan bu duygular, kabuk bağladıkça iyileşeceğine daha da derinleşiyor. Hükümetler ne yaparlarsa yapsınlar ne derlerse desinler; bu duygular, her geçen gün İngiliz ittifakına karşı bir hınca dönüşmekte. Bu yaraya ancak mümkün olduğunca az ortak iş, karşılıklı iyi muamele ve zaman derman olabilir.

Altı aydan beri dış politikamızda olup biten her şeyin, sayın Mill, bende fazlasıyla kaygı ve zihin karmaşası uyandırdığını size itiraf ederim. Tehlike her tarafta büyüktü. Mevcut durum, dışişleri konusunda Meclisimizdeki aynı derecede tehlikeli iki partiyi

* Tocqueville, Mill'in *Amerika'da Demokrasi* hakkında yazdığı yazıdan bahsediyor. (derleyenin notu)

belirginleştirdi. Biri fetih hayalleri peşinde koşar, savaşın kendisini veya doğurabileceği devrimleri sever. Diğeri haysiyetsizlik demekten çekinmeyeceğim bir aşkla barışa bağlıdır. Zira onun için tek ilke kamu yararı değil, maddi refah ve vicdani umursamazlıktır. Bu parti her şeyi barışa feda eder. Milletin çoğunluğu bu iki aşırı uç arasındadır; buna karşın Meclis'te sivrilen az sayıda temsilciye sahip. Benim gibi bu dışlayıcı iki parti arasında konumlanmış insanların durumu oldukça zor ve karmaşıktı. Çoğu savaş taraftarının devrimci ve çığırtkan üslubunu onaylayamazdım, fakat her ne pahasına olursa olsun barış istemek halen daha tehlikeliydi. Bizimki gibi organize olmuş halkları tehdit eden en büyük hastalıkların geleneklerin peyderpey yok olması, karakter zayıflığı ve zevksizlik olduğunu size söylemek gereksiz olacaktır. Gelecekteki büyük sorunlar burada yatmaktadır. Irkın doğal kusurlarının içtimai çevrenin doğal kusurlarıyla talihsiz bir şekilde bir araya gelmesi, bizimki gibi demokratik temeller üzerine kurulmuş bir ulusun meselesi değildir. Büyük çıkarlarını küçüklerine; yüceliğine inandığı şeyleri rahatı uğruna feda etmenin kolayca alışkanlık halini almasına müsaade etmek, bu ulusa uygun değildir. Bu dünyadaki yerinin daha küçük olduğuna, atalarının ona bayrağı devrettiği yerden daha geride olduğuna; demiryolu döşeyerek, barış ortamında -bu barışa her nasıl ulaşılmışsa ulaşılsın- kendi şahsi refahını arttırarak avunmasına izin vermek aynı ulusa reva değildir. Şayet ulusal değerlerin ayağa düşmesini istemiyorlarsa böyle bir ulusun önünde yürüyenlerin her zaman cesur bir tavır takınmaları zaruridir. Ulus küçük düşürüldüğüne inanmıştı. Somutlaşan bir eylem olmasa bile bakanların üslubuyla esasında aşağılanmıştı. Kendi hükümeti, ulusuna onun adına tehditler savurduğunu söylemişti. Hassas ve mağrur gözüken aynı hükümet, aynı hükümdar; bu ihtiyatsız ve aptalca savrulan tehditler, tehlikeler doğurmaya başladığı anda vazgeçmek gerektiğini söylüyordu. İşte bu, orta sınıfın büyük çoğunluğunun zayıflığını gözler önüne seren bir örnekti. Ne pahasına olursa olsun boyun eğdiklerini, savaştan kaçındıklarını yüksek sesle dillendiriyorlardı. Herkes çil yavrusu gibi dağılıyordu; çünkü millet tepedekini örnek alıyordu. Tüm bu olanların bir halka zarar vermeksizin tekrar yaşanabileceğine inanıyor musunuz? Bu, bizim sağlığımıza uygun mu? Bu zayıflığa karşı çıkmak için ulusun büyük çoğunluğu adına bağımsız ve şiddetli bir ses yükseltmeye ihtiyaç duyulmuyor muydu? Ne Napoléon'cu

temayül ne devrimci iştahla donanmış, hâlâ hiçbir partiye bağlanmamış insanlara ihtiyaç duyulmuyor muydu? Yine bu aynı insanların ulusun bağrından kopan ve hızla yükselen sese kulak vermesine ve onu her geçen gün daha çok maddi zevk ve küçük hazlara doğru sürükleyen gayyadan çekip kurtarmasına ihtiyaç duyulmuyor muydu? Eğer bir gururumuz olduğunu unuttuysak, sayın Mill, telafisi mümkün olmayan hüsranlara uğramışızdır.

Size sadece kısa şeyler yazmak istiyordum; fakat yeterince karışık ve çarçabuk yazılmış, belki de sizin için hiçbir şeyi açığa kavuşturmayacak, lakin umarım sizin için beslediğim ve açığa vurduğum saygı ve sevgimi bulabileceğiniz bu uzun mektubun sonunda "işte ben" diyorum.

Not: Bu yaz bizi görmeye Tocqueville'e gelin. Southampton'dan kalkan vapur sizi sekiz saatte buraya getirecektir.

Gustave de Baumont'a
Baugy par Compiégne (Oise), 15 Aralık 1842

Sevgili dostum, geçen eylül ayında Barrot'ya yazmış olduğum mektubu size okutmamı istemiştiniz. Eşimin mektubu temize geçmesine müteakip size yolluyorum. Paris'te beraber olacağımız zamana dek onu bana geri vermek üzere muhafaza edin. Bu mektupta, nasıl kendimi Barrot'ya açık bir şekilde ifade ettiğimi; teklifini sunduğum mütesebbüt ve sadık teşrik-i mesainin hangi şartlarda ve nasıl gerçekleşeceğini anlattığımı okuyacaksınız. Bunu bilmenizden de memnuniyet duyuyorum. Mesele şu ki solun içinde kaybolup gitmektense ülkenin gözü kulağı olmayı hâlâ sürdüren Meclis'in bir köşesinde bir başıma kalmayı tercih ederim. Sadece onları etkilemeye çalışmak için onlarla bir güç birliği yapmaya girişirim. Eğer başaramazsam da en azından kendi çizgimi korumak isterim. Tüm bunları Barrot'ya söylemenin faydalı olacağına inandım. Onun da bunu gayet iyi anladığı ve bu konudaki sezgilerimizin benzediği kanısındayım; tabii eğer hür iradesiyle yazıştıysa. Şüphesiz ki muhalefete karşı takındığımız yeni tutumun maksadını sezdirmekten imtina etmeliyiz. Buna karşın aslında şu anda yapabileceğimiz en büyük hamlenin de bu olduğunu asla aklımızdan çıkarmamamız lazım. Liberalizmin Fransa'daki bozgunu sadece ulusal hata ve kusurlardan değil, muhalefetin kusur ve hatalarından da kaynaklanıyor. Muhalifler, şu anda devrimci ruhtan başka bir şey ortaya koymuyorlar ve icab-ı halde, hükümet

görevini üstlenmekten katiyetle çok uzaktalar. Sizin görüşünüz cesur ve tutarlı adımlarla solda büyük bir dönüşümün her zaman gerçekleştirilebileceği yönündeydi. Benzeri sevk ve idare teşebbüsleri ile bunların karşılaştıkları güçlüklere birçok kez tanık oldum. Fakat bu seferki diğerlerinden farklı ve başarıya ulaşmaması için bir sebep yok. Bu uğurda kanımı canımı ortaya koyarım; fakat bununla birlikte asla bana ait olmayacak bir renge bürününceye dek kendimi çatışmanın sıcaklığına alışmaya bırakamam. Kendi köşemde kalmayı yeğlerim.

Buraya geldim geleli kendimi vererek çalışıyorum. Şu ana dek, daha evvelden bildiğim teferruatı hatırlamak haricinde bu çalışmadan pek istifade ettiğim söylenemez. 1831 ve '33 anlaşmalarının tek ve en önemli çatışma alanına dönüşmesinden korktuğumu size itiraf etmeliyim. Ben, hükümetin göğüslemesini gerektirecek ve ülke çapında gerçek manada ilgi yaratacak başka bir mesele görmüyorum. Üstelik, bu konu üzerine biraz daha eğildikçe, iklimin müzakerelere katılmayanlar için elverişli hale geldiğine daha fazla inanmaya başladığımı da itiraf etmeliyim. Anlaşmaların istenilen etkiyi yaratamaması ve her iki ülkenin ruh halinde bazı zararlı neticelere yol açması, hükümlerin harfiyen icrasını meşakkatli ve tehlikeli kıldığına cidden ve hakikaten ikna oldum. Üstüne üstlük ne yapılırsa yapılsın, denizcilikte en ileri milletlerden birinin bandırasının anlaşmayı ne kılıklara sokabileceği ve hususi düzenlemeleri aldatıcı kılabileceği, Amerika mutabakatından beri görülmektedir. Demek istediğim, tüm bu olaylar '31 ve '33 anlaşmalarında düzenlemelere gidilebileceği arzusunu bende uyandırıyor. Böyle bir talepte bulunmak benim gözümde elverişli bir müzakere sahası açmak gibi gözüküyor, her ne kadar bu ticaretin (İngiliz-Fransız ticareti) şaşmaz düşmanları için de geçerli olsa da. Bu iş nihayete erdirme görevini, Bay Guizot'ya emanet etmenin mümkün olmadığını ayan beyan ortaya koymak için en kısa yol budur.

İspanya sorunundaki gidişatın iyiye olmadığına her zaman inandım ve şimdi her zamankinden daha fazla inanıyorum. Öyle olmuş olsaydı da Espartero'nun hal ve gidişatı bunu bozmayı başarırdı. Tarihte Barselona bombardımanından daha menfur bir hadise tanımıyorum. Aynı anda bundan daha cani ve daha alçak bir saldırıya maruz kalınamazdı. Tahkimat yasası çıktığı halde böyle bir olayın zuhur etmesi yaşananları daha müteessir kılmıştır. Bir

başkentin bombalanmasını sıradan bir şeymiş gibi gören hayalperest ve sersemlerle Bay Thiers'in görüşmesine bu saatten sonra müsaade edilmemeli. Bırakın bir başkenti, bir meydanın ele geçirilmesi için bile bombardıman yapmanın lüzumu yoktur.

[...]*

Tanrıya emanet olun. Daha uzun yazmam için günlerin uzamasına ihtiyacım var. Bayan Beaumont'a muhabbetlerimi iletiniz.

Sizi de tüm kalbimle kucaklıyorum.

Gustave de Beaumont'a
Annaba, 14 Aralık 1846

Sevgili dostum, size kendime rağmen dün vardığım Annaba'dan yazıyorum. 10'unda, Cezayir şehrinden Stora'ya gitmek için ayrıldık. Kıyıda şiddetlenen rüzgârın azizliğine uğradık. Havalar düzelir düzelmez Stora'ya doğru yola devam edeceğiz. Umarım bu, bu akşam gerçekleşir. General Bedeau bana Marie'yi birkaç gün kalacağımız Konstantin'e bir gün içerisinde ulaştırabilecek bir aracı Skikda'ya gönderdiğini yazmıştı. Niyetimiz 29'undaki yolcu vapuruna için Skikda'ya geri dönmek. Vapur bizi 1 Ocak'a doğru Fransa'ya ulaştıracaktır. Fakat geri dönüşümüz öngörülemeyen nedenlerden ötürü sekiz günlük bir gecikmeye de uğrayabilir.

[...]**

Gözlemlerim hakkımda sizinle hiçbir şey paylaşmadım. Afrika hakkındaki görüşlerimizin mesnetsiz ve özellikle eksik olmasına rağmen bir *bütün halinde* doğru olduğunu görüyorum. Geri döndüğümde gördüğüm ve öğrendiğim her şeyi size istisnasız anlatacağım. Siz de muhafaza veya terk etmeniz gereken düşüncelerin muhakemesini kendinizce yaparsınız. Mareşal karşısındaki tutumum gayet basit ve belirgin. Varır varmaz, daha iltifatlarını kabul etmeden yönetimiyle alakalı olarak onayladığım ve onaylamadığım tarafları kendisine söyledim. Ayrılırken de aynı görüşlerimin sürmekte olduğunu belirttim. Ona söylediklerimi Meclis önünde de söyleyeceğim. Karşılıklı hukukumuz, beni onun şahsına büyük bir saygı duymak zorunda bırakmaktadır sadece.

---

* Çevrilmeyen bu kısımda Tocqueville, muhafazakâr partinin seçimleri etkilemek için bütçeden yaptığı harcamalar üzerine çalışan Gustave de Beaumont'dan yeni bilgilere ulaşırsa kendisini bilgilendirmesini istiyor. (ç.n.)

** Tocqueville, burada karadan yapacakları yolculuklar için binicilik eğitimi aldığından ve yolculuğunun kısa bir bölümünden bahsetmektedir. (ç.n.)

Aramızda böyle bir hukuk kurulacağına zaten gelmeden önce kendimi hazırlamıştım.

Şimdi geçen mektuplaşmamızdaki ana konuya geri dönmek istiyorum.

Şaşırmadan ama büyük bir üzüntüyle gördüm ki yönelmemiz gereken hedef hususunda belli bir politik his ve fikir birliği olsa da izlenecek yol konusunda an itibarıyla ayrılmış durumdayız. Bu bana tarif edilmez bir acı veriyor. Üstelik bunca koşuşturmanın arasında, bana bu konuyu sizinle yeniden ele alma ve bu koşullar dahilinde, beni size karşı değilse de sizden biraz farklı olarak davranmaya iten nedenleri size tam anlamıyla açıklama ihtiyacı hissettiriyor. Bu fikir ayrılığının aramızdaki öylesine güçlü, öylesine eski ve bizi bir arada tutan derin sevgi ve saygıya zarar vermemiş olmasını dilerim. Bunlar, ben öyle inanıyorum ki açık yürekli dostların her zaman konuşarak kolayca aşacağı şeyler.

Bay Thiers'den kopuşların açıkça görülmesinin kısa veya uzun vadede onu hedef tahtasına oturtup oturtmayacağını bilebilecek kadar siyaset dünyasında fazlaca tecrübem var. Sadece böyle bir çıkarım yapmak için birazcık erken olduğunu söyleyebilirim. Yalnız göz kararı şöyle bir sonuca ulaşılabilir: Hal-i hazırda Bay Thiers ile mücadeleye girecek ne hevesim var ne de bunun bana bir faydası. Zaten şimdilik bunu kendime görev addetmiyorum. Her iki taraf da basiretli bir tutum takınırsa birbirimize zarar vermeden kabineye karşı *paralel* bir savaşı yeterince uzun bir süre boyunca sürdürebiliriz. Bu sebepten, kendi adıma Bay Thiers'e karşı düşmanca ve zıt bir tavır almaktan yana değilim. Fakat onun karşısında bu doğrultuda alınacak bir tavra büyük bir ehemmiyet veriyorum. Bu tavrın halkın gözüne gerçekten ve açıkça bağımsız bir hüviyette gözükmesi gerektiğini düşünüyorum. Eğer yalnız olmasaydım bunu alenice çok zaman önce gerçekleştirebilirdim. Kendi sebeplerimi kısa da olsa açıklamaya çalışayım:

Size karşı açık yüreklilikle konuştuğumdan dolayı ilk ve en güçlü nedenimi büyük bir içtenlikle itiraf edeceğim: Kişisel tatmin ihtiyacım. Yeryüzünde yaşayan tüm insanlar içinde Bay Thiers, şüphesiz benliğimde ve çevremde karşılaştığım tüm duygular içinde en değerli, en saf, en soylu olarak düşündüğüm duyguların hepsini, mütemadiyen inciten ve onlara zarar veren kişidir. Yeryüzündeki neredeyse her şey üzerine, istemeden de olsa birbirimizden farklı şeyler hissediyoruz. Ben ne seviyorsam o, ondan nefret edi-

yor ya da onunla alay ediyor. Onun sevdiklerini ise ben ya hor görüyorum ya onlardan tedirginlik duyuyorum. Bunlar, farklı tabiatlarımızın yegane insiyaki hareketlerinin iki farklı cephesi. Bu adamla düzenli iletişimde bulunmak ve ortak hareket etmek, onun amaçlarının tamamlanması hususundaki bazı noktalarda kader birliği yapmak, kendime rağmen iktidarı ona teslim etmek için çalışmak, bilerek ya da bilmeden onun plan ve politikalarının bir parçası olduğumu keşfetmek; tüm bunlar, kendi varoluşumu benim gözümde sefil bir konuma düşürüyordu. Ve beni varoluşuma yeniden yön vermeye ancak bir başka varoluşa sahip olmanın en mutlak imkânsızlığı ikna edebilirdi. Politikayı bırakmayı tercih etmese miydim diye kendime soruyorum.

İkinci sebebimi de tıpkı birincide olduğu gibi bir başkasına açıklar gibi sana açıklayacağım. Şimdi bana az önce olduğu gibi açık ve dürüst olmam için müsamaha gösterin:

Bay Thiers ile bütünleşmeyi yalnızca sinir bozucu ve itibar lekeleyici bulmuyorum, aynı zamanda vatanımızın ve ülkemizin yüce çıkarları açısından da çok tehlikeli görüyorum. Saygıdeğer dostum, Barrot ve sizin gibi Adolphe Thiers'i zincirleyebileceğini, değiştirebileceğini, zapt ve rapt edebileceğini düşünenler, büyük bir yanılgı içindedir. Bay Thiers uysal görünümü altında istenilen şeylerin elde edilmesine engel teşkil edecek derecede başa çıkılamaz, baş döndürücü ve çok güçlü bir kişiliğe sahiptir. Ondan istediğiniz tavizi karşılığında bir başkasını vererek elde edebilir, ona belli bir noktaya kadar söz geçirebilir hatta onu belli fedakarlıklarda bulunmaya zorlayabilirsiniz. Ama ne tabiatını ne size tamamıyla düşman tavrını değiştirebilirsiniz. Sizinle birlikte görev başına gelmiş ve sizin tarafınızdan işlerin başına geçirilmiş olsa bile hükümete ismi gibi ruhunu da vermekten onu alıkoyamazsınız. Bay Thiers'i ancak güçle durdurabilir ve ona ancak güçle hükmedebiliriz. Ona karşı da ancak ülkenin onun duygu ve düşüncelerini paylaşmayan kısmından destek alarak güçlü olabiliriz. Oysa onunla yaptığınız birleşme size bu gücü kaybettiriyor. Ülkenin içine sürüklenmekte olduğu derin kayıtsızlık ile dehşetengiz belirtileri artarak ortaya çıkan duyarsızlığın mevcut durumun en kötü ve en tehlikeli yanı olduğu hususunda hepimiz hemfikiriz. Bu kötülüğün birçok nedeni var; fakat siyasal hayatın herkesin kazanmaktan başka bir şey düşünmediği bir oyundan fazlası olmadığına dair kitlelerde her geçen gün daha derinlere kök salan bu inanç, şüp-

hesiz en önemlilerinden biridir. Politikanın bir ciddiyeti yoktur. O, sadece kişisel tutkuların bir aracıdır. Gerçekle bağdaşmayan bu oyuna ve oyundaki başarıdan çok kendi rolleriyle ilgilenip aktörden başka bir şey olmayan politik önderlere duyulan tutkuda bir aldanma, hatta aptallık ve utanç vardır. Yanılıyor olabilirim; fakat hiçbir şey, Meclis'teki muhalefetin Bay Thiers ile birleşmesinden daha fazla bu inancı besleyip büyütmezdi. Çünkü ne olursa olsun, Bay Thiers bu ülke için politika hususunda her daim düzenbazlık ve samimiyetsizlik abidesi olarak kalacak.

İşte sevgili dostum, çalakalem yazılmış bazı düşüncelerim. Zira zaman üzerimde bir baskı oluşturuyor. Kişisel duygularımla vatanperver hislerimin harmanı, Bay Thiers ile yakın temas her ne şekilde kurulmuş olursa olsun, kısa vadede her ne fayda getirmiş olursa olsun bende çok kesin bir biçimde, kendimiz ve fikirlerimiz için tehlikeli olduğu kanısını uyandırdı. Yine bu duygu harmanıyla kendimi bu birliktelikten ayrı konumlandırmam gerektiğini gösterdi. Umarım bunu yalnızlaşmadan gerçekleştirebilirim.

Şimdi bu kararımın olumsuz yanlarını göz ardı ettiğimi düşünmeyin. Aksine bunların pek çoğunu sürekli göz önünde bulundurdum. İlki ve en önemlisi sizin de belirttiğiniz gibi Bay Thiers'i sadece, onun derhal bir hükümet kurma şansı olmadığı için terk eden hırslı ayaktakımı. Bunlar, kendilerini Bay Thiers'in yanından mevcut veya benzeri hükümete yönlendirecek ve sırtlarını güvenle yaslayabilecekleri bir geçiş hareketi arayacaklar. Bunu da benim gibi hareket eden kişilerde bulacaklar. Zannetmiyorum ki sırtlarını dayayacakları bu destek, uzun süre işlerine yarasın. Bay Thiers'in etkisinden kendini gözle görülür bir biçimde sakınanların politik sorunlardan uzak durup hususi meselelere yoğunlaşmasını istediğimi düşündüğünüzü görür gibiyim. Asla buna benzer bir şey söylemek istemedim. Böyle bir fikre meyletmek, kendi ilkelerimizle çelişmek; aynı zamanda muhaliflerimize altın tepside bir fırsat sunmak anlamına gelecektir. Asıl maksadım şu: Muhalefetin politik sorundan anladığının yalnızca hükümet düşürmek ve hükümet kurmak olması, politikanın samimiyetten ve ciddiyetten uzak olduğu kanısının yayılmasına müsaade etti. Çünkü muhalefetin sorunlarla değil yalnızca hükümeti düşürmekle meşgul olduğu artık malumun ilamıdır. Keşke baştan ayağa politik olarak görülen meseleleri, bugün eksikliğini hissettiğimiz üzere manevi dayanaklarla birlikte ele almayı başarabilsek. Şimdi özü itibarıyla hükümet-

le ilgili değil de ülkeyi ilgilendiren konuları ele almaya ihtiyaçları var. Benim düşüncem bu. Gördüğünüz gibi sizin hakkında bahsettiğiniz hırslı kişilerin düşüncelerinden farklı muhtevaya sahipler ve bizi onlardan hemen ayıracak. İsteyen herkes bunu açıkça görecektir.

Bu, bizi onlarla bir tutmaya çalışmalarını engellemeyecek. Bunu gayet iyi biliyorum ve bu belanın farkındayım, ama bana kalırsa hâl-i hazırda başımızdaki beladan yeğdir. Eğer biraz daha zamanım olsaydı, size konuları Bay Thiers tarafından belirlenmiş olan ve *le Constitutionnel* hatta korkarım ki *le Siecle*'de yayınlanacak makaleleri burada yazmak isterdim. Bay Thiers'i sadece iktidara daha kısa yoldan ulaşmak için terk eden, muhalefeti kişisel amaçları için bölen, onu tehdit eden hırslı ve eyyamcı insanlarla aynı tarafta olacağız. İlkeleri* ve devrimin gerçek bayrağını Bay Thiers taşıyacak, biz ise sadece düşmandan medet uman firariler durumuna düşeceğiz. Düştüğümüz bu hal, benim için ziyadesiyle ızdırap dolu olacak. Sizin karşınızda, kendisinden hayli uzak durduğum stoacılık kisvesine bürünüyor değilim. Fakat bu durum, bende şimdiden korkudan çok, öfke ve acıya yol açıyor. Gazetelerin zannettiği gibi efkâr-ı umumiyenin politik aktörler hakkındaki fikirlerini kolayca değiştirdiğine ve üstüne üstlük, uzun süredir dürüst ve menfaat gözetmeyen insanlar olarak tanıdıkları kişileri, birden bire düzenbaz siyasetçiler olarak tanımlayacaklarına da inanmıyorum. Herkese ülkenin güçlü politik geleceğinin Bay Thiers'den geçtiğini; onun yanında olmanın daha büyük kişisel menfaatlerin kapısını er ya da geç açacağını; 74 yaşındaki bir kralın mevcudiyetinde ve Avrupa'nın mevcut hali içerisinde menfaatleri adına onun yanından ayrılmak isteyenlerin öngörüsüz, vasat ve avam olduklarını telkin eden fırka terbiyesindense halkın az önce bahsettiğim kuvvetli sağduyusuna daha fazla güveniyorum., Nitekim tüm saydıklarımdan daha güçlü bir histir bu.

Sevgili dostum, alelacele de olsa size tüm söyleyeceklerimi demiş bulunuyorum. İfadelerimi olgunlaştırıp geliştirmek için zamanım olmadı. Fakat şunu belirtmek isterim, çünkü an itibarıyla takınılacak tavır konusunda müşterek bir nokta bulamamış olmaktan derin üzüntü ve elem duyuyorum, en azından birbirimize her zaman gönülden ve güvenle bağlı kalmayı arzu ederim.

* Özgürlük, Eşitlik, Kardeşlik. (ç.n.)

Madam Swetchine'e
Tocqueville, 10 Eylül 1856

Bana yazdığınız hem nazik hem dikkati mucip mektubunuzun üzerinden hanımefendi, neredeyse üç hafta geçti ve ben hâlâ size cevap vermiş değilim. Hoşgörüyle öylesine dolu kalbinizde beni bağışlamaya yetecek hislerin olmasını can-ı gönülden dilerim. Zira ben bağışlanmak için en ufak bir sebep göremiyorum. Dünyanın en kötü, en düzensiz ve en özensiz mektup arkadaşı olduğumu söylemek dışında diyecek söz bulamıyorum. Dostlarım bu kusurumdan her daim şikayetçi oldular; lakin beni yazmaktan alıkoyan şeyin asla unutkanlık veya umursamazlık olmayacağını göz önünde bulundurarak her zaman affettiler. Asıl neden üstesinden gelemediğim bir zihin tembelliği. Amerika'da tanıştığım bir vatanperverin, arkadaşlarına acil bir şey söylemesi gerektiğinde mektup yazmaktansa yüz fersah öteye gitmesi gibi ben de aynı şeyi yapmaya gönülden razıyım. Söze yatkın olmamasına karşın kaleminin ustası bir yakınımın durumu ise benimkinden epeyce farklıdır. Hele ki konuşma sırasında güçlü bir iddiayı öne sürmeyedurun; hemen yanınızdan ayrılır, gelirken kapının önünde bırakmış olduğu küçük atına atlar ve cevap olarak vermesi gereken şeyleri yazmak için atını konağına dörtnala sürerdi. Bu örnekle taban tabana zıt olmakla birlikte diğerine kendimi daha yakın hissediyorum.

[...]*

Soylu biri olarak sizden köleliği andıran her şeye karşı olduğunuzu duyduğuma nasıl sevindim bilemezsiniz! İnsani sorunlarla ilgilenenlerin üzerine eğilmesi gereken en önemli meselenin, yeryüzündeki zenginliğin ve hakların daha eşit bir biçimde yeniden paylaşımı olduğuna dair fikrinize katılıyorum. Yalnızca, politik eşitliğin günümüzde sıkça duyduğumuz gibi aynı efendiye bağlı herkesi eşit ölçülerde içine almasını değil; eş seviyede özgür olan herkesi kapsamasını istiyorum.

[...]**

* Mektubun çevrilmeyen bu kısmında Tocqueville, Madam Swetchine'in kendisine göndermiş olduğu mektupta yer verdiği kitabına dair görüşlere teşekkürlerini sunmaktadır. (ç.n.)

** Mektubun sonuna kadar süren çevrilmeyen bu kısmında sosyal ve özel hayattaki rol paylaşımına değinilmekte ve bu paylaşım cinsiyet üzerinden ele alınmaktadır. Tocqueville, muhafazakâr bir refleksle kadının özel hayatta önemli bir rolü olduğunu ancak sosyal hayattaki gereklilikleri yerine getirmesinin mümkün olmadığını savunmaktadır. (ç.n.)

İtiraf etmem gerekirse Eski Rejimin din adamları ve onların dünyevi çıkarlarca bağlanmasının yararları hakkında söylediklerimden iyice şüphe ediyorum. Sizi de tam anlamıyla ikna edememiştim. Bu çetrefilli meseleyi mektubunuzda irdelemeniz gibi bir beklentim yok.

Arthur de Gobineau'ya
Tocqueville, 24 Ocak 1857

Değerli dostum, yaklaşık bir ay önce elime ulaşan 29 Kasım tarihli mektubunuz bizlere en derin hislerinizi bahşetti. Hayli dehşetengiz bir yolculuk! Benimkilerin hepsini toplasanız sizin bu seyahatinizin yanında çocuk oyuncağı gibi kalır. Şayet mektubunuz aynı vakitte elime geçseydi, Bayan Gobineau ve kızınızın size eşlik edeceği haberini bana ulaştıran D'Avril'in mektubunu alamayacaktım. Mektubunuzun beni kızınınız geleceği konusunda hâlâ teskin edebilmiş olduğunu söyleyemeyeceğimi açıkça ifade etmeliyim. Bana anlatmış olduklarınızın tabiatını* düşündükten sonra böylesine tehlikelerle dolu bir yola eşiniz ve kızınızla çıkmaya nasıl karar verdiğinizi idrak etmeye çalışırken dünyanın tüm dertlerini sırtıma yüklenmiş olduğumu itiraf ediyorum. Üstelik tehlikeleriyle meşhur bu yolun yarısında kendi ailenizi ortada bırakmak zorunda kalacağınızı bilmenize rağmen... Bayan Gobineau'nun çekinmeden böyle bir maceraya atılmasını takdir ediyorum ve böyle bir atılganlığın başarıyla tamamlanmış olmasına sevindiğim kadar şaşırdığımı da söylemeliyim. Küçük Diane'i ise ölümsüz olarak varsayıyorum. Dostlarınız ondan ayrılırken ne denli endişeli olduğumu size anlatacaklardır. Doğu'nun onun yaşındaki yolcular üzerinde yarattığı etkiyi tanıyan biri olarak bu sevimli kızı yeniden görmeye dair küçük bir umuda sahibim diyebilirim. Bay Lamartine'in kızının görüntüsü** ıstırapla zihnimi sararken sizi Tanrı'ya emanet ediyorum. Ancak o, korkunç tehlikeler karşısında bir sığınak olur. Tanrı'ya şükredelim!

---

* Tabiat, tabii, tabiilik kavramları 18. yüzyıldan itibaren Batı düşüncesinin tüm aktörlerinin fikri temellerini oluşturmakta ve üsluba kadar işleyen bir etkiye sahip olmaktadır. (ç.n.)

** Lamartine'in Doğu seyahati sırasında yanına aldığı kızı Julia, Beyrut'ta seyahat sırasında yakalandığı bir hastalıktan dolayı vefat eder ve Lamartine de kızının mezarının bulunduğu Beyrut'tan uzun bir süre ayrılamaz. (ç.n.)

İnancınız hakkında yapmış olduğum hangi kötü şakayı ziyadesiyle ciddiye aldığınızı bilemiyorum. Bu biraz, üç çöl ve bir o kadar da denizin bizi ayırdığı arkadaşlarla şakalaşmamak gerektiğini kanıtlıyor. Bir yılın ardından kelimeler ancak eğilip bükülerek ayakta durabiliyor. Hayır, sevgili dostum, sakin olunuz, size karşı asla riyakâr olmadım; tam da söylediğiniz gibi hakkınızda asla böyle düşünmeyecek kadar sizi iyi tanıyorum. Tanrı beni bundan sakınsın! İman çağları dahi Hıristiyanlık için saygı ve samimi bağlılık hislerini taşıyan ama maalesef tam olarak iman etmemiş insanlarla dolu. Sizin o insanlardan biri olduğunuzu düşündüm, her zaman var olmuş ve var olacak böyle insanlardan biri gibi. Bu ruh hali içinde böylesine halis ve yüce (bu sözcüğü Tanrı'nın hiç yer almadığı yüksek ahlak ve uygarlık araçlarından biri olarak ele alın) bir dine hürmetle şehadet ederken riyakârlıkta bulunmak düşünülemez. Modern zamanlarda büyük dâhilerin çoğu kesinlikle bu türden ikiyüzlüler. Özellikle kendilerine doğru görünen doktrinleri açıkça söyleyenler, onlar bile Hıristiyan dogmasına aksi görünmenin münasebetsizliğini gözlerinde taşıyorlardı. Şayet felaketlere sebebiyet verebilecek bu sonucun ortaya çıkmasını engellemek için mücadele verilmeseydi, iman ile yeni tanışma fırsatı bulmuş gönüllerdeki imanı sarsılabilirdi. Sizi bu düzenbazlar arasına koyduğum için beni bağışlayınız. Bilge teorileriniz ile mektubun ve hatta Hıristiyanlığın ruhunun uzlaşmasının zor olduğunu fark etmemenize inanmanın bana imkânsız göründüğünü itiraf etmeliyim. Mektuptan başlayalım; bilemiyorum, acaba Yaratılış'ta insan türünün vahdetinden ve tüm insanların aynı insandan gelişinden daha ayan beyan ortada olan ne var? Hıristiyanlık ruhuna gelince, onun ayırt edici özelliği Yahudiliğin hâlâ sürdürmekte ısrar ettiği ırklar arasındaki tüm farklılıkları ortadan kaldırmayı ve tüm üyelerinin eşit şekilde kendilerini yetkinleştirebilen ve birbirlerine benzeyen bir insan neslini ortaya çıkarmayı istemesi değil midir? Böyle bir ruh, ırk ayrımı yapan; anlamak, hüküm vermek, davranmak için değiştirilemez ve doğuştan gelen bir tabiatı kullanarak kemale ermeyi amansızca sınırlayan tarihsel bir öğreti ile nasıl uzlaşabilir? Hıristiyanlık tüm insanları kardeş ve eşit yapmaya açık bir şekilde yöneldi. Filhakika, sizin öğretinizde herkes olsa olsa ortak babaları gökte olan kuzenlerdir; ve arz-ı zemin galip ve mağlupların, doğuştan efendi ve doğuştan kölelerin meskenidir. Söyledikleriniz doğruysa bunları kim destekler, zikreder, nakleder?

Zenci sahipleri ve ırkların kökten farklılıkları üzerine kurulu ebedi kulluk fikrinin taraftarlarından başkaları değil. Zamanında Birleşik Devletler'in güneyinde şüphesiz sizin öğretilerinize çok benzer vaazlar veren iyi papazların (fakat köle sahibiydiler) varlığına şahit oldum. Lakin çıkarları cehaletlerinden daha baskın olan bu Hıristiyan topluluğun yolunun sizden geçmeyeceğine emin olunuz. Emin olunuz, Hıristiyanlar arasında sizin öğretilerinizi için en ufak bir sempati besleyecek topluluk bulamazsınız. Öğretinizin içinde bulunmadığını iddia ettiğiniz materyalist fikirlerden bahsetmiyorum. Bu materyalist unsurları fark etmemenin imkânsız olması dışında her şey yolunda. Kitabınızı* okumak inancınızın sağlamlığı hususunda bende birtakım şüpheler yarattı ve biraz da bu yüzden sizi saygısızca bu insanlar arasına koyduğumu itiraf ediyorum. Bu insanların üzerinde uyanan şüpheler, gerçek ve derin bir saygıyla Hıristiyanlığı konu olarak işlemelerine engel olmuyor ve yine bu insanlar kendi fikirlerini olabildiğince geçerli hale getirebilmek için ikiyüzlü davrandıklarına da inanmıyor. Bana yanıldığımı ve inanmış bir Hıristiyan olduğunuzu söylüyorsunuz. Göğün şefkatli kolları sizi işitsin! Dünyadaki en mesut insan olacaksınız. Bu konuda fazlasıyla ikna olmuş haldeyim ve emin olunuz ilerlediğiniz bu yolda sizi görmekten benden daha fazla sevinecek tek bir insan dahi yoktur. Heyhat! Bu yol her ruha açık değildir. Samimi arayış içinde olan niceleri, şu zamana dek bu yola girme şerefine nail olamadı. Dindarlar hakkında alaycı bir biçimde konuştuysam (ki şu an hatırlamıyorum) her gün gözümün önünden geçerek meyhanelere ve gayri ahlaki meskenlere giden küçük beyefendiler ya da her türlü aşağılığı ve zorbalığı yapabilecek sefa pezevenklerinin dindarmış gibi *kutsal dinlerinden* bahsetmelerinden ötürü yüreğimin isyan etmesindendir. Onlara hep şöyle bağırmak istedim: "Böyle Hıristiyanlar olmaktansa, gururlu ruhlarınız, nezih davranışlarınız ve tertemiz ellerinizle gidin Pagan olun!"

Böylesine yüce bir meseleden bir dünya işi olan Enstitü konusuna geçiş yapıyorum.** Çok yakın bir zamanda orada yer alma

* Tocqueville burada Gobineau'nun *Essai sur l'inégalité des races humaines* (İnsan Irklarının Farklılığı Üzerine Denemeler) adlı kitabından bahsediyor. Gobineau'nun 1853 ve 1855 yıllarında yazdığı mektuplarını topladığı bu eserinde Aryan ırkına dair ırkçılık teorisinin geliştirmiştir. (y.h.n.)

** Tocqueville Academie des sciences morales et politiques'in (Ahlaki ve Siyasi Bilimler Akademisi) etkili bir üyeydi. Burada Gobineau'nun bu akademiye üye olma girişiminden bahsediyor. (y.h.n.)

şansınızın oldukça yüksek olduğunu düşünüyorum. Son zamanlara değin bu kurum, kanaatimce, altından kalkılamayacak sıkıntılar barındırıyordu. Ahlaki ve Siyasi Bilimler Akademisi'ne yalnızca şubenin takdimi ile girilmesi mümkün. Sizin tabiatıyla bünyesinde bulunduğunuz iki şube, tarih ve felsefe şubeleri, açıklaması vakit alacak birçok sebepten ötürü bana erişilebilir bir liman gibi görünmüyor. Fakat yenilenen yapı bize büyük kolaylıklar sağlayacak. Geçen sene Enstitü'ye ve özellikle de Ahlaki ve Siyasi Bilimler Akademisi'ne karşı fark edilmesi güç bir darbe girişimi yaşadık. Siyaset şubesinin çatısı altına on meslektaşımız daha katıldı. Villeman bunlara *garnizon** ismini verdi. Çünkü bunlar esasında şubeyi itaat altına almak amacıyla kendilerine zorla yer edinmiş kişilerdi. Bu akademisyenlerin çoğu, çok az akademik olduklarından dolayı her daim takip edilmiş olan teşkilat yasasına uygun olarak seçilemediler. Ancak hükümet tarafından bu yasayı ihlal etmek suretiyle atandılar. Bu yüzden onları tam anlamıyla birer meslektaş olarak görmüyoruz ve pek de saygı duyduğumuz söylenemez. Ancak her boş kadro için seçilecek olan şubenin diğer üyelerinin benzer hisleri beslediklerini söylenemez. Daha yeni olarak, mezkûr şubede tüm diğerlerinde olduğu gibi bir yazışma zümresi kuruldu. Sanırım on kişi. Hükümet atama yapmaktan çekindi ve seçim yapılmasına müsaade etti. Bu durum sizin için de bir şans olduğu anlamına geliyor. Eğer şube sizi takdim ederse seçilme imkânına sahip olursunuz. Çünkü Akademi'de sizi çoğunluğa sahip kılacağız. Siyaset şubesine üye olmanın şartları çok çeşitli. Ne tür çalışmalar buraya girmeye engel olabilir kestiremiyorum. Bu yüzden şube tarafından takdim edilme önem kazanıyor. Bize, yani Resumat ve bana, Bay Lefebvre'in aracılığı kesinlikle gerekli gözüküyor. D'Avril, bizim tavsiyemiz üzerine Bay Lefebvre ile görüştüğünü ve görüşmeden memnun ayrıldığını size söylemiş olmalı. Remusat'nın hoş intibaları var. On beş güne Paris'e dönmüş olacağım. Sizin meselenizi var gücümle takip edeceğime ve hallolması için elimden gelenin en iyisini yapacağıma emin olabilirsiniz.

Sevgili dostum, sizden siyasi teorilerinizi tartışma konusu haline getirmemenin müsaadesini istiyorum. Özgürlüğü beş yüz sene evvelki haliyle düşünüp ona, o şekilde sahip olunamaz. Hoş, siz hiç sahip olmamayı tercih edersiniz. En azından nutuklar ve basın yoluyla insanın kendi izzet-i nefis ve istiklalinin korunabil-

* Koruma. (ç.n.)

diği parti despotizmine maruz kalma korkusundan ötürü tek bir kişinin tek bir şekilde zuhur eden zulmünü yeğ buluyorsunuz. Fakat böylesi bir durumda kimse, siz de bu kimseden daha fazlası olamazsınız, bir söz bile fısıldayamaz. Buna da tamam diyelim. Zevkler tartışılmaz. Siz meclislerde süren entrikalara hizmet etmektense borsa darbesi veya endüstriyel başarı amacıyla büyük hadiselerin karartılabileceği bir rejimi tercih edersiniz. İtiraf etmeliyim ki sizden yana bir düş kırıklığı var içimde. Sizinle tanıştığımız günden bu yana sizde her şeyden önce başkaldıran bir mizaç bulmuştum (Size karşı ikiyüzlü olmaktan ne denli uzak olduğumu görüyorsunuz). Tam olarak içinde bulunduğumuz zaman zarfında gördüğüm şeyin ise sizin mal ve itibarla doyurulmuş haliniz olduğunu belirtmem gerekir. Aramızdaki politik münakaşa cidden nereye varacak? Taban tabana zıt iki kutba mensubuz. Birbirimizi ikna etme umudundan bir hayli uzağız. Oysa ciddi bir mesele ve yeni bir fikri varlık durumunda arkadaşları ikna etme umudundan yoksunsak onlarla hiçbir tartışmaya girmemek gerekir. Siz ve ben kendi düşünce çerçevemiz içinde kusursuz bir tutarlılığa sahibiz. Siz çağımız insanlarını yozlaşmış ve kötü yetiştirilmiş koca çocuklar olarak görüyorsunuz ve en nihayetinde gösteriler, kulak uğuldatan gürültüler, göz alıcı nakışlar, hizmetçi kılığından başka bir şey olmayan alımlı kıyafetlerle bu insanların oyalanmasında bir sakınca görmüyorsunuz. Ben de sizin gibi çağdaşlarımızın fazlasıyla kötü yetiştirildiği kanaatindeyim. İçinde bulundukları sefaletin ve zafiyetlerinin öncelikli sebebi hakeza budur. Lakin bozuk eğitimin yarattığı kötülüklerin önünün daha iyi bir eğitimle alınabileceğine inanıyorum. Böyle bir olanaktan mahrum bırakılmanın izin verilebilir bir şey olduğuna inanmıyorum. Tüm insanlar gibi onların da kirlenmemiş hislerine ve sağduyularına yapılacak mahir bir davetin birçoğuna ulaşacağına inanıyorum. İşin özünde ben onlara insan gibi davranılmasını istiyorum. Belki de kusurluyum. Ancak ilkelerimin sonucunda vardığım yerdeyim ve üstelik bu ilkeleri takip etmekten asil ve içten bir mutluluk da duyuyorum. İnsanlığı ziyadesiyle hor görüyorsunuz ya da en azından *bizimkini.* Siz, insanlığın değerini kaybetmesinden de öte asla ayağa kalkamayacağına inanıyorsunuz. İnsanlığın teşkilinde zaten insan bizatihi kulluk etmeye mahkûm edildi. Ayaktakımını biraz olsun hizaya getirebilmek için kılıç ve asa ile hüküm sürmenin olumlu yönleri

varmış gibi geliyor size. Bu da gayet doğal. Mamafih kendi ilkelerinize bizatihi hürmet gösterilmesi için sizi ilgilendiren meselelerde geriye çekilip sırtınızı arkanıza yaslamaya razı geleceğinize inanmıyorum. Irkım ve ülkem hakkında bu türden fikirleri zikretmeye ne hevesim ne hakkım ne de hissiyatım var. Fikrimce onlardan ümidi kesmemek lazım. Benim gözümde toplum, bireylerin özgürlüklerini kullanmalarından mebni bir şeydir. Her zaman söylemiş olduğum gibi bizimki gibi öncesinde belli aristokratik bir geçmişi olan demokratik toplumlarda özgürlüğü kurmak ve sürdürmek daha zordur. Fakat imkânsız bir şey olsaydı böyle bir şeyi, aklımın ucundan geçirme pervasızlığını asla göstermezdim. Bir şeyin üstesinden gelme yolunda ufukta umutsuzluk belirmişse Tanrı'ya bana o konuda efkâr vermemesi için yakarıyorum. Hayır, gözümüzün önündeki yaratılmışların en başında olan insan ırkının, sizin söylediğiniz gibi yozlaşmış bir koyun sürüsüne döndüğüne ve çoğu zaman bizden daha hayvan olan az sayıda çobana geçmişi ve geleceği unutarak teslim olmaktan başka bir yolun olmadığına asla inanmayacağım. Tanrının inayeti ve adaletine sizden daha fazla güvenmeme müsaade edeceksinizdir sanırım.

Tahran'daki yalnızlığınız size uygun bir durum olsa da sizi büyük bir kederle izliyor ve öylesine uzak ve kaybolmuş bir diyarda tek başınıza bırakılmanızdan tedirginlik duyuyorum. Tek tesellim oradan ayrılma hakkını bir an evvel elde etmeniz olacaktır. Son zamanlarda Fransa'nın meseleleri arasında İran'ın yerinin bir hayli yükseldiği görülüyor. Size hiçbir zaman uzun ve bir o kadar da çözülmesi güç karalamalarımı göndermeye cesaret edemeyeceğim. Kehanetlerde bulunma gücünüzü tanımasaydım buna cesaret ederdim. Tahran'da insanların gözüne giriniz ama bizimle olan arayı da fazla açmayınız. Göndereceğiniz haberlerin bana ulaşmasını bekliyor olacağım.

Kendinize iyi bakın.

En derin sevgilerimle.

Akademik tutkularınızı unutmayacağıma emin olunuz.

Lord Hatherton'a

Tocqueville, 27 Kasım 1857

Lordum, Teddesley'den dostumuz Sumner'ın mektubu elime ulaşalı çok olmadı. Kendisi sohbetinizde beni dostane hislerle andığınızdan bahsediyor. Sizde hoş bir seda bırakabilmek beni

hislendirdi ve size şükranlarımı sunmak için kalemime sarıldım. Bu, aynı zamanda keyfiyetinizden haberdar olmam için bir şans. Hatırınızı kesinlikle nezaketen sormuyorum, tüm içtenliğimle bunu merak ediyorum. Şatafattan uzak ve yürekten misafirperverliğinizin derin hatırasını hâlâ muhafaza ediyorum. Daha evvel size söylediğim gibi İngiltere seyahatimin en zevkli kısmının sizin eşliğinizde Teddesley'e yaptığım gezinti olduğunu düşünüyorum. Size yazmak, ev sahipliğinizde geçirdiğim verimli ve bir o kadar da hızlı geçen zamanı yeniden aklıma getirmekte.

[...]*

Günlük hayatın koşuşturmasından dolayı sürekli ve dikkatle takip edememize rağmen dünya meselelerine tamamen yabancı kalmış da değiliz. Hindistan'da yaşadığınız trajedi, Tocqueville duvarlarında derin duygularla karşılandı. Akabinde gelecek olan ve Hıristiyanlık ile uygarlığın zaferi anlamını da taşıyacak zaferinizden zaten şüphe duymuyorum. Bu acı sarsıntının mutlu bir sonla biteceğine inandığım kadar bu şokun akabinde Hindistan'daki gücünüzü şimdiye dek olandan daha sağlam temeller üzerine kuracağınıza da inanıyorum. Ama bu şimdiye dek sahip olduğunuz askeri kuvvetten daha fazlasını gerekli kılacaktır. Bu da bu isyanın en kötü sonucudur. Bana öyle geliyor ki yavaş yavaş yapmakta olduğunuz şey, oldukça büyük ve sürekli bir ordunun istihdamıdır. Sizin böyle bir yola girdiğinizi görmekten müteessir olmaktayım; lakin her şey, sizin bu yöne doğru karşı konulmaz bir kuvvetle sürüklendiğinizi ayan beyan ortaya koymaktadır.

Vaktiyle Hindistan'daki İngiliz yerleşmesiyle ilgili bir çalışma yapmak istedim; haliyle bu ülke hakkında birçok belge topladım ve okudum. Bu girişimimden uzun zaman önce vazgeçtim. Ele almak istediğim bu meseleyi daha iyi anlamak için oralara gitmenin zorunlu olduğuna kani oldum. Bu çalışmadan bende geriye kalanın Hintliler için İngiliz aydınlanması ve kurumlarından beklenen şeylerin hiçbirinin bir asırdır karşılanamamış olduğunu itiraf etmeliyim. Umarım şahit olduğumuz bu olay, tüm ulusların dikkatini Hindistan meselesi üzerine çekecek ve oradan ayırmayacaktır. Bu sayede meselenin aydınlatılması sağlanacaktır. Sizin yönetiminiz şu ana dek meselenin en karanlık kısmını teşkil etmektedir. Bu karanlık yalnızca yabancılar için değil, yanılmıyorsam

* Tocqueville çevrilmeyen bu kısımda, Tocqueville'deki topraklarından ve günlük hayat rutininden bahsetmektedir. (ç.n.)

sizler için de mevcuttur. Özellikle bu nedenden dolayı Doğu Hindistan Kumpanyası'nın ilgasını ve bu geniş ülkenin idaresinin, diğer hepsi gibi, bozulmasını görmeyi dilerim. Ancak o zaman, sadece oraya hükmetmekten değil, aynı zamanda orayı uygarlaştırmaktan da müteşekkil görevinizi tam anlamıyla ifa etmiş olacaksınız. Bu ikisi zaten birbirini tamamlar.

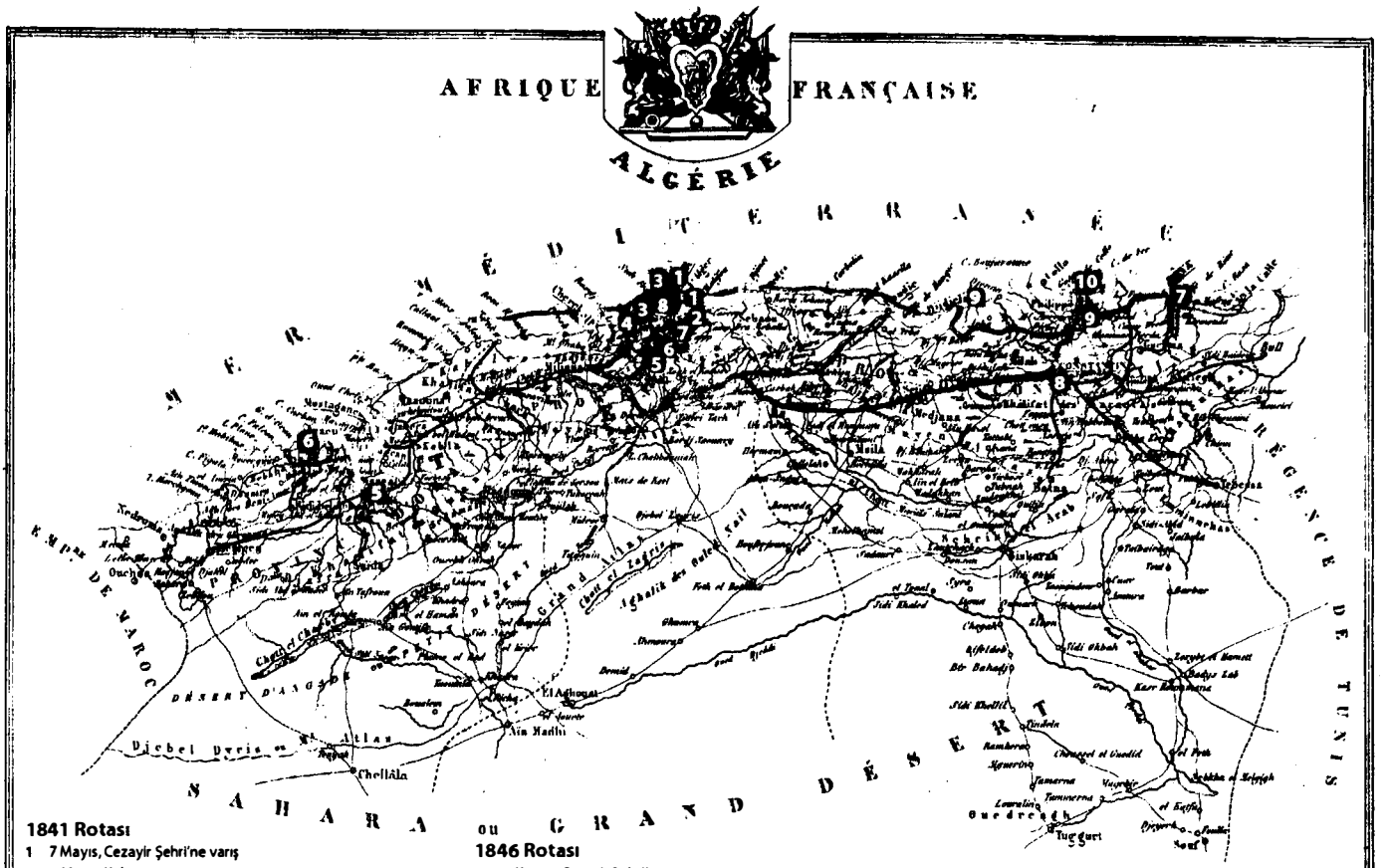
Eşim, Bayan Hatherton'un hatırını sormakta; ben de kendisine hürmetlerimi sunmanızı sizden rica ederim.

Saygı ve sevgi dolu hislerimi kabul etmeniz dileğiyle...

Henry Reeve'e
30 Ocak 1858

Değerli dostum, *Revue d'Edimbourg*'un son sayısı için size daha önce teşekkür etmem gerekirdi; fakat makûs talihe boyun eğdim. Grip oldum ve bu, beni yazmaktan bir süre alıkoydu. Hastalığın beni sıkı bir dinlenmeye mahkûm ettiği (ve bugün hâlâ devam etmekte, çünkü tam olarak iyileştiğim söylenemez) bu zaman zarfında sözkonusu sayının tümünü keyifle okuma fırsatı buldum. Tek istisnası henüz başladığım son makale olmak üzere sayının tamamını okudum ve oldukça memnun kaldım. Neredeyse tüm makalelerde ilgimi çekecek bir şeyler buldum ve bir şeyler öğrendim. Bay Pitt'in politik kariyerinin son yılları ve Bay Adington'ın yönetimi hakkındaki tarihi kısımlar oldukça hoşuma gitti. Bu yazılarda dostumuz Lewis'i buldum: Duruluk, yalınlık ve doğayla ahengi yakalamış mükemmel bir oymacının eserinde ayrıntıdaki hakikat. Böylesi bir üsluba, Pitt kadar saygın bir insanı ve sözkonusu dönem kadar önemli tarihi bir periyodu tasvir etmek için başvurulması büyük bir kıymet arz ediyor. Umarım bir dahaki makalesinde Lewis, başladığı çalışmayı bitirmek için verdiği sözü tutacaktır. Rica ederim onu gördüğünüzde makalesini bitmeyen bir zevkle okuduğumu söyleyin. İlaveten ona sevgilerimizi iletin ve Hindistan ile Çin savaşları sırasında İngiltere maliyesini yöneten, tarihin seçkin sayfalarını yazmak için hâlâ zamanı ve irade özgürlüğü olan Hazine Müsteşarına gösterilmesi gereken saygılarımı sunun. Görüşme fırsatı elinize geçtiğinde Bayan Thereza'ya da hürmetlerimi aktarın.

Yazınıza gelince, bana gerçekten bu sayının en esaslı yazısı gibi göründü. Büyük bir ilgiyle okudum. Konu üzerine yazılmışlar içinde beni en çok etkileyen metindi. Böylesine geniş bir konunun

1841 Rotası

1 7 Mayıs, Cezayir Şehri'ne varış
2 8 Mayıs, Kuba
3 13 Mayıs, Cezayir Şehri'ne Dönüş
15 Mayıs, Cezayir'den ayrılış
4 16 Mayıs, Mosteganim
5 17 Mayıs, Muaskar
6 21 Mayıs, Arzeu
22 Mayıs, Şerşel (Deniz şartlarından ötürü ziyaret edilemedi)
7 23 Mayıs, Kuba
8 24 Mayıs, Cezayir Şehri'ne Dönüş
9 29 Mayıs, Jijel
10 30 Mayıs, Philippeville
11 Haziran Toulouse'a dönüş

1846 Rotası

1 1 Kasım, Cezayir Şehri'ne varış
2 16 Kasım, Milliana
3 17 Kasım, Şaregah, Ouled Fayet
4 Tarih yok, Koléa
5 3 Aralık, Buleyde - Joinville
4 Aralık, Buleyde - Dalmatie
6 Aralık, Buleyde – Souma
6 7 Aralık, Boufarik
7 14 Aralık, Bone
8 26 Aralık, Konstantin
9 31 Aralık, Philippeville'e geliş
31 Aralık, Toulouse'a dönüş

Tocqueville'in 1841 ve 1846 seyahat rotalarını gösteren bu harita gezi notları ve mektuplarından hareketle bu kitap için üretilmiştir. Tocqueville'in seyahat güzergahları dönemin bir koloni haritası üzerinde işaretlenmiş ve gidiş sırasına göre numaralandırılmıştır.

bir makalede bir bütün olarak ele alınması hayli zordur. Bu yüzden yazınızda görmek istediğim her şeye rastladığımı söyleyemeyeceğim. Bir o kadar önemli olduğu halde cevaplanmayan sorular var. Ele alınan konunun amacı, belki dergininki de, bir tarih felsefesi derlemesi yapmak değil. Aksine işleri yürüten siyasal partilerin organlarından biri, sizi sınırlamak için size bir kural koyuyor. Size, ne savaştan önce Hindistan'ın nasıl yönetilmiş olduğuyla ne savaştan sonra bölge idaresi için benimsenen sistemle ilgili ayrıntılı hiçbir inceleme yapmamanızı emrediyordu. Siz yalnızca imparatorluğunuzun bu büyük ilhakındaki yönetimin içinde bulunduğu genel havayı göstermek istediniz. Bana konu hakkında çok şey öğrettiniz ve beni konu üzerine etraflıca düşünmeye sevk ettiniz. Belki bu söyleyeceklerim sizin için büyük bir iltifat olmayacak ama Hindistan meselesi üzerine Fransa'da çalışılmadığı kadar çalışmış olmama rağmen konuya gerçekten hâkim olan İngilizlerin çalışmalarıyla karşılaştırıldığımda kendimi hâlâ epey cahil hissediyorum. Yalnız zannedersem bunların sayısı oldukça az. Okur kitleniz, makaleniz hakkında benimle aynı izlenimleri paylaşmış olmalı. Kafamın allak bullak olduğu bir konuda bana önemli iki gerçeği gösterdiniz: Hindistan'dan elde edilen geliri yükseltmenin güçlüğü ve devlete ödenen bir paydan çok devletin müşterek mülkiyetinin bir sonucu olarak tahsil edilen arazi vergisinin bu nevi şahsına münhasır karakteri. Hindistan'da doğrudan vergiler ve tekeller haricinde hiçbir gelirin olmadığını biliyordum ama başka yollarla herhangi bir vergi toplamakta karşılaşılan güçlükleri bilmiyordum. Sermaye unsuru İngiltere için Hindistan'ı düşündüğümden daha maliyetli ve oradaki hâkimiyetini de daha eğreti kılıyor. Hükümetin kendi ordusu dışında çok sayıda askerden oluşan Hindistan'daki diğer ordu da oldukça önemli bir konu ve ben bu konuda yeterli bilgiye sahip değildim. Miktara dair hiçbir fikrim yoktu. Kaleme aldığınız makalenin bende uyandırmış olduğu tüm fikirleri sizinle paylaşmam için yazılmış bir mektup değil; bir cilt kitap veya uzun soluklu bir sohbet gerekir. Kalem darbeleriyle mektup delik deşik oldu. Avrupalı nüfusun bölgeye gelişinin desteklenmesinin getirisi ise şüpheyle yaklaştığım bir başka konu. Böyle bir çözüm önerisinin uygulanması halinin çok tehlikeli olduğunu düşündüğümü ve Hindistan'da toprak satın almayı engelleyen yasalara geri dönülmesinin gönlümde yattığını size itiraf ediyorum. Sizin başladığınız noktadan başlamak gerekir. Hindistan ancak

zımnen de olsa Hinduların rıza göstermesiyle elde tutulabilir. Dünyanın uygarlıktan bihaber bölgelerine Avrupalı yerleşimcilerin -Avrupalı yöneticileri kastetmiyorum- sokulduğu her yerde, berikinin öteki üzerinde gerçek veya sözde üstünlüğünün şahsi çıkarlar açısından zarar verici, yerlilerin haysiyeti açısındansa oldukça aşağılayıcı bir biçimde kendini hissettirdiğini ve bunun hiçbir politik gerginliğin neden olmadığı kadar büyük bir öfkeye yol açtığını sürekli gözlemledim. Eğer bu neredeyse tüm Avrupa ırkları için doğruysa ; Avrupa'nın kendi çıkarı için her ülkenin nimetlerini sömürmekte en becerikli, en sert, dört bir yanı kendine bağlamaya en hazır ve (bu kusurun tamamen üstün niteliklerden kaynaklandığı söylenebilir) en kibirli ırkı olan İngilizler için de doğru olması için daha ne kadar sebebe ihtiyaç var ? Hintli ordunuz için yaptığınız her şeyi -mevcut kuralların sertliğini, vazife ve emeklilik maaşlarının artmasını ve yerli askerlere bulunduğunuz lütfu- düşündüğümde, bu yapıdaki hiçbir ordu daha iyi imkânlara asla sahip olmadı ve böylesine büyüleyici şekilde davranılmasına rağmen saçtıkları korkular, hepimizin zihinlerinde tazeliğini koruyor. Fakat aynı zamanda, her ne kadar Hindistan'da daha önce hiç bulunmamış olsam da söyleyeceklerim için müsaadenizi istiyorum. Avrupalı subaylar, Asyalı askerlere sizinkiler kadar uzak asla yaşamamıştı, asla sizinkiler kadar içine *kapalı* olmamıştı. Askerler içinde ister uygarlıkla ırklar arasındaki farklılıklar bir uçurum yaratsın ister apoletler benzerlik göstersin, silah arkadaşları arasındaki *yoldaşlık* asla bu kadar değer kaybetmemişti. Bu askerlerin içlerinden herhangi biri, diğerleriyle eşit olmamanın da ötesinde, kendisinin diğerlerinin *hemcinsi* olmadığını her an hissediyordu. Hint ordusundaki isyanın gerçek nedenleri daha derinlemesine araştırıldığında, bu söylediklerimden çok daha uzağa gitmeye gerek duyulmayacağına kanaat getirdim. İkincil nedenleri bir araya getirmek, bu temel neden etrafında mümkün olacaktır. Bu konuda ya hakikaten yanılıyorum ya da söylediğim yere varacağız. Hindistan'daki korkunç olaylar, hiçbir şekilde zulme karşı bir ayaklanma değil; kibre karşı barbarlığın isyanıdır.

Bayan Hope ve özellikle Bayan Reeve'e derin sevgilerimi iletiniz.

Size karşı her daim içten sevgilerimle...

Dizin

A
adalet 82, 104, 151, 152, 196, 214, 216, 218, 244, 256, 282, 285, 338
Afrika 40, 43, 47, 68, 69, 70, 73, 76, 78, 83, 85, 86, 87, 90, 95, 97, 108, 111, 112, 114, 115, 117, 119, 121, 123, 125, 127-131, 133, 134, 135, 141, 142, 143, 147, 149-155, 157-162, 174, 175, 180, 188, 202, 203-205, 207-216, 220, 221, 223-226, 229, 230, 232-239, 242-245, 247, 250, 252-261, 263-266, 268, 269, 272, 275, 278, 279, 280, 282, 284, 285-288, 330, 343, 361, 362, 372, 401
Ahmet 80, 84
Amerika 8, 9, 10, 18, 20-25, 28, 30, 31, 33, 36, 38, 39, 40, 42, 43, 45, 46, 47, 49, 51, 53, 54, 55, 56, 127, 139, 141, 193, 196, 198, 199, 200, 219, 221, 274, 317, 318, 323, 341, 342, 344, 345, 346, 347, 348, 349, 350, 360, 361, 369, 376, 382, 388, 397, 400, 406
Amerika'da Demokrasi 9, 10, 18, 20, 22, 24, 25, 28, 30, 33, 36, 38, 39, 42, 43, 51, 56, 193, 198, 341, 369, 376, 382, 388, 397
Amerika'da Islahevi Sistemi 18, 39
Anayasa 27
Anglo-Amerikalılar 341
Antikite 356, 382
Araplar 66, 67, 68, 69, 70, 71, 72, 73, 78, 79, 81, 82, 85, 86, 87, 88, 90, 98, 102, 103, 104, 105, 106, 107, 111, 112, 119, 121, 122, 124, 126, 133, 137, 166, 171, 173, 174, 175, 177, 181, 185, 205, 210, 217, 219, 249, 256, 259, 374, 378
Avrupa 9, 16, 21, 22, 29, 30, 31, 34, 37, 39, 40, 45, 47, 51, 55, 66, 67, 76, 97, 102, 104, 114, 117, 119, 120, 121, 124, 129, 133, 134, 135, 136, 145, 146, 147, 149, 151, 154, 177, 178, 181, 193, 200, 210, 215, 217, 219, 223, 231, 234, 239, 245, 248, 249, 253, 264, 268, 285, 288, 294, 311, 313, 316, 319, 320, 322, 325, 327, 330, 335, 342, 343, 346, 348, 349, 357, 361, 362, 377, 382, 394, 395, 396, 405, 416
Avrupalılar 57, 127, 136, 143, 163, 181, 219, 222, 259, 263, 344, 346, 347, 351, 364, 377
Avusturya 272, 273, 276
azat 31, 274, 285, 294, 297, 299,

300, 301, 302, 305, 306, 307, 308, 309, 324, 325, 326, 329, 330, 332, 333, 338, 339, 353, 354, 356, 359, 363, 364

B
barbar 44, 79, 83, 85, 99, 114, 123, 124, 126, 127, 130, 131, 199, 203, 208, 215, 219, 274, 282, 344, 346, 350, 351, 371
bayındırlık hizmetleri 260
beyaz ırk 363
beyazlar 37, 57, 305, 332, 334, 345, 350, 359, 360, 361
Birleşik Devletler 8, 198, 200, 201, 224, 318, 341, 347, 352, 355, 356, 359, 362, 382, 409
Birlik'in Güney'i 361
Britanya 20, 35, 56, 156, 293, 303, 306, 321, 323, 324, 325, 326, 327, 332
Buleyde 99, 135, 175, 265, 266, 280
bütçe 188, 189, 221, 234, 254

C
Cezayir 10, 19, 23, 24, 25, 26, 36, 40-49, 55-57, 60, 63, 65, 66, 68, 70-80, 85-93, 95, 98, 100, 101, 103, 105, 113-117, 121, 124, 127, 129, 130, 131, 134, 135, 138, 139, 140-164, 166-169, 171, 172, 178, 182, 183, 186, 187, 188, 202, 205-208, 211, 215, 217, 218, 221-227, 229-241, 243, 244, 246, 248, 249, 252, 254, 255, 257-262, 264-267, 269-272, 275, 278-282, 284-288, 369-375, 393, 396, 401
Cezayir şehri 80, 215, 226, 234, 266, 279, 280
Cumhuriyet 27, 28
Çerokiler 350, 352

D
Dayı 72, 73, 76
demokrasi 11, 16, 20, 22, 23, 30, 48, 50, 57, 369
devrim 17, 18, 27, 29, 31, 298, 308

E
egemenlik 131, 204
Emaret 127
Emir Abdülkadir 41
Eski Rejim 10, 20, 28
Eski Rejim ve Devrim 10, 20, 28
eşitlik 23, 30, 32, 37, 53, 69, 319, 355, 383
eşitsizlik 30, 69, 281, 364

G
Genel Vali 215, 241, 247, 248, 253, 257
Gospel 294, 296
Gustave de Beaumont 17, 62, 89, 193, 393, 396, 401

H
Hailesbury 223
Henry Reeve 33, 61, 395, 414
Hinduizm 8, 376, 377, 380
hürriyet 26, 242, 296, 298, 300, 301, 303, 304, 314, 319, 327, 332, 339, 354, 357, 363, 364, 389

I
İslam 8, 42, 48, 49, 60, 103, 133, 137, 159, 174, 369, 370, 372

J- K
John Stuart Mill 397
Kabiliye 66, 90, 205, 209, 211, 245, 247, 248, 249, 250, 253
Kaid 72, 105, 107, 109, 177, 178, 186, 217
Kanada 101, 194, 196, 224, 274, 347, 349, 360

Kızılderili 194, 346, 348, 349, 351, 352, 359
Kolonizasyon 131, 204, 257
Konstantin 73, 80, 84, 102, 107, 110, 127, 178, 181, 183, 185, 186, 188, 215, 217, 230, 231, 255, 256, 271, 283, 374, 401
köleliğin ilgası 19, 24, 27, 30, 31, 33, 34, 35, 293, 297, 298, 323, 357
kölelik 10, 11, 16, 17, 19, 21, 23, 27, 30, 32, 33, 34, 35, 36, 38, 57, 221, 293, 294, 295, 296, 297, 301, 304, 311, 313, 319, 323, 325, 332, 333, 335, 339, 340, 345, 356, 358, 359, 362, 363, 365
Kral 121, 246, 247, 251
kredi 202, 211, 232, 252, 257, 286
kulluk 273, 297, 302, 364, 409, 411
Kur'an 8, 25, 42, 85, 102, 103, 118, 215, 217, 369, 370, 371, 374
Kuzey Amerika 47, 196, 198, 199, 219, 318, 344, 345, 346, 348, 349, 350, 360, 361
Küçük Çöl 205, 208, 209, 211

L
Layiha 272, 336
Le Moniteur 248
Liberal 43
Liberia 361, 362
Lord Hatherton 412

M
Madam Swetchine 406
Mareşal Bugeaud 164, 209, 213, 246, 248, 276
Mareşal Soult 247
medeniyet 24, 46, 67, 70, 91, 115, 333, 345, 348, 349, 350, 378, 389
melezler 359
merkezileşme 29, 53, 183, 223, 226, 227
merkeziyet 143, 144, 181
mevzuat 198, 201, 243, 287, 300, 308, 345, 355
Mississippi 196, 317, 318, 350
modern halklar 364
Mösyö Desjobert 43, 65, 75
Mösyö Tracy 293
muhafazakâr 16, 17, 24, 28, 53, 401, 406
Muhammed 25, 79, 87, 102, 118, 186, 217
Muhyiddin 79, 80
Murabıtlar 69, 70, 166, 186, 187
mülki idare 227, 235, 236
mülkiyet 46, 47, 105, 139, 140, 149, 151, 165, 205, 215, 217, 218, 224, 239, 240, 241, 249, 263, 285, 334, 336, 378
Müslüman 25, 26, 69, 87, 90, 106, 115, 118, 124, 159, 174, 203, 213, 214, 215, 216, 217, 218, 221, 369, 370, 371, 372, 374, 375
müstemleke 116, 136, 141, 265, 266
müstemlekeci 195, 275, 279

O-Ö
Orta Çağ 371, 375
Osmanlı 40, 41, 48, 60, 71, 218

P
Philippeville 110, 111, 112, 127, 132, 151, 174, 178, 179, 187, 188, 226, 231
plantasyon 294, 297, 298, 299, 303, 305, 306, 307, 314, 324, 338

R
rençper 349, 350
Roma 37, 55, 85, 110, 158, 200, 218, 350, 370, 395
Rusya 8, 21, 24, 30, 273, 388

S-Ş
sanayi 22, 23, 50, 52, 54, 55, 56, 57, 141, 217, 317, 326, 328, 329

Savaş Bakanlığı 155, 281, 289
siyah ırk 356, 360
Siyahların Dostları Cemiyeti 31
sömürge 10, 11, 19, 21, 23, 25, 26, 34, 35, 37, 40, 41, 42, 44, 45, 46, 47, 48, 49, 55, 56, 57, 130, 131, 137, 157, 163, 170, 269, 277, 295, 300, 302, 303
sömürgeci 25, 46, 49, 55, 195

T
tahvil 250, 281, 282, 288
tarım kampları 275, 279, 288
Tel Atlasları 205, 206, 208, 209, 211
teminat 223, 266, 286, 336, 337, 386
teşebbüs 211, 217, 272, 278, 279, 305, 364, 371
Türkler 70, 71, 72, 73, 77, 79, 80, 82, 107, 108, 124, 165, 186, 218, 373, 374

V
Vahran 73, 80, 84, 89, 91, 92, 93, 94, 104, 122, 125, 132, 134, 165, 183, 206, 211, 217, 218, 224, 226, 227, 257, 271, 283, 374
vahşi 46, 70, 150, 194, 199, 317, 345, 350, 351, 352, 363

W-Y
Washington 60, 352
yaban 199, 344, 347, 348, 389
yasa tasarısı 26, 180
Yeni Dünya 7, 196, 198, 200, 262, 318, 330, 341, 342, 344, 349, 350, 354, 362
Yeni İngiltere 201, 346, 349
Yerli 203, 204, 205, 212, 213, 214, 215, 219, 231, 256, 345

Z
Zenci 304, 305, 343, 344, 345, 355, 359, 362, 409
ziraat 269, 358

Alexis de Tocqueville 19. yüzyıl Avrupa düşüncesinin önemli halkalarından birini temsil etmektedir. Onun bir siyasetçi, bir kamusal entelektüel, bir hatip ve gözleme dayalı kuvvetli sosyal analizler yapan bir düşünür olarak bıraktığı miras çok karmaşık ve bir o kadar da yoruma açıktır. Tocqueville kendi çağının anlaşılması için mutlaka başvurulması gereken isimler arasındadır. Sadece *Amerika'da Demokrasi*'nin yazarı olarak bile Tocqueville, neredeyse sosyal bilimlerle uğraşan herkesin adını işittiği bir isimdir. Tipik bir 19. yüzyıl düşünürü olarak Tocqueville, arkasında mektuplar, notlar, raporlar, gazete yazıları, yayımlanmamış taslak eserler ve yayımlanmış kitaplardan müteşekkil çok çeşitli ve geniş bir külliyat bırakmıştır. Elinizdeki kitap bu külliyat içerisinden bir siyasal düşünür olarak Tocqueville'in en merkezi konusu olan "sömürge", "kölelik" ve "öteki" ile ilgili seçme yazılarından oluşmaktadır. Kitap sadece Tocqueville'in farklı yönlerini tanıtmakla kalmamakta aynı zamanda modernite ile ilgili çok erken denebilecek bazı teorilerin de tekrar gündeme gelmesine vesile olmaktadır.

AYRINTI • "AĞIR" KİTAPLAR
ISBN 978-605-314-069-6
9 786053 140696

THG 023017 EEA 2016

32 ₺